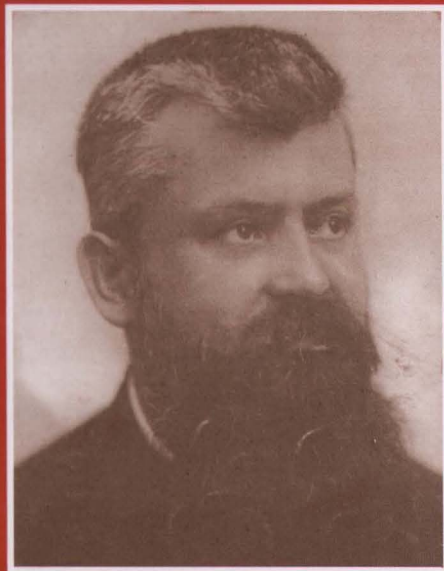

COLECȚIA: BIOGRAFII ARĂDENE
SERIA: PERSONALITĂȚI CLERICALE

Preot dr. Pavel Vesa

Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu
(1875-1947)

Editura Arhiepiscopiei Aradului
Arad 2011

Preot dr. Pavel Vesa

**Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu
(1875-1947)**

Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
Institutul de Istorie Ecleziastică

Preot dr. Pavel Vesa

Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu
(1875-1947)

(După documente, manuscrise, corespondență)

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
Dr. Timotei Sevcicu
Arhiepiscop al Aradului

Editura Arhiepiscopiei Aradului
2011

Colecție editată sub egida Complexului Muzeal Arad
și a Bibliotecii Județene "A. D. Xenopol" Arad

Volum apărut cu sprijinul financiar al Consiliului Județean Arad

Referenți științifici: - Preot prof. univ. dr. MIRCEA PĂCURARIU,
membru corespondent al Academiei Române
- Prof. univ. dr. NICOLAE BOCȘAN, prorectorul
Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca

Consilier de carte: preot dr. VASILE POP, consilier cultural al Arhiepiscopiei
Aradului

Tehnoredactare: Claudia Rațiu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

VESA, PAVEL

**Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947) : (după documente,
manuscrite, corespondență) /** preot dr. Pavel Vesa; dr. Timotei Sevcicu,
Arhiepiscop al Aradului. – Arad: Editura Arhiepiscopiei Aradului, 2011

Bibliogr.

Index

ISBN: 978-606-92750-1-6

I. Timotei Sevcicu, episcop al Aradului, Ienopolei și Hunedoarei

281.95 Ciuhandu, Gh.

929 Ciuhandu, Gh.

Tiparul executat la: s.c. TIPO STAMPA s.r.l.

e-mail: stampasrl@yahoo.com

tel: 0257349004; 0743258782

**Părintelui iconom-stavrofor Nicolae Marcu,
profundă recunoștință**

Abrevieri

ARHIVE

Timișoara - Arhiva familiei Ciuhandu	Arhiva familiei prof. univ. dr. Gheorghe Ciuhandu din Timișoara
Arad - Arhiva familiei Buda	Arhiva familiei inginer Bujor Buda din Arad
A. B. M. Sibiu	Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Sibiu
A. A. O. R. Arad	Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad
A. N. D. J. Arad	Arhivele Naționale, Direcția Județeană Arad

BIBLIOTECI

B. A. O. R. Arad	Biblioteca Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad
------------------	--

PERIODICE

A. A. R.	Analele Academiei Române, București
A. I. I. N.	Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj
B. O. R.	Biserica Ortodoxă Română, București
Bis. și Șc.	Biserica și Școala, Arad
L. R.	Legea Românească, Oradea
M. A.	Mitropolia Ardealului, Sibiu
M. B.	Mitropolia Banatului, Timișoara
R. T.	Revista Teologică, Sibiu
S. T.	Studii Teologice, București
Trib. Pop.	Tribuna Poporului, Arad
T. R.	Telegraful Român, Sibiu

Cuprins

Prefață	9
I. Familia, studiile și formarea sa intelectuală. Intrarea în viața publică..	13
I.1. Familia.....	13
I.2. Studiile și formarea intelectuală.....	16
I.3. Intrarea în viața publică.....	27
I.3.1. Învățător în Căbești și Șiria.....	27
I.3.2. Începutul activității la Consistoriul eparhial arădean.....	28
I.3.3. Facultatea de Teologie din Cernăuți.....	29
I.3.4. Profesor la Institutul pedagogic-teologic din Arad 1902-1903).....	31
I.3.5. Reîntoarcerea la Roșia (1903).....	33
I.3.6. Doctoratul în Teologie la Cernăuți.....	34
I.3.7. Reîntoarcerea la Arad.....	36
II. Activitatea desfășurată în cadrul Consistoriului eparhial	39
II.1. Referent școlar (1905-1921).....	39
II.1.1. În lujba școlii românești.....	39
II.1.2. Candidat la protopopiatul Chișineu-Criș.....	52
II.1.3. Candidat de deputat sinodal în cercul Birchișului.....	55
II.1.4. Un act de solidaritate (1917).....	56
II.2. Consilier cultural (1921-1939).....	57
II.3. Gheorghe Ciuhandu și Marea Unire.....	68
II.4. Reorganizarea Mitropoliei transilvane după 1918 în viziunea lui Gheorghe Ciuhandu.....	72
II. 5. Activitatea desfășurată în calitate de președinte al Asociației clerului “ <i>Andrei Șaguna</i> ” din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș.....	82
II. 6. Activitatea desfășurată în calitate de consilier mitropolitan (1923-1926).....	87
III. Activitatea cultural-științifică.....	90
III.1. Câteva considerații	90
III.2. Atitudinea lui Gheorghe Ciuhandu față de arhive.....	92
III.3. Activitatea istoriografică.....	97
III.3.1. Studii privitoare la istoria Episcopiei Aradului.....	99
III.3.2. Studii privitoare la raporturile Ortodoxiei românești cu Catholicismul..	113
III.3.3. Studii privitoare la manuscrise și vechi cărți românești de cult....	115
III.4. Editor de documente și manuscrise.....	118

III.5. Scrieri cu tematică teologic.....	122
III.5.1. Scrieri liturgice.....	122
III.5.2. Scrieri despre erezii, secte, concepții religioase.....	124
III.6. Colaborator la presa bisericească și culturală.....	125
III.7. Colecția „ <i>La vatra sufletească a neamului</i> ”.....	126
III.8. Fondul de documente.....	127
III.9. Activitatea în cadrul „ <i>Ateneului Popular</i> ” din Arad	128
III.10. Muzeul bisericesc, un vis al preotului Gheorghe Ciuhandu.....	130
III.11. Membru de onoare al Academiei Române.....	133
IV. Gheorghe Ciuhandu și corespondenții săi.....	135
V. Biblioteca, încercare de reconstituire.....	152
VI. Donator de cărți.....	161
VII. Ultimele zile de viață.....	164
VIII. Din scrierile lui Gheorghe Ciuhandu.....	167
ANEXE.....	201
1. Însemnări manuscrise.....	216
2. Corespondență.....	265
BIBLIOGRAFIE.....	626

Prefață

În istoria Bisericii Ortodoxe Române, numele preotului iconom-stavrofor dr. Gheorghe Ciuhandu este citat printre cei care au contribuit la îmbogățirea literaturii teologice, istoriografice și culturale din prima jumătate a secolului al XX-lea. Activitatea desfășurată de-a lungul a cinci decenii, a făcut din el o personalitate distinsă și apreciată de contemporani, considerat ca unul dintre cei mai bine pregătiți clerici din prima jumătate a secolului trecut

Preot și istoric, înzestrat cu calități intelectuale deosebite, a slujit Biserica și cultura românească deopotrivă. Opera sa teologică, istoriografică și culturală, cuprinsă în cele peste 60 de cărți și mai multe sute de studii, articole, note și recenzii publicate în diferite periodice ale vremii, s-a impus prin diversitatea problemelor abordate și prin bogăția de informații pe care le cuprind.

Teolog și cercetător al istoriei bisericești de o mare profunzime și maximă rigoare științifică, preotul dr. Gheorghe Ciuhandu nu s-a bucurat încă de atenția cuvenită din partea teologilor sau istoricilor români. Proeminenta personalitate și opera sa, nu au inspirat mai mult de câteva pagini de comemorare¹, unele schițe bio-bibliografice², necrolog³, și unele consemnări și aprecieri elogioase despre

¹ Eduard I. Găvănescu, *Două distincții*, în "Hotarul", anul III, 1936, iunie, nr. 6; Idem, *Un neobosit cercetător istoric: părintele Gheorghe Ciuhandu*, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 38 din 17 septembrie 1939, pp. 312-313; Idem, *Părintele Dr. Gheorghe Ciuhandu. Viața și opera sa*, în "M. A.", anul XII, 1967, nr. 8-9, pp. 726-731; Idem, *Protopopul dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)*, în "M. B.", anul XV, 1975, nr. 4-6, pp. 226-231; Idem, *Preotul Dr. Gheorghe Ciuhandu. La centenarul nașterii sale (1875-1947)*, în "M. A.", anul XX, 1975, nr. 9-10, pp. 675-680; Petre Deheleanu, *A plecat un om*, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 38, 17 septembrie 1939, p. 311; Caius Turicu, *Merinde pentru cale*, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 38, 17 septembrie 1939, p. 313; Aurel Tripon, *Speranțe îndreptățite*, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 38, 17 septembrie 1939, pp. 315-316; Ilarion V. Felea, *Sărbătorirea P. C. S. Părintelui dr. Gheorghe Ciuhandu*, în "Bis. și Șc.", anul LXVII, nr. 46, 14 noiembrie 1943, p. 375; Grigorie T. Marcu, *Sărbătorirea Părintelui Dr. Gheorghe Ciuhandu*, în "R. T.", anul XXXIV, nr. 1, 1944, p. 47; Tudor Demian, *O alegere care ne onorează*, în "Bis. și Șc.", anul LXX, nr. 30, 21 iulie 1946, pp. 230-231; Gheorghe Lițiu, *La 30 de ani de la moartea Protopopului Stavrofor Dr. Gheorghe Ciuhandu*, în "M. A.", anul XXII, 1977, nr. 10-12, pp. 919-922.

² Ilarion V. Felea, *Din bio-bibliografia părintelui Gheorghe Ciuhandu*, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 38, 17 septembrie 1939, pp. 314-315; [Nestor Covaciu], *Lucrările Părintelui Dr. Gheorghe Ciuhandu*, f. a.

³ Ed. I. Găvănescu, *Înmormântarea Părintelui Dr. Gheorghe Ciuhandu*, în "Bis. și Șc.", anul LXXI, nr. 20, 11 mai 1947, pp. 142-144; Tudor Demian, *Iconom Stavrofor Dr. Gheorghe Ciuhandu. 1875-1947*, în "Bis. și Șc.", anul LXXI, nr. 20, 11 mai 1947, pp. 141-142; Gh. Lițiu, *O lacrimă pentru părintele Dr. Gheorghe Ciuhandu*, în "Bis. și Șc.", anul LXXI, nr. 20, 11 mai 1947, pp. 145-146; Petru Pascu, *Ni se duc stegarii credinței*, în "Bis. și Șc.", anul LXXI, nr. 20, 11 mai 1947, pp. 145-

contribuția sa la dezvoltarea istoriografiei românești, cu prioritate a celei bisericești⁴. Cunoaștem și două teze de licență redactate de preoți arădeni, susținute la catedra de Istoria Bisericii Ortodoxe Române din cadrul Institutului Teologic din Sibiu⁵, din păcate rămase în manuscris.

Articolele închinat lui Gheorghe Ciuhandu, nu surprind multe aspecte din viața și activitatea sa. Prin valorificarea corespondenței⁶ și a unor însemnări

146; [Ilarion V. Felea] + Dr. Gheorghe Ciuhandu, în „Calea Mântuirii”, anul VII, Arad, 11 mai 1947, nr. 20, pp. 146-147; Ștefan Lupșa, *Iconom Stavrofor Dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “T. R.”, anul XCV, nr. 17-18, 11 mai 1947, pp. 1-2; Grigorie T. Marcu, *Părintele Ciuhandu*, în “R. T.”, anul XXXVII, nr. 5-6, 1947; Ioan Evuțian, *Iconom Stavrofor Dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “L. R.”, anul XXVII, nr. 10, 15 mai 1947, pp. 73-74.

⁴ *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, p. 99; Mircea Păcurariu, *Istoriografia Bisericii românești din Transilvania*, în vol. “Contribuții transilvănene la Teologia ortodoxă”, Sibiu, 1988, pp. 68-100; Idem, *Dicționarul teologilor români*, București, 1996, pp. 100-101; Ediția a doua, revăzută și întregită, București, 2002, pp. 106-107; Mircea Timbus, *Protopopul dr. Gheorghe Ciuhandu, inițiatorul organizării arhivelor arădene*, în „Aradul cultural”, anul III, nr. 2, 1996, pp. 28-31; Nicolae Bocșan, *Gheorghe Ciuhandu (1875-1947), istoric al Bisericii Ortodoxe Române*, în vol. “Logos I. P. S. Arhiepiscop Bartolomeu al Clujului la împlinirea vârstei de 80 de ani”, Cluj-Napoca, 2001, pp. 300-306; Pavel Vesa, *Gheorghe Ciuhandu (1875-1947), istoric al Eparhiei Aradului*, în vol. “, Slujitor al Bisericii și Neamului. Părintele prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, membru corespondent al Academiei Române, la împlinirea vârstei de 70 ani”, Cluj-Napoca, 2002, pp. 733-748; Idem, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Arad, 2004, pp. 132-156; Idem, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006, pp. 36-38; Idem, *Biblioteca preotului dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947). Încercare de reconstituire*, în vol. „Studii teologice dedicate ilustrului istoric sibian, Părintele Profesor Academician Dr. Mircea Păcurariu la împlinirea vârstei de 75 de ani” (Coordonatori pr. prof. dr. Nicolae Chifăr, lector dr. Paul Brușanovschi), Sibiu, 2007, pp. 366- 374; Idem, *Biblioteca preotului dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947). Încercare de reconstituire*, în „R. T.”, anul XVII (89), iulie-septembrie 2007, pp. 366-374; Idem, *Clerici căturalari arădeni de altădată*, Arad, 2008, pp. 298-347; *Enciclopedia Ortodoxiei Românești* (coordonator: Mircea Păcurariu), București, 2010, p.; Marcel Tang, *Istoricul bisericesc Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)*, în vol. „Școala. Cultură. Națiune.” (Coordonator prof. Doru Bogdan), Arad, 2010, pp. 274-291.

⁵ Traian Baltă, *Iconom Stavrofor Dr. Gheorghe Ciuhandu. 1875-1947. Bio-bibliografie*, Teză de licență în Teologie susținută la catedra de Istoria Bisericii Române și Artă creștină a P. C. Părinte Prof. Dr. Ștefan Lupșa, Sibiu, 1948, 87 f.; Craveț Călin Dumitru, *Viața și activitatea preotului Dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)*, Teză de licență în Teologie, susținută la catedra de Istoria Bisericii Ortodoxe Române, sub îndrumarea P. C. Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, Sibiu, 1983, 81 f.

⁶ Pavel Vesa, *Din corespondența preotului dr. Ștefan Lupșa cu preotul dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “Arca”, Arad, anul II, nr. 12 (23), 1991, pp. 13-14; Idem, *Biblioteca preotului Gheorghe Ciuhandu în lumina corespondenței*, în “Relief”, Arad, nr. 24-26, iulie-septembrie 1994, p. 15; Idem, *Dialog epistolar (I) Roman Ciorogariu - Gheorghe Ciuhandu*, în “Cele Trei Crișuri”, Oradea, Serie nouă, anul VII, nr. 11-12 (80-81), noiembrie-decembrie 1996, pp. 6-7; Idem, *Dialog epistolar (II) Roman Ciorogariu - Gheorghe Ciuhandu*, în “Cele Trei Crișuri”, Serie nouă, anul VIII, nr. 1-3 (82-83-84), ianuarie-martie 1997, p. 4; Idem, *Din corespondența lui Roman Ciorogariu cu Gheorghe Ciuhandu*, în “Teologia”, Arad, anul I, nr. 2, 1997, pp. 108-115; Idem, *Din corespondența preotului dr. Gheorghe Ciuhandu cu Academia Română*, în “Ziridava”, Arad, XXI (1998), pp. 383-394; Idem (în colaborare cu Radu Ardelean), *Corespondența lui Ioan Lupăș cu Gheorghe Ciuhandu*, în “Aradul cultural”, nr. 1-2, 2002, pp. 131-145; Idem, *Dialog epistolar: Miron Cristea - Gheorghe Ciuhandu*, în

manuscrite⁷, multe încă necunoscute, ni se oferă o altă imagine a personalității preotului și istoricului arădean. De aceea, o reconsiderare a vieții și activității sale este mai mult decât necesară, pentru că se face lumină în multe probleme rămase deschise atât pentru istoria eparhiei arădene din perioada primei jumătăți a secolului al XX-lea, cât și chipul insuficient conturat în studiile și articolele care i-au fost dedicate.

Desăvârșit intelectual la Universitatea din Cernăuți, unde și-a luat licența și doctoratul, format în acea școală severă de criticism istoric austriac, care ne-a dat atâția alți mari căturalari, având ca profesor pe Eusebiu Popovici, pe cât de exigent pe atât de erudit, preotul Gh. Ciuhandu reprezintă în intelectualitatea ardeleană, un tip cu totul și cu totul deosebit de majoritatea tinerilor formați pe băncile Universităților apusene. De aici poate și izolarea în care a trăit și în care s-a simțit atâția ani de-a rândul, de când se afla la Arad, oraș cu vechi tradiții ecleziastice și culturale.

În rândul preoților s-a bucurat de cea mai aleasă venerație. Figura lui impunătoare de preot distins, cu barbă mare și cu știință multă, era luminată de o bunătate pilduitoare. De aceea, o reconsiderare a vieții și activității sale în lumina documentelor epistolare și a însemnărilor manuscrite, păstrate în fondul de documente care-i poartă numele⁸, dar și în cel al familiei din Timișoara⁹, se dovedește a fi mai mult decât necesară. În acest fel se face lumină în multe probleme rămase deschise, fie chipul insuficient conturat al personalității sale în articolele și studiile publicate, fie că în timpul vieții nu și-a dezvăluit cu prea multă insistență toate dimensiunile personalității sale.

Cu prilejul împlinirii a 120 de ani de la nașterea preotului și istoricului dr. Gheorghe Ciuhandu, în ziua de 7 octombrie 1995, din proprie inițiativă, sub egida Asociației Istoricilor din Transilvania și Banat, filiala Arad¹⁰, am organizat,

vol. Simpozionul internațional „Credință și mărturisire”, Caransebeș 12-14 aprilie 2010, Caransebeș, pp. 384-395.

⁷ P. Vesa, *Biserici de lemn de odinioară din județul Arad*, Arad, 1997, *Anexe*, Gh. Ciuhandu, *Mediul fizic și psihic*, pp. 104-117; Gheorghe Ciuhandu, *Memorii (1907-1925). Din viața mea. Făcute și pășite, spuse ca să învețe și alții* (Ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Constantin Jinga, Postfață de conf. Dr. Gheorghe Ciuhandu), Timișoara, 1999, 339 p.

⁸ *Fondul de documente dr. Gheorghe Ciuhandu se păstrează în Biblioteca Episcopiei Aradului și însumează un număr de 146 dosare inventariate, cu peste 14 600 file, cuprinzând corespondența, însemnări pe marginea unor lucrări, extrase din ziare, fișe după diferite cărți din istoriografia română și străină, note după documente din secolele XVIII-XIX și mai multe lucrări în manuscris.*

⁹ Mulțumim pe această cale domnului prof. univ. dr. Gheorghe Ciuhandu, primar al municipiului Timișoara, nepot al preotului dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947).

¹⁰ La această sesiune comemorativă au participat: Inalt Prea Sfinția Sa Dr. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, Academician Cornelia Bodea, Prea Sfinția Sa Dr. Timotei Seviciu, episcopul Aradului și Hunedoarei, Prof. univ. dr. Nicolae Bocșan de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Conf. univ. dr. Gheorghe Ciuhandu (Timișoara), Cercetător științific dr. Radu Ardelean (Timișoara), Prof. univ. dr. Alexandru Roz (Arad), Preot prof. univ. dr. Ioan Tulcan (Arad), Prof. univ. dr. Corneliu Pădurean (Arad), Prof. Mircea Popa (Arad), Prof. Doru Bogdan (Arad), Prof. Tiberiu Novac (Arad) și Preot dr. Pavel Vesa (Arad). Pentru amănunte vezi: P. Vesa, *Sesiunea*

împreună cu profesorul univ. dr. Corneliu Pădurean, o sesiune științifică de comunicări. Cu acest prilej, Înalt Prea Sfinția Sa dr. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, în cuvântul de salut, a evidențiat necesitatea restituirii memoriei lui Gheorghe Ciuhandu, accentuând însă și utilitatea retipăririi operei, dar și tipăririi manuscriselor rămase în urma ilustrului cleric cărturar arădean. Tot cu acel prilej, academician Cornelia Bodea, care l-a cunoscut încă din perioada studenției, de atunci aflându-se în dialog epistolar¹¹, a accentuat și utilitatea publicării corespondenței purtată cu contemporanii săi.

Viața și activitatea preotului și istoricului dr. Gheorghe Ciuhandu, în mare, se poate împărți în trei etape distincte. Prima, cea a studiilor și formării intelectuale, urmată de cea în care conduce resortul școlar apoi cel cultural al Consistoriului eparhial arădean. Ce-a de-a treia etapă, începe cu pensionarea, caracterizată, ca și primele două, printr-o intensă muncă de cercetare și elaborare ale unor valoroase studii de istorie bisericească, teologie și cultură veche românească, din păcate, multe din ele rămase în manuscris.

La finalul acestor scurte considerații, recunoștința noastră se îndreaptă către toți aceia care ne-au sprijinit și încurajat, într-un fel sau altul, în realizarea acestui demers. În mod special, mulțumim Părintelui Prof. Univ. Dr. Mircea Păcurariu, membru corespondent al Academiei Române și Prof. Univ. Dr. Nicolae Bocșan, prorector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, care mereu m-au încurajat pentru a duce la bun sfârșit demersul istoriografic început. Adresăm mulțumiri și Înaltpreasfințitului Dr. Timotei Sevciciu, Arhiepiscop al Aradului care ne-a acordat binecuvântarea pentru tipărirea lucrării în Editura Arhiepiscopiei Aradului. Nu în ultimul rând, mulțumim domnilor Adrian Țolea, vicepreședinte al Consiliului Județean Arad și dr. Peter Hügél, directorul Complexului Muzeal Arad, pentru sprijinul acordat la tipărirea prezentului volum.

Mulțumesc familiei mele, pentru înțelegerea și răbdarea arătată, întotdeauna aflându-se alături de mine în ducerea la bun sfârșit a cercetărilor de istorie ecleziastică.

comemorativă la 120 de ani de la nașterea preotului dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947), în „Bis. și Șc.”, anul IV (76), Serie nouă, nr. 8-9, noiembrie 1995, p. 4.

¹¹ Din păcate se păstrează foarte puține scrisori din acest dialog epistolar.

I.

Familia, studiile și formarea intelectuală. Intrarea în viața publică

I.1. FAMILIA

După o veche tradiție a familiei, „*Ciuhăndeștii*” se trag din neamul „*Petriștilor*”, iar „patronimicul nostru actual e de origine mai recentă. Observ că acest nume familiar nici nu e cunoscut în alte părți în afară de satul meu”. În *Memorii*, Gh. Ciuhandu menționează că în lecturile sale a întâlnit mai multe nume de familie asemănătoare cu al familiei sale. Astfel, numele patronimic „*Ciuhandăr*” ar fi fost întâlnit la aromâni; „*Ciuhan*” la românii maramureșeni, iar în satul Bulz din Bihor a întâlnit numele de familie „*Ciuhandu*”, care, „nici el n’are nici o legătură cu noi ori cu satul nostru”¹².

În Conscripția parohială din Roșia (Bihor) de la anul 1855 și în următoarele, numele familiei este „*Ciuhand*”, iar în certificatul școlar din 1859 al lui Petru de la Gimnaziul din Beiuș, era „*Ciuhan*”. În matricolele parohiale, în cele din urmă s-a stabilit forma de „*Ciuhandu*”. Petru Ciuhandu, în 1861, pe când se afla încă la Gimnaziu, într-un caiet în care a copiat „poezii de tot felul”, semna în latinește „*Ciuhandescu*”, iar în românește „*Ciuhandu*”. În cele din urmă, „familia s-a ales definitiv cu numele actual”¹³.

După Conscripția parohială din 1855, membrii familiei Ciuhandu de la numărul de casă 242 din Roșia, erau următorii: Teodor (născut 1800) – bunicul; Maria Lăzău (n. 1811) – bunica; Petru (n. 1845) – „tatăl meu”; Floare (n. 1848), Ana (n. 1850), Petrina (n. 1852), Teodora (n. 1854), Dumitrie (n. 1855), Nicolae (n. 1857), Barbura (n. 1860), Mărie (1863) – „unchi și mătuși”. „Pe cei cu numele subliniate – mărturisește Gh. Ciuhandu – i-am ajuns și eu în viață [...] cei mai mulți din ei au murit de tineri”¹⁴.

¹² Timișoara - Arhiva familiei Ciuhandu, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele, Partea a II. Raporturi familiare*, f. 46.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, f. 49.

„Bunicul, la vârsta lui în care l-am ajuns, era bătrân, o fire potolită, fusese foarte robotas, el și ai săi, și cu babi cu tot făcând o stare materială însemnată. Dar bunica, poate pentru că era mai tânără decât bunicul, era mai aprigă la fire și mai tare și apăsată la vorbă. Îi plăcea să-și afirme autoritatea în familie și ceva din această fire a moștenit de la ea și tatăl meu. Bunicul s-a afirmat ca un credincios chivernisitor nu numai al patrimoniului familial pe care l-a sporit, ci și în calitatea de epitrop bisericesc, lungă vreme. În scurt: familia lor era, poate, cea mai de seamă din sat, nu numai pentru cinstea și hărnicia ei, ci și pentru că număra în sânul ei un preot, cu studii secundare complete – lucru mai rar pe acea vreme – și cu teologia, făcută în bună rânduială, la Arad și care, totuși, se hotărâse să nu plece în lume, ca alții titrați, ci să rămână în satul lui, ca sprijin lângă părinții săi și păstor sufletesc al consătenilor săi dintre care se și ridicase”¹⁵.

În anul 1845, în casa familiei Ciuhandu din localitatea Roșia-Bihor, la 15 ianuarie¹⁶, se naștea Petru¹⁷, tatăl viitorului preot și istoric. A studiat la Gimnaziul greco-catolic din Beiuș, pe care l-a absolvit în vara anului 1867¹⁸. În broșura *Școale și lucruri de la Beiuș* (Oradea, 1939, pp. 6-7), Gheorghe Ciuhandu povestește cum a ajuns tatăl său să învețe la renumita școală de la Beiuș. Bunicul său

“adusese lemne cu carul la acest liceu, într-o zi de toamnă, pe vremea înscrierilor la școale. Văzând cum intra atâția părinți la școală cu puzderia de prunci după ei, s-o luat pe urma lor până la ușa biroului direcțional. Și asculta, asculta la răspunsurile candidaților de primire la școală. De la o vreme directorul întrebă:

- Pe cine aștepți aici ?

- Pe nime domnule, numai ascult iac-așa că și eu am un prunc, care știe lucruri de aceste ce aud aici.

- Unde-i ? fu întrebarea.

- Aici afară, domnule; stă lângă boi, că descărcăm lemnele pentru școală.

- Cheamă-l încoace, fu cuvântul directorului Kovary¹⁹.

L-au chemat. Candidatul, supus examenului fu primit în școalele de aici, trăind după rânduiala vremurilor și a locului, din străicuța de acasă,

¹⁵ *Ibidem*, f. 49-50.

¹⁶ După alte documente s-ar fi născut în 16 ianuarie.

¹⁷ Pentru mai multe amănunte despre familia lui Petru Ciuhandu vezi: Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele, Partea a II. Raporturi familiare*, f. 58-60.

¹⁸ Constantin Pavel, *Școalele de la Beiuș. 1828-1928*, Beiuș, 1928, p. 131.

¹⁹ În *Memoriile sale* Gh. Ciuhandu face următoarea corectură: „nu era Kovary director ci Georgiu Vlass”, cf. Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele, Partea a II. Raporturi familiare*, f. 52.

până a trecut și maturitatea, pentru ca mai apoi preoțindu-se să se întoarcă în slujba satului său.”

După absolvirea cursurilor gimnaziale(1866-1867)²⁰, urmează pe cele ale Institutului Teologic din Arad (1872-1875)²¹. La Arad a avut ca profesori pe Petru Popoviciu (1823-1890), Andrei Alexandru Papp (1825-1878), Augustin Hamsea (1849-1016), Vasile Mangra (1850-1918), Vincențiu Schelegia. După căsătorie, în toamna anului 1875, este hirotonit preot de episcopul Ioan Mețianu (1874-1898) pentru parohia din satul natal, unde a funcționat alături de preotul Nicolae Popovici, spre bucuria lui Teodor Ciuhandu care a făcut mari eforturi pentru a-l întreține la școală. Încă de la începutul activității, paralel cu activitatea sacerdotală, a funcționat și ca învățător la școala din sat. A fost un preot model, plin de demnitate și foarte iubit de păstoriții săi, în timpul său fiind edificată și biserica din Roșia. Era „fruntaș între preoții din protopopiatul Beiușului, în care protopopiat numai dânsul și cu protopopul său Elia Moga aveau, pe aceea vreme, maturitatea cu examenul de bacalaureat”²². Preotul Petru Ciuhandu, în ziua de 14/27 aprilie 1916, la vârsta de 71 de ani, a trecut la cele veșnice²³.

Mama sa, Maria Papp, era născută la Beiuș în anul 1858, iubită și adorată de toți parohienii, și-a “tors viața în jurul bisericii sfinte”, iar în casa ei, alături de preotul Petru, ea a fost factorul care a alimentat dragostea copiilor pentru sfântul altar. S-a stins din viață la 9 ianuarie 1929, în vârsta de 71 de ani²⁴.

Gheorghe Ciuhandu s-a născut în această familie de slujitori ai Bisericii, la 23 aprilie 1875 (*Sfântul Gheorghe*), „într-o zi de mercuri, după amiază, pe la ora 3”, pe când tatăl său era încă student la Institutul Teologic din Arad²⁵. Era cel dintâi născut din cei 9 copii (6 băieți și 3 fete) a lui Petru și Maria Ciuhandu²⁶. Și-au

²⁰ C. Pavel, *op. cit.*, p. 183.

²¹ Teodor Botiș, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic ortodox român din Arad*, Arad, 1922, p. 705.

²² Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele*, Caiet: V, *Disciplinarele mele: 1896 și 1897-9. Însemnări în prealabil: Vântoasele Societății literare a elevilor dela Institutul pedagogic-teologic din Arad*, f. 1.

²³ *Preotul Petru Ciuhandu*, în “Bis. și Șc.”, anul XL, nr. 20, 15/28 mai 1916, p. 149; Deși biserica a fost edificată în timpul său, sfințirea a fost făcută în anul 1918 în timpul unuia dintre fiii, Teodor Ciuhandu, cf. Senin (Gh. Ciuhandu), *Sfințirea bisericii din Roșia (Bihor)*, în “Bis. și Șc.”, anul XLII, nr. 41, 7/20 octombrie 1918, p. 3.

²⁴ Ed. I. Găvănescu, *Protopopul dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)*, în “M. B.”, anul XXV, 1975, nr. 4-6, p. 226. Pentru mai multe amănunte despre mama sa vezi: *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele, Partea a II. Raporturi familiare*, f. 56-58.

²⁵ Timișoara - *Arhiva familie Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea: Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Eu la școale în sat și în Beiuș și Arad și după aceea*, f. 1.

²⁶ Cei nouă copii ai familiei Petru și Maria Ciuhandu au fost: 1. Gheorghe (n. 23 aprilie 1875 - + 29 aprilie 1947); 2. Teodor (n. 29 aprilie 1877 - + 4 martie 1879); 3. Victoria (n. 23 august 1879); 4. Ecaterina (n. 21 aprilie 1882); 5. Maria (n. 12 februarie 1885 - +1895); 6. Teodor (n. 19 august 1888);

petrecut copilăria în tradiția dragostei pentru Neam și Biserică. Impresiile strânse în copilărie și tinerețe i-au imprimat conduita pentru întreaga viață.

I.2. STUDIILE ȘI FORMAREA INTELECTUALĂ

I.2.1. Școala primară din Roșia și Beiuș (1882-1885)

Școala primară a făcut-o în satul natal (1882-1885). „Pe la școală dădusem foarte de timpuriu, deoarece tatăl meu, care era de la 1875 și preot capelan în Roșia ținea și școala. Începusem a memoriza poezii în mare măsură, ceea ce cred, n-a fost bine pentru mine, deoarece mai târziu am câștigat o aversiune colosală, ce m-au stăpânit în liceu și până azi, când e vorba de a memoriza”²⁷. La fel ca tatăl său, l-a avut ca învățător pe Ștefan Pop, „care venise la noi dela școala din Rișculița și se trăgea din familia Popoviceștilor din Lazuri (lângă Roșia)”²⁸.

La școala din Beiuș, a ajuns să-l aibă învățător pe Ioan Pinter, „un om foarte harnic, care fusese învățător și mamei mele, până trăia în Beiuș”²⁹. A funcționat ca învățător la această școală între anii 1868-1875 și 1877-1905³⁰.

I.2.2. Gimnaziul greco-catolic din Beiuș

După absolvirea cursurilor școlii primare, adolescentul Gheorghe Ciuhandu pășește cu emoție pe băncile Gimnaziului greco-catolic din Beiuș, unde îl găsim din toamna anului 1885, ca elev în anul întâi. Gimnaziul greco-catolic din Beiuș reprezenta un puternic focar de cultură și asigura tinerilor o instrucție temeinică în domeniul limbilor clasice (latina și greaca) și moderne (germana), în limbile română și maghiară, în istorie și filozofie. Asupra tuturor își pune amprenta spiritul confesional care domnea în școală, izbitor fiind discriminările care se făceau între elevii greco-catolici și cei ortodocși. În primii trei ani de studii a avut ca director pe Petru Mihuțiu (1830-1902), „un vechiu pedagog dela Universitatea din Viena”³¹,

7. Dimitrie (n. 8 februarie 1891 - + 15 martie 1896); 8. Nicolae (n. 3 septembrie 1893); 9. Aurelian (n. 3 septembrie 1898).

²⁷ Timișoara - *Arhiva familie Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea: Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Eu la școale în sat și în Beiuș și Arad și după aceea*, f. 2.

²⁸ *Ibidem*. Peste ani, în articolul *O scurtă lămurire*, publicat în „L. R.” (anul XXI, nr. 22, 15 noiembrie 1941, pp. 210-213; nr. 23, 1 decembrie 1941, p. 218) avea să-și amintească despre copilăria și anii de școală petrecuți la școala din satul natal.

²⁹ Timișoara - *Arhiva familie Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea: Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Eu la școale în sat și în Beiuș și Arad și după aceea*, f. 2.

³⁰ *Beiușul și lumea lui. Studiu monografic*, vol. II (Coordonatori: Ioan Degău, Nicolae Brânda), Oradea, 2008, p. 447. Învățătorul Ioan Pinter era originar din Chișineu-Criș și este absolvent al Preparandiei arădeane (1855-1856), cf. T. Botiș, *op. cit.*, p. 448.

³¹ C. Pavel, *op. cit.*, p. 199.

înlăturat în urma incidentelor din anul 1888³², în locul lui urmând profesorul Ioan Buteanu (1848-1914), „un admirabil explicator și iscusit pedagog”³³.

Ca profesori de clasă i-a avut pe Theodor Roșu (?-1894)³⁴, Vasile Leșianu (1845-1904)³⁵, dr. Ioan Ardelean (?-1911), un distins profesor și pedagog³⁶ și Gheorghe Papp (1855-1924)³⁷, care mai târziu îi urmează lui Iosif Ioan Goldiș (1836-1902) la catedra de Limba română de la Liceul de Stat din Arad, toți oameni de litere și oameni distinși. Despre Theodor Roșu și Vasile Leșianu avea să-și amintească poeste ani: „amândoi foști prețuiți dascăli ai mei și prieteni ai tatălui meu, cari pentru inspirația și afirmarea românească a sufletului lor, nu s-au simțit bine în mediul oficial al unației beiușene și după dorința stăpânilor politici [...] au fost mutați de la catedre: unul [...] în centru diecezei iar cel de al doilea la parohie de sat”³⁸.

La limbile latină și greacă l-a avut pe Gheorghe Marinescu (1835-?) pe care elevii l-au numit „domnul cel bun” care fusese profesor și lui Petru Ciuhandu. Cu multă plăcere își amintea peste ani de dr. Florian Stan, „canonic și arhiereu mai apoi”, care era apreciat „prin severitatea și dreptatea sa, spre deosebire de ceilalți, cari aproape toți favorizau prea fățiș pe g(reco) catolicii lor”. De asemenea, își amintea de profesorul Coriolan Ardelean care preda istoria pe care trebuia să o „prelegă în limba ungurească”. „Venea d’atătea ori vesel în clasă și când vedeam că, înainte de prelegeri își freca mâinile, știam că are să înceapă prelegerea în limba românească ! Era singurul lucru, prin care se răzbuna și ne făcea și pe noi să tresărim, mai ales pe cei ce luptam cu greutatea limbii ungurești”³⁹.

Din perioada cursurilor gimnaziale rămâne cu un gust amar, pe care-l readuce în memoria foștilor săi colegi cu prilejul întâlnirii oferite de scurgerea a trei decenii de la absolvirea școlii. Este vorba de urmările pe care elevii le-au resimțit în urma incidentului din 2 iunie 1888, cu ocazia vizitei pe care episcopul latin de Oradea, Mihail Pavel (1879-1902), îl făcea la Beiuș, „ca după rânduiala Bisericii catolice-latine, să-și miruiască câțiva enoriași”⁴⁰. Cu această ocazie, în locul

³² Petru E. Papp, *Din trecutul Beiușului*, Beiuș, 1928, pp. 14-15. Pentru mai multe amănunte despre incidentul cu drapelul tricolor vezi și: C. Pavel, *op. cit.*, pp.197-205.

³³ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Eu la școale în sat și în Beiuș și Arad și după aceea*, f. 3.

³⁴ Theodor Roșu, preot și profesor, din 1865 până în 1889, una dintre cele mai distinse personalități a Liceului din Beiuș. În 1889 a fost înlăturat din școală în urma înlocuirii steagului unguresc cu unul românesc.

³⁵ Vasile Leșianu, preot și profesor al școlii din Beiuș între 1872-1889. Înlăturat din școală în urma incidentului cu înlocuirea steagului unguresc cu altul românesc.

³⁶ Este autorul lucrării *Istoria Diecezei greco-catolice de Oradea-Mare*, 2 vol. Oradea, 1883.

³⁷ Vezi: Tiberiu Grozescu, Grigore Ștefan, *Gheorghe Papp (1855-1924)*, în vol. „Evocări. Din trecutul Liceului „Ioan Slavici (fost „Moise Nicoară”) Arad, Arad, 1971, pp. 56-60.

³⁸ Gh. Ciuhandu, *Școale și lucruri de la Beiuș*, Oradea, 1939, p. 22.

³⁹ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Eu la școale în sat și în Beiuș și Arad și după aceea*, f. 3v.

⁴⁰ C. Pavel, *op. cit.*, p. 198.

steagului unguresc care arbora pe edificiul clădirii școlii, elevul Aurel Borgovan a pus tricolorul românesc. Acest incident nu a rămas fără urmări în viața școlii. A fost înăsprit regimul din școală și înlocuite toate manualele românești cu cele ungurești, act considerat de Gheorghe Ciuhandu ca fiind „anticultural și antipedagogic”. Pentru elevi școala nu mai era „un altar de închinare culturală, ci un supliciu, un chin care, pentru noi, cei ce stăpâneam limba străină de predare a acestor școale românești” își avea multe urmări nedorite, părăsirea școlii „ori căderile la maturitate”⁴¹. „Din vreo 30 de greco-catolici au scăpat toți afară de unul avizat la coregere; iar din 8 ortodocși am fost avizați la repetirea examenului 4 inși”⁴².

Ajuns în această situație, Gheorghe Ciuhandu a fost nevoit să se înscrie la Institutul pedagogic-teologic din Arad „fără bacalaureat”, susținându-l abia după șase ani de la absolvirea cursurilor gimnaziale, în primăvara anului 1899, și la trei ani de la absolvirea cursurilor clericale.

După absolvirea Gimnaziului din Beiuș și fără diploma de „maturitate” se reîntoarce la Roșia, decis să-și continue studiile. Ajuns la răspântia cu care se întâlnește orice tânăr cu sete e cunoaștere, fiul cel mare al preotului din Roșia se hotărăște să urmeze cursurile clericale în Arad, spre bucuria părinților, care sperau că după absolvire se va reîntoarce în satul natal pentru a continua tradiția preoțească, atât de puternică pe atunci în familiile preoțești.

I.2.3. Institutul pedagogic-teologic din Arad

În 3 septembrie 1893 se înscrie la „școala teologică” din Arad. „De acasă porneam, provăzută cu sfatul părintesc al răposatului meu tată: să fiu serios la carte și la purtări, așa cum se cade celui ce se pregătește de preoție, care era lucru mare în ochii tatălui meu”. Îl avertiza să fie „cu atenție cătră directorul Augustin Hamsea” care fusese profesor și tatălui său⁴³. Anii de studii petrecuți la Arad îi folosesc cu cele mai bune rezultate pentru agonisirea științei teologice și pentru întărirea virtuților necesare unui trai duhovnicesc. Aici, Gh. Ciuhandu cucerește prețuirea profesorilor Vasile Mangra și Roman Ciorogariu, care, după cum vom vedea, îi va folosi mai târziu, dar își câștigă stima și încrederea colegilor⁴⁴.

⁴¹ Gh. Ciuhandu, *Școale și lucruri de la Beiuș*, pp. 7-8.

⁴² B. A. O. R. Arad, *Fondul de documente dr. Gheorghe Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *O mărturisire. În chestia catolicismului* (mss), Dosar 125, f. 275-293. În anul școlar 1892-1893 s-a prezentat la examenul de maturitate un număr de 47 absolvenți din care 11 au fost declarați respinși, fiind nevoiți să repete examenul, cf. Traian I. Farcaș, *Istoria Gimnaziului gr. cat. de Beiuș (1828-1895)*, Beiuș, 1896, p. 154. C. Pavel, *op. cit.*, p. 251.

⁴³ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Disciplinările mele: 1896 și 1897-9. Însemnări în prealabil: Vântoasele Societății literare a elevilor dela Institutul pedagogic-teologic din Arad*, f. 1.

⁴⁴ Din scrisoarea lui Roman Ciorogariu expediată la 10/23 aprilie 1918 aflăm despre prietenia dintre profesor și student: „Legătura noastră n-a fost o tovarășie ocazională, ci o înrudire sufletească încheiată încă în școală între părinte și fiu sufletesc și consolidată pe principiile comune ce ne-a călăuzit în viața politică”, cf. B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Dosar 74, f. 96-96v.

Primii ani petrecuți în orașul de pe malul drept al Mureșului, cu atâtea exemple și dovezi ale mișcării românilor pentru dobândirea de drepturi naționale și bisericești, își vor pune pecetea pe fizionomia spirituală a viitorului preot și istoric. Erau anii de mari frământări politico-naționale pentru românii din monarhia austro-ungară și atmosfera încărcată de după prezentarea Memorandului și a procesului care a urmat.

Nici în Institutul pedagogic-teologic atmosfera nu era mai blândă. La venirea în Institut găsește o stare foarte tensionată. Aici erau două partide, una a episcopului Ioan Mețianu (1874-1898), care sprijinea pe arhimandritul Augustin Hamsea „director al seminarului”, pe care-l dorea ca urmaș în scaunul de episcop al Aradului. Cealaltă partidă avea în frunte pe profesorii Vasile Mangra, Roman Ciorogariu și Romul Nestor, grupare pe care, după cum mărturisește Gh. Ciuhandu, „îi idolizam pentru atitudinea lor românească hotărâtă”. Era în anul următor procesului Memorandului și „noi tineretul, în partea covârșitoare am fost de partea naționaliștilor și nu ne conveneau lucrurile directorului A. Hamsea”. Acesta era acuzat de studenți și de faptul că a reușit să dezbine *Societatea de lectură*, în „una a teologilor și alta a preparanzilor”. Pentru că directorul A. Hamsea ținea cu orice preț a fi președintele societății studenților teologi, la încercarea acestora de a se constitui, în toamna anului 1893, de teamă că va fi ales rivalul său Roman Ciorogariu, s-au produs multe frământări în școală. Directorul voia să fie ales, nu după *Statutul* din 1880, ci după cel din timpul episcopului Procopie Ivașcoviți (1853-1873).

Amenințat de studenți că se vor plânge episcopului Ioan Mețianu, directorul a încuiat porțile Seminarului. Urmarea a fost, că tinerii au forțat o altă poartă decât cea principală mergând la episcop. Pentru că A. Hamsea era un „agreat al episcopului”, abia în luna februarie a anului 1894 *Societatea* s-a putut constitui în conformitate cu *Statutul* din 1880 și după dorința studenților. „În chipul acesta, o seamă de seminariști”, între care și Gh. Ciuhandu, au fost „deocheați și priviți cu ochi răi”⁴⁵. În acest fel intră într-un prim conflict cu directorul Augustin Hamsea, contrar sfaturilor primite acasă de la tatăl său. De fapt, cazul disciplinar al tânărului Gh. Ciuhandu, nu reflectă decât starea de spirit întreținută în Institut de către director, frământat permanent de dorința de a ajunge episcop. „Exploatând această împrejurare” prin scrisoarea din 1 ianuarie 1894, directorul aducea la cunoștința preotului Petru Ciuhandu că fiul său a fost „admoniatu pentru neglijința [...] și pentru purtarea necorectă”⁴⁶. Scrisoarea directorului era urmată de cea a prefectului

⁴⁵ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Însemnări în prealabil: Vântoasele Societății literare a elevilor dela Institutul pedagogic-teologic din Arad*, f. 2.

⁴⁶ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Scrisoarea lui Augustin Hamsea din 1 ianuarie 1894 adresată preotului Petru Ciuhandu din Roșia-Bihor. Iată textul scrisorii: „Nr. 55 ex 1893/4. Onoratului D. Petru Ciuhandu parochu in Rossia. Am onore a Ve inconosciența prin acesta cumca fiulu Dvostra Georgiu Ciuhandu elevu in cursulu I alu institutului nostru theologicu din conferința profesorale țienută astadi a fostu admoniatu pentru neglijința din theologia fundamentale precum și pentru

de seminar Ioan Ignatie Papp și cea a unsprezece colegi seminariști care, la 5/24 februarie 1894, scriau preotului Petru Ciuhandu din Roșia că vinovăția ce i se atribuia fiului Gheorghe nu este întemeiată.

„Sânțite Părinte!

Pătrunși de durerea în care suferă fiul Dvoastră și iubitul nostru coleg în urma unei muștrări primită de la Dvoastră, venim și pe această cale desfășurându-se chestia respective cauza pentru ce el și cu el dinpreună aproape toți teologii au devenit anunțați pe la părinți, voim să vă eliberăm de sub tutela supersitițiilor în care va aruncat referor directorului.

Noi subscrișii parte ca foști colegi ai lui Georgiu încă de prin gimnaziu, parte numai ca actuali colegi am avut ocasiunea a ne convinge despre buna conduită esemplară moralitate și neobosita lui diligență; și chiar aceste nobile însușiri a lui ni-a dat impulsul respective și un plus împlinirea unei datorinți mai mult morală, ca colegială, când jurându-ne pe parolu de onoare voiu a' l scusa, voiu a-l scoate din ispita în care lo isbit directorul.

De mai multe ori in corpore am demonstrat contra procedurii necualificabile a directorului, ba odată ne mai putându-i suferi durele tractamente am mers cu toții la Eppul și ne-am plâns contra lui, apoi aflându-l Eppul de vinovat de bună seamă i-a dat peste nas de aici a isvorât răutatea răzbunării ? ce și a manifestat-o directorul prin referandele sale /e de însemnat că Georgiu fiind el un om moderat parte activă niciodată n-a luat/. Din forma referendei credem că veți fi cugetând că ea e espedată cu consensul întreg corpului proff. Aceasta însă nu e adevăr. Spre mai marea convingere Ve rugăm să binevoști a cere deslușiri asupra purtării și diligenței lui Georgiu de la prof de curs Dlui Romul Ciorogariu, care, fiind om de caracter /ce lui Hamsea îi lipsește/ suntem siguri că Vă va produce o bucurie prin o referendă contrarie celei dintâi dar adevărată și nu minciună. Atât în favorul dvoastră cât și alui Georgiu și cu el dinpreună în favorul nostru Ve repetăm rugarea să scrieți un cuvânt Dlui Ciorogariu.

Poate omul să fie și iubit înaintea directorului dacă va esecia următoarele condițiuni:

I. La tot momentul de convenire să-i sărute mâinile și să-l adore ca pe un idol.

II. Să-l laude cu cel puțin cu jumătate din laudele jubileului să-l facă învățatul lumii.

III. Adesea să acuze și să vândă când pe unul când pe altul.

portarea necorectă. La cesta împrejurare-ți-aducemu atențiunea cu observare că în casu de repetire se va aplica asupra densului rigorea regulamentului institutului. Aradu, din conferinția profesorală ținută în 1 Ianuarie 1894. Augustin Hamsea director seminarialu.”

IV. În rea dispoziția sa, să se lase să-l facă obeală etc.

Aceste și alte multe de felul acestora sunt nobile la însușiri ce cere Hamsea de la viitorii preoți.

Voiți Dvoastră ca Georgiu împlinind aceste condițiuni să fie iubit de directorul și de societatea noastră să fie izolat pentru totdeauna ? Dacă e mai repetați cele scrise în proxima epistolă, apoi el va fi silit la obligare orabă iar noi conform condițiunei III îl vom privi de „Iuda”.

Noi rămânem în speranța ca cultura ce o posedăți Ve va face să dați credământ sincerilor și conscrientilor noastre mărturisiri aceea cultura mai departe de la noi presupunerea că din oarecare punct de vedere am deveni desoperiți cu această dechiarare pe care legile ne dictă să o ținem de secretă”
47

Despre starea de spirit agitată din cadrul Institutului se arată și în scrisoarea semnată de mai mulți elevi seminariși, la care se aliază și Gheorghe Ciuhandu, adresată la 1/13 noiembrie 1894, celui mai iubit profesor din școală, Roman Ciorogariu.

„Domnule Profesor!

Decând ne aflăm în acest institut am observat un lucru, în fond destul de dureros; în loc de rezultatul iubirii evanghelice și al ajutoriului moral reciproc – două principii aici propagate – ne a întâmpinat urgia separatismului, carea nu de eri de alaltă eri domnesce între elevii acestui institut. Bola aceasta ni-a făcut și ne face dilnic imposibilă unirea în cugete și simțiri nu numai în cause private, de mai puțin interes, ci și în celea, cari ne interesează pre toți deopotrivă; - și acesta va dura - suntem siguri, - până când nu se va afla și nu se va aplica în mod rațional mijlocul potrivit pentru sanarea din rădăcină a acestui separatism a acestor divergente fără rațiune.

Ba cei mai mult, acest separatism a ajuns între împrejurările actuale la treapta de: ură pesonală.

Pentru a înțelege legalitatea plângerii noastre, ni-am permis să Vi le aducem aceste premerse, ca pregătire pntru ca din combinațiune cu cele ce se vor espune mai la vale se reiasă în mai deplină chiaritate tristul adevăr, și anume:

Când unul din ai noștri, pentru anumite trebuințe își cere concediu dela Dl prefect, ca să poată eși în oraș, acesta într-un mod absolutistic, ca

⁴⁷ Timișoara – Arhiva familie Ciuhandu. Scrisoarea din 5/24 februarie 1894 a unui număr de 11 colegi seminariști (Ștefan Domocoș – anul III, Traian Cucu – anul III, George Ardelean – anul I, Miron Botișel, Traian Teaha, Vasile Fărcaș – anul II, Alexandru Munteanu a lui Vasilie – anul I, Ioan Popovici – anul III, Teodoriu Vidu – anul I, Atanasiu Todan, Ioan Sabău) adresată preotului Petru Ciuhandu din Roșia (Bihor).

un „totum factum” „dispune” ca respectivul să nu iasă în oraș căci nu- ieșire regulată și pentrucă Dsa așa voesce. Să servească de exemplu cazul cu Miron Botișel.

De se întâmplă însă ca unul ca acela, căruia i se interdice ieșirea, să iasă în oraș, se pedepsește; - sau dacă obținând careva concediu, peste termen întârzie cu câteva minute, i se impută greu, ori chiar i se interdice ieșirea pe de altă dată, când întru înțolesul disciplinei este eșire liberă.

Sunt însă alți elevi, cari cunosc și nu sunt supuși nici unui feliu de disciplină, între cari jocă rolul principal Domnii: Givulescu, Roșiescu, Lugojan și Gerga, și acesta e atât cu privire la diuă cât și la restimpul de noapte. [...⁴⁸].

Domnule Profesor!

Aducându-Vi-le tote aceste la cunoscință, Ve rugăm cu tot respectul, ca cum venind plângerea noastră după sânta dreptate, să faceți pașii necesari pentru aplanarea dreptului moral – legii morale, călcate, fie chiar prin disciplinare pentru vătămarea în caracterul nostru, mai ales căci noi suntem gata – în interesul adevărului – să stăm cu fruntea deschisă la cele susținute de noi prcum și la acele acuse, cari eventual s'ar rădica contra noastră și iar pute dovedi pre deplin de adevărate.

Deobligându-ne încă odată, că la cas de lipsă, vom dovedi tote cele subscrise de noi și mulțumindu-Vă înaintea de sprijinul moral al Dvoastre, de care suntem siguri, ne semnăm, în Arad la 1 Noiembrie st. v. 1894⁴⁹.

După semnătura celor 17 elevi seminariști, urmează mesajul scris al lui Gheorghe Ciuhandu către profesorul Roman Ciorogariu, în care își exprimă profunda nemulțumire față de starea de lucruri din școala clericală. Semnatarii scrisorii erau foarte scandalizați de faptul că seminariștii grupați în jurul directorului erau favorizați și de prefectul seminarial Ioan I. Papp, viitorul episcop, și nu erau supuși „nici unui feliu de disciplină”. Mai erau indignați și de faptul că studenții indisciplinați au catalogat pe ceilalți cu epitetul de „proști [...] în special la adresa celor din Bihor, că suntem selbateci, vite încălțate, care intră în teologie cu 1 sau 2 clase gimnaziale și preparandia, cari nu sciu nici vorbi cu omul”. Toate aceste calomnii erau puse în seama lui Procopie Givulescu, student în anul I și un favorit la directorului și al prefectului seminarial. Considerând că toate acestea atingeau personalitatea celor calomniți, Gheorghe Ciuhandu cerea

⁴⁸ Din păcate, o parte din scrisoare lipsește.

⁴⁹ Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*. Scrisoarea din 1/13 noiembrie 1894, a unui număr de 17 elevi seminariști, adresată profesorului Roman Ciorogariu. Scrisoarea este semnată de: Mihai Caba, Georgiu T. Petroviciu, Teodor Papp, George Ardeleanu, Teodor Vidu, Maximilian Miclean, George Popovici, Nicolae Sirca, Constantin Leuca, Augustin Moga, Miron Botișel, Atanasie Todanu, Petru Puleac, Demetriu Pascu, Ioan Dariu, Partenie Roman, Ioan Morariu.

profesorului Roman Ciorogariu să înceapă „cercetare disciplinară contra numitului Domn, ca acesta să-și dea samă de faptele sale și să suporte consecințele”⁵⁰.

Neînțelegerile se datorau, în primul rând, liniei oficiale pe care episcopul Ioan Mețianu, împreună cu arhimandritul Augustin Hamsea, căutau să o impună, iar în al doilea rând, datorită „naționaliștilor”, reprezentați de Roman Ciorogariu, Vasile Mangra și Romul Nestor. „Noi tineretul, în partea covârșitoare, am stat de partea naționaliștilor” – după cum mărturisea Gheorghe Ciuhandu într-una din cele două variante ale notițelor autobiografice⁵¹. În felul acesta, mulți studenți nu au fost priviți cu ochi buni de reprezentanții oamenii directorului.

La ședințele Sinodului eparhial care au avut loc imediat alegerilor președintelui *Societății de lectură*, a luat parte și protopopul Elia Moga al Beiușului, unul dintre oamenii directorului Hamsea. Prin protopop, directorul transmite preotului Petru Ciuhandu că fiul său este un „excesiv destrăbălat”⁵². În neconcordanță cu epistola amintită, profesorul Roman Ciorogariu, la 14 august 1895, scria preotul paroh din Roșia, Petru Ciuhandu, că fiul său nu a avut un comportament nepotrivit unui student teolog.

„Arad 14 august 1895

Stimate părinte!

Fiul Dvoastră George mi se jălbește că ar fi calomniat înaintea Dvoastră cași un destrăbălat, excesiv, cercetător de locuri necinstite și birturi.

Eu ca profesorul său de curs, despre toate aceste n-am nici o cunoștință, din contră, eu pe fiul Dvoastră l-am ținut întotdeauna și îl țin de om solid, serios și de caracter, carele ca atare promite a să face un folositoriu bărbat al națiunii și bisericei.

Altcum în viitoriu voi fi cu deosebită atenție la purtarea lui și încă voi observa un inconvenient în purtarea sa, sigur voi interveni să-l îndrept.

Încât supravegherea mea vă oferă destul garanță, vă rog a vă liniști și a nu lipsi băiatul de iubirea părintească, la care, după mine are titlu.

În sfârșit, băiatul are lipsă de părintești povețe, chiar și când greșesc. Nedreptățirea îi poate îndârji, și eu cred că ar fi o nedreptățire să fie judecat

⁵⁰ „Domnule Profesor ! Întrucât câteva din calomniile arătate mai sus, deși nu în mod direct – dar totuși – ating personalitatea mea prin acesta îmi exprim indignarea simțindu-mă ofensat prin caracterisările de „sălbateci” a dlui Givulescu cu carele abia în două rânduri am schimbat vorbe vorbe în viață-mi. Din acest motiv cu toată supunerea Ve rog se binevoiți a începe cercetare disciplinară contra numitului domn, ca acesta seși dea samă de faptele sale și să suporteze consecințele. Arad la 1 Noiembrie n. 1894. Remân Al Dvoastre George Ciuhandu”.

⁵¹ Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Caiet: Eu la școală în sat și în Beiuș, Arad și după aceea*, f. 4.

⁵² Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. “Disciplinarele” mele: 1896 și 1897-9. Însemnări în prealabil: Vântoasele Societății literare a elevilor dela Institutul pedagogic-teologic din Arad*, f. 4

pe baza colportagiului în fața constatărilor făcute de mine aici, în calitate de diriginte al disciplinei din cursul frecventat de fiul Dvoastră.

Întru altele primiți cordialele salutări de la

*vechiul stimatoriu
Romul Ciorogariu
prof. teol.”⁵³*

Atras și el în „vâltoarea dezbinărilor din seminar”, a fost văzut rău în toți cei trei ani de către directorul A. Hamsea și „profesorii adicți lui”, în schimb Roman Ciorogariu, Vasile Mangra și Romul Nestor îl apreciau pentru „studiu și conduită”. Neputând fi de acord cu practicile antipedagogice și anticonstituționale ale directorului, tânărul Gheorghe Ciuhandu a avut mult de suferit în anii de școală. Cu directorul Augustin Hamsea făcea *Istoria bisericească* și la una din orele de curs îi spune că tratamentul pe care îl aplică nu-l „încurajează la studiu”. Urmarea a fost că la sfârșitul anului școlar 1894-1895, Ciuhandu este lăsat corigent („ma trântit din istorie”) la *Istorie bisericească*. Nemulțumit de tratamentul la care a fost supus, se adresează în scris și directorului A. Hamsea amintindu-i că a fost nedrept cu el și a mai „tulburat și pacea familiei” și „că prin asemenea proceduri niciodată nu va putea crește membri folositori Bisericii și mai puțin preoți buni”, cerându-i să-i dovedească vinovăția. În septembrie 1895 când se prezintă la examenul de corigență, cere profesorilor Roman Ciorogariu și Romul Nestor să asiste la examinare. După examen a fost notat de director doar cu „suficient”, dar se putea înscrie în anul al treilea. Odată cu deschiderea noului an școlar reîncep problemele alegerii noului președinte al *Societății de lectură*. Se reeditează alegerile din anul școlar precedent, directorul încalcând din nou Statutul episcopului Ioan Mețianu. În luna noiembrie 1895, alături de alți colegi, Gh. Ciuhandu, în calitate sa de vicepreședinte al *Societății*, cere o revenire la cadrele statutului episcopului Ioan Mețianu, dar fără nici un rezultat. În această situație demisionează, și cu el toți cei care fuseseră aleși în conducerea *Societății*, fiind nevoie de o noi alegeri. Și de această dată acestea s-au făcut prin „aclamațiune” și nu în forma prevăzută de Statut. Rezistența lui Gheorghe Ciuhandu, deși întemeiată, s-a adus decât adâncirea prăpastiei dintre el și director care „nu voia nici să mă suferă prin seminar”⁵⁴ Pe când se afla în ultimul an la Institutul pedagogic-teologic din Arad, cu prilejul serbării „mileniului”⁵⁵, viitorului teolog absolut i se intentează un „proces disciplinar” pe motivul absentării de la festivitățile organizate la 27 aprilie/9 mai 1896 în școală, prilej cu care directorul Augustin Hamsea a ținut un discurs. În

⁵³ Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*, scrisoarea lui Roman Ciorogariu din 14 august 1895 către preotul Petru Ciuhandu din Roșia.

⁵⁴ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. “Disciplinarele” mele: 1896 și 1897-9. Însemnări în prealabil: Vântoasele Societății literare a elevilor dela Institutul pedagogic-teologic din Arad*, f. 5, 6.

⁵⁵ „Mileniul” sau serbările de mari proporții pregătite în luna aprilie 1896, în Ungaria, pentru comemorarea împlinirii a o mie de ani de la așezarea poporului maghiar în Pannonia.

temeiul cercetărilor întreprinse de director, Gh. Ciuhandu este eliminat din școală pe timp de doi ani pentru „retență și nesubordonațiune”, atât de conducerea Institutului pedagogic-teologic cât și de către Consistoriul eparhial. Au urmat presiunile făcute asupra sa pentru a-și recunoaște vina. După multe greutateți, „scăpat ca prin pene”, prin ocrotirea profesorilor Roman Ciorogariu și Romul Nestor⁵⁶, de eliminarea hotărâtă, i se cere să-și ceară iertare de la directorul „ofensat”, A. Hamsea, iar până atunci să i se interzică intrarea în institut și participarea la cursuri⁵⁷. În urma absenței mai îndelungate putând să fie eliminat definitiv. La urmă a împăcat situația, declarând în scris, că recunoaște faptul că a greșit și îi pare rău că a fost „nesupus” față de conducerea institutului⁵⁸. Mai mult decât atât, în 8/20 mai 1896, în „cancelaria Direcțiunii institutului”, Gh. Ciuhandu a fost obligat să dea o declarație prin care se arăta că nu a avut intenția de a „vătăma” cu nimic pe directorul Augustin Hamsea.

„În conformitate cu decisul consistorial declar, că-mi place și vreau să fiu de omenie; că cu intențiunea și din reutate nu vatim pe nimeni și datoriu sum cu atât mai vertos a declara bărbătesce, că n-am avut intențiunea a vătăma pe Reverendisimul Domn Director seminarial, ca pe superior al meu.

În cât înse pote din nepricepere am vătămat, și respective încât Reverendisimul Domn Director s-a simțit vătemat prin purtarea mea, manifestată în 12 Mai a. c., cu supunere me rog se fiu ertat. Georgiu Ciuhandu”⁵⁹

Despre acest incident, după numai un an, într-un articol publicat în „Tribuna Poporului” din Arad⁶⁰, mărturisea: „Din considerația, că vedeam tăindu-mi-se calea de la carieră numai cu zile mai înainte de terminarea studiului, am cedat silei suflețești și mi-am cerut iertarea [...] Preacuvioșia Sa dl director n’a fost mulțumit până-ce P. S. Sa dl Episcop mi-a zis, că am satisfăcut îndatoririi impuse prin rezoluțiunea amintită. Am mers apoi a doua oară să mă rog, iar Preacuvioșia Sa, fără a mă asculta, ca pe un făcător de rele m’a alungat de la sine, iar la câteva zile

⁵⁶ Nestor Romul (1864-1925), originar din comuna Bata, a studiat la gimnaziul din Brașov, iar teologia la Arad și Cernăuți. A fost secretar consistorial (1881-1892), apoi profesor la Institutul Teologic până în 1895 și din nou în anul 1905-1906. Până în 1920 a fost paroh în Cenad, iar după această dată profesor la Institutul Teologic din Arad.

⁵⁷ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Adresa nr. 2420 a episcopului Ioan Ignatie Papp către direcțiunea Institutului Teologic din Arad.

⁵⁸ Idem, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite, spuse ca să învețe și alții din ele. „Disciplinarele” mele: 1896 și 1897-9, II. „Mileniul” unghuresc și primul meu proces disciplinar (1896)*, f. 7-9.

⁵⁹ Idem, doc. *Protocol luat în cancelaria Direcțiunii institutului pedagogic-teologic gr. ort. rom. din Arad în 8/20 Maiu 1896.*

⁶⁰ Pentru venerabilul Consistor arădan, “Trib. Pop.”, anul I, nr. 94, 17/29 mai 1897, p. 449.

însuși m'a chemat la sine, când mi-a și întors mărturisirea protocolară că: 1) recunosc că am fost nesupus (nu însă vinovat precum P. C. Sa cerea); 2) simțesc părere de rău și 3) că promit îndreptare”.

În cele din urmă, după ce a reușit să facă „pe placul și voia” Preacuvioșiei Sale, în vara aceluiaș an reușește să-și termine cursurile teologice. Îmbolnăvindu-se însă, și „nefiind încă deplin restaurat cu sănătatea”, se reîntoarce la Roșia, unde stă până în toamna anului 1898⁶¹.

La numai trei luni de la susținerea examenului de calificare preotească, nemulțumit de situația care încă persista în școala clericală unde băntuiau „celeași vântoase cari tulburau rosturile educative ale institutului”, mai mulți absolvenți se hotărăsc a acționa în public pentru instaurarea unui regim mai bun în institut. Soarta a căzut pe Gh. Ciuhandu a cărui capacitate intelectuală era unanim recunoscută de către colegii săi. Acestea sunt premisele articolului *Pentru Veneratul Consistor arădan*⁶², în care prezintă toate nedreptățile pe care le-a avut de suferit în perioada studiilor teologice, mai ales din partea directorului Augustin Hamsea. Urmarea a fost, un nou proces disciplinar „care s-a tratat și la mitropolie în aug(ust) 1898” de unde s-a transpus Consistoriului eparhial din Oradea „pe al cărui teritoriu mă găseam cu domiciliul”⁶³.

La 21 august 1898, Consistoriul mitropolitan „pe baza actelor investigaționale”, aducea la cunoștința Consistoriului aprahial de la Oradea următoarea sentință luată împotriva lui Gh. Ciuhandu:

*„Deoarece în firul cercetărei efectuate prin propria recunoaștere a acusatului candidat de preoție Georgiu Ciuhandu este constatată, cumcă însuși este autorul articolului apărut în diarul „Tribuna Poporului” din 17/29 Maiu 1897 Nr. 94, intitulat Pentru Venerabilul Consistoriu arădan, în care articlu acusatul s-a folosit de unele expresiuni nepotrivite cari insolvă în sine lipsa în sine lipsa reverinței față de superiori și purtarea bruscă la adresa Consistoriului corpului profesoral și directorului seminarial din Arad; - dară considerând că din incidentul neînfațșării acuzatului ca teolog la o întrunire a corpului profesoral și a elevilor ținută la 27 Aprilie (9 Maiu) 1896, în sala seminarială din Arad, na fost cu tact îndestulătoriu aplanată cauza din partea direcțiunei institutului; - dreptacea, candidatului de preoție Georgiu Ciuhandu pentru expresiunile nepotrivite folosite pe calea jurnalistică, i se reproabă procedura față de superioritatea și să admoniază”*⁶⁴.

⁶¹ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 60. Încă din timpul cursurilor clericale, Gh. Ciuhandu s-a îmbolnăvit de piept fiind nevoit să locuiască la o gazdă în oraș. Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Caiet: Eu la școală în sat și în Beiuș, Arad și după aceea*, f. 4.

⁶² „Trib. Pop.”, anul I, nr. 94, 17/29 mai 1897, p. 449.

⁶³ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 59.

⁶⁴ Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*, doc. Copic a sentinței Consiliului mitropolitan din 21 august 1898 transmisă Consistoriului eparhial de la Oradea.

Acțiunea disciplinară se stinge definitiv doar în urma schimbărilor survenite în luna octombrie la conducerea Episcopiei Aradului, prin numirea episcopului Ioan Mețianu (1874-1898) în scaunul de mitropolit al Ardealului, eveniment care dezlănțuie o înverșunată mișcare pentru alegerea noului episcop. Lunga păstorire a episcopului Ioan Mețianu era larg criticată și se dorea o nouă orintare în conducerea eparhiei. Naționaliștii din Arad îl susțineau pe arhimandritul Iosif Ioan Goldiș, fost profesor de *Limba română* la Liccul de stat din Arad, iar din vara anului 1892 vicar episcopesc al Consistoriului eparhial din Oradea.

I.3. INTRAREA ÎN VIAȚA PUBLICĂ

I.3.1. Învățător în Căbești, apoi în Șiria

După absolvirea cursurilor teologice la sfârșitul anului școlar 1895-1896, „a stat la casa părintească, prestând comunei parohiale de acolo serviciile, pentru cari a fost admisibil”⁶⁵.

În sesiunea din februarie 1897, alături de alți 13 colegi, se prezintă la examenul de „cualificațiune preoțească” în urma căreia este „cualificat pentru parohiile din clasa prima”. Din comisie au făcut parte: protosincelul Augustin Hamsea – președinte, asesorul consistorial Ignatie Papp – notar, protopopii Vasile Beleş (Arad), dr. Ioan Trăilescu (Chișineu-Criș), dr. Traian Puticiu (Timișoara) și preotul profesor Ioan Petranu de la Institutul pedagogic-teologic⁶⁶.

După susținerea examenului, urma să solicite o parohie. La Consistoriul eparhial arădean nu îndrăznea să apeleze pentru că era sigur că va fi refuzat atâta timp cât mai dura procesul disciplinar. Cu toate că tatăl său îl dorea capelan în parohia Roșia, tânărul Gheorghe Ciuhandu era conștient că nu puteau amândoi mânca „o singură pită” iar în altă parohie nu dorea să fie numit⁶⁷.

În această situație este nevoit să o ia pe calea învățământului confesional, pe de o parte datorită tradiției că absolvenții de Teologie la început trebuiau să funcționeze în învățământ, pe de altă parte, lipsa de învățători se suplinea cu absolvenți teologi. Astfel, odată cu începutul anului școlar 1898-1899, îl întâlnim ca învățător la școala confesională și cântăreț bisericesc la biserica din Căbești (Bihor), iar în anul școlar următor, 1899-1900, îl întâlnim la școala confesională din Șiria⁶⁸.

Perioada cât a funcționat în învățământul confesional îi va servi referentului școlar de mai târziu. În învățământul confesional a funcționat până la începutul

⁶⁵ *Ibidem*, doc. *Atestat oficios* (copie) din 7/20 septembrie 1900.

⁶⁶ *Ibidem*, doc. *Testimoniu de cualificațiune* (Arad, 5/17 februarie 1897); “Trib. Pop.”, anul I, nr. 26, 9/21 februarie 1897, p. 123.

⁶⁷ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Bursă. Catedră. Acces în Consistoriu și primii ani în administrația parohială*, f. 20.

⁶⁸ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 60.

anului 1900, când, la propunerea episcopului, este transferat în administrația Consistoriului eparhial arădan „în calitate de cancelist dovedind peste tot o diligență lăudabilă și o purtare morală excepțională”⁶⁹.

I.3.2. Începutul activității la Consistoriul eparhial

În octombrie 1898 moare mitropolitul Miron Romanul (1874-1898) de la Sibiu, în locul său fiind ales episcopul Ioan Mețianu al Aradului (1874-1898), eveniment ce dezlănțuie o înverșunată luptă pentru alegerea viitorului ierarh în scaunul vacant al Aradului. Lunga păstorire a episcopului Ioan Mețianu era larg criticată și se dorea o nouă orientare în conducerea eparhiei. Naționaliștii din Arad, susțineau pe fostul profesor de *Limba română* de la Liceul de Stat din Arad, arhimandritul Iosif Ioan Goldiș, unde a funcționat până în vara anului 1892, când, Sinodul eparhial îl numește ca vicar al Consistoriului ortodox de la Oradea⁷⁰.

Intelectual de o aleasă cultură, arhimandritul Iosif Ioan Goldiș, era bine cunoscut la Arad, pentru întreaga activitate desfășurată pe tărâm bisericesc, național și cultural. Vacantarea scaunului episcopal a dat prilejul organizării unor largi manifestații în sprijinul alegerii sale. La această mișcare ia parte și tânărul Gheorghe Ciuhandu, pe atunci funcționa ca învățător în Căbești. În „Tribuna Poporului” (anul III, nr. 137, 1899, p. 4) publică *Odă la suirea în tronul episcopesc al Ilustrității sale prea sfințitului domn Iosif Goldiș*. Prin alegerea acestuia ca episcop, Gh. Ciuhandu vedea restabilirea ordinii în rândurile clerului și ale credincioșilor. În ședința din 14 mai 1899, Sinodul eparhial arădean îl alege de episcop iar la 16 iulie, să fie instalat cu mare fast în biserica catedrală din Arad, prilej cu care, pe străzile orașului de pe Mureș a fost organizată o mare manifestație românească⁷¹.

Odată cu instalarea noului episcop, în persoana lui Iosif I. Goldiș (1899-1902), începe o nouă perioadă în istoria Episcopia Aradului. Iubit și prețuit de enoriașii săi care și-au pus mari speranțe în el, după mai puțin de doi ani de episcopat, la 23 martie 1902 trece la cele veșnice. Cu toate că a păstorit puțin, el a știut încă de la început să-și apropie colaboratori destoinici.

Remarcând încă din perioada studiilor teologice zestrea intelectuală, bogăția și varietatea cunoștințelor dobândite de către Gheorghe Ciuhandu, la sfârșitul lunii ianuarie a anului 1900, episcopul Iosif I. Goldiș îl aduce ca „practicant” la Consistoriul eparhial. Aici, din iulie i se încredințează redactarea protocoalelor ședințelor consistoriale, muncă pentru care era retribuit cu 100 coroane lunar⁷². Era

⁶⁹ Timișoara – *Arhiva familie Ciuhandu*, doc. *Atestat oficios* (copic) din 7/20 septembrie 1900.

⁷⁰ Pentru amănunte vezi: P. Vesa, *Episcopia Aradului 1706-2006*, Arad, 2007, pp. 165-183.

⁷¹ T. Botiș, *op. cit.*, p. 654; “Trib. Pop.”, anul III, nr. 141, 1899, p. 1; P. Vesa, *op. cit.*, pp. 173-183.

⁷² Redactarea protocoalelor de către Gheorghe Ciuhandu începe cu Nr. 4 571/1900, cf. B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice. 1897-1923*, dosar 132, f. 61. Vezi și scrisoarea din 12/25 iunie 1900 a episcopului Iosif Goldiș către Gheorghe Ciuhandu.

„plătuță bună și episcopul ne dădea gratuit masa la sine”⁷³. Lucra „în cancelarie”, alături de preotul Cornel Popescu din Păuliș. Episcopului Iosif I. Goldiș îi purta peste ani o frumoasă amintire. În însemnările autobiografice amintește despre „familiaritatea episcopului” cu toți colaboratorii, nu putea uita că uneori, episcopul invita funcționarii consistoriali să ia masa împreună, tradiție pe care urmașul său, episcopul Ioan I. Papp (1903-1925) a desființat-o⁷⁴.

I.3.3. Facultatea de Teologie de la Cernăuți (1900-1902)

Prin străduințele depuse în slujba de la Consistoriul eparhial, Gheorghe Ciuhandu a atras din nou atenția episcopului, care îi propune să-și continue studiile teologice. În toamna anului 1900, cu o bursă de 1 000 de coroane anual, părăsește Aradului pentru a-și desăvârși pregătirea la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți, unde trebuia „să facă doctoratul” iar la reîntoarcere să fie numit profesor la Institutul pedagogic-teologic din Arad. Pe neașteptate însă, i se deschidea o perspectivă nouă, neașteptată, dar care, așa după cum avea să mărturisească peste ani: „nu o puteam refuza, fiindcă îmi făcea cinste și mă ducea pe ceva cale mai firească, către gândul meu deodinioară, pentru care suferisem în Seminar: de a vedea acolo altă rânduială, mai bună, să colaborez, cândva și eu, astă dată de la înălțimea unei catedre”⁷⁵.

Așa ajunge, cu sprijinul episcopului Iosif Goldiș, ca viitorul preot și istoric să-și completeze studiile universitare în frumosul oraș din Bucovina, înglobată, în 1775, Imperiului habsburgic. Ca pentru orice român și pentru Gheorghe Ciuhandu, Bucovina se prezenta ca o „țară dumnezeiască, un adevărat sobor de mănăstiri ce se îngrămădesc una lângă alta, fiecare din câte o Domnie glorioasă”, așa după cum o definea Nicolae Iorga⁷⁶.

Înființată în toamna anului nașterii lui Gh. Ciuhandu, 1875, Universitatea austriacă din Cernăuți (Deutschsprachige Nationalitäten-Universität), sub patronajul împăratului Franz Joseph („Alma mater Francisco-Josephina”), menținută cu acest nume până în 1918. Facultăților de Drept și Filozofie li s-a adăugat Facultatea de Teologie, prin încorporarea Institutului Teologic și încadrarea profesorilor de la institut la noua facultate⁷⁷. Institutul Teologic înființat de Vartolomeu Măzăreanu de la mănăstirea Putna, s-a transformat în Facultate pe lângă această Universitate și a devenit cea mai reputată Facultate de Teologie din

⁷³ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 72, Gh. Ciuhandu, *Însemnări mărunte. 1915-1916*, f. 519.

⁷⁴ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, f. 61.

⁷⁵ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Bursă, catedră, acces în Consistor și primii ani în administrația eparhială*, f. 21. Vezi și scrisoarea din 14/27 august 1900 a lui Vasile Mangra către Gheorghe Ciuhandu.

⁷⁶ Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga*, București, 1968, p. 154.

⁷⁷ Sorin Șipoș, *Silviu Dragomir – istoric* (Ediția a II-a adăugată. Prefață de Ioan-Aurel Pop), Oradea-Chișineu, 2009, pp. 38-39.

sud-estul european, dând nu numai Bucovinei ci și Transilvaniei, Ungariei, României, dar și Dalmației, Serbiei, Bosniei și Bulgariei, clerici de seamă și renumiți teologi⁷⁸.

Chiar dacă la înființarea Facultății de Teologie limba de predare a fost româna, treptat, autoritățile au impus limba germană, cu excepția Teologiei practice, care se preda în limbile română și ucraineană. Era singura Facultate de Teologie ortodoxă cu caracter universitar din fosta monarhie austro-ungară. Primind, în 1919, caracter curat românesc, Universitatea din Cernăuți a dezvoltat o rodnică activitate științifică și culturală.

Dotat cu o memorie excepțională, tânărul student teolog a uimit adeseori pe profesori, s-a întrecut pe sine în însușirile unui program pe care l-ar fi dorit mai potrivit cu aspirațiile sale. Despre această primă perioadă a studiilor universitare (1900-1902) avem informații puține. În prima variantă a notițelor autobiografice consemna:

„Am avut doi ani grei de învins deoarece trecuseră patru ani de la terminarea seminarului din Arad și pe lângă acest interval, nu cunoșteam limba germană în care mi se predau studiile principale la facultate. Mi-am dat însă seama serios de vârsta pe care o aveam atunci de 25 de ani, de misiunea ce mi-o doream: de a fi profesor seminarial și, mai ales educator pentru aspiranții la treapta preoțească”⁷⁹.

În primul an de studii a avut și momente de „clătinare” încât dacă nu era bursier al Episcopiei Aradului, „aș fi întors acasă” după cum mărturisește în *Memoriile* sale. Se simțea însă obligat și față de cei care-și puseseră mari speranțe în el, episcopul Iosif I. Goldiș și mentorii săi spirituali, Vasile Mangra și Roman Ciorogariu. „Dar nu m-am lăsat”, menționează Ciuhandu în 1927, „un an întreg, nu m-am culcat nainte de miezul nopții, afară de vreo 4-5 cazuri când eram bolnav”. În acest fel a reușit să treacă toate examenele cu calificativul „foarte bine”, iar în 1902 și-a luat și „absolutoriuul”⁸⁰.

La prestigioasa Universitate din Bucovina, tânărul Gheorghe Ciuhandu, inteligent și cu o inepuizabilă sete de cunoaștere, pe lângă cursurile cu tematică strict teologică, mai audiază o serie de cursuri la Facultatea de Drept și Filozofie, unde în mod deosebit îl interesau cele ale profesorului Ion G. Sbiera (1836-1916). La Facultatea de Teologie a studiat sub directa îndrumare a profesorilor Eusebiu Popovici (1838-1922), Constantin-Clementie Popovici (1846-1938), Emilian Voiutski (1859-1920), Vasile Găină (1868-1907), Teodor Tarnavski (1859-1914), Vasile Tarnavski (1859-1945), Ștefan Saghin (1859-1920) și Vasile

⁷⁸ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei* (Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe), București, 1991, pp. 51, 212, 217-218.

⁷⁹ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 63.

⁸⁰ *Ibidem*.

Gheorghiu (1872-1959), care au așezat temelia științelor teologice, la izvorul căroră își stinseseră setea de cunoaștere atâtea promoții de teologi, operele lor servind multă vreme îndrumar în disciplinele teologice.

Anii petrecuți pe băncile Universității din Cernăuți au contribuit mult la lărgirea orizontului cunoașterii în multe domenii și i-au îmbogățit, mai ales cunoștințele din domeniul istoriei bisericești. Îndemnul spre cercetarea istorică, primită încă din perioada studiilor teologice de la Arad de la fostul său profesor Vasile Mangra, aici a continuat sub îndrumarea ilustrului Eusebiu Popovici, despre care Nicolae Iorga afirma că „între câți preoți au urmat cursurile Facultății de Teologie bucovinene nu este unul singur care să nu pomenească cu evlavie numele acestui venerabil bătrân, care e pentru dânsii și pentru oricine-l cunoaște un sfânt al științii și al bisericii sale”⁸¹.

Sub îndrumarea profesorului Eusebiu Popovici și-a perfecționat metodele de investigație și punere în valoare a izvoarelor istorice, și-a îmbogățit cunoștințele aprofundând fapte, evenimente și fenomene ale istoriei românești și universale. În cei doi ani de studii, Gheorghe Ciuhandu a fost conștiincios și a dovedit o deosebită înțelegere a disciplinelor predate. A păstrat cu grijă din această perioadă manuscrisele cursurilor după care a învățat, multe dintre ele afându-se în *Fondul de documente* rămas în urma sa⁸².

I.3.4. Profesor la Institutul pedagogic-teologic din Arad (1902-1903)

Reîntors de la Cernăuți, la propunerea directorului Roman Ciorogariu, la 17/30 august 1902, tânărul teolog Gheorghe Ciuhandu a fost instituit profesor suplinitor și prefect la Institutul pedagogic-teologic din Arad. A funcționat până în 31 august/13 septembrie 1903, când, „la propria cerere a fost dispensat de oficiu”, pentru a-și putea pregăti și susține „rigoroasele”⁸³.

La institut a funcționat la catedra de *Istorie bisericească* condusă, până atunci, de Roman Ciorogariu, numit în 1901 director al Institutului, înlocuindu-l pe arhimandritul Augustin Hamsea. A mai predat *Catehetica* la anul III și i se încredințează conducerea biroului directorului Roman Ciorogariu, agendele de

⁸¹ Nicolae Iorga, *O luptă literară* (Ediție îngrijită de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, studiu introductiv, note și comentarii de Valeriu Râpeanu), vol. II, București, 1979, p. 72.

⁸² Gheorghe Ciuhandu a tradus din limba germană cursul de *Teologie morală* al profesorului Emilian Voiutski de la Facultatea de Teologie din Cernăuți, traducere care se păstrează în *Fondul de documente dr. Gheorghe Ciuhandu* (dosar 109). A mai tradus și cursul de *Drept bisericesc* al profesorului Constantin Clementie Popovici care în scrisoarea sa din 17 iulie 1905, expediată din Cernăuți, îi mulțumește lui Gh. Ciuhandu pentru osteneala traducerii, dar, pentru că manuscrisul era „prea defectuos” și având „multe de îndreptat”, autorul îl considera în nepublicabil (Idem, *fond citat*, dosar 74, f. 151-152v.). Cu deosebită grijă a păstrat și *Întrebări apologetice actuale*, prelegeri după profesorul dr. Vasile Găină, scrise de tânărul student Gh. Ciuhandu în perioada studenției de la Cernăuți (Idem, *fond citat*, dosar 126, f. 27-60).

⁸³ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, doc. *Atestatul oficios* eliberat la 25 octombrie/7 noiembrie 1903 de directorul Roman Ciorogariu.

prefect seminarial și „purtarea socoților gospodărești ale internatului teologic”⁸⁴. O mare parte a profesorilor Institutului pedagogic-teologic erau tineri: Teodor Botiș (1873-1940), Ioan Nicorescu (1868-?), Iustin I. Suciu (1873-1953), aflați și ei în primii ani de activitate didactică.

„Eram vesel de catedră, ajuns unde mă doream”, mărturisea Gheorghe Ciuhandu. Cu toate acestea, nu după multă vreme încep din nou greutățile. Multele obligații îl țineau departe de pregătirea „rigoroaselor” pentru doctorat, motiv pentru care, la sfârșitul anului școlar cere să fie lăsat „profesor extern, cu leafă corespunzătoare” dar, nu găsește înțelegere la noul episcop Ioan I. Papp (1903-1925) care-l sfătuia să rămână profesor extern cu numai 25 de coroane lunar. Ca profesor intern, pe lângă cele 25 de coroane lunar, mai beneficia și de „întreținere”. Acestea sunt motivele pentru care, în primele zile ale lunii septembrie 1903, demisionează de la catedră, plecând cu „amărăciune în suflet” fără să știe că nu va mai ajunge niciodată la „catedra seminarială”. După cum însuși Gh. Ciuhandu mărturisește, episcopul Ioan I. Papp „desconsidera fățiș, sfidător chiar, învățătura de carte și pe oamenii care o aveau”⁸⁵.

Cazul nu era singular. În *Memoriile* sale, Gh. Ciuhandu amintește de comportamentul episcopului Ioan I. Papp față de Aurel Crăciunescu. „Ce s-a întâmplat însă cu dr. Aurel Crăciunescu⁸⁶ după ce s-a întors cu studii în regulă de la Cernăuți? Vlădica Ioan I. Papp nu i-a dat acces la catedră, ci la băgat la administrație: l-a pus registrator și arhivar eparhial la Consistor. Era foarte nemulțumit, chiar și după ce vlădica-l luase, gratuit, la masa sa, pentru a-și mai ținea de urât. În cele din urmă, când i s-a dat prilej, Crăciunescu a plecat de profesor la Institutul Teologic Andreian, și-acolo a rămas până să treacă de Consilier Central Bisericesc din București”⁸⁷.

În 10 septembrie 1903, nemulțumit că rămânerea sa la catedră „nu e rezolvată de forul competent”, Gheorghe Ciuhandu s-a adresat conducerii Institutului pedagogic-teologic, episcopului Ioan I. Papp și „Venerabilului său Consistor”. În toată perioada cât a funcționat la catedră, nu a primit „nici măcar un leu în acest an școlar” pentru activitatea desfășurată la institutu⁸⁸. În cele din urmă

⁸⁴ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 64; Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea: Făcute și pășite spuse ca să învețe și alții din ele. Bursă. Catedră. Acces în Consistor și primii ani în administrația eparhială*, f. 21.

⁸⁵ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 64. Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 106.

⁸⁶ Prcot dr. Aurel Crăciunescu (1877-1943) s-a născut în Satchinez unde tatăl său era preot. A studiat Teologia la Arad și Cernăuți, unde și-a luat și doctoratul. Profesor la Institutul Teologic din Sibiu, de unde a fost numit consilier patriarhal în București. A murit la 19 martie 1943, fiind înmormântat la Băile-Herculane.

⁸⁷ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925). Din viața mea. Făcute și pășite, spuse ca să învețe și alții* (Ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Constantin Jinga, Postfață de conf. Dr. Gheorghe Ciuhandu), Timișoara, 1999, p. 106.

⁸⁸ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*. Scrisoarea din 10 septembrie n. 1903 adresată lui Roman Ciorogariu, directorul Institutului pedagogic-teologic din Arad.

însă, neprimind nici un răspuns din partea celor cărora s-a adresat, își înaintează demisia. Directorul Roman Ciorogariu, în *Atestatul oficios* eliberat, la 25 octombrie/7 noiembrie 1903, menționa că, în perioada cât a funcționat la catedră, Gh. Ciuhandu „s-a distins prin eminentele calități educative, zel neobosit și exemplară purtare morală, binemeritând stima generală, cu care s-a îndepărtat de la acest institut”⁸⁹.

I.3.5. Reîntoarcerea la Roșia (1903)

După demisia din învățământ se rîntoarce în satul natal Roșia doar cu mulțumirea obținerii „certificatului de serviciu” semnat de directorul Roman Ciorogariu care se pronunța „în termeni foarte măgulitori despre scurta mea activitate la catedră și ca educator”⁹⁰.

Din intervalul de timp cuprins între demisia din învățământ și cea de-a doua plecare la Cernăuți pentru susținerea „rigoroaselor”, deținem prețioase date din dialogul epistolar pe care-l poartă cu Roman Ciorogariu. Acasă la Roșia se pregătea pentru examenele ce le avea de susținut la Cernăuți. „Progresez cu studiile și sperez că, cunoscând cum am început, cu 12-13 ore la zi, voi pute să mă supun examenului pe la jumătatea lui ianuarie”, scria la 13 noiembrie 1903 profesorului său Roman Ciorogariu⁹¹. Primirea bursei însă întârzia, motiv pentru care, în aceeași scrisoare îi cerea sfatul mentorului său din Arad, „să numesc în cerere vreo sumă sau să cer în genere taxa obicinuită?”. Roman Ciorogariu îl sfătuia să ceară pentru „rigorosul I” suma de 400 coroane, „precum s-au dat și antecesorilor”.

În decembrie 1903 cere Consistoriului eparhial „taxele de riguroase”. Acesta, prin adresa nr. 7752/1903 din 2 februarie 1904, îi răspunde că i-a oferit 400 de coroane „deși nu s-a angajat” la aceste taxe dar le dă „pentru ca întârzierea riguroaselor să nu se motiveze cu lipsa de bani”. Gh. Ciuhandu considera aceasta o jignire „vrednică a sta alături de cea a șicanării la îndepărtarea de la catedră ! Mi se cerea, prin actul de stipendiere, să fac și riguroasele și totuși spesele mi se refuzau; iar dându-mi-se, sunt ghiontit. Se vede, că prea eram cusut cu ață roșie înaintea mai marilor mei !” consemnează în notițele autobiografice⁹². Acum avea să înțeleagă de ce și bursa din anul 1900 a fost hotărâtă în ședința Senatului școlar nu în cel bisericesc, deși era vorba de un bursier pentru studiile teologice. Referentul Senatului bisericesc de atunci, protosinghelul Ioan I. Papp, „n-a văzut cu ochi buni trimiterea mea la studii”, pe seama lui punând toate necazurile care s-au abătut asupra sa⁹³.

⁸⁹ *Ibidem*, doc. *Atestat oficios* eliberat la 25 octombrie/7 noiembrie 1903 de Roman Ciorogariu.

⁹⁰ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 64.

⁹¹ A. N. D. J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, microfilm, rola 2, cadre 452-453.

⁹² B. A. O. R. Arad, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 65.

⁹³ *Ibidem*, f. 62.

Ca și în cazul primei plecări la Cernăuți din 1900, și de această dată sprijinul oferirii unei burse vine din partea profesorilor Roman Ciorogariu și Vasile Mangra, care au insistat pentru oferirea banilor de bursă. Vasile Mangra, care vedea în Gheorghe Ciuhandu un viitor profesor al Institutului pedagogic-teologic din Arad, îl recompensa și pentru ajutorul dat la redactarea revistei „Bisericii și Școala”, dar și pentru sprijinul oferit cu prilejul cercetărilor unor vechi manuscrise și „inscripții bisericești de prin Bihor”⁹⁴. Nu era numai atât, Vasile Mangra, care încă de pe atunci aspira la un scaun episcopesc, vedea în Gheorghe Ciuhandu un posibil colaborator punându-și mari speranțe în el, atât în domeniul cercetărilor istorice, cât și pentru cariera didactică.

Sprijinul lui Roman Ciorogariu nu a fost numai acela de a ajuta la primirea banilor pentru bursă, îl sprijină și moral, îndemnându-l să-și susțină examenele cât mai repede posibil, „crede-mi că se poate numai voință tare să ai”, îi scria într-o scrisoare din noiembrie 1903⁹⁵. Spera și el într-o reîntoarcere cât mai grabnică a lui Gheorghe Ciuhandu pentru că „biserica are lipsă de oameni harnici”, văzând în el un destoinic cadru didactic la Institutul pedagogic-teologic, unde situația cadrelor „o cârprogim cum putem”, îi scria Roman Ciorogariu⁹⁶.

I.3.6. Doctoratul la Cernăuți (1904-1905)

După sărbătoarea Bobotezei din 1904, Gh. Ciuhandu se pregătește pentru plecarea în capitala Bucovinei pentru susținerea examenelor de doctorat. La Cernăuți ajunge la 7/20 februarie 1904, de unde, la numai o săptămână îi scria lui R. Ciorogariu că primul examen îl va avea de susținut „vineri înainte de Florii” când „voiu intra în unicul și ortodoxul purgatoriu”⁹⁷.

În ziua de 6 aprilie 1904 susține primul examen obținând numai calificativul „distingție-parțială” pentru că profesorul Emilian Voiutschii nu fusese de acord cu nota „distingțiune”, motivându-și atitudinea cu nu putea înțelege cum unul care atunci când a venit la Cernăuți nu cunoștea limba germană și numai în doi ani și-a acumulat atâtea cunoștințe „ca alții în patru ani”, cu toate că „după răspunsuri s-ar fi convenit să fiu clasificat cu distingțiune generală sau unanimă”, mărturisind în fața comisiei examinatoare că „nu am venit la Cernăuți după note ci după cunoștiințe”⁹⁸.

În anul următor, la 24 februarie/9 martie 1905, când cere taxele și cheltuielile de „rigoros și de promoție” i se răspunde de către episcopul Ioan I. Papp că ele i se votează „în mod esecpțional”, acordându-i-se suma de 400 coroane „pentru prevederea speselor cu rigorosul al doilea”. Situația bursei i-a fost hotărâtă în

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ *Ibidem*, dosar 74, f. 98-99. Scrisoarea din noiembrie 1903.

⁹⁶ *Ibidem*, dosar 74, f. 97-97v. Scrisoarea din 8 februarie 1904.

⁹⁷ A. N. D. J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, microfilm, rola 2, cadre 454-455. Scrisoarea din 14/27 februarie 1904.

⁹⁸ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 66.

ședința consistorială din 24 februarie/9 martie 1905⁹⁹. Răspunsul Consistoriului îl primește acasă la Rôșia, iar în zilele următoare pleacă la Cernăuți.

Prin bunăvoința arhimandritului Teofil Pătraș, starețul mănăstirii Putna, în toată perioada Postului Mare a anului 1905, îl petrece la ctitoria lui Ștefan cel Mare, unde își pregătea „al doilea riguros”, pe care-l susține la 12/25 aprilie 1905, în miercuria din Săptămâna Patimilor. După susținerea examenului se reîntoarce la Putna, unde se afla pentru a petrece sărbătoarea Învierii Domnului se afla și Nicolae Iorga. Despre întâlnirea cu marele istoric avea să-și amintească peste ani: „Paștile din acel an le-am petrecut la Putna; după amiază am mers cu d. Iorga la ruinele mănăstirii vechi de la Putna și i-am făcut o plăcută surpriză cum descifram inscripții de pe petrele de mormânt”¹⁰⁰. Întâlnirea și discuțiile cu Nicolae Iorga nu au putut să nu-l sensibilizeze pe viitorul doctor în Teologie, fiindu-i stimulent pentru examenul pe care avea să-l susțină doar peste câteva zile. În după amiaza zilei de Paști, Ciuhandu a plecat să-l viziteze pe istoricul Dan Dimitrie (1856-1927)¹⁰¹, parohul din Straja¹⁰².

La 23 aprilie/6 mai 1905, în ziua când implinea vârsta de 30 de ani, se prezintă în fața comisiei examinatoare de doctorat, formată din profesorii: dr. Teodor Tarnavschi, rectorul Universității din Cernăuți, dr. Eusebiu Popovici, decanul Facultății de Teologie și dr. Emilian Voiutschi, declarându-l doctor în Teologie. După susținerea examenului, comisia examinatoare s-a întreținut „foarte afabil” cu proaspătul doctor în Teologie, întrebându-l ce gânduri de viitor are. Răspunsul lui Gh. Ciuhandu a fost scurt: „La nici un caz nu voi umbla după mărimi ci numai să-mi fac datoria la catedră”¹⁰³.

Studiile lui Gheorghe Ciuhandu desăvârșite la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți au fost strălucite. Bursa acordată îl ajută pentru pregătirea și susținerea doctoratului dovedind contrariul celor care nu voiau să i-o acorde considerându-l „inapt” pentru susținerea acestor examene. Legătura înfiripată între studentul Gheorghe Ciuhandu și profesorul Eusebiu Popovici încă din prima perioadă a studiilor, îl determină să-și susțină doctoratul la marele istoric, cu o teză de istorie bisericească: *Ritul răsăritean pe teritoriul ungar*¹⁰⁴.

⁹⁹ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea: Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Bursă. Catedră. Acces în Consistor și primii ani în administrația eparhială*, f. 23; Idem, doc. *Adresa nr. 316/1905* a episcopului Ioan I. Papp către Gheorghe Ciuhandu.

¹⁰⁰ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 66-66v.

¹⁰¹ Dimitrie Dan (1856-1927), membru corespondent al Academiei Române, a publicat studii etnografice din Bucovina asupra evreilor, lipovenilor, armenilor, țiganilor; monografiile asupra comunelor Straja și Lujeni, precum și a mănăstirilor Putna, Sucevița și *Cronica Episcopiei de Rădăuți*. Pentru amănunte vezi: Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, Ediția a doua, revăzută și întregită, București, 2002, pp. 149-150.

¹⁰² B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 66-66v.

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ Teza a fost publicată în revista „Candela” (nr. 7 din 1907) din Cernăuți și în extras (Cernăuți, 1907).

În ultima variantă a însemnărilor autobiografice menționa: „Aveam acum satisfacția unor studii academice încheiate frumos; silințele îmi erau încununat cu rezultat; iar întrebarea ce-mi persista în gând, după promoție, era: când și în ce condiții voiu putea reveni la catedra ce mi-o dorisem și o părăsisem din pricina tratamentului cunoscut?!¹⁰⁵ Gheorghe Ciuhandu nu avea de unde să știe ce surpriză îl aștepta la reîntoarcere în Arad unde soarta sa fusese deja hotărâtă. Postul de la catedra Institutului pedagogic-teologic nu-l va mai ocupa niciodată.

I.3.7. Reîntoarcerea la Arad

Pierzând tot mai mult speranța ocupării unei catedre la Institutul pedagogic-teologic, în 1906, ajuns la vârsta de 31 de ani, Gh. Ciuhandu se întreba: „Încotro ? Spre starea de preot mirean ori spre călugărie ? Dacă aș fi ajuns la catedră m-aș fi împăcat și cu gândul de călugărie”. După serioase „chibzuiuri”, ajunge la concluzia că „decât un călugăr nemulțumit, muncit poate de ambiții ce-i întrec puterile, ori zdruncinat în nizuințele lui bune, mai bine preot de mir; dacă nu pot ajunge la catedră, să am măcar mulțumirea vieții familiare, alături de jugul administrației”. Așa ajunge să încline tot mai mult spre viața de familie, conștient fiind că „și ca preot de mir îmi pot sluji cu bine Biserica”, cu toate că tatăl său mai bucuros l-ar „fi văzut [...] pe cărarea vieții de călugăr”. Chiar episcopul Ioan I. Papp, în două rânduri i-a cerut să-l însoțească la mănăstirea Hodoș-Bodrog unde, „aluziile ce mi s-au făcut la călugărie au fost prea fine și prospectele prea puțin măgulitoare¹⁰⁶.

Atât gândul de a intra în monahism, cât și cel de a-și întemeia o familie, îl frământau. Era la o vârstă pe care o considera mai nepotrivită pentru căsătorie, gândindu-se la faptul că și tatăl său a fost în aceeași situație. „Tatăl meu, care [...] întârziase cu studiile și căsătoria și simțea acum povara vieții în forma îngrijorării sale de soarta fraților și surorilor mele mai mici, nevrînd să fiu expus acelorași îngrijorări - și avea toată dreptatea, căci prevăzu-se bine în viitorul meu - m-ar fi văzut bucuros călugărit¹⁰⁷”. Mulți dintre cunoscuții săi gândeau la fel, după cum am văzut chiar și episcopul Ioan I. Papp.

În cele din urmă îmbrățișează calea vieții de familie. La stăruința episcopului, logodna cu tânăra Octavia Popovici-Desseanu¹⁰⁸, profesoară la Școala

¹⁰⁵ Timișoara - Arhiva familiei Ciuhandu, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea: Făcute și pășite spuse ca să învețe și alții din ele. Bursă, Catedră, Acces în Consistor și primii ani în administrația eparhială*, f. 23.

¹⁰⁶ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 69; Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 29.

¹⁰⁷ Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 69; Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 29.

¹⁰⁸ Octavia Popovici-Desseanu (1879-1949) s-a născut în 1879 la Arad, fiica lui Ioan Popovici Desseanu și a Herminei Popovici-Desseanu. Octavia a rămas orfană de mamă în 1889 și de tată în 1892. A urmat școala primară la Arad iar în anul școlar 1895-1896 a absolvit cursurile Preparandiei din Arad ca elevă particulară (singura modalitate pentru fete). La început a funcționat ca învățătoare în Săliștea Sibiului, după care, primind o bursă, și-a completat studiile la Budapesta, la „Erzsébet Női

civilă de fete, fiica avocatului Ioan Popovici-Desseanu (1831-1892)¹⁰⁹, a avut loc în ziua de Sfânta Mărie Mică (8 septembrie) din anul 1907, în casa preotului Iancu Ștefănuț din Mândruloc, proteasa fiind soră cu Octavia. Cununia religioasă a fost săvârșită tot de către episcopul Ioan I. Papp, la 28 octombrie 1907, în paraclisul reședinței episcopale, după care, a dat o masă, la reședință, în cinstea celor doi miri și a invitaților. „La masă, episcopul a toastat – am dat și de textul cuvântării ca și de lista bucatelor și beuturilor servite la masă pentru noi, făcând amintire și de aceea că prin ceea ce a săvârșit acum se achită în parte și de obligații vechi, către ospitalitaliera casă a avocatului Ioan P. Desseanu și soția sa, care de multe ori îl găzduiseră și ei pe dânsul, când era mai tânăr”¹¹⁰.

La 20 aprilie/3 mai 1908 este hirotonit diacon iar la 20 martie/2 aprilie 1910 preot, în paraclisul reședinței episcopale, prin punerea mâinilor episcopului Ioan I. Papp. După hirotonire, tatăl său Petru Ciuhandu, l-ar fi dorit în postul de protopop al Beiușului. „M-a și cercetat curând după preoțire, o delegație de fruntași bisericești din Beiuș, invitându-mă să primesc candidatura la protopopiatul lor”. Tot la el s-au gândit și timișorenii. După moartea protopopului Traian Putici al Timișoarei i-a fost oferit postul de protopop al orașul de pe Bega, dar și pe acesta îl refuză, mai ales că propunerea venea din partea lui Vasile Goldiș, pe atunci secretar al Consistoriului eparhial arădean și despre care nu avea cele mai bune păreri¹¹¹.

Iskola” (Școala de fete Elisabeta), trimisă cu o bursă a Eparhiei Arad (1904-1907) în vederea aplicării ca profesoară la Școala civilă de fete susținută de Reuniunea femeilor române din Arad, aflată sub egida Episcopiei. La 1 septembrie 1903 a fost numită profesoară la *Școala civilă de fete* din Arad, unde, între 1907-1919, îndeplinește și funcția de director. La această școală a predat limbile română, maghiară și istoria, fiind și directoare între 1907-1913. Cu toate acestea definitivarea ei la catedră a întârziat, ca și plata “cvincvenalelor” (sporurile de vechime cincinale), motivarea fiind probabil deficitul financiar al școlii. În 1914 Octavia Ciuhandu era profesoară definitivă, dar postul de director a fost scos la concurs și ocupat de Victor Stanciu până în 1919, când s-a transferat la Universitatea din Cluj. Octavia Ciuhandu și Hermina Ciorogariu reclamau în continuare acordarea “cvincvenalelor”. În urma fuzionării în 1919 a Școlii civile de fete cu Liceul de Stat, a funcționat ca profesoară de geografie la Liceul de fete “*Elena Ghiba Birta*” din Arad. A fost prima președintă a *Reuniunii Femeilor Române* din Arad. În urma căsătoriei au avut șase copii: doi au murit de mici; *Simina* (n. 8/21 martie, la 1 ½ ani „după un morb de zece zile” trece la cele veșnice (vezi: „Bis. și Șc.”, anul XXXVII, nr. 11, 17/30 martie 1913, p. 86); *Gheorghe* ajuns profesor universitar, doctor în chimie (+ 1983); *Neaga* (căsătorită Stinghie) profesoară în Brașov și gemenele *Stanca* și *Smaranda*, actualmente în Los Angeles (S. U. A.). Octavia Ciuhandu a murit în anul 1949. (“Biserica și Școala”, XXXVII, nr. 17 din 28 aprilie/11 mai, p. 130 și nr. 19 din 12/25 mai 1913, p. 147; XXXIX, nr. 20 din 13/30 mai 1915, p. 168; “Anuarul Școlii dicezane civile de fete cu caracter de publicitate și împreună cu internat din Arad pe anul școlar 1914/15”, red. Victor Stanciu, Arad, 1915, pp. 6, 11).

¹⁰⁹ Ioan Popovici-Desseanu (1831-1892), cunoscut fruntaș politic, cultural și bisericesc al românilor din Episcopia Aradului. Vezi: Eduard I. Găvănescu, *Ioan Popovici-Desseanu. Vieața și activitatea sa*, Arad, 1932.

¹¹⁰ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, pp. 30-31.

¹¹¹ Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 32.

Pe lângă funcția de asesor referent consistorial, Gheorghe Ciuhandu mai deținea și demnitatea de deputat mirean¹¹² al Sinodului eparhial în cercul Vașcăului. Odată cu hirotonirea sa întru diacon, i-a încetat mandatul de deputat mirean, în prima ședință a Sinodului eparhial arădean, locul său este declarat vacant dispunându-se efectuarea unei noi alegeri¹¹³.

Cel care era atât de bine pregătit spre a fi un distins profesor al Institutului pedagogic-teologic arădean, indicat prin calitatea cunoștințelor sale, prin pasiunea ce o aducea întru apărarea Bisericii, dar mai ales, prin acel nobil imbold al scrisului, a fost destinat unei funcții birocratice în administrația bisericească. „Astfel, dacă în sufletul celui ce-și simțea chemarea pentru nobila misiune dăscălească un profesor fusese ucis” - după cum mărturisea în 1939, mai tânărul său colaborator în domeniul cercetării istorice, profesorul Eduard I. Găvănescu¹¹⁴.

¹¹² Deputat sinodal mirean din partea cercului Vașcăului era din aprilie 1904, cf. *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română greco-orientală a Aradului ținute în sesiunea ordinară din anul 1904*, Arad, 1904, pp. 10, 18.

¹¹³ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română greco-orientală a Aradului ținute în sesiunea ordinară din anul 1908*, Arad, 1908, p. 9.

¹¹⁴ Ed. I. Găvănescu, *Un neobosit cercetător istoric: părintele Gheorghe Ciuhandu*, în “Bis. și Șc.”, anul LXIII, nr. 38, 17 septembrie 1939, p. 312.

II.

Activitatea desfășurată în cadrul Episcopiei Aradului

II.1. ACTIVITATEA DE LA CONSISTORIUL EPARHIAL (1905-1921)

II.1. În slujba școlii românești. Referent școlar

La numai zece zile de la susținerea examenului de doctorat, proaspătul doctor în Teologie, reîntors la Arad, este numit de episcopul Ioan Ignatie Papp în postul de referent școlar provizoriu, cu o retribuție anuală de „2 400 coroane și 500 crișari bani de cartel”¹¹⁵. Pregătit temeinic pentru a ocupa o catedră la Institutul pedagogic-teologic din Arad, vedem că răutatea unor oameni l-au desemnat pentru un post birocratic.

Timp de nouă ani de la moartea lui dr. George Popa (1841-1897), un admirabil organizator al învățământului din eparhie, postul de referent școlar nu a mai avut „un aplicat stabil”. Numirea nu era făcută de Consistoriul eparhial cum era normal ci pe cale prezidială de către episcop. Explicația acestei numiri precipitate, Gheorghe Ciuhandu, o află mult mai târziu. Episcopul nu voia să-i ofere prilejul de a se reîntoarce la catedră, doar a fost un răzvrătit. Ierarhul motiva că experiența câștigată de acesta în perioada cât a funcționat ca învățător la școala din Căbești, unde, timp de un an a lucrat și în cancelaria notarială la care se adăuga cea din cancelaria directorului Roman Ciorogariu, putea în acest mod să o pună în serviciul eparhiei arădene. Era convins că nu acestea erau motivele adevărate. Lucrând în administrație, în cadrul Consistoriului eparhial, era sub directa supraveghere și putea fi mai ușor de câștigat de partea episcopului¹¹⁶.

¹¹⁵ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, doc. 2461/1906, din 26 aprilie/9 mai 1906 prin care episcopul îl anunța pe Gh. Ciuhandu de numire.

¹¹⁶ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea: Făcute și pășite, spuse ca să învețe și alții din ele. Bursă, Studii, Catedră, Acces în Consistor și primii ani în administrația eparhială*, f. 25.

Ciuhandu nu era încă decis să rămână în administrația bisericească câtă vreme gândul său era tot la „catedra seminarială”. În cele din urmă însă, nu refuză postul oferit pentru a nu intra într-un nou conflict cu episcopul. În al doilea rând, criza financiară declanșată la sfârșitul secolului al XIX-lea, avea să sporească lipsurile și greutățile oricărui început de drum, iar salariile profesorilor de la Institutul pedagogic-teologic suferise serioase diminuări. Profesorii „nu puteau să iasă odată din îndelungata nesiguranță, căreia i se mai adăuga și leafa de miserie. Episcopul le-a zădărnicit dorința de definitivare”. El spera ca numirea în administrația consistorială să fie „numai transitorie cătră altă aplicare [...] potrivit pregătirilor” sale¹¹⁷. Dorința de a ajunge profesor și îndrumător al tinerilor teologi îl va obseda încă multă vreme.

Realitatea este că Gh. Ciuhandu era persoana cea mai indicată pentru a prelua conducerea Senatului școlar al Consistoriului eparhial arădean, unde se simțea nevoia unui conducător pe măsura personalității înaintașului său dr. George Popa (1841-1897), care a activat în acest post între 1872-1897, după moartea lui, postul fiind numai suplinit¹¹⁸. Nu de aceeași părere era și Ciuhandu. „Treburile administrative și de specialitate pedagogică ale școlilor suferiseră înainte de venirea mea în fruntea lor; iar eu însumi nu eram cel mai indicat pentru a înlătura neajunsurile învechite, deoarece nu eram pedagog după studiile mele, ci teolog”¹¹⁹.

Numit provizoriu, la 16 mai 1905, ajunge ca la 1 septembrie să i se fixeze o retribuție anuală de 2 000 coroane. Spre surprinderea lui, începând din toamna anului, „episcopul m-a primit cu multă bunăvoință și m-a ținut și la masa sa - cu prânzul - din toamna anului 1905 până aproape de căsătoria mea, urmată în 1907”¹²⁰.

După cum mărturisește în *Memoriile* sale, atunci când a fost numit referent suplinitor, avea o oarecare experiență „în privința manuării hârtiilor oficiale, dela oficiul parohial al tatălui meu, din cancelaria notarială din Căbești unde încă lucrasem, apoi din cancelaria consistorială unde eram chemați, uneori, studenții

¹¹⁷ B. A. O. R. Arad, *fondul citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 67-69; Ed. I. Găvănescu, *Preotul dr. Gheorghe Ciuhandu. La centenarul nașterii sale (1875-1947)*, în “M. A.”, anul XX, 1975, nr. 9-10, p. 677.

¹¹⁸ Primul referent al Senatului școlar a fost George Crăciunescu (1870-1872), urmat de dr. George Popa (1872-1897). După moartea lui G. Popa, până la numirea lui Gh. Ciuhandu, postul a fost suplinit de: Ioan Petrovici (1897-1900), Roman Ciorogariu (1900-1903), Sever Secula (1903-1904), Vasile Goldiș (1904), Caius Brediceanu (1904-1905), iar pentru încă o lună de zile revine Vasile Goldiș. Cf. *Timișoara - Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele, VIII. Cum am început a lucra în Consistor ?*, f. 2; vezi și V. Popeangă, *Senatul școlar al Consistoriului român ortodox din Arad în lupta pentru progresul școlii naționale (1870-1918)*, în “M. B.”, anul XXXII, 1983, nr. 9-10, p. 574.

¹¹⁹ *Timișoara - Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Cum am învățat a lucra în Consistor*, f. 1.

¹²⁰ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 67; *Timișoara - Arhiva familiei Ciuhandu*, doc. ad nr. 667/1905 din 1/14 octombrie 1905 a episcopului Ioan I. Papp.

teologi să dăm mână de ajutor, apoi la urmă din biroul pe care-l conduceam însumi al Directorului seminarial când eram acolo profesor”¹²¹. Avea deja o oarecare experiență în administrația bisericească. De aceasta să fi ținut cont episcopul Ioan I. Papp, sau pur și simplu nu era dorit la catedra Institutului Teologic de unii profesor cu mai mult influență la vlădică ?

Ajuns în acest post pe care nu și l-a dorit, încă de la început s-a confruntat cu problemnele administrative și cele pedagogice, iar el, în continuare, nu se considera un „pedagog” ci un „teolog”. Cu toate acestea, am văzut că avea ceva practică în domeniul pedagogiei, funcționând ca învățător la școlile din Căbești, apoi la cea din Siria, și profesor, un an școlar, la Institutul Teologic din Arad. „Astfel, ceea ce nu mi putea da un studiu de specialitate pedagogică, a trebuit să-mi deie râvna pentru slujba ce mi-o dădea eparhia, mie fostului ei bursier”¹²².

Încă de la început, pe lângă „referenda actelor curente” a reușit să cunoască, din rapoartele protopopilor și ale „comisarilor” consistoriali, situația învățământului primar, care nu era din cele mai bune. La 28 februarie 1906, alături de Roman Ciorogariu, Procopie Givulescu, Gherasim Sârbu, Petru Miculescu, Teodor Botiș, participă la o conferință a protopopilor și intelectualilor arădeni, prilej cu care au fost dezbătute problemele ameliorării învățământului și progresului cultural al poporului¹²³.

În mai 1906 urmau să se facă din nou alegeri pentru postul de asesor referent școlar. În ședința a IV-a a Sinodului eparhial, ținută la 12/25 aprilie 1906, Gh. Ciuhandu este ales în postul de la Consistoriu cu o majoritate de 42 de voturi¹²⁴. Episcopul Ioan I. Papp îl chemă la el pentru a-l întreba cu privire la o nouă alegere. Ciuhandu îi mărturisește că încă nu s-ar „putea decide pentru cariera administrativă” atâta timp cât nu putea renunța definitiv „la gândul catedrei seminariale”. În cele din urmă acceptă o nouă alegere în postul de referent, dar, în ședința Sinodului eparhial, în calitatea sa de deputat, declară că a acceptat din nou postul de referent școlar numai pentru că „dieceza nu are momentan altă persoană mai potrivită, dar că această aplicare a mea să fie numai transitorie, cătră altă aplicare, pe care să mi-o pot reclama mai târziu, potrivit pregătirilor mele de specialitate”. Își rezerva dreptul de a renunța la numire, socotindu-se și absolvit de „angajamentul către dieceză” în ceea ce privea restituirea „stipendiului”, pentru că așa cum motiva, „eu promisem să fiu trimis la studii pentru a ajunge la catedră și nu la administrație”. Declarația lui a fost consemnată în procesul-verbal al ședinței, dar, la insistențele episcopului nu a mai fost trecut și în protocol¹²⁵. După realegerea sa în postul de la consistor, au fost publicate,, pentru concurs, și

¹²¹ Timișoara - Arhiva familiei Ciuhandu, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pășite spuse ca să învețe și alții din ele, VIII. Cum am început a lucra în Consistor ?*, f. 1.

¹²² *Ibidem*, f. 2.

¹²³ V. Popeangă, *op. cit.*, p. 578.

¹²⁴ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română gr.-orientală a Aradului ținute în sesiunea ordinară din anul 1906*, Arad, 1906.

¹²⁵ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 70.

catedrele de la Institutul pedagogic-teologic care erau deținute de profesori suplinitori¹²⁶.

În toată perioada cât a funcționat ca asesor referent școlar al Consistoriului arădean, până la statificarea școlilor confesionale, Gh. Ciuhandu mărturisește că a „făcut examinarea amănunțită a actelor de examene anuale, le-am înfățișat în rapoarte, uneori scrise, cuprinzând în ele nu numai luminișurile ci și umbrele culturale, propunând remedierea scăderilor”¹²⁷.

Ca asesor referent deplin, avea argumente suficiente pentru a elabora o broșură de orientare în viața școlii. Comparând rapoartele protopopilor, în calitatea lor de inspectori școlari și ale comisarilor pentru examenele finale, Gh. Ciuhandu a putut ajunge la o privire de ansamblu asupra realizărilor dar și ale scăderilor învățământului confesional. De aici pornește inițiativa de a publica o broșură de îndrumare didactică pentru protopopi și învățători. Bazat pe situația școlară din anii 1904-1905 și 1905-1906, redactează un material pe care-l prezintă pentru dezbateri în ședința consistorială a Senatului școlar în 1 octombrie 1906, apoi a fost tipărit sub titlul: *Instrucțiuni și dispozițiuni pentru îmbunătățirea învățământului și a stărilor școlii populare confesionale de sub jurisdicțiunea Consistoriului român ortodox din Arad* (Arad, 1907). Prin materialul publicat, urmărea, în primul rând, să prevină „dezastrul spre care se împingeau ordonanțele ministrului ungar dr. Lukás György¹²⁸ pentru introducerea limbii ungurești în școlile noastre românești, din 1905, lucru pe care nu-l putem afișa deschis, dar încercăm să-i prevenim urmările”¹²⁹. Broșura a fost distribuită învățătorilor de sub jurisdicțiunea eparhiei arădene. În prima parte a broșurii, se cuprind, constatări privitoare la situația învățământului primar, iar în cea de-a doua parte urmau dispoziții privitoare la controlul rezultatelor didactice, frecvența școlară, obiectele de învățământ (religia, limba română, cântarea, desenul, educația fizică), inspectarea școlilor, înlăturarea neajunsurilor din administrația școlară.

Activitatea de referent școlar o începe într-o perioadă de înrăutățire a situației politice a românilor din monarhia austro-ungară, de intensificare a persecuțiilor împotriva învățământului confesional. Școlile românești aveau să se confrunte tot mai mult cu politica ungurească, devenind din ce în ce mai agresivă față de naționalități. În 1904-1906 se discuta proiectul de lege școlară a ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Albert Bereviczy. Apogeul politicii de

¹²⁶ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea: Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Bursă. Catedră. Acces în Consistoriu și primii ani în administrația eparhială*, f. 25.

¹²⁷ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele, VIII. Cum am început a lucra în Consistor ?*, f. 3.

¹²⁸ În calitate de succesori al lui Albert Berzeviczy, Lukács György, a continuat în alte forme legislative politica școlară a predecesorului său. El n-a mai recurs la elaborarea de proiecte de legi care să fie discutate în dietă, ci a ales calea trimerii de ordine ministeriale cu caracter executoriu spre inspectoratele școlare. V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976, p. 21.

¹²⁹ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea: Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Cum am început a lucra la Consistor ?*, f. 3.

maghiarizare prin școală l-au atins două legi școlare din 1907¹³⁰, elaborate din inițiativa și sub îndrumarea directă a conțelui Apponyi Albert (1816-1933), pe atunci ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (1906-1910), viitorul șef al delegației ungare la Conferința de pace de la Trianon (1920). Prin articolul de lege XXVII din 1907, unele școli confesionale au fost transformate în școli de stat sau comunale, cu învățământ exclusiv în limba maghiară. În acest fel a crescut numărul analfabeților prin nefrecventarea de către elevi a acestor școli¹³¹.

Încă de la începutul activității sale în senatul școlar, Gh. Ciuhandu a căutat îmbunătățirea situației învățământului confesional. Era foarte nemulțumit că în anul 1905, din 301 comune cu școli confesionale și respectiv din 429 astfel de școli, s-a catehizat doar în 90 de comune, la 127 de școli printr-un număr de 100 preoți. El cere intervenția Sinodului eparhial pentru reglementarea situației, făcând și propuneri pentru îmbunătățirea învățământului confesional¹³².

Era preocupat, ca pe lângă aprofundarea materialului de învățământ și lărgirea cercului de cunoștințe deja dobândite, propunea inițierea tinerimii de 13-15 ani în cunoștințele economice, scopul ca elevii, ca viitori economi, să-și poată administra averile, eventual ca lucrători agronomi să-și „potențeze capacitatea câștigului”, iar fetele, ca viitoare gospodine și mame, să cunoască și să știe conduce afacerile casnice care fac parte din sfera activității lor. Elaborarea unui plan a acestor școli a fost determinată de o anchetă organizată de Consistoriul eparhial arădean în 18 septembrie/1 octombrie 1906, la care au luat parte protopopii Voicu Hamsea (Lipova), Ion Georgia (Buteni), Procopie Givulescu (Radna), referentul școlar Gheorghe Ciuhandu și învățătorii: Nicolae Boșcaiu (Rădești), Ion Vancu (Arad), Petru Vancu (Măderat), Iosif Moldovan (Arad), Ioan Ardelean (Ineu), Damian Sebeșan (Secusigiu) și George Tomi (Cuveșdia). Cu acest prilej s-a decis înființarea școlilor de repetiție orientate într-o direcția economică propusă de Gh. Ciuhandu. Tot cu acest prilej s-a mai propus înființarea unei școli superioare economice în Arad, care să fie încadrată cu personal de specialitate. Din păcate, ideea n-a putut fi dusă la bun sfârșit în anii grei care au urmat¹³³.

¹³⁰ Erau două legi, prezentate, ca proiecte, în ședința Camerei Deputaților din 21 februarie 1907: unul privea îmbunătățirea salariilor învățătorilor de la școlile de stat, iar al doilea se ocupa de „raportul de drept și salariile învățătorilor de la școlile comunale și confesionale”. Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, 1986, p. 152.

¹³¹ În 1910 are loc o schimbare o schimbare de guvern, încât, Apponyi nu și-a putut vedea realizată opera în întregime. Noul guvern avea în frunte pe conțele Tisza István, președintele Partidului Muncii. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a fost încredințat lui Zichy János, căruia i se datorează „*Articolul de lege XVI din 1913*” (*Legea lui Zichy*), potrivit căreia salariul de bază al unui învățător s-a ridicat la 1 200 coroane, iar gradațiile la 2 000 coroane (în timp de 35 de ani), plus bani pentru locuință. Erau sume enorme care afectau din nou Biserica românească, întrucât învățătorii confesionali trebuia să fie plătiți cu aceleași salarii ca și cei de stat. M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 160.

¹³² *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română... din anul 1906*, p. 116.

¹³³ *Ibidem*. A. N. D. J. Arad, *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Acte școlare*, grupa IV, dosar 105/1906.

Gh. Ciuhandu, și în anii următori se arăta îngrijorat de starea învățământului confesional. Neliniștit de această situație, într-un raport din 14/27 martie 1909, consemna „ca unul cari face profesiune de oficiu din administrarea afacerilor școlare ale senatului deie-mi-se voie a mărturisesc cu o sinceritate ce mă doare că realitatea nu mi-a părut niciodată mai îngrijorătoare decât acum și în forma cum am aflat-o din actele de examene ale celor 427 școale populare ce le avem”. În raport scotea în evidență și nemulțumirile create de legislația școlară pe care organele locale căutau cu orice preț să o pună în aplicare „chiar și cu restrângerea drepturilor de autonomie ale susținătorilor de școale”¹³⁴.

În raportul său din 1913 către Sinodul eparhial, arăta că odată cu intrarea în vigoare a *articolului de lege XXVII din 1907*¹³⁵, situația administrației școlare s-a complicat și a devenit mai anevoioasă, „nu numai din cauza creării unor relații nouă de drept ale școlii confesionale, ci și din pricina agendelor administrative școlare”. Protopopii se plâneau că din cauza agendelor de natură școlară prea încărcate, le ocupă aproape tot timpul, ei nu mai avea timp și pentru celelalte activități administrative bisericesti ale oficiului protopopesc. Situația nu era mai bună nici la centrul eparhial „unde de ani de-arândul s-a simțit necesitatea de a spori personalul de birou cu un referent ajutător, toată povara administrativă este lăsată unui singur funcționar. Gh. Ciuhandu cerea Sinodului eparhial să găsească soluții pentru administrația școlară, centrală și provincială”¹³⁶.

Referentul școlar Gh. Ciuhandu s-a orientat destul de sigur în problemele oficiului său, deși vremurile erau deosebit de grele pentru școala confesională românească, începând, cel puțin, din 1905 până în 1918. Era mereu preocupat să asigure existența școlilor confesionale pentru a împiedica creșterea ratei anuale de analfabeți¹³⁷.

Aplicarea legii ministrului Albert Apponyi, a lăsat urmări nefaste care s-au resimțit puternic în viața școlii românești pe mai multe planuri: scăderea contingentelor școlare, anchetarea învățătorilor și sancționarea lor, închiderea unor școli, interzicerea utilizării unor manuale școlare, intensificarea controlului statului. Legile ulterioare care au urmat, dar mai ales revenirea în 12 iulie 1917 în fruntea ministerului a lui A. Apponyi, s-au înăsprit măsurile represive față de școala românească. Toate au dus implicit și la creșterea analfabetismului în rândul copiilor de școală. Dacă și până atunci rata analfabeților „în sânul bisericii noastre” atingea cote îngrijorătoare, Gh. Ciuhandu era conștient că prin „perspectiva care ni se deschide cu noua școală”, analfabetismul, în loc să scadă, avea să crească. Îngrijorat de această situație, Sinodul eparhial, prin concluzul nr. 32 din 1917,

¹³⁴ A. N. D. J. Arad, *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Acte școlare*, grupa IV, dosar 45/1908, Dosar: *Afacerea școalelor*.

¹³⁵ *Instrucțiune pentru executarea articolului de lege XXVII din 1907, despre referințele de drept și salariile învățătorilor dela școalele populare comunale și confesionale*, Sibiu, 1907, 14 p.

¹³⁶ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română gr.-orientală a Aradului ținute în sesiunea ordinară din anul 1913*, Arad, 1913, p. 147.

¹³⁷ V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, p. 37.

dispune senatului școlar să redacteze o situație completă asupra situației analfabetismului în rândul populației românești din Episcopia Aradului, iar la sesiunea următoare să prezinte cele constatate, „spre a se putea lua demersurile recerute”¹³⁸.

În martie 1918, pe baza datelor statistice primite de la protopopi, Gheorghe Ciuhandu înainta Sinodului eparhial un documentat studiu, intitulat *Analfabetismul*¹³⁹, în care și-a „impus nu numai să erueze cauzele analfabetismului” ci și să-l prezinte în date statistice făcând și propuneri de remediere. Dorea înființarea unui „oficiu statistic central, care să statorească formularele și procedura după care să se adune din întreaga provincă mitropolitană date statistice după același metod unitar”. Considera oportună și publicarea periodică, cel puțin din cinci în cinci ani a unor șematisme istorico-bisericești „de care aveam în vremea comuniunii cu sârbii”. Propune ca prin circulare și predici să fie prezentate credincioșilor de sub jurisdicția Consistoriului arădean „marele rău al analfabetismului în sine și în urmările sale”. Considera că acolo unde „poporul e mai înțelegător și mai deprins cu cartea” să fie reactivate șezătorile literare pentru popor „la care să se producă cititorii din popor cu exclamații sau cu citiri de piese scurte și pe înțelesul poporului”. Cerea și activarea cursurilor pentru analfabeți, îmbunătățirea frecvenței școlare și difuzarea cărților de popularizare.

Alături de aceste măsuri, prevedea inițierea unei activități culturale sistematice, care „ar consta din potențarea efectelor culturale ale școlilor noastre populare ca ele să fie mai productive pentru viitor de cât cum au fost pentru trecut”. Preoții aveau obligația ca activitatea liturgică pastorală „s-o pună în legătură mai strânsă cu necesitățile de ordin cultural”.

Era preocupat și de predarea religiei în școli. Pentru a reveni „la firul rupt al vechilor tradiții și tendințe ale Bisericii lui Hristos”, cerea ca „studiul religiunii” să fie predat numai de preoți. În acest sens, cere Consistoriului eparhial să emită Circulara nr. 2634 din 1906. În anul următor ia măsuri ca prin mijlocirea *conferințelor catehetice* să ofere preoților prilej de contact și edificare reciprocă pentru a îmbunătăți predarea religiei în școli. Conferințele urmau să se țină la sediile protopopiatelor unde erau invitați preoții și învățătorii confesionali care aduceau întreaga lor experiență pedagogică. Din anul 1907 s-au ținut în fiecare an până la declanșarea primului război mondial când, au fost interzise. Au fost reluate numai după terminarea războiului și realizarea României Mari¹⁴⁰.

¹³⁸ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din Dieceza română gr.-ort. a Aradului ținute în sesiunea ordinară din anul 1917*, Arad, 1917, p. 30.

¹³⁹ *Mărturie privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784-1918). Documente referitoare la Episcopia ortodoxă a Aradului* (Prefață P. S. Episcop dr. Timotei Sevcicu, Studiu introductiv, note și comentarii de prof. dr. Vasile Popeangă), Arad, 1986, doc. 211, pp. 355-356.

¹⁴⁰ Gh. Ciuhandu, *Învățământul religios predat de preoți. O experiență din Ardeal*, în “B. O. R.”, Seria III, anul L, nr. 7 (616), 1932, pp. 466-468.

După 1918 problema catehetică a întâmpinat multe neajunsuri, în primul rând „lipseau formele de solidaritate și de acționare în comun” pentru realizarea acestui ideal religios care trebuia desfășurat în mijlocul poporului dreptcredincios. Cu toate acestea, după „ani de frământări în jurul gândului de a vedea realizări progresive în învățământul religios” prin mijlocirea unei organizații protopopești bine fundamentate, organizarea catehetică putea fi considerată aproape împlinită¹⁴¹.

Pe Gheorghe Ciuhandu îl neliniștea perspectiva educării unor tineri români în școlile străine, motiv pentru care a întreprins numeroase acțiuni pentru micșorarea numărului elevilor români din aceste școli. A militat pentru îndreptarea tuturor tinerilor români spre școli cu caracter național, considerând că întreaga comunitate românească trebuie să se ocupe de educația lor, mai ales a fetelor care atunci când vor deveni mame vor atașa tânăra generație de școala națională. În articolul *Rane dureroase*, publicat în mai multe foiletoane din „Tribuna”¹⁴², în care prezintă situația dezastruoasă a educației fiicelor de români în școlile civile străine.

Articolul a determinat intervenția ministrului Albert Apponyi care voia cu orice preț să-l pedepsească pe Ciuhandu pentru îndrăzneală. Ministrul îl acuza că instigă împotriva „culturei ungurești, că batjocorește cultura aceasta prin aceea că spuneam despre fetele noastre că la școala ungurească *ciripesc* în limbă străină”. La cererea ministrului, episcopul Ioan I. Papp „a cerut o justificare și, cu concursul lui V. Goldiș, i-a dat ministrului răspuns de înțelesul următor: Ceea ce a scris inpricinatul, n’a făcut-o ca asesor și referent consistorial, și nici nu a semnat în această calitate a sa; deci a lucrat ca persoană particulară, în afară de serviciul său, deci nu-l pot trage la nici o răspundere pentru activitatea sa particulară. Ministrul a tăcut, pentrucă el însuși fusese interpelat în parlamentul ungar puțin mai înainte vreme, pentru activitatea particulară a unui subaltern al său, în publicistică. Astfel am scăpat fără de urmărire”¹⁴³.

Poziția lui Gh. Ciuhandu venea în urma intervenției guvernului în problema catehizării tinerilor elevi români care urmau cursurile unor școli străine. Catehizarea lor se făcea sub oblăduirea Bisericii. Guvernul a dispus ca actul catehizării elevilor români de la școlile străine să se facă în modul următor: „în clasele inferioare în limba maghiară dar cu ajutorul explicațiilor și în limba maternă a elevului, iar în clasele superioare, exclusiv în limba maghiară, pentrucă din contră, catiheților li-se va detrage remunerația dată de stat”. La fel se pretindea și celorlalți catiheți români de la școlile „mai înalte” ale statului, ca sub „aceleași urmări”, să catehizeze numai în limba maghiară¹⁴⁴.

¹⁴¹ Idem, *Pagina catehetică*, în „Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 8, 17 februarie 1929, p. 2.

¹⁴² Anul XII, nr. 168, 169, 170, 172, 1908.

¹⁴³ Timișoara - *Arhiva familie Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea: Făcute și pășite spuse ca să învețe și alții din ele. Cum am început a lucra în Consistor* ?, f. 5-6.

¹⁴⁴ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română gr.-orientală a Aradului ținute în sesiunea ordinară din anul 1908*, Arad, 1908, p. 152.

Procedul impus de guvern conținea în sine două primejdii sub aspect național: în primul rând catehizația devenea o armă de deznaționbalizare prin efectuarea ei în limba maghiară, iar în al doilea rând se aducea știrbire autonomiei bisericești, întrucât Biserica era îndreptățită să asigure catehizația în limba maternă a elevilor. Sinodul eparhial din 1908 a constatat că în anul școlar 1906-1907, școlile străine erau frecventate de 3 883 elevi cu limba română ca limbă maternă. Sinodul a decis să se păstreze procedul din anii precedenți: catehizarea să se desfășoare în limba maternă a elevilor¹⁴⁵. Nerecunoașterea limbii române ca limbă de catehizare se încadra în politica guvernamentală de limitare a autonomiei Bisericii Ortodoxe Române.

Încercările de limitare a autonomiei bisericești au îmbrăcat forme diverse. Sinodul eparhial din 1909 a reținut din raportul senatului școlar că inspectoratele regești și comisiile administrative, fără nici o bază legală își trec marginile competenței de inspecție și se amestecă în probleme de învățământ care intră în sfera de activitate a Senatului școlar. Este vorba de o imixtiune care viza același obiectiv al limitării autonomiei bisericești¹⁴⁶.

Sinodul eparhial din 1910 a reluat în dezbaterile sale problema catehizării elevilor. Când guvernul insistă ca instrucția religioasă să se desfășoare în limba maghiară, conducerea Episcopiei Aradului solicită catihetilor să respecte dispozițiile Congresului Național Bisericesc și să asigure învățarea rugăciunilor în limba română. În această controversă a Bisericii cu autoritățile de stat, eparhia arădeană a manifestat consecvență și principialitate. Remarcăm atitudinea constructivă a lui Gheorghe Ciuhandu, care a alcătuit numeroase situații statistice pentru a cunoaște dimensiunile procesului catehizării elevilor români care frecventau școli cu altă limbă de predare decât cea maternă. Referentul școlar al Consistoriului arădean a intervenit direct, sprijinind pe preoții și învățătorii angajați în activitatea de catehizare a tineretului. În cele din urmă autoritățile guvernamentale au retras în întregime retribuția catihetilor ortodocși de la școlile de stat.

A redactat numeroase situații statistice pentru a cunoaște dimensiunile procesului catehizării elevilor români din școlile cu limba de predare alta decât cea maternă. De multe ori a intervenit în sprijinul preoților și învățătorilor angajați în activitatea de catehizare a tinereului. A inițiat organizarea de conferințe metodologice ale catihetilor de la școlile cu altă limbă de predare decât cea română, îndrumarea catihetilor de către protopopi pentru a se asigura valoarea pedagogică dorită actului catehizării¹⁴⁷. În 1913, Consistoriul eparhial a împărțit în mod gratuit școlarilor din centrele urbane în care catehizarea întâmpina dificultăți 400 de

¹⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁴⁶ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română gr.-orientală a Aradului ținute în sesiunea ordinară din anul 1909*, Arad, 1909, pp. 43-44.

¹⁴⁷ Vasile Popeangă, Ion B. Mureșianu, *Aradul cultural în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri (1908-1918)* (Prefață de P. S. dr. Timotei Sevcicu), Arad, 1991, p. 14.

exemplare din Istorioare biblice. Scopul urmărit era cultivarea dragostei față de limba română a elevilor de la școlile respective¹⁴⁸.

O altă problemă cu care se confrunta învățământul confesional ortodox erau manualele școlare, care, după aplicarea legii Apponyi, devine tot mai dificilă din cauza restricțiilor impuse. La 23 septembrie 1910 informa senatul școlar despre unele anomalii ivite în editarea manualelor școlare pentru care unii autori „atrag puterea și influența statului la editarea” manualelor. Ei încălcau principiul autonomiei școlilor difuzând o serie de manuale fără a avea aprobările necesare. Alți autori de manuale cereau direct guvernului aprobare pentru tipărirea lor, ocolindu-se în acest mod autoritățile școlare românești, un procedeu încurajat de guvernul ungar. Gh. Ciuhandu considera aceste practici ca pe o primejdie națională. Pentru remediere, cere să fie elaborat un regulament în privința editării de manuale școlare, urmărindu-se prin aceasta a-i face „inofensivi pe autorii care cu orice preț și fără vreo considerație vânează după aprobări guvernamentale”¹⁴⁹.

Regulamentul de aprobare a manualelor elaborat în 1910 din inițiativa lui Gh. Ciuhandu, stabilește prevederi cu caracter normativ: dreptul de a stabili ce manuale vor fi utilizate în școli aparținătoare Consistoriului; aprobarea manualelor școlare se face tot de către senatul școlar prin comisia de aprobare a manualelor școlare. Senatului i se recunoștea numai dreptul de aprobare a manualelor de limba maghiară, aritmetică, geografie, istorie și constituție utilizate în școlile care primeau ajutor de la stat. Asupra celorlalte manuale, statul avea numai dreptul de excepționare, adică de interzicere de a fi utilizate în școală a acelor manuale pe care el el considera contrarii intereselor sale. Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică de la Budapesta a fost foarte zelos în aplicarea dreptului de excepționare, interzicând utilizarea în școlile românești a numeroase manuale elaborate de pedagogi români din Arad, Brașov sau Sibiu. Regulamentul lui Ciuhandu stabilea și condițiile tehnice și grafice pe care trebuiau să le îndeplinească manualele școlare. Regulamentul a intrat în vigoare la începutul anului școlar 1910-1911 și prin aprobarea lui, iar actul elaborării manualelor a dobândit o orientare pedagogică și națională mai evidentă¹⁵⁰.

Regulamentul lui Gheorghe Ciuhandu, din 1910, privind elaborarea manualelor școlare, nu trebuie considerat ca un act confesional prin care Biserica încerca să-și consolideze poziția și influența ei asupra unui act pedagogic atât de important cum era elaborarea manualelor și stabilirea listei cu manualele ce vor fi utilizate în școli. Prin acest regulament, urmărea protejarea școlii românești și actul elaborării manualelor de imixtiunea tot mai insistentă a statului în complexitatea vieții școlare cu scopul de a supune integral școala scopurilor sale politice.

Nu-i era indiferentă nici „lectura privată a dascălului”, pentru care, din lipsa „unui organ de specialitate, lucrat de bărbați cu garanții în ale științei și practicii

¹⁴⁸ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română... anul 1913*, p. 13.

¹⁴⁹ V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, p. 67.

¹⁵⁰ *Ibidem*, pp. 67-68.

pedagogice”, milita pentru editarea unei reviste pedagogice care să vină în sprijinul învățătorilor dar și al preoților în activitatea lor de la catedră¹⁵¹. În raportul său din 28 decembrie 1909, dă date interesante despre lectura presei pedagogice de către învățătorii arădeni, care erau abonați la: „Foaia școlastică” (1 cititor), „Pedagogia experimentală” (4), „Revista generală a învățământului” (3), „Reuniunea învățătorilor arădeni” (189), „Vatra școlară” (91). Gh. Ciuhandu relevă faptul că aproximativ 85 % dintre învățători dispuneau de biblioteci, iar unii dintre ei aveau biblioteci cu peste 1 000 de volume¹⁵².

Referindu-se la „terenul activității învățătorilor noștri” și la rezultatele obținute, referentul școlar Gh. Ciuhandu, în raportul său, cu caracter sociologic ce a stat la baza raportului 8471 din 1909, face o caracterizare a contextului social-cultural în care activau învățătorii români în anii premergători primului război mondial.

În anul 1918, în luna ianuarie, autoritățile politice ungurești au dat dispoziție să se introducă imnul maghiar în cultul ortodox. La 6/19 ianuarie 1918, cu prilejul sărbătorii Bobotezei, i-a parte și orchestra „miliției din garnizoana” Aradului care voia să intoneze imnul maghiar. Preoții slujitori¹⁵³ s-au opus spre dezamăgirea ungarilor participanți. Cazul a avut urmări în „presa locală maghiaro-evreistică”¹⁵⁴.

În primii ani ai celui dintâi război mondial, situația învățământului confesional românesc s-a agravat considerabil, iar în arcul carpatic din Transilvania se introduce „zona culturală”. În această situație, Ciuhandu publică lucrarea *Școala noastră populară și darea culturală. Un raport oficios* (Arad, 1918, 51 p. + o anexă). Este un raport despre situația școlilor românești, dotația preoțimii și starea contribuțiilor bănești ale românilor din anii 1906-1912 și 1916, cu dorința de a arăta cât de apăsătoare era pentru ei povara materială pe care o aveau de suportat pentru susținerea școlilor prin așa numita „dare culturală”. Autorul face o statistică a trei ani culturali: 1906, 1912, 1916. După statistici, anul 1906 are o dare culturală ce oscilează între 11-50%. În aceste condiții a venit legea lui Apponyi, care în loc să ajute, era, numai în 1906, să sucombe 2/3 din școlile confesionale. Ca urmare a acestor legi, în 1912, procentajul contribuabililor se ridică la 21-80%, ceea ce îngreuna mult comunele, pentru că ajutorul de la stat nu se prea dădea. Din cauza acestor legi, multe școli confesionale au fost închise. În anul 1916, în loc de o ușurare, limita se ridică între 21-100%¹⁵⁵. Lipsa ajutoarelor de la stat face ca salariile învățătorilor să nu poată fi completate, făcând astfel ca învățătorii să plece de la școli. Un alt motiv ar fi și teama acestora în fața exigențelor legii.

¹⁵¹ A. A. O. R. Arad, *grupa IV, dosar 51/1909*, doc. 8471/1909.

¹⁵² Iosif Moldovan (Arad), Pavel Dârlea (Ineu), Iuliu Vuia (Comloșul Mare).

¹⁵³ Cu acest prilej au slujit preoții: Gheorghe Ciuhandu, Mihai Păcățianu, Vasile Debu - preot militar, Cornel Lazăr și diaconii: dr. Lazăr Iacob și Ioan Cioară.

¹⁵⁴ Pentru amănunte vezi: Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, pp. 161-164.

¹⁵⁵ Gh. Ciuhandu, *Școala noastră populară și darea culturală. Un raport oficios*, Arad, 1918, pp. 14, 15, 17, 18, 21, 31.

Situația dificilă pe care Gh. Ciuhandu o prezintă în lucrarea sa, duce la o amenințare a însăși existenței școlilor confesionale, el nu se oprește numai la constatarea acestor neajunsuri, face și propuneri pentru remedierea lor. Propune ca Biserica să-și ceară drepturile ce i se cuvin de a primi ajutor fără de restricții pentru susținerea școlilor. Cerea să se arate că & 11 din legea de la 1868 a dus la o contribuție culturală disproporționată. De aceea solicita să fie cerut ajutorul de la stat, de la același procent cultural de la care se dădea și școlilor comunale¹⁵⁶.

Era convins că starea în care au ajuns școlile se datora și principiului „autonomic al constituțiunei noastre bisericesti”. În virtutea acestuia, fiecare comunitate își susținea școala fără ca o parohie să poată plăti și contribuția alteia, mergând și la nivel de protopopiate sau eparhii. De aceea propune de a se adopta „principiul unei dări unitare pentru întreaga Biserică sau cel puțin pentru fiecare eparhie”. Dacă se reușea acest lucru, ar fi împărțire egalitară a greutăților asupra credincioșilor. Această idee ar promova și ideea unității conștiinței publice¹⁵⁷.

La începutul anului 1918, s-a hotărât trimiterea unui comisar al guvernului care să asiste la lucrările Sinodului eparhial. De această dată, episcopul Ioan I. Papp a dat dovadă de multă diplomație. Sinodul eparhial, în prezența lui Barabás Béla în calitate de comisar guvernamental, a hotărât, în unanimitate, amânarea ședințelor „și trimiterea unor reprezentanți către Coroană, cerând revocarea acestei dispoziții”; posibilitatea președintelui să convoace Sinodul „când va afla-o de bine și potrivit momentului”, iar Consistoarele eparhiale, de la Arad și Oradea, să primească „autorizațiile convenite de a lucra mai departe”¹⁵⁸.

Legat tot de situația grea a învățământului confesional românesc, în cursul anului 1919, pregătește pentru tipar studiu intitulat: *Prigonirea școlii confesionale în decursul războiului mondial*, pentru care în toamna anului solicita concursul publicului românesc pentru a o putea tipări în broșură¹⁵⁹. Cu toate că a cerut și Consistoriului eparhial sprijin pentru tipărirea studiului, „n’am fost ascultat”. După realizarea României Mari, a solicitat Sinodului eparhial, căruia i-a prezentat manuscrisul, să aprobe tipărirea, dar, „la propunerea lui Vasile Goldiș, dorința mi-a fost refuzată și m’am ales cu manuscrisul”¹⁶⁰.

Încă de la începutul activității de asesor referent școlar al Consistoriului eparhial, Gheorghe Ciuhandu se plângea de imensul volum de muncă pe care-l avea, în timp ce celelalte resorturi consistoriale (bisericesc și epitropesc), dispuneau de câte un secretar, pe când el trebuia singur să ducă la bun sfârșit toată activitatea ca referent școlar fără nici un ajutor. „Iată la ce cifre (absolute și în procent)

¹⁵⁶ *Ibidem*, pp. 41, 42.

¹⁵⁷ *Ibidem*, 44, 45, 46.

¹⁵⁸ *Ibidem*, pp. 126-130, 161-164, 168-170. Despre acest incident vezi: Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, pp. 105-112.

¹⁵⁹ „Românul”, anul VIII, 1919, p. 2.

¹⁶⁰ Timișoara - *Arhiva familie Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea: Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Cum am început a lucra în Consistor ?*, f. 7.

ajunsesse referenda școlară a mea [...]; în 1908: 3022 acte curente – 34,3 % din totalul actelor intrate la Consistor; în 1910; 2771 acte – 34,5 % din total; în 1911: 2669 acte – 34,6 % din total”¹⁶¹.

Ținând cont de sesizarea lui Gheorghe Ciuhandu, în anul 1907, Sinodul eparhial a decretat înființarea unui post de revizor școlar diecezan (referent școlar ajutător)¹⁶². Instituirea acestui post devenise o necesitate vitală pentru școala românească, aflată sub incidența legii școlare din 1907 și supusă presiunilor inspectorilor regești și a organelor administrative. În 1911, Senatul școlar arădean a organizat consultări pentru a cunoaște opinia unor intelectuali și pedagogi referitoare la îndrumarea învățământului. În acest sens, în 1911 a numit o comisie alcătuită din Roman Ciorogariu, Gheorghe Ciuhandu, Iosif Moldovan, Traian Puticiu și Vasile Goldiș. Ultimii doi au absentat de la dezbateri. Au fost invitați și învățătorii Iuliu Groșoreanu (Galșa), Nicolae Nicorescu (Timișoara) și Dimitrie Boariu (Nădab). Roman Ciorogariu și Gheorghe Ciuhandu care au militat pentru numirea unui referent școlar ajutător¹⁶³, iar Iosif Moldovan a făcut propunerea ca acesta să fie și un organ de control și execuție al senatului. Acestui referent ajutător îi revenea și sarcina să îndrume pe învățători în activitatea lor didactică¹⁶⁴.

Pentru postul de revizor școlar au concurat învățătorul Coriolan Mursa din Ostrov (Arad); învățătorul Ion Simu pensionar în Arad; Sabin Opreanu, Ion Mateiu, Candid Mușlea și Romul Frateș, directorul *Școlii civile de fete* din Brașov. Până la 1 septembrie 1912 nu a fost numit nimeni. Abia atunci a fost numit Romul Frateș¹⁶⁵, „un prețuit colaborator și bun prieten”¹⁶⁶. În felul acesta, Gheorghe Ciuhandu, a fost dispensat de anumite atribuții, fiindu-i în acest fel ușurată munca în postul de asesor referent școlar al Episcopiei Aradului.

În toată perioada cuprinsă între 1905 și 1918, referentul școlar Gheorghe Ciuhandu s-a confruntat cu legislația școlară maghiară care pereclita existența școlilor confesionale românești. Rapoartele întocmite pe parcursul acestor ani, reflectă pagini zbuciumate din istoria românilor. În raportul prezentat în Sinodul eparhial din 1920, despre activitatea din anii 1918 și 1919, pe lângă satisfacția pentru introducerea, în studiul școlilor românești, a studiului limbii române, geografiei și istoriei românilor, își exprimă însă regretul că nu se mai acordă destulă atenție școlilor confesionale, ba dimpotrivă, se căuta desființarea lor. În plenul sinodului afirmă că „Dreptul Bisericii de

¹⁶¹ *Ibidem*, f. 4.

¹⁶² *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din Diecesa română gr.-orientală a Aradului, ținute în sesiunea ordinară a anului 1907*, Arad, 1907, concluzul 54.

¹⁶³ Ideea instituirii unui revizor școlar a fost emisă în 1876, în Adunarea generală a învățătorilor, ținută sub președinția lui Vinčențiu Babeș.

¹⁶⁴ V. Popeangă, *op. cit.*, p. 42.

¹⁶⁵ Frateș Romul (1876-1945). S-a născut la Prejmer (Brașov). În 1899 a absolvit Universitatea germană din Praga. Director al *Școlii civile de fete* din Brașov, iar din 1912, inspector al școlilor confesionale din Episcopia Aradului. După Marea Unire a îndeplinit funcții de îndrumare și control în cadrul Inspectoratului școlar regional Timișoara.

¹⁶⁶ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele, VIII. Cum am început a lucra în Consistor ?*, f. 4.

a avea școli e un drept inerent al ei, ce derivă din ființa și scopul Bisericii ca instituțiune per eminentiam didactică. Dreptul acesta trebuie să facem să fie respectat de orișicine, mai ales acum și de acum înainte, când în viața lumii stăm la niște mari răscruci, unde vin în discuție și drepturile de viitor ale Bisericii, și când refacerea vieții noastre publice reclamă atâtea forțe și acțiuni, câte nu poate să le asigure singură puterea Statului Român, în prefacere și el însuși”. Totuși, remarcă o ușoară îmbunătățire a învățământului religios din școlile secundare, propunând o inspecție de specialitate, căci „Altminteri, fără de un control bun și fără de o povățuire și mai bună, catehizarea nu ne va putea aduce acele roade morale pe care le așteptăm spre a lega pe viitorii intelectuali într-un mod și mai strâns de biserică și mai ales de credința strămoșească vie”. Pentru învățământul religios primar din orașele Arad și Timișoara, propune sistematizarea posturilor de învățători de religie, „aplicați de biserică și dotați de aceste două orașe”¹⁶⁷.

II.1.2. Candidat la scaunul de protopop al Chișineului-Criș (1910)

După trecerea la cele veșnice a protopopului dr. Ioan Trăilescu (1862-1909) al Chișineului Criș, întâmplată în 2 august 1909¹⁶⁸, Gheorghe Ciuhandu reflecta tot mai mult la postul rămas vacant. Propunerea venea de la preotul Gheorghe Turicu din Otlaca (azi Grăniceri)¹⁶⁹, „unul dintre preoții memorandiști, care colindaseră cu memorandumul pe la Viena”¹⁷⁰.

După publicarea concursului în revista „Biserica și Școala”, și-a „prezentat cererea și documentele necesare”. Gestul de a candida nu a fost pe placul episcopului Ioan I. Papp, acesta luându-i atitudinea „în nume de rău” pentru că nu l-a înștiințat în prealabil. Gh. Ciuhandu credea că postul de protopop avea să-i dea o situație „mai liberă și neatârnată de superiorii săi de la distanță, numai !”¹⁷¹

După depunerea dosarului, Ciuhandu a vizitat „aproape toate comunele bisericesti din protopopiat cu excepție doar vreo două trei comune, mai puțin accesibile”. Concurent îl avea pe preotul Vincențiu Pantoș de la Vârșand, căsătorit cu fiica preotului de acolo. V. Pantoș avea legături de rudenie cu „codreștii” de la Siclău, cu protosinghelul Roman Ciorogariu și cu dr. Sever Ispravnic, avocat în

¹⁶⁷ A. A. O. R. Arad, *Protocolul ședințelor Sinodului eparhial 1918-1920*, pp. 212-228, la *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948. Colecție de documente* (Prefață de P. S. S. Episcop dr. Timotei Seviciu, Studii introductive, Vasile Popengă și pr. Vasile Pop, Note și comentarii Vasile Popeangă), Arad, 2006, doc. 6, pp. 87-99.

¹⁶⁸ Vezi: Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006, p. 550.

¹⁶⁹ Este tatăl preotului profesor caius Turicu (1895-1968), urmașul lui Gh. Ciuhandu în postul de consilier cultural al Episcopiei Aradului.

¹⁷⁰ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 44.

¹⁷¹ *Ibidem*, p. 37.

Arad, care, era căsătorit cu o fiică a preotului Ioan Codreanu din Șiclău și „nepoată de soră cu protosinghelul”¹⁷².

Legătura de rudenie a contracandidatului V. Pantoș cu R. Ciorogariu, explică de ce acesta, atunci când Gh. Ciuhandu i-a cerut sfatul (22 martie 1910), protosinghelul l-a îndemnat să nu candideze, considerând că locul său era la „Consistor, ori în fruntea Institutului Pedagogic-Teologic”. R. Ciorogariu îi imputa că trăiește prea retras de lume, că era „prea puțin pronunțat în chestiunea românească și în politica românească de atunci”. Alții îi imputau că e bihorean ca și vlădica; alți că era prea aspru, ca referent școlar, cu învățătorii, „cu cei slabi da, însă învățătorii harnici, ca Dinu Boariu¹⁷³ din Nădab și Iuliu Pagubă din Socodor”. Era acuzat că nu face „politică militantă românească”, mai ales că, după afirmațiile lui Vasile Goldiș, protopopiatul Chișineu-lui Criș trebuie să aibă un protopop „naționalist” care să fie implicat în „domeniul social și politic !” Gh. Ciuhandu era acuzat ca fiind „mangrist”, deci nevrednic de a fi protopop acolo „unde candidase Octavian Goga”. Așa considerau dușmanii lui Gh. Ciuhandu. Unul dintre ei, alături de Vasile Goldiș, era și avocatul dr. Ioan Suciu (adică „Suciu Ianoș”, căci așa îi ziceau lui dezmiardându-l), care, „candidat de drept național” la Ceica în Bihor, într-un cerc electoral din care făcea parte și parohia Roșia, unde, „tatăl meu nu l-a sprijinit, nici găzduit”, fiind și el acuzat de „mangrist”. În realitate însă, lucrurile nu au stat chiar așa¹⁷⁴.

Petru Ciuhandu, prin scrisoarea sa din 8/21 iunie 1910, scria fiului Gheorghe, despre incidentul de la Roșia cu dr. Ioan Suciu nu a existat, așa cum cum susțineau denigratorii¹⁷⁵. Gh. Ciuhandu primește de la tatăl său chiar și o declarație, „din care rezultă cu provocare la cuvântul de onoare al tatălui meu și al mamei mele, următoarele:

„Suciu și Ilarie Crișan se prezentaseră în satul meu, în 30 mai 1910, la casa mea părintească, pentru a vizita pe tatăl meu. Erau orele nouă seara ! Tatăl meu, după ce s-a sfătuit cu mama mea, le-a grăit invitându-i să rămână la cină și peste noapte la dâștii. Doctor Suciu însă tăgăduiește invitarea; la ea dr. Suciu mi-a răspuns (spune tatăl meu) că nu poate rămâne aici, că-și are lucrurile sale, iar domnul Crișan a zis că el nu poate să rămână în nici un caz, deoarece trebuie să fie acasă marți 31 mai, la șase ore dimineața (deci să facă până la Beiuș, zic eu, 19 km !). Astfel, cei doi drumari s-au decis să nopteze la birtașul Kohn, cu care se înțeleseseră în

¹⁷² Cristina Ciorogariu a fost căsătorită cu preotul Ioan Codreanu din Șiclău, iar fiica lor Adriana, cra căsătorită cu dr. Sever Ispravnic. Cf. *Caietele Herminei* (Scoae la lumină și adnotate de Rodica Țabac și Adriana Popescu), București, 2010, pp. 27, 75. Vezi și Rodica Țabac, *Rememorări despre Adriana și dr. Sever Ispravnic*, în „Ziridava”, XXII, 2000, pp. 339-345.

¹⁷³ Este vorba de Dimitrie Boariu.

¹⁷⁴ Pentru amănunte vezi: *Ibidem*, pp. 39-43.

¹⁷⁵ Timișoara – *Arhiva familie Ciuhandu*. Scrisoarea din 8/21 iunie 1910 a lui Petru Ciuhandu către Gheorghe Ciuhandu.

prealabil. Dar tot cu acest prilej, spune tatăl meu, că la întrebarea candidatului Suciu i-a răspuns că nu crede să poată face ceva pentru reușita candidatului național, deoarece acesta venise prea târziu, iar Mangra, care îl precedase, i-a angajat pe votanți cu câte zece coroane de vor .”¹⁷⁶

Faptul cu lucrurile așa au stat, este susținut și de însoțitorul lui Ioan Suciu, Ilarie Crișan din Beiuș¹⁷⁷. Cu toate acestea, la Chișineu-Criș se colporta informația calomnioasă cum că musafirii au fost refuzați de la găzduire, ba mai mult, Petru Ciuhandu i-ar fi scos pe cei doi din casă în puterea nopții, refuzându-le sălaş peste noapte.

Preotul George Ardelean din Erdeiș (azi Pădureni), scria lui Gh. Ciuhandu, că de la Arad „veniseră anumite scrisori în protopopiat, în vremea de până la alegere, că eu nu aş oferi garanție suficientă de bun român. Apoi, mai în concret: mi se aducea vină că, la o alegere de învățător recentă, eu nu m-am ținut cu intelectualii din Arad, grupați în jurul candidatului Gheorghe Popovici, în frunte cu secretarul general al băncii *Victoria* din Arad, Sava Raicu, cumătrul meu de cununie”¹⁷⁸. Erau acuzații nefondate însă, care, se întorceau împotriva lui Gh. Ciuhandu¹⁷⁹.

În 17 iulie 1910, Sinodul protopopesc electoral, întrunit sub președinția administratorului protopopesc Dimitrie Muscan, paroh în Nădab, a fost votat, aproape în unanimitate preotul Vincențiu Pantoș, obținând 17 voturi, pe când Ciuhandu numai 7. După câteva zile, în Sinodul protopopesc electoral, de această dată sub președinția lui Roman Ciorogariu, din 65 de voturi exprimate, Ciuhandu a obținut 23, V. Pantoș 35, iar preotul Alexa Popovici de la Bichiș doar 7 voturi. În perioada cuprinsă între Sinodul protopopesc electoral și ședința consistorială, preotul Vincențiu Pantoș a umblat pe la asesorii consistoriali pentru a le obține voturile. Cu toate că era sfătuit de apropiați să facă tot posibilul să obțină siguranța voturilor asesorialilor consistoriali, Gheorghe Ciuhandu însă refuză. În ședința consistorială s-a petrecut ceva la care Ciuhandu nu se aștepta. Episcopul I. I. Papp nu putea să fie bucuros să știe că la Chișineu-Criș era un apropiat al protosinghelului Roman Ciorogariu. În același timp, arhimandritul Augustin Hamsea „potrivnicul meu de odinioară”, cu susținătorii săi, sa alăturat aderenților episcopului pentru reușita lui Gh. Ciuhandu. Astfel, „chestia protopopiatului era decisă, acum, în favorul meu: Chiar îmi repugna și mă gândeam cu îngrijorare: ce sprijin voi avea – mergând ca protopop – de la reprezentanții constituționali ai protopopului, după ce reușisem peste socotelile lor ?”¹⁸⁰

¹⁷⁶ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 40.

¹⁷⁷ Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*. Scrisoarea din 2 iulie 1910 a lui Ilarie Crișan către Gheorghe Ciuhandu; vezi și: Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, pp. 31, 38, 39, 126.

¹⁷⁸ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 40.

¹⁷⁹ Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*. Vezi și Scrisoarea din 13/26 iulie 1910 a învățătorului Iulian Pagubă din Socodor.

¹⁸⁰ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, pp. 42-43.

În toamna anului, la 10/23 octombrie 1910, la Sfânta Liturghie arhierescă săvârșită, de către episcopul Ioan I. Papp, în biserica din Cenadul unguresc, Gh. Ciuhandu a fost hirotesit protopop al Chișineului-Criș, funcție pe care, în cele din urmă, o refuză urmând să rămână pe mai departe în serviciul Consistoriului eparhial¹⁸¹. În locul său a fost ales preotul dr. Dimitrie Barbu, până atunci preot în Pecica, care a funcționat în demnitatea de protopop între anii 1912-1930¹⁸².

II.1.3. Candidat de deputat sinodal în cercul electoral al Birchișului (1916) și de asesor referent bisericesc (1917)

Până în anul 1918, preotul Gheorghe Ciuhandu a avut multe de îndurat multe neplăceri și din partea „fraților” clerici¹⁸³. În anul 1916, la îndemnul unor apropiați, a candidat ca deputat sinodal în cercul electoral al Birchișului. În urma discuțiilor pe care le-a avut cu preoții din zonă, din cei 33, cei mai mulți i-au scris că îl „vor onora cu votul”. În cele din urmă, administrația politică a intervenit, iar după mărturia protopopului Fabrițiu Manuilă al Lipovei, „alegerile pentru sinod s-au făcut după calapodul alegerilor de pe urma cărora fusese ales mitropolit V. Mangra”. Protopopul F. Manuilă își exprima regretul că „dorința oamenilor s-a frânt în fața terorismului și mârșăviei unor preoți !”¹⁸⁴ A fost ales Teodor Botiș¹⁸⁵, care avea vechi legături cu familia Mocioni de la Căpălnaș și Birchiș. Această familie, în mod sigur l-a sprijinit pentru a ajunge deputat sinodal în cercul Birchișului.

La sfârșitul anului școlar 1916-1917, Roman Ciorogariu se retrage de la conducerea Institutul pedagogic-teologic din Arad¹⁸⁶, ajungând, în 1917, vicar consistorial la Oradea. În ședința care trebuia să aleagă vicarul, trebuia ales și asesorul referent bisericesc de la Consistoriul eparhial din Arad. Până atunci, în acest post a funcționat George Popovici, fost protopop al Șiriei, care, la începutul anului 1917 s-a pensionat. Gheorghe Ciuhandu își dorea acest post, pentru că așa după cum motiva el „avea ingerința și posibilități de a mă interesa și de școala

¹⁸¹ Pentru mai multe amănunte vezi: Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, pp. 37-44.

¹⁸² Dr. Barbu Dimitrie (1912-1946). S-a născut în comuna Pecica în anul 1862 și a absolvit cursurile Institutului Teologic din Arad. Remarcându-se încă din perioada studiilor clericale, episcopul Ioan Mețianu l-a trimis ca bursier al Episcopiei la Facultatea de Teologie din Cernăuți, unde, în 1891, și-a luat doctoratul. În același an a fost hirotonit pentru parohia natală, de unde, în 1912 trece ca protopop al Chișineului-Criș, în fruntea căruia a rămas până în anul 1930 când se pensionează. După pensionare s-a retras la Arad, unde, în urma unei îndelungate boli, la 1 aprilie 1946, a trecut la cele veșnice fiind înmormântat în cimitirul din Pecica.

¹⁸³ Pentru mai multe amănunte vezi: Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, pp. 159-160.

¹⁸⁴ *Ibidem*, p. 160.

¹⁸⁵ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română gr.-ort. a Aradului ținute în sesiunea ordinară din anul 1916*, Arad, 1916, pp. 30, 70.

¹⁸⁶ În ședința Consistoriului plenar din 29 august n. 1917, a fost ales director protosinghelul dr. Iosif Olariu de la Caransebeș, un teolog distins. După anul școlar 1917-1918, a demisionat și s-a întors la Caransebeș. În locul vacant a fost numit preotul profesor Teodor Botiș.

eparhială, de seminar”. De fapt, episcopul I.I. Papp îi promisese postul când se vacantează. Era convins că postul de referent bisericesc îi dădea o siguranță, mai ales că era pe viață, pe când în cel de referenț școlar trebuia, odată la trei ani reales¹⁸⁷.

„Alegerea” pentru postul vacant a fost stabilită pentru 11/24 aprilie 1917, fiind trecută pe ordinea de zi a Sinodului eparhial (concluzul 62 și 63). După alegerea unei comisii „scrutinătoare”, din care au făcut parte Roman Ciorogariu, dr. George Popa și Sava Raicu, cei 36 de deputați au votat: 18 voturi pentru Gheorghe Ciuhandu și tot 18 pentru Mihai Păcățian. Ajungându-se la balotaj, după o a doua votare, Mihai Păcățian a obținut 22 de voturi, pe când Gheorghe Ciuhandu numai 15. Astfel, în baza acestui rezultat, „prezidiul declară pe asesorul onorariu Mihai Păcățian de ales aseor ordinariu, referent la senatul strâns bisericesc”¹⁸⁸.

Mai târziu, conflictul pe care-l va avea cu episcopul Ioan I. Papp, îi vor scădea șansele de a intra în Sinodul eparhial. În cele din urmă însă, conflictele au dus la cunoscutul act de solidarizare, din 1917, al profesorilor de la Institutul pedagogic-teologic și funcționarilor consistoriali.

III.1.4. Un act de solidaritate (1917)

De menționat că în toamna anului 1917, Gheorghe Ciuhandu a fost alături de funcționarii consistoriali și profesorii de la Institutul pedagogic-teologic, „pe urma politicei înguste a episcopului I. I. Papp, care nu avea de fel grijă de existența noastră materială, în mijlocul stărilor financiare grele provocate de războiu”¹⁸⁹. Episcopului se opunea împotriva majorării salariilor („îmbunătățirii sortii lor”).

După mai multe intervenții la episcop, soldate cu tot atâtea respingeri, a fost încheiat un „act de solidarizare pentru apărarea „intereselor de existență și să acționăm și pentru îndreptarea multor neajunsuri din viața și administrația bisericească precum și împotriva unor acte de abuz și de absolutism ale episcopului”¹⁹⁰.

Atunci când semnatarii documentului s-au prezentat în anticamera episcopului pentru audiență, aceștia au fost dați afară. „Procedul și ținuta Preasfinției Voastre ne-a silit să renunțăm la prezentarea înaintea Preasfinției

¹⁸⁷ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, pp. 126-129.

¹⁸⁸ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română gr.-ort. a Aradului...din anul 1917*, pp. 39-40.

¹⁸⁹ B. A. O. R. Arad, *fondul citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 71.

¹⁹⁰ Documentul a fost semnat de Vasile Goldiș, Gheorghe Ciuhandu, Aurel Călnicean, Romul Frateș, Vasile Olariu, Septimiu Sever Secula – de la Consistor; Cornel Lazăr – de la Tipografia Diecezană; Teodor Botiș, Nicolae Mihulin, Silviu Beșan, Sabin Evuțian, Lazăr Iacob, Iustin Suci, Damaschin Ioanovici, Atanasie Popa și Nicolae Irimie – de la Institutul pedagogic-teologic și învățătorul Ioan Ardelean de la școala de aplicație. *Ibidem*.

Voastre, căci cultura și bunul simț ne-a reținut a folosi contraforță față de astfel de tratament neusitat și neexplicabil”¹⁹¹.

La 8/21 februarie 1918 au revenit asupra cererii lor, acuzându-l pe episcop că aduce „jigniri grave, una de ordin constituțional împotriva spiritului liberal al Statutului organic, și al doilea de ordin personal care taie în existența noastră materială și morală”. Îi cereau să intre în legalitate iar înlocuirea hotărârilor consistoriale și sinodale „cu dispozițiuni prezidiale” să înceteze din practica sa¹⁹². Cererea lor urmând să fie discutată în ședința consistorială din 26 februarie 1918¹⁹³.

În 11 martie 1918, a avut loc o ședință „de Consistor plenar” care constată cu indignare că petenții în cererile lor au adus „expresiuni vătămătoare și atacuri grave la adresa Consistoriului și mai vârtos la adresa P. Sf. Sale”. Cu toate aceste acuze, „Consistoriul plenar” a fost nevoit să recunoască „nedreptatea și mizeria” ce s-a făcut petenților¹⁹⁴. Mai târziu, când consistorialii s-au dresat episcopului pentru a li „se întregi adaosul pentru veșminte”, au fost refuzați, ba mai mult, au fost „tratați pe cale disciplinară. Nemulțumirile față de atitudinea episcopului au continuat, așa după cum menționează Gheorghe Ciuhandu în memoriile sale. „Revendicări am mai formulat, și în martie 1919. Dar de ce să ne mai ocupăm de aceste triste stări cari, cu oarecari bunăvoință și înțelegere, puteau fi moderate, împăcate chiar, dar în loc de asprime nemeritată, ni s-a arătat oarecare bunăvoință...”¹⁹⁵.

II.2. CONSILIER CULTURAL (1921-1939)

După 1918, învățământul confesional avea să se confrunte cu alte probleme, mai ales cea a „statificării” școlilor confesionale. La începutul anului 1921 se adresează Consistoriului eparhial cerând un răspuns „ca în cazul de statificarea școalelor confesionale ce serviciu bisericesc ar putea P. S. Sa și Ven. Consistor să-i încredințeze pre mai departe și în ce condiții de beneficiu ? și dacă ar putea or nu fi pensionat în sarcina diecezei la cazul că s-ar statifica școalele confesionale sau dacă ar trece în serviciul Mitropoliei și sub ce condiții ?” În ședința Consistoriului plenar din 22 aprilie/5 mai 1921 ținut sub președinția episcopului Ioan I. Papp¹⁹⁶, se hotărăște, că în cazul statificării școlilor confesionale, Consistoriul eparhial „se va

¹⁹¹ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, doc. *Adresa din 4/17 decembrie 1917* către episcopul Ioan I. Papp. Textul a fost semnat de: Vasile Goldiș, Gheorghe Ciuhandu, Romul Frateș, Vasile Olariu, Aurel Călnicean, Cornel Lazăr, Teodor Botiș, Lazăr Iacob, Nicolae Mihulin, Damaschin Ioanovici, Iustin Suci, Sabin Evușian.

¹⁹² Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, doc. *Adresa din 8/21 februarie 1918* către episcopul Ioan I. Papp. Vezi și Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, pp. 136-137.

¹⁹³ Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*, doc. *Scrisoarea din 22 martie/3 aprilie 1918* a episcopului Ioan I. Papp către Gheorghe Ciuhandu.

¹⁹⁴ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, pp. 136-137.

¹⁹⁵ *Ibidem*, p. 137.

¹⁹⁶ Au participat asesori consistoriali: Mihaiu Lucața, Fabriciu Manuilă, Traian Vășian, dr. Gheorghe Ciuhandu, Nicolae Crișmariu, Dimitrie Muscan, Aurel Călnicean, Iosif Moldovan, Gheorghe Popovici, Petru Truția, Mihai Păcățian și un notar.

îngrijii să-i dea un post corespunzător poziției ce ocupă în organismul bisericesc și luându-se în considerare și serviciile bune prestate bisericii și școlii române”¹⁹⁷. Gheorghe Ciuhandu este menținut în continuare în cadrul Consistoriului eparhial în postul de consilier cultural, post în care funcționează până la 1 august 1939 când se pensionează.

Câmpul de activitate a sectorului cultural eparhial era unul foarte larg, dacă se are în vedere întreaga activitate desfășurată între sectorul administrativ-bisericesc și cel economic-gospodăresc al eparhiei. Sectorul cultural avea între atribuții două ramuri principale: elementul propriu-zis cultural, „sau acela care urmărește de a propovădui lumina de carte, cu un obiectiv creștin” – cum sunt așezămintele și unele din problemele care au făcut parte din activitatea „senatului școlar eparhial de odinioară”. Cea de-a doua ramură o constituia propaganda religioasă, adică activitatea misionară din eparhie¹⁹⁸.

Imediat după numirea în postul de consilier cultural, avea să se confrunte cu o hotărâre a Consiliului Dirigent privitoare la schimbările pe care le plănuiau în domeniul școlar. În raportul Consistoriului eparhial către Sinodul eparhial din 1920, se menționa că cel puțin 99 de învățători confesionali de pe teritoriul eparhiei, au trecut de la școlile confesionale la cele comunale și de stat. Motivul, nesiguranța salariilor învățătorilor confesionali. Consiliul Dirigent a încredințat inspectorilor școlari să pună în aplicare normativul său de reorganizare a învățământului primar. La Arad, inspector școlar era învățătorul confesional Iosif Moldovan¹⁹⁹. Spre nemulțumirea lui Gh. Ciuhandu, acesta a depus mult zel pentru desființarea școlilor confesionale, numindu-l chiar ca fiind „cel mai agresiv între revizorii școlari ai statului”. Astfel, s-a ajuns ca în toate comunele județului Arad au fost înființate școli de stat²⁰⁰.

În Sinodul eparhial din 1922, Ciuhandu a cerut ca problema școlilor confesionale să fie înaintată spre dezbateră Mitropoliei, care apoi să intervină la Guvernul țării pentru soluționarea principală a problemei școlilor confesionale în sensul hotărârii Congresului Național Bisericesc din 1921²⁰¹. Se cerea Consistoriului mitropolitan să protesteze împotriva modului cum Statul înțelegea „să rezolve cele mai dificile probleme...cu jignirea adâncă a drepturilor noastre garantate de autonomia bisericească”. În august 1922, a făcut parte dintr-o

¹⁹⁷ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 72, f. 430-430v.

¹⁹⁸ *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, doc. 72, p. 334.

¹⁹⁹ Iosif Moldovan (1863-1940), a fost unul dintre învățătorii a cărui contribuție la activitatea culturală a „Reuniunii învățătorilor arădeni” a fost deosebită. A tipărit *Monografia învățătorilor români* (Arad, 1940) și în colaborare manuale de citire pentru școlile primare.

²⁰⁰ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 245.

²⁰¹ Vezi: *Protocolul Congresului național-bisericesc al Mitropoliei românilor ortodocși din Ardeal, Bănat, Crișana și Maramurăș, întrunit în Sibiu la 1/14 octombrie 1921*, Sibiu, 1923, pp. 201-202, concluzul 63.

delegație²⁰², condusă de mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului (1920-1955), care „a ajuns cu guvernul țării la tratative directe”, însă nu s-a terminat cu rezultatul așteptat de Biserică²⁰³.

Cu toate intervențiile Consistoriului mitropolitan, situația școlilor confesionale se afla în continuare „într-o lumină mohorâtă”, fiindcă acordul încheiat între Biserică și Consiliul Dirigent nu s-a pus în aplicare, iar reprezentanții Ministerului Instrucțiunii Publice, au inaugurat o politică școlară fără să țină seama de doleanțele Bisericii. Politica școlară urmată, preconiza un sistem unitar de învățământ „statificat și a găsit de bine să sacrifice prin măsuri nepotrivite școala noastră confesională, care a fost un titlu de glorie a Bisericii noastre”²⁰⁴.

În situația nou creată, Mitropolia ardeleană a pierdut aproape 17% din averile sale adunate în ultimii cinci decenii, în condițiile în care toate celelalte confesiuni ardelenene și-au menținut sistemul de învățământ confesional autonom. Protestele autorităților ortodoxe de la Sibiu au rămas fără răspuns, după cum a raportat și Senatul școlar către Sinodul arhiepiscopical de la Sibiu, în 1922: „învățătorii instituți din partea Consistoriului au fost scoși cu forța brahială (polițienească) din școlile noastre confesionale și au fost înlocuiți cu învățători *statificați pe loc*... În toate cazurile concrete care ni s-au adus la cunoștință, am făcut remonstrații energice, atât la Ministerul Instrucțiunii Publice din București, cât și la Secretariatul General din Cluj. Nici pe timpul celor mai sălbatice persecuții a școlii române din partea Guvernelor maghiare șoviniste, n-am înaintat atâtea proteste, ca în cei doi ani în urmă. Protestele noastre prin care chemam organele Guvernului la legalitate n-au fost luate în considerare, autonomia noastră bisericască a fost călcată în picioare, legile școlare au fost nesocotite și, după cum reiese din rapoartele organelor noastre subalterne, azi toți învățătorii școlilor confesionale sunt statificați și școlile confesionale rechiziționate pe seama școlilor de stat în curs de organizare. Până și preoții, pe care i-am încredințat în mod provizoriu cu prevederea instrucțiunii, au fost statificați și au fost chemați la facerea jurământului ca învățători de stat”²⁰⁵.

În atribuțiile de consilier cultural intrau și supravegherea și îndrumarea predării religiei în școlile primare și activitatea catihetică desfășurată de preoți. A depus eforturi mari pentru îmbunătățirea învățământului religios, mai ales în anii de criză pe care i-a traversat școala primară. Principala dificultate întâmpinată în viața

²⁰² Din delegația Bisericii, alături de mitropolitul Nicolae Bălan au mai făcut parte: episcopii Iosif Bădescu al Caransebeșului și Roman Ciorogariu de la Oradea, apoi asesorii consistoriali mitropolitani: dr. Valeriu Braniște, dr. Ioan Blaga, dr. Ioan Lupaș, dr. Gheorghe Ciuhandu și Lazăr Tritcanu. În ultimele două zile a fost prezent și ministrul dr. Constantin Angelescu.

²⁰³ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 245. Despre hotărârile acestei întâlniri vezi: *Protocolul Congresului național-bisericesc ordinar al Mitropoliei românilor ortodocși din Ardeal, Bănat, Crișana și Maramureș, întrunit în Sibiu, la 14 octombrie 1924*, Sibiu, 1925 p. 137.

²⁰⁴ *Protocolul Congresului național-bisericesc ordinar al Mitropoliei românilor ortodocși din Ardeal, Bănat, Crișana și Maramureș întrunit în Sibiu, la 14 octombrie 1924*, Sibiu, 1925, p. 132.

²⁰⁵ „Situația școalelor primare”, în *Protocolul sinodului ordinar ținut la anul 1922*, Sibiu, 1922, p. 557-558.

școlară era generată de intelectualizarea manualelor care erau, prin date și vocabular, împovărate pentru școlarii mici. Pe de altă parte, era îngrijorat de „marea scădere a manualelor de religie în legătură cu lipsa unui plan analitic religios”²⁰⁶.

Tot în calitatea pe care o deținea în Episcopia Aradului, era preocupat și de reorganizarea administrativă. În această direcție a publicat lucrarea: *Înapoi la Apostolie ! sau Portițele canonice ale Statutului Organic*²⁰⁷, în care pledează ca Biserica să-și îndeplinească menirea, adică întreita lucrare (sacerdotală, învățătoarească, administrativă) și nu să se axeze doar pe partea administrativă, ci aceasta să decurgă din lucrarea didactică și sfințitoare, să fie o deplină armonie între ele. În alcătuirea studiului său, autorul pornește de la faptul că „viața noastră bisericească suferă de unele defecte de organizație și chiar și de unele greșeli de concepție ce trebuie înlăturate”. Era conștient că sistemul constituțional bisericesc din cadrul Mitropoliei ardelenne își avea multe defecte, „organice și de interpretare și aplicare”, stăruind în formule birocratice care nu duc la rezolvarea problemei spirituale a Bisericii. Pune mai mult accentul nu pe o reorganizare administrativă, cât mai mult pe o restaurare morală.

În privința reorganizării administrative, propune, în primul rând, completarea aparatului administrativ din centrele eparhiale, în al doilea rând, să fie revizuit modul de funcționare al acestui aparat. Făcând referire la funcționarea Senatului bisericesc, a cărui activitate lăsa de dorit, considerând că trebuie îmbunătățită, deoarece se observa o lipsă de preocupare pentru misiunea învățătoarească (didactică) a acestui senat, a cărui preocupare principală ar fi trebuit să fie această misiune și nu doar „chestii de administrație sterilă”. Ca urmare, propune să fie găsite „cărările ce duc către spiritualizarea concepțiilor noastre despre misiunea Bisericii și administrația bisericească”. Altfel, se riscă să se ajungă la birocratism și administrația bisericească nu se mai deosebește de administrația politică sau îndrumarea unui institutu comercial. Ori, misiunea Bisericii era cu totul alta, iar „birocratizarea aceasta este directă negație a apostoliei, care trebuie să se afirme în viața Bisericii chiar și în cuprinsul actelor de regim constituțional”.

Problemele puse în discuție de către Gh. Ciuhandu prin lucrarea sa în legătură cu misiunea învățătoarească a Bisericii, și în special cu activitatea predicatorială, se datorau absenței unei predici care să mulțumească nevoile sufletești ale credincioșilor, ei cautând să-și umple aceste lacune la alte confesiuni, în special la cele neoprotestante. Pentru ca preoții să poată face față diferitelor probleme ce apăreau în viața parohială, îi îndemna să nu piardă contactul cu lectura, „singurul razim” prin care se poate păstra un anumit echilibru spiritual.

În viziunea lui Gh. Ciuhandu este importantă organizarea administrativă bisericească, dar numai ținându-se cont de „portițele canonice” ale organizației

²⁰⁶ *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, doc. 52, p. 280.

²⁰⁷ “R. T.”, anul XIV, 1924, nr. 4, pp. 106-110; nr. 5, pp. 137-149; nr. 6-7, pp. 175-187; nr. 8-9, pp. 229-237; nr. 10-11, pp. 275-281.

statutare, în sensul ca ea să nu se rezume nuimai la un formalism sec ci să dubleze și să sprijine adevărata și principala misiune a Bisericii de a învăța, sfinți și conduce. Altfel spus, partea administrativă trebuie să decurgă logic din partea de îndrumare spirituală, sprijinindu-se reciproc și nedespărțindu-se, căci despărțirea lor produce pagube amândurora, de pierdut având doar Biserica în misiunea ei.

Era preocupat și de faptul că armata din cetatea Aradului nu avea un confesor, la fel și pentru spitale, azile, penitenciar „și alte așezăminte filantropice”. Chiar dacă la propunerile sale episcopul sau altcineva din anturajul ierarhului au avut câte ceva de obiectat, consilierul eparhial și-a urmat drumul²⁰⁸.

La Penitenciarul Tribunalului din Arad, „răposatul capelan protopopesec Gavril Bodea, până era în viață, servea acolo, în lipsă de altar propriu, de-abia niște utrenii și fără nici un cuvânt de învățătură”. După trecerea acestuia la cele veșnice, considerând „ca pe o datorie de conștiință, Gh. Ciuhandu a cerut să „i se acorde acest serviciu gratuit, pe care l-am îndrăgit tot mai mult”. Din 1922, benevol, s-a ocupat de asistența religioasă de la Penitenciar. După câțiva ani i s-au oferit, din partea Ministerului Justiției, 80 de lei lunar. Banii însă, nu și i-a însușit, i-a destinat pentru amenajarea unei capele unde să se poată sluji „vecernii, utrenii și liturghii”. Amenajarea capelei s-a făcut în timpul său, iar dotarea cu cele necesare cultului s-a definitivat în timpul preotului Simion Șiclovan, care i-a urmat preotului Gh. Ciuhandu²⁰⁹. Capela, amenajată după toate prevederile liturgice, a fost inaugurată doar în anul 1947²¹⁰.

Voluntar s-a implicat în activitatea pastorală și misionară la penitenciarul din Arad, remunerat cu „anumite mulțumiri sufletești”, primirea făcută de deținuți „bucuria și lacrimile lor”. Ajunsesse mulțumirea de a fi găsit „multe suflete accesibile pentru o radicală îndreptare, dacă ar fi cine să le poarte sistematic grija unei reculegeri sufletești”. I-a făcut pe deținuți participanți activi la slujbele religioase, a colectat pentru ei broșuri religioase și a obținut permisiunea să li se distribuie două foi „poporale”²¹¹.

După aproape cinci ani de „serviciu preoțesc” în această instituție, la 29 aprilie 1927, scria istoricului Ioan Lupuș²¹², care pe atunci deținea portofoliul Ministerului Sănătății și Ocrotirii Sociale (30 martie 1926 – 3 iunie 1927), despre necesitatea implicării Statului și Bisericii în [re]construcția morală a celor internați în așezăminte de ocrotire socială și penitenciare, cu specială aplecare asupra acestora din urmă. Îi trimitea ministrului și un extras al unui articol al său în materie, publicat în oficiosul Patriarhiei²¹³. Făcând un mic istoric, arăta acolo că rugăciunea de la ectenii pentru „cei robiți și pentru mântuirea lor”, ajunsă

²⁰⁸ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 249.

²⁰⁹ *Ibidem*, p. 250.

²¹⁰ „Bis. și Șc.”, anul LXXI, nr. 18, 27 aprilie 1947, p. 131.

²¹¹ Gh. Ciuhandu, *Pentru cei robiți și pentru mântuirea lor. Chestiunea penitenciarelor*, în „B. O. R.”, Seria II, anul XLI, nr. 9 (507), iunie 1923, pp. 610-612, 614-615.

²¹² B. A. O. R. Arad, *fond ciat*, dosar 132, f. 225-226.

²¹³ Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, pp. 609-617.

„obișnuință mecanică rituală”, se referea inițial la primii creștini, supuși persecuțiilor; dar existau și robi moderni, respectiv cei înțemnițați „din cauza lipsei de educație, din cauza ușurătății minții”, și ei creștini, dar „cari zac în robia păcatului”, pedepsiți și de „justiția lumească pentru rătăcirile lor de ordin social”. Nici măsurile penale, nici simplele rugăciuni nu erau suficiente pentru recuperarea lor socială, impunându-se ca „Biserica să-și revină la misiunea sa de a purta de grijă de atari victime ale păcatului ori a relei educații și [...] să caute a pune în aplicare toate mijloacele practice pentru îndreptarea lor”, cu concursul material al Statului, animat în fond de alaiși interes, „altfel răul va crește”. Trebuiau deci mobilizate pentru materializarea acțiunii, „întreaga opinie publică a Bisericii noastre, precum și atenția și sprijinul efectiv al Statului”²¹⁴.

Foarte interesante sunt propunerile *de lege ferenda*, după trecerea în revistă a reglementărilor în materie de asistență religioasă în așezămintele corecționale din Vechiul Regat și Ungaria. Un nou regulemant penitenciar trebuia să promoveze „tendența de a spori mijloacele de educație religios-morală, culturală și socială”, prevăzând înființarea de posturi preoțești pe lângă penitenciare și constituirea de biblioteci educative, cu fonduri de la Stat, județe și particulari.

Notabilă era și maniera în care imagina prevenirea recidivelor prin facilitarea reinsertiei sociale a deținuților eliberați. Preoții de penitenciar aveau a ține legătura cu cei din parohiile de proveniență ale foștilor condamnați, care urmau să primească acolo asistență duhovnicească specială și sprijin material până a-și face un rost, și acela cu concursul preoților enoriei respective²¹⁵. Aplicându-se propunerile sale, socotea Ciuhandu, motivat de o nobilă „datorie morală de preot”, Biserica ar fi promovat tradiția sa misionară, iar partenerul ei, Statul, câștiga prin reducerea criminalității²¹⁶.

Nobilul demers al lui Gheorghe Ciuhandu nu a avut urmare, căci chiar eventuala disponibilitate a lui Ioan Lupaș în acea direcție nu s-ar fi putut materializa, guvernul din care făcea parte pierzând la scurtă vreme puterea (3 iunie 1927).

La 1 ianuarie 1924 este numit și preot misionar eparhial²¹⁷, post în care funcționează până la 1 mai 1926, o bună perioadă, în paralel cu activitatea misionară desfășurată la penitenciarul din Arad. În această calitate avea obligația să stea „în continuă legătură cu duhovnicii tractuali” cărora trebuia să le îndrumările și sfaturile „trebuincioase [...] modalitățile mărturisirii și cuminecării preoțimei *in corpore*”. În fiecare an trebuia să prezinte un raport către Consistoriul eparhial, despre activitatea duhovnicilor protopopești și despre rezultatele obținute. După numai doi ani în postul de misionar eparhial, își înainteză demisia, acceptată,

²¹⁴ *Ibidem*, pp. 609-610.

²¹⁵ *Ibidem*, pp. 611-613, 617.

²¹⁶ *Ibidem*, pp. 609, 617.

²¹⁷ Deși numit cu data de 4 decembrie 1923, numai la 1 ianuarie 1924 își începe activitatea de „duhovnic central”. Cf. Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 254.

primind și mulțumiri pentru felul cum a „condus agendele acestui post și pentru broșurile scrise și tipărite în scopul propagandei religioase”²¹⁸.

O atenție deosebită a acordat și bibliotecii eparhiale. Într-un memoriu înaintat la 6/19 aprilie 1924 Consistoriului eparhial, face mai multe propuneri pentru organizarea bibliotecii. În primul rând, cerea ca toate cărțile și periodicele rămase de la episcopii răposați, aflate în reședința episcopală, toate publicațiile din arhiva veche și cu cărțile cumpărate „în timpul din urmă” pentru bibliotecă, să fie catalogate, apoi depozitate într-o încăpere „de lângă Consistor”. Propunea și constituirea unei comisii care, între altele, să facă propuneri cu privire la „opurile de procurat și la înlăturarea piezelor cari eventual nu vor fi potrivite pentru a fi încadrate în corpul unei biblioteci eparhiale”. Fiind vorba de o bibliotecă eparhială, „în locul prim vor trebui adunate opere de știință, de viață și de administrație bisericească”. Biblioteca, odată organizată și „trecută într-un registru definitiv”, propunea să fie încredințată unui bibliotecar, care să fie și arhivarul Consistoriului, sau unui profesor de la Institutul Teologic²¹⁹.

În ce privește bibliotecile parohiale, pune în discuție înzestrarea și organizarea celor existente, iar acolo unde încă nu existau, să fie înființate²²⁰. În noiembrie 1935 cerea tuturor preoților alcătuirea unui Catalog despre cărțile bibliotecii parohiale, menționând numărul, autorul și titlul cărților²²¹. Mai cerea ca broșurile din „*Biblioteca Creștinului Ortodox*”, „apărută în 150 și ceva de numere, se află risipită prin rafturile Diecezanei și prin arhiva Consiliului Eparhial. On. Secție economică [...] să formeze din ele unități bibliotecare compactându-le (toate încap în 10-15 volume !) și punându-le pe un preț convenabil la dispoziția parohiilor și directorilor școlari pentru augmentarea bibliotecilor existente ori acum formate”²²².

În timpul activității, lui Gheorghe Ciuhandu i s-au făcut multe propuneri pentru a prelua o funcție sau alta. De cele mai multe ori însă, a refuzat. I se oferise, după moartea profesorului Eusebiu Popovici (1838-1922), catedra acestuia de *Istoria Bisericii și Drept canonic*. Odată cu începutul anului școlar 1924-1925, la Cluj, se dorea înființarea unei facultăți de teologie ortodoxă²²³. Într-o consfătuire ce a avut loc în cabinetul episcopului Nicolae Ivan (1921-1936), s-au făcut propuneri pentru funcția de conducere a facultății. În 12 ianuarie 1924²²⁴, istoricul Ioan Lupăș scria lui Gh. Ciuhandu că episcopul dorea ca „Frăția Ta să iei conducerea acestei facultăți”. Cu toate că se promitea și soției Octavia un „post corespunzător la

²¹⁸ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 118, 124; vezi și Scrisoarea din mai 1926 a episcopului Grigorie Comșa (f. 124); Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, pp. 254-255.

²¹⁹ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, pp. 256-257

²²⁰ *Actele și debaterile Adunării eparhiale din eparhia ortodoxă română a Aradului. Sesiunea ordinară din anul 1931*, Arad, 1931, pp. 43, 89.

²²¹ *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, doc. 96, p. 476.

²²² *Ibidem*, doc. 96, p. 477.

²²³ Institutul Teologic din Cluj a fost inaugurat la 7 decembrie 1924.

²²⁴ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 80.

vreuna din numeroasele școale de fete de aici”, Gh. Ciuhandu, prin scrisoarea din 2/15 februarie 1924²²⁵, scria colegului său I. Lupaș că, „după ce o seamă de energii mi le-am consumat în serviciu administrativ școlar, care m’a împedecat de a mă ocupa sistematic cu cartea și de a-mi face o pregătire pentru [o] misiune ca cea ce mi se îmbie, am refuzat ofertul pentru catedra dela Cernăuți²²⁶, mai ale că n’aveam prospecte decât salariu începător”.

Cu toate că era conștient că Clujul îi putea oferi mai multe satisfacții profesionale, iar pentru copii „avea la îndemână tot felul de școale”, era nehotărât, în cele din urmă însă refuză, simțindu-se mai util la Arad.

În calitatea sa de consilier cultural eparhial, a avut preocupări diverse. În ședința Sinodului eparhial din anul 1922 a făcut mai multe propuneri. În primul rând, pune în discuție serbarea centenarului Institutului Teologic din Arad. Apropierea centenarului alegerii și instalării primului episcop de neam român al Aradului, a fost un bun prilej din care s-a încercat să se profite pentru scrierea măcar a unor părți din istoria eparhiei. Gheorghe Ciuhandu, la 30 septembrie 1927, propune unele măsuri pregătitoare. El dorea ca împlinirea a 100 de ani de la urcarea lui Nestor Ioanovici (1829-1830) în scaunul eparhial de la Arad, să fie sărbătorită într-un cadru festiv. Deși propunerea lui a fost trecută în procesul-verbal al ședinței Adunării eparhiale, „prin nu știm care întâmplare și fără nici un temei, a fost scoasă din procesul-verbal al Adunării eparhiale și astfel nici n-a fost trecut în sumarul tipărit al debaterilor”. În cele din urmă, în ședința Consiliului eparhial din 28 iunie 1928 s-a propus să se facă toate demersurile necesare ca în toamna anului 1929 să poată fi sărbătorit.

Secția culturală a Consistoriului eparhial, condusă de Gh. Ciuhandu, în ședința din 6 martie 1929 a fixat „cadrele generale ale serbărilor” pentru data de 24 octombrie 1929. Într-un articol de fond publicat în „Biserica și Școala”²²⁷, Gheorghe Ciuhandu scria că nu se sărbătorească realizări de seamă, ci „mai mult triumful unei idei”. Comemorarea centenarului a avut loc în 26 octombrie 1929, cu două zile mai târziu decât fusese stabilit. Sufletul întregii manifestații a fost consilierul cultural al Episcopiei, preotul Gheorghe Ciuhandu și preotul profesor Nicolae Popovici de la Institutul Teologic²²⁸.

²²⁵ A. B. M. Sibiu, *Fond Ioan Lupaș*, nr. 501; Scrisoarea-concept în B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 81-82.

²²⁶ În concept urma un pasaj suprimat din scrisoarea expediată: “Din acest motiv am gravitat spre referența mitropolitană unde de asemenea nu am putut ajunge până acum. Îmi ziceam și-mi zic și azi că după premisele funcției mele de asesor referent școlar de aproape 19 ani, azi și pentru asta aș fi mai folositor Bisericii și neamului meu, dacă aș face știință aplicată la viața bisericească, după cum cred că sfinția ta n-ai prins [...pasaj ilizibil, n. n.] aceasta ce o urmăresc prin modestul meu condei. Deci la rezeală...” (urmează textul din scrisoarea trimisă). Conceptul la B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar nr. 74, f. 81.

²²⁷ În pragul unui jubileu al episcopiei Aradului, în „Bis. și Șc.”, an LIII, nr. 13, 24 martie 1929, p. 1.

²²⁸ Pe lângă alte probleme organizatorice, cei doi s-au îngrijit de tipărirea volumului comemorativ „Triumful Ortodoxiei la Arad” (280 p.), structurat în două părți. Prima, cuprinde *Acte*

Mereu l-a preocupat ideea scrierii unei sinteze istorice a Episcopiei Arădene. În ședința Senatului școlar al Consistoriului eparhial din 16 februarie/1 martie 1923, a propus ca toate documentele neutilizate în monografia școlilor²²⁹ să fie tipărite în „Biserica și Școala” și în extras²³⁰. Sinodul eparhial aprobă propunerea lui Ciuhandu acordând și suma de 5 000 de lei anual din bugetul Consistoriului arădean pentru alte cercetări în arhive. Din păcate, neangajându-se nimeni, nu s-a întreprins nimic²³¹.

Tot la propunerea lui Gheorghe Ciuhandu, în ședința din decembrie 1923 a Consistoriului eparhial, se oferă un premiu de 20 000 lei pentru cercetări în fondul de documente rămas de la Moise Nicoară la Academia Română, iar pentru a stimula cercetări în arhivele din Viena, Budapesta și Carloviț, suma de 10 000 lei²³². Din păcate, nu s-a angajat nici un cercetător istoric pentru realizarea unui asemenea demers. Așa după cum vom vedea, a încercat pe cont propriu să adune material despre Moise Nicoară.

Cu prilejul împlinirii a 170 de ani de la sinodul de la Alba Iulia (14 februarie 1761), prezidat de călugărul Sofronie de la Cioara, în ședința a IV-a din 12 mai 1931, documentat, prezintă numele multor mucenici ardeleni, remarcând „importanța lor de pedagogie religioasă și națională din viitor, în care Românismul nostru trebuie să rămână clădit pe aceeași peatră de temelie a credinței ortodoxe, pentru care ne-au murit, și moșii și părinții”. Propune canonizarea acestor martiri ai „ortodoxiei românești: Brâncoveanu și ardelenii, pentru a li se da și lor cinstea ce li se cuvine, și pentruca și prin cultul Sfinților românești, să mișcăm și mai mult sufletul poporului nostru și să ne apropiem și mai mult de Dumnezeu”²³³. Din păcate, numai după 24 de ani (1955) de la propunerea lui Gh. Ciuhandu, martirii ardeleni²³⁴ vor fi canonizați²³⁵.

oficiale (pp. 5-132), îngrijită de Nicolae Popovici iar cea de a II-a, *Studii și articole* (pp. 135-235), îngrijită de Gheorghe Ciuhandu și cuprinde șapte studii istorice: Gh. Ciuhandu, *Disertație comemorativă despre episcopul Nestor Ioanovici, cu spicuri nouă din istoria eparhiei Aradului în veacul XVIII* (pp.135-160); Idem, *Vichentie Ioanovici episcopul Aradului (1726-1731), apoi mitropolit* (pp. 222-227); Teodor Botiș, *Pagini din istoria desrobirii* (pp.161-190); Gr. Comșa, *Religiozitatea episcopului Nestor Ioanovici* (pp. 191-195); Roman Ciorogariu, *Aradul de odinioară* (pp. 196-210); Vasile Goldiș, *Trei făgărășeni* (pp. 211-218); Ștefan Lupșa, *Episcopul unit Samuil Vulcan împotriva episcopiei lui Nestor Ioanovici* (pp. 228-232).

²²⁹ Este vorba de lucrarea: Teodor Botiș, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, 1922.

²³⁰ A. A. O. R. Arad, *grupa IV, dosar 50/1917*. Extras din ședința a III-a a Senatului școlar.

²³¹ *Ibidem*, dosar 4/1929, doc. 5 660, f. 414-415.

²³² *Ibidem*.

²³³ *Actele și debaterile Adunării eparhiale din eparhia ortodoxă română a Aradului. Sesiunea ordinară din anul 1931*, pp. 37-42.

²³⁴ Cuvioșii Mărturisitori Visarion, Sofronie de la Cioara și Mucenicul Oprea Miclăuș din Sălișteța Sibiului.

²³⁵ Vezi: M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Ediția a 3-a, Iași, 2008, pp. 456-457.

Episcopul Ioan Ignatie Papp (1903-1925), fiind bătrân și înaintat în vârstă, determină pe unii sinodali arădeni să se gândească la succesorul în scaunul episcopal. În viziunea lui Gh. Ciuhandu, moartea episcopului punea o problemă majoră: „Să ne alegem episcop cu înțelegeri mai profunde și mai largi, culturale și teologice”²³⁶.

Într-o discuție pe care a avut-o cu Vasile Goldiș, cu puțin timp înainte de moartea episcopului, s-au făcut referiri cu privire la candidatul la scaunul de episcop după ce acesta ar deveni vacant. „Ioan Stroia nu e potrivit, iar Eusebie Roșca pre bătrân”. Atunci, Ciuhandu aduce în discuție persoana arhimandritului Iuliu Scriban²³⁷. Așa după cum au decurs lucrurile ulterior, se vede că Vasile Goldiș nu a fost bine intenționat atunci când a cerut și părerea lui Ciuhandu. Aceasta se poate deduce și din discuțiile care au avut loc imediat după moartea lui Ioan I. Papp și alegerea noului episcop. Chiar dacă la început și V. Goldiș a fost de acord cu candidatura și alegerea lui Iuliu Scriban, în cele din urmă, cu sprijinul liberarilor, în urma intervenției lui V. Goldiș, a fost ales Grigorie Comșa²³⁸. Tot în perspectiva alegerii noului episcop, s-au produs frământări din cauza presiunilor făcute asupra alegătorilor de a opta pentru candidații liberali²³⁹.

Gheorghe Ciuhandu a fost un excepțional preot, conștient de chemarea sa de a sluji lui Dumnezeu și oamenilor. Bine pregătit profesional, a fost ancorat în susținerea Ortodoxiei românești. Deși în viață nu a gustat din plăcerile oferite de parohie și ca atare n-a trăit de la altar, totuși, a fost cel dintâi la toate slujbele de la Sfântul Altar, devenind icoana ideală a preotului liturghisitor.

Trimis să-și desăvârșească studiile universitare la Cernăuți, cu scopul ca la reîntoarcere să ocupe o catedră la Institutul Teologic, el a rămas în serviciul administrativ al Episcopiei Aradului, chiar și după ce i s-au „închis cărările spre catedra teologică de aici, nu spre directoratul Institutului Teologic ci spre postul de asesor-referent bisericesc. Am ținut să rămân în serviciul eparhiei și după ce mi-se oferise o catedră la Cernăuți și mai apoi un resort de seamă la Academia Teologică ortodoxă din Cluj și nu m-am lăsat ispitit de nici una din multele posibilități deschise prin reîntregirea Statului român, de a-mi fi căutat plasarea nouă aiurea”. A rămas în Arad, în mediul pe care îl cunoștea de peste „trei decenii petrecute în același serviciu bisericesc”, de care era mai legat și prin cercetările istorice efectuate până atunci²⁴⁰.

Cuvântul rostit de pe amvon, conferințele ținute la catedră și cuvântările inaugurale ale congreselor preoțești, l-au pus între cei mai de seamă predicatori. Pe lângă cele două calități, de liturghisitor și predicator, preotul Gh. Ciuhandu a reușit

²³⁶ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 307.

²³⁷ *Ibidem*, p. 268.

²³⁸ Pentru amănunte privind alegerea noului episcop vezi: P. Vesa, *Episcopii Aradului. 1706-2006*, Arad, 2007, pp. 238-239.

²³⁹ Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, facsimil, pp. 288-304.

²⁴⁰ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 39, f. 10.

să se impună ca un desăvârșit duhovnic, ținând decenii la rând spovedania tineretului clerical iar după Marea Unire a îndeplinit cu o mare responsabilitate și sarcina de consilier cultural. În această ultimă calitate a desfășurat o bogată activitate îmbogățind, prin condeiul său, literatura teologică, dar, în special, istoriografia ecleziastică.

Pentru calitățile și meritele sale depuse în slujba Bisericii și a Neamului, la Praznicul Învierii Domnului din anul 1936, episcopul Andrei Magieru (1936-1960), l-a ridicat la treapta de iconom-stavrofor, solemnitatea desfășurându-se în catedrala din Arad, la Sfânta Liturghie²⁴¹. În 24 martie 1940, episcopul Andrei Magieru îl ruga să ia la „cunoștință că crucea pe care Ți-am oferit-o deodată cu hirotesia întru Iconom-Stavrofor, este proprietatea fondului Stavroforilor [...] de aceea vei binevoi a ști că poți să o porți întreaga viață, iar după moarte, urmașii [...] o vor restitui fondului”²⁴². Presupunem că această știre i-a provocat mare amărăciune. Nici de primirea crucii celei mai înalte distincții preoțești nu a avut parte.

Deși nu mai era angajatul Episcopiei, între timp s-a pensionat (1939), Gheorghe Ciuhandu s-a arătat mereu preocupat de soarta învățământului românesc. În 20 ianuarie 1945, alături de episcopul Andrei Magieru, Ioan Stârcea Mocsonyi, Iustin Marșieu, Petru Șimăndan (prefectul județului Arad) și Ioan Pălincaș (primarul municipiului Arad), milita pentru înființarea Universității de Vest la Arad, cu un număr de 4 Facultăți: *Teologia, Dreptul, Filozofia și Politehnica*. Se reluau în acest mod vechile deziderate din anul 1870²⁴³.

După numai câteva zile de la înaintarea acestui memoriu, alături de un grup numeros de intelectuali arădeni, întruniți în cabinetul primarului municipiului Arad, pentru a discuta Decretul-Lege nr. 660 pentru înființarea Universității de Vest pentru „regiunea Banatului și Aradului”, cu sediul la Timișoar, având următoarele Facultăți: Drept, Litere și Filozofie, Științe, Medicină umană, Medicină veterinară, Farmacie și Teologie. Pentru Facultatea de Teologie fiind desemnați următorii profesori: Grigorie Pișculescu, Lazăr Iacob, Vasile Lochiță, Nicolae Popescu – Prahova, Nicolae Terchilă și Nicolae Neaga. Din Arad era desemnat numai Gheorghe Ciuhandu, ca reprezentant al Eforiei Universității²⁴⁴. Participanții la întâlnire se arătau nemulțumiți de faptul că „Aradul este cu totul desconsiderat, umilit și nedreptățit când e vorba să i se judece trecutul și să i se croiască viitorul”. Cu toate motivele invocate, dintre care amintim faptul că Aradului este cel mai vechi centru cultural al Crișanei și Banatului, invocând și motive de ordin geografic, istoric, bisericesc, juridic și național, sperând în cele din urmă la înființarea Universității²⁴⁵. Cu toate acestea, visul arădenilor nu s-a împlinit.

²⁴¹ “Bis. și Șc.”, anul LX, nr. 16-17, 26 aprilie 1936, pp. 2-4; „Legea Românească”, anul XVI, Număr special, 17 aprilie 1936, p. 94.

²⁴² B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 72, f. 434.

²⁴³ *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, doc. 164, pp. 701-704.

²⁴⁴ Cornel Clepea, *Episcopul Andrei Magier, continuator al proiectului de înființare a unei Universități în Arad*, în „Ziridava”, XXIII, 2002, p. 323.

²⁴⁵ *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, doc. 165, pp. 700-711.

II.3. GHEORGHE CIUHANDU ȘI MAREA UNIRE

Sfârșitul anului 1918 constituie stingerea treptată a primului război mondial. Popoarele din Imperiul austro-ungar își căutau noile așezări de viață întemeiate pe principiul autodeterminării naționale. La 2 noiembrie 1918, în Arad, și-a început activitatea Consiliul Național Român Central ca organ de conducere a vieții politice din Transilvania. Biserica Ortodoxă Română din Transilvania, condusă în baza *Statutului șagunian* de către Sinodul mitropolitan alcătuit la acea vreme din doi episcopi, Ioan I. Papp al Aradului, care gira și scaunul mitropolitan vacant al Transilvaniei și dr. Miron Cristea al Caransebeșului.

În luna noiembrie 1918 are loc abdicarea lui Carol al IV-lea împăratul Austriei și rege al Ungariei. În noua situație creată, asesorul consistorial Gheorghe Ciuhandu, ca unul dintre cei mai bine pregătiți teologi ai vremii, primește sarcina întocmirii unui referat cu privire la unele „dispozițiuni canonice-liturgice provizorie” care trebuiau luate pentru înlocuirea la serviciile divine a numelui împăratului-rege abdicat. Era necesitatea introducerii unor „modificări în cultul Bisericii noastre, în locurile unde Biserica îl pomenea pe rege ca domnitor”²⁴⁶.

Gheorghe Ciuhandu a fost solicitat să facă propuneri în această direcție. Pentru aceasta, la începutul lunii noiembrie 1918, se adresează protopopului Ion Oprea al Timișoarei pentru a cere lămuriri de la episcopul sârb Latici, în legătură cu hotărârea luată de ei în ce privește înlocuirea textelor referitoare la rege și familia regală din ecteniile pentru conducători. Prin epistola din 18 noiembrie 1918, protopopul I. Oprea scria preotului Gh. Ciuhandu că „biserica sârbă încă n-a luat nici o dispoziție. Așteaptă și ei să primească dispoziții de la Carloviț”, însă comandantul trupelor sârbe staționate în Timișoara, a cerut episcopului Latici, ca în catedrală la ectenii să fie pomenit regele Petru al Serbiei. Pentru ei era greu a lua o hotărâre, mai ales că sârbii „nu se organizează în stat independent de pe acum cum fac aceasta românii cari vreau să-și alcătuiască guvern român”²⁴⁷.

Referatul lui Gh. Ciuhandu, care mai târziu face obiectul unui „studiu bisericesc” intitulat *Tradiția împărătească în ritul Bisericii Ortodoxe Române* (Arad, 1919, 102 file)²⁴⁸, rămasă în manuscris, a fost prezentat Sinodului mitropolitan în ședința din 10/23 noiembrie 1918 ce a avut loc la Arad sub președinția episcopului Ioan I. Papp. Deodată cu ședința Sinodului a fost convocată o conferință la care au luat parte cei doi episcopi, vicarul consistorial de la Oradea, Roman Ciorogariu, Gheorghe Ciuhandu, Lazăr Iacob, profesor de Drept canonic și asesorul referent bisericesc Mihai Păcățianu²⁴⁹.

²⁴⁶ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 171.

²⁴⁷ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 67. Scrisoarea din 18 noiembrie 1918.

²⁴⁸ *Ibidem*, dosar 57.

²⁴⁹ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 171.

Conferința a acceptat propunerile lui Gh. Ciuhandu și au fost înaintate Sinodului mitropolitan. Acesta a acceptat și el concluziile lui Ciuhandu și emite *Circulara nr. 147/1918, Către iubitul cler al Mitropoliei ortodoxe-române din Transilvania și Ungaria*²⁵⁰, semnată de episcopii Ioan I. Papp al Aradului și Miron Cristea al Caransebeșului. Circulara cuprinde o parte introductivă redactată de episcopul Miron Cristea al Caransebeșului „pentru trebuințele eparhiei sale”, aceasta, deoarece, preoții bănățeni, datorită penetrării armatei sârbe, îl pomeneau pe regele Petru al Serbiei²⁵¹. Episcopul Miron, încă în *Pastorală* adresată clerului și credincioșilor cu prilejul sărbătorii Sfântului Mucenic Dimitrie, cerea preoților să nu-l mai pomenească la ectenii pe împăratul-rege Carol al IV-lea cu mult înainte de abdicarea acestuia²⁵².

În partea a doua a circularei se prevedea felul cum trebuie pomenită înalta stăpânire românească în timpul serviciilor divine. Sunt concluzii din referatul prezentat de preotul Gh. Ciuhandu. Se cerea ca pomenirea persoanei domnitorului să fie omisă din toate „rugăciunile, cântările și cetirile liturgice”. La Vecernie, Utrenie și Sf. Liturghie, la ectenia mare să se rostească: „*Pentru înalta noastră stăpânire națională, și pentru marele sfat al națiunii române*”; la ectenia întreită: „*Încă ne rugăm pentru înalta noastră stăpânire națională și pentru marele sfat al națiunii române, pentru luminarea, îndreptarea, pacea, sănătatea, mântuirea și iertarea păcatelor lor – și pentru ca Domnul Dumnezeu mai ales să le deie spor, și să le ajute întru toate lucrările lor spre binele obștesc*”; la ieșirea cu Sfintele Daruri: „*Pe înalta noastră stăpânire națională și pe marele sfat al națiunii române – Domnul Dumnezeu să le pomenească întru împărăția Sa*”.

În partea finală a Circularei, Sinodul mitropolitan a acceptat textul *Rugăciunii de îngenunchere*²⁵³ întocmit de Gh. Ciuhandu, ce trebuia citită la Sfânta Liturghie după *Rugăciunea amvonului*. Rugăciunea a fost citită în fața altarului bisericii de către episcopul Miron Cristea al Caransebeșului și în toate bisericile ortodoxe „până la statornicirea unor raporturi definitive în privința vieții de Stat”.

Originea rugăciunii trebuie căutată în *Rugăciunea românului*, o culegere de texte biblice din Vechiul Testament, îndeosebi din Psalmii lui David, Prorocii mari

²⁵⁰ Circulara este publicată în „Românul”, anul VII, Arad, joi, 15/28 noiembrie 1918, nr. 16, p. 2; I. D. Suci, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. II, Timișoara, doc. 666, pp. 1009-1012; V. Popeangă, I. B. Mureșianu, *op. cit.*, doc. 171, pp. 374-375.

²⁵¹ B. A. O. R. Arad, *fond ciut*, Gh. Ciuhandu, *Tradiția împărătească în ritul Bisericii Ortodoxe Române*, dosar 57, f. 71.

²⁵² Antonie Plămădeală, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918)*. După documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea, Sibiu, 1986, p. 167.

²⁵³ *Rugăciunea de îngenunchere* a fost publicată mai întâi în revista „Bis. și Șc.” (anul XLI, nr. 45, 4/17 noiembrie 1918, pp. 1-2), sub titlul: *Vreme este a face Domnului*, însoțită de o parte introductivă în care autorul lansa un cald apel pentru ca reprezentanții națiunii române să participe în număr cât mai mare la Adunarea Națională convocată pentru ziua de a decembrie 1918 la Alba Iulia”. Într-o formă prescurtată a fost admisă de Sinodul episcopesc ardelean întrunit la Arad în 10/23 noiembrie 1918, care a încadrat-o în *Pastorală* sa din aceeași zi cu Nr. 147/1918 Prez. Vezi și Gh. Ciuhandu, *Alba Iulia și Biserica Aradului. 1918*, în „Hotarul”, anul I, noiembrie 1933, nr. 7, pp. 5-6.

și Plângerile lui Ieremia, care, în felul cum au fost aranjate alcătuiau o rugăciune potrivită spre a fi rostită de omul nedreptățit de vrăjmași²⁵⁴.

Rugăciunea sintetizează, figurativ, istoria suferințelor milenare ale poporului român din Transilvania și invocă restabilirea unității politice și naționale a românilor. A fost scrisă de Gheorghe Ciuhandu nemulțumit fiind de atacurile la adresa școli confesionale ortodoxe din primii ani ai secolului al XX-lea. Era o formă de protest la adresa guvernanților de la Budapesta. „Frământările acestea acre aveau să însemne și o acoperire măcar parțială a deficitelor noastre de pasivism, sporeau conștiința Bisericii noastre, nu numai de rostul ei politic ci și pe cea morală”²⁵⁵. Era în anul 1904 când guvernul de la Budapesta plănuia să schimbe legile de la 1868 și 1879 privitoare la învățământul primar în folosul politicii sale de maghiarizare. Despre această perioadă de profunde frământări, Gh. Ciuhandu avea să scrie mai târziu: „mi-am adus atunci aminte de cuvintele psalmistului David (II Împărați XXII, 4) Lăudând voi chema pe Domnul și de vrăjmașii mei mă voi mântui”²⁵⁶.

Între Circulara nr. 147/1918 pe care a prezentat-o și inițiativa Sinodului mitropolitan de mai târziu, a intervenit Circulara nr. 67/S ep. din 23 aprilie 1919 a Sinodului mitropolitan. Redactarea și trimiterea circularii către „iubitul cler și popor din Mitropolia ortodoxă română a Transilvaniei, Banatului și a părților ungurene, locuite de Români” avea două motivații. În Banat, sub presiunea armatei sârbe, unii preoți începuseră a se lua după sârbi pomenind pe regele Petru al Serbiei, iar în Ardeal, trebuia ridicat „moralul național-românesc” al locuitorilor. De aceea, prin circulară se căuta să se preîntâmpine prejudiciul sârbesc din Banat și să sporească încrederea în armata română care intra treptat în Ardeal. Prin circulară se romanda să fie pomenit „Preainălțatul și Multstăpânitorul Regele nostru Ferdinand întâiul...Slăvita Sa Soție, Regina noastră Maria...Alteța Sa regală, moștenitorul Tronului, Carol și Pe întreaga augustă Dinastie Română”. Autorul Circularii este Gh. Ciuhandu, care, în studiul *Tradiția împărătească în ritul Bisericii Ortodoxe Române*, atrage atenția asupra paternității ei, mai ales asupra părții introductive a căror inițiale de la cele opt aliniate ascund numele autorului. La Sibiu însă, au fost abandonate ultimele două aliniate introductive, „încolo esențialul este”²⁵⁷.

Gh. Ciuhandu își exprima îngrijorarea că din fruntea multor state au fost înlăturați „mulți domnitori ortodocși”, arătând totodată că „noi nu suntem în această categorie. Și doar nici nu va veni și peste români o pacoste de acest fel care ar tulbura apele viitorului și ne-ar amesteca de aproape cu popoarele străine și mai

²⁵⁴ *Rugăciunea românului* a fost publicată de Gh. Ciuhandu pentru prima dată în “Tribuna”, anul VIII, nr. 208 din 3/16 noiembrie 1904, pp. 1-2.

²⁵⁵ Gheorghe Lițiu, *Rugăciunea de la Alba Iulia*, în “M. B.”, anul XVIII, 1968, nr. 10-12, p. 685

²⁵⁶ Gh. Ciuhandu, *Cu gândul la Alba Iulia lui 1918*, în “B. O. R.”, Seria III, anul XLVII, nr. 3 (576) martie 1929.

²⁵⁷ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Tradiția împărătească în ritul Bisericii Ortodoxe Române*, dosar 57, f. 101.

puternice, în stare de a ne strivi mai ușor dacă ni-am ieși din vechile tradiții politice și liturgice”²⁵⁸.

Manuscrisul lucrării *Tradiția împărătească în ritul Bisericii Ortodoxe Române* a fost definitivat la 23 aprilie 1919, apoi prezentat Sinodului mitropolitan. Lucrarea cuprindea, în esență, măsurile ce trebuiau luate în timpul cel mai scurt, cu privire la pomenirea domnitorului după abdicarea regelui ungar precum și măsurile care trebuiau luate mai târziu în legătură directă cu „perfectarea politică a noului angajament de stat român”.

Ilustrul cleric arădean se simțea îndatorat a se ocupa de această problemă canonic-liturgică în vederea luării unor decizii pe care Biserica ortodoxă era obligată să le ia „pentru această practică tradițională a Bisericii s-o pună pe făgașul vremii și s-o armonizeze totodată cu sfințenia și demnitatea sa proprie și cu principiile curate ale Dreptului canonic oriental”²⁵⁹.

La Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, a participat ca delegat al Consistoriului eparhial arădean, împreună cu „prietenul meu mai vârstnic”, Traian Vățianu, protopopul Aradului.

„Niciodată în viața mea n-am văzut scene de mai mare însuflețire românească decât atunci. În decursul Sfintei Liturghii, pontificată de episcopul Aradului, s-au cântat, în loc de priceasnă, cântece naționale românești. Rugăciunea ce propusesem a fost citită în genunchi, din ușile împărătești, de episcopul Miron, la sfârșitul liturghiei sfinte, provocând o cutremurare sufletească generală. Cel mai firicit, poate, în acel moment, mă simțeam eu, care întocmisem și publicasem rugăciunea, adoptată de Sinodul episcopesc și citită în toate bisericile din mitropolia ortodoxă a Ardealului, până în primăvara anului viitor, când sinodul episcopesc a emis altă pastorală, pentru pomenirea regelui Ferdinand pe măsură ce vor înainta, eliberându-ne, Armatele românești în Ardeal.

Dar se cuvine să fie reținut încă un amănunt. Însuși episcopul Aradului, care pontifica și se socotea pe sine mare ritualist și păstrător al formelor de cult bisericesc, s-a lăsat purtat de momentele cutremurătoare de suflete din biserică. Anume, când a făcut încheierea – otpustul – Sfintei Liturghii, au lacrimi în ochi și glas emoționat, a adăugat ceva în textul otpustului, după cum sublinem reproducându-l: Cel ce a învit din morți și a înviat și Neamul Românesc, Hristos adevăratul Dumnezeuul nostru...”²⁶⁰.

Era bucuria lui Gheorghe Ciuhandu, participant la acest eveniment măreț din istoria românilor, la care, și-a adus și el o contribuție însemnată, în calitatea sa de preot și reprezentant al Consistoriului eparhial din Arad.

²⁵⁸ *Ibidem*, dosar 57, Anexa din februarie 1946.

²⁵⁹ *Ibidem*, dosar 57, f. 25-27.

²⁶⁰ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 172.

După realizarea Marii Uniri din 1918, lupta preotului Gheorghe Ciuhandu se îndreptă spre unificarea Bisericii Ortodoxe din cadrul României Mari. Aceasta se impunea ca o consecință firească și logică, după unificarea teritorială și politică a țării.

II.4. REORGANIZAREA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE, DUPĂ 1918, ÎN VIZIUNEA LUI GHEORGHE CIUHANDU

Actul de la 1 decembrie 1918 și realizarea statului național unitar, a dus la o serie de schimbări și în viața bisericească a românilor. În condițiile nou create, cea dintâi obligație ce revenea Bisericii ortodoxe era unificarea ei, adică organizarea unitară sub conducerea Sfântului Sinod de la București. Era nevoie de aceasta pentru că la vechea Biserică ortodoxă română cu sediul la București, Biserică autocefală din 1885, care încă se conducea după *Legea organică* din 1872, la care se adăugau felurite alte legi și regulamente adoptate pe parcurs (*Legea clerului mirean și al Seminariilor din 1893*), s-au adăugat încă trei Biserici românești, fiecare bazată pe altfel de principii de organizare.

Biserica Ortodoxă din Transilvania și Banat se conducea după *Statutul organic* din 1868 al mitropolitului Andrei Șaguna, potrivit căruia, laicii aveau o largă participare la administrarea treburilor bisericești, ceea ce nu se întâmpla în Vechiul Regat, unde totul era administrat de clerici. În celelalte două mitropolii, a Bucovinei și cea a Basarabiei, conducerea se făcea de câte un mitropolit, unul cu o oarecare independență, celălalt, dependent de Biserica ortodoxă a Rusiei, rolul laicilor fiind de asemenea redus la minimum. Căzând hotarele politice care ne separa *ipso facto*, încetează autocefalia mitropoliilor din Transilvania și Bucovina, dar și înglobarea Bisericii Basarabiei la Biserica Ortodoxă a Rusiei, formând toate Biserica Ortodoxă Română autocefală a României Mari.

Preocupările lui Gheorghe Ciuhandu în această privință nu erau noi. Încă înainte de realizarea României Mari, era preocupat de reorganizarea Mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei. În acest sens, la 27 decembrie 1917, scria lui Miron Cristea, pe atunci episcop al Caransebeșului, că “multe concepții paragrafiste și bisericești” s-au strecurat în viața ecleziastică din Transilvania, care, în viziunea sa, duc la “grave rătăcirii și primejdii în viitor”²⁶¹. Acesta era motivul pentru care dorea să îndrepte aceste “rătăcirii” mai mult “principial decât cu provocare la cazuri concrete”. El dorea să provoace “discuții bisericești [...] mai ales în fața vremurilor de mari prefaceri de acum, iar prin discuțiile din partea altora, ce pot - și chiar ar trebui să urmeze, se va alege neghina de grâu”. După cum îi scria episcopului de Caransebeș, avea deja pregătite pentru tipar mai multe articole despre *Autocefalie și autonomie bisericească*, pe care dorea să le publice în “Revista Teologică” de la Sibiu²⁶².

²⁶¹ A. Plămădeală, *op. cit.*, pp. 227-228.

²⁶² Nu avem cunoștință să fi publicat ceva cu acest titlu, și nici în *Fondul de documente* care îi poartă numele, nu am depistat manuscrisele.

Despre acest proiect îi aducea la cunoștință și arhimandritului dr. Ilarion Pușcariu. Prin scrisoarea din 28 decembrie 1917²⁶³, Gh. Ciuhandu îi cerea câteva date în legătură cu *Statutul organic*, mai ales “asupra pertractărilor dintre Episcopat și Congres cu privire la investirea organelor administrative și justițiare statutare”, dar și în privința “drepturilor și răspunderilor celorlalți factori și corporații statutare în Biserică”. Își exprima îngrijorarea de “pasiunea” cu care se exercita puterea în Biserică, pe când răspunderile “rămân fără stăpân”, în acest mod lezându-se în acest mod, pe de o parte, interesul general al Bisericii ca instituție, pe de alta, al credincioșilor cărora Biserica trebuie să le fie îndrumătoare în cele sufletești.

Imediat după Marea Unire, conducătorii, clerici și mireni, a celor patru provincii bisericești ortodoxe române, au manifestat dorința de a da Bisericii o organizație unitară. Bisericii ortodoxe române din Transilvania revenindu-i meritul de a se fi ocupat mai întâi de problema unificării bisericești, iar preotului dr. Gheorghe Ciuhandu, de a fi primul care s-a ocupat efectiv de această chestiune.

La 21 decembrie 1918, Consiliul Dirigent Român, “ca resort de culte și instrucțiune publică”, cere episcopului Ioan I. Papp al Aradului (1903-1925), în calitatea sa de locțiitor de mitropolit, să prezinte un raport în care să fie expuse “părerile și dezideratele Bisericii” ortodoxe din Transilvania pentru a se putea stabili un raport de concordanță între Mitropolie și noul Stat român²⁶⁴.

Pentru întocmirea raportului, episcopul Ioan Ignăție Papp apelează la preotul Gheorghe Ciuhandu. Acesta, într-o epistolă adresată la 25 februarie 1919 episcopului Miron Cristea al Caransebeșului, mărturisea: “păreră mi-am exprimat-o în forma unui proiect nou”²⁶⁵, față de cel de dinaintea realizării Marii Uniri. Acceptat de Sinodul eparhial, proiectul este înaintat Consistoriului mitropolitan de la Sibiu spre a fi dezbătut²⁶⁶.

În opinia lui Ciuhandu, schimbările de la sfârșitul anului 1918 trebuiau să fie “cel mai puternic stimulent spre a ne gândi la o nepuizabilă serie de reforme și îmbunătățiri” care se impuneau în Biserica ortodoxă română, ca “urmărire firească a procesului de primenire în care am intrat deja”. Bucurându-se de autonomie, Biserica ortodoxă română din Transilvania, care avea “nu numai libertatea de mișcare în afară de alți factori nebisericești, ci și libertatea morală internă”, în acest mod creându-se posibilitatea de a pune întreg organismul bisericesc în acțiune pentru scopurile urmărite. Gheorghe Ciuhandu considera că în virtutea celor cinci

²⁶³ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 62-62v.

²⁶⁴ A. A. O. R. Arad, *grupa a II-a*, dosar 5/1918, doc. 395.

²⁶⁵ A. Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939*, Sibiu, 1987, pp. 164-165.

²⁶⁶ A. A. O. R. Arad, *grupa II*, dosar 5/1919, doc. 395. Documentul redactat de Gheorghe Ciuhandu poartă semnătura episcopului Ioan I. Papp. Este publicat de Vasile Popeangă, Ion B. Mureșianu, *Aradul cultural în lupta pentru înfărtuirea Marii Uniri (1907-1918)*, doc. 180, pp. 386-396. Pentru situația Bisericii Ortodoxe Române după 1 Decembrie 1918 vezi și Paul Brușanovschi, *Viziunea protopopului arădean Gheorghe Ciuhandu privitoare la unificarea bisericească (1919-1923)*, în vol. „Ale Tale dintru ale Tale”. Liturghie. Pastorație. Mărturisire: prinos de cinstire adus I. P. S. Laurențiu Streza la împlinirea vârstei de 60 de ani”, Sibiu, 2007, pp. 70-99.

decenii de autonomie bisericească, cu “experiențe și bune și rele, pe temeiul vieții bisericești”, Biserica de dincoace de Carpați era cea mai îndreptățită de a se ocupa de problema reorganizării bisericești, mai ales că *Statutul organic* era luat ca bază pentru întreaga Biserică ortodoxă din România Mare.

Gh. Ciuhandu era de părere că Biserica trebuia să pornească de la întregirea organismului administrativ-bisericesc, începând de jos, printr-o “nouă arondare a tractelor protopopești”, continuată de „întregirea aparatului administrativ bisericesc în centrele eparhiilor la Consistoare”. În cel din urmă caz, cerea înființarea unor noi posturi, preoți ajutători sau asesori-referenți. Considera de o impetuoasă necesitate crearea unor “oficii tehnico-bisericești” care urmau să aibă atribuții de supravegherea stării edificiilor ecleziastice de la centrele eparhiale și din cuprinsul eparhiei, conducerea lucrărilor de construcție și renovarea unor edificii. Nu în ultimul rând, propunea și reorganizarea Consistoriului mitropolitan care se putea ocupa “intensiv și în mod sistematic nu numai de problemele sale negative și intermediare [...] ci ar putea săvârși și o operă pozitivă de îndrumare a vieții bisericești și a întreg organismului nostru bisericesc”.

Între alte propuneri, considera necesar și constituirea unui “oficiu statistic bisericesc central”, unde, pe baza informațiilor acumulate, să se poată redacta în fiecare an “șematisme diecezane”, sau comune pentru întreaga mitropolie, asemenea celor ale mitropoliei de la Carloviț.

Pentru realizarea unor însemnate fonduri financiare, propunea înființarea, la fiecare centru eparhial, a unei fabrici de lumânări, iar tămâia și smirna să fie de “provenință curată, care ar izola pe gheșeftari și profitorii indirecti ai bisericilor noastre”.

Întregirea aparatului administrativ-bisericesc era numai o parte din problemele care trebuia să preocupe Biserica, problema majoră trebuia să fie starea religios-morală a clerului și mirenilor. Biserica trebuia să se reîntoarcă la concepția adevărată “despre sine însăși”, deoarece activitatea administrativă “nu poate culmina în agendele sale de cancelarie”, ci, mai ales, în propovăduirea Cuvântului lui Dumnezeu, în administrarea corectă a celor sfinte, într-o păstorire sufletească potrivită interesului de a mântui sufletele “pentru lumea de acum și pentru cea viitoare, și nu mai puțin, în a introduce o mai bună ordine și disciplină bisericească în viața instituțiilor bisericești și în sânul credincioșilor”.

Gh. Ciuhandu era conștient că printr-o interpretare îngustă a *Statutului organic* s-a promovat numai ordinea exterioară a Bisericii neglijându-se interesele spirituale prin care ea trebuie să se doesebească de “oricare administrație lumească”. Milita pentru a se acorda o mai mare atenție preocupărilor de ordin spiritual, nu numai celor de ordin constituțional-administrativ. De o desoebită importanță considera și constituirea acelor “instituțiuni și oficii per eminentiam bisericești”, cum ar fi bunăoară “preoții ambulanți”, adică preoții misionari care aveau menirea de a trezi sentimentele religios-morale în rândul enoriașilor, făcând

în acest sens referire la Biserica ortodoxă din Grecia care prin aplicarea acestor instituții obținuse rezultate frumoase.

Nu neglijează nici învățământul din seminariile teologice care aveau menirea de a pregăti pe viitori aspiranți la preoție, care să fie “cât mai bine informați în materia de învățământ religios”. Pentru cultivarea “științei bisericești” propunea trimiterea tinerilor profesori de teologie la studii în străinătate, înființarea de biblioteci la toate centrele eparhiale, seminariile teologice, protopopiate și chiar la parohii, acolo unde acestea nu existau: De asemenea propunea înființarea unor reviste bisericești dar și a unui institut biblic românesc care avea drept scop tipărirea și răsapândirea “în popor părți din Sfânta Scriptură și alte scrieri bune, edificatoare”.

Pentru organizarea clerului “de prin centrele diecezane într-un corp ca și cler greșinal”, făcând referire la *Pravila de la Târgoviște*, cedează această realizare prin înființarea unor posturi noi: protopopul catedralei, diaconii catedralei, cântăreții catedralei dar și înființarea unor coruri bisericești permanente care puteau avea și menirea de-a “aduna și lega și pe intelectuali mai strâns de Biserică”. Clerul de mir urma să se întâlnească în conferințe preoțești, ocazie cu care se dezbăteau probleme bisericești, pastorale, catehetice, omiletice, liturgice, religios-morale și sociale. Se propunea chiar înființarea unui “serviciu de propagandă prin tipar” pe care îl vedea funcționabil doar paralel cu “un serviciu misionar intern”.

Ca un “semn de vrednicie în fața posterității”, necesară și conservarea vechilor odoare bisericești (ornate, vase liturgice, manuscrise și cărți de cult, icoane, candelă, cruce, antimise) aflate pe la parohii și ieșite din uzul cultic, adăpostite într-un muzeu bisericesc înființat pe lângă fiecare episcopie. Un mai vechi deziderat al Bisericii ortodoxe din Transilvania, încă de pe vremea mitropolitului Andrei Șaguna, era înființarea unor episcopii noi, pentru a căror susținere materială, Gh. Ciuhandu, propunea să se ceară și sprijinul financiar al Statului român.

Acesta este în linii generale, proiectul lui Gheorghe Ciuhandu de reorganizare a Mitropoliei ortodoxe transilvane, model ce se impunea tuturor mitropoliilor în spiritul *Statutului organic* din 1868 și numai după aceea să se treacă la cea unificare bisericească ce se dorea. În viziunea lui Ciuhandu, „Statutul organic a lăsat deschisă calea întregirii organismului nostru bisericesc cu toate acele instituții bisericești, cari ni-ar fi de trebuință pentru a direcționa cursul birocratic de azi al vieții noastre bisericești într-un sens spiritual și filantropic și că întregirea aceasta a vieții bisericești s-ar putea face chiar fără de a se supune Statutul organic operațiunii de revizuire”.

Așa după cum afirma în partea întregitoare a raportului său, Ciuhandu vedea întreg acest proces de unificare bisericească, “dificil și migălos”, care nu se putea face dintr-o dată așa după cum o doreau cei de peste Carpați, care deja avea înaintat Senatului României un proiect de lege în acest sens. Cerea un răgaz pentru întocmirea unui studiu temeinic asupra acestei probleme, mai ales că Biserica

ortodoxă din Transilvania voia să supună discuției *Statutul organic* și, eventual, să-i fie aduse îmbunătățirile necesare.

Proiectul lui Gheorghe Ciuhandu conținea mai multe puncte de orientare, care așa după cum însuși menționa, putea fi îmbunătățit și “pus cu vremea în aplicare”, în noua viață bisericească ce se impunea în România reîntregită. Asupra acestui proiect, înaintat Consistoriului mitropolitan, el însuși avea să revină, “cu câteva cuvinte întregitoare”, publicându-l sub titlul: *Reorganizarea Mitropoliei transilvane* (Arad, 1920, 54 p. + o anexă, în colecția “Studii bisericești”).

La numai câteva luni de la Marea Unire, din inițiativa profesorului de teologie Nicolae Bălan de la Sibiu, viitorul mitropolit al Ardealului, preoțimea ortodoxă din cuprinsul Transilvaniei, Banatului și Maramureșului, se întrunesc la Sibiu într-un *Congres preoțesc*, ocazie cu care urmau să fie stabilite “planurile pentru marea lor misiune de aci înainte”²⁶⁷. Lucrările pregătitoare au fost inițiate de un comitet, avându-l în frunte pe protopopul Săliștei Sibiului, dr. Ioan Lupaș, în calitate sa de secretar general în Resortul cultelor din Consiliul Dirigent Român²⁶⁸.

Congresul preoțesc a avut loc la 6/19 – 8/21 martie 1919, sub președinția protopopului dr. Vasile Saftu al Brașovului, în prezența a numeroși preoți din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș. Referatul preotului Gheorghe Ciuhandu, *Împreunarea bisericilor ortodoxe de pe teritoriul României-Mari într-o singură biserică ortodoxă și raportul acestei biserici față de stat*²⁶⁹, a fost citit de pr. dr. D. Borcia din Săliștea Sibiului, autorul fiind împiedicat de a participa din cauza “liniei demarcaționale”²⁷⁰.

După prezentarea realităților nou create după 1 decembrie 1918, referatul continuă cu necesitatea ce se impunea ca Biserica ortodoxă să se pună și “sub raport ierarhic bisericesc” cu noua situație politică. Insistând asupra fărâmițării politice a neamului românesc aflat sute de ani sub stăpâniri străine, a creat referințe canonice noi, din cele mai nefirești, acum impunându-se crearea unității canonice-bisericești prevăzută de canonul 34 Apostolic:

“Toate popoarele creștine-ortodoxe din Orient [...] își au patriarhii lor [...] de ce nu ne-am gândi și noi la reînvierea patriarhatului vechiu [...] acum ca patriarhat românesc al României întregite ?! Canonul 34 Apostolic ne dă și nouă acest drept. Pentru demnitatea de patriarhat

²⁶⁷ *Analele Asociației “Andrei Șaguna” a clerului mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș. Actele primului Congres al preoțimei din Mitropolia românilor ortodocși... Ținut în Sibiu în zilele de 6/19 – 8/21 martie 1919*, Sibiu, 1919, p. 3.

²⁶⁸ Gheorghe Ciuhandu, *Gânduri de reorganizare profesională unitară din Patriarhia Română*, Arad, 1942, p. 9.

²⁶⁹ Raportul a fost publicat în întregime în *Analele Asociației “Andrei Șaguna” a clerului Mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș*, Sibiu, 1919, pp. 81-98; propunerile prezentate de raportor, la pp. 10-12.

²⁷⁰ *Ibidem*, p. 10; Gh. Ciuhandu, *Gânduri de reorganizare profesională unitară din Patriarhia Română*, p. 10.

*ortodox român este predestinat scaunul de mitropolit-primat al României*²⁷¹.

Este prima propunere pentru înființarea unui *patriarhat ortodox român*. Alături de Gh. Ciuhandu, au mai militat Ioan Lupaș, Onisifor Ghibu, Ștefan Meteș, care vedeau și ei, încă de pe atunci, farul luminos sub care să se adune sub întreaga sa strălucire și românii ortodocși²⁷².

În partea a doua a referatului, Ciuhandu pune în discuție și problema raportului dintre Biserică și Statul român întregit. Pornind de la un text al lui Nicolae Iorga, în care acesta arăta că “Biserica ortodoxă din România este înainte de toate Biserica României și Biserica neamului românesc”, preotul arădean milita pentru ca statul să-și păstreze și pe mai departe caracterul tradițional ortodox “în interesul consolidării sale morale în consonanță cu sufletul de bun ortodox al poporului român de pretutindeni și în interesul, de asemenea tradițional de sta, a fi [...] ocrotitorul ortodoxiei și un factor de civilizațiune creștină în Orient”, toate acestea într-o deplină “liberatate autonomică” pentru Biserică²⁷³.

Reorganizarea și unificarea bisericească vor face obiectul multor studii publicate de Gh. Ciuhandu în revistele bisericești²⁷⁴. În studiul, *Încotro și până unde? Avertisment la chestia bisericească*²⁷⁵, ia atitudine împotriva pericolului pe care-l prezenta hotărârea Senatului României luată în ședința din 5 februarie 1920, în care, “pe temeiul hotărârii sinodale a episcopatului colectiv de încadrarea Bisericilor ortodoxe în provinciile noi, în organizația bisericească din Vechiul Regat, prin atragerea episcopatului nostru în cadrele Legii sinodale” de peste Carpați în condițiile în care scaunul episcopal de la Caransebeș și cel de mitropolit de la Sibiu, erau vacante. Gh. Ciuhandu cerea ca hotărârile să fie luate numai după

²⁷¹ Gh. Ciuhandu, *Împreunarea bisericilor ortodoxe de pe teritoriul României Mari într-o singură biserică ortodoxă și raportul acestei biserici față de stat*, în *Analele Asociației “Andrei Șaguna”*..., Sibiu, 1919, pp. 81, 82. Între propunerile cuprinse la punctul 2, se preconizează “unitatea spirituală ce a existat și până aci între Bisericile ortodoxe-române din Regat și din provinciile lui nouă [...] trebuie concretizată prin unificarea Bisericilor Ortodoxe Române particulare și sub raportul canonic, sub primăția de București, ca centru de unitate canonică a Bisericii tuturor românilor ortodocși, ori păstrându-se și pe mai departe dignitatea primațială a mitropolitului de București, ori creându-se, conform tradițiilor și practicilor Orientului ortodox, dignitatea patriarhală, la care să fie ridicat scaunul mitropolitan-primațial de București”, cf. *Analele Asociației “Andrei Șaguna”*, p. 11.

²⁷² În ședința din 4 februarie 1925, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a hotărât înființarea Patriarhiei Române iar autoritatea de stat, prin Legea din 25 februarie 1925 a recunoscut-o. Pentru amănunte vezi: Tit Simedrea, *Patriarhia românească. Acte și documente*, București, 1926, 226 p.; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, 1981, pp. 389-395.

²⁷³ *Analele Asociației “Andrei Șaguna”*, p. 12.

²⁷⁴ Gh. Ciuhandu, *Reorganizarea Centrelor noastre ierarhice și unificarea bisericească*, București, 1923, 70 p.; Idem, *Înapoi la apostolie sau Portițele canonice ale Statutului organic*, în “R. T.”, anul XIV, 1924, nr. 4, pp. 106-110; nr. 5, pp. 137-149; nr. 6-7, pp. 175-187; nr. 8-9, pp. 229-237; nr. 10-11, pp. 275-281; Idem, *Conferința eparhială de la Arad din 1906. Studiu administrativ-bisericesc*, Arad, 1925.

²⁷⁵ “Bis. și Șc.”, anul XLIV, nr. 5 din 2/15 februarie 1920, p. 1.

ocuparea celor două scaune vacante, altfel, “s-ar știrbi autonomia bisericească”, dând prilej de tulburări în cadrul Bisericii.

Problema unificării bisericicești este desbătută și în ședințele Consistoriului mitropolitan din Sibiu. Deputatul dr. Lucian Borcea, în calitate de membru al delegației congresuale, prezintă un proiect de “Statut unic”, pe care mitropolitul Nicolae Bălan, la 23 august 1922, îl trimite lui Gheorghe Ciuhandu pentru a-și exprima părerea asupra lui. În aceeași scrisoare, îi cerea redacteze el o “lucrare corespunzătoare” care să fie discutată cu prilejul ținerii Congresului Național Bisericesc²⁷⁶.

Gh. Ciuhandu, care nu era un adept al absolutismului ierarhic, dorea o revizuire a *Statutului organic*, așa după cum îi scria la 30 septembrie 1922 profesorului Ioan Mateiu de la Cluj, “vreau mai mult ierarhism în Biserica noastră, dar nu în sensul absolutistic și negativ, față de viața organelor constituționale, ci în sensul apostoliceii, superioare și inferioare deopotrivă, deoarece aceasta este problema cea mai neglijată la noi și tocmai aceasta este partera cea mai bună a Măriei pe care trebuie să ni-o alegem în viitor, alături de funcția organelor constituționale”²⁷⁷. În aceeași lună, publică studiul intitulat, *Câteva observări în chestiunea unificării bisericicești în legătură cu Statutul organic ardelean*²⁷⁸, în care pune accent pe reînțoararea, din multe puncte de vedere, la proiectul din timpul lui Șaguna. Era conștient că fără această parte fundamentală, unificarea bisericească nu însemna mare lucru. Ca un ecou al celor afirmate în studiul amintit, la 25 noiembrie 1922, ilustrul profesor clujean, Ioan Mateiu, scria lui Gh. Ciuhandu, “ești cel dintâi cleric ardelean, care spu acest cuvânt mare, fiindcă ți-ai dorit osteneala să studiezi acest Proiect cum am încercat și eu s-o fac, dar cum n-au făcut-o atâția teologi de-ai noștri”²⁷⁹.

La ședința proiectată să aibă loc în ziua de 9/22 noiembrie 1922, s-au prezentat doar doi membrii. În urma ședinței, mitropolitul Nicolae Bălan, prin scrisoarea din 17/30 ianuarie 1923, cerea din nou lui Ciuhandu să se ocupe “intensiv cu rezolvarea problemei” încredințate încă în august 1922, mai ales că intenționa să convoace Consistoriul mitropolitan în ședință, care v-a trebui să-i “premeargă delegația congresuală pentru redactarea proiectului de Statut organic [...] căci n-aș dori să se acredinteze presupunerea, că noi intenționat împiedicăm unificarea organizației bisericicești”²⁸⁰.

La 5/18 septembrie 1923, din Lugoj, Valeriu Braniște îi trimite și el spre consultare lui Ciuhandu un *Raport sumar* care constituie bază de dezbatere pentru “comisiunea de 12”²⁸¹ însărcinată de Congresul Național Bisericesc și de

²⁷⁶ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 71, f. 26, Adresa nr. 222 M din 23 august 1922.

²⁷⁷ *Ibidem*, dosar 74, f. 106-107.

²⁷⁸ “B. O. R.”, Seria a II-a, anul 40, nr. 12 (498), septembrie 1922, pp. 882-897.

²⁷⁹ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 75-75v.

²⁸⁰ *Ibidem*, dosar 71, f. 21. Scrisoarea din 17/30 ianuarie 1923.

²⁸¹ Din comisie făceau parte, între alții, Ioan Lupaș, Alexandru Lăpedatu, Gheorghe Ciuhandu,

Consistoriul mitropolitan de la Sibiu, cu lucrările pregătitoare pentru organizarea unitară a Bisericii ortodoxe din România întregită. “Dacă veți fi se acord cu noi semnați-l și-l trimiteți la Sibiu, dacă veți avea alte păreri fixați-le pe hârtie și le trimiteți de asemenea ca să avem o dată la un loc părerile comisiei de 12”²⁸².

Până în faza actuală a cercetării noastre nu cunoaștem ce s-a întâmplat în ședința proiectată a se ține la Sibiu. Datorită intervenției lui Ioan Mateiu pe lângă ministrul Alexandru Lapedatu al Cultelor²⁸³, Gh. Ciuhandu este invitat la minister pentru discuții referitoare la modalitățile potrivite în ce privește “afacerile imobile ale tuturor cultelor din țară în scopul unei egale înzestrări a tuturor cultelor recunoscute” și despre modalitatea subvenționării de către stat a slujitorilor cultelor din țară. Pentru discuțiile programate la minister să aibă loc în zilele de 20-22 ianuarie 1924, Gh. Ciuhandu, deși a avut la dispoziție doar 14 zile, așa cum îi scria lui Al. Lapedatu la 16 februarie 1924, “mi s-a părut cam scurt în vederea unei lucrări temeinice și mai complete”²⁸⁴, pregătește un material referitor la cele două puncte aflate în discuție²⁸⁵.

Nemulțumit de materialul redactat, la numai o lună revine cu studiul *Averile bisericești*²⁸⁶, bine documentat, pe care-l expediază ministrului Al. Lăpedatu, pentru o mai “ușoară orientare” a acestuia, alături și alte câteva studii deja publicate²⁸⁷, o dare de seamă a ministrului ungar al agriculturii de la 1895 “despre averile erariale și bisericești-fundaționale” și două tabele. Primul, este o situație a înzestrării cu moșii a cultelor catolice (latin și greco-catolic), iar cel de-al doilea, despre înzestrarea cultului ortodox și protestant din Austro-Ungaria²⁸⁸.

În privința înzestrării materiale a Bisericii de către Statul român, dar și problema Concordatului, urmau să facă parte de pe ordinea de zi a următorului Congres al *Asociației “Andrei Șaguna” a clerului*, care intenționa să trimită propuneri atât Sfântului Sinod cât și Ministerului Cultelor. Așa după cum reiese dintr-o epistolă a lui Onisifor Ghibu adresată la 16 aprilie 1924 lui Gh. Ciuhandu, în problema catolicismului, a fost înființată la minister o comisie din care făcea parte și Gh. Ciuhandu. Comisia “urma să verifice chestiunile ridicate de mine și de Dta - scria O. Ghibu - și să propui soluțiile practice care să fie apoi traduse în viață”. I se cerea lui Gh. Ciuhandu să implice mai mult *Asociația “Andrei Șaguna”*, care, în viziunea lui O. Ghibu, “ar fi nu numai chemată dar și obligată a lua

²⁸² B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 71, f. 1.

²⁸³ *Ibidem*, dosar 74, f. 102-103. Scrisoarea lui Ioan Mateiu din 7 decembrie 1923.

²⁸⁴ *Ibidem*, dosar 98, f. 179-180. Scrisoarea lui Gheorghe Ciuhandu din 16 februarie 1924.

²⁸⁵ *Ibidem*, dosar 98, *Cerem dreptate Bisericii noastre* (manuscris), f. 181-184.

²⁸⁶ *Ibidem*, dosar 98, f. 98-155.

²⁸⁷ Gh. Ciuhandu, *Schisma românească sau unirea cu Roma*, Sibiu, 1921; Idem, *Papism și ortodoxism în Ardeal sau porfiră și cunună de spini. Studiu statistico-bisericesc*, Arad, 1922; Idem, *Episcopiile latine din Ardeal*, în “L. R.”, anul III, Oradea, nr. 50 din 10/23 decembrie 1923, pp. 1-3.

²⁸⁸ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 98, f. 179-180. Scrisoarea lui Gheorghe Ciuhandu din 16 februarie 1924 adresată lui Alexandru Lapedatu.

atitudine deschisă în această chestiune [...] altfel, mă tem că scăpăm din mână momentul și scăpat rămâne pentru totdeauna”²⁸⁹.

În anul 1926, noului ministru al Cultelor și Artelor, Vasile Goldiș (numit la 1 aprilie 1926), Gh. Ciuhandu, îi expediază la 29 noiembrie 1926, “informații statistice geografice” cu referire specială la problema salarizării clerului tuturor cultelor religioase. Îngrijorat de decizia nr. 49 838 a Ministerului Cultelor, Gh. Ciuhandu era convins că aceasta “mâna apă la moară sectarilor, care neavând nevoie de ierarhie întreținută scump, dar având bani” din străinătate, le era mult mai ușor să obțină rezultate “distinctive pentru noi în satele noastre mici” care în lipsa subvențiilor de la stat nu ar mai putea să-și întrețină preoții. Gh. Ciuhandu cerea suprimarea “propagandiștilor bapțiști” și votarea *Legii cultelor* “cu specială privire la acest întreg al conservării [...] al separativei restabilirii a unității sufletești, violată de uniți”. Pentru edificarea ministrului V. Goldiș, pe lângă broșura *Schisma românească sau Unirea cu Roma* (Sibiu 1921, 54 p.), în care se ocupă de comunele mixte (ortodoxe și greco-catolice), “sortate după contactul ierarhic între mitropoliile ardelenene”, încadrând 885 localități în carte cele două mitropolii au un “teren comun” îi mai pune la dispoziție și cinci tabele care cuprind o “privire sinoptică: statistică geografică” a acelor localități. Tabelele, întocmite după statistici oficiale bisericești ale celor două mitropolii (ortodoxă și greco-catolică), prezintă rezumativ, pe eparhii, comunele în raport cu numărul sufletelor²⁹⁰. Toate demersurile lui Gh. Ciuhandu urmau să servească pentru pregătirea noului proiect al *Legii cultelor*.

De menționat, că în în 1927-1929, Gheorghe Ciuhandu a fost senator pe listele Partidului Național Liberal. Într-o scrisoare adresată la 17 iunie 1927 episcopului Grigorie Comșa, cu care nu se afla în relații prea bune, îi aduce la cunoștință ca a “ajuns la convingerea că ar fi în interesul Bisericii noastre să pot avea un loc în corpurile legiuitoare”, cerându-i binecuvântarea²⁹¹. În anul 1929, Ciuhandu candidează din nou pe listele Partidului Național Liberal pentru o nouă legislatură²⁹².

²⁸⁹ *Ibidem*, dosar 74, f. 83-84. Scrisoarea lui Onisifor Ghibu din 16 aprilie 1924. Congresul al V-lea al Asociației, ținut în zilele de 13-14 noiembrie 1924 la Oradea, în urma referatului intitulat, *Chestia Concordatului și înzestrarea materială a Bisericii*, prezentat de Ștefan Meteș, aprobă un memoriu în 12 puncte în care sunt prezentate dezideratele Bisericii ortodoxe. Memoriul este prezentat Sf. Sinod, Ministerului Cultelor și Ministerului de Externe, cf. *Analele Asociației “Andrei Șaguna” a clerului Mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș. Actele Congresului al cincilea, misionar, al Asociației clerului “Andrei Șaguna”, ținut în Oradea Mare în zilele de 13 și 14 noiembrie 1924*, Sibiu, 1925, pp. 61-63,

²⁹⁰ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 94, f. 370-371. Scrisoarea lui Gheorghe Ciuhandu adresată lui Vasile Goldiș la 24 noiembrie 1926.

²⁹¹ *Ibidem*, *fond citat*, dosar 132, f. 286.

²⁹² *Ibidem*, *fond citat*, dosar 72, f. 24. În anul 1939, alături de preoții Nicolae M. Popescu și Petre Partenie (acesta în calitate de președinte al *Asociației generale a clerului din România*, cu sediul în București) este numit prin decret regal, senator de drept pe timp de nouă ani (cf. “Bis. și Șc.”, anul LXIII, nr. 24, 11 iunie 1939, p. 199). Prin-un apel din martie 1929, Gh. Ciuhandu cerea preoților sprijinul în alegeri.

Cu ocazia discutării în Parlament a *Legii cultelor*, pe lângă discursurile episcopilor, se remarcă și cel al senatorului Gheorghe Ciuhandu. Discursul, temeinic documentat și întocmit, vine cu dovezi în sprijinul dreptății legii românești. Credincios convingerilor câștigate și întărite în mare parte cu dovezi din literatura Bisericii apusene, discursul se dorea un răspuns dat incursiunilor Bisericii apusene la adresa Bisericii ortodoxe. Discursul, privește această lege din perspectiva suveranității și solidarității naționale, cuprinzând și o destăinuire sentimentală: “fac aici o mărturisire de ordin duhovnicesc pentru mine: eu care am trecut prin școala secundară greco-catolică; eu care am foarte multe de a mulțumi lecturilor mele de autori catolici; eu care nu pot trece pe lângă o biserică de alt rit fără să-mi descopăr capul, mă simt dator să o mărturisesc, că am respectul cuvenit de aceea ce și cât este divin în religia catolică; dar aceasta încă nu îndeamnă că aș fi dator, sau am fi datori, să nu ne apărăm de militantismul său politic, agresiv pentru ortodoxia noastră și stricăcios neamului și statului român”²⁹³.

Discursul lui Gheorghe Ciuhandu din Senatul României nu a rămas fără ecou. La 23 martie 1928, primește un mesaj de încurajare din partea *Societății clerului ortodox din Bucovina* cu sediul în Cernăuți²⁹⁴; de la preoții și profesorii de religie din Timișoara²⁹⁵; Consiliul parohiei ortodoxe române din Timișoara-Fabric²⁹⁶; preoții și credincioșii ortodocși români din protopopiatul Timișoara²⁹⁷; preoții din protopopiatul Oituz²⁹⁸.

“Mă grăbesc să vă felicit și să vă mulțumesc pentru râvna și demnitatea cu care ați apărât legea românească în fața Senatului. Competența și conduita Dămniei Voastre nădăjduiesc să fi deșteptat conștiința românească și ortodoxă a membrilor Maturului Corp”, îi scria la 24 martie 1928, avocatul Nerva Traian Cosma de la Beiuș, exprimându-și totodată și regretul că “nu sunt deputat pentru a spune și eu o vorbă în discuția care cred că va fi prea calmă în cameră”²⁹⁹.

Pe marginea discursului primește și reproșuri, cum este cel al canonicului Nicolae Brânzeu din Lugoj, nemulțumit de afirmațiile lui Ciuhandu cum că greco-catolicii sunt plătiți de către stat. În replică, în scrisoarea din 18 mai 1928 îi scria lui Ciuhandu: “Poate e așa mare lucru că ne plătește statul și pe noi cum Vă plătește pe sfințiiile Voastre, cum plătește și pe turcii din Dobruja ?”³⁰⁰.

Tot în legătură cu *Legea cultelor*, în martie 1928, Gh. Ciuhandu, în calitatea se de vicepreședinte, alături de preoții Ioan Mihălcescu, președinte și Ion Popescu-

²⁹³ Gh. Ciuhandu, *Suveranitatea și solidaritatea națională. Discurs la Senat la Legea cultelor (20 martie 1928)*, București, 1929, 52 p.

²⁹⁴ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 134, f. 85.

²⁹⁵ *Ibidem*, dosar 134, f. 83. Telegrama din 23 martie 1928 semnată de Avram Imbroane.

²⁹⁶ *Ibidem*, dosar 134, f. 89. Telegrama din 24 martie 1928 semnată de Melente Șora.

²⁹⁷ *Ibidem*, dosar 134, f. 98. Telegrama din 24 martie 1929 semnată de dr. Patrichie Țiucra, protopop al Timișoarei.

²⁹⁸ *Ibidem*, dosar 134, f. 84. Telegrama din 27 martie 1928 semnată de protopopul Rafiroiu.

²⁹⁹ *Ibidem*, dosar 134, f. 81-82.

³⁰⁰ *Ibidem*, dosar 126, f. 61-62.

Mălăești, vicepreședinte, a *Asociației generale a clerului din România*, a semnat un memoriu adresat ministrului Cultelor, Alexandru Lapedatu. Ei îi cereau implicarea pentru apărarea intereselor Bisericii Ortodoxe Române, mai ales a celei din Transilvania, care, a avut mult de suferit, într-un trecut nu de mult încheiat³⁰¹.

În proiectul său din 1918, reluat în 1920, Gh. Ciuhandu pune în discuție necesitatea de a se revizui anumite precțiuni la “serviciile dumnezeiești publice și private”, cerând discuții pentru a se reveni la o practică liturgică unitară. Centrele eparhiale urmau să înființeze câte o comisie, sub îndrumarea și supravegherea episcopului locului, care să se ocupe de această problemă. În studiul intitulat, *Reorganizarea centrelor noastre ierarhice și unificarea bisericească* (București, 1923, 70 p.), recomandă necesitatea reînvierii vechii instituții canonice a preotului, numit la greci „devtereon”, care avea misiunea de a controla și îndruma viața liturgică în cadre și forme unitare (p. 64).

Problema este reluată în 1937 în revista “Biserica și Școala” (anul LXI, nr. 37, 12 septembrie 1937, pp. 311-312), în urma articolului intitulat *Uniformizarea cultului divin*, semnat de preotul I. N. Vasilescu și publicat în revista “Îngerul”, oficiul clerului din eparhia Buzăului. Folosind același titlu, Gh. Ciuhandu își exprimă atașamentul față de opiniile preotului buzoian care insistă asupra respectării cu strictețe a îndrumărilor cuprinse în cărțile de cult și să fie respectate cu deplină rigurozitate de către fiecare slujitor al altarului. Vede și un început de rezolvare a problemei uniformizării serviciilor divine și prin sprijinul și autoritatea “academică și profesională” a preotului profesor Petre Vintilescu, care, în *Contribuții la revizuirea Liturghierului român* (București, 1931), aduce “lămurirea practicilor rituale la săvârșirea sfintei liturghii”.

Gheorghe Ciuhandu, în demersurile sale, mereu face provocare la ceea ce în “vechii codici de Drept bisericesc românesc și în practica preoților noștri bătrâni se numea pravila pregătirii preotului de slujirea sfintei liturghii” pe care o considera mult mai importantă și mai necesară decât interesul “unei reduceri a serviciilor bisericești la numitorul comun, ce s-ar numi: uniformizarea sau, mai bine zis: uniformitate liturgică, sub aspectul ei exterior”.

II.5. ACTIVITATEA ÎN CADRUL ASOCIAȚIEI CLERULUI „ANDREI ȘAGUNA” DIN ARDEAL, BANAT, CRIȘANA ȘI MARAMUREȘ

După Marea Adunare Națională de la Alba Iulia (1 Decembrie 1918), în primăvara următoare încă nu se ajunsese la stabilirea raporturilor politice naționale, „dar tot ceea ce era înțelegător și mai bine în clerul nostru era frământat nu numai de grija zilei de mâine, ci și de datoria momentului, de a activa cu gândul

³⁰¹ *Asociația generală a clerului și Legea cultelor*, în „Bis. și Șc.”, anul LII, nr. 11-12, 18 martie 1928, pp. 4-5. Vezi și *Întrunirea românilor ortodocși. Moțiune*, în rev. și nr. citat, pp. 5-7.

la viitor”³⁰². În această cauză, o seamă de clerici, mai ales din Sibiu, s-au gândit serios la organizarea clerului ortodox în vederea misiunii lor în viitor, mult mai largă decât în trecut. Congresul proiectat a avea loc, pe lângă votarea propriei sale „organizații”, avea să se pronunțe și în alte probleme, dar mai ales în chestiunea unificării Bisericii românești.

Așa se ajunge ca prin stăruința profesorului de teologie dr. Nicolae Bălan, viitorul mitropolit al Ardealului, în anul 1919 să fie înființată Asociația „*Andrei Șaguna*” a clerului ortodox român din cadrul Mitropoliei Transilvaniei. Președinte a fost ales preotul dr. Victor Saftu, protopop al Brașovului, vicepreședinte a fost numit preotul dr. Gheorghe Ciuhandu iar ca secretar general este numit Nicolae Bălan. Asociația „s-a înființat pentru a spori conștiința colectivă și a solidarității profesionale între noi. Obiectul acestei asociații merge într-acolo că – alături de doleanțele de circumstanță – să sporească statornic și sistematic posibilitățile noastre de afirmare și punere în lucrare a Darului de sus, care lucrează în noi și prin noi, până în pătura de jos a obștei credincioase”³⁰³.

Primul Congres a avut loc în zilele de 6-8 martie 1919 la Sibiu, la care, preotul Gh. Ciuhandu nu a putut participa din cauza „liniei demarcaționale”, referatul său fiind citit de preotul Dimitrie Borcea din Săliște. După *cel de-al doilea Congres*, care a avut loc în anul 1921, tot la Sibiu, președintele dr. Vasile Saftu este ales titular al Episcopiei armatei, trecând însă la cele veșnice înainte de a fi hirotonit arhieru. În aceste condiții, „renumitului consilier episcopesc de la Arad”, îi revine sarcina de a pregăti *cel de-al treilea Congres*, care a avut loc în 1922 tot la Sibiu. Cu această ocazie, preotul Gh. Ciuhandu este ales președinte al Asociației³⁰⁴, formulând cu această ocazie și deviza ei: „de a se ridica nivelul conștiinței preoțești și de a o face să fructifice. Preotul mucenic de ieri să devină preot apostol”³⁰⁵. Până atunci, în cadrele secției Arad, a îndeplinit, o vreme și funcția de secretar și de casier.

Prin alegerea ca președinte al Asociației, i se recunoșteau meritele deosebite în domeniul pastoral, activitatea istoriografică, dar mai ales activitatea statornică pentru unificarea bisericească. Prin vastele sale cunoștințe istorice și teologice deopotrivă, prin superioritatea înțelegerii postulatelor timpului său și prin larga sa experiență de viață bisericească, preotul Gh. Ciuhandu a fost cea mai indicată personalitate pentru a ocupa postul de președinte al Asociației clerului.

Discursurile pe care le rostea la deschiderea congreselor nu sunt simple înseilări menite să fixeze în chip trecător momente de o incontestabilă solemnitate, ci sunt

³⁰² Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 212.

³⁰³ Gh. Ciuhandu, *Cuvântul de deschidere* la ședința Congresului al XVI-lea al Asociației „*Andrei Șaguna*”...ținut în 2 noiembrie 1937 la Târgu-Mureș, în „Actele congreselor Asociației „*Andrei Șaguna*” ținute în anii 1933-1938 la Cluj, Sibiu, Caransebeș, Turda, Târgu-Mureș și Timișoara”, Sibiu, 1940, p. 173.

³⁰⁴ Gh. Ciuhandu avea convingerea că președintele trebuia să fie din Sibiu, unde era și centrul Mitropoliei. Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 213.

³⁰⁵ Șt. Lupșa, + *Iconom stavrofor dr. Gheorghe Ciuhandu*, p. 1.

lucrări care aproape întodeauna pun, masiv, câte o problemă în stare să dea de lucru pentru un timp mai îndelungat clerului sau mirenilor încadrați în viața bisericească sau culturală a neamului românesc. Când aceste discursuri atingeau probleme istorice ale devin și mai interesante, bazate pe o bogată documentare științifică și prin limpezimea expunerii care se contopește cu subiectul tratat.

Din anul 1923, noul președinte a găsit oportun ca aceste congrese ale Asociației clerului să aibă loc în diferite centre ale Transilvaniei, pentru că și-a propus să reînvie „prestigiul de peste veacuri al Apostolului care zice că Nimeni nu pune altă temelie, decât care este pusă, care este Hristos” (Sf. Apostol Pavel), dorind să le „sape adânc și cât mai adânc în sufletul fieștecăruia dintre membrii ierarhiei, fără deosebire de treaptă; în sufletul fiecărui credincios, fără deosebire de starea sa socială; în inima cărturarilor ca și în a fraților din popor; în inima bărbaților, ca și în a femeilor, pe cari încă vrem să-i atragem și să le atragem de aici încolo în slujba apostoliei noastre”³⁰⁶.

Următorul *Congres, al IV-lea*, a avut loc la Arad în zilele de 23-24 octombrie 1932. Cu acest prilej, a lămurit scopul înalt al „misionarismului special”, urmărit de Asociație și pe care trebuia să se așeze „temelia Țării românești întregite”. Convingerea lui Ciuhandu era că România Mare avea o „admirabilă unitate geografică ce se cerea atât de bine să fie cuprinsă într-o organizație politică unitară pe care ni-au dat-o Pronia divină și vitejia românească. În cuprinsul acestui pământ, azi al nostru, al românilor a existat din adâncă vechime o viață sufletească unitară aceea a credinței în Iisus Hristos înfrățită succesiv cu sămânța culturii românești răsărită și cultivată pe altarele ortodoxiei care astăzi este religia oficială a acestei țări”³⁰⁷.

Congreșele următoare s-au ținut la *Oradea al V-lea*, în 1924, la *Sibiu al VI-lea* în 1925 și *Timișoara al VII-lea* în 1926. Cu prilejul Congresului de la Timișoara, Ciuhandu a rostit o frumoasă cuvântare, intitulată: *Faptele dreptilor viață fac, în care elogiază figura lui Teodor Studitul*, de la a cărei moarte se împlineau atunci douăsprezece veacuri. *Al VIII-lea Congres* a avut loc în anul 1927 la *Lugoj*.

Cu prilejul împlinirii a zece ani de la realizarea unirii Transilvaniei cu România, din inițiativa lui Ciuhandu, cel de *al IX-lea Congres* a avut loc la *Alba Iulia* în zilele de 6-7 noiembrie 1929, pentru că „preoțimea noastră nu putea lăsa să treacă acest moment sărbătoresc”, de aceea „am venit în cetatea ortodoxiei să ne reconfortăm din gloria tradițiilor religioase, ca să ne contiopim sufletele, gândurile și simțurile pentru apostolatul nostru”. În viziunea lui Gheorghe Ciuhandu, acest congres, pe lângă comemorarea trecutului, avea și un „rost profesional [...] ca să discutăm și probleme de ordin spiritual, ca să închegăm cât mai puternic legătura

³⁰⁶ Discurs rostit de dr. Gheorghe Ciuhandu, la deschiderea Congresului preoțesc, în vol. "Analele Asociației "Andrei Șaguna" a clerului Mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș...ținut în Arad în zilele de 10/25 - 11/24 octombrie 1923", Sibiu, 1924, pp. 34-35.

³⁰⁷ *Ibidem*, p. 36.

dintre turmă și păstor și ca să facem să rodească cât mai fecund în sufletele mulțimii viața religioasă”. În conferința ținută cu acest prilej, *Bălgradule românească chemăm mărturie*³⁰⁸, prezintă rolul pe care l-a avut cetatea Bălgradului în istoria noastră națională, locul soboarelor de odinioară.

La câteva săptămâni (20 decembrie 1929) de la încheierea lucrărilor Congresului de la Alba Iulia, protopopul Florea Mureșan din Cluj, îl considera pe Gh. Ciuhandu, ca fiind „un sol al sfintei noastre cauze române ortodoxe ce totuși va redica altarul biruinței desăvârșite pe aceste plaiuri în ciuda tuturor profitorilor oportuniști”.

Problema capitală a *Congresului al X-lea*, ținut la Brașov în zilele de 11-12 noiembrie 1930, a fost aceea ca preoțimea să se înzestreze „cu armătura duhovnicească și națională” pentru a-și putea desfășura misiunea în viitor „cu cel puțin aceeași credință și vrednicie din cursul veacurilor trecute”. A făcut elogiul înaintașilor, „preoți, cărturari și meșteri de tipare românești” din Brașov, care au avut repercursiuni binefăcătoare pentru români „prin sârguitoare lucrări culturale românești foarte vechi”³⁰⁹.

Congresul al XI-lea a avut loc în zilele de 24-25 noiembrie 1931 în cetatea Alba Iulia, unde cu numai doi ani în urmă a fost reînviată în fiecare participant conștiința vechimii politice și religioase a Bisericii și poporului român. În *Cuvântul de deschidere*, încă de la început s-a oprit la un eveniment important din istoria bisericească universală, aniversarea a 1500 de ani de la Sinodul ecumenic de la Efes (431). După ce prezintă sumar rătăcirea lui patriarhului Nestorie al Constantinopolului (428-431), citând din Carl Ios. Hefele (*Conciliengeschichte*, II) și Eusebiu Popovici (*Istoria bisericească universală*, I)³¹⁰, Gh. Ciuhandu caută să aducă tributul recunoștinței sale pentru „luptătorii și suferitorii” pentru credința ortodoxă pe pământul Ardealului și în special aducând la lumină numele călugărilor Visarion Sarai și Sofronie de la Cioara din veacul al XVIII-lea, prin conferința intitulată *Pe urma profetice și mucenicești*, ținută în seara zilei de 24 noiembrie cu prilejul săvârșirii unei slujbe de pomenire a mucenicilor Ortodoxiei românești din acest veac³¹¹. A doua zi, în 25 noiembrie, cu prilejul pelerinajului de la mănăstirea Cioara, Gh. Ciuhandu vorbește celor prezenți despre *Surpătorii înșelăciunii și apărătorii Dumnezeștei credințe*³¹².

³⁰⁸ A fost publicat în “Bis. și Șc.” (anul LIII, nr. 49, 1929, pp. 1-7) și în extras (Arad, 1929, 29 p.).

³⁰⁹ Gh. Ciuhandu, *Brașovul. Cetate Ortodoxiei Românești. Discurs la deschiderea Congresului preoțesc ardelean ținut la Brașov la 11-12 noiembrie 1930*, Arad, 1930, p. 5.

³¹⁰ *Analele Asociației “Andrei Șaguna” a clerului Mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, XI, Actele Congresului al XI-lea misionar al Asociației “Andrei Șaguna” ținut în Alba Iulia în zilele de 24 și 25 noiembrie 1931*, Sibiu, 1932, pp. 13-15.

³¹¹ *Analele Asociației...XI*, pp. 37-51; Gh. Ciuhandu, *Călugării Visarion și Sofronie și Mucenicii Ortodoxiei din Ardeal. Cuvinte de pomenire*, Sibiu, 1932, 35 p.

³¹² *Analele Asociației...XI*, pp. 62-77.

Congreșele al XII-lea, al XIII-lea și al XIV-lea, s-au ținut la Cluj (5-6 noiembrie 1933), Sibiu (28-29 octombrie 1934) și Caransebeș (6-7 octombrie 1935). La *Congresul al XV-lea* ținut la Turda în ziua de 3 noiembrie 1936, președintele Gh. Ciuhandu face un bilanț al activității *Asociației* până la acest Congres. „Din cei 17 ani de existență ai *Asociației* noastre numai anii 1920, 1928 și 1932 au rămas fără de congrese anuale. În cursul acestei existențe, *Asociația clerului* ardelean s-a ocupat în fiecare rând de problemele ce ni se păreau cele mai actuale, începând cu chestia unificării bisericești. Congreșele de mai apoi, după problemele de cari s-au ocupat cu avut caracter: catehetic, misionar, liturgic. Altă serie de congrese s-au ocupat de Reforma agrară în raport cu Biserica și clrul și de Reforma învățământului teologic, ori ne-am încopciat în viața mare bisericească prin congrese comemorative [...] n-am uitat, la nici unul din aceste congrese, nici la celelalte probleme curente, cari interesau soarta Bisericii și neajunsurile clerului”³¹³. Ultimele două Congrese, *al XVI-lea și al XVII-lea* au avut loc la *Târgu-Mureș* (2 noiembrie 1937) și *Timișoara* (10 noiembrie 1938).

Asociația „Andrei Șaguna” a clerului, sub conducerea preotului Gheorghe Ciuhandu a activat intens pe tărâm și național-cultural, militând pentru prestigiul preoțimii, prin congresele anuale ținute în importante centre ardelen, precum și prin publicarea conferințelor și dezbaterilor în *Analele Asociației*. Preotul Gh. Ciuhandu a fost inima și creierul congreselor. A ținut emoționante discursuri la deschiderea fiecărui congres, în care ridica probleme care priveau viața și activitatea preoțimii.

Pentru toată activitatea depusă în calitate de președinte al *Asociației*, la 11 noiembrie 1943, în urma consfățuirii ținută la Academia Teologică din Arad cu toți președinții secțiilor³¹⁴, preotului Gh. Ciuhandu îi este dăruită o cruce pectorală „cu lanț de aur veritabil”, având gravată inscripția: „*Asociația „Andrei Șaguna” a clerului ortodox din Mitropolia Ardealului, vrednicului ei președinte Ic. Stav. Dr. Gheorghe Ciuhandu în semn de dragoste și recunoștință 1922-1943*”. Dorința participanților era ca sărbătorirea lui Ciuhandu să aibă loc la următorul congres, dar, „împrejurările actuale sunt puțin prielnice pentru astfel de întruniri”. Predarea „darului” s-a făcut la domiciliul președintelui de către toți președinții de secții prezenți la întrunirea de la Arad³¹⁵.

Iată ce scria în 1944 distinsul profesor de teologie, preotul Grigorie T. Marcu despre activitatea președintelui *Asociației*: „Cucernic și cult, om de o rară sensibilitate sufletească și de o impunătoare distincție în înfățișare și comportare [...] a vădit la cârma *Asociației* eminente însușiri de organizator destoinic și

³¹³ Gh. Ciuhandu, *Cuvânt de deschidere la Congresul preoțesc de la Turda*, în vol. „Actele congreselor *Asociației* clerului „Andrei Șaguna” ținute în anii 1933-1938 la Cluj, Sibiu, Caransebeș, Turda...”, Sibiu, 1940, pp. 123-124.

³¹⁴ Prezenți preoții: Zaharia Moga de la Oradea – Beiuș, Romul Ancusa – Caransebeș, Alexandru Baba – Alba Iulia, Emil Cioran – Sibiu, Melentie Șora – Timișoara și Viorel Mihiț – Arad.

³¹⁵ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 72, f. 440.

diriguitor e chilibrat, contribuind în măsură considerabilă la propășirea acestei corporații preotești. Bucurându-se în permanență de încrederea desăvârșită a înalților ierarhi – În P. Sf. Mitropolit Nicolae l-a onorat, din tinerețe, cu o caldă prietenie – ca și de iubirea respectuoasă a preoțimii [...] a imprimat Asociației clerului „Andrei Șaguna” un caracter de noblețe și demnitate, făcându-o să merite favoarea de a-și vedea ascultat cuvântul, indiferent de forurile către care și-l îndrepta. Din cele 17 congrese ale Asociației, cari s-au desfășurat în diferite centre ale Mitropoliei Ardealului, nu mai puțin decât 15 au fost organizate și prezidate de P. C. Sa. „Analele” lor – publicate până la zi – stau mărturie despre înaltul nivel al desbaterilor, despre seriozitatea preocupărilor preoțimii și nu mai puțin despre contribuțiunea covârșitoare pe care P. C. Sa a adus-o la reușita lor”³¹⁶.

Ca președinte a *Asociației clerului* din Mitropolia transilvană, a purtat mereu conștiința acestei preoțimi spre zările senine ale unui idealism curat și aureolat de cea mai febrilă acțiune pentru înălțarea prestigiului preoțesc. Odată cu pensionarea sa încetează și congresele preoțimii ardelen.

II.6. ACTIVITATEA DESFĂȘURATĂ ÎN CALITATE DE CONSILIER MITROPOLITAN (1923-1926)

După alegerea și instalarea noului mitropolit al Arealului în persoana lui Nicolae Bălan, în baza raporturilor de prietenie cu acesta, Gh. Ciuhandu i-a devenit colaborator „mai de aproape”, îndeplinind și atribuții în administrația bisericească mitropolitană. A avut privilegiul să slujească împreună la Arad cu ocazia hirotonirii întru preot a lui Nicolae Bălan, „când s-a călugărit la Mănăstirea Bodrogului, l-am asistat; tot așa când s-a hirotonisit arhimandrit”. La Rusaliile anului 1920, când a fost hirotonit arhieru și instalat ca mitropolit, „la dorința dânsului, am slujit împreună la Sfântul Altar și mi-a venit mie cinstea ca să-l asist și conduc în fața Episcopilor hirotonitori, pentru a-l investi cu Darul Domnului întru Arhierie”³¹⁷.

După „introducerea noului mitropolit în scaunul ierarhic, mi s-a dat prilej – în baza raporturilor dintre noi doi și a comunității de studii și de vederi – să-i fiu colaborator mai de aproape, la începutul activității sale de mitropolit”³¹⁸. Mitropolitul își dorea oameni cu experiență în administrația bisericească, dar și de încredere. Această dorință l-a determinat să influențeze Consistoriul mitropolitan din Sibiu, în ședința din 22 septembrie/5 octombrie 1923 să îl numească provizoriu ca referent al Senatului bisericesc mitropolitan³¹⁹, urmând ca mai târziu să fie numit definitiv. În această situație se pune chiar problema mutării sale la Sibiu, unde ar fi

³¹⁶ Grigorie T. Marcu, *Sărbătorirea părintelui Ciuhandu*, în “R. T.”, nr. 1, 1944, pp. 73-75.

³¹⁷ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 222.

³¹⁸ *Ibidem*, p. 315.

³¹⁹ *Protocolul Congresului național-bisericesc ordinar al Mitropoliei românilor ortodocși... 14 octombrie 1924*, Sibiu, 1925, p. 27, concluzul 38.

putut avea o șansă de a ocupa și o catedră la Institutul Teologic din orașul de pe Cibin³²⁰.

Datorită faptului că nici după mai bine de cinci ani de la realizarea Marii Uniri, nu s-a ajuns la realizarea unui echilibru „de înzestrare proporțională” a Cultelor din România, la începutul anului 1924, ministrul Ioan Lapedatu al Cultelor și Artelor, l-a invitat pe Gheorghe Ciuhandu la o consfătuire pe această temă. În calitate sa de consilier bisericesc al Mitropoliei ardeleni, în ședința din 20-22 ianuarie 1924, ministrul l-a rugat să prezinte, în termen de 14 zile, un referat orientat în două direcții: cum ar fi să se facă constatarea afacerilor imobile ale tuturor cultelor din țară, în scopul unei egale înzestrări a tuturor cultelor recunoscute și, în ce chip ar fi să se soluționeze chestiunea subvenției de stat la dotarea slujitorilor cultelor din țară, „de asemenea într-un mod egalitar”. Pe temeiul celor propuse de Ciuhandu, s-a instituit la minister o „comisie centrală” care a adunat material informativ de la toate cultele din țară. Din păcate, lucrările începute, în cursul aceluiaș an au fost întrerupte. Congresul mitropolitan de la Sibiu, prin concluzul său nr. 68 din 17 octombrie 1924, a luat act despre acțiunea ministerului și a stăruit să continue ceea ce a început. Cu toate acestea, lucrările nu au mai fost reluate³²¹.

Motive independente de voința sa, dar mai ales pentru că „nu mi s-a putut regula situația de pensie de la Arad și n-am putut primi de la mitropolie asigurări echivalente”, îl determină să suplinească postul numai timp de trei ani, conducând „agende” sectorului bisericesc până în 1 noiembrie 1926, când, este nevoit să demisioneze³²². Mutarea sa la Sibiu nu putea rezolva problema pensiei de la Arad „și n-am putut primi de la mitropolie asigurări echivalente”, acceptând numai „referent substituit”³²³.

Începând cu data de 1 august 1939, Gheorghe Ciuhandu trece la binemeritata pensie. Încă în ședința ordinară din 1939 a Adunării eparhiale, ținută în zilele de 7-8 mai 1939, își anunța intenția de a trece la pensie. Cu acest prilej, a făcut o scurtă privire retrospectivă asupra celor 34 de ani petrecuți în Consiliul eparhial, „unde a fost adus de la catedra de istorie bisericească pentru care fusese pregătit”. Declară că după ieșirea la pensie, dorește să se dedice în întregime cercetărilor istorice, relevate într-o hotărâre a Adunării eparhiale din 1883, cărora le-a închinat o parte din stăruințele sale particulare de până atunci, nădăjduind să poată prezenta în acest domeniu, „părți lucrute succesiv” cu privire la istoria Episcopiei Aradului, rămasă încă nescrisă³²⁴.

³²⁰ Vezi: Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, pp. 222, 315.

³²¹ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 98, f. 181-184.

³²² *Protocolul Congresului național-bisericesc ordinar al Mitropoliei românilor ortodocși din Ardeal, Bănat, Crișana și Maramurăș întrunit în Sibiu, la 26 octombrie 1927*, Sibiu, 1927, p. 98.

³²³ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, Gh. Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132, f. 72; Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, pp. 316, 322.

³²⁴ „Bis. și Șc.”, anul LXIII, nr. 28, 9 iulie 1939, p. 235.

Pentru viața bisericească și culturală a Episcopiei Aradului ca și pentru a întregii Biserici Ortodoxe din Transilvania, preotul Gheorghe Ciuhandu a fost îndrumătorul și animatorul de seamă, dar, în același timp, sfetnicul luminat al tuturor ierarhilor ardeleni, bănațeni și crișeni. Pe lângă resortul școlar, apoi cultural al Consiliului eparhial arădean, a dirijat cu o deosebită prestață strădania spre mai bine a preoțimii ortodoxe de dincoace de Carpați.

III.

Activitatea științifică

III.1. CÂTEVA CONSIDERAȚII

Strădaniile și înfăptuirile preotului dr. Gheorghe Ciuhandu au fost foarte diverse. Etapa istorică în care a trăit și activat, contextul condițiilor sociale, politice și culturale în care și-a început și desfășurat activitatea, cerea oricărui român luminat participarea la opera de înlăturare și scuturare a unor neajunsuri și practici anacronice și de afirmare a Bisericii, atât înainte de 1918, cât și după, când se cerea tot mai mult clerului să se facă simțit în viața românilor pentru a duce la îndeplinire înalta misiune a Bisericii.

Cărturar cu calități de o înaltă erudiție, Gheorghe Ciuhandu a pătruns adânc în tainele științei istorice, teologice și culturale, semănând cu multă generozitate articole și studii în paginile diferitelor reviste, a tipărit cărți care ridică prestigiul Bisericii Ortodoxe pe care o viață întreagă a slujit-o. A tratat probleme de istorie bisericească și națională, de teologie și cultură, a scris diferite cronică și recenzii, publicate în revistele „Biserica și Școala”, „Tribuna”, „Tribuna Poporului”, „Românul”, „Hotarul”, „Salonul literar”, „Foaia literară”, apărute la Arad, „Telegraful Român” și „Revista Teologică” din Sibiu; „Candela” de la Cernăuți; „Biserica Ortodoxă Română” de la București; „Legea Românească” și „Cele Trei Crișuri” de la Oradea; „Analele Banatului” din Timișoara.

Esența metodei de lucru a lui Gh. Ciuhandu stă în modul cum și-a alcătuit studiile și cum se prezintă ele. E cea mai bună școală de critică erudită, de analiză pătrunzătoare și de judecată logică, multe din calitățile sale l-au impus contemporanilor. Nu ne propunem să analizăm întreaga sa operă, vastitatea și importanța ei, peste 150 de titluri, cărți, studii și articole, conferințe, cuvântări ocazionale, impune o lucrare de mari dimensiuni. Ne vom opri doar la cele pe care le-am considerat ca fiind opere de referință, scoțând în relief contribuțiile sale la cunoașterea unor laturi mai puțin abordate în istoriografia ecleziastică, teologia și cultura românească.

Pregătirea sa intelectuală deosebită, preocupările culturale și scrierile sale l-au promovat între marile personalități ale Bisericii din prima jumătate a secolului al

XX-lea. Cunoașterea îndatoririlor pe care le are un bun slujitor al Sfântului Altar și, prisosul cunoștințelor sale teologice și istorice, l-au îndemnat încă de timpuriu să scrie. Nu s-a exagerat cu nimic atunci când s-a afirmat că preotul Gheorghe Ciuhandu a fost unul dintre cei mai bine pregătiți preoți ai vremii sale.

Cu toate că a fost un nedreptățit, a făcut mult pentru Episcopia Aradului. Întors de la Cernăuți, cu doctoratul luat, cu solide cunoștințe de Istorie, Filozofie, Drept canonic și Teologie, dar și cu setea de a cunoaște mereu mai mult, nu a fost numit profesor la Institutul pedagogic-teologic arădean, așa cum se aștepta, ci într-un post birocratic. Episcopia arădeană nu se afla în cea mai bună epocă a sa, iar Gh. Ciuhandu, fire combativă, nu era pe placul unor colegi din institutu, nici măcar al episcopului Ioan I. Papp. Dacă ar fi fost numit la catedră, poate alta era contribuția sa la dezvoltarea istoriografiei ecleziastice. Cu toate acestea, funcțiile administrative nu au putut copleși și consuma întreaga sa putere intelectuală, activitatea istoriografică servindu-i „în toată vreme pentru cheltuiala plusului de energie”³²⁵.

Domeniul de activitate științifică a fost cu precădere istoria, îndeosebi a celei bisericești, cunoscând, la fel ca și Novalis în urmă cu mai bine de un secol, că „biserica este locașul istoriei”³²⁶, pentru că prin Biserică și slujitorii ei s-au răspândit ideile și cunoștințele istorice menite a deveni forțe vii, propulsive în năzuințele de unitate și cărmuire națională. Incontestabil, istoricul cu cea mai bogată contribuție adusă la cunoașterea istoriei vieții bisericești din părțile Aradului și Bihorului este Gheorghe Ciuhandu. Pregătirea intelectuală deosebită, preocupările de istorie bisericească și teologice l-au promovat în rândul marilor personalități ale Bisericii și Neamului românesc.

„În Ardeal, din toate timpurile, teologii au reprezentat aproape exclusiv întreaga știință istorică. Și au reprezentat-o bine”, constata pe bună dreptate, încă în 1907, Vasile Pârvan (1882-1927)³²⁷. Renașterea istorică începută odată cu secolul al XIX-lea reprezentată prin Gheorghe Șincai (1745-1806), Petru Maior (c. 1750-1821), Samuil Micu (1754-1816), continuată de Andrei Șaguna (1808-1873) cel care a deschis drumul cercetărilor istorice de la Sibiu, Nicolae Popea (1826-1908), Ilarion Pușcariu (1842-1922), Vasile Mangra (1850-1918), continuată de istoricii de la începutul secolului al XX-lea, Ioan Lupaș (1880-1967), Silviu Dragomir (1888-1962), creatorii școlii istorice clujene, Ștefan Meteș (1886-1977), Ștefan Lupaș (1905-1964), toți clerici care s-au ridicat la înălțimea cerințelor științifice românești. Alături de numele istoricilor din prima jumătate a secolului trecut se

³²⁵ Șt. Lupaș, + *Iconom stavrofor dr. Gheorghe Ciuhandu*, p. 1.

³²⁶ Ioan Lupaș, *Cronicari și istorici români din Transilvania*, Ediția a II-a, 1941, p. XXI. Novalis este numele literar al lui Friedrich von Hardenberg (1774-1801), poet romantic și mistic german, începător al școlii romantice împreună cu Schlegel și Tieck, cf. *Minerva. Enciclopedie Română*, Cluj, 1929, p. 721.

³²⁷ Vasile Pârvan, *Scrieri* (Text stabilit, studiu introductiv și note de Alexandru Zub), București, 1981, p. 146. Articolul intitulat, *Studii de istorie bisericească*, a fost publicat de V. Pârvan în „Viața românească”, anul II, nr. 4, aprilie 1907, pp. 140-144.

înscrie și cel al preotului dr. Gheorghe Ciuhandu, care prin valoroasa contribuție istoriografică desfășurată pe parcursul a aproape cinci decenii, i-au asigurat un loc binemeritate în galeria marilor istorici ai Bisericii Ortodoxe Române.

Gheorghe Ciuhandu a venit în istoriografia bisericească cu o pregătire pozitivistă primită de la mentorul său Eusebiu Popovici (1838-1922), el însuși format în spiritul școlii istorice de la Viena a cărei direcții era ca cercetarea istorică să pornească de la documente ca singura sursă a adevărului, spirit imprimat și studenților săi. Era ceea ce A. D. Xenopol numea „istoria pragmatică”, adică cercetarea istoriei aplicată pe baza cercetării de arhivă și bibliotecă. Acesta este principiul fundamental al istoriografiei lui Gh. Ciuhandu. Acordă o mare atenție izvoarelor documentare, având o înțelegere determinată a faptului istoric în reconstituirea anumitor perioade istorice.

Încă din perioada studiilor de la Cernăuți, apoi ca referent școlar al Consistoriului eparhial din Arad, Gheorghe Ciuhandu a avut privilegiul de a-l însoți pe arhimandritul Vasile Mangra pe la bisericile din Bihor, „împărțind din publicații de ale Academiei Române și făcând cercetări pe la biserici după manuscrise vechi [...] îndrumându-mă în asemenea lucrări și stăruindu-mi interes de cauză, care a sporit mereu. Așa am ajuns s-apuc la cercetări de acest fel și să le îndrăgesc”³²⁸. Se vede că cel care i-a deschis gustul pentru cercetările istorice a fost profesorul său de la Institutul Teologic arădean, arhimandritul Vasile Mangra, considerat pe bună dreptate cel dintâi mare istoric al Episcopiei Aradului³²⁹.

III.2. ATITUDINEA LUI GHEORGHE CIUHANDU FAȚĂ DE ARHIVE

Era pe deplin conștient de importanța arhivelor pentru cercetarea istorică. În acest context credem că nu este lipsit de interes să vedem care este atitudinea sa față de arhive, în special cele arădene. În ele vedea trecutul “într-o lumină foarte frumoasă, cu pagini strălucitoare chiar, din care să se desprindă nu numai diamantul suferințelor răbdate cu bună nădejde, ci și aurul scump al străduințelor pentru izbăvirea noastră sufletească-culturală și politică națională”³³⁰.

Gheorghe Ciuhandu, mereu a fost preocupat de buna orânduială a arhivei Episcopiei Aradului. Era nemulțumit că nici unul dintre secretarii eparhiali, care aveau în atribuții controlul ei, „nu se interesa de soarta ei și, mai ales, de rostul ei cultural, ca izvor de informație la scrierea, cândva a istoriei eparhiale și a culturii noastre în general”. Arhiva veche,

³²⁸ Idem, *Memorii (1907-1925)*, p. 116.

³²⁹ Pantru amănunte vezi: P. Vesa, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Arad, 2004, pp. 121-131; Idem, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Arad, 2008, pp. 196-212; Marius Eppel, *Un mitropolit și epoca sa. Vasile Mangra (1850-1918)*, Cluj-Napoca, 2006, pp. 99-216.

³³⁰ Gh. Ciuhandu, *Arhivele arădene. Din prilejul Congresului cultural*, în “Bis. și Șc.”, anul LXII, nr. 5, 30 ianuarie 1938, p. 38; Sub același titlu articolul este publicat și în revista “Hotarul”, an. V, ianuarie-februarie 1938, pp. 27-31.

„din care avem acte mai puține încă din vremea episcopului Jivanovici (1768) încăpea în localitatea consistorială, cu intrarea printr-o ușă de fier pe atunci: dovadă că cei vechi știau s-o păstreze în siguranță. Dar de o arhivă mai veche (deși V. Mangra se pare că știa de ea) eu nu am dat. Arhiva, păstrată în chip mai civilizat, a fost orânduită începând cu anul '78, când încep protocoalele – procesele verbale – ședințelor consistoriale, cu indice de chestiuni, an de an, și cu dosare în bună rânduială – mai cu seamă sub ierarhia sârbească (care-și împrumutase modelul de la birocratismul austriac) decât sub regimul eparhial românesc de mai apoi, mai neglijent și cu volume uneori prea slab legate sau chiar necompactate”³³¹.

Era nemulțumit că după anul 1900, sporind arhiva consistorială, „de pe urma corespondenței cu guvernul în chestia de congruă sau salariu întregitor de la statul ungar”, cea veche a fost aruncată „în podrumul edificiului consistorial, umed și în nici o rânduială, unde multe hârtii, ajunse în contact cu umiditatea pereților și a încăperii, au început să putrezească, să se nimicească. După ce chestiunea a fost pusă, de altcineva, nu de mine, dar cu știrea mea, într-o ședință consistorială, biata arhivă a fost mutată într-un șopru de scânduri din curtea Consistoriului. Claie peste olaltă stăteau acolo, într-o vreme actele”³³².

Era nemulțumit de atitudinea episcopului Ioan I. Papp față de arhiva eparhială, dar și de faptul că cel care trebuia să o pună în bună rânduială era „analfabetul său nepot”, diaconul Ioan Cioară. „Toate insistențele mele și ale altora, făcute la dorința și sugestia mea, au rămas neascultate: episcopul, acum bătrân și slăbit, nu s-a învoit”. Astfel, arhiva a rămas în continuare în șopronul de scânduri, într-o „mare nesiguranță și, nesupravegheată cum era, începuseră slugile consistoriale să care din arhiva veche cu coșurile, pe la prăvălii, pe bani, stări ce au fost remediate, în parte, sub episcopul următor”³³³.

Văzând starea critică în care se afla arhiva eparhială și că nimeni, din cei obligați, nu lua nici o măsură, s-a hotărât să acționeze „cu probe plauzibile pentru oricine nu m-ar crede sau nu ar putea avea acces în arhivă, am fotografiat părți din ea, pentru a mă pune la adăpost de reproșuri că aş exagera lucrurile”. După cele întreprinse de el „s-au înființat etajerele închise ale arhivei, mutată fiind ea în acestea”³³⁴. În ședința din 24 mai 1927 a Adunării eparhiale, propune din nou să se ia măsuri pentru “organizarea și selecționarea” arhivei diecezei arădene³³⁵, problemă repusă în discuție și în anul 1931³³⁶. Situația arhivei eparhiale este tratată și în volumul *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț* (Arad, 1935, p. XVIII).

³³¹ Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 252.

³³² *Ibidem*.

³³³ *Ibidem*, p. 253.

³³⁴ *Ibidem*.

³³⁵ “Bis. și Șc.”, anul LI, nr. 27-28, 10 iulie 1927, p. 5.

³³⁶ *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, doc. 89, p. 417.

A elaborat chiar și un proiect de organizare a arhivei eparhiale, inclusiv „selecționarea ei”. În anul 1935, cerea conducerii eparhiei ca arhiva „să se așeze într-o cameră specială, în dulapuri potrivite, procesele verbale ale ședințelor consistoriale mai vechi, începând din veacul XVIII și până în 1918, dimpreună cu registrele de esibite și cu indicile lor, inclusiv protocoalele Sinoadelor eparhiale, pentru a sta mai la îndemână pentru cercetătorii de istorie”. Era nemulțumit de faptul că registrele amintite erau „ruinate sau defectuoase” din motiv că nu au fost compactate, iar cei care le foloseau erau foarte neglijenți. O importantă problemă considera a fi „selecționarea arhivei eparhiale, începând cu cea mai veche”, care, în viziunea sa, o putea face numai o persoană „cu orientări și în ale istoriei, pentru a înțelege ce se poate înlătura și ce trebuie păstrat”, considerată o lucrare dificilă și de lungă durată. El propune ca această lucrare dificilă să fie făcută de profesorul de istorie bisericească de la Academia Teologică, pe atunci preotul dr. Nicolae Popovici³³⁷.

Cunoștea bine arhiva Episcopiei, a Institutului pedagogic-teologic și a județului Arad „ce începe din 1737 norocos reorganizată, aflătoare într-o stare de perfectă ordine”. Dacă acestea erau într-o anumită ordine, în schimb, cea a Tribunalului orașului Arad era într-o mare dezordine, ba mai mult, „mari cantități de documente” au fost predate unei fabrici de hârtie, iar arhiva „administrației erariale din Miniș - arhivă ce putea ajunge până în veacul XVIII” a fost arsă. Aceeași soartă a avut și “arhiva grecească” pe care Ciuhandu a cercetat-o în 1907 la biserica din Erdeiș (azi Pădureni, jud. Arad)³³⁸. „Distrusă și împrăștiată cât e podul casei” era și arhiva grofului Königsegg de la Sebiș, după cum îi comunica preotul Ioan Bogdan din Sebiș³³⁹. Era îngrijorat și de unele arhive din Banat și Crișana. Arhiva județeană din Lugoj, „în mare parte e ridicată de biserica unită, din motivul că conținea acte compromițătoare”. Arhiva județeană Timișoara „a fost dusă de sârbi”, iar cea de la Oradea, „ce începea la anul 1688, a fost dată maghiarilor, înainte cu două decenii”³⁴⁰.

Problema arhivelor arădene a intrat în dezbaterea *Congresului Federației Societăților Culturale arădene*, a cărui lucrări au avut loc la Arad, în ziua de 30 ianuarie 1938. Cu acest prilej, Gh. Ciuhandu, a prezentat un amplu raport despre situația arhivelor arădene. În conferința intitulată *Înființarea arhivelor arădene*³⁴¹,

³³⁷ *Ibidem*, doc. 89, p. 418.

³³⁸ Idem, *Arhivele arădene*, în “Bis. și Șc.”, anul LXII, nr. 5, 30 ianuarie 1938, pp. 38-39; Idem, *Comercianții “greci” în părțile ungurene și în special în ținutul Aradului*, în vol. “Fraților Alexandru și Ion I. Lăpedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani”, București, 1936, p. 248, nota 2.

³³⁹ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 106, f. 268. Scrisoarea din 17 octombrie 1933.

³⁴⁰ *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, doc. 89., pp. 420-422. Scrisoarea din 25 septembrie 1941 a lui Gh. Ciuhandu către Academia Română.

³⁴¹ Cu prilejul *Congresului cultural*, au mai conferențiat: Alexandru Constantinescu (*Supremația culturii românești la granița de vest*); dr. Cornel Radu (*Monografia românească a județului Arad*); Ascaniu Crișan (*Rostul Palatului cultural în promovarea culturii arădene*); Lazăr Nichi (*Importanța săpăturilor arheologice în județul Arad*); Caius Lepa (*Înființarea unui muzeu*

propune concentrarea arhivelor Prefecturii Aradului, a Primăriei arădene³⁴², a celor comunale și ale altor organizații într-un local potrivit la Arad, eventual la Palatul Cultural³⁴³, solicitând înființarea unei filiale a Arhivelor Statului³⁴⁴ în orașul de pe Mureș. Făcea această propunere pertinentă deoarece era îngrijorat de faptul că Vasile Mihăilescu, prefectul județului Arad, „a inițiat gândul acelei mutări de arhivă la Academia Română”. Gh. Ciuhandu propunea, pentru evitarea unor consecințe negative, „conducerea județului să chibzuiască, în sfera atribuțiilor sale, dacă *poate* și cu *ce fel de forme*, să se despartă de vechea arhivă”. Nu era e acord cu acest transfer, motivând că arhiva trebuia să rămână la Arad și să fie accesibilă cercetătorilor istorici locali, pentru cercetarea „trecutul istoric al Crișanei”³⁴⁵.

Vedea ca oportună întocmirea unei evidențe a arhivelor din Arad și județ, ca măsură preliminară la concentrarea acestora într-un loca potrivit. Concomitent, cerea congresului să întreprinsă pașii necesari pentru adunarea, de la persoane fizice, a documentelor privitoare la revoluția de la 1848-1849 și la unirea din 1918, mai ales de la acei care au deținut rosturi publice, „să le depună la un loc ce se va designa mai târziu, eventual la Palatul Cultural, în vederea unei monografii – de 20 sau 25 ani – dela înfrângerea jugului maghiar milenar”. Îndemna autoritățile locale la sprijinirea cercetării arhivelor și elaborarea unor studii monografice. Dar, alături de încurajarea redactării acestor studii monografice, „indispensabile pentru marea istorie de mâine a acestui ținut, să se dea preferință tipăririi de colecții de documente, cuprinzând materiale istorice, din această regiune ca și din alte arhive, privind în general viața românească”³⁴⁶.

Ca unul care cunoaștea mai bine ca nimeni altul valoarea arhivelor, a reușit să demonstreze că scrierea istoriei în general și a celei privind spațiul arădean, sunt de neconceput fără folosirea surselor de acest gen. Acesta este motivul pentru care mereu a pledat pentru constituirea la Arad a unei secții a Arhivelor Statului. A făcut chiar și o recomandare pentru funcția de director, în persoana profesorului Nestor Covaciu, pe atunci bibliotecar al Palatului Cultural din Arad, „având licență în litere, cu studii de istorie și arheologie, care și până aici, a făcut cercetări cu privire la trecutul acestor părți”³⁴⁷.

etnografic la Arad), cf. „Hotarul”, anul V, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1938, pp. 9-49; „Bis. și Șc.”, anul LXII, nr. 4, 23 ianuarie 1938, p. 36.

³⁴² În vara anului 1941, arhiva Primăriei Aradului era depozitată într-o pivniță „umedă și multe acte de mujlt distruse”. *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, doc. 90, pp. 434-435. Scrisoarea din 27 iulie 1941 a lui Eduard I. Găvănescu către Gheorghe Ciuhandu.

³⁴³ Gh. Ciuhandu, *op.cit.*, p. 39.

³⁴⁴ Arhivele Statului la București au fost înființate în 1 mai 1831, iar la Iași în 1 ianuarie 1832. Mircea Timbus, *Protopopul dr. Gheorghe Ciuhandu, inițiatorul organizării arhivelor arădene*, în „Aradul cultural”, anul III, nr. 2, 1996, p. 28.

³⁴⁵ *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, doc. 89, p. 428.

³⁴⁶ Gh. Ciuhandu, *Arhivele arădene*, în “Bis. și Șc.”, anul LXII, nr. 5, 30 ianuarie 1938, pp. 39-40.

³⁴⁷ *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, doc. 89, p. 423. Scrisoarea din octombrie 1941 a lui Gh. Ciuhandu către Academia Română.

Tot cu prilejul *Congresului cultural*, propune guvernului Român să intervină pentru a aduce în țară arhivele din Viena și Budapesta, considerând că ne revin de drept în baza tratatelor de pace de la Saint-Germain (septembrie 1919) și Trianon (1920)³⁴⁸.

În sfera preocupărilor sale intrau și arhivele sârbe. În 1932, prin intermediul preotului Vasile Popovici din Timișoara, se interesa de arhiva Episcopiei sârbe, despre care află că fusese mutată la Vârșeț³⁴⁹. După numai doi ani, în primăvara anului 1934 vizitează, la Belgrad, pe episcopul Vikentie Vujič, „un contemporan mai vârstnic” de la Universitatea din Cernăuți. Cu acest prilej obține „unele înlesniri pentru cercetări istorice” în arhivele de la Carloviț³⁵⁰, unde a rămas vechea arhivă și după ce Biserica ortodoxă sârbă și-a mutat centrul de unitate administrativă la Belgrad. Din motive financiare cercetările în aceste arhive au fost mereu amânate³⁵¹. Gheorghe Ciuhandu i-a făcut totuși o vizită la Belgrad, însoțit fiind de fiica sa Neaga și Hermina Ciorogariu, înainte ca Vuici să ajungă episcop, pe atunci era numai rectorul Facultății de Teologie.

Arhivele din Viena i-au fost accesibile prin intermediul cercetărilor lui Ștefan Lupșa³⁵², iar cele de la Budapesta prin profesorul Alexa Ivič de la Subotića³⁵³. Dacă în arhivele greco-catolicilor din Lugoj și Oradea “cercetătorii necatolici” nu aveau accesul, în schimb, episcopia româno-catolică din Oradea își deschisese arhiva, din care, tot Ștefan Lupșa, a adunat un bogat material documentar pe care l-a pus la dispoziția lui Gh. Ciuhandu.

Preocupat de soarta arhivelor, tot cu prilejul *Congresului cultural*, propune intervenția Guvernului român în privința aducerii în țară a arhivelor din Viena și Budapesta, depozitare ale unui bogat material arhivistic privitor la Transilvania și Banat care, la vremea respectivă (1938) mai putea fi revendicat de România deoarece „ne revin în baza tratatelor de pace de la St. Germain și Trianon”. Este cunoscut că în tratatul de la Trianon, dispozițiile privitoare la „materialul intelectual”, deci și la arhivele istorice, erau cuprinse în articolele 77 și 175-179. În baza acestor articole ne reveneau: 1. Tot materialul arhivistic ridicat de Ungaria din teritoriile cedate de la 1 iunie 1914 încoace; 2. Toate arhivele care au un raport direct cu istoria teritoriilor cedate și au fost duse în Ungaria de la 1 ianuarie 1868 încoace; 3. Tot materialul istoric din colecțiile statului unguresc care trebuie să aparțină patrimoniului intelectual al Ardealului. După încheierea dualismului (1867), prin care se impunea și unirea Transilvaniei cu Ungaria, ungerii au dus la Budapesta câteva din cele mai importante arhive istorice ardeleni și le-au înglobat

³⁴⁸ Gh. Ciuhandu, *Arhivele arădene*, p. 39.

³⁴⁹ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 124, f. 301.

³⁵⁰ *Ibidem*, dosar 39, f. 8-10; “Hotarul”, anul I, nr. 12, aprilie mai 1934, pp. 34-35.

³⁵¹ cf. *Caietele Herminei*, p. 207.

³⁵² P. Vesa, *Din corespondența preotului dr. Ștefan Lupșa cu preotul dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “Arca” *Revistă de cultură*, anul II, nr. 12 (23), 1991, pp. 12-13.

³⁵³ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 125, f. 56-57, 58-58 v.

în Arhivele Statului (Országos Levéltar), înființată în 1875. Tot în numele Ardealului au dus de la Viena arhiva cancelariei aulice transilvane³⁵⁴.

III.3. ACTIVITATEA ISTORIOGRAFICĂ

Pentru impulsionarea cercetărilor privind trecutul părților arădene, Gheorghe Ciuhandu propune înființarea unei *Comisiuni istorice a Aradului*, cu un statut propriu și sfera de activitate specific istorică, tipărind și un *Buletin istoric* în care să fie publicate studii și articole referitoare la acest ținut³⁵⁵.

Arhivele arădene și cercetările istorice îl atrăgeau în mod deosebit, motiv pentru care renunță la postul de protopop al Chișineului-Criș, apoi refuză o catedră universitară la Cernăuți, unde, în anul 1922, după trecerea la cele veșnice a prof. Eusebiu Popovici, a fost invitat pentru a-i ocupa locul la catedră, iar mai târziu, postul de rector al Academiei Teologice din Cluj, oferit de episcopul Nicolae Ivan prin intermediul istoricului Ioan Lupaș³⁵⁶.

Dacă nu a ajuns să fie îndrumătorul tinerilor teologi, Gheorghe Ciuhandu a știut să se facă apostolul unei chemări ce depășea cu mult sfera unei catedre, fie și universitară. În scrisoarea prin care refuză postul de rector de la Academia Teologică din Cluj, îi scria lui Ioan Lupaș, că cei 19 ani de activitate desfășurată pe tărâmul administrației școlare, „m-au împedicat de a mă putea ocupa sistematic cu cartea și de a-mi face o pregătire pentru misiuni ca cea ce mi se îmbie”. Cu siguranță, era convins că la Cluj era mult mai bine primit decât în orașul de pe Mureș, el rămâne în continuare la Arad unde avea să-și „consume o parte din energii fără de a fi bun de altă slujbă, decât de referent”. Deși în Arad era nedreptățit, fire modestă, nu aspira la funcții înalte, era convins că la vârsta de 49 de ani pe care o avea atunci, era mai folositor Bisericii, semănând cu dărnicie studii, articole și recenzii în paginile diferitelor reviste dacă “face știință aplicată la viața bisericească”³⁵⁷.

Stăpânind bine limbile latină, germană și maghiară, Gh. Ciuhandu a avut largi posibilități de a recurge la izvoare documentare variate. Bogata colecție de documente pe care o dețineau arhivele arădene i-a fost un vast câmp de cercetare unde mintea sa putea să se adape cu nesaț “la izvoarele necercetate ce cuprind însăși viața noastră veche românească din alte timpuri, ocrotite de Biserică”³⁵⁸. Cărturar cu calități de o înaltă erudiție, a pătruns adânc în tainele științei istorice, culturale și bisericești, a tipărit cărți ce ridică prestigiul instituției pe care o viață

³⁵⁴ Pentru amănunte vezi: David Prodan, *Arhivele noastre istorice de la Budapesta*, în „Gând românesc”, anul II, Cluj, nr. 1-2, ianuarie-februarie, 1934, pp. 77-86.

³⁵⁵ *Ibidem*, p. 40.

³⁵⁶ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 80. Scrisoarea din 12 ianuarie 1924.

³⁵⁷ *Ibidem*, dosar 74, f. 81-82. Scrisoarea din 2/15 februarie 1924.

³⁵⁸ Eduard I. Găvănescu, *Un neobosit cercetător istoric: părintele Gh. Ciuhandu*, în “Bis. și Șc.”, anul LXIII, Arad, nr. 38, 17 septembrie 1939, p. 312-313.

întreagă a slujit-o. În reviste semna și cu pseudonimele: Capelanul, Senin, Sihastrul, Călugărul Serafim, stilul inconfundabil dezvăluindu-i identitatea.

De la broșurile publicate în colecția intitulată „*La vatra sufletească a neamului*”, inaugurată în anul 1924 ce cuprinde momente din istoria eparhiei arădene, ajunge la monumentalele lucrări: *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din istoria românilor crișeni 1830-1840* (Arad, 1935) și *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri cu un excurs istoric până la 1752 și însemnări istorice-politice ulterioare* (Arad, 1940), ambele bucurându-se de câte un premiu academic.

Raportul și prezentarea generală a primei cărți către Academia Română, prezentat în ședința generală publică din 30 mai 1936, aparține preotul Nicolae M. Popescu, care, între altele menționează:

„[...] păstora atunci la Oradea Samuil Vulcan (1806-1839) iar la Arad Gherasim Raț (1835-1850). Amândoi români, amândoi pătrunși de duhul înălțării neamului lor pe culmi mai înșorite, naționale și spirituale. Dar unul, Samuil Vulcan, stăpânind o eparhie întinsă, bogată, el personal cu legături puternice în administrația austriacă a țării, țintește să-și servească neamul, căutând să-l vâre, fie cu sila, în staulul bisericii catolice pe celălalt. Celălalt, Gherasim Raț, păstorind o eparhie, unde el era al doilea episcop român, deci mai sărac, fără tradiții, fără legătură cu cercurile înalte, se străduiește să-și păstreze turma în pășunea cea veche a ortodoxiei. Și nu fu ușoară strădania, căci, de o parte îl neliniștea amestecul, sprijinit de autoritatea bisericească și mirenească catolică a puternicului vecin Samuil; iar de alta i se împotriveau sârbii la emanciparea românilor de ierarhia lor.

Cine ar pune la îndoială gândurile bune ale lui Samuil de a ajuta pe românii întru libertatea lor de ierarhie străină ? Dar iarăși cine să nu recunoască că el pentru această libertate punea o condiție greu de purtat: aceea a părăsirii bisericii ortodoxe în care neam de neamul celor din eparhia Aradului se pomeniseră ? Și astfel mai întreagă această carte este plină de frământările purtate de o parte pentru înduplecarea crișenilor de a-și lepăda credința veche, și de alta împotrivirea și stă-ruirea în ce au pomenit [...]”³⁵⁹.

În continuare, același preot profesor dr. Nicolae M. Popescu, afirmă despre autor:

„Este părintele protopop Gh. Ciuhandu din Arad, cunoscut prin multele lui tipărituri mai mari și mai mărunte. Este vajnic român. Lucrul său nu și-l lasă jos. După mine l-aș asemăna cu acei frați de dincolo, care pentru

³⁵⁹ Academia Română, *Anale*, Tomul LVI, Ședințele din 1935-1936, București, 1937, pp. 206-207.

un gând al lor ce li se părea îndreptățit străbăteau pământul să caute împărat pentru dobândirea dreptății. Totr așa pentru această carte a bătut la porți multe pentru adunarea izvoarelor, a deschis uși pentru puțința tipăririi, a înghițit refuzuri și când s-a încredințat de vârtoșenia semenilor pe seama lui a fi tipărit această lucrare, la care ani și ani a asudat. Autorul este de lăudat, iar cartea vrednică de premiu”³⁶⁰.

I-a fost atribuiuindu-se premiul Neuschotz, primind suma de 3 500 lei. Cele două premii academice erau o recunoaștere a activității desfășurate în plan bisericesc, istoriografic, teologic și cultural. În toată perioada activității, Gheorghe Ciuhandu a publicat o seamă de studii și articole cu un conținut variat, în care susținea continuitatea elementului românesc și a spiritualității poporului român pe aceste meleaguri.

Dimensiunile contribuției sale în plan istoriografic (dar și teologic) în raport cu evoluția domeniului în perioada interbelică se oglindește în cele aproape 50 de cărți și mai multe sute de studii, articole și comunicări publicate în periodice din Arad, Sibiu, Oradea, București, Timișoara și Cernăuți. Principalele direcții de investigații istorică urmărite au fost: 1. *Studii privind Istoria Episcopiei Aradului*; 2. *Studii privitoare la raporturile Ortodoxiei române cu Catholicismul*; 3. *Studii privitoare la manuscrise și cărți vechi românești*.³⁶¹

III.3.1. Studii privind Istoria Episcopiei Aradului

III.3.1.1. Încercări mai vechi de a fi scrisă istoria eparhiei

Un ideal moștenit de la fostul său profesor de la Institutul Teologic din Arad, Vasile Mangra, a fost cercetarea istoriei Episcopiei Aradului, problemă pusă, de nenumărate ori, în discuțiile ședintelor Adunării eparhiale³⁶² și în “Biserica și Școala”, organul oficial al diecezei³⁶³.

În viziunea lui Gheorghe Ciuhandu, eparhia Aradului merita de mult o mai atentă cercetare istorică, în primul rând, pentru că sub patronajul ei s-a dus o mare acțiune de apărare a neamului încă din secolul al XVIII-lea, nu numai sub aspectul bisericesc dar și sub cel național, atunci când prozelitismul catolic își asocia elementele autorităților oficiale ale statutului austriac ce își dădea binevoitorul concurs pentru scopuri nu numai religioase ci și de deznaționalizare a românilor “schismatici”. În al doilea rând, eparhia Aradului, sub ocrotirea privilegiilor ilirice

³⁶⁰ *Ibidem.*

³⁶¹ Despre lucrările din domeniul *Dreptului bisericesc* vezi capitolul anterior.

³⁶² A. A. O. R. Arad, *grupa IV, dosar 4/1929*, doc. 5660, f. 414-415; doc. 3534; vezi Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, pp. VII-XVI.

³⁶³ Gh. Ciuhandu, *O datorie uitată: Istoria Diecezei Aradului*, în “Bis. și Șc.”, anul XI, nr. 1, 1/14 ianuarie 1917, pp. 9-11.

a apărat pe toți ortodocșii din aceste părți, din Bihor - rămas fără păstor sufletesc încă de la sfârșitul veacului al XVIII-lea - și până în Banat, iar spre apus a salvat Zărandul de uneltirile autorităților laice cu concursul eparhiei latine din Oradea și a celei din Blaj, în acest Zărand unde episcopul Sinesie Jivanovici al Aradului (1751-1768) desfășura o amplă acțiune de apărare națională mai românească decât cea a lui Petru Pavel Aron (1754-1764). În secolul al XIX-lea, tot eparhia Aradului este terenul în care a rodit mișcarea națională de eliberare de sub jurisdicția ierarhiei sârbe de la Carloviț și crearea unei vieți proprii bisericești sub ierarhia românească. Toate acestea îl determinau să afirme că prin scrierea istoriei diecezei s-ar putea ajunge la „rezultatul de a cunoaște cauzele deosebite ale ținerii din trecut la biserică” și că orice jertfă s-ar aduce pentru scrierea “des pomenitei istorii ar fi deplin recompensată - căci doar ce altă preocupățiune poate să fie mai sfântă și mai obligatorie în sine și mai salutară în afară, decât aceea de a-și asigura nu numai integritatea ci și prosperarea ei spirituală și culturală”³⁶⁴.

Problema unei sinteze istorice a Episcopiei Aradului pusă în discuție încă în 1877 de Vasile Mangra, nu a fost realizată până la Gheorghe Ciuhandu³⁶⁵. Ideea acestei sinteze istorice nu a fost abandonată nici mai târziu. Lipsa unor volume de documente l-a determinat pe Gheorghe Ciuhandu ca în ședința Senatului școlar al Consistoriului eparhial din 16 februarie/1 martie 1923, să propună ca toate documentele neutilizate în monografia școlilor să fie tipărite în „Biserica și Școala” și în extras, sarcina redactării revenindu-i lui Teodor Botiș³⁶⁶. Sinodul eparhial aprobă propunerea lui Gh. Ciuhandu acordând și suma de 5 000 de lei anual din bugetul Consistoriului arădean pentru alte cercetări în arhive. Din păcate, neangajându-se nimeni, nu s-a întreprins nimic³⁶⁷.

În ședința din decembrie 1923 a Consistoriului eparhial, cere oferirea unui premiu de 20 000 lei pentru cercetări în fondul de documente rămas de la Moise Nicoară la Academia Română, iar pentru a stimula cercetări în arhivele din Viena, Budapesta și Carloviț, suma de 10 000 lei³⁶⁸. Propunerile lui Ciuhandu nu au avut nici un ecou în rândul intelectualității arădene. La 30 septembrie 1926, Sinodul eparhial face o nouă ofertă, de această dată lui Ștefan Cordoș oferindu-i suma de 10 000 de lei pentru a întreprinde cercetări în arhive, dar și acesta refuză³⁶⁹.

Apropierea centenarului alegerii și instalării primului episcop de neam român al Aradului, în persoana lui Nestor Ioanovici (1829-1830), a fost un bun prilej din care s-a încercat să se profite pentru scrierea măcar a unor părți din istoria eparhiei. În 30 septembrie 1927, propune unele măsuri pregătitoare. Dorea ca centenarul să fie sărbătorit într-un cadru festiv. Deși propunerea lui Gh. Ciuhandu a fost trecută

³⁶⁴ *Ibidem*, pp. 10-11.

³⁶⁵ Pentru amănunte vezi: P. Vesa, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, pp. 12-19; Idem, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, pp. 19-25.

³⁶⁶ A. A. O. R. Arad, *grupa IV, dosar 50/1917*. Extras din ședința a III-a a Senatului școlar.

³⁶⁷ *Ibidem*, dosar 4/1929, doc. 5 660, f. 414-415.

³⁶⁸ *Ibidem*.

³⁶⁹ A. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 4/1929, doc. 5661, f. 414-415.

în procesul-verbal al ședinței Adunării eparhiale, „prin nu știm care întâmplare și fără nici un temei, a fost scoasă din procesul-verbal al Adunării eparhiale și astfel nici n-a fost trecut în sumarul tipărit al desbaterilor”. Mereu preocupat de scrierea istoriei eparhiei, Gh. Ciuhandu mai propune ca pentru a se putea „înlesni utilizarea vechii arhive eparhiale, să se ia măsuri pentru aducerea acesteia în bună ordine”³⁷⁰.

Secția culturală a Consistoriului eparhial, condusă de Gh. Ciuhandu, în ședința din 6 martie 1929 a fixat „cadrele generale ale serbărilor” pentru data de 24 octombrie 1929. Într-un articol de fond publicat în „Biserica și Școala”³⁷¹, preciza că nu se sărbătorească realizări de seamă, ci „mai mult triumful unei idei”. Pentru serbarea centenarului, Gh. Ciuhandu propunea Adunării eparhiale din 1929, ca în concluzul său de comemorare să intercaleze un punct, în temeiul căruia, Consiliul eparhial să fie autorizat „să câștige informațiile necesare pentru a pregăti tablourile ce ne lipsesc ale celor 8 episcopi de odinioară ai Aradului”³⁷².

Comemorarea centenarului a avut loc în 26 octombrie 1929, cu două zile mai târziu decât a fost stabilit³⁷³. Sufletul întregii manifestații a fost Gh. Ciuhandu și Nicolae Popovici de la Institutul Teologic³⁷⁴.

Cu toate eforturile depuse de autoritățile ecleziastice arădene, profitând și de cele trei aniversări centenare (Preparandiei, Teologiei, Nestor Ioanovici) nu s-a reușit realizarea unei sinteze istorice a Episcopiei arădene, numai studii în care se reflectă părți din istoria Episcopiei și a vieții bisericești a românilor din părțile arădene.

În 1933, Gheorghe Ciuhandu făcea un bilanț al încercărilor mai vechi sau mai noi de a se redacta o istorie a eparhiei. El constată că în cei cincizeci de ani câți s-au scurs din 1883, nu s-a „făcut nici un pas”, în afară de „Istoria școalelor” a lui Teodor Botiș³⁷⁵. Din păcate, Adunarea eparhială, nu a acordat o atenție deosebită scrierii istoriei eparhiei, dar nici omul care să întreprindă cercetări în arhive nu a fost întotdeauna de găsit. În ședința din 1936 a Adunării eparhiale, Gh. Ciuhandu

³⁷⁰ *Ibidem*; Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, pp. XIV-XV. nota 1.

³⁷¹ În pragul unui jubileu al episcopiei Aradului, în „Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 13, 24 martie 1929, p. 1.

³⁷² B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. nen. Scrisoarea din 17 septembrie 1929 a lui Gh. Ciuhandu către episcopul Grigorie Coișă.

³⁷³ A. A. O. R. Arad, *grupa IV, dosar 4/1929*, f. 88.

³⁷⁴ Pe lângă alte probleme organizatorice, cei doi s-au îngrijit de tipărirea volumului comemorativ „Triumful Ortodoxiei la Arad” (280 p.), structurat în două părți. Prima, cuprinde *Acte oficiale* (pp. 5-132), îngrijită de Nicolae Popovici iar cea de a II-a, *Studii și articole* (pp. 135-235), îngrijită de Gheorghe Ciuhandu și cuprinde șapte studii istorice: Gh. Ciuhandu, *Disertație comemorativă despre episcopul Nestor Ioanovici, cu spicuirii nouă din istoria eparhiei Aradului în veacul XVIII* (pp.135-160); Idem, *Vichentie Ioanovici episcopul Aradului (1726-1731), apoi mitropolit* (pp. 222-227); Teodor Botiș, *Pagini din istoria desrobirii* (pp.161-190); Gr. Coișă, *Religiozitatea episcopului Nestor Ioanovici* (pp. 191-195); Roman Ciorogariu, *Aradul de odinioară* (pp. 196-210); Vasile Goldiș, *Trei făgărășeni* (pp. 211-218); Ștefan Lușșă, *Episcopul unit Samuil Vulcan împotriva episcopiei lui Nestor Ioanovici* (pp. 228-232).

³⁷⁵ A. A. O. R. Arad, *fond citat*, doc. 5660, f. 414-415.

reia această problemă, cerând Consiliului eparhial să „înscris în bugetul său anual o sumă de 15 000 lei pentru cercetări și scrieri istorice, care fond se va spori an de an cu alocațiile spre acest scop din bugetul eparhiei”, iar utilizarea acestui fond „v-a cădea în competența și aprecierea secției culturale a Consiliului eparhial”³⁷⁶.

Străduințele lui Gh. Ciuhandu pentru crearea condițiilor necesare în scopul scrierii unei sinteze istorice a Episcopiei n-au dus la rezultatele scontate. Nu existau “mijloacele bănești necesare și, mai ales, nu avem oameni [...] lipsind și începuturile monografice necesare”. De aceea, după cum avea să mărturisească într-un raport din 7 aprilie 1936 adresat episcopului Andrei Mager al Aradului (1936-1960), “m-am apucat pe socoteală proprie de lucru”³⁷⁷.

III.3.1.2. Contribuția lui Gheorghe Ciuhandu la scrierea Istoriei eparhiei

Începutul activității sale istoriografice datează încă înainte de susținerea doctoratului. În 1903, pe când funcționa ca profesor suplinitor la catedra de istorie bisericească la Institutul pedagogic-teologic din Arad, publică studiul *Încreștinarea ungarilor, ducatele din stânga Dunării, ritul răsăritean* publicat în mai multe foiletoane din “Tribuna Poporului”³⁷⁸. Studiul, care a atras atenția și istoricului bănățean Gheorghe Popovici³⁷⁹, vedește viitoarele calități ale istoricului matur și versat de mai târziu, însușiri ce se vor dezvolta prin cercetări în arhive și prin cunoașterea tot mai bine a subiectelor abordate. În acest prim studiu, surprinde două aspecte majore ale problemei. În primul rând, existența formațiunilor prestatale românești din secolele IX-X iar în al doilea rând, condițiile în care s-a constituit statul feudal maghiar la începutul secolului al XI-lea. Dovedește vechimea românilor pe aceste meleaguri, permanența și continuitatea elementului românesc aducând ca argumente în plus, vechimea ritului răsăritean care exista încă înainte de “descălecatul ungarilor”. La argumentația logică, mai adaugă și un ascuțit spirit polemic care îl va caracteriza în întreaga operă de dispute cu istoricii confesionali, adăugând și îndemnul: “poștească cui îi face plăcere, discute și mai departe trecutul nostru clar de-altfel pentru cei cu minte sănătoasă. Să nu o uite însă, că a nega trecutul unui popor încă nu va să zică a-l priva de drepturile de viitor”. Studiul de debut vedește viitoarele calități ale istoricului matur și versat de mai târziu, însușiri ce se vor dezvolta prin intense cercetări în arhive și prin cunoașterea tot mai bine a subiectelor abordate.

Problema vechimii ritului răsăritean o reia în teza de doctorat, *Ritul răsăritean pe teritoriul ungar* (Cernăuți, 1907). La început o problemă pur

³⁷⁶ *Actele și desbaterile Adunării eparhiale...1936*, Arad, 1936, pp. 38-39.

³⁷⁷ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 39, f. 8-10. Pentru încercările de-a lungul sfârșitului de secol al XIX-lea și în cel următor de a fi scrisă o istorie a Episcopiei Aradului vezi: P. Vesa, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, pp. 12-24.

³⁷⁸ Anul VIII (1903), Arad, nr. 61, 68-70, 72-74, 78, 79, 83, 88, 89, 91.

³⁷⁹ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 310.

religioasă, mai târziu devine una de natură exclusiv politică în contradicție cu existența noastră etnică și bisericească pe aceste meleaguri. În viziunea autorului, slavonismul a fost pentru români o necesitate religioasă și o silă politică a vremii de care nu ne putem desface. Pe ruinele slavonismului, răsărind mai apoi cultura românească. Legea, limba și vatra ne-au menținut tăria în mucenicia trecutului, singurele garanții pentru viitor³⁸⁰.

Atribuțiile de referent școlar cu care fusese însărcinat îi ocupau o mare parte a timpului, mai ales că legislația școlară maghiară din epocă aduce mari probleme școlilor profesionale românești. Pe lângă o serie de lucrări prin care căuta îmbunătățirea învățământului românesc³⁸¹, își face timp suficient în continuare pentru cercetările istorice.

Până la studiile de o mai mare extensiune, publică studii de o mai mică întindere³⁸². Între 1930-1934, pe baza unor cercetări în arhivele arădene, conferențiază de mai multe ori cu diferite ocazii despre istoria românilor din aceste părți³⁸³, prelegeri pe care le publică în *Schițe din trecutul românilor arădeni din*

³⁸⁰ Studiul a fost remarcat de Nicolae Iorga: „Revistei *Candela* din Ungaria i-a venit un întins studiu, cu vderi largi – care arată însușiri de cugetător – și în scris călduros de la părintele Ciuhandu din Arad despre *Ritul răsăritean în dezvoltarea sa până azi pe teritoriul ungar*” (Rev. „Foloarea Darurilor”, vol. II, nr. 20 din 1907), cf. Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 310.

³⁸¹ *Rane dureroase*, în “Tribuna”, anul XII Arad, 1908, nr. 168, 196, 170, 172; *Instrucțiune și dispozițiuni pentru îmbunătățirea învățământului și a stării școlii populare confesionale de sub jurisdicțiunea Consistoriului român ortodox din Arad*, Arad, 1907; În 1918 înainta Sinodului eparhial un documentat studiu, *Analfabetismul* în care prezintă această realitate făcând și unele propuneri concrete pentru eludarea lui, cf. A. A. O. R. Arad, *grupa IV, dos. 110/1917*, doc. 2.470.

³⁸² *Întemeierea Metropoliilor și a celor dintâi mănăstiri din țară*, în “Bis. și Șc.”, anul XXIX, nr. 28, 10/23 iulie 1905, pp. 228-229; nr. 29, 17/30 iulie 1905, pp. 242-245; nr. 31, 31 iulie/13 august 1905, pp. 268-270; nr. 32, 7/20 august 1905, pp. 281; nr. 33, 14/27 august 1905, pp. 292-293; nr. 34, 21 august/13 septembrie 1905, pp. 299-300; nr. 36, 4/17 septembrie 1905, p. 315; nr. 38, 18 septembrie/1 octombrie 1905, pp. 332-333; nr. 39, 25 septembrie/8 octombrie 1905, pp. 342-343; nr. 40, 2/15 octombrie 1905, p. 349; *Din comorile trecutului nostru: O singhelie din 1798*, în “R. T”, anul VII (1903), Sibiu, nr. 1, pp. 27-29; *Un grăitor pomelnic de două sute de ani de la Velența*, în “L. R.”, anul X, nr. 18, 15 septembrie 1930; *Eparhia ortodoxă română a Aradului sub raport religios și cultural în anii 1834-44*, în “Bis. și Șc.”, anul LVI, nr. 47, 20 noiembrie 1932, pp. 4-5; *Câteva măsuri disciplinare ale episcopului Gherasim Raț*, în “Hotarul”, I, 1933, nr. 2, nr. 3-4; *Paraclisul Sf. Simion Stâlpnicul și groznița episcopescă de la Arad-Gai*, în “Hotarul”, II, 1935, nr. 7, pp. 4-7.

³⁸³ Titlurile conferințelor care au stat la baza cărții: *Despre martirii religioși ai neamului nostru* (la Duminica Ortodoxiei din 9 martie 1930); *Conflictele româno-sârbești de la începutul veacului XIX* (24 martie 1930); *Despre românii din Valea Tisei și revoluția lui Horea* (Brad, la 17 aprilie 1931); *Uneltirile naționaliste ale propagandiștilor Unației în Banat* (Lugoj, 29 martie 1931); *Relațiuni economice și militare despre românii din județul Aradului în veacul XVIII* (la “Ateneul Popular” din Arad, 4 octombrie 1931); *Mișcări revoluționare românești în veacul XVIII în jud. Aradului* (la “Ateneul Popular”, Arad, 2 februarie 1932); *Relațiile numerice ale românilor arădeni din veacul XVIII la frontiera trianonică* (la înființarea “Ligii antirevizioniste”, secția Arad, 10 decembrie 1933); *Despre persecuția catolicizantă din județul Aradului în anul 1834* (Cu prilejul Adunării eparhiale din 8 mai 1934 și la Asociația funcționarilor județeni din Arad, 24 mai 1934); *Revoluția lui Horia și repercursiunea ei în județul Aradului* (la “Ateneul Popular”, Arad, 25 noiembrie 1934; vezi „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 49, 2 decembrie 1934, p. 8).

veacul XVIII (Arad, 1934, 84 p.). Erau “fragmente din ceea ce ar putea vr-odată, cineva, mai norocos și mai bine informat să scrie: o istorie, pe care nu o avem încă, a Românilor din ținutul Aradului” (p. 6). Din păcate, pentru viața bisericească de la începutul secolului al XVIII-lea și primul episcop al Aradului nu stăruie prea mult. Afirmă că Isaia Diacovici, în anul 1695, era deja episcop în Ineu de unde, în 1705, și-a “strămutat reședința” la Arad, fără a face nici o trimitere bibliografică, lipsindu-ne de posibilitatea cunoașterii surselor sale istoriografice, iar pentru perioada arădeană a episcopului citează doar pe Vasile Mangra (“Biserica și Școala”, nr. 14 din 1904) și Giorgiu Popa (*Scrieri și vorbiri*, Arad, 1895). Pentru cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, pe lângă câteva documente inedite din arhiva județului Arad, citează pe Nicolae Iorga, Nicolae Dobrescu, Nicolae Firu, dintre români, iar dintre străini pe Dimitrie Ruvaraș, Márki Sándor, N. Nilles, Josef Jirecek și I. Karacsonyi. Afirmațiile lui Ciuhandu legate de locul și anul venirii lui Isaia Diacovici în Arad, a creat destul de multe confuzii în istoriografia bisericească arădeană și asupra cărora nu vom insista. Constatând că “istoria acestui ținut a fost scrisă pe larg și cu prisos de informații și foarte tendențioase, în favorul maghiarilor și din adins dosind trecutul românilor - sau cel mult scoțând la iveală, în mod tendențios și exagerat, umbrele din viața românilor”³⁸⁴.

Încă din 1931 a început un ciclu de conferințe despre istoria Aradului³⁸⁵. Prima conferință a fost susținută în duminica din 4 octombrie 1931, la Palatul cultural, fiind intitulată, *Aradul românesc în veacul XVIII*, inaugurând un ciclu de conferințe privind trecutul Aradului³⁸⁶.

Cu prilejul inaugurării celui de-al treilea ciclu de conferințe ale “*Ateneului Popular*” din Arad, în 10 decembrie 1933, s-a deschis cu o conferință a lui Gheorghe Ciuhandu despre *Românii de acum două sute de ani la frontiera apuseană a județului Arad*³⁸⁷. Era cunoscut faptul că la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, istoriografia maghiară era angajată într-o campanie de tăgăduire a drepturilor românilor în Transilvania și de deznaționalizare a lor. În

³⁸⁴ Gh. Ciuhandu, *Arhivele arădene*, în “Hotarul”, anul V, nr. 1-2, Arad, ianuarie-februarie 1938, pp. 27-28. Pentru amănunte vezi: P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, pp. 54-60.

³⁸⁵ Gh. Ciuhandu a conferențiat în Arad și până atunci: *Biserica în raport cu limba vie a poporului* (cu prilejul Adunării generale din 1910 a „Asociației naționale a meseriașilor, comercianților, calfelor și ucenicilor” din Arad); *Licăriri românești în trecutul vechii biserici a românilor* (cu prilejul întâlnirii, în 1913, a „Reuniunii femeilor române” – vezi: „Bis. și Șc.”, anul XXXVIII, nr. 10, 9/22 martie 1914, p. 74); *Un mucenic al Ortodoxiei* (cu prilejul Duminecii Ortodoxiei din 13 martie 1927, la „Societatea ortodoxă a femeilor române”, filiala Arad); *Persecuțiile religioase ce se deslănțuiau contra ortodocșilor români din partea habsburgilor și episcopilor uniți pe la 1750* (cu prilejul inaugurării, în 17 februarie 1935, a „Casei Culturale” din Curtici, vezi: Inaugurarea „Casei Culturale” din Curtici în „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 8, 24 februarie 1935, p. 4).

³⁸⁶ Vezi: Eduard I. Găvănescu, *Inaugurarea ciclului de conferințe despre trecutul Aradului. Conferința dlui dr. Gh. Ciuhandu despre „Aradul românesc din veacul XVIII”*, în „Aradul”, anul I, nr. 49, 5 octombrie 1931, p. 1; vezi și „Bis. și Șc.”, anul LV, nr. 41, 11 octombrie 1931, p. 4.

³⁸⁷ „Bis. și Șc.”, anul LVII, nr. 51, 17 decembrie 1933, p. 8.

părțile arădene, principalul exponent al acestui curent este istoricul maghiar Márki Sándor, ce în anul 1898 afirma că “valahii arădani abia dacă au istorie. Ca păstori sârmani, au colindat în sus și în joc cu oile, sau, la început, ca iobagi au cultivat pământul stăpânilor lor”³⁸⁸.

Istoricul maghiar atribuie această “insuficiență” a datelor istorice cu privire la românii arădeni faptului că ei, ocupându-se cu păstoritul, nu ar fi putut dezvolta pe terenul vieții publice fapte demne de reținut în documente, dar și aceea că ei nu ar fi avut o viață bisericească organizată. Márki Sándor lăsa să se înțeleagă faptul că puținătatea trecutului românilor se datora și fenomenului că ei și-ar fi făcut târziu apariția pe acest teritoriu, susținând că “imigrarea” lor aici ar fi început abia în secolul al XIII-lea, după năvălirea tătarilor și ar fi ajuns la apogeu numai în timpul stăpânirii otomane. Gh. Ciuhandu și-a asumat sarcina de a răspunde acestor afirmații tendențioase ale istoricului maghiar. Bazat pe documente din arhivele arădene, dovedește că înainte cu 200 de ani comunele de pe granița de vest, dinspre Ungaria, erau locuite de români. Utilizând statistici, din 1746 și 1777, constată că din 900 de contribuabili, 303 erau cu nume românești, 189 cu nume germane, 308 cu nume sârbești (în urma colonizărilor sârbilor și a sârbizării numelor românești) și numai 100 de nume ungurești³⁸⁹. Autorul demonstrează că pretențiile ungarilor asupra acestor ținuturi românești nu sunt în nici un caz întemeiate întemeiate așa după caută ei să dovedească³⁹⁰.

Acordând o mare importanță statisticilor pentru cunoașterea stărilor existente în urmă cu două veacuri, publică voluminoasa lucrare *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri, cu un excurs istoric până la 1752 și însemnări istorice-politice ulterioare* (Arad, 1940, 320 p. +11 ilustrații și două hărți), prin care ne pune în față o frescă de istorie socială, politică și culturală a românilor arădeni din veacul al XVIII-lea. În *Anexe*, publică tabele statistice cu numele tuturor locuitorilor (capilor de familie) din localitățile județului Arad în acest secol. Datele istorice utilizate se bazează pe un număr de șase conscripții din anii 1743-1752 privind comitatul și orașul Arad și care se constituie în “pagini de istorie, care sprijinesc rațiunea statistice”. Pe baza acestora, ni se înfățișează, în lumina cifrelor, situația elementului românesc și al celui minoritar din punct de vedere etnic și confesional în satele comitatului. Statisticile privesc 168 de localități, din care 137 erau curat românești, 11 cu 2-5 nume străine și 12 cu majorități maghiare, una germană și una cu majoritate sârbă. Existau un număr de 9 188 de gospodării, din care 8 050 (87,6 %) erau ale românilor. Înainte de anul 1776, toți românii din cadrul comitatului erau de religie

³⁸⁸ Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, vol. I, Arad, 1895, p. 503.

³⁸⁹ Gh. Ciuhandu, *Țara Românească pe Câmpia Tisei. Date de la începutul veacului XVIII*, în “Hotarul”, Arad, anul I, ianuarie - februarie 1934, nr. 9-10, p. 16. Conferința a fost ținută în sala mare a Palatului Cultural din Arad în ziua de 10 decembrie 1933, cf. “Bis. și Șc.”, an. LVII, nr. 51 din 17 decembrie 1933, p. 8; vezi și Idem, *Schițe din trecutul românilor arădani din veacul XVIII*, pp. 18-32.

³⁹⁰ Legat de această temă a mai publicat, cu pseudonimul Egumenul Serafim, studiul intitulat, *Ceva despre populația județului Arad*, în „Salonul literar”, Arad, anul I, nr. 4-5, 1925, pp. 37-43.

ortodoxă. În cifre, situația prezentată de Ciuhandu se prezintă astfel: ortodocși erau 42 125 (93 %), romano-catolici 1 830 (4 %) iar protestanți 1 385 (3 %).

Statisticile publicate și analizate de autor, dovedesc faptul că românii erau elementul dominant numeric în comitatul Arad la mijlocul veacului al XVIII-lea. În mod firesc, autorul se ocupă și de religia românilor din aceste părți. În mai multe subcapitole tratează viața bisericească din cadrul comitatului (preoți, biserici, practici religioase și mentalități). Prin această masivă monografie, premiată de Academia Română, se pune temelia unui început sigur pentru istoriografia națională și ecleziastică din ținuturile arădene. Cartea lui Ciuhandu, constituie de mai bine de cinci decenii, o sursă principală de informare a istoricilor pentru veacul al XVIII-lea arădean.

Secolul al XIX-lea cu "ispitele politice și religioase" în Episcopia Aradului a intrat și el în sfera preocupărilor lui Gh. Ciuhandu³⁹¹. În baza unei bogate documentări efectuate în arhivele arădene și familiarizat cu un subiect tratat parțial în studii de o mai mică întindere³⁹², în anul 1934 avea gata pentru tipar o lucrare monografică a eparhiei din furtunosul deceniu 1830-1840. Lipsa părții financiare, îl determină să apeleze la Academia Română, Ministerul Cultelor, Prefectura Aradului, Primăria Aradului și la diferite personalități politice, bisericești și ale culturii pentru a găsi sprijin material. Solicitățile sale nu își găsesc ecoul așteptat, motiv pentru care este nevoit să apeleze la prenumerați.

Redacția ziarului "Știrea" din Arad, publică *Un apel* către cititori informându-i că "Prot. dr. Ciuhandu, unul dintre cei mai abili cercetători ai trecutului bisericesc din aceste părți", are gata o lucrare monumentală asupra "Episcopilor Samuil Vulcan și Gherasim Raț: 1830-40", solicitând celor interesați "să-l anunțe câte exemplare va reține din această lucrare"³⁹³. La fel „Legea

³⁹¹ În fondul de documente rămas în urma episcopului Roman Ciorogariu, se păstrează planul lucrării intitulată, *Despre istoria Episcopiei Aradului*, din anul 1934, în care își propunea să trateze despre consecințele politicii inițiate în Ardeal și în județul Arad, cu precădere; frământările religioase în părțile Aradului în anii 1834-1839; viața bisericească din județ. Cf. A. N. D. J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, dosar 3/1892, f. 177-181. Astăzi fondul menționat se păstrează sub formă de microfilm.

³⁹² *Urgia unionistă din județul Aradului și reacțiunea ortodoxă din anii 1834-5* (Pagini din istoria diecezei Aradului), Arad, 1924, pp. 3-54; *Unirea și întoarcerea Galșei la Ortodoxie 1834-47. Contribuțiuni la istoria diecezei Aradului*, Arad, 1924, 35 p.; *Preoții români cari rup pecețile cu Roma*, Arad, 1924, 19 p.; *Cum ni-au răpit uniții și ungerii sufletele de la Nadăș ? (1895-1924). O întrebare și un răspuns*, Arad, 1925, 23 p.; *Episcopul Uniet Samuil Vulcan, marele prigonitor al Ortodoxiei*, Arad, 1934, 10 p.; *Propaganda catolică maghiară de la Macău în coasta diecezei ortodoxe române a Aradului (1815-1864). Cercetări istorice*, Arad, 1926, 63 p.; *Luptele iconoclastice (veacurile VIII-IX) și un erou al Ortodoxiei Antoniu Neamțu (veac XVIII)*, Cernăuți, 1928, 26 p.; *Cum s-a făcut unirea la Ohaba - Forgaci (Banat)*, Sibiu, 1929.

³⁹³ „Un apel. Cu toate cercetările istoricilor noștri viața culturală și bisericească, în legătură cu luptele naționale din Ardeal dar mai ales din părțile crișane și ungerene, nu sânt îndeajuns de cunoscute. Acum când vechii asupraștori ridică tot mai obraznic pretenții asupra ținuturilor noastre, ar fi bine să se cunoască toate nemulțumirile și intrigările cu cari ungerii au căutat să deznaționalizeze pe români. S-au dat în aceste părți lupte a căror dimensiuni în spațiu și în istoric, nici nu le bănuim. Lupte, în care istețimea și vicleșugul diplomatic, au avut preponderența și a căror loc de desfășurare a

Românească”, oficiosul Episcopiei de la Oradea (nr. 6, 15 martie 1935), reînnoia apelul pentru abonarea de către personalul său central, protopopiate și parohii mai cu stare, un număr de 50 exemplare”. La 18 noiembrie 1935, Consiliul eparhial arădean, printr-o circulară adresată „Tuturor parohiilor”, recomandă preoților să „procure cartea pentru bibliotecile parohiale”³⁹⁴.

Cu toate greutățile financiare întâmpinate, în a doua jumătate a anului 1935, Ciuhandu înainta Academiei Române 5 exemplare din noua carte “pentru binevoitoarea premieră”³⁹⁵, fiind recompensat cu premiul Neuchotz³⁹⁶. Este vorba de cartea *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din istoria românilor crișeni (1830-1840)*, apărută la Arad în 1935 (XXX p.+702 p.) îmbrățișează domeniul de viață ecleziastică a românilor arădeni din perioada cuprinsă între 1830 și 1840, anii cei mai furtunoși prin lupta confesională ce s-a purtat, pe de o parte de episcopul Gherasim Raț al Aradului în apărarea Ortodoxiei împotriva violentului prozelitism catolic care a umplut viața episcopului Samuil Vulcan de la Oradea (1806-1839), pe de altă parte.

Lucrarea reprezintă cea mai temeinică monografie ce s-a scris despre viața bisericească a eparhiei arădene. Bazat pe un bogat material arhivistic inedit, după cum îi mărturisea mitropolitului Nicolae Bălan al Ardealului s-a “servit de peste 600 documente neutilizate încă în istoria noastră, câștigate din arhiva eparhială și cea județeană și de la Viena”,³⁹⁷ cele din urmă puse la dispoziție de Ștefan Lupșa. Prima parte cuprinde o expunere istorică (pp. 1-384), iar cea de-a doua include 186 de documente (pp. 385-633). Din păcate, din economie de spațiu grafic, n-a dat și o

fost vreo episcopie românească sau o administrație ungurească. Prot. Dr. Gh. Ciuhandu, unul dintre cei mai abili cercetători ai trecutului bisericesc din aceste părți, are gata o lucrare monumentală asupra Episcopilor Samuil Vulcan și Gherasim Raț: 1830-40. Lucrarea va desvălui o parte foarte însemnată din intrigiile de deznatalizare a bisericii catolice și va aduce importante descoperiri făcute pe acest teren, bazate pe acte inedite aflate de autor în arhivele județului Arad și în arhivele din Viena. Cum această lucrare comportă foarte multe cheltuieli, deoarece însumă 500 de pagini mari de text și 100 pagini de reproduceri de manuscrise, autorul neavând mijloacele necesare pentru tipărire, a fost nevoit să facă un apel către oamenii de bine și către cei pe cari îi interesează această lucrare, să-l anunțe câte exemplareva reține din această lucrare, al cărei preț va fi probabil de 500 de lei. Numai știind pe ce sume se poate baza, va putea autorul să păsească la tipărirea acestei lucrări. Întărim și noi acest apel al Păr. Dr. Gh. Ciuhandu, îndemnând pe toți cărturarii și intelectualii din aceste județe să subscrie cumpărarea de colume din această lucrare, pentru care autorul se mulțumește numai cu munca depusă pentru alcătuirea ei și nu râvnește la vreun avantaj material. Nădăjduim că cei ce vor ceti apelul de modestă atitudine a Prot. Dr. Gh. Ciuhandu se vor grăbi să subscrie pentru ca această lucrare de mare însemnătate bisericească și națională să vadă cu un minut mai devreme, lumina tiparului”. „Știrea”, 21 februarie 1935, p. 3.

³⁹⁴ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 46.

³⁹⁵ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 47.

³⁹⁶ *Ibidem*, dosar 56, f. 21; Premiul a constat în modesta sumă de 3 500 lei, cf. *Ibidem*, dosar 39, f. 5. Înaltul premiu academic a fost atribuit în ședința generală publică din ziua de 30 mai 1936, în urma referatului prezentat de poreotul prof. Nicolae M. Popescu, cf. Academia Română, *Analele*, Tomul LVI, Ședințele din 1935-1936, București, 1937, pp. 206-207.

³⁹⁷ *Ibidem*, dosar 61, f. 53-54 v. Conceptul scrisorii lui Ciuhandu adresat mitropolitului Nicolae Bălan.

versiune în limba română a documentelor latine, germane și maghiare. Pentru o mai deplină prezentare a luptelor duse pentru ortodoxie, expune istoria politică și situația în general a Transilvaniei și Dalmației și organizarea sistematică a propagandei catolice. Între mijloacele întrebuițate erau, impunerea limbii maghiare românilor ortodocși, maghiarizarea educației copiilor, impunerea reformei gregoriene a calendarului și în general, presiunea asupra clerului și a enoriașilor ortodocși. Descrie pe larg acțiunea episcopului Samuil Vulcan și reacțiunea împotriva ei venită din partea mitropolitului Ștefan Stratimirovici de la Carloviț (1790-1837) și a episcopului Gherasim Raț de la Arad (1835-1850). Acțiunii lui Samuil Vulcan i se arată excelenta opoziție a lui Gherasim Raț (cap. IV) și descrie situația Episcopiei Aradului, atitudinea clerului și a enoriașilor față de acțiunile prozelitiste ale uniților, dar și mișcarea de rededeșteptare națională din această epocă de profunde frământări naționale și confesionale.

Tot în contextul preocupărilor pentru scrierea istoriei eparhiei arădene, se înscrie și redactarea biografiilor unor personalități de seamă ale vieții naționale, bisericești și culturale³⁹⁸. Cu prilejul serbării centenarului instalării întâiului episcop de neam român în scaunul episcopal al Aradului, publică: *Doi Ioanovici pe tronul episcopesc de la Arad* (Arad, 1929, 38 p.), *Disertațiune comemorativă despre episcopul Nestor Ioanovici, cu spicuri din istoria eparhiei Aradului în veacul XVIII* (în vol. "Triumful Ortodoxiei la Arad", Arad, 1929, p. 135-160), *Vichentie Ioanovici, episcopul sârbesc al Aradului (1716-31) și un document al său românesc* (în vol. citat, p. 222-227), *Din viața lui Nestor Ioanovici. Episcopul Aradului 1767-1830* (Arad, 1929, 56 p.)

Gheorghe Ciuhandu a adunat toate datele cunoscute până atunci despre episcopul Nestor Ioanovici al Aradului (1829-1930), unele puse la dispoziția sa de istoricul Ștefan Lupșa. La începutul lunii octombrie 1929, aflându-se la București, Ciuhandu a făcut cercetări și în "scriptele lui Moise Nicoară" aflate la Academia Română, "după ceva nou cu privire la Nestor Ioanovici"³⁹⁹. Credea că în documentele lui Moise Nicoară va găsi informații despre Nestor Ioanovici, mai ales că instalarea sa în scaunul eparhial arădean este rezultatul mișcării naționale și bisericești de la începutul secolului al XIX-lea, a cărei suflăet a fost "deputatul" clerului și al poporului român din eparhie, Moise Nicoară.⁴⁰⁰

³⁹⁸ Ioan Slavici ca teolog, în "Hotarul", nr. 12, 1934, p.15-16; Ioan Slavici ca pedagog, în "Hotarul", an. II, 1935, nr. 12, septembrie-octombrie, p.15-16; *Călugării Visarion și Sofronie și mucenicii Ortodoxiei din Ardeal*, Sibiu, 1932, 36 p. (Extras din "Analele Asociației Andrei Șaguna a clerului Mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Banat, Crișana și Maramurăș", XI, Sibiu, 1932).

³⁹⁹ A. N. D. J., Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, microfilm rola 2, cadru 469-472. Scrisoarea din 9 octombrie 1929 adresată lui Roman Ciorogariu publicată la P. Vesa, *Dialog epistolar (II): Roman Ciorogariu - Gheorghe Ciuhandu*, în "Cele Trei Crișuri", Serie nouă, anul VIII nr. 1-3 (82-83-84) ianuarie - februarie - martie, 1997, p. 4.

⁴⁰⁰ *Un nobil român: Moise Nicoară*, în vol. "Omagiul lui Ioan Lupăș", București, 1943, p. 152-162; *Moise Nicoară și Ioan Mișuț la Beiuș*, în "Beiușul", anul II, 1922, nr. 15, p. 1-2.

Intrând în posesia documentelor pe care în anul 1881 Atanasie Marian Marienescu le trimite episcopului Ioan Mețianu⁴⁰¹, istoricul Ciuhandu publică șase dintre cele privitoare la protopopul Dimitrie Petrovici Stoichescu al Lipovei, ce reflectă cunoașterea suferințelor acestui preot luminat pentru aderarea lui la revoluția din 1848. Dintre ele trebuie menționate actul de recunoaștere a lui Petrovici-Stoichescu ca vicar episcopesc, apoi propunerile lui pentru numirea de funcționari români și sârbi în Ministerul Cultelor și actul de eliberare de la închisoarea Kufstein⁴⁰². Despre protopopul Lipovei, Gh. Ciuhandu a primit mai multe doamnte de la preotul Ioan Călnicean din Belinț⁴⁰³.

Nu este uitată nici personalitatea “înaintemergătorul la masa de referent școlar al Consistoriului din Arad”, dr. Giorgiu Popa. Lucrarea, intitulată *Dr. Giorgiu Popa: Un om de școală și cultură (1841-97)*⁴⁰⁴, prezintă o epocă însemnată din viața culturală a eparhiei arădene, adică epoca organizării școlilor confesionale. În afară de capitolele închinată activității școlare și culturale, este înfățișată și concepția lui Giorgiu Popa în fața diferitelor probleme sociale, politice sau de viață. Personalitate reprezentativă a Consistoriului eparhial, a fost înzestrat cu o inteligență sclipitoare și un caracter înzestrat cu daruri și virtuți scoase în relief de biograful său. Prin această monografie, autorul și-a arătat întreaga sa recunoștință față de personalitatea înaintașului său în postul de referent școlar, aducând totodată o contribuție prețioasă la istoria bisericească și școlară a eparhiei arădene în perioada cuprinsă între anii 1872-1897. Gheorghe Ciuhandu nu face altceva decât să reia o mai veche cercetare concretizată în mai multe studii, de o mică întindere, ce atestă respectul față de antecesorul său în postul pe care îl deținea în cadrul Consistoriului eparhial⁴⁰⁵.

Dintre personalitățile arădene, figura cunoscutului militant naționalist, Moise Nicoară (1784-1861), a stat și ea în preocupările lui Gh. Ciuhandu. Într-o scrisoare din 4 aprilie 1934 către Academia Română, mărturisea: „mi-am îndreptat atenția și către volumele de documente de la Moise Nicoară aflătoare la On. Academia Română, și a extrage acte și din arhiva eparhială și cea județeană de aici, privitoare la anii 1800-1820”⁴⁰⁶.

În 1936, Ciuhandu nu a abandonat proiectul său în ce-l privește pe Moise Nicoară. În acest sens, la 19 ianuarie 1936, scria Corneliei Bodea, o „strănepoată a

⁴⁰¹ Pentru amănunte vezi: P. Vesa, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, pp. 77-80.

⁴⁰² Gh. Ciuhandu, *Șase documente și câteva cuvinte despre protopopul Dimitrie Petrovici Stoichescu*, în “An. B.”, 1931, anul IV, nr. 2-4, p. 149-154.

⁴⁰³ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 75, f. 66-66v. Scrisoarea din 8 mai 1936.

⁴⁰⁴ Arad, 1934, 135 p.

⁴⁰⁵ *Un nume vrednic și o datorie pioasă- Asesorul referent școlar dr. Gheorghe Popa*, în “Bis. și Șc.”, anul LI, nr. 20, 5 mai 1927, pp. 1-2 (a mai fost publicat și în “L. R.”, anul VII, 1927, nr. 11, p. 6); *Un om din alte vremuri. Referentul consistorial Dr. G. Popa*, în “Bis. și Șc.”, anul LII, nr. 28-29, 15 iulie 1928, pp. 3-5; *Un arădan învățat și pedagog luminat: Giorgiu Popa*, în “Hotarul”, 1933, nr. 5, pp.9-12; *Dr. Giorgiu Popa. Un om de școală și cultură*, în “Hotarul”, 1933, nr. 11, pp. 10-12.

⁴⁰⁶ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 125, f. 56-57. Scrisoarea din 4 aprilie a lui Gheorghe Ciuhandu către Academia Română.

lui Moise Nicoară, ea însăși cu pasiune și înțelegere în cauză”, că deține multe date despre Nicoară, „chiar și documente din Arad și Viena”. Se plângea însă cu nu are acces la Academia Română, „decât întâmplător”. Intenția istoricului arădean era să adune material cuprins între 1810 și „până la ieșirea lui din țară”, fiind conștient că o istorie a Episcopiei Aradului fără date despre Moise Nicoară ar fi imposibil. În scrisoarea către Cornelia Bodea, menționa de un oarecare Cardoș, anticar „ori librar”, care ar fi copiat corespondența dintre Moise Nicoară și contemporanii săi, scrisori aflate la Academia Română. O ruga pe C. Bodea să-l caute și, „întrebați-l ce va face cu ele ? câte scrisori a copiat ? și în ce condiții ni le-ar da ?” Se arăta interesat și de alte scrisori „ale unor ardeleni” care se găseau la Academia Română, rugând-o să se intereseze dacă „ni-ar putea servi Academia copii de pe aceste scrisori ? ori eu trebuie să angajez pe cineva ?”⁴⁰⁷

Între manuscrisele rămase în *Fondul Gheorghe Ciuhandu*, se păstrează prima variantă a contribuției sale la consacrată bisericilor de lemn din Bihor. Manuscrisul poartă titlul, *Mediul fizic și psihic*⁴⁰⁸, conține 27 file, format A-5, cu multe ștersături, modificări și adaosuri. Revizuit, manuscrisul a fost tipărit sub titlul *Mediul cultural*, de dimensiuni mult reduse față de prima variantă. A fost scris între 1927-1931, fără să putem menționa cu exactitate anul. Din lecturarea manuscrisului, putem să ne dăm seama că studiul se referă la bisericile de lemn, care, „trebuie puse în strânsă legătură cu mediul fizic din care au răsărit ele”. Este o primă justificare a titlului. Pornind de la faptul că nu peste tot și întotdeauna a fost bogat în păduri, „vine de la sine explicația că, materialul lemnos era cel mai indicat și mai accesibil pentru construcția bisericilor noastre de odinioară”⁴⁰⁹. Nu ne propunem să comentăm studiul menționat, lăsăm manuscrisul să „vorbească”, mai ales cunoscând faptul că istoria arhitecturii și picturii nu au intrat în preocupările lui Gheorghe Ciuhandu.

Era preocupat și de monumentele istorice, în 1930, propunea un număr de 12 biserici „care să intre în categoria monumentelor” (Căpruța, Honțisor, Poiana, Pleșcuța, Rostoci, Tălagiu, Vidra, Ociu, Cuvin, Nădlac, Lipoca, Mănăstirea Hodoș-Bodrog)⁴¹⁰.

În secolele XVIII-XIX, pe lângă multe biserici de lemn edificate de comunitățile locale, mai ales în zonele de deal și multe, în parohii din Câmpia Aradului și Podgorie, existau încă la sfârșitul secolului al XVIII-lea biserici de piatră edificate cu ajutor din parte comercianților macedoromâni (aromâni) stabiliți aici. Problema acestor comercianți, numiți de unii “greci”, fusese studiată mai mult incidental până la Ciuhandu. Pe linia acestui interes, în 1936 publică studiul

⁴⁰⁷ Arad – *Arhiva familiei Buda*. Scrisoarea din 19 ianuarie 1936 lui Gheorghe Ciuhandu către Cornelia Bodea.

⁴⁰⁸ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 70, f. 7-33, Manuscrisul a fost publicat în P. Vesa, *Biserici de lemn de odinioară, Anexe*, p. 104-117.

⁴⁰⁹ P. Vesa, *op. cit.*, pp. 104-105.

⁴¹⁰ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 481-481v. Scrisoarea din 17 decembrie 1930 către episcopul Grigorie Comșa.

*Comercianții “greci” în părțile ungurene și în special în ținutul Aradului*⁴¹¹, contribuție însemnată mai ales cu privire la comerțul exercitat de acești negustori, veniți până în aceste regiuni vestice ale Transilvaniei, ba chiar și mai departe, până în nordul Ungariei. Ciuhandu merge pe firul expunerii până la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Într-o conferință despre *Începuturile presei în orașul Arad*, ținută în sala Palatului cultural în ziua de 28 februarie 1932, realizează un tablou despre felul cum se străduiau înaintașii noștri să se ridice pe o treaptă culturală similară cu popoarele din jur⁴¹². Crede că revistele arădene “Speranța” (1869, 1871-1872), “Lumina” (1872-1875) și “Biserica și Școala” (1877-1948), nu au făcut altceva decât să pregătească terenul pentru presa politică ce avea să înceapă de la 1897 cu “Tribuna Poporului”, transformată apoi în “Tribuna” și cu “Românul” de la 1911, datorită cărora Aradul a ajuns unul dintre importantele centre ale mișcării politice românești de dincoace de Carpați⁴¹³.

Putem constata preocuparea lui Gheorghe Ciuhandu pentru scrierea istoriei eparhiei arădene. El a adus cea mai importantă contribuție în această direcție, așa după cum avea să menționeze în 1938, la împlinirea a 55 de ani de când Sinodul eparhial pusese pentru prima dată în discuție scrierea unei istorii a eparhiei, “toate lucrările mele cu caracter istoric converg cătră un scop, de mult fixat de organele de conducere ale eparhiei”⁴¹⁴.

Cu numai câțiva ani înainte de pensionare, mărturisea episcopului Andrei Mager al Aradului (1936-1960), despre intențiile sale în ce privește publicarea unui număr de 9 volume, “în baza materialului istoric de care dispun” referitor la istoria eparhiei. Intenționa publicarea următoarelor volume:

I. *Despre începuturile episcopiei Aradului și până la 1728*

II. *Chestii bisericești și culturale până la 1750;*

III. *Statisticile despre județul Aradului dintre anii 1743-52 cu apărarea populației locuitoare - cu numele iobagilor, etc. - și a referințelor economice ale țăranilor noștri de atunci;*

IV. *Epoca episcopului arădean Sinesie Jivanovici (1750-68);*

V. *Epoca reorganizărilor politice, bisericești și economice inclusiv revoluția lui Horea (sub episcopii Pahomie Cnezevici și Petru Popovici) 1768-1786;*

VI. *Epoca episcopului arădean Pavel Avacumovici (1786-1814);*

VII. *Școalele de la Arad și Epoca lui Țichindeal și Nicoară (1812-30);*

⁴¹¹ A apărut în volumul “Fraților Alexandru și Ion I. Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani”, București, 1936, pp. 229-248.

⁴¹² “Bis. și Șc.”, anul LVI, nr. 10-11, 6-13 martie 1932, p. 9.

⁴¹³ *Începuturile publicisticii românești din Arad*, în “Hotarul”, 1933, nr. 3-4, pp. 14-18; *Începuturile publicisticii bisericești la Arad. O schiță și un cadru*, în “Piatră de hotar”, anul III, Arad, nr. 5-6, 17 mai 1936, pp. 10-20; *Începuturile publicisticii bisericești de la Arad*, în “Bis. și Șc.”, anul LXI, nr. 22, 30 mai 1937, pp. 192-194; nr. 23, 6 iunie 1937, pp. 200-202; nr. 24, 13 iunie 1937, pp. 208-209; nr. 25, 20 iunie 1937, pp. 216-218 (Extras, Arad, 1937, 17 p.).

⁴¹⁴ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 39, f. 8-10.

VIII. *Episcopii Samuil Vulcan și Gerasim Raț*;

IX. *Zece ani din urmă în viața episcopului Gherasim Raț (1840-1850)*⁴¹⁵.

În anul 1935 avea deja publicat volumul VIII: *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din istoria românilor crișeni (1830-40)* (Arad, 1935), iar cinci ani mai târziu, a publicat volumul III: *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri cu un excurs istoric până la 1752 și însemnări istorice - politice ulterioare* (Arad, 1940), amintite deja în demersul nostru. Din păcate, lipsa posibilităților financiare l-au împiedicat să-și finalizeze planul. În fondul de documente rămas în urma sa, se află multe fișe cu însemnări din arhivele arădene ce acoperă perioada cuprinsă între anii următori înființării episcopiei arădene și primii ani de după realizarea actului de la 1 decembrie 1918.

În luna iunie a anului 1944 avea gata pentru tipar, *Studii. Informații și cuvântări istorice-culturale și politice - bisericești*,⁴¹⁶ proiectat a fi tipărit în trei volume: I. *Câteva capitole și însemnări din istoria politică, bisericească și culturală a românilor*; II. *Din viața bisericească și religioasă a românilor ardeleni* ce urma să cuprindă două părți, prima cu referire la Biserica ortodoxă ca instituție "hărică și națională", iar cea de-a doua, cuprinzând informații referitoare la uniție și sectele religioase; cel de-al III-lea volum, împărțit tot în două părți, cuprinde o seamă de discursuri și cuvântări în legătură cu Asociația "*Andrei Șaguna*" a clerului din Mitropolia ardeleană și o serie de "cuvântări bisericești și naționale" ținute cu diferite prilejuri. Ultima parte a acestui volum cuprinde unele "amintiri și fapte și câteva din scrisul nostru îndelungat în serviciul cultural al oficialității bisericești (1905-1939)". Așa după cum menționează în *Introducere*, „cu acest volum începem să publicăm o serie de roade ale ostanelilor” ce reprezenta "mai mult un scris de ocazie" publicat inițial în coloanele unor reviste în decursul a mai bine de patru decenii. Din păcate nici acest manuscris nu a văzut lumina tiparului în forma pregătită de autor.

Mulți se întreabă, pe bună dreptate, de ce istoricul Gheorghe Ciuhandu, după bogata sa activitate desfășurată în domeniul cercetării istoriei ecleziastice, nu a reușit să realizeze mult așteptata sinteză istorică a Episcopiei Aradului. Credem că, așa ca și mai târziu, cu mici excepții, episcopii Aradului nu au acordat sprijinul material, și nu numai, pentru cercetări ample în arhivele arădene, ba mai mult, o lungă perioadă rodul cercetărilor sale au putut vedea lumina tiparului doar prin mari sacrificii financiare pentru el și familia sa.

Gh. Ciuhandu poate fi considerat un stăpân pe instrumentul de investigație, spirit inteligent și penetrant, capabil să înțeleagă subtilitățile documentelor. Lucrările lui, bogate în informații, sunt un punct de plecare pentru cercetătorul care dorește să facă incursiuni în istoria diecezei arădene.

⁴¹⁵ *Ibidem*.

⁴¹⁶ Se păstrează în B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 141.

III.3.2. Studii privitoare la raporturile Ortodoxiei cu Catolicismul

Activitatea istoriografică a preotului Gh. Ciuhandu se impune și prin felul de a privi și a scrie istoria românilor, în legătură cu ideea ortodoxă și stabilind raporturile organice dintre Ortodoxie și dezvoltarea istorică a neamului românesc, concepția aceasta personală începe să-și facă loc și să fie acceptată tot mai mult în rândul istoricilor români din perioada interbelică a secolului trecut.

Raporturile Ortodoxiei române cu religia catolică maghiară a fixat-o în câteva lucrări fundamentale pentru istoriografia transilvană. În *Papism și Ortodoxism în Ardeal sau porfiră și cununi de spini. Studiu statistic - bisericesc* (Arad, 1922, 96 p.), abordează raporturile confesionale din Ardeal, lămurind situația diferitelor Biserici și, în special a catolicismului față de Biserica ortodoxă. Bazându-se pe statistici, Ciuhandu demonstrează câtă nedreptate s-a făcut Ortodoxiei de către asuprairea străină. Concluziile ce se desprind nu îngăduie nici o răstălmăcire. În concluzie, autorul cerea ca Bisericii românești, „pururi călcată în picioare în Statul ungar și devenită cea mai săracă între cultele din România, să i se facă dreptate, să i se deie înzestrarea materială similară și egalitară, din partea Statului român”⁴¹⁷.

Bazat tot pe documente statistice și de drept public maghiar, înmănușează concluziile la care ajunge în problema reglementării adevărilor și realelor drepturi și datorii de patron ecleziastic al statului nostru național - moștenite de la statul ungar de altădată - față de toate cultele din România Mare, cu deosebire față de cel catolic, în detrimentul cultelor necatolice, le tratează în *Patronatul ecleziastic ungar în raport cu drepturile statului român. Studiu istoric - statistic și politic - bisericesc* (Arad, 1928).

Bogăția materialului istoriografic publicat de Ciuhandu, mai ales după realizarea României Mari, este o prețioasă contribuție la cunoașterea stărilor religioase din părțile Aradului și Bihorului dar și a Transilvaniei. Convingerea lui era că viața bisericească nu este altceva decât o formă de manifestare națională a întregului neam românesc din Ardeal. Caracterul combativ al unor studii este izvorât din convingerea că în Transilvania catolicismul, ca orice abatere de la dreapta credință, nu a fost o pagubă oarecare confesională, ci o rupere în însăși ființa noastră națională. De aici și accentul de combatere, uneori poate chiar în forme mai violente, ce se găsesc statornic în lucrările sale, atingând astfel de probleme confesionale.

Începând cu husiatismul a cărui influență, până a determina primele noastre traduceri din slavonește, o contestă, coborând din timp la prigonirile luterane și calvine, trecând la cumplita epocă de confesionalism catolic din secolul al XVIII-lea, Ciuhandu a militat pe linia credinței ortodoxe, îndepărtarea de religia strămoșilor a fost un prilej de suferințe pentru românii ortodocși care și-au afirmat neîncetat credința lor și de oscilare până la totala renegare câteodată a acelora ce s-au răzlețit de marea comunitate românească și nu s-au mai găsit uniți sufletește.

⁴¹⁷ Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, p. 313.

Este problema unirii unei părți a românilor ortodocși din Transilvania cu Biserica Romei din anii 1698-1701 și cei care au urmat, intrată în sfera de cercetare a lui Ciuhandu, înfățișând tragedia românilor sub raport "sufletec - bisericesc prin ivirea uniției"⁴¹⁸.

"Toată viața și-a localizat preocupările științifice pe terenul de luptă cu uniția. A dus o luptă sistematică și persistentă, angajându-se cu toată puterea sufletească, cu o rară pasiune fiindcă e istoric și stă adânc înfipt cu inima în Ortodoxie" - după cum pe bună dreptate constata unul dintre apropiații săi, preotul Petru Dehelean din Arad.⁴¹⁹ Ciuhandu nu a făcut altceva decât să prezinte în adevărata lumină situația bisericii greco-catolice față de cea ortodoxă.⁴²⁰

În studiul cu titlul *Cei ce strică sufletul poporului românesc. O întâmpinare* (Arad, 1927, 32 p.) face o aprigă mustrare unițiilor care, în viziunea autorului, "s-au aliat cu străinii" dezbinând unitatea spirituală a românilor de dragul solidarității catolice, acuzând clerul unit de supunere față de Roma papală. Pentru a înlătura orice bănuială de interes vinovat și incorectitudine, în *Desbinarea religioasă a românilor ardeleni* (Arad, 1927, 64 p.), folosește în exclusivitate numai documentele catolice și greco-catolice, iar în *Uniția și analfabetismul în eparhia Gherlei. Constatări statistice-culturale* (Arad, 1939), pe baza unor statistici și mărturii luate din documente uniaste, arată cât de mare era acest flagel printre românii uniți și cât de mică era grija episcopilor și a școlilor uniaste față de cultura enoriașilor. După Ciuhandu, uniții, cu o dascălime slab pregătită, cu o preoțime oportunistă, educată în școli catolice, abonată la foi și reviste străine, fără dragoste față de limba maternă pe care episcopii cu nume maghiarizate nu o vorbeau bine, evident că nu se puteau înregistra rezultate pozitive în câmpul luminării poporului.

Situația privilegiată a unițiilor în comparație cu ortodoxii, înainte și după 1918, o tratează în *Românii ortodocși și uniți români sau două organizații bisericești românești din Ardeal* (Sibiu, 1922, 78 p.).

⁴¹⁸ Idem, *Urgia unionistă din județul Aradului și reacțiunea ortodoxă din anii 1834-5 (Pagini din istoria Diecezei Aradului)*, p. 3.

⁴¹⁹ Petru Deheleanu, *A plecat un om*, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 38, 17 septembrie 1939, p. 311.

⁴²⁰ *Schisma românească sau: Unirea cu Roma*, Sibiu, 1921, 54 p.; *Din trecutul Catholicismului în Ardealul românesc*, în "B. O. R.", anul XLII, 1924, p. 73-77, 137-141, 257-263; 1931, 1932, p. 238-240, 300-306; *Românii ortodocși și Uniții români sau: Două organizații bisericești în Ardeal*, Sibiu, 1921; *Biserica și catolicizarea*, în "R. T.", nr. 3, 1909, p. 142-146; nr. 4, p. 197-205; nr. 5, p. 241-249; *Cei ce strică sufletul neamului românesc. O întâmpinare*, Arad, 1926, 32 p.; *Dezbinarea religioasă a românilor ardeleni*, Arad, 1927, 64 p.; *Rutenii unguri și zugrumarea lor politică de către maghiari prin Unirea cu Roma. Studiu istorico-statistic și politico-bisericesc*, în "B. O. R.", anul XLV, 1927, nr. 2, p. 67-73; nr. 3, p. 143-146; nr. 5, p. 263-270; nr. 9, p. 522-527; nr. 11, p. 666-669; nr. 12, p. 719-722; *Cum își sposesc credincioșii episcopia unietă din Lugoj?*, Arad, 1938; *Specificul românesc unit*, în "Bis. și Șc." din 1938-1939; *Tovărășie de "tremurători și unieți"*, în "Bis. și Șc.", nr. 14, 1938, p. 116; *Problema "săcuiașcă" sub raport confesional. Câteva considerații și remarci statistice*, Sibiu, 1938, 18 p.; *Metode: cum "se fac" "sutele" de unieți în Crișana și Banat?*, în "Bis. și Șc.", nr. 22, 1938, p. 189-191; *Cine face confesionalism? Amintiri triste din Beiuș*, în "Bis. și Șc.", anul XLVII, 1923, nr. 3 (articolul este semnat cu pseudonimul Ioan Sapis).

Studiile în care a abordat problema unită, Ciuhandu menține un ton academic, o absolută obiectivitate, fiind mereu preocupat de adevărul istoric. La el polemica nu mergea până la pamflet precum la adversarii săi. Cu toate acestea, la fel ca și alți istorici din perioada interbelică (Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Ștefan Lupșa, Ștefan Meteș), alături de lumină, stăruie firească și umbre datorate epocii pe care a traversat-o și a concepției istorice împărtășite, exagerări ce decurgeau adeseori din spiritul istoriografiei practicate, tendințe confesionale care au împovărat construcția istoriografică. A avut “respectul cătră oricare altar ridicat întru numele Domnului nostru Iisus Hristos”, după cum însuși mărturisea în 1924. Neînțeleș de mulți, el a mers cu răbdare pe linia ce și-a trasat-o încă de la început, “de vr-o zece ani și mai bine studiez rosturile catolicismului agresiv printre românii din fostul stat ungar”, mai ales după 1921, când, “episcopia g. c. din Lugoj a dus propaganda papistă în popor cu broșuri de ocară și de ademenire, am ieșit pe teren”.⁴²¹ Roadele acestei munci nu a încetat să se vadă. A fost condamnat de mulți adversari a fi fanaticul unei confesiuni, ei ocolind însă argumentele istorice și logice. Polemicii sale viguroase și demne totodată, “Unirea” blăjană îi răspundea prin batjocuri ieftine, numindu-i argumentele “chinezarile lui Ciu-Han-Du”, Curia romană punându-l la index.

El nu a scris nici un tratat de teologie dogmatică pentru a justifica o astfel de imputare. Nu s-a considerat niciodată a fi fanaticul unei confesiuni, el considera că face o “propagandă legiuită” care nu pleca numai de la “gândul unui om, ci se sprijinește mai ales pe necesitatea sufletească pe care o simte poporul însuși [...] de a i se tălmăci vechile hrisoave - jalbe și rapoarte oficiale - în care sunt izvorate suferințele de odinioară ale înaintașilor, cari fără îndoială, au un cuvânt de spus urmașilor”.⁴²² Gheorghe Ciuhandu a recurs la documente și lucrări politice și religioase ale celor de altă confesiune pentru a scoate la lumină adevărul istoric și cazuri concrete. Poate fi considerat istoricul avizat al problemelor disciplinei pe care o cultivă, stăpân pe instrumentul de investigație, cunoscător a limbilor de cultură, dar și al celor moderne, un spirit inteligent și penetrant, capabil să înțeleagă subtilitățile documentelor.

III.3.3. Studii privitoare la manuscrise și cărți vechi românești

De o însemnătate deosebită pentru istoria eparhiei sunt și cercetările privitoare la vechea literatură manuscrisă sau tipărită de pe teritoriul de odinioară al diecezei arădene, mai ales din Bihor, continuând în acest fel o altă latură a activității mentorului său Vasile Mangra cu care a colindat satele pentru a aduna manuscrise liturgice și însemnări de pe cărțile de cult. Rezultatul cercetărilor,

⁴²¹ *O mărturisire. În chestia catolicismului* (manuscris din 11 ianuarie 1924), păstrat în B. A. O. R. Arad, *fond cit.*, dosar 125, f. 275-293.

⁴²² Gh. Ciuhandu, *Urgia unionistă din județul Aradului și reacțiunea ortodoxă în anii 1834-5*, p. 4.

Gheorghe Ciuhandu publicându-le în mai multe studii. În 1919 avea deja un însemnat material, pe care la publicat, în parte numai, sub titlul *Dieci și manuscrise românești din Bihor*, în “Tribuna” (Oradea, anul I, 1919, nr. 46, 48-50), iar în 1920 și 1922, publică *Urme vechi de cultură românească în Bihor*, în “Cele Trei Crișuri” (anul I, 1920, nr. 7-20; anul II, 1921, nr. 1-8)⁴²³.

Prețuind tezaurul de carte veche românească răspândit prin toate bisericile parohiale din cuprinsul eparhiei, atrăgea atenția asupra necesității de a descifra cu mială și competență însemnările, circulația cărților, toate constituind o dovadă în plus a conștiinței unității de credință și neam a românilor. La propunerea sa, prin Circulara nr. 6063 din 1931 a Consiliul eparhial, se cerea preoților din eparhie “culegerea notițelor de prin cărțile bisericești vechi și de pe inscripții pentru scrierea istoriei eparhiei”⁴²⁴. Inițiativa a fost concretizată într-un dosar conținând 427 file⁴²⁵, cuprinzând șirul preoților parohi, al învățătorilor, cu anii de activitate, informațiile despre cărți fiind însă foarte vagi, neprecise și incomplete.

În peregrinările sale prin bisericile bihorene a descoperit un *Molitvelnic*⁴²⁶ în manuscris despre care a publicat în anul 1941 în revista “Biserica Ortodoxă Română”⁴²⁷, în care pune problema, importantă din punct de vedere teologic și lingvistic a vechilor manuscrise ardelene, dar mai ales a celor din Bihor. Studiul, sub raport liturgic și lingvistic, ne arată vechimea elementului ortodox și românesc atât în Bihor cât și în celelalte părți ardelene. *Molitvelnicul* în manuscris cuprinde: rânduiala botezului (f. 4-53); rânduiala logodnei și a cununiei (f. 54-81); rânduiala spovedaniei (f. 94-110); rânduiala maslului (f. 111-167); rânduiala împărțășaniei grabnice a bolnavului (f. 168-174); rânduiala la ieșirea sufletului (f. 174-191); rânduiala înmormântării mirenilor (f. 192-261); rânduiala înmormântării pruncilor mici (f. 262-291); „rânduiala îngropării cându să săvârșește vreun creștin dintre pravoslavnici în săptămâna luminată” (f. 292-315) și continuă cu prezentarea întregului cuprins al manuscrisului⁴²⁸.

În unele studii caută să dovedească, prin prisma vechii limbi liturgice, însăși vechimea românilor. Lega acest grup etnic de voievodatul Maramureșului, formând astfel un masiv românesc nepătruns încă de infiltrările catolice până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În același timp Bihorul, reprezenta, sub raport cultural, o veche școală de copişti, preoți și dieci până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea. Gheorghe Ciuhandu consideră că vechile texte liturgice în manuscris atribuite unor

⁴²³ A mai publicat: *Cărți de afurisenie sau de blăstăm*, în “R. T.”, 1927, 1930 (și în extras); *Ce ni spune o “Pravilă” de la Arad*, în “Hotarul”, anul III (1936) nr. 2-3, februarie - martie, p.25-27 p.

⁴²⁴ A. A. O. R. Arad, gr. III, dosar 385/1930, doc. 6063, f. 397.

⁴²⁵ Idem, gr. III, dosar 426/1923.

⁴²⁶ Titlul manuscrisului: *Molitvenicu izvoditu din slovenie, pre limba rumânească, în zilele craiului Apași Mihai, cu blagoslovenia mitropolitului Varlaamu, în mitropolia Bălgrad.*

⁴²⁷ *Un vechi Molitvelnic manuscris din Bihor, în legătură cu alte Molitvelnice*, în “B. O. R.”, anul LIX (1941), nr. 9-10, p. 536-576.

⁴²⁸ *Ibidem*, p. 543.

influențe externe sunt de fapt rămășițe ale unui vechi cult românesc ortodox, a unei limbi cu un vocabular și o topică atât de veche.

Aceste probleme le pune în discuție în lucrarea, *Manuscrise, dieci și copiiști bihoreni*, la care nu a terminat capitolul final, lucrarea întreagă rămasă în manuscris. Autorul, semnala cele mai vechi manuscrise din regiune, trei liturghiere (unul românesc de la începutul secolului al XVII-lea provenind din Abram, altul din Otlaca iar al treilea slavo-român provenind din Lipova, ambele de la sfârșitul aceluiași secol)⁴²⁹.

Lucrarea, de o întindere apreciabilă, 1113 file, este împărțită în trei părți mari, fiecare având mai multe capitole și subcapitole⁴³⁰. Iată cele trei părți ale lucrării:

I. *Manuscrise, dieci și limba din Bihor (f. 17-534).*

II. *Biserica veche românească cu specială privire la Bihor (f. 535-833).*

III. *Influențe eterodoxe asupra Bisericii vechi românești și reacțiuni ortodoxe (f. 834-1113).*

Din acest domeniu al preocupărilor lui Ciuhandu se păstrează două lucrări în manuscris: *Note privind manuscrisele românești vechi din Bihor*⁴³¹, și *Note adunate din cărțile vechi românești aflate în partea Aradului*⁴³². În Fondul de documente rămas în urma lui Gh. Ciuhandu se păstrează mai multe manuscrise legate de domeniu manuscriselor și cărților vechi liturgice: *Notițe despre manuscrise bihorene* (35 file), *Notițe și extrase din Liturghier* (201 file), *Un Liturghier manuscris* (264 file), *Notițe liturgice* (7 file). „Un studiu despre liturghiere vechi îl avea aproape gata ultima dată când l-am vizitat, în 1946”, mărturisește istoricul Ștefan Lupșa⁴³³.

Multe din manuscrise și cărțile vechi de cult le-a putut cerceta și cu prilejul pelerinajelor la bisericile de lemn din Arad și Bihor⁴³⁴, întreprinse alături de istoricul de artă Coriolan Petranu de la Universitatea din Cluj, care pregătea cele două monografii publicate în 1927 și 1931⁴³⁵. Lui Gheorghe Ciuhandu se datorează partea istorică de la cele două cărți ale lui Coriolan Petranu.

⁴²⁹ Șt. Lupșa, *Istoria Eparhiei Aradului*, vol. I, f. 168.

⁴³⁰ Partea introductivă a manuscrisului a fost publicat postum în „Altarul Banatului”, Serie nouă, anul II (XLI), nr. 4-6, 1991, pp. 97-101.

⁴³¹ Se află în colecția lui Florian Dudaș, cf. Fl. Dudaș, *Manuscrisele românești din bisericile Bihorului*, vol. I, Oradea, 1985, p. 169.

⁴³² *Ibidem*, vol. II, p. 17, nota 6.

⁴³³ Ștefan Lupșa, + *Iconom stavrofor Dr. Gh. Ciuhandu*, în „T. R.”, anul XCV, nr. 17-18, 11 mai 1947, p. 2.

⁴³⁴ În perioada când a peregrinat prin satele bihorene, cu Vasile Mangra, Coriolan Petranu sau singur, a adunat un bogat material folcloric, numai o parte publicat, cel mai mult rămas în manuscris. Vezi: Gh. Ciuhandu, *O scurtă lămurire*, în „L. R.”, anul XXI, Beiuș, anul 22, 15 noiembrie 1941, pp. 210-213; nr. 23, 1 decembrie 1941, p. 218.

⁴³⁵ Petranu, Coriolan, *Bisericile de lemn din județul Arad*, Sibiu, 1927; Idem, *Monumentele istorice ale județului Bihor. I. Bisericile de lemn*, Sibiu, 1931.

A fost preocupat de problema limbii române în Biserica ortodoxă, ca „o chestiune cardinală”. Această temă a dezbătut-o în studiile: *Limba liturgică românească*⁴³⁶ și *Biserica ortodoxă și chestiunea limbei naționale*⁴³⁷, amândouă rămase în manuscris. Tot din acest domeniu al istoriei literare bisericești mai amintim: *Licăriri românești în trecutul vechei biserici a românilor* (“Bis. și Șc.”, anul XXXVIII, 1914, nr. 10, p. 74); *Licăriri de românism în vechea biserică a românilor. Epoca tiparelor românești din vremea influenței protestantice* (“R. T.”, anul VII, 1914, nr. 10-12, pp. 217-232; anul X, 1916, nr. 1-3, pp. 30-43) și *Cărțile de afurisenie sau blestem din Ardeal* (Sibiu, 1930).

III.4. EDITOR DE DOCUMENTE ȘI MANUSCRISE

De obicei, munca de istoric se împletește cu aceea de editor al izvoarelor istorice. Acest lucru este de regulă mai ales acolo unde edițiile de izvoare lipsesc, deși acestea există în arhivă. Gheorghe Ciuhandu nu a fost un editor de texte și documente, deși practic, nu a avut posibilitatea să arate cum ar fi conceput el tehnicile edițiilor. A publicat un număr impresionant de documente în volumul *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț* și în *Români din Câmpia Aradului*. Spre deosebire de documentele demografice din cea de-a doua carte, în prima, documentele sunt redată în limba actelor fără a face și o traducere a lor, mult mai accesibilă cercetătorului.

Preocupat mereu de a intra în posesia unor documente istorice necesare pentru redactarea unei istorii a eparhiei arădene, Ciuhandu era mereu în corespondență cu diferiți istorici. În anul 1934, profesorul dr. Alexa Ivič de la Suboțița, îl informa despre rezultatul cercetărilor istorice întreprinse în „următoarele secțiuni ale arhivei de stat ungar din Budapesta: Cancelaria ungară de Curte, Deputația ilirică, cancelaria ilirică de Curte și Cancelaria ardeleană de Curte”, de unde adunase deja un număr însemnat de documente istorice, în limbile latină, germană și maghiară, care unele proveneau din cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, altele din prima jumătate a secolului următor⁴³⁸. Erau și documente în limba română pe care A. Ivič se angaja să i le ofere lui Gh. Ciuhandu pentru a le publica. Ivič spera ca documentele adunate de el și altele pe care încă le mai avea de adunat să cuprindă 50 de coli tipărite, iar „dacă ați pune la un loc materialul Dv cu al meu, desigur ar da 100 coli de tipar”, îi scria corespondentului său de la Arad. Se angaja să-i furnizeze lui Ciuhandu toate copiile de documente pe

⁴³⁶ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 72, f. 385-393.

⁴³⁷ *Ibidem*, dosar, 98, f. 181-184.

⁴³⁸ La 9 ianuarie 1934, Ștefan Lupșa se adresează lui Gheorghe Ciuhandu aducându-i la cunoștință că românii nu erau admiși, pentru cercetări istorice, în arhivele de la Budapesta, motiv pentru care îi cere să intervină pe lângă Alexa Ivič, care deja făcuse intense cercetări istorice în arhivele de la Viena, să-și îndrepte atenția mai mult spre arhivele de la Budapesta unde sârbii aveau acces. B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 16.

care le are din arhivele din Budapesta, pentru a le publica cu sprijinul Academiei Române într-un corpus de documente⁴³⁹.

La 8 ianuarie și 4 aprilie 1934, Gh. Ciuhandu se adresa Academiei Române aducându-i la cunoștință intenția sa de a publica un volum de documente „privitoare la trecutul cultural românesc” din cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a celui următor⁴⁴⁰. Avea în vedere întreg materialul adunat din arhivele județului și a Episcopiei Aradului, mai ales pe cele „dintre anii 1737-1800 și dintre 1830-1840” la care se adăugau cele puse la dispoziție de Ștefan Lupșa, pe atunci profesor la Academia Teologică din Oradea, adunate din arhivele vieneze încă în 1929, când a beneficiat de o bursă de studii din partea Episcopiei de Oradea.

Documentele puse la dispoziție de Ștefan Lupșa, cuprindeau „materiale de istorie bisericească și culturală începând de la jumătatea veacului XVIII încoaci și până la jumătatea celui de al XIX-lea”, despre care aducea la cunoștință Academiei Române că „părintele Lupșa va fi mai bucuros dacă documentele sale le-ar publica On. Academia Română”⁴⁴¹. Secția istorică a Academiei Române, în ședința sa din 19 mai 1934, analizând propunerea lui Ciuhandu, a hotărât ca întreg materialul adunat să fie trimis la înaltului for științific, „urmând ca tipărirea lui să se facă când Academia va putea”⁴⁴².

Pentru că încă nu s-a întreprins nimic cu documentele lui Ștefan Lupșa, la 12 martie 1935, Gh. Ciuhandu pune la dispoziția Academiei Române un „caiet de documente istorice”, cu titlul: *Beschreibung der Walachei vor einem Jahrhundert* (Descrierea românilor de-a lungul timpului)⁴⁴³, al profesorului Alexa Ivic, cuprinzând o prefață în sârbește și în traducere românească, și 33 de documente provenind din arhivele de la Budapesta, „cu gândul și condiția unei publicări”⁴⁴⁴. Academia Română din lipsa fondurilor financiare necesare tipării volumului, la 3 martie 1936, restituie manuscrisul lucrării pentru a fi trimis „celui în drept”⁴⁴⁵.

Problema tipării unei colecții de documente „cuprinzând materiale istorice din această regiune ca și din alte arhive, privind în general viața românească”, l-a

⁴³⁹ *Ibidem*, dosar 125, f. 58- 58v. Scrisoarea lui Alexa Ivici din 28 martie 1934.

⁴⁴⁰ *Ibidem*, dosar 125, f. 56-57. Scrisoarea lui Gheorghe Ciuhandu din 4 aprilie 1934; *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948. Colecție de documente*, doc. 89, p. 415.

⁴⁴¹ *Ibidem*.

⁴⁴² *Ibidem*, dosar 125, f. 54.

⁴⁴³ Lucrarea se află în *Fondul Gheorghe Ciuhandu* (dosar 18) și cuprinde 49 de file și o hartă.

⁴⁴⁴ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 125, Alexa Ivici, *Material arhivistic despre trecutul literar și cultural al românilor*.

⁴⁴⁵ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 56, f. 20. Scrisoarea din 3 martie 1936. Cu toată penuria financiară, Academia Română, în cele din urmă, publică un număr de 35 de documente dintre anii 1772-1844 adunate de A. Ivici din Arhivele de Stat de la Budapesta, sub titlul, *Documente privitoare la mișcarea literară și culturală a românilor din Ungaria în secolele XVIII și XIX*, în „An. Acad. Rom. Memoriile Secțiunii Istorice XVIII, 1936-1937.

preocupat mereu. Chestiunea a fost pusă și cu prilejul *Congresului cultural* care a avut loc la Arad în ziua de 30 ianuarie 1938⁴⁴⁶.

Preocupat și de editarea unor manuscrise istorice, printr-o scrisoare din 3 august 1938, aducea la cunoștința Academiei Române existența în Biblioteca Episcopiei Aradului a mai multor manuscrise ale lui Samuil Micu, Gheorghe Șincal și Ioan Monoran, toate provenind din „lăsământul de odinioară” al profesorului Alexandru Gavra⁴⁴⁷, care le-a adunat în timp de „peste 40 de ani [...] culegându-le care dintr-o țară care di alta”⁴⁴⁸. Se arăta, în primul rând, interesat de o copie „de pe Istoria românilor în 4 volume” ale lui Samuil Micul. „Cele dintâi formează istoria politică a Ardealului, Munteniei și Moldovei, iar vol. IV Istoria bisericii românești ardelen până în prag de numirea lui Ioan Bob”⁴⁴⁹. Dorea publicarea volumului al IV-lea, intitulat: *Istoria bisericească a Episcopiei românești din Ardeal, acum întâiu culeasă și scrisă de P. Samuil Clain din Sadu, ieromonah din mănăstirea Sfintei Troițe din Blaj*⁴⁵⁰, care, după părerea lui Gh. Ciuhandu „ar fi de un mare interes cultural”, motiv pentru care se adresează Academiei Române cu rugămintea să „binevoiască [...] a lua asupra sa cheltuielile de tipărit” a manuscrisului⁴⁵¹. Secțiunea istorică a Academiei Române, în urma examinării propunerii lui Gh. Ciuhandu, prin Ioan Lupaș, cerea ca această copie a manuscrisului „s-o colăționeze mai întâi cu textul original care se află la Episcopia unită din Oradea Mare”⁴⁵².

Tot prin scrisoarea din 3 mai 1938, Ciuhandu propunea Academiei Române și publicarea, cu prilejul împlinirii a 500 de ani de la Sinodul unionist de la Ferrara-Florența (1439), a unei copii despre istoria sinodului, intitulată: *Istoria împărăcherii între Biserica Răsăritului și a Apusului*, de pe manuscrisul lui Samuil Micu. Numai lipsa mijloacelor financiare pune în imposibilitate Academia Română a tipări manuscrisul⁴⁵³.

Referitor la acest subiect, Gheorghe Ciuhandu publică studiul *În legătură cu Sinodul de la Florența (1439). Note fugare în legătură cu opera lui Samuil Klein*

⁴⁴⁶ Gh. Ciuhandu, *Arhivele arădene*, p. 40.

⁴⁴⁷ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 73, f. 44-45. Scrisoarea din 3 august 1938 adresată Academiei Române.

⁴⁴⁸ Toma G. Bulat, *O încercare de a se tipări la București manuscrisele lui Samuil Micu-Clain și Gheorghe Șincal aflate la Arad și Oradea Mare (1863-1865)*, în “M. B.”, anul XXII, 1972, nr. 1-3, pp. 95-105. Vezi și Lucian Emandi, *O importnată colecție de manuscrise arădene*, în “Comunicări și referate”, Arad, 1973, pp. 51-58.

⁴⁴⁹ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 73, f. 44-45.

⁴⁵⁰ Copia executată de Gh. Ciuhandu după manuscrisul lui Alexandru Gavra se păstrează în *Fondul Gh. Ciuhandu*, dosar 73, și conține 325 file.

⁴⁵¹ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 73, f. 44-45. Intenția publicării manuscriselor “Klein, Monorai latinescu și Șincal cel adorat și genuin”, precum și a altor manuscrise adunate de ilustrul profesor de la Preparandia arădeană, a existat încă din secolul al XIX-lea, vezi T. G. Bulat, *op. cit.*, pp. 95-105.

⁴⁵² B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 73, f. 43.

⁴⁵³ În anul 1939, “Revista Teologică” de la Sibiu (anul XXIX, 1939, nr. 7-8) închină un număr întreg acestei comemorări. Studiile sunt semnate de Gheorghe Ciuhandu, Teodor Bodogaie, Grigorie T. Marcu, Nicolae Neaga și Liviu Stan.

(Sibiu, 1939)⁴⁵⁴, în care, referindu-se la lucrarea în manuscris a lui Samuil Micu, arată acarakterul adevărat al Sinodului, răspunzând tuturor celor care căutau să-i denatureze istoria. Este unul din primele studii științifice pe această temă. El constituie o analiză a lucrării lui Samuil Micu despre sinodul florentin, în care respinge părerea potrivit căreia Sinodul de la Florența ar fi reprezentat norma unurilor cu Roma de mai târziu, atrăgând atenția și asupra faptului că autorul manuscrisului nu și-a încheiat studiul despre acest sinod cu fraze de aprobare a acestuia, ci promitea să-și prezinte punctul propriu de vedere, avea deci îndoieli în legătură cu legitimitatea și ecumenicitatea sinodului florentin. Este regretabil că nu a putut publica manuscrisele lui Samuil Micu. Am fi avut prilejul să vedem mai bine cum înțelegea el subtilitatea critică. Multe din documentele pe care le-a adunat din arhivele arădene sau primite de la istoricul Ștefan Lupșa ca și manuscrisele din „lăsământul” lui Alexandru Gavra, au rămas în manuscris.

Încă în luna aprilie a anului 1927, începe redactarea unor *Notițe autobiografice*⁴⁵⁵, reluate spre sfârșitul vieții, într-o formă mai amplă, sub titlul: *Din viața mea. Făcute și pășite, spuse ca să învețe și alții din ele*, fără însă a le putea finaliza și publica, desfășurarea evenimentelor mergând doar până în anul 1925. Al doilea manuscris a apărut postum⁴⁵⁶. Valoarea istorică a celor două manuscrise este ușor de înțeles, dacă avem în vedere că viața lui Gh. Ciuhandu era strâns legată de Episcopia Aradului, punându-se la dispoziție date mai puțin cunoscute din istoria ei, mai ales din perioada primelor două decenii și jumătate a secolului al XX-lea.

În luna iunie 1944, pe când se afla la odihnă în stațiunea Vața de Jos, avea gata pentru tipar lucrarea intitulată: *Studii. Informații și cuvântări istorice-culturale și politice-bisericești*, proiectată a apărea în trei volume⁴⁵⁷. În *Introducere* menționează că odată „cu acest volum începem să publicăm o serie de roade ale ostanelilor noastre în domeniul scrisului românesc, unele mai vechi, altele mai nouă: studii, articole și informațiuni”. Ele reprezintă „mai mult un scris de ocazie” prin care se încadra în „propaganda culturală românească”, fiind publicate în coloanele unor reviste. Tot materialul este rodul unei munci de peste patru decenii, reușind să se pună în slujba unor cercetări mai cu seamă cu caracter istoric și cultural, altele de ordin statistic „așa de puțin cultivat încă”, a căror tipărire într-un volum oglindind străduințele lui Gh. Ciuhandu și pentru a înlesni „și altora să cunoască și mai ales să poată utiliza rezultatele cercetărilor” pe care le-a întreprins.

Volumul I (*Câteva capitole și însemnări din istoria românească*) cuprinde însemnări din istoria politică, bisericească și culturală a românilor, iar volumul al II-lea (*Din viața bisericească și religioasă a românilor ardeleni*), privește numai

⁴⁵⁴ Inițial a fost publicat în “R. T.”, anul XXIX, 1939, nr. 7-8, pp. 281-294.

⁴⁵⁵ O parte din ele se păstrează în B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 59-72, iar cealaltă în fondul familiei din Timișoara.

⁴⁵⁶ Este vorba de Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925). Din viața mea. Făcute și pășite, spuse ca să învețe și alții*, Ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Constantin Jinga, Postfață de conf. dr. Gheorghe Ciuhandu, Timișoara, 1999, 338 p.

⁴⁵⁷ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 141.

viața bisericească, având două secțiuni, prima referindu-se la Biserica ortodoxă ca instituție „harică și națională”, iar cea de-a doua se ocupă de uniți și secte. Volumul al III-lea (*Cuvinte de propovăduire*), în prima parte, cuprinde o seamă de discursuri și cuvântări în legătură cu Asociația „Andrei Șaguna” a clericului din Mitropolia ardeleană, mai întâi ca președinte al Secției Arad (1919), apoi ca președinte general al Asociației (1922). În a doua parte a volumului se cuprind „cuvântări bisericești și naționale”, iar în cea de-a treia parte, „amintiri și fapte și câteva din scrisul nostru îndelungat în serviciul cultural al oficialității bisericești” (1905-1939).

III.5. SCRIERI CU CARACTER TEOLOGIC

III.5.1. Scrieri liturgice

Pentru trebuințele religioase, rituale și duhovnicești ale credincioșilor, dar mai ales pentru soldații români aflați pe front, sub îndrumarea preotului Gh. Ciuhandu este tipărită o *Carte de Rugăciuni și Cântări, cu adaos de cuvinte mângâietoare și îndemnuri morale, scoase din Sfânta Scriptură* (Arad, 1915)⁴⁵⁸.

Un loc aparte în preocupările liturgice ale lui Gh. Ciuhandu în constituie abordarea unor probleme privitoare la Sfintele Taine. În anul 1933 vede lumina tiparului la Cernăuți, studiul intitulat: *Rânduiala Sfintei Mărturisiri la români. Însemnări rituale. Cu două anexe: Ritualul sârbesc (1524). Ritualul românesc (1681)*⁴⁵⁹, în care susține că ritualul Sfintei Mărturisiri ar fi susceptibil de revizuire, mai ales că nici nu există o unitate rituală. La sfârșitul lucrării prezintă, în anexă, două mărturisiri, una de ritual slavon din 1524, iar cealaltă după un Molitfelnic al mitropolitului Dosoftei al Moldovei, într-o „neoșă și plină de miere limbă moldovenească”. După mențiunea autorului, lucrarea ar putea fi un imbold pentru alții mai competenți și în special pentru dascălii în teologie care ar trebui îndrumați „cu stăruință în direcția unor asemenea cercetări istorice-bisericești și culturale”. Considera că lucrări din acest domeniu, ar fi nu numai utile, ci și necesare, „poate ele ne-ar aduce lumină asupra raporturilor de filiație ierarhică-canonice și de legături bisericești, deoarece legăturile de acest fel au fost – și nu puteau să nu fie – încopciate cu aduceri de cărți sau de obișnuințe tipiconale, rituale, etc., cari, așa cred eu, ar putea fi descoperite prin compararea manuscriselor similare între olaltă și în raport cu cărțile sau manuscrisele la fel din alte provincii românești sau și țări învecinate cu România”⁴⁶⁰.

⁴⁵⁸ Ediția a III-a a apărut tot la Arad, în 1938, ca Nr. 4 din Biblioteca “Îndemnuri duhovnicești”.

⁴⁵⁹ Inițial a fost publicat în revista “Candela” (anul XLIII, ianuarie-decembrie 1932, nr. 1-12) de la Cernăuți.

⁴⁶⁰ Gh. Ciuhandu, *Rânduiala Sfintei Mărturisiri la români. Însemnări rituale. Cu două anexe: Ritualul sârbesc (1524). Ritualul românesc (1681)*, Cernăuți, 1933, p. 5.

În toamna anului 1933 face o propunere Sfântului Sinod pentru revizuirea Rânduiei Tainei Sf. Mărturisiri. La 28 noiembrie 1933, Sinodul răspunde lui Gh. Ciuhandu că “nu găsim oportun nici ca metodă nici ca scop. Pentru ca o revizuire când se va face și dacă nu se va găsi necesar, aceea în orice caz va trebui să se facă numai după toată Biserica ortodoxă”⁴⁶¹.

În urma unei îndelungate practici duhovnicești la Penitenciarul din Arad „și în contactul cu tineretul școlar”, constată necesitatea unui îndreptar pentru „scaunul sfintei Mărturisiri”. Așa a apărut lucrarea *Sfânta Mărturisire și Sfânta Cuminecătură*, tipărită în trei ediții⁴⁶², ceea ce demonstrează interesul deosebit pe care l-a stârnit în lumea bisericească, dar și necesitatea pe care a reprezentat-o abordarea unor asemenea probleme.

Din studiile cu caracter liturgic mai amintim: *Iarăși pentru sfinții de sânge românesc*⁴⁶³; *Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie în lumina altor rugăciuni ale Sfintei Bisericii ortodoxe*⁴⁶⁴; *O rătăcire de îndreptat în legătură cu numirea și rosturile „Catedralelor”*⁴⁶⁵; *Rugăciuni și distincții bisericești*⁴⁶⁶.

În anul 1904 începe lucrul la un poem teatral biblic, care dorea să fie o trilogie religioasă în formă teatrală. Prima parte era gata pentru tipar în 1915, dar nu a publicat-o din cauza războiului, numai în anul 1934, sub titlul: *Mântuirea mea Dumnezeu (Ps. 61, v. 7). Poem teatral biblic în trei tablouri. Întocmit din texte ale Sfintei Scripturi (Arad, 1934, 74 p.)*⁴⁶⁷. Așa după cum însuși mărturisește, încă de la început, lucrarea se dorea a fi o trilogie religioasă din care prima parte să aibă un subiect din Vechiul Testament, a doua de la începutul creștinismului, iar cea de-a treia din istoria românilor.

Este și o piesă moralizatoare înfățișând o seamă de împrejurări din viața evreilor, din faza ultimă a robiei lor asiriene și din cursul luptelor pentru redobândirea libertății naționale, politice și religioase. Are un scop de trezire religioasă și zidire sufletească, o reînviere morală și socială pe temeiul credinței și idealul religios-moral. Poemul are în atmosfera lui totală un covârșitor ton mistic, explicabil și prin culoarea vremurilor, dar mai ales prin forma în care este scris. Alcătuit num ai din citate luate din Sfânta Scriptură, autorul dovedește o uimitoare stăpânire a materialului biblic. Este un mozaic prețios în care se îmbină în chip armonios atâtea frânturi de adorație divină din Vechiul Testament.

⁴⁶¹ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. nenumerotată.

⁴⁶² Ediția I și a II-a au apărut în 1930, iar ediția a III-a în 1936 (Nr. 1 din Biblioteca „Îndemnuri duhovnicești”). Toate edițiile au apărut la Arad.

⁴⁶³ „B. O. R.”, 1931, nr. 10, pp. 588-594.

⁴⁶⁴ Arad, 1936, Nr. 3 din Biblioteca „Îndemnuri duhovnicești”.

⁴⁶⁵ „R. T.”, anul XXVII, nr. 7-8, 1937.

⁴⁶⁶ „Bis. și Șc.”, anul LXII, nr. 26, 1938, pp. 219-221. Articolul nu este semnat de autor dar aparține lui Gheorghe Ciuhandu.

⁴⁶⁷ Nr. 2 din Biblioteca „Îndemnuri duhovnicești”.

Din această categorie a scrisului teologic a lui Gh. Ciuhandu, a rămas în manuscris o lucrare cu spicuri din *Octoiul mare*, intitulată: *Vino suflete ! Chemări creștine*, proiectată a fi Nr. 4 din Biblioteca „Îndemnuri duhovnicești”.

III.5.2. Scrieri despre erezii, secte, concepții religioase

Probleme ridicate de începuturile literaturii noastre scrise sunt legate de viața bisericească a poporului român. Cercetarea lor a mers destul de încet și a fost abordată numai de către laici, care tratau problema, mai ales din punct de vedere cultural, mai puțin religios. Rareori au intervenit reprezentanți ai Bisericii pentru a-și spune cuvântul potrivit cu indicațiile doctrinar-religioase. Așa este și cazul cărților populare religioase, în jurul cărora s-a acreditat părerea, susținută, între alții, și de Bogdan P. Hașdeu, că avem de-a face cu produse ale influenței bogomilice la români.

Preocupat de problema bogomilismului la români încă din anul 1913, Gh. Ciuhandu, bun cunoscător al doctrinei Bisericii ortodoxe, revine asupra temei abia în 1933, în studiul *Bogomilismul la români* (Sibiu, 1933, 24 p.)⁴⁶⁸. Examinând doctrina bogomilică despre Sfântul Arhanghel Mihail, favoritul venerat de bogomili, ajunge la concluzia că nici în scrierile vechi și nici în folclorul românesc nu existau influențe ale sectei bogomilice, ceea ce înseamnă că poporul român nu s-a identificat cu aceasta pe cât s-a afirmat până atunci. Cultul Arhanghelului Mihail prezent în legendele religioase ale românilor își găsește explicația deplină prin punerea lui în legătură cu rolul ce-l are acest sfânt atât în Vechiul Testament cât și în Noul Testament, cu atât mai mult, cu cât concepția folclorului nostru despre Arhanghelul Mihail este în vădită contradicție cu doctrina bogomilică. Cercetând și cuprinsul textelor mähăcene, pe baza cărora Bogdan P. Hașdeu a ajuns la ipoteza influențelor bogomilice, Gh. Ciuhandu junge la concluzia că ele oglindesc concepția populară despre Arhanghelul Mihail, în opoziție cu ceea ce susțineau bogomilii, dar fără a contrazice în esență doctrina ortodoxă. El lasă să se înțeleagă că aceste producții apocrife veneau din veacurile de la credincioși. Trecutul nostru nu a avut tradiții bogomilice, iar în „vechile noastre monumente de cultură religioasă ca și în credințele populare ale românilor, a trăit și trăiește încă concepția unui creștinism popular apocrif care nu poate fi identificat cu credințele bogomilice”. Studiul lui Ciuhandu dovedind „inexistența printre noi a unui bogomilism organizat și influențat”, reduce în același timp pentru istoria noastră literară influența acestei secte în ce privește cărțile populare.

În câteva studii, dintre care amintim: *Un neam și un suflet* (Arad, 1925, 16 p. Nr. 1 din „Biblioteca creștinului ortodox”) și *Icoane din viața fățarnică a bapțiștilor* (Arad, 1927), se ocupă de fenomenul neoprotestant care începea să aibă tot mai mulți adepți în epocă.

⁴⁶⁸ Extras din “Revista Teologică”, anul XXII, 1933.

III.6. COLABORATOR LA PRESA BISERICESCĂ ȘI CULTURALĂ

Este foarte greu a face o analiză a lucrărilor publicate de Gheorghe Ciuhandu în diferite periodice ale vremii, de la debutul său publicistic întâmplat în anul 1897 și până în 1947. Acesta este și motivul pentru care ne vom opri doar la principalele momente din viața sa legate de presa bisericească și nu de publicistica sa. Menționăm doar că în articolele și studiile publicate a abordat probleme de teologie, istorie bisericească și națională, de cultură, cronici, recenzii, presărate în revistele: “Biserica și Școala”, “Tribuna”, “Tribuna Poporului”, “Românul”, “Hotarul”, “Salonul literar”, “Știrea”, “Foaia literară”, toate din Arad; “Telegraful Român” și “Revista Teologică” de la Sibiu; “Candela” (Cernăuți); “Biserica Ortodoxă Română” (București); “Legea Românească” și “Cele Trei Crișuri” de la Oradea, „Analele Banatului” (Timișoara).

Pe lângă faptul că a colaborat la periodicele vremii, Gheorghe Ciuhandu este preocupat, încă din perioada când urma cursurile Facultății de Teologie din Cernăuți. Aici, în anul 1904, împreună cu prietenul și colegul său Nicolae Bălan, viitorul mitropolit al Ardealului, ridicare anivelului pregătirii clerului, plănuia editarea unei reviste teologice, prevăzută să apară la București, revistă care „să se întrețină din condeiele tuturor teologilor români ortodocși – studenți și clerici – din Regatul României și din Austro-Ungaria”. Militând pentru înființarea revistei, Gh. Ciuhandu, în articolul *Să fie lumină*, publicat în revista „Tribuna” din Arad (nr. 91, 11/24 mai 1904, p. 1), se arăta încântat de „această idee ieșită din cercuri studențești” și era convins că revista „ar sădi și cultiva un dor de carte în studențimea teologică, viitorul cler al Bisericii române ortodoxe, spre a putea ține pas în viață și în literatură cu clerul altor Biserici”⁴⁶⁹. Revista nu va vedea lumina tiparului decât în 1910 și la Sibiu nu la București, iar Gheorghe Ciuhandu figurând ani de-a rândul în caseta redacțională. Este vorba de „Revista Teologică” de la Sibiu⁴⁷⁰.

Peste ani, în 1935, mitropolitul Nicolae Bălan al Arealului (1920-1955), își amintea, „cu o firească bucurie, că-n opera pe care o întreprinsesem am avut de la început și sprijinul devotat al unor buni tovarăși de lucru. Între cei ce m-au încurajat și în ideea întemeierii revistei, iar mai apoi cu scrisul său, a fost P. C. Părinte Dr. Gh. Ciuhandu”⁴⁷¹.

A fost nu numai colaborator permanent al revistei „Biserica și Școala” din Arad, dar, pentru o scurtă perioadă, a fost și redactorul ei. În 1937, când revista împlinea 60 de ani de apariție neîntreruptă, începând chiar cu primul număr din

⁴⁶⁹ *Să fie lumină* a fost publicat și în articolul intitulat: *La două decenii. O amintire mai veche*, în “R. T.”, anul XX, nr. 1-2, 1930, pp. 17-30.

⁴⁷⁰ Pentru amănunte vezi: Gh. Ciuhandu, *Memorii (1907-1925)*, pp. 73-74.

⁴⁷¹ Nicolae Bălan, *Cum am întemeiat „Revista Teologică”*, în „R. T.”, anul XXV, nr. 1-2, 1935, p. 3.

luna ianuarie, redactarea revistei a revenit lui Gheorghe Ciuhandu. El a urmat vrednicului preot Simion Stana care a redactat revista între 1922 și 1936. În calitate de redactor a căutat ca revista să fie o oglindă a vieții ecleziastice românești din cuprinsul Episcopiei Aradului, așa cum a fost pe vremea înaintașilor săi: Vasile Mangra, Roman Ciorogariu și Teodor Botiș.

La numai trei luni după numirea la conducerea revistei, în ședința din 17 martie 1937 al *Sindicatului Presei Române din Ardeal și Banat*, pentru „activitatea publicistică, națională, bisericească și culturală [...] precum și pentru interesul constant față cu tradiția gazetăriei românești din Transilvania”, Gh. Ciuhandu este proclamat membru de onoare al acestei organizații profesionale. Este o modestă și indirectă recunoaștere a bogatei activități publicistice pe care a început-o cu patru decenii în urmă în revista „Tribuna Poporului” din Arad⁴⁷².

După doi ani și cinci luni de conducere a revistei „Biserica și Școala”, înainte de pensionare, la 14 aprilie 1939, cere episcopului Andrei Magieru să-i fie aprobată retragerea din postul deținut. Prin adresa Nr. 3 216 din 26 mai 1939, Consiliul eparhial îi aprobă cererea și îl absolvă cu începere de la 1 iunie de la redactarea revistei, mulțumindu-i pentru întreaga activitate desfășurată⁴⁷³. Ultimul număr redactat de el a fost nr. 22 din 28 mai 1939, iar cu numărul următor (nr. 23 din 4 iunie 1939) revista este redactată de preotul profesor dr. Ilarion V. Felea, care o va conduce până în anul 1945⁴⁷⁴.

III.7. COLECȚIA „LA VATRA SUFLETEASCĂ A NEAMULUI”

După ce a fost numit preot misionar eparhial, în 1924, preotul Gh. Ciuhandu a început editarea unei colecții cu tematică misionară dar mai ales istorică, intitulată „La vatra sufletească a neamului”. După cum însuși mărturisește, „am înființat această serie [...] din retribuția lunară de câte 1 470 lei într-un an de zile, de la 1 septembrie 1924 până în august 1925, câtă vreme am fost misionar eparhial. Cu ajutorul acestor broșuri am reușit să țin sufletul în cei ce mai apoi au fost constituiți în parohii ortodoxe, ca la Mocrea, Gurba și Recaș, unde mai apoi sa fixat sediul protopopesec al Belințului”⁴⁷⁵. Colecția avea dublu scop, unul propagandistic și unul de a servi „unui mai iscusit cercetător care ar urma a scrie istoria eparhiei arădene”⁴⁷⁶.

„La vatra sufletească a neamului” conține un număr de 10 broșuri, tipărite la Arad (8), Sibiu (1) și Cernăuți (1), toate pe cheltuiala lui Gh. Ciuhandu. Într-o

⁴⁷² „Bis. și Șc.”, anul LXI, nr. 15, 11 aprilie 1937, p. 134.

⁴⁷³ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 72, f. 433.

⁴⁷⁴ Ultimii redactori ai revistei „Biserica și Școala” au fost: Tudor Demian (1946-1947) și Petru Dehelean (1948).

⁴⁷⁵ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 39, f. 2.

⁴⁷⁶ Gh. Ciuhandu, *Câteva momente din trecutul Episcopiei Aradului*, Arad, 1929, p. 3.

adresă din 1936 către episcopul Andrei Magierul al Aradului (1936-1960), se plângea că nu a reușit să-și scoată pe cărți nici un ban și că este dator tipografiei cu suma de 9 116 lei, iar librăriei și legătoriei cu suma de 2 500 lei. În continuare cerea episcopului scutirea de aceste restanțe, care, în cele din urmă îi satisface doleanțele⁴⁷⁷.

Ele sunt de cuprins istoric, privind conflictele cu eterodocșii și lămuriri istorice privitoare la „asaltul catolicizant asupra eparhiei Aradului”⁴⁷⁸. Cele zece cărți sunt următoarele:

1. *Preoții români cari rup pecețile cu Roma*, Arad, 1924, 19 p.
2. *Urgia unionistă din județul Aradului și reacțiunea ortodoxă în anii 1834-5*. *Pagini din istoria diecezei Aradului*, Arad, 1924, 55 p.
3. *Unirea și întoarcerea Galșei la Ortodoxie. 1834-47. Contribuțiuni la istoria diecezei Aradului*, Arad, 1924, 35 p.
4. *Cum ni-au răpit uniții și ungerii sufletele de la Nadăș ? (1895-1924). O întrebare și un răspuns*, Arad, 1925, 23 p.
5. *Propaganda catolică-maghiară de la Macău în coasta diecezei ortodoxe a Aradului (1815-1864). Cercetări istorice*, Arad, 1926, 32 p.
6. *Cei ce strică sufletul poporului românesc*, Arad, 1926, 32 p.
7. *Desrobirea religioasă a românilor ardeleni*, Arad, 1927, 64 p.
8. *Luptele iconoclastice (veac VIII-LX) și un erou al Ortodoxiei: Antoniu Neamțu (veac XVIII)*, Cernăuți, 1928, 26 p.
9. *Cum s-a făcut unirea la Ohaba-Forgaciu (Banat)*, Sibiu, 1929.
10. *Câteva momente din trecutul Episcopiei Aradului*, Arad, 1929.

III.8. FONDUL DE DOCUMENTE

Deși cunoscut de mulți cercetători istorici, *Fondul de documente* rămas în urma preotului Gheorghe Ciuhandu, nu a fost fructificat la adevărata sa valoare. El ne completează imaginea omului de carte, a istoricului și a întregii sale personalități. Întreg fondul, păstrat în Biblioteca Episcopiei arădene, cuprinde un număr de 146 dosar care însumează peste 14 600 de file.

Fondul conține corespondență, documente în original sau copie, din arhivele de la Viena sau Budapesta, puse la dispoziția sa de Ștefan Lupșa de la Oradea sau Alexa Ivič de la Subotița, studii, însemnări manuscrise cu caracter teologic, istoric și cultural, notițe și însemnări pe marginea unor lucrări de teologie și istorie, fișe de cercetare din arhive și biblioteci, precum și extrase din ziare și reviste care cuprind articole și studii de istorie bisericească sau date despre evenimente bisericești și culturale ale vremii. Documentele, care acoperă perioada secolelor XVII-XX, cu referire specială la Arad și Bihor, dorea să le cuprindă într-un corpus intitulat *Analele Crișanei*, pentru a servi celui ce se va încumeta a scrie „istoria

⁴⁷⁷ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 68, f. 6, 12-13.

⁴⁷⁸ *Ibidem*, dosar 39, f. 2.

politică și bisericească a acestor ținuturi românești de margine”. Tematica lor este diversă: privilegiile ilirice sârbești (1690-1695); circulare și diplome împărătești (1691, 1706, 1728, 1733); problema propagandei uniate; „calificațiunile” preoților; reglementări disciplinare; mișcarea pentru un episcop român la Arad; frământările alegerii episcopului în 1925.

Fondul, pe lângă manuscrise lui Gh. Ciuhandu, mai cuprinde și câteva lucrări în manuscris ale altor persoane. Amintim pe cele ale lui Samuil Clain⁴⁷⁹, ale episcopului Grigorie Comșa⁴⁸⁰, ale profesorului Vasile Găină de la Cernăuți⁴⁸¹, ale preoților Ignatie Dihor⁴⁸², Grecu⁴⁸³ și ale istoricului Alexa Ivič⁴⁸⁴.

Pe dosarul 78 din fond, Gheorghe Ciuhandu nota: „Aceste documente de mare preț reprezintă munca mai multor cercetători, Vasile Mangra, Teodor Botiș, Avram Sădean, Gheorghe Ciuhandu, etc. în problema românizării scaunului episcopesc de la Arad”. Era rodul muncii acestor istorici pe care Gh. Ciuhandu îi aprecia, într-un fel, le aducea recunoștința sa pentru faptul că fiecare dintre ei i le-a pus la dispoziție cu multă generozitate.

III.9. ACTIVITATEA ÎN CADRUL „ATENEULUI POPULAR”

În urma unei consfătuiri ce a avut loc în seara zilei de 16 septembrie 1931, la restaurantul “Konya” din Arad, la inițiativa unor gazetari arădeni, a fost înființat “Ateneul Popular”, cu scopul de a face cât mai cunoscut trecutul românilor arădeni și faptele lor luminoase.

Comitetul “Ateneului Popular” era format din preotul Gh. Ciuhandu, profesorul Alexandru Constantinescu⁴⁸⁵, ziaristul și istoricul Isaia Tolan, poetul și publicistul Alexandru Negură, artistul plastic Marcel Olinescu, profesorul Eduard I. Găvănescu și poetul Pompiliu Barbu, care au contribuit la îmbogățirea zestrei spirituale și culturale a Aradului⁴⁸⁶.

Începând cu sfârșitul anului 1931 a fost inaugurat un ciclu de conferințe, deschis la 4 octombrie 1931 de Gh. Ciuhandu, care, în sala Palatului cultural a conferențiat despre *Aradul românesc în veacul XVIII*. În 6 decembrie 1931, “Ateneul Popular” a sărbătorit pe poetul Octavian Goga, ocazie cu care, alături de

⁴⁷⁹ *Ibidem*, dosar 73, *Istoria bisericească a românilor din Ardeal* (Tom IV din *Historia Valachorum*), 323 file.

⁴⁸⁰ *Ibidem*, dosar 130. *Părinții mei; Tineretul României; Predici, Conferințe, Meditații*.

⁴⁸¹ *Întrebări Apologetice actuale*, prelegeri după prof. Dr. V. Găină, scrise de George Ciuhandu teolog, *Ibidem*, dosar 126, f. 27-60.

⁴⁸² *Ibidem*, dosar 90. *Planul lui Dumnezeu pentru mântuirea omului*, 50 file.

⁴⁸³ *Ibidem*, dosar 123. *Predici*, 59 file

⁴⁸⁴ *Ibidem*, dosar 18, *Beschreibung der Walachei vor einem Jahrhundert* (Descrierea românilor de-a lungul timpului), 49 file; *Ibidem*, dosar 125, *Material arhivistic despre trecutul literar și cultural al românilor*.

⁴⁸⁵ Tatăl scriitorului Paul Everac.

⁴⁸⁶ Ed. I. Găvănescu, *Ioan Popovici-Desseanu. Viața și activitatea sa*, Arad, 1932 (Nr. 1 din “Biblioteca Ateneului Popular”).

Alexandru Constantinescu, Isaia Tolan și Alexandru Negură, a conferențiat și Gheorghe Ciuhandu⁴⁸⁷.

Următoarea conferință, cu titlul: *Mișcări revoluționare românești în veacul XVIII în județul Arad*, susținută în ziua de 2 februarie 1932⁴⁸⁸. Tot în luna februarie, sub egida "Ateneului Popular", la "Ziua Presei", a conferențiat despre *Începuturile publicistice românești din Arad*⁴⁸⁹.

Cu prilejul înființării Secției Arad a "Ligii antirevizioniste", la 10 decembrie 1933 a conferențiat despre *Relațiile numerice ale românilor arădani din veacul XVIII la frontiera trianonică*, iar la 25 noiembrie 1934 despre *Revoluția lui Horea și repercursiunea ei în județul Aradului*⁴⁹⁰.

Datorită intelectualilor care s-au grupat în jurul "Ateneului Popular", în luna mai 1933 a luat ființă revista "Hotarul", din al cărui comitet de redacție, alături de Alexandru Negură, Victor Eftimiu, Marcel Olinescu, Isaia Tolan, Eduard I. Găvănescu, Octavian Lupaș, Traian Mager, făcea parte și Gheorghe Ciuhandu. Revista "marchează o întoarcere la un regionalism cultural bazat pe punerea în valoare a trecutului istoric al Aradului și a figurilor sale reprezentative"⁴⁹¹.

Încă de la înființarea revistei, Gheorghe Ciuhandu devine un permanent colaborator al revistei "Hotarul", excelând prin contribuțiile sale cu privire la cercetarea trecutului bisericesc și cultural al Aradului. Articolele și studiile sale de istorie locală, caracterizate prin bogatele informații documentare pe care le cuprind, îl plasează pe locul unuia dintre cei mai erudiți istorici ai vieții ecleziastice și naționale din părțile vestice⁴⁹².

⁴⁸⁷ *Ibidem*, pp. 3, 4.

⁴⁸⁸ Gh. Ciuhandu, *Schițe din trecutul românilor arădani din veacul XVIII*, Arad, 1934, p. 5 (Nr. 4 din "Biblioteca Ateneului Popular").

⁴⁸⁹ Conferința a fost publicată în revista "Hotarul" (anul I, nr. 3-4, iulie-august, 1933, pp. 14-18). A fost publicată și fragmentar, sub titlul, *Începuturile publicistice bisericești de la Arad. 1869-1871*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, (1937) și în extras (Arad, 1937, 17 p.).

⁴⁹⁰ Cele două conferințe au fost publicate în *Schițe din trecutul românilor arădani din veacul XVIII*, pp. 18-32 și 58-83.

⁴⁹¹ Horia Medeleanu, *Artiști plastici arădeni*, Arad, 1973, p. 14.

⁴⁹² *Legături românești cu Ierusalimul*, anul I, nr. 1, mai 1933, pp. 4-5; *Câteva măsuri disciplinare ale episcopului Gherasim Raț*, anul I, nr. 2, iunie 1933, pp. 4-6; *Începuturile publicistice românești la Arad*, anul I, nr. 3-4, iulie-august 1933, pp. 14-18; *Figuri arădene: Dr. Giorgiu Popa*, anul I, nr. 5, septembrie 1933, pp. 9-12; *Centenarul din anul viitor al orașului Arad*, anul I, nr. 6, octombrie 1933, pp. 1-7; *Țara Românească pe Câmpia Tisei*, anul I, nr. 9-10, ianuarie-februarie 1934, pp. 12-16; *Figuri arădene: Giorgiu Popa*, anul I, nr. 11, martie 1934, pp. 10-12; *Un centenar trist al Românilor arădani*, anul II, nr. 2, noiembrie 1834, pp. 3-4; *Cuvânt de 1 Decembrie: Chișineu-Criș*, anul II, nr. 3, decembrie 1934, pp. 2-3; *Zece ani de la moartea Episcopului I. I. Papp*, anul II, nr. 4, ianuarie 1935, p. 5; *Germanii noștri. O problemă mai mult locală*, anul II, nr. 5-6, februarie-martie 1935, pp. 1-4; *Paraclisul Sf. Simeon Stâlpnicul și gropnița episcopoească de la Arad*, anul II, nr. 7, aprilie 1935, pp. 4-7; *Pentru cartea și cultura românească*, anul II, nr. 8-9, mai-iunie 1935, pp. 3-5; *Un crâmpel din mișcările românești de la Arad*; anul II, nr. 10-11, iulie-august 1935, pp. 1-3; *Ce ni spune o „Pravilă” de la Arad*, anul III, nr. 2-3, februarie-martie 1936, pp. 25-27; *Un gest arădan de frăție românească*, anul III, nr. 7-8, iulie-august 1936, p. 114; *Expoziția bisericească de la Arad*, anul III, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1936, pp. 147-151; *Arhivele arădene*, anul V, nr. 1-2, februarie-

Din inițiativa sa și a profesorului Eduard I. Găvănescu, unul dintre discipolii săi, în anul 1932 este înființată “*Biblioteca Ateneului Popular*” în care au apărut o serie de studii de istorie locală datorate celor doi și un dicționar ortografic al limbii române redactat de Isaia Tolan⁴⁹³.

III.10. MUZEUL BISERICESC, UN VIS AL PREOTULUI GHEORGHE CIUHANDU

În *Proiectul de reorganizare* al Mitropoliei ortodoxe române din Transilvania, între propunerile pe care le făcea preotul Gheorghe Ciuhandu era și aceea a conservării “monumentelor trecutului” pentru că ele reprezintă “un act de pietate față de trecut, un izvor de informație bogată pentru istoriografia viitoare și un semn de vrednicie în fața posterității”⁴⁹⁴. Mai propunea și înființarea de muzee bisericești în toate eparhiile, în care să fie expuse odoare vechi bisericești, anitimise, icoane pe sticlă și lemn, cruci, manuscrise și cărți vechi de cult, “cari se află pe la multe din bisericile noastre până azi [...] și alte atari obiecte bisericești, care ar putea forma un respectabil început pentru un muzeu bisericesc ce s-ar putea apoi augmenta sistematic în viitor”.

Ținând cont de propunerea lui Gh. Ciuhandu, Sfântul Sinod al B. O. R. În ședința din 10 noiembrie 1923 pune în discuție chestiunea muzeelor bisericești. Prin ordinul nr. 405 din 29 noiembrie 1923, fiecare Episcopie a fost înștiințată de hotărârea luată, ca pe lângă fiecare reședință episcopală să fie înființat un muzeu bisericesc “unde să se strângă și să se păstreze toate acele cărți vechi, odoare și tot felul de obiecte sfinte scoase din uz, care prezintă o mare importanță”. În ședința Consistoriului eparhial din 30 noiembrie 1923 “s-a decretat înființarea muzeului eparhial și s-a dat în consecință ordin protopopilor, pentru inventarierea atâtor obiecte și pentru trimiterea inventarului la Consistor. Inventarele au fost trimise la Consistor, dar obiectele nu s-au colecționat la episcopie”. În august 1925 Consistoriul eparhial a permis ca obiectele destinate muzeului să poată fi depozitate în Palatul Cultural, “deoarece Consistoriul nu are local”⁴⁹⁵.

Pentru organizarea muzeului, Gh. Ciuhandu propunea consultarea istoricului de artă Coriolan Petranu, cu care “a intrat deja anterior Consistoriului eparhial în tratative și lămuriri în această privință, și dacă se va hotărî menținerea muzeului eparhial la Palatul Cultural ori la Episcopie, să se ceară îndrumările acestui expert

martie 1938, pp. 27-31; *Școala eparhială de fete de la Arad și internatul ei. Note în legătură cu un manuscris*, anul VI, nr. 3, martie 1939, pp. 91-94.

⁴⁹³ Au apărut: Ed. I. Găvănescu, *Ioan Popovici-Desseanu, viața și activitatea sa*, Arad, 1932 (Nr. 1); Isaia Tolan, *Noul Dicționar ortografic al limbii române*, Arad, 1932 (Nr. 2); Gh. Ciuhandu, *Dr. Giorgiu Popa, un om de școală și cultură*, Arad, 1934 (Nr. 3); Idem, *Schițe din trecutul românilor arădani din veacul XVIII*, Arad, 1934 (Nr. 4).

⁴⁹⁴ Gh. Ciuhandu, *Reorganizarea Mitropoliei Transilvane*, Arad, 1920, p. 35.

⁴⁹⁵ *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, doc. 47, pp. 263-264. Scrisoarea din 12 ianuarie 1928 a lui Gh. Ciuhandu către episcopul Grigorie Comșa.

cu privire la selecționarea, orânduirea, catalogarea și prețuirea pieselor, precum și – peste tot – la organizarea, conservarea și sporirea aceluși muzeu”⁴⁹⁶.

Referitor la această decizie, Gh. Ciuhandu revine cu precizări și detalii la 19 martie 1931. În muzeu urmau să fie expuse “tot felul de obiecte sfinte scoase din uz care prezintă o mare importanță din punct de vedere al culturii și artei noastre bisericești”⁴⁹⁷. Cu toate că propunerea a pornit de la Arad, aici, lucrurile s-au urmit destul de greu. În *Raportul general al secției culturale* a Consiliului eparhial pe anul 1930 se stipulează necesitatea unui local propriu pentru muzeu, “fără de care locul propriu și suficient nu poate fi vorba de inactivarea lui demnă”⁴⁹⁸.

În ședința Consiliului eparhial din 7 mai 1931 s-a luat decizia ca muzeul bisericesc să fie adăpostit “în vreun local propriu al Eparhiei și apoi să rămână acolo în atârnare de autoritatea eparhială”. Sectorul economic era însărcinat cu stabilirea unui loc potrivit pe care să-l și mobileze cu cele necesare, iar Gheorghe Ciuhandu era îndrumat să preia inventarul tuturor obiectelor bisericești care erau depozitate spre păstrare la Palatul Cultural și să le aducă la Centrul eparhial. Pe adresa primită de la episcopul Grigorie Comșa, Gh. Ciuhandu făcea următoarea însemnare: “Facă-se mai întâi rost de sală și alte aranjamente, deoarece nu pot primi obiectele înainte de aș avea unde le depune”⁴⁹⁹.

În luna decembrie a anului 1932, Gh. Ciuhandu redactează un *Proiect de orientare a înfăptuirii muzeului eparhial din Arad*, prevăzut a cuprinde două secții, una de “muzeu propriu-zis” pentru colecționarea obiectelor bisericești, iar a doua de depozit destinat “pentru colecționarea altor obiecte bisericești și de cult scoase din uzul liturgic, atât ale eparhiei cât și ale bisericilor din cuprinsul ei; din piese de orice fel și caracter, care privesc trecutul eparhiei și al bisericilor ei, precum și în general, trecutul cultural-bisericesc al românilor”⁵⁰⁰.

Conform acestui proiect, muzeul bisericesc, în viziunea lui Gheorghe Ciuhandu, avea să cuprindă mai multe secții: a *odoarelor* Episcopiei și cele cu caracter personal al episcopilor de odinioară; a *diplomelor* de numire și a *gramatelor* patriarhale, mitropolitane, privitoare la episcopii Aradului; a *antimiselor* și a *altor obiecte de cult* (cruci, icoane, potire); a *cărților liturgice*; a *documentelor istorice*⁵⁰¹.

În ședința din 15 mai 1933 a Adunării eparhiale, se ia hotărârea ca Secția culturală a Consiliului eparhial să facă toate demersurile necesare ca în cursul

⁴⁹⁶ *Ibidem*, p. 264.

⁴⁹⁷ A. A. O. R. Arad, *grupa IV, dosar 77/1932*, doc. 3368/1923. Vezi și Ion Opreș, *Cartea veche românească, tezaur material și de date istorice*, în “Sargeția”, XX, 1986-1987, p. 262.

⁴⁹⁸ *Actele și desbaterile Adunării eparhiale din Eparhia ortodoxă română a Aradului, sesiunea ordinară din anul 1931*, Arad, 1931, p. 89.

⁴⁹⁹ *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, doc. 78, f. 362.

⁵⁰⁰ A. A. O. R. Arad, *grupa IV, dosar 77/1932*, doc. 6454, f. 41, 42; vezi și *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, doc. 78, pp. 363-366.

⁵⁰¹ Proiectul este publicat în volumul *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, doc. 78, pp. 363-366

anului să se adune “obiectele de preț de la parohii” și să fie depozitate “în locul arhivei eparhiale”⁵⁰². Obligația adunării materialului și înființării muzeului bisericesc a revenit consilierului cultural Gh. Ciuhandu. În acest scop înaintează mai multe circulare către protopopiate, în care cerea preoților rapoarte care să cuprindă liste ale obiectelor de cult, icoane, manuscrise și cărți vechi de cult care ar putea să fie expuse în muzeu.

În cele din urmă au fost identificate două încăperi “disponibile pentru a răspunde scopului de muzeu”. Gh. Ciuhandu, în raportul său din 24 octombrie 1934 se arăta nemulțumit că sectorul economic n-a eliberat cele două încăperi, procurând numai o etajeră, o masă și scaune pentru muzeu. În această situație organizarea muzeului nu se putea realiza⁵⁰³.

În cele din urmă, cu prilejul celui de-al III-lea Congres al *Frăției Ortodoxe Române* ținut la Arad în zilele de 25-26 octombrie 1936, când orașul de pe Mureș a devenit pentru două zile centrul manifestărilor bisericești, naționale și culturale, cu ajutorul profesorului Nestor Covaciu, pe atunci director al Palatului Cultural. Cu această ocazie, Gh. Ciuhandu a reușit deschiderea, în incinta Palatului Cultural, a unei expoziții de obiecte bisericești adunate de pe întreg cuprinsul Episcopiei Aradului.

În expoziție au fost veșminte episcopoești, preoțești, un omofor de mătase brodat și cu o inscripție în limba greacă care arăta că a aparținut “smeritului mitropolit Monamvasici Grigorie”, o serie de cruci provenite de la mănăstirea Hodoș-Bodrog și de la mai multe biserici din cuprinsul eparhiei. Au fost expuse antimise românești, grecești și slavone, ale mitropoliților Ioasaf (1682-1683) și Teofil ai Bălgradului (1692-după 1697), Teodosie din Țara Românească (1688-1672; 1679-1708), de la episcopii Climent al Râmnicului (1735-1748), de la Dionisie Novacovici al Ardealului (1761-1767), precum și un antimis în limba slavonă, cu o notă marginală în limba română, în care se consemna că “tipăritorul” a fost Popa Iosif de la Beiuș; un antimis grecesc al patriarhului Hrisant al Ierusalimului. Dintre cărțile vechi vechi expuse amintim: o *Evanghelie slavonă*, un *Liturghier slavon*, *Tetraevanghelul* lui Coresi (Brașov, 1561), *Noul Testament de la Bălgrad* (1648). Expoziția bisericească reprezenta, după mărturia lui Gh. Ciuhandu “o părticică din sufletul bisericii noastre fiecare este o dovadă – prin faptul că sunt creațiuni anonime – despre adâncă religiozitate a poporului nostru”⁵⁰⁴.

Din păcate, după închiderea expoziției bisericești, întâmplată la finalul Congresului, multe obiecte au fost restituite reședinței episcopale, paraclisului episcopal și bisericilor din eparhie, iar “altele, în original și fotografiile gătite ulterior, au fost reținute la Palatul cultural, unde li s-a rezervat o cameră și aranjament potrivit formând un început de muzeu bisericesc, proprietate a eparhiei”. Prin străduințele lui Gh. Ciuhandu, exista un început pentru un muzeu

⁵⁰² A. A. O. R. Arad, *grupa IV, dosar 77/1932*, doc. 2080, f. 224.

⁵⁰³ *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, doc. 89, pp. 367-368.

⁵⁰⁴ “Universul”, anul 53, nr. 307, vineri 6 noiembrie 1936, p. 10.

bisericesc, iar pentru continuarea lucrărilor de amenajare se cerea “spre adăugare la fondul existent, depus în libel, în suma de 17 230 lei [...] o sumă anuală de cel puțin 10 000 lei pentru a consolida acest fond special în vederea aranjamentului definitiv care ar urma deocamdată la Palatul Cultural, apoi în local propriu”⁵⁰⁵.

Din păcate, muzeul bisericesc nu a depășit stadiul de organizare din Palatul cultural și nici acesta nu a avut o prea lungă existență. În primăvara anului 1942, Primăria orașului Arad, pune în vedere Consiliului eparhial că expoziția bisericască trebuia evacuată, preconizându-se a se efectua lucrări de reparații la încăperea respectivă⁵⁰⁶. Din păcate, în anii următori nu s-a mai întreprins nimic pentru organizarea muzeului bisericesc.

III.11. MEMBRU DE ONOARE AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ca un semn de înaltă recunoștință a îndelungatei sale activități în domeniul ecleziastic, istoriografic și cultural, preotul dr. Gheorghe Ciuhandu a fost distins cu mai multe ordine și medalii. Imediat după realizarea Marii Uniri, a fost decorat cu ordinul “*Coroana României*” în grad de ofițer, iar în 1924, prin Decretul regal nr. 1 188 din 29 martie, a fost decorat cu medalia *Răsplata Muncii pentru Biserică cl. I*, alături de protopopul Ioan Stroia⁵⁰⁷.

În 1927-1928 a fost senator liberal, iar în 1939, socotindu-se că în Senatul României nu puteau fi numai doi preoți (Niculae M. Popescu și Petre P. Partenie), ca senator de drept a fost desemnat preotul Gheorghe Ciuhandu.

În ședința din 30 mai 1946 a Academiei Române, prezidată de Andrei Rădulescu, istoricul Silviu Dragomir a citit referatul comisiei care a propus

“alegerea ca membru de onoare a părintelui dr. Gheorghe Ciuhandu, consilier eparhial în pensiuine. Aproape jumătate de secol Părintele Ciuhandu a servit cu tot devotamentul cultura neamului nostru. Preocupat dintru întâi cu cercetarea vechilor manuscripte din bisericile Bihorului și ale eparhiei arădene, apoi cu dezvoltarea școlii românești în ținuturile acestea de margine și cu studiul figurilor proeminente care au lăsat urme în viața culturală a românismului de acolo, a tipărit un număr însemnat de cărți prețioase pentru noutatea contribuției și permanenta tendință a autorului de a-și întemeia cercetarea pe izvoarele cernute critic și interpretare cu onestitate. Opera sa istorică merită să fie subliniată îndeosebi celor două mari lucrări tipărite în ultimele decenii: întinsa monografie închinată epocii

⁵⁰⁵ Actele și desbaterile Adunării eparhiale din Eparhia ortodoxă română a Aradului, sesiunea ordinară din anul 1937, Arad, 1937, pp. LI-LII.

⁵⁰⁶ A. E. O. R. Arad, grupa IV, dosar 77/1932, doc. 2080, f. 224.

⁵⁰⁷ Alături de el au mai fost decorați preotul Mihail Păcățian, asesor consistorial la Arad, Vasile Goldiș, secretar al Consistoriului eparhial arădean și preotul Sebastian Stanca, asesor consistorial la Cluj. “B. O. R.”, Seria II, anul 42, nr. 5 (518) mai 1924, p. 319.

în care Gherasim Raț și Samuil Vulcan (1830-40) duc lupta pentru înălțarea națiunii lor și apoi vasta și migăloasa cercetare a situației românilor din Câmpia Aradului din veacul al XVIII-lea. Ambele lucrări se întemeiază pe cercetări proprii prin arhive și trebuie considerate drept contribuții la cea mai mare valoare pentru cunoașterea vieții românești de la granița de vest. Academia Română se onorează pe sine acordând recunoștința sa unui muncitor atât de stăruitor și rodnic. București 25 mai 1946”.

Alături de Silviu Dragomir, semnează Nicolae Colan, Nicolae M. Popescu, Nicolae Bădescu, Gheorghe I. Brătianu, Ion I. Nistor, Simion Mehedinți, Dumitru Pompeiu și Theodor Capidan. Cu 28 de voturi pentru și unul împotriva, Gheorghe Ciuhandu este ales membru de onoare al Academiei Române⁵⁰⁸.

Alegerea venea să confirme faptul că în 1935, pentru *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț* și în 1940 pentru *Românii din Câmpia Aradului*, când a fost onorat cu înalte premii academice, Academia Română nu a greșit. Era recunoștința înaltului for academic român pentru întreaga activitate desfășurată de preotul dr. Gheorghe Ciuhandu timp de o jumătate de secol.

⁵⁰⁸ “Analele Academiei Române. Dezbaterile”, Tom LXV, 1945-1946, p. 313.

IV.

Gheorghe Ciuhandu și corespondenții săi

În cadrul operei preotului dr Gheorghe Ciuhandu, corespondența, în mare parte necunoscută, constituie un capitol distinct de o mare valoare documentară nu numai pentru istoria Bisericii, dar și pentru istoria istoriografiei românești. O parte din corespondența primită și din cea trimisă (în concept) se păstrează în *Fondul de documente Gheorghe Ciuhandu* aflat în custodia Bibliotecii Arhiepiscopiei Ortodoxe Române din Arad.

Gheorghe Ciuhandu a înțeles și apreciat valoarea de document istorico-literar a corespondenței. A lăsat o bogată colecție epistolară de o incontestabilă valoare biografică și istorică. Dovada interesului acordat acestor documente o constituie grija redactării, folosirii ciornelor, grație cărora ni s-a păstrat o masivă corespondență din timpul vieții sale. File răzlețe, pe care sunt epistole scrise în ciornă, care în unele cazuri sunt anexate la scrisorile primite, dovedesc faptul că Gheorghe Ciuhandu era preocupat și de conservarea lor. Numeroase scrisori primite și ciornel-concept ale celor trimise păstrate în fondul de document care-i poartă numele, sunt mărturii vii ale unei existențe care a lăsat o urmă adâncă în epoca în care a trăit. Cu toată valoarea lor, puține scrisori aflate în fondul de documente amintit sau în altele, publice sau particulare, au văzut lumina tiparului⁵⁰⁹.

Pe lângă însemnările zilnice pe care le face, corespondența lui Gh. Ciuhandu este cel mai sigur îndrumător pentru cunoașterea vieții sale sufletești și a

⁵⁰⁹ P. Vesa, *Din corespondența preotului dr. Ștefan Lupșa cu preotul dr. Gheorghe Ciuhandu*, în "Arca", anul II, nr. 12 (23), 1991, pp. 13-14; Idem, *Biblioteca preotului Gheorghe Ciuhandu în lumina corespondenței*, în "Relief", nr. 24-26, iulie-septembrie 1994, p. 15; Idem, *Dialog epistolar (I) Roman Ciorogariu - Gheorghe Ciuhandu*, în "Cele Trei Crișuri", Serie nouă, anul VII, nr. 11-12 (80-81), noiembrie-decembrie 1996, pp. 6-7; Idem, *Dialog epistolar (II) Roman Ciorogariu - Gheorghe Ciuhandu*, în "Cele Trei Crișuri", Serie nouă, anul VIII, nr. 1-3 (82-83-84), ianuarie martie 1997, p. 4; Idem, *Din corespondența lui Roman Ciorogariu cu Gheorghe Ciuhandu*, în "Teologia", anul I, nr. 2, 1997, pp. 108-115; Idem, *Din corespondența preotului dr. Gheorghe Ciuhandu cu Academia Română*, în "Ziridava", XXI, 1998, pp. 383-394; Idem (în colaborare cu Radu Ardelean), *Corespondența lui Ioan Lupșa cu Gheorghe Ciuhandu*, în "Aradul cultural", nr. 1-2, 2002, pp. 131-145; Idem, *Dialog epistolar: Miron Cristea - Gheorghe Ciuhandu*, în vol. Simpozionul internațional „Credință și mărturisire”, Caransebeș 12-14 aprilie 2010, Caransebeș, pp. 384-395.

impulsurilor care i-au determinat activitatea. Ele înseamnă nevoia de comunicare cu semenii, cheltuiala de energie, nu numai pentru formarea propriei personalități, dar și pentru a altora, dăruirea sa pe toate planurile pentru a da epocii în care trăia nivelul cultural corespunzător calităților reale pe care le-au recunoscut corespondenților săi.

Corespondența lui Gheorghe Ciuhandu, păstrată în fondul personal, însumează 317 scrisori, dintre anii 1903-1941, cele mai multe primite (259), mai puține trimise (58), capătă o valoare documentară, îmbogățind literatura bisericească și istoriografia românească din prima jumătate a secolului trecut. La aceste scrisori mai trebuie adăugate și cele trimise de Gh. Ciuhandu, risipite prin diverse fonduri, la destinatari sau la urmașii acestora, fiind și cele mai prețioase pentru cercetarea activității preotului și istoricului arădean. Această ultimă categorie nu ar putea fi nici măcar aproximată în momentul de față. Numai o operație de detectare și valorificare editorială le-ar putea introduce treptat în circuitul științific.

În scrisorile primite de la oameni ai Bisericii, istorici, oameni de cultură, oameni politici, i se aduc la cunoștință fapte și informații istorice, evenimente din lumea culturală, care pun în lumină biografia intelectuală, spiritul practic și caracterul său. Cercetătorul unor anumite laturi ale vieții ecleziastice ca și a vieții cultural-literare din prima jumătate a secolului al XX-lea găsește mult și interesant material atât în scrisorile primite cât și în cele trimise de el diferitelor personalități. Corespondența prezintă interes și pentru cunoașterea epocii în care a trăit și și-a desfășurat activitatea. Scrisorile sunt importante pentru că ne plasează într-un spațiu spiritual-cultural ce se constituie în jurul unei singure personalități: cea a lui Gheorghe Ciuhandu.

Toți corespondenții săi vin spre Gh. Ciuhandu cu probleme de istorie, teologie, cultură, bibliofilie. La ceea ce se cunoaște în general superficial, se aduc nuanțări, întregiri, sublinieri, toate în slujba adevărului. În al doilea rând, majoritatea scrisorilor trimit la preocupările și frământările unui om, Gheorghe Ciuhandu.

Corespondența pune în lumină toate preocupările preotului Ciuhandu și ar putea fi molipsitoare întru dăruire pentru alți preoți și intelectuali de azi. Ea pune în lumină frământări de natură culturală, intelectuală ale corespondenților săi, cu toții personalități, marcante sau mai puțin marcante, ale Bisericii și culturii românești.

Nu este cu puțință ca în numai câteva pagini să faci o prezentare exhaustivă a corespondenței lui Gh. Ciuhandu. Studiarea legăturilor sale cu diferite personalități pe temeul informațiilor epistolare, reclamă, în mod firesc un alt cadru. Însemnătatea deosebită a corespondenței sale poate fi judecată de la cea dintâi privire a corespondenților și activității acestora, apoi, după problemele dezbătute.

După importanța lor și natura problemelor abordate, corespondența lui Gh. Ciuhandu poate fi grupată după cum urmează: 1. *probleme de concepție referitoare la organizarea Bisericii Ortodoxe Române înainte și după 1918*; 2. *cele care privesc activitatea istoriografică și culturală*; 3. *cele care dau amănunte din viața*

preotului Gh. Ciuhandu și relațiile sale cu diferite personalități ale Bisericii și culturii române.

1. Episcopul Miron Cristea al Caransebeșului, în scrisoarea din 22 decembrie 1917, scoate în relief „sănătoasele idei [...] pentru reîmprospătarea tradițiilor din vechea noastră viață bisericească”, ce se cuprind în *Cuvântul de instalare* a lui Gh. Ciuhandu ținut cu prilejul instalării preotului Traian Vățianu în postul de protopop al Aradului⁵¹⁰. Miron Cristea era conștient că „în constituția noastră bisericească prea ne-am îngărdit în niște paragrafe și regulamente veci, încât preste îngărditura acestora nu mai vedem nimic”⁵¹¹. Câteva zile mai târziu, în epistola din din 27 decembrie 1917, Gh. Ciuhandu se arăta întru totul de acord cu cele susținute de corespondentul său din Caransebeș, înștiințându-l chiar despre o analiză pe care a făcut-o, „mai mult principial decât cu provocare la cazuri concrete, câteva din aceste răătăcirii [...] sunt sigur că inițiază discuții bisericești de o supremă importanță [...] iar prin discuțiile din partea altora, ce pot fi și chiar ar trebui să urmeze, se va alege neghina de grâu”⁵¹².

Abordând aceeași tematică a organizării bisericești, la 28 decembrie 1917 se adresează arhimandritului dr. Ilarion Pușcariu⁵¹³, care la 4 ianuarie 1918 îi răspunde că „Statutul organic, cu unele abateri a văzut lumina mai întâie în anul 1864. Atunci s-a ținut în arhidieceză în luna lui martie sinod arhidiecezan unde Șaguna a prezentat acel Statut lucrat de dânsul și petractându-se s-a introdus în mod provizotiu [...] afară de partea care privește metropolia și noi ne-am ținut de el până în 1868-1869, când s-a adus Statutul organic cel de astăzi”⁵¹⁴.

Corespondența primită de la Ioan Matei scoate în relief preocupările lui Gh. Ciuhandu în privința reorganizării unitare a Bisericii după 1918. „Observațiile Dtale din Bis. ort. le-am cetit cu deosebit interes și-ți spun sincer că toate le-am găsit întemeiate. Văd cu bucurie că accentuezi întoarcerea în multe privințe la proiectul lui Șaguna. Ești cel dintâi cleric ardelean care spui acest cuvânt mare, fiindcă ți-ai dorit osteneala să studiezi acest proiect [...] dar cum n-au făcut-o atâția teologi de-ai noștri [...]. Fără această parte fundamentală, unificarea bis. nu înseamnă mare lucru”⁵¹⁵.

Cu ocazia discursului ținut în ședința din 20 martie 1928 în Senat cu prilejul discuțiilor asupra proiectului pentru *Legea cultelor*⁵¹⁶ primește multe scrisori și

⁵¹⁰ Gh. Ciuhandu, *Cuvânt de instalare*, în “Bis. și Șc.”, anul XLI, nr. 51, 17/30 decembrie 1917, pp. 409-411.

⁵¹¹ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar nr. 74, f. 67-67v. Scrisoarea din 22 decembrie 1917.

⁵¹² Antonie Plămădeală, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918) după documente și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea*, Sibiu, 1986, pp. 227-228.

⁵¹³ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 62-62v. Concept.

⁵¹⁴ *Ibidem*, dosar 74, f. 60-61.

⁵¹⁵ *Ibidem*, dosar 74, f. 75-75v. Scrisoarea din 25 noiembrie 1922.

⁵¹⁶ Discursul a fost publicat de Gh. Ciuhandu în *Suveranitate și solidaritate națională*, București, 1928, 52 p.

telegrame de felicitare din partea unor preoți⁵¹⁷, profesori de teologie⁵¹⁸, avocați⁵¹⁹ și din partea *Societății clerului ortodox* din Bucovina⁵²⁰.

„Am fost foarte mișcat de atențiunea și amabilitatea ce mi-ați acordat trimițându-mi-se broșura *Dvoastre Suveranitatea și solidaritatea națională*, lucrare care a fost atât de apreciată și în Parlamentul țarei cât și de marele public [...] pătruns fiind de însemnătatea ei din toate punctele de vedere: social, politic, cultural și național”, îi scria la 14 octombrie 1929 șeful Statului Major a Diviziei I-a Cavalerie, colonelul Ioan Georgescu⁵²¹.

2. Din grupa a doua a scrisorilor care privesc activitatea istoriografică și culturală, cele mai multe, în număr de 30, sunt primite de la preotul și istoricul Ștefan Lupșa (1905-1964)⁵²², iar celelalte provin de la Eusebiu Popovici (1838-1922), Nicolae Firu (1873-1965), Ioan Lupaș (1880-1967), Ștefan Meteș (1886-1977), Silviu Dragomir (1888-1962), Cornelia Bodea (1916-2010) și Academia Română.

De o deosebită însemnătate considerăm scrisorile primite de la fostul său profesor de istorie bisericească, Eusebie Popovici de la Facultatea de Teologie din Cernăuți. În ianuarie 1903, răspundea rugămintii lui Gh. Ciuhandu de a încerca a descifra o inscripție de pe un antimis al patriarhului Meletie al Ierusalimului și cum au ajuns aceste antimise în Episcopia Aradului. „Cum vin aceste antimise într-un număr mai mare la D. V. în țară nu pot spune; ar fi însă cu puțință ca să fi venit prin București, cu care patriarhii Ierusalimului stăteau atunci în relațiuni foarte intime”⁵²³.

Pentru a se edifica mai mult în această chestiune, îi recomanda lui Ciuhandu „extractele din *Istoria bisericii bulgărești, celei sârbești și celei românești* publicată în rusește de Eugenie Golubinski 1871, care conține dovezi și din arhivele rusești pentru existența de episcopi sârbești în Ungaria precum pe aiurea așa și prin părțile locuite de români în sec. 16 și 17”, și cartea lui Nicolae Iorga *Istoria Bisericii românești*, a cărui prim volum deja apăruse, iar cel de-al doilea se afla sub tipar, și alte cărți care, crede autorul epistolei, pot „aduce lumină nouă și în această direcțiune”⁵²⁴. În aceeași scrisoare, profesorul de la Cernăuți îi recomanda pe tânărul student Silviu Dragomir pentru o eventuală colaborare în privința unui împrumut de cărți din biblioteca Universității.

⁵¹⁷ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 134, f. 98. Telegrama primită din partea preoților și credincioșilor din protopopiatul Timișoara, semnată de protopopul Patrachie Țiucra.

⁵¹⁸ *Ibidem*, dosar 134, f. 83. Telegrama expediată de Avram Imbroane, în numele preoților și profesorilor de Religie din Timișoara.

⁵¹⁹ *Ibidem*, dosar 74, f. 26. Scrisoarea avocatului Jean Crângu din Focșani; *Ibidem*, dosar 134, f. 81-82. Scrisoarea din 24 martie 1928 a avocatului Nerva Traian Cosma din Beiuș.

⁵²⁰ *Ibidem*, dosar 134, f. 85. Scrisoarea din 23 martie 1928.

⁵²¹ *Ibidem*, dosar 134, f. 90-91.

⁵²² Din păcate, până în momentul actual al cercetării noastre, nu am intrat în posesia nici unei scrisori expediată de Gheorghe Ciuhandu lui Ștefan Lupșa.

⁵²³ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 108-109. Scrisoarea din ianuarie 1903.

⁵²⁴ *Ibidem*, dosar 74, f. 63-64. Scrisoarea din 22 februarie 1909.

Există două scrisori de la Silviu Dragomir din perioada când acesta se afla pentru studii la Cernăuți. Din lectura scrisorilor reiese că Gheorghe Ciuhandu a ținut cont de sfatul profesorului Eusebie Popovici și a apelat la serviciile lui Silviu Dragomir. Acesta, în 1909 îi scria lui Ciuhandu: „Am adunat atâtea cărți câte am aflat în bibliotecile de aici [...] Patriarhatul din Ohrida nu se află la bibliotecă, nici la cea teologică și nici la cea de la Universitate. Am căutat aici și istoria bisericii rusești de mitropolitul Filaret tradusă în nemțește, dar e împrumutată [...]. Eu socot că în istoriile bisericilor particulare se va afla material pentru lucrarea D-Tale, de aceea pe lângă Krumbacher, V-am pus și istoria Bulgarilor de Jirecek și o istorie a bisericii sârbești Ruzicici. Poate vei afla ceva și în cărțile lui Gelzer și Prinz Max pă cari încă le-am alăturat”⁵²⁵. Din această primă scrisoare rezultă că Gheorghe Ciuhandu i-a trimis lui Silviu Dragomir la Cernăuți cărți „de la Consitor”, pe care „le înapoiez aici”. În a doua epistolă, cea din 22 iulie 1909, Dragomir îi cerea să-i restituie „cărțile din bibliotecă fiindcă trebuie să le înapoiez înainte de a primi absolutoriu”⁵²⁶.

Aniversarea, la 7 noiembrie 1934, a unui secol și jumătate de la construirea bisericii „cu Lună” de la Oradea, îl determină pe profesorul Nicolae Fîru, ca la 20 martie 1934 să se adreseze lui Gh. Ciuhandu pentru a cere lămuriri legate de episcopul Maxim Manuilovici, în special anul nașterii, iar despre episcopul Efreem Banianin, anul când a plecat de la Oradea și anul morții. Îl ruga să-i procure „istoria lui Radonici Jovan: Prilozi, unde scrie despre Efreem. Poate o aflii pe la cutare popă sârbesc mai cu carte din Arad căci nu pot da de ea și nici la Neoplanta unde a apărut”⁵²⁷.

Din cele 30 de scrisori primite de la Ștefan Lupșa, primele cinci sunt din anul 1929 și au fost expediate din Viena, unde acesta se afla la studii cu o bursă primită din partea Episcopiei de Oradea, iar celelalte 25 au fost expediate din Oradea și acoperă perioada 1934-1940. Scrisorile expediate din Viena conțin informații privind cercetările istorice pe care le întreprinde în arhivele de aici, precum și date despre conținutul unor documente de istorie bisericească. „În actele anului 1809 găsiți niște treceri de valahi uniți la ortodoxie” - îi scria corespondentului său din Arad la 23 aprilie 1929⁵²⁸. „Trecerea la ortodoxie e în comitatul Huniedoara la 1809 [...]. Am aici un act 5142 St. R. Actul lui Vulcan din Cabinet Archiv. O să vi-l trimit. De-ale lui Vulcan am mai multe acte”⁵²⁹. Toate scrisorile expediate din Viena conțin prețioase informații istorice pentru Ciuhandu. După reîntoarcerea de la Viena, prin scrisoarea din 9 ianuarie 1934, Lupșa se angajează să-i pună la dispoziția lui Ciuhandu toate documentele în copie, „actele mele Vă stau la dispoziție oricând”⁵³⁰.

⁵²⁵ *Ibidem*, dosar 74, f. 129-130. Scrisoarea nu este datată.

⁵²⁶ *Ibidem*, dosar 74, f. 150. Scrisoarea din 22 iulie 1909.

⁵²⁷ *Ibidem*, dosar 36, f. 4-4v. Scrisoarea din 7 noiembrie 1934.

⁵²⁸ *Ibidem*, dosar 36, f. 27-28. Scrisoarea expediată din Viena la 23 aprilie 1929.

⁵²⁹ *Ibidem*, dosar 36. Scrisoare expediată din Viena în 1929, nedată.

⁵³⁰ *Ibidem*, dosar 36, f. 16. Scrisoarea din 9 ianuarie 1934.

Despre vechimea documentelor copiate aflăm din cartea poștală expediată din Oradea la 29 ianuarie 1934, „actele mele conțin toate documentele privitoare la istoria bisericii românești cuprinse în arhivele vieneze, Staatsrath și Kabinetsarchiv între anii 1761 și 1848 câte se mai aflau în 1929 și pe câte n-am remarcat mențiunea că au fost copiate de vreun român”⁵³¹.

Alte scrisori de la Ștefan Lupșa conțin informații referitoare la cartea pe care o avea în lucru, *Istoria bisericească a românilor bihoreni*⁵³². Trimiterea lui Gh. Ciuhandu spre corectare și sfaturi părți din lucrare⁵³³. Sunt și scrisori care conțin informații despre documentele copiate în arhiva Episcopiei latine din Oradea. Aici a descoperit „splendide scrisori de la Ioniță Martinovici, Isaia Antonovici, Sinesie Jivanovici în convulse cu fâșia pe ele: Littarae a valachicis Poponibus interceptae”⁵³⁴. „Mai găsii și la Eppia latină un vraf de acte de prin 1728-34 f. interesante, despre vlădicii Vichentie și Isaia”, îi scria în 4 octombrie 1934⁵³⁵, iar în scrisoarea din 16 octombrie 1937 își exprima nemulțumirea că „opt ani au trecut de când zac documentele vieneze neutilizate decât în cartea S(amuil) V(ulcan) și Ghe(rasim) Raț, și mai zac o grămadă considerabilă la Ioan Lupaș, îngreunând studiile despre trecutul bisericii ardelene”⁵³⁶.

Ideea calității și vocația de mentor îl îndeamnă pe Gheorghe Ciuhandu să contribuie cu sfaturi la formarea tânărului istoric Ștefan Lupșa. Deși nu dispunem de nici o scrisoare a lui Ciuhandu către Lupșa, totuși ne putem face o imagine despre contribuția lui Ciuhandu la formarea ca istoric a lui Ștefan Lupșa.

Pentru recenziile cărților sale, apărute în „Revista Istorică”, relevantă este scrisoarea Corneliiei Bodea din 18 ianuarie 1935: „Îmi fac deosebită plăcere să Vă anunț că cu poșta de astăzi V-am expediat Revista Istorică în care se găsește recenzia cărții Dvoastră [...]. Dacă însă în răstimp Crișana sau Banatul ar da și alte exemplare de studii istorice sunt dispusă a le primi pentru eventuale recenzii. Dl. Prof. Iorga fiind dispus a reține un loc în Rev. Dsale”⁵³⁷. Din cea de-a doua scrisoare nu lipsesc informațiile de ordi n peronal. Autoarea epistolei mărturisește lui Ciuhandu că „de la 1 noiembrie funcționez ca bibliotecară la Facultate secția istorică. Este un post puțin retribuit dar peste așteptările mele [...]. Îmi prinde bine în acest timp când am nevoie de multă lectură pentru doctorat”⁵³⁸.

Amintim și scrisoarea din 28 iunie 1936 prin care profesorul Dan Simonescu îi răspundea lui Ciuhandu în legătură cu unele cărți vechi românești. După ce are cuvinte de apreciere la adresa preotului arădean, D. Simonescu încheie: „Vă felicit

⁵³¹ *Ibidem*, dosar 36, f. 3v. Scrisoarea din 29 ianuarie 1934.

⁵³² Vol. I (până la 1829), Oradea, 1935.

⁵³³ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 4. Scrisoarea din 22 septembrie 1934; *Ibidem*, f. 15. Scrisoarea din 2 octombrie 1934; *Ibidem*, f. 16. Scrisoare din 1934, nedatată.

⁵³⁴ *Ibidem*, dosar 36, f. 10. Scrisoarea din 8 ianuarie 1935.

⁵³⁵ *Ibidem*, dosar 35, f. 8-8v. Scrisoarea din 4 octombrie 1934.

⁵³⁶ *Ibidem*, dosar 35, f. 9. Scrisoarea din 16 octombrie 1937.

⁵³⁷ *Ibidem*, dosar 74, f. 46-46v. Scrisoarea din 18 ianuarie 1935.

⁵³⁸ *Ibidem*, dosar 124, f. nen. Scrisoarea din 21 noiembrie 1937.

că până și în luna de odihnă dați atenția competentă cercetărilor științifice. Îmi pare bine că reluați articolele despre manuscrisele bihorene”⁵³⁹.

O altă serie de scrisori, poate cele mai multe trimise, oglindesc dificultățile întâmpinate cu publicarea volumului *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*. La 21 octombrie 1933, Gh. Ciuhandu prezenta mitropolitului Nicolae Bălan de la Sibiu, ca membru în „comisiunea istorico-mitropolitană”, o „schiță despre o lucrare, ce o am gata în afară de capitolul ultim: Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț și propaganda catolicizantă din vremea lor (1830-40)”. În același timp oferea comisiei un studiu despre tipărirea „în condițiile cari se vor afla juste și echitabile, deopotrivă cu munca și cu prevederile Statutului comisiei istorice-mitropolitane”⁵⁴⁰.

Episcopul Roman Ciorogariu de la Oradea, cunoscând manuscrisul lucrării lui Ciuhandu pregătit pentru tipar, la 30 mai 1934 îi cerea acestuia să urgenteze tipărirea până în toamna anului „pentru că noi în noiembrie serbăm punerea temeliei Bisericii cu Lună [...] va fi o mare manifestare ortodoxă aici la granițe unde se serbează atâtea sărăbări ale minciunei cum a fost a școalei normale unite pretinsă a fi de 150 de ani. Am fost prezent. Atâta mistificare n-am auzit nicicând”⁵⁴¹.

La 7 iulie 1934 se adresează și lui Alexandru Lapedatu, ca „om de carte istorică în primul loc”, apoi ca ministrul al Cultelor, să aprecieze „necesitatea de a se tipări această lucrare” cerându-i și „un ajutor material la tipărire”⁵⁴². Nu am intrat în posesia scrisorii de răspuns a ministrului, dar, din scrisoarea-concept a lui Ciuhandu din 7 februarie 1935, putem deduce ușor că răspunsul ministrului nu a fost cel așteptat de petiționar, motiv pentru care revine, așa după cum reiese din scrisoarea-concept, cu un nou apel în care face referire și la scrisoarea din 7 iulie 1934⁵⁴³.

„M-am adresat către Fundațiile Regale Culturale prin cerere adresate Majestății Sale Regelui”⁵⁴⁴, nădăjduind să obțin un ajutor material” – menționa Ciuhandu în scrisoarea din 20 septembrie 1934 adresată patriarhului Miron Cristea, cerându-i „de-a interveni, numai de credeți de bine, pentru ca să obțin ajutorul necesar ce nu-l găsesc încă în locul unde l-am cerut până aici”⁵⁴⁵.

În scrisoarea din 10 ianuarie 1935, *Frăția Ortodoxă Română*, prin președintele ei, profesorul Sextil Pușcariu și secretarul general Ioan Mateiu, din cauza lipsei „de fonduri pentru asemenea lucrări valoroase”, propune lui Ciuhandu să intervină ei „la Patriarhie care s-o tipărească în editura proprie la Cărțile

⁵³⁹ *Ibidem*, dosar 131, f. 348-349. Scrisoarea din 28 iunie 1936.

⁵⁴⁰ *Ibidem*, dosar 61, f. 53-54v. Concept.

⁵⁴¹ *Ibidem*, dosar 61, f. nen. Scrisoarea din 30 mai 1934.

⁵⁴² *Ibidem*, dosar 61, f. 56. Scrisoarea-concept din 7 iulie 1934.

⁵⁴³ *Ibidem*, dosar 61, f. 68. Scrisoarea-concept din 7 februarie 1935.

⁵⁴⁴ *Ibidem*, dosar 61, f. 59-60v. La 19 septembrie 1934 s-a adresat și regelui Carol al II-lea.

⁵⁴⁵ *Ibidem*, dosar 61, f. 61v. Scrisoare-concept din 20 septembrie 1934.

Bisericești”⁵⁴⁶. Gheorghe Ciuhandu acceptă doar cu condiția „să fac eu însumi corectura lucrării mele, din motive apreciabile, cunoscute celor ce scriu și tipăresc”⁵⁴⁷.

Invocând „lipsa de resurse, zadarnic căutate la expedientul prenumerării”, la 12 februarie 1935 se adresează mitropolitului Nicolae Bălan de la Sibiu și episcopilor din Ardeal, cerându-le sprijinul material necesar pentru tipărirea cărții⁵⁴⁸. În scrisoarea adresată mitropolitului Nicolae Bălan, Ciuhandu se arăta „hotărât s-o tipărească chiar și dacă n-aș putea să-mi scot cheltuielile ce am avut și aș avea până s-o dau gata”. El recurge la „expedientul prenumerării” care să-i indice în câte exemplare poate să o tipărească⁵⁴⁹.

În urma apelului primește multe scrisori. Amintim doar pe cea a episcopul Vasile Lăzărescu al Caransebeșului care îi scria că „s-a luat notă în Foaia Diecezană iar acum mai nou o Notă oficială”, cerând mai departe autorului să binevoiască „a ne considera și pe noi, Episcopia Caransebeșului prenumerată, cu trei exemplare, unul pentru subsemnatul episcop, unul pentru biblioteca eparhială, iar unul pentru cea a profesorilor de la Academia Teologică”⁵⁵⁰.

La 4 martie 1935, Ciuhandu revine cu câte o scrisoare adresată patriarhului Miron Cristea, mitropoliților de la Iași, Cernăuți și Chișinău și episcopilor de sub jurisdicția lor. „Sunt nevoit să recurg la acest expediment – scria Ciuhandu în apelul său – în lipsă de alte posibilități și să cer urgență dispozițiilor pentru a mă orienta din vreme și să pot începe tipărirea, cu voia lui Dumnezeu și cu încurajarea I. P. S. Voastre încă în această lună”⁵⁵¹.

Mitropolia Bucovinei, prin adresa nr. 2926 din 11 aprilie 1935 îi scria lui Gheorghe Ciuhandu că în „Foaia Oficială” a mitropoliei a publicat o recomandare a cărții adresată „prea. Ven, cler din Arhiepiscopia noastră, trimițând și fiecărui protopop câte un exemplar din apelul Dv.”⁵⁵². La 21 martie 1935 și Episcopia Hotinului îl înștiința că a „recomandat-o preoțimei prin Cronica Hușilor”⁵⁵³, iar Arhiepiscopia Bucureștilor, prin adresa nr. 2336 din 9 martie 1935 „se considera abonată [...] cu două exemplare”⁵⁵⁴. „Constat că lumea iscălește bucuros prenumerarea”, îi scria Ștefan Lupșa la 12 martie 1935,⁵⁵⁵.

La 15 martie 1935 face un apel și Academiei Române, trimițând și un sumar al lucrării⁵⁵⁶. Înalțul for științific român, la 16 mai 1935 îi aducea la cunoștință că

⁵⁴⁶ *Ibidem*, dosar 74, f. 19v. Scrisoarea din 10 ianuarie 1935.

⁵⁴⁷ *Ibidem*, dosar 74, f. 19. Scrisoare-concept din 24 ianuarie 1935.

⁵⁴⁸ *Ibidem*, dosar 61, f. 70. Concept. Urma să fie expedit tuturor episcopilor.

⁵⁴⁹ *Ibidem*, dosar 61, f. 70. Scrisoarea din 12 februarie 1935.

⁵⁵⁰ *Ibidem*, dosar 61, f. 73. Adresa nr. 1055 Sc. din 21 februarie 1935.

⁵⁵¹ *Ibidem*, dosar 61, f. 78. Scrisoare-concept din 4 martie 1935.

⁵⁵² *Ibidem*, dosar 61, f. nen.

⁵⁵³ *Ibidem*, dosar 61, f. 48.

⁵⁵⁴ *Ibidem*, dosar 61, f. 50.

⁵⁵⁵ *Ibidem*, dosar 61, f. nen. Scrisoarea din 12 martie 1935.

⁵⁵⁶ *Ibidem*, dosar 125, f. nen. Scrisoare-concept din 15 martie 1935.

Secțiunea Istorică apreciind „munca intensivă ce depuneți în domeniul istoriografiei române [...] avizat cu părere de rău, că nu poate să vă ajute la tipărirea operei Sfinției Voastre [...] deoarece nu-i îngăduie reaua stare financiară”⁵⁵⁷.

Cu toate greutățile pe care le-a întâmpinat cu tipărirea volumului, la 2 aprilie 1935 îl anunța pe episcopul Roman Ciorogariu că „azi am dat manuscrisul la cules și vă rog mult să binevoiiți a dispune ca suma de răscumpărarea celor 50 exemplare s-o pot avea la mână, ca să plătesc succesiv la tipografie”⁵⁵⁸.

Urmând exemplul episcopului R. Ciorogariu, Prefectura județului Bihor, la 10 aprilie 1935, îl anunța pe Ciuhandu că a fost aprobată suma de 20 000 lei pentru cumpărarea a 40 de exemplare⁵⁵⁹. Episcopia Dunării de Jos cu sediul în Galați, la 12 aprilie 1935 solicita un număr de 10 exemplare „îndată după tipărire când vom achita și costul lor”⁵⁶⁰. La 16 noiembrie 1935 expediază cinci exemplare Academiei Române „pentru binevoitoarea premiere”⁵⁶¹ cu premiul Neuchotz⁵⁶².

Nu lipsesc nici scrisori de apreciere la adresa cărții. Amintim pe cea a istoricului Ștefan Meteș din 20 iulie 1935. „Ai făcut un mare serviciu științei istorice prin amintita și deosebit de valoroasa carte [...] pentru care istoricii îți vor fi foarte recunoscători că le-ai pus la dispoziție un vast și inedit material care aruncă o lumină puternică și foarte v favorabilă bisericii ortodoxe. Te felicit din toată inima pentru opera publicată și Dzeu să-ți ajute să ne poți da cu aceleași amănunte nouă și istoria bisericească a eparhiei Aradului înainte și după 1830-40”⁵⁶³. „Nimeni nu va mai putea scrie istoria epocii fără consultarea la fiecare pas a lucrării atât de vastă a Sf. Tale”, scria la 8 octombrie 1935 Șt. Meteș, după ce a ajuns în posesia volumului⁵⁶⁴.

În fondul amintit se păstrează un număr de 11 scrisori, 5 (concepte) adresate de Gheorghe Ciuhandu înaltului for științific român și 6 primite de la Academia Română. Din motive independente de voința noastră, nu am putut efectua cercetări în arhivele Academiei pentru a afla scrisorile trimise de către Ciuhandu, motiv pentru care ne-am rezumat la conceptul lor păstrat în scrisorile primite.

Inițiativa acestui dialog epistolar aparține lui Gheorghe Ciuhandu și datează din 8 ianuarie 1934⁵⁶⁵ când se adresa Academiei Române, propunând publicarea unui volum de documente din secolele XVIII și XIX. Mai multe amănunte despre inițiativa lui Ciuhandu aflăm din scrisoarea expediată din Arad la 4 aprilie 1934.

⁵⁵⁷ *Ibidem*, dosar 61, f. 86. Scrisoarea din 16 mai 1935.

⁵⁵⁸ A. N. D. J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, dosar 3, f. 176.

⁵⁵⁹ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 49. Adresa nr. 3 975 din 10 aprilie 1935. Cărțile au fost expediate prin Librăria Diecezană la 19 octombrie 1935. *Ibidem*, dosar 61, f. 49v.

⁵⁶⁰ *Ibidem*, dosar 61, f. 16. Adresa nr. 1 724 din 12 aprilie 1935. La subsolul scrisorii Ciuhandu notează: „11 ex. expediate de Libr. Diec. 7 oct. 1935”.

⁵⁶¹ *Ibidem*, dosar 61, f. 47. Scrisoarea din 16 noiembrie 1935.

⁵⁶² *Ibidem*, dosar 56, f. 21.

⁵⁶³ *Ibidem*, dosar, f. 45-45v. Scrisoarea din 20 iulie 1935.

⁵⁶⁴ *Ibidem*, dosar 33, f. 18v. Scrisoarea din 8 octombrie 1935.

⁵⁶⁵ Despre scrisoarea din 8 ianuarie 1934 a lui Ciuhandu și despre cea din 2 martie 1934 a Academiei Române aflăm din contextul epistolei din 4 aprilie 1934.

Preotul și istoricul arădean se afla în posesia mai multor copii de documente referitoare la trecutul cultural al românilor din cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a celui următor, copii datorate cercetărilor efectuate de prof. univ. dr. Alexa Ivič de la Subotița în arhivele de la Budapesta⁵⁶⁶. La documentele din arhivele budapestane Ciuhandu dorea să alăture și unele din cele arădene, „mai ales dintre anii 1737 - 1800 și dintre 1830 - 40”, dar și volumele de documente de la Moise Nicoară „aflătoare la On. Academia Română”. Din lecturarea scrisorii, aflăm că pentru realizarea acestui corpus de documente atât de necesar pentru cercetarea istoriei eparhiei arădene, și profesorul Ștefan Lupșa, pe atunci cadru didactic la Academia Teologică de la Oradea, era de acord” a ceda documentele copiate în arhivele din Viena, „cuprinzând mai ales material de istorie bisericească și culturală, începând de la jumătatea veacului XVIII încoace și până la jumătatea celui de al XIX-lea”. Cerea Academiei Române să-și exprime opinia în privința unui astfel de demers editorial⁵⁶⁷. Secțiunea istorică a Academiei, în ședința din 19 mai 1934, analizând propunerea lui Ciuhandu, îi cere ca, odată materialul adunat, să fie trimis, urmând ca tipărirea să se realizeze atunci când vor exista mijloacele financiare⁵⁶⁸. Lipsa banilor necesari pentru tipărire a determinat Academia Română la 14 iunie 1934 să restituie „copiile manuscrise” lui Ciuhandu⁵⁶⁹.

La 2 martie 1935, Ciuhandu face o nouă propunere pentru publicarea unei lucrări de istorie. Este vorba de lucrarea intitulată: *Beschreibung der Walachei vor einem Jahrhundert* (Descrierea românilor de-a lungul timpului⁵⁷⁰ a prof. Alexa Ivič. Lucrarea cuprindea o prefață bilingvă (sârbă și română) și un număr de 33 de documente din arhivele de la Budapesta. Profesorul sârb le punea la dispoziția Academiei Române „cu gândul și condiția unei publicări”. Din nou lipsind mijloacelor financiare, la 3 martie 1936, Academia Română restituie lucrarea intermediarului din Arad pentru a fi trimisă autorului⁵⁷¹.

Unele scrisori prezintă preocupările istoriografice ale lui Gheorghe Ciuhandu. În primăvara anului 1935 avea gata pentru tipar valoroasa lucrare, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Rat. Pagini mai ales din istoria românilor crișeni* (1830 - 1840). Pentru publicarea ei apelează la înțelegerea Academiei Române pentru „acordarea unei subvenții” necesare tipării⁵⁷². Cu toate că-si pusese mari speranțe în sprijinul cerut, prin scrisoarea din 16 mai 1935, Academia Română apreciind munca „intensivă” în domeniul cercetării istorice, dar, „cu părere de rău” nu-l poate ajuta „deoarece nu-i îngăduie reaua stare financiară”⁵⁷³.

⁵⁶⁶ Cancellaria aulică de Curte, Consiliul locotenențial regal, Deputăția ilirică de Curte, Cancellaria ilirică de Curte și Cancellaria ardeleană de Curte.

⁵⁶⁷ B. A. O. R. Arad, *fondul citat*, dosar 125, f. 56-57. Scrisoarea din 4 aprilie 1934.

⁵⁶⁸ Idem, *Ibidem*, dosar 125, f. 54. Scrisoarea din 24 mai 1934.

⁵⁶⁹ Idem, *Ibidem*, dosar 125, f. 52. Scrisoarea din 14 iunie 1934.

⁵⁷⁰ Idem, *Ibidem*, dosar 18.

⁵⁷¹ Idem, *Ibidem*, dosar 125, f. 47. Scrisoarea din 2 martie 1935.

⁵⁷² Idem, *Ibidem*, dosar 56, f. 20. Scrisoarea din 3 martie 1936.

⁵⁷³ Idem, *Ibidem*, dosar 125, f.nen. Scrisoarea din 15 martie 1935.

Cu toată lipsa financiară în care se afla, în cursul anului 1935, autorul reușește să-și tipărească lucrarea. La 16 noiembrie 1935, „pentru binevoitoarea premiere” înainta Academiei, 4 exemplare a cărții *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*⁵⁷⁴. Pentru această carte, în același an, Academia Română îi atribuie premiul Neuchotz.

O altă scrisoare ce reflectă preocupările istoriografice și editoriale ale lui Ciuhandu, este cea din 3 august 1938 prin care își făcea cunoscută intenția de-a publica un volum din cele patru ale *Istoriei românilor* a lui Samuil Clain. Interesul lui Ciuhandu era reținut de cel de-al patrulea volum, *Istoria Bisericii românești ardelenene până la unirea lui Ioan Bob*. În concepția lui Ciuhandu, lucrarea avea să cuprindă o[^] prefață, redactarea biografiei lui Samuil Clain și manuscriaul propriu-zis. În aceeași scrisoare mai sesiza existența în „lăsamântul de odinioară” al profesorului Alexandru Gavra, de unde provenea și manuscrisul lui Clain, a unui volum, „copie și acela”, despre Sinodul de la Ferrara-Florența, a cărui autor este același Samuil Clain⁵⁷⁵. În ședința din 4 noiembrie 1938, Secțiunea istorică a Academiei Române este de acord cu publicarea acelui volum din *Istoria românilor*, cu condiția ca Ciuhandu să o colaționeze „mai întâi cu textul original care se află la Episcopia Unită din Oradea Mare”⁵⁷⁶.

În vara anului 1941, înaintează Academiei Române un raport în care face trei propuneri. Primele două se referă la „arhiva de la Arad”, iar prin cea de-a treia, propune Academiei să instituie premii pentru cercetări „istorice în legătură cu trecutul românilor din părțile Crișanei”. Din păcate nu avem mai multe informații despre acest raport despre care aflăm numai din contextul scrisorii din 25 noiembrie 1941 a Academiei Române⁵⁷⁷.

Referitor la problemele arhivelor arădene, preocuparea lui Ciuhandu era mai veche. Cu prilejul *Congresului cultural* din 30 ianuarie 1930 ce a avut loc la Arad, într-o conferință intitulată *Înființarea arhivelor arădene*, propune concentrarea tuturor fondurilor de documente „răzlețe” ale comunelor și ale unor „organizații” într-un local „potrivit” în Arad, eventual în Palatul Cultural și înființarea unei filiale a arhivelor statului în orașul de pe Mureș⁵⁷⁸.

În ce privește cea de-a treia propunere, sunt cunoscute preocupările lui Gheorghe Ciuhandu de-a impulsiona cercetările privind scrierea istoriei eparhiei arădene, considerându-le ca pe o „datorie de prestigiu”⁵⁷⁹.

3. Din cea de-a treia grupă a corespondenței sale nu lipsesc scrisorile cu caracter sau interes personal. Din această categorie amintim dialogul epistolar avut

⁵⁷⁴ Idem, *Ibidem*, dosar 61, f. 86. Scrisoarea din 16 mai 1935.

⁵⁷⁵ Idem, *Ibidem*, dosar 61, f. 47. Scrisoarea din 16 noiembrie 1934.

⁵⁷⁶ Idem, *Ibidem*, dosar 56, f. 21. Scrisoarea din 25 octombrie 1941 (data poștei).

⁵⁷⁷ Idem, *Ibidem*, dosar 73, f. 45-45. Scrisoarea din 3 august 1938.

⁵⁷⁸ Idem, *Ibidem*, dosar 73, f. 43. Scrisoarea din 10 noiembrie 1938. Manuscrisul a fost pregătit pentru tipar însă nu avem informația dacă Ciuhandu l-a mai comparat cu cel de la Oradea, cf. Idem, *Ibidem*, dosar 73, 323 file.

⁵⁷⁹ Idem, *Ibidem*, dosar 56, f. 21. Scrisoarea din 25 noiembrie 1941 (data poștei).

cu Roman Ciorogariu. Inițiativa acestui dialog a aparținut lui Gh. Ciuhandu, pe când era doar în anul al II-lea la Institutul pedagogic-teologic din Arad. În prima epistolă (1/13 noiembrie 1894), Gh. Ciuhandu își exprima mulțumirea sa și a colegilor privitoare la starea de spirit care domnea în seminar, unde, „în loc de rezultatul iubirii evanghelice și a ajutorului moral reciproc [...] ne-a întâmpinat urgia separatismului [...] între elevii acestui institut”⁵⁸⁰. După absolvirea cursurilor teologice, la 22 iunie 1899, se adresează din nou fostului său profesor și îndrumător, cerându-i sprijinul pentru a urma cursurile Facultății de Teologie a Universității din Cernăuți⁵⁸¹. Reîntors de la studii, este numit profesor suplinitor la Institutul pedagogic-teologic, de unde „abzice din postul cu care am fost onorat”, așa după cum îi scria la 10 septembrie 1903 lui Roman Ciorogariu⁵⁸².

Demisia din învățământul teologic îl determină pe Gh. Ciuhandu să se reîntoarcă în satul natal, de unde, în 13 noiembrie 1903 îi scria lui R. Ciorogariu despre intenția sa de a-și continua studiile pentru susținerea doctoratului în Teologie. Așa este cea de la sfârșitul anului 1903 primită de la Roman Ciorogariu în care îl încuraja să-și ceară „bani de rigoros” pentru Cernăuți, exprimându-și bucuria dacă „în ianuarie ai trece primul rigoros și să faci și al doilea la sfârșitul anului”. Gândul lui R. Ciorogariu era ca Gh. Ciuhandu să ocupe o catedră la Institutul Teologic din Arad⁵⁸³. Problema banilor pentru plecarea la Cernăuți revine și în conținutul scrisorii din 8 februarie 1904, a lui R. Ciorogariu⁵⁸⁴.

După ce ajunge la Cernăuți, R. Ciorogariu îi cerea să-i cumpere de „la cutare librar de acolo în limba germană și română cărțile ce ți le-ar recomanda Dl. Tamavski scrise în limba germană și română. Confesiunea nu importă. Prețul se poate ridica până la 50 cor. eventual și mai mult. După aceea să ceri cele mai bune foi teologice și anume una care se ocupă în special cu teologia practică și publică predici”⁵⁸⁵.

Între cei doi au existat și unele dispute. Scrisoarea din 10/23 aprilie 1918 după ce scoate în relief faptul că legătura lor „n-a fost o tovărășie ocazională ci o înrudire sufletească închiată încă în școală între părinte și un fiu sufletesc și consolidată de principiile comune ce ne-a călăuzit în viața politică”. Scrisoarea continuă cu un reproș făcut lui Gh. Ciuhandu că la Giula ar fi afirmat „că trebuie trântiți prietenii lui Ciorogariu la alegerile sinodale în Giula pe ianuarie”⁵⁸⁶. În scrisoarea din 23 aprilie 1918 vine și răsunsul lui Ciuhandu: „Eu la Giula n-am enunțat nici un principiu. Mărturiile să-mi fie, mai întâi cuvântul cu care am

⁵⁸⁰ Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*. Scrisoarea lui Gheorghe Ciuhandu către Roman Ciorogariu din 1/13 noiembrie 1894

⁵⁸¹ *Ibidem*. Despre scrisoarea din 22 iunie 1899 aflăm din contextul scrisorii din 30 iunie 1899.

⁵⁸² *Ibidem*. Scrisoarea lui Gheorghe Ciuhandu către Roman Ciorogariu din 10 septembrie 1903.

⁵⁸³ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 98-99.

⁵⁸⁴ *Ibidem*, dosar 74, f. 97-97v. Scrisoarea din 8 februarie 1904.

⁵⁸⁵ *Ibidem*, dosar 74, f. 100-100v. Scrisoarea din 25 februarie/5 martie 1904.

⁵⁸⁶ *Ibidem*, dosar 74, f. 96-96v. Scrisoarea din 10/23 aprilie 1918.

deschis colegiul și pe care – tocmai spre a preveni oarecare răstălmăciri mi-l-am cetit și apoi publicat în Bis. și Șc.⁵⁸⁷.

„Conflictul” dintre cei doi se stinge curând. În toamna anului 1920, preocupat de reînființarea Episcopiei de la Oradea, Roman Ciorogariu îi cere lui Ciuhandu să „facă o copie de pe harta diecezană făcută de Roman (n. n. Miron Romanul) pentru Arad. E vorba să ne tragem linia demarcațională și cu Ardealul, fiindcă Sătmarul și Maramureșul să țin de noi. Au și început organizarea în Sătmar, Sighetul Marmației etc.”⁵⁸⁸. Pe ultima filă a scrisorii din 12/25 iulie 1921 primită de la R. Ciorogariu, Gh. Ciuhandu notează: „Întâia scrisoare după atentatul de la Senat, ce mi-a adresat-o păr. Episcop Ciorogariu”⁵⁸⁹.

O serie de scrisori primește de la foștii săi profesori de la Universitatea din Cernăuți. Amintim pe cele de la Eusebiu Popovici, Constantin-Clementie Popovici, Emilian Voiutski, Vasile Găină și Ion G. Sbierea⁵⁹⁰.

Amintim și scrisorile primite de la foști colegi de studii de la Cernăuți. La 14 decembrie 1936, Christea Geogea, de neam aromân, în scrisoarea expedită din Cernăuți, își amintește de frumoșii ani petrecuți pe băncile Facultății de Teologie din frumosul oraș bucovinean, „timpurile plăcute, deși grele uneori, de acum treizeci și ceva de ani când eram studenți la aceeași Universitate [...]. Cu drag mi-aduc aminte de voi frații ardeleni și bănățeni [...]. Din ziare și reviste am aflat și de activitatea științifică a ta, despre lucrările tale, dintre care, una a și fost premiată de Academia Română”⁵⁹¹.

Nu putem trece cu vederea scrisoarea istoricului Ioan Lupaș din 12 ianuarie 1924 în care îi aducea la cunoștință că odată cu începutul anului universitar 1924-1925, la Cluj urma să-și înceapă cursurile o Facultate de Teologie ortodoxă. Într-o „consfătuire intimă ținută și la P. S. Episcop Nicolae s-a făcut propunerea să Te invităm pe Frăția Ta să iei conducerea acestei facultăți [...]. Te rog să binevoiești a chibzui asupra acestei propuneri a mă încunoștiința despre hotărârea pe care o vei lua”⁵⁹². Prin scrisoarea din 2/15 februarie 1924, Ciuhandu mulțumește pentru propunerea făcută, menționând în continuare că „la vârsta mea și după ce o seamă de energii mi le-am consumat în serviciul administrativ școlar m-a împiedicat de a mă putea ocupa sistematic cu cartea și de a-mi face o pregătire pentru misiuni ca aceea ce mi se îmbie [...]. Și dacă nu v-ați afla um în și mai temeinice cunoștințe de parte teologică și mai abil pentru lucrul ce-l doriți rog avizați-mă”⁵⁹³.

Pentru starea de spirit existentă după moartea episcopului Ioan Ignatie Papp (1903-1925), în ce privește mai ales frământările pentru alegerea noului episcop, oglindită în corespondența lui Gh. Ciuhandu. O primă scrisoare este cea a

⁵⁸⁷ *Ibidem*, dosar 74. Scrisoare-concept din 23 aprilie 1918.

⁵⁸⁸ *Ibidem*, dosar 74, f. 111.

⁵⁸⁹ *Ibidem*, dosar 74, f. 112-113. Scrisoarea din 12/25 iulie 1925.

⁵⁹⁰ *Ibidem*, dosar 74, f. 108-109; 121; 122-122v.; 131; 133-134; 151-152v.; 153; 166; 170.

⁵⁹¹ *Ibidem*, dosar 74, f. 123-123v. Scrisoarea din 14 decembrie 1936.

⁵⁹² *Ibidem*, dosar 74, f. 80. Scrisoarea din 12 ianuarie 1924.

⁵⁹³ *Ibidem*, dosar 74, f. 81-82. Scrisoare-concept din 2/15 februarie 1924.

diaconului Gheorghe Comșa, expediată la 14 aprilie 1925 din București, unde funcționa în cadrul Ministerului Cultelor. El se arăta nemulțumit pentru „mergerea pe la fiecare ministru a părintelui Magier și Dr. Stan. Prefer să cad cu cinste și-mi fac o mândrie cu toți cari vor sprijini o cauză dreaptă”⁵⁹⁴. Despre vizita „la locurile comptente a celor interesați”, adică a lui Andrei Magieru și a prof. dr. Vasile Stan⁵⁹⁵, reiese și din scrisoarea lui Moise Ienciu din 11 aprilie 1925 prin care susținea cauza lui Comșa, considerând că atitudinea lui era „conștientă, plină de demnitate și singura corectă de a se adresa exclusiv deputaților sinodali”⁵⁹⁶.

Pentru a-l câștiga pe Gh. Ciuhandu de partea cauzei alegerii lui Comșa, prin scrisoarea din 21 aprilie 1925, M. Ienci îi aducea la cunoștință corespondentului său din Arad, că, în cazul alegerii lui Grigorie Comșa ca episcop al Aradului, a fost recomandat să fie ales în Senatul bisericesc⁵⁹⁷.

Gh. Ciuhandu nu dorea să se implice în alegerea noului episcop, cu atât mai mult a lui Grigorie Comșa. El vedea toate manevrele de culise care se făceau mai ales de Vasile Goldiș, pentru ca diaconul Grigorie Comșa să fie ales, în dauna celor preferați de Gh. Ciuhandu, arhiereul-vicar Andrei Magieru de la Oradea sau arhimandritul Iuliu Scriban pe care îl considera a fi un mare teolog. În această situație a căutat să se situeze pe o poziție neutră. La 27 aprilie 1925, Moise Ienci revine cu altă scrisoare prin care caută să-l convingă pe Gh. Ciuhandu ca să influențeze el anumite persoane care nu ar fi favorabile alegerii lui Grigorie Comșa, cerându-i totodată să-i comunice mitropolitului Nicolae Bălan „toate cele ce le ști despre atitudinea lui (n. n. Grigorie Comșa) curat bisericească și despre seriozitatea și demnitatea cu care a pășit de la început în această chestiune. Să-l asiguri [...] de devotamentul răsărind din convingerea că numai știința și cinstea pot ridica biserica noastră, că e străin cu tot sufletul lui de oamenii abilităților politice în biserică”⁵⁹⁸.

Legat de alegerile de episcop din anul 1925, Ștefan Lupșa care petrecuse în vara aceluiași an concediul în stațiunea de la Sângiorz împreună cu preotul prof. dr. Nicolae Neaga, acesta din urmă „regreta că nu se poate să fiți D-Voastră episcop la Arad. Dacă pe el, ebraist, îl entuziasmează realizările D-Voastre, Vă puteți gândi ce sunt ele pentru cei apropiați de ele prin bransă” îi scria la 1 august 1935 din Oradea⁵⁹⁹.

Din corespondență nu lipsește nici spiritul ecumenic. Amintim în acest sens mai multe scrisori. La 20 februarie 1924, cumnata istoricului Ștefan Meteș, Ana German, de religie romano-catolică îi scria lui Gh. Ciuhandu: „Spuneți să nu fie supărare, citind broșurile – nu poate fi deoarece eu nu sunt catolică fanatică și dacă

⁵⁹⁴ *Ibidem*, dosar 20, f. 1. Scrisoarea din 14 aprilie 1925.

⁵⁹⁵ Prof. dr. Vasile Stan era director la Școala Normală „Andrei Șaguna” din Sibiu, și îl considera pe Gh. Ciuhandu ca fiind cel „mai vrednic om al bisericii din Arad”. *Ibidem*, dosar 20, f. 22. Scrisoarea din 28 aprilie 1925.

⁵⁹⁶ *Ibidem*, dosar 20, f. 18. Scrisoarea din 11 aprilie 1925.

⁵⁹⁷ *Ibidem*, dosar 20, f. 19-19v. Scrisoarea din 21 aprilie 1925.

⁵⁹⁸ *Ibidem*, dosar 20, f. 20-21v. Scrisoarea din 27 aprilie 1925.

⁵⁹⁹ *Ibidem*, dosar 74, f. 43-43v. Scrisoarea din 1 august 1935.

am luat și voi lua discuțiile cu Dvoastră, nu va fi fanatismul cauza, fără unele principii ale mele de care eu sunt convinsă că ar fi numai un bine pentru întreg neamul meu”⁶⁰⁰.

La 18 mai 1928, canonicul greco-catolic Nicolae Brânzeu de la Lugoj, solicita lui Ciuhandu să-i „trimită un ex din Papism și Ortodoxism în Ardeal, care mă interesează foarte mult și nu o aflu la librării”⁶⁰¹. O altă scrisoare este cea a avocatului dr. Vasile Bledea de la Oradea, de religie greco-catolic, care, în scrisoarea din 17 noiembrie 1934 îi mulțumește pentru cărțile trimise „ce mă vor interesa în calitate dublă: ca avocat și ca unit”⁶⁰².

Între scrisorile din această categorie amintim și o carte poștală primită de la reverendul Georg Leicester Marriot⁶⁰³, căruia Gh. Ciuhandu i-a tradus din limba latină cuvântarea *Despre Unirea Bisericii Anglicane cu Biserica Ortodoxă*, ținută la Oxford în Biserica Sfintei fecioare Maria în Duminica a II-a după Botezul Domnului în anul 1935⁶⁰⁴.

O altă grupă de scrisori sunt cele care conțin cereri de cărți ale istoricului Gh. Ciuhandu⁶⁰⁵. La 19 aprilie 1934 preotul Dimitrie Sabău, conducătorul oficiului protopopesesc din Giula, cerea lui Ciuhandu „intervenția ca poporul nostru credincios să fie împărțit de lecturi religioase pe cari le putem trece peste frontieră [...]. Ne-ar trebui și o carte de rugăciune pentru popor. Credincioșii ne cer cărți și ne doare sufletul că nu i le putem da. Vă rog să ne ajutați”⁶⁰⁶. La 23 noiembrie 1934, Jean Crângu, avocat în Focșani, cerea lucrarea „Schisma românească și Unirea cu Roma”⁶⁰⁷.

Din această categorie considerăm și scrisorile de apreciere și mulțumire pentru cărțile primite de la autor. Dr. Vasile Bologa, consilier-referent mitropolitan la Sibiu, prin scrisoarea din 17 septembrie 1928, mulțumea pentru broșura *Suveranitate și Solidaritate națională* „cu discursul Dvoastre din Senat de la 20 martie 1928. La-am citit cu multă satisfacție creștinească și românească. Primește te rog intime felicitări și cea mai călduroasă mulțumită”⁶⁰⁸.

„Mulțumesc sincer pentru trimiterea lucrării tale Patronatul ecleziastic ungar. Te felicit pentru frumoasa lucrare și doresc ca să deschidă ochii acelor cari se ocupă de soluționarea problemelor bisericii rom.-cat. și apărarea statului român”, îi

⁶⁰⁰ *Ibidem*, dosar 74, f. 36-37. Scrisoarea din 20 februarie 1924.

⁶⁰¹ *Ibidem*, dosar 126, f. 61-62. Scrisoarea din 18 mai 1928.

⁶⁰² *Ibidem*, dosar 74, f. 71. Scrisoarea din 17 noiembrie 1934.

⁶⁰³ *Ibidem*, dosar 33, f. 22v.

⁶⁰⁴ Traducerea a fost tipărită la Arad în 1937.

⁶⁰⁵ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 9-9v., scrisoarea din 9 martie 1931 a preotului I. Postelnicescu din Pitești; f. 35, scrisoarea episcopului Vartolomeu al Râmnicului și Noului Severin; f. 35, scrisoarea din 17 aprilie 1933 a prof. C. N. Mateescu din Râmnicu Vâlcea.

⁶⁰⁶ *Ibidem*, dosar 39, f. 7. Scrisoarea din 19 aprilie 1934.

⁶⁰⁷ *Ibidem*, dosar 74, f. 26v. Scrisoarea din 23 noiembrie 1934.

⁶⁰⁸ *Ibidem*, dosar 134, f. 88. Scrisoarea din 17 septembrie 1928.

scrisa la 7 noiembrie 1928 profesorul Lazăr Iacob, făcând aluzie la Concordat care își „aștepta ratificarea”⁶⁰⁹.

„Am cetit și cu multă plăcere interesanta scriere a P. V. Voastre Patronatul ecleziastic ungar. E o scriere documentată și nepus de prețioasă nu numai pentru cunoașterea mai luminată a trecutului nostru bisericesc și național ci și de foarte mare folos practic pentru toți cei ce au dreptul și datoria de a introna Biserica ort. rom. din Ardeal în toate drepturile ce i se cuvin ca Biserică dominantă a Țării”, îi scria la 27 februarie 1929 preotul profesor Simion Reli de la Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți⁶¹⁰.

Profesorul C. Rudnean de la Oravița, în scrisoarea din 25 noiembrie 1930, considera că toate studiile lui Gh. Ciuhandu sunt „pietrele fundamentale pe cari noi cei mai tineri vom trebui să adăugăm tot mai mult”⁶¹¹. „Cu multă plăcere și deosebit interes am primit cărțile ce mi-ați trimis [...]. Vă rog să primiți multe mulțumiri”, îi scria la 13 iunie 1931 profesorul Dimitrie Boroianu de la Facultatea de Teologie a Universității din București⁶¹².

Pentru exemplare din *Români din Câmpia Aradului* primește mulțumiri de la profesorul de istorie bisericească Teodor M. Popescu⁶¹³, patriarhul României Nicodim Munteanu⁶¹⁴ și de la mareșalul Curții regale⁶¹⁵.

Cu puțin înainte de 1930, Biserica Ortodoxă Română a hotărât reînființarea Episcopiei Maramureșului suprimată în secolul al XVIII-lea. În Maramureș apărea în 1930 revista „Țara Voievozilor” care îndeplinea o înaltă operă bisericească și națională. Protopopul Mihai Munteanu din Sighet, sufletul acțiunii de reînviere a Ortodoxiei din aceste ținuturi, la 20 iunie 1930 se adresa lui Gh. Ciuhandu⁶¹⁶ prin care făcea un apel la abonarea revistei. Scrisoarea este publicată în revista „Biserica și Școala”⁶¹⁷ la propunerea lui Ciuhandu, cu care protopopul Mihai Munteanu se afla într-un strâns dialog epistolar.

În *Fondul de documente Gheorghe Ciuhandu*, se păstrează șase scrisori expediate din Sighet între 20 iunie 1930 și 25 octombrie 1931. În prima scrisoare (20 iunie 1930), pe lângă scopurile înființării revistei „Țara Voievozilor”, care apărea în „2 000 de exemplare și avea darul să trezească solidaritatea ortodoxă”. Protopopul M. Munteanu insistă și asupra stării conflictuale care exista între greco-catolici și ortodocși⁶¹⁸.

⁶⁰⁹ *Ibidem*, dosar 125, f. 178. Scrisoarea din 7 noiembrie 1928.

⁶¹⁰ *Ibidem*, dosar 125, f. 172-172v. Scrisoarea din 27 februarie 1929.

⁶¹¹ *Ibidem*, dosar 74, f. 10. Scrisoarea din 25 noiembrie 1930.

⁶¹² *Ibidem*, dosar 74, f. 11. Scrisoarea din 13 iunie 1931.

⁶¹³ *Ibidem*, dosar 81, f. 18. Scrisoarea din 16 aprilie 1940.

⁶¹⁴ *Ibidem*, dosar 81, f. 20. Scrisoarea din 24 aprilie 1940.

⁶¹⁵ *Ibidem*, dosar 81, f. 17. Scrisoarea din 7 mai 1940.

⁶¹⁶ *Ibidem*, dosar 132, f. 132, 408.

⁶¹⁷ „Bis. și Șc.”, anul LIV, 6 iulie 1930, nr. 27, p. 1-2.

⁶¹⁸ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 391, 408. Scrisoarea din 20 iunie 1930.

În celelalte scrisori este prezentată starea de spirit existentă în Liceul de fete din Sighet, mai ales din incidentul cărților pregătite a fi distribuite elevilor ca premii la sfârșitul anului școlar. Este vorba de nouă cărți semnate de preotul și istoricul Gh. Ciuhandu, dintre care șapte au fost respinse⁶¹⁹.

Despre persecuțiile greco-catolicilor n-au fost scutiți nici intelectualii maramureșeni. Profesorul de pedagogie, Simion Lasita de la Școala Normală din Sighet a fost transferat la Dorohoi „cu toate că face politică națională de 25 de ani”. Din aceeași scrisoare aflăm despre unele reveniri la Ortodoxie. În Vișeu de Jos, un număr de 724 de familii au părăsit Biserica greco-catolică, iar în parohia Cuhea situația nu era încă prea clară, dar protopopul își exprima speranța că nu peste mult timp v-a avea lor „cu mare pompă sfințirea Crucii lui Dragoș în Cuhea”. Protopopul își exprima nevoia primirii unor ajutoare materiale pentru parohiile revenite dar și pentru cele în curs de revenire la Ortodoxie⁶²⁰.

În contextul de mai sus, Gh. Ciuhandu, la 27 noiembrie 1930, se adresează profesorului Alexandru Lapedatu care, pe atunci era ministrul Cultelor, căruia îi reamintea despre o veche discuție pe care au purtat-o în legătură cu ajutoarele financiare pentru parohiile revenite la Ortodoxie din Maramureș. Ministrul Al. Lapedatu s-a angajat că „se vor găsi mijloacele materiale chiar pentru a promova curentul de revenire la Ortodoxie, acolo unde se va manifesta el în popor”⁶²¹.

Din corespondența dintre Ciuhandu și Munteanu, aflăm că cel dintâi a făcut, pe lângă donațiile în cărți și veșminte preoțești, pentru care primea mulțumiri din partea protopopului⁶²². După cum menționa într-o epistolă protopopul M. Munteanu, Gh. Ciuhandu a fost „unicul care ați dat cauzei noastre bisericești cel mai mare sprijin”⁶²³.

Despre donațiile „în cărți rituale și odăjdii” pe care Ciuhandu le-a făcut bisericilor revenite din Maramureș, amintește și episcopul Nicolae Ivan într-o scrisoare adresată lui Gh. Ciuhandu⁶²⁴.

Este limpede că toată corespondența lui Gheorghe Ciuhandu permite multe priviri în profunzime. Dincolo de banalul schimb de informații sau amabilități cu unul sau altul din corespondenții săi amintiți, se percepe o notă mai caldă în exprimarea sentimentelor față de cei cu care se afla în corespondență, cu unii dintre ei legăturile fiind foarte strânse, mai ales prin schimbul de informații și documente istorice.

Valoarea corespondenței proprii, dublată de informația din corespondența primită, definește precis poziția sa, relațiile și prestigiul de care se bucura în rândul intelectualității române din perioada interbelică.

⁶¹⁹ *Ibidem*, dosar 132, f. 392-392v. Scrisoarea din 27 iunie 1930.

⁶²⁰ *Ibidem*, dosar 132, f. 397-398. Scrisoarea din 26 august 1930.

⁶²¹ *Ibidem*, dosar 132, f. 400-400v. Scrisoare-concept a lui Gheorghe Ciuhandu.

⁶²² *Ibidem*, dosar 132, f. 404. Scrisoarea din 24 ianuarie 1931.

⁶²³ *Ibidem*, dosar 132, f. 407-407v. Scrisoarea din 25 octombrie 1931.

⁶²⁴ *Ibidem*, dosar 132, f. 43. Scrisoarea din 9 ianuarie 1931 a episcopului Nicolae Ivan.

V.

Biblioteca. Încercare de reconstituire

Pe lângă bibliotecile diferitelor instituții arădene, a Palatului cultural, a Liceului „Moise Nicoară”, a Institutului pedagogic-teologic și cea a Episcopiei arădene, care prin bogatele fonduri de carte confereau Aradului un deosebit prestigiu cultural, se înscriu și bibliotecile particulare, precum cele ale episcopului Iosif Ioan Goldiș, a arhimandritului dr. Iustin Suciș sau cea a preotului dr. Gheorghe Ciuhandu, pentru a aminti numai câteva.

Miraculoasa călătorie în lumea cărții va fi început pentru Gheorghe Ciuhandu în mediul familiei, având în vedere profesia tatălui său Petru Ciuhandu, preot în Roșia-Bihor, absolvent al Gimnaziului greco-catolic din Beiuș și al Institutului Teologic din Arad, unde a avut ca și colegi pe Vasile Mangra⁶²⁵ și Roman Ciorogariu. Mediul intelectual prin care a trecut tânărul Gheorghe Ciuhandu, a fost identic cu al tatălui său până într-un anumit punct. După absolvirea Institutului pedagogic-teologic din Arad, cu sprijinul celor doi foști colegi ai tatălui său, ajunge la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți. Aici, a făcut cunoștință, pe rând, cu marea bibliotecă din centrul universitar bucovinean⁶²⁶ și cu cele ale profesorilor Eusebiu Popovici, Teodor Tarnavski și Emilian Voiutski, pe

⁶²⁵ Despre biblioteca lui Vasile Mangra vezi: P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, pp. 396-397.

⁶²⁶ Începuturile bibliotecii datează din 1852 când la 29 septembrie se crează *Biblioteca Țării* cu un fond de 2 000 de volume. În 1858 ex-domnitorul Mihail Sturza aflat în exil donează acesteia suma de 2 000 de florini. Din 1871 bibliotecar devine Ion Gh. Sbiera, iar biblioteca din 1875 este integrată recent înființatei Universități. În momentul prelurării patrimoniului uniuersității din Cernăuți de către autoritățile românești, biblioteca număra aproximativ 200 000 de volume. După intrarea în vigoare a legii depozitului legal din 27 noiembrie 1922 numărul volumelor sporește. Astfel, în perioada 1922-1932 au intrat în fondurile bibliotecii 103 202 volume. În 1936, directorul bibliotecii, Eugen Păunel, susținea că aceasta dispunea de 420 000 volume, la egalitate cu fondurile bibliotecii Academiei, excepție făcând manuscrisele. Cf. Eugen I. Păunel, *Biblioteca Universității din Cernăuți*, în „Boabe de grâu”, an. IV (1933), nr. 4, pp. 225-239, la Ovidiu Bozgan, *Ion I. Nistor. Preliminarii monografice (II)*, în „Revista istorică”, Serie nouă, Tom V, nr. 3-4, 1994, p. 353, nota 68.

care adeseori îi vizita, au fost hotărâtoare pentru viitorul preotul și istoricul de mai târziu⁶²⁷.

Format în mediul intelectual al Cernăuților, pentru Gheorghe Ciuhandu, cartea devine cu timpul o bijuterie de preț care trebuie căutată, îngrijită și respectată. Este perioada ce coincide cu începuturile bibliotecii sale, care devine pentru el o formă de viață ce îl caracterizează în plan superior. După trecerea cu succes a examenului de doctorat, în primăvara anului 1905 se reîntoarce în Arad, unde, în ciuda dorinței sale de a fi numit la o catedră a Institutul pedagogic-teologic, este nevoit să accepte postul de referent școlar la Consistoriul eparhial, singurul oferit de episcopul Ioan I. Papp. Cu toate că nu se împăca nicidecum cu ideea de a rămâne în administrația bisericească, de această numire avea să-și amintească peste ani că a acceptat numai că “mi-a îndemnat episcopul să-mi pot spori biblioteca”⁶²⁸, în serviciul Consistoriului salariul fiind mai mare decât în învățământ.

O primă informație despre biblioteca preotului și istoricului Gheorghe Ciuhandu și despre valorile pe care le deținea o aflăm dintr-o scrisoare, datată 12/25 iulie 1921, a episcopului Roman Ciorogariu al Oradiei, care, intenționa organizarea unui Muzeu bisericesc, motiv pentru care îi scria lui Ciuhandu: „contez la cărțile și obiectele ce se află la sfinția ta”⁶²⁹.

A doua mărturie o avem din 1933, când, un grup de intelectuali arădeni, în frunte cu Lazăr Nichi, directorul Palatului Cultural din Arad și profesorul Ascaniu Crișan, directorul Liceului “Moise Nicoară” intenționau pentru ziua de 20 mai organizarea unei expoziție retrospectivă a cărții românești prin expunerea cărților de valoare care se aflau atunci în Arad la diferite personalități locale. În acest sens, prof. Ascaniu Crișan, la 15 mai 1933, se adresează lui Gh. Ciuhandu, care dispunea la acea dată “de o bibliotecă bogată în cărți de mare valoare”, rugându-l să trimită lui Nestor Covaciu, pe atunci bibliotecarul Palatului cultural, “un tablou al acestor rarități” care să fie expuse în expoziția proiectată. Totodată, cunoscând “interesul față de cartea românească și priceperea în chestiunile de bibliofilie” ale lui Ciuhandu, i se propune chiar să facă parte din “comitetul restrâns încredințat cu organizarea expoziției”⁶³⁰. Dintre lucrările cu care a participat la expoziția deschisă la 20 mai 1933, cunoaștem numai o copie manuscrisă a *Cronicii* lui Miron Costin⁶³¹.

Încercarea de reconstituire a bibliotecii, în lipsa unui inventar, este extrem de nevoioasă. Singurele elemente de referință sunt unele notițe ale lui Gh. Ciuhandu,

⁶²⁷ În B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, există cărți de vizită ale celor trei profesori care îl invitau pe tânărul satudent teolog în familiile lor pentru dejun, prânz sau cină. Scrisorile lui Eusebiu Popovici din 27 decembrie 1901/7 ianuarie 1902 și cea din 26 aprilie 1902, f. 162, 163, 164; Scrisoarea lui Teodor Tarnavschi din 19 ianuarie 1902; Scrisoarea lui Emilian Voiutski, f. 166.

⁶²⁸ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 67.

⁶²⁹ *Ibidem*, dosar 75, f. 112-113. Scrisoarea din 12/25 iulie 1921.

⁶³⁰ *Ibidem*, dosar 126, f. 25. Scrisoarea din 15 mai 1933.

⁶³¹ *Sărbătoarea cărții la Arad*, în “Universul”, București, din 26 mai 1933, p. 3.

mărturii epistolare și cărțile identificate în Biblioteca Patriarhiei Ortodoxe Române și Bibliotecii Academiei Române, publicate de Dumitru Fecioru⁶³² și Gabriel Ștrempel⁶³³.

În *Cuvântul lămuritor* la studiul intitulat *Tradiția împărătească în ritul Bisericii Ortodoxe Române* (1919)⁶³⁴, Gh. Ciuhandu se arăta nemulțumit de faptul că nu a avut la îndemână “o bibliotecă teologică și nici măcar publicațiile liturgice mai de seamă”, fiind nevoit ca la redactarea lucrării să se rezume “la puținele mele cărți” pe care le avea în biblioteca personală. Printre cărțile folosite la redactarea lucrării a folosit studii de referință din domeniul liturgicii (*Liturghierul* lui Dosoftei, Iași, 1679; *Liturghier*, Buzău, 1702; *Biblos eniavsios*, Lipsca, 1761; *Euhologhion sive rituale graecorum*, Lipsca, 1761⁶³⁵; *Euhologhionul grecesc* de Veneția, 1766; *Liturghierul grecesc* de Veneția, 1766; *Orologionul grecesc* de Veneția, 1775; *Die griechischen Liturghien*, Storf. Kemplen, 1877; Teodor Tarnavski, *Despre cele mai însemnate liturghii ale Bisericii Orientale*, Cernăuți, 1892-1895), patristicii (Simeon al Tesalonicului, *Tractat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe*, traducere de Toma Teodorescu, București, 1865-1866), istoriei bisericești (Carl Joseph Hefele, *Conciliengeschichte*, vol. I-VIII, Freiburg im Breisgau, 1855-1869; Alois Pichler, *Geschichte der kirchlichen Trennung*, Munchen, 1864; Diomidis A. Kyriakos, *Istoria bisericilor grecești*; Ion Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina și rosturile ei național-culturale în viața românilor bucovineni*, București, 1916) și dreptului bisericesc (Nicodim Mițaș, *Dreptul bisericesc oriental*, București, 1915). Toate aceste cărți le deținea în biblioteca personală.

Pe lângă cărțile vechi amintite, cunoaștem că biblioteca mai deținea și un exemplar al unei *Evanghelii* tipărită la București în anul 1760⁶³⁶, și un număr de 24 manuscrise din secolele XVII-XIX adunate de Gh. Ciuhandu în peregrinările pe la bisericile din cuprinsul Episcopiei arădene, în special în părțile bihorene. În anul 1921, Gheorghe Ciuhandu a donat Academiei Române un manuscris din anul 1815 al preotului Nicolae Grid, paroh în Bolbarseg, făcută după cartea intitulată: *Înfruntarea jidovilor asupra legii și a obiceiurilor lor, cu dovediri din Sfânta și dumnezeiasca Scriptură, atâta din cea veche, cât și din cea noao, acuma întâiu întru aceștiași chip tipăritură în zilele prealuminatului și preaînălțatului nostru Alexandru Constandin Moruz voevod, întru a doao domnie a rării sale în Moldaviia, cu blagoslovenia și cu toată chieltuiala preasfinției sale chiru, chir*

⁶³² *Catalogul manuscriselor din Biblioteca Patriarhiei Române*, în “S. T.”, anul XVI, 1964, nr. 3-4; nr. 5-6; nr. 7-8; nr. 9-10; anul XVII, 1965, nr. 1-2.

⁶³³ *Catalogul manuscriselor românești*, vol. IV, București, 1992.

⁶³⁴ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 57, f. 27.

⁶³⁵ În 1919 își exprima regretul că nu deținea *Euhologhion sive Rituale Graecorum* tipărită la Viena în 1750 (ediția Jacob Goar), motiv pentru care trebuia să se rezume la ediția din 1761 pe care o avea în bibliotecă.

⁶³⁶ Florian Dudaș, *Însemnări pe bătrâne cărți de cult*, București, 1992, p. 192.

Iacov, mitropolit a toată Moldoviia, în Iași, la anii de la Hriostos 1803⁶³⁷. Gh. Ciuhandu mai deținea în biblioteca sa și un manuscris al *Scării Noului Testament de la Bălgrad*, copiat în anul 1742 de Popa Iosif din Beiuș, dar nu cunoaștem locul actual de păstrare⁶³⁸.

În anul 1961, Biblioteca Patriarhiei Române, a achiziționat, de la familia din Timișoara, un număr de 22 manuscrise (4 din secolul al XVII-lea; 17 din secolul al XVIII-lea și 1 din secolul următor) ce au făcut parte din biblioteca preotului Gheorghe Ciuhandu⁶³⁹.

De la începutul secolului al XVII-lea era un *Octoih*⁶⁴⁰, copiat în Bihor de un copist necunoscut, iar de la mijlocul aceluiaș secol, o copie fidelă a tipăriturii diaconului Coresi, *Tâlcul Evangheliilor și Molitfelnicul românesc* din 1567-1568, copiat în 1651 de diacul Ioan din Pociovești⁶⁴¹. Deținea și un manuscris datorat lui Vasile Sturze Moldoveanu, un *Miscelaneu* copiat în 1699-1700⁶⁴².

Din secolul al XVIII-lea, biblioteca deținea mai multe manuscrise din care cunoaștem: *Octoih* (copiat la începutul secolului de Gheorghe din Vima Turzii)⁶⁴³; *Liturghier* (copiat în 1717 la Apatcu de Popa Chirilă)⁶⁴⁴; *Catavasier* (copiat în Aștileu între 1720-1728 de Ioan Pușcău)⁶⁴⁵; *Miscelaneu* (copiat în 1726/1728 de Alexandru Eustafie)⁶⁴⁶; *Miscelaneu* (copiat la Oradea în 1728 de Popa Ștefan din Vima Turzii)⁶⁴⁷; *Chiriadromionul* de la Bălgrad (copiat de Ioan Popovici Muncăcianul la 1730 în Nojorid)⁶⁴⁸; *Miscelaneu* (copiat între 1730-1740 de Toader Moga în Saca-Bihor)⁶⁴⁹; *Triod* (copiat după 1731 de Gheorghe din Vima Turzii)⁶⁵⁰;

⁶³⁷ G. Ștrempele, *op. cit.*, vol. IV, p. 95, nr. 4 707.

⁶³⁸ Fl. Dudaș este de părere că manuscrisul a putut ajunge în Biblioteca Patriarhiei Române din București, cf. Fl. Dudaș, *Manuscrisele românești din bisericile Bihorului*, vol. II, Oradea, p. 297.

⁶³⁹ D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 3-4, pp. 230-252; nr. 5-6, pp. 384-392; nr. 7-8, pp. 496-505; nr. 9-10, pp. 622-639; anul XVII (1965), nr. 1-2, pp. 88-89; Fl. Dudaș, *op. cit.*, vol. II, pp. 116 u.

⁶⁴⁰ Biblioteca Patriarhiei Române (în continuare: B. P. R.), București, mss 138, cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 7-9, 1964, p. 639; Fl. Dudaș, *op. cit.*, II, p. 116.

⁶⁴¹ B. P. R., mss 125, cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 3-4, 1964, pp. 229-252; Fl. Dudaș, *op. cit.*, II, pp. 119-120.

⁶⁴² B. P. R., I, 39, (128), cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 7-8, 1964, p. 496; Fl. Dudaș, *op. cit.*, II, pp. 160-161.

⁶⁴³ B. P. R., mss 131, cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 7-8, 1964, pp. 502-505; Fl. Dudaș, *op. cit.*, II, pp. 235.

⁶⁴⁴ B. P. R., mss 188 (F. 129), cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 7-8, 1964, pp. 500-501; Fl. Dudaș, *op. cit.*, II, pp. 221-223.

⁶⁴⁵ B. P. R., mss 134, cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 9-10, 1964, pp. 626-628; Fl. Dudaș, *op. cit.*, II, p. 268.

⁶⁴⁶ B. P. R., I, 102 (F. 129), cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 9-10, 1964, pp. 635-639; Fl. Dudaș, *op. cit.*, II, pp. 221-223.

⁶⁴⁷ B. P. R., mss 144, cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 1-2, 1965, pp. 88-91; Fl. Dudaș, *op. cit.*, II, pp. 288-289.

⁶⁴⁸ B. P. R., mss 126, cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 5-6, 1964, pp. 384-392; Fl. Dudaș, *op. cit.*, II, pp. 209-210.

⁶⁴⁹ B. P. R., I, 24 (F. 135), cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 9-10, 1964, pp. 628-629; Fl. Dudaș, *op. cit.*, II, pp. 318-319.

⁶⁵⁰ B. P. R., mss 143, cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 1-2, 1965, pp. 91-96.

Minei la praznicile împărătești și la sfinții cei mari de peste tot anul (copiat la 1737 în Valcău-Sălaj de Pavel Cotuna Muncăcianul)⁶⁵¹; *Ceaslovețul* de la Bălgrad (copiat la 1738 în Saca-Bihor de Toader Moga)⁶⁵²; *Molitvelnic* – fragment (copiat de popa Iosif din Beiuș la 1739)⁶⁵³; *Liturghier* (copiat în prima jumătate a secolului XVIII în vestul Transilvaniei, copist necunoscut)⁶⁵⁴; *Liturghier* (mijlocul secolului XVIII, copiat în Bihor de dascălul Gavril din Maramureș)⁶⁵⁵; *Cazanii la morți* (copiat la Beiuș în 1755 de Popa Iosif)⁶⁵⁶; *Cazanii la oameni morți* (copiat în Bihor de un copist necunoscut)⁶⁵⁷; *Carte de slujbă pentru tot anul* (copist necunoscut)⁶⁵⁸ și *Cazanii, cântece și iertăciuni la oameni morți* (copist necunoscut)⁶⁵⁹.

De la începutul secolului al XIX-lea, deținea un manuscris al *Epistoliei Domnului și Călătoria Maicii Domnului la iad*, copiat în 1821⁶⁶⁰.

Pe lângă exemplarele donate Academiei sau cele ajunse în Biblioteca Patriarhiei Române, a mai avut în bibliotecă încă două manuscrise: *Ispovedania sau ritualul mărturisirii* „ce se cuprinde în Liturghierul Molitvenic al mitropolitului Dosoftei” din 1681⁶⁶¹ și *Șapte Taine* al lui Varlaam⁶⁶².

În bibliotecă avea, în copie, „manuscrisul istoric al lui Perecsenyi Nagy Laslo” primit de la protosinghelul Ghenadie Bogoevici, parohul ortodox român din Budapesta⁶⁶³.

În bibliotecă deținea o serie de cărți primite în dar de la diferiți corespondenți. În 1903, Roman Ciorogariu îi oferă *Comentar la Epistola I către*

⁶⁵¹ B. P. R., mss 179, cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 5-6, 1964, pp. 390-392; Fl. Dudaș, *op. cit.*, II, pp. 205-206..

⁶⁵² B. P. R., mss 132, cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 9-10, 1964, pp. 622-624; Fl. Dudaș, *op. cit.*, II, p. 318.

⁶⁵³ B. P. R., mss 136, cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 9-10, 1964, pp. 629-631; Fl. Dudaș, *op. cit.*, II, pp. 295-296.

⁶⁵⁴ B. P. R., mss 130, cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 7-8, 1964, p. 502; Fl. Dudaș, *op. cit.*, II, pp. 286-287.

⁶⁵⁵ B. P. R., mss II, 277, cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 7-8, 1964, p. 502; Fl. Dudaș, *op. cit.*, II, p. 251..

⁶⁵⁶ B. P. R., mss I, 41 (F. 139), cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 9-10, 1964, pp. 633-635; Fl. Dudaș, *op. cit.*, II, pp. 297-298.

⁶⁵⁷ B. P. R., mss 142, cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 1-2, 1965, pp. 88-91; Fl. Dudaș, *op. cit.*, II, pp. 288-289.

⁶⁵⁸ B. P. R., mss 133, cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 9-10, 1964, pp. 624-626; Fl. Dudaș, *op. cit.*, II, pp. 329-330.

⁶⁵⁹ B. P. R., mss 137, cf. D. Fecioru, *op. cit.*, nr. 9-10, 1964, p. 631-632.

⁶⁶⁰ B. P. R., mss 138, cf. *Ibidem*, pp. 632-633.

⁶⁶¹ Exemplarul i-a fost dăruit în anul 1911 de Dumitru Roșca din Săliștea Sibiului, cf. Gheorghe Ciuhandu, *Rânduiala Sfintei Mărturisiri la români. Însemnări cu două anexe: Ritualul sârbesc (1524), Ritualul românesc (1681)*, Cernăuți, 1933, p. 8.

⁶⁶² Exemplarul i-a fost dăruit de preotul Ioan Jurca din Pil, urmașul unei vechi familii preoțești din Bihor, cf. *Ibidem*, p. 9.

⁶⁶³ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 108, f. nen. Scrisoarea lui Ghandie Bogoevici din 10 august 1929.

Corinteni a cunoscutului teolog apusean, August Bisping⁶⁶⁴, iar de la fostul său coleg de studii de la Cernăuți, arhimandritul dr. Vikentije Vujic, pe atunci rector al Facultății de Teologie din Carloviț, mai târziu episcop al Belgradului, primește *Șematismul* Mitropoliei din Carloviț pe anul 1905 și lucrarea *Autonomia* datorată lui Djura N. Vukicevič⁶⁶⁵, cu care îmbogățește fondul de carte al bibliotecii. În anul 1921, de la unul din corespondenții săi din Caransebeș pe care nu l-am putut identifica, primește *Crestomație Română* a lui Moses Gaster, tipărită în două volume la Leipzig în anul 1891⁶⁶⁶.

În schimbul unor cărți publicate de Gh. Ciuhandu și trimise diferitelor personalități bisericești a culturii române, primește o serie de cărți pe care aceștia la rândul lor le-au scris și publicat, sau le avea în posesie. De la George Moroianu primește lucrarea sa intitulată, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană* (București, 1929)⁶⁶⁷, iar protopopul Mihail Munteanu al Sighetului, cu care se afla într-un permanent dialog epistolar, îi trimite *Însemnări din bisericile Maramureșului* (București, 1909) a lui Ioan Bârlea⁶⁶⁸.

Cartea *Existență și adevăr la Soren Kierkegard* a lui George Popa, apărută la Sibiu în "Seria Teologică", o primește de la mitropolitul Nicolae Bălan⁶⁶⁹. "Îmi face plăcere să-mi întrerup citind acest volum, lecturile și gândurile de alt fel strâns legate de domeniul cercetărilor istorice, pentru cari acum, ca pensionar, am răgaz" – îi scria Ciuhandu la 9 ianuarie 1941 în scrisoarea de mulțumire⁶⁷⁰.

„Vă mulțumesc cordial pentru broșurile trimise”, scria la 27 februarie 1929 istoricului Simeon Reli de la Cernăuți, care i-a trimis două din cărțile sale (*Politica religioasă a Habsburgilor față de Biserica ortodoxă română în secolul al XIX-lea*, apărută la Cernăuți în 1927 și *Începuturile catolicismului austriac în Bucovina*)⁶⁷¹.

Gh. Ciuhandu avea și *Neutestamentliche Apokryphen* a lui E. Henneche, apărută la Tübingen-Leipzig în 1904, pe care, la 16 octombrie 1937, numai "pentru scurt timp", i-o cere preotul și istoricul Ștefan Lupșa⁶⁷². Deținea și cel mai serios tratat de istorie bisericească universală publicat de un istoric român până atunci, *Istoria bisericească universală* a lui Eusebie Popovici, apărută inițial în limba germană (*Kirshengeschichte*) în 1882 la Cernăuți.

În bibliotecă mai deținea și cărțile lui Vasile Sala, *Datinile poporului român la nuntă în plășile Beiușului și Vașcăului* (Beiuș, 1937, Nr. 2 din „Biblioteca Beiușului”) și cartea protopopului protopopului Petru E. Papp, *Legături sufletești dintre Beiuș și Sibiu* (Beiuș, 1937, Nr. 3 din „Biblioteca Beiușului”), primite de la

⁶⁶⁴ *Ibidem*, dosar 74, f. 98-99. Scrisoarea din 1903.

⁶⁶⁵ *Ibidem*, dosar 74, f. 50. Scrisoarea din 16/29 august 1918.

⁶⁶⁶ *Ibidem*, dosar 74, f. 66. Scrisoarea din 26 noiembrie 1921.

⁶⁶⁷ *Ibidem*, dosar 74, f. 38-41. Scrisoarea din 26 noiembrie 1929.

⁶⁶⁸ *Ibidem*, dosar 132, f. 408. Scrisoarea din 20 iunie 1930.

⁶⁶⁹ *Ibidem*, dosar 81, f. 12. Scrisoarea lui Nicolae Bălan din 9 ianuarie 1941.

⁶⁷⁰ *Ibidem*, dosar 81, f. 12. Scrisoarea din 9 ianuarie 1941.

⁶⁷¹ *Ibidem*, dosar 125, f. 172-172v. Scrisoarea din 27 februarie 1930.

⁶⁷² *Ibidem*, dosar 35, f. 9. Scrisoarea din 16 octombrie 1937.

autori⁶⁷³. Dintre revistele primite amintim „Țara Voievozilor” și „Gazeta Maramureșului” pe care le primește de la protopopul Mihail Munteanu al Sighetului⁶⁷⁴. De la protopopul Sighetului mai primește și un exemplar din cartea, *Contribuții la istoria Maramureșului* a preotului Ioan Bârlea⁶⁷⁵.

Nu puteau lipsi nici cărțile lui Nicolae Iorga, A. D. Xenopol, Vasile Mangra, Ilarion Pușcariu, George Popovici, Roman Ciorogariu, Teodor Botiș, Avram Sădean, Septimiu Sever Secula, Teodor V. Păcățian, Coriolan Petranu, Ștefan Pop, Ioan Lupaș, Nicolae Firu, Teodor Neș, Eduard I. Găvănescu, Silviu Dragomir, Ștefan Lupșa, Ștefan Meteș, Gheorghe Cotoșman, la toți făcând dese referiri în studiile sale, sau lucrări reprezentative din istoriografia străină, în special cea maghiară. La acestea se adaugă cărți din domeniul teologiei biblice, sistematice sau practice.

O altă categorie de lucrări ce au făcut parte din biblioteca erau cele datorate scrisului său, Gheorghe Ciuhandu publicând peste 60 de cărți în domeniul istoriografiei, teologiei și culturii române. Activitatea sa intelectuală, în mare măsură, explicându-se prin imensa sa bibliotecă.

Despre alte cărți pe care le-a avut în bibliotecă aflăm din scrisorile de mulțumire pentru donațiile făcute Bibliotecii Palatului cultural din Arad. Prima donație o face în anul 1929 și consta dintr-un număr de „74 de cărți și broșuri” pe care directorul instituției, Lazăr Nichi le considera “deosebit de prețioase pentru bibliotecă”, iar gestul lui Gh. Ciuhandu ca pe o „frumoasă operă culturală”. Din păcate nu am putut afla și titlul cărților donate. În anul următor face o a doua donație de carte constând din: *Lexiconul de conversație istoricesc-religionariu* a lui Alexandru Gavra (Tom I, A-B, Buda, 1847); *Antoniou Filozoful* a lui Marc Aureliu (Tom I, Sibiu, 1857); *Protocoalele ședințelor eparhiale* (1871-1901, 1910, 1918-1920, 1925, 1928) și Octavia Ciuhandu, *O dreaptă cerere către Veneratul Consistor Român Greco-ortodox din Arad și către Venerat Sinod diecezan din anul 1914* (Arad, 1914). O a treia donație face în anul 1931 și consta dintr-un număr însemnat de periodice: *Telegraful Român* (Sibiu, 1909, 1919-1929), *Transilvania* (Sibiu, 1907-1913), *Renașterea* (Cluj, 1924-1926); *Legea Românească* (Oradea, 1924-1926), *Foaia Diecezană* (Caransebeș, 1917, 1919-1926) și *Glasul Bisericii* (Cernăuți, 1918-1923)⁶⁷⁶.

Nu cunoaștem în ce an oferă Bibliotecii Palatului Cultural exemplare pe mai mulți ai din revista *Biserica și Școala* (Arad), fiecare an legat în coperti de carton de culoare neagră. Pe primul număr de revistă a fiecărei an fiind aplicată ștampila cu *ex-libris*-ul său, care prezintă următorul text: „*Biblioteca Protopresv. Dr. Gh. Ciuhandu*”.

⁶⁷³ “Bis. și Șc.”, anul LXI, nr. 20, 16 mai 1937, pp. 175-176.

⁶⁷⁴ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 391, 408.

⁶⁷⁵ *Ibidem*, dosar 132, f. 397-398. Scrisoarea din 26 august 1930 a protopopului Mihail Munteanu.

⁶⁷⁶ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 20, 21, 22.

O serie de cărți și le dorea să le aibă în bibliotecă, motiv pentru care este nevoită să apeleze la alte biblioteci pentru a le consulta. În februarie 1909, printr-o scrisoare, îl ruga pe istoricul Eusebie Popovici să-i trimită din biblioteca Universității din Cernăuți mai multe cărți din domeniul mistorografiei bisericești. Fiind “bolnav și îmbulzit cu lucrul din cauza încheierii semestrului și multor mele îndatoriri”, Eusebiu Popovici încredințează această sarcină lui Silviu Dragomir, care pe atunci se afla la studii la Universitatea din Cernăuți⁶⁷⁷. S. Dragomir, îl înștiința pe corespondentul său din Arad, că *Der Patriarchat von Achrida. Gheschichte und Urkunden* (Leipzig, 1902) a renumitului bizantinolog Henrich Gelzer, fiind împrumutată, “nu am putut-o căpăta”, motiv pentru care își permite să-i recomande lui Ciuhandu “istoriile bisericilor particulare”, în care consideră că se va putea găsi suficient material pentru studiile aflate în lucru. De aceea îi trimite lucrări ale celebrului istoric german Karl Krumbacher (1856-1909), creatorul școlii germane de bizantinistică, al Institutului bizantin, și revistei “Byzantinische Zeitschrift” (1892) dar și autor a renumitei lucrări, *Geschichte der byzantinischen Literatur* (ed. I, Monaco, 1891, ed. II, Munchen, 1897). “V-am pus și istoria bulgarilor”, îi scria S. Dragomir, referindu-se la *Gheschichte der Bulgaren* a balcanologului Jozef Jirecek, apărută la Praga în 1876. De asemenea îi trimite “o istorie a bisericii sârbești” a lui Nicanor Ruzicici și cartea *Vorlesungen uber die orientalischen Kirchenfrage* a lui Max Prinz von Sachsen, apărută la Freiburg în 1907, “Istoria bisericilor ortodoxe, bulgară, sârbă și română” a lui Evghenie Golubinski⁶⁷⁸ apărută la Moscova în 1871. “Cărțile trimise le-am scos din bibliotecă pe numele meu și de aceea le pot ține până la începutul lui Iuliu” – îl avertiza Dragomir la sfârșitul scrisorii⁶⁷⁹.

În 1937 îi cerea lui Orest Tarangul, pe atunci consilier al Arhiepiscopiei din Cernăuți, “ultimul șematism eparhial sau mitropolitan și catalogul publicațiilor editate de Fondul relegionar ori de Ven. Consiliu arhiepiscopesc”⁶⁸⁰. După numai un an, în revista “Biserica și Școala”, apărea următorul anunț: “Rog pe cine are și poate să mă asculte: să-mi dea pe preț ori în schimb, Anuarul Institutului pedagogic-teologic din Arad pe anul școlar 1915/16, spre a-mi completa colecția personală. Gh. Ciuhandu⁶⁸¹”. Se vede că avea celelalte numere.

După unele mărturii contemporane, spre sfârșitul vieții posesorului, biblioteca număra peste 10 000 de volume cu foarte multe incunabule, manuscrise și cărți vechi românești de mare valoare pentru cultura românească⁶⁸², “adevărată

⁶⁷⁷ *Ibidem*, dosar 74, f. 63. Scrisoarea din 22 februarie 1909.

⁶⁷⁸ În traducere românească, datorată lui I. Caracivocanu, o parte, a apărut sub titlul: *Privire scurtă asupra Istoriei Bisericii române ortodoxe* (Iași, 1879).

⁶⁷⁹ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 129-130. Scrisoare nedatată.

⁶⁸⁰ *Ibidem*, dosar 126, f. 18v. Scrisoarea din 28 octombrie 1937.

⁶⁸¹ “Bis. și Șc.”, anul LXII, nr. 12 din 20 martie 1938, p. 103.

⁶⁸² A. N. D. J. Arad, *Fond Prefectura Municipiului Arad*, dosar 821/1945.

comoară de neprețuit” după mărturia unuia dintre discipolii săi, preotul profesor dr. Ștefan Lupșa⁶⁸³.

În 1947, Gheorghe Ciuhandu era tot mai preocupat de soarta bibliotecii sale, pe care o vedea împărțită între Academia Română, Institutul de Istorie din Cluj sau Episcopia Aradului. Dacă era să ajungă la Cluj, dorea înființarea unei secții pentru Crișana și Arad, mai ales că în mare parte biblioteca deținea cărți cu referire specială la aceste ținuturi⁶⁸⁴.

După moartea preotului Gheorghe Ciuhandu, preotul profesor dr. Ilaron V. Felea, în ședința Consiliului plenar al Episcopiei Aradului, propunea „ca frumoasa lui bibliotecă să fie obținută pe seama Academiei Teologice, prin orice sacrificiu”⁶⁸⁵.

Destinul bibliotecii nu a fost acela pe care l-ar fi dorit Gheorghe Ciuhandu, sau apropiații săi. Multe cărți au fost dispersate din fond, ajungând, probabil, în unele colecții particulare sau în al unor instituții, fără a putea însă a le da de urmă. Credem că cercetări ulterioare vor aduce în mod sigur noi informații privind conținutul și soarta cărților aflate în biblioteca preotului și istoricului Gheorghe Ciuhandu.

⁶⁸³ Ștefan Lupșa, + *Iconom Stavrofor dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “T. R.”, anul XCV, 11 mai 1947, nr. 17-18, p. 1.

⁶⁸⁴ Gheorghe Lițiu, *O lacrimă pentru părintele dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “Bis. și Șc.”, anul LXXI, nr. 20, 11 mai 1947, p. 146.

⁶⁸⁵ Ilarion V. Felea, *Opera vieții mele. Ziar personal, 1944-1956*, Caiet III (manuscris), f. 27. (O copie xerografiată și în posesia noastră).

VI.

Donator de cărți

Donații de carte face încă din anul 1907, când, un număr de 150 exemplare din *Ritul răsăritean pe teritoriul ungar* (Cernăuți, 1907), le donează Internatulul român “Ștefan cel Mare” din Rădăuți, pentru a fi vândute în interesul instituției⁶⁸⁶. În 1912 a donat bibliotecii Școlii civile de fete din Arad, suma de două coroane. Colecta a fost inițiată de Emanoil Ungureanu din Timișoara iar colectantul în Arad era învățătorul Iosif Moldovan⁶⁸⁷.

Prin adresa nr. 109 din 19 august 1928, Asociația ASTRA, Despărțământul Ugocea-Halmeu din județul Satu Mare, mulțumea lui Ciuhandu pentru “broșurile de propagandă ce ați binevoit a le trimite pentru biblioteca noastră, supunându-vă la cunoștință că s-au înscris în registrul de inventar sub No 703-718 inclusiv”⁶⁸⁸ (un număr de 15 cărți). Un exemplar din *Patronatul eclesiastic ungar în raport cu drepturile Statului român. Studiu istoric-statistic și politic-bisericesc* (Arad, 1928), a donat bibliotecii Facultății de Teologie din Cernăuți, primind mulțumiri, la 24 noiembrie 1928, de la profesorul Teodor Tarnavski, directorul bibliotecii: „Am onoarea de-a Vă aduce la cunoștință cum că am primit și înregistrat sub Nr. Inv. 10 811 opul Dvoastre”⁶⁸⁹.

Donații de carte face și Bibliotecii Palatului Cultural din Arad. Prima donație o face în anul 1929 și consta dintr-un număr de „74 de cărți și broșuri” pe care directorul instituției, Lazăr Nichi le considera “deosebit de prețioase pentru bibliotecă [...] ba unele din ele 14 la număr au îndoită importanța pentru noi și pentru faptul că s-au tipărit în Arad [...]. Vă rog să credeți Domnule Consilier ca prin această donație ați făcut o frumoasă operă culturală iar instituția noastră are cinstea a Vă număra printre binefăcătorii ei”⁶⁹⁰. Gestul lui Gh. Ciuhandu era considerat ca o “frumoasă operă culturală”. Tot în 1929 face o donație unui

⁶⁸⁶ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 135-136. Scrisoarea arhimandritului Teofil Pătraș din 24 octombrie/6 noiembrie 1907 expediată de la mănăstirea Putna.

⁶⁸⁷ “Bis. și Șc.”, anul XXXVI, nr. 24, 10/23 1912, p. 7.

⁶⁸⁸ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 11v. Scrisoarea din 19 august 1928.

⁶⁸⁹ *Ibidem*, dosar 125, f. 174. Scrisoarea din 24 noiembrie 1928.

⁶⁹⁰ *Ibidem*, dosar 74, f. 20. Scrisoarea din 24 mai 1929.

protopopiat, pe care nu am reușit să-l identificăm. Donația a constat dintr-un număr de 36 exemplare din cărțile tipărite în colecția „La vatra sufletească a Neamului”⁶⁹¹.

În anul următor face o a doua donație de carte Palatului cultural, constând din: *Lexiconul de conversație istoricesc-religionariu* a lui Alexandru Gavra (Tom I, A-B, Buda, 1847); *Antoniu Filozoful* a lui Marc Aureliu (Tom I, Sibiu, 1857); *Protocoloalele ședințelor eparhiale* (1871-1901, 1910, 1918-1920, 1925, 1928) și Octavia Ciuhandu, *O dreaptă cerere către Veneratul Consistor Român Greco-ortodox din Arad și către Venerat Sinod diecezan din anul 1914* (Arad, 1914). O a treia donație face în anul 1931 și consta dintr-un număr însemnat de periodice: *Telegraful Român* (Sibiu, 1909, 1919-1929), *Transilvania* (Sibiu, 1907-1913), *Renașterea* (Cluj, 1924-1926); *Legea Românească* (Oradea, 1924-1926), *Foaia Diecezană* (Caransebeș, 1917, 1919-1926) și *Glasul Bisericii* (Cernăuți, 1918-1923)⁶⁹².

Nu cunoaștem în ce an oferă Gh. Ciuhandu Bibliotecii Palatului Cultural exemplare pe mai mulți ani din revista *Biserica și Școala* (Arad), fiecare an legat în coperti de carton de culoare neagră. Pe primul număr de revistă a fiecărei an fiind aplicată ștampila cu *ex-libris*-ul său, care prezintă următorul text: „*Biblioteca Protopresv. Dr. Gh. Ciuhandu*”.

Mai multe cărți donează și Bibliotecii Universității din București. La 31 mai 1930, I Argenteanu, administratorul Universității îi mulțimește pentru “pachetul cu cărți [...] și mai ales pentru valoarea scrierilor din cari se pot vedea că autorul este un suflet mare românesc”⁶⁹³. În același an donează Liceului de fete “Domnița Ileana” din Sighet, un număr de 8 cărți⁶⁹⁴ pentru a fi distribuite ca premii⁶⁹⁵. Profesorul Pușcă, de la același liceu, și redactor la „Țara Voievozilor” și protopopului M. Munteanu din Sighet, le donează câte un exemplar din volumul intitulat *Papism și ortodoxism în Ardeal sau porfiră și cunună de spini. Studiu statistic-bisericesc* (Arad, 1922, 95 p.).

Tot în anul 1930, pentru parohiile ortodoxe nou înființate (revenue de la greco-catolici), a făcut mai multe donații de cărți și ornate bisericesti. „Am primit pachetele cu ornate și cărți [...]. Cantorul bisericesc a fost trimis la parohia Vișeu de Sus. Un rând de ornate la Cuhea. Un rând în Borșa Rotundă” – îi scria

⁶⁹¹ *Ibidem*, dosar 132, f. 405-405v.

⁶⁹² *Ibidem*, dosar 74, f. 20, 21, 22.

⁶⁹³ *Ibidem*, dosar 74, f. 8-8v. Scrisoarea din 31 mai 1930.

⁶⁹⁴ A donat: *Bălgardule românesc te chemăm mărturi* (Arad, 1929, 29 p.), *Propaganda catolică la Măcău în coasta diecezei ortodoxe a Aradului (1815-1864). Cercetări istorice* (Arad, 1926, 63 p.), *Cum s-a făcut unirea la Ohaba-Forgaciu (Banat)* (Sibiu, 1929), *Patronatul ecleziastic ungar în raport cu drepturile Statului român. Studiu istoric-statistic și politico-bisericesc* (Arad, 1928, 211 p.), *Din viața lui Nestor Ioanovici, episcopul Aradului, 1767-1830* (Arad, 1929, 56 p.), *Suveranitatea și solidaritatea națională. Discurs la Senat la Legea cultelor* (București, 1928, 52 p.), *Doi Ioanovici pe tronul episcopesc de la Arad* (Arad, 1929, 38 p.), *Desbinarea religioasă a românilor ardeleni* (Arad, 1927, 64 p.).

⁶⁹⁵ B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 392-394. Donația este făcută prin intermediul protopopului Mihai Munteanu din Sighet.

protopopul M. Munteanu în scrisoarea din ianuarie 1931⁶⁹⁶. În aceeași lună, la 24 ianuarie mulțumea pentru felonul pe care „l-am rezervat chiar pentru Sighet”⁶⁹⁷.

În 12 mai 1932, directoarea Școlii Comerciale Superioare de Fete din Arad, mulțumea pentru un număr de 77 exemplare din broșura *Sf. Mărturisire și Sf. Cuminecătură*, Arad, 1930, 37 p. (Nr. 1 din “Îndemnuri duhovnicești”)⁶⁹⁸. După numai un an, un număr mare de cărți a donat Societății Academice „Episcopul Grigorie” din Arad care funcționa pe lângă Academia Teologică⁶⁹⁹. Pentru donația făcută, la 7 martie 1933, Gh. Ciuhandu primește mulțumiri din partea societății.

Despre o donație cunoaștem că a făcut și bibliotecii Liceului Piarist din Timișoara și care consta dintr-un “număr însemnat din publicațiile” lui Gh. Ciuhandu, așa după cum reiese din scrisoarea de mulțumire de la 7 mai 1932⁷⁰⁰. Donații de cărți a făcut, în 1934, românilor din Ungaria⁷⁰¹.

În 1937 dăruiește mitropolitului Visarion al Bucovinei „toate lucrările mele din cari mai am exemplare disponibile, rugându-l [...] să binevoiască a primi [...] și alte lucrări în semnul profunde mele mulțămite pentru atenția Sa de totdeauna ce mi-a dovedit-o”⁷⁰².

Donație face și altor persoane particulare: pr. dr. Vasile Bologa – consilier mitropolitan în Sibiu⁷⁰³, profesorului Dimitrie Boroianu de la Facultatea de Teologie din București⁷⁰⁴, canonicului greco-catolic Nicolae Brânzeu de la Lugoj⁷⁰⁵, preotului Vasile Groza din Dorgoș⁷⁰⁶.

În mod sigur a făcut și alte donații de carte, fie din cele publicate de el, fie datorate altor autori, însă, din păcate, nu deținem mai multe date despre acest gest al lui Gheorghe Ciuhandu.

⁶⁹⁶ *Ibidem*, dosar 132, f. 402-402v.

⁶⁹⁷ *Ibidem*, dosar 132, f. 404.

⁶⁹⁸ *Ibidem*, dosar 68, f. 29. Scrisoarea din 12 mai 1932.

⁶⁹⁹ *Ibidem*, dosar 68, f. 22. Scrisoarea din 7 martie 1933.

⁷⁰⁰ *Ibidem*, dosar 74, f. 7. Scrisoarea din 7 mai 1932.

⁷⁰¹ *Ibidem*, dosar 39, f. 7. Scrisoarea din 19 aprilie 1934.

⁷⁰² *Ibidem*, dosar 126, f. 14-17. Scrisoare concept adresată preotului dr. Oreste Tarangul de la Cernăuți.

⁷⁰³ *Ibidem*, dosar 134, f. 88. Scrisoarea din 17 septembrie 1929.

⁷⁰⁴ *Ibidem*, dosar 74, f. 11. Scrisoarea din 31 iunie 1931.

⁷⁰⁵ *Ibidem*, dosar 126, f. 61-62. Scrisoarea din 18 mai 1928.

⁷⁰⁶ *Ibidem*, dosar 74, f. 31. Scrisoarea din 15 octombrie 1930.

VII.

Ultimele zile de viață

Până în ultimii ani ai vieții, preotul Gheorghe Ciuhandu și-a păstrat vigoarea intelectuală a anilor de maturitate, pasiunea aleasă pentru cercetările istorice, cu timpul adăugându-și avantajul unei adânciri tot mai largi a problemelor studiate în decursul anilor, acestea având prioritate până în ultima clipă a vieții sale. Avea „acea făptură impunătoare de preot ortodox, la chipul cel dinăuntru ca și cel din afară, cu ochi vioi, cu barba mare, neagră, puțin încărunțită de ani”⁷⁰⁷.

Unul dintre discipolii săi, pr. dr. Gheorghe Lițiu, aflăm că după Anul Nou 1947, era foarte bolnav. Vorbea de planurile lui de viitor, dacă se va însănătoși, de a-și aduna toate articolele și studiile, de cuprins istoric, pastoral și cultural, pe care să le publice într-un volum. O altă preocupare era aceea a definitivării autobiografiei, pentru care a făcut diferite notițe și amintiri despre oamenii cu care a lucrat (episcopi, preoți, profesori, colaboratori mai apropiați). Un alt manuscris la care lucra și la care ținea foarte mult, este Manuscrise, dieci și copiști bihoreni, la care, nu a reușit să definitiveze finalul⁷⁰⁸.

„Deși ținut la pat și mai puțin în picioare, cei ce erau în apropierea lui ne obișnuisem cu această boală care-i mai îngăduia uneori și puține ceasuri bune. Acele ceasuri ne făceau să nădăjduim o îndreptare a sănătății și posibilitatea reluării locului la masa de lucru”. De pe patul de suferință, în clipele în care suferințele trupești îi mai îngăduiau, mărturisea despre proiectele ce le avea „pentru promovarea istoriografiei românești în acest colț de țară”⁷⁰⁹.

Boala care îl chinuia de ceva vreme, îl face să se retragă în stațiunea Vața de Jos pentru ameliorarea sănătății, dar, în ziua de 29 aprilie 1947, trece la cele veșnice⁷¹⁰. Vestea morții la vârsta de 72 de ani “a întristat multă lume în toată țara,

⁷⁰⁷ Gheorghe Lițiu, *La 30 de ani de la moartea Protopopului Stavrofor Dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “M. A.”, anul XXII, 1977, nr. 10-12, p. 919.

⁷⁰⁸ Mărturisire pe care a făcut-o pr. dr. Gheorghe Lițiu, cu prilejul Sesiunii de comunicări „175 de ani de la înființarea învățământului teologic în Arad (1822-1997)”, care a avut loc în 16 mai 1997.

⁷⁰⁹ Gh. Lițiu, *O lacrimă pentru părintele Dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “Bis. și Șc.”, anul LXXI, nr. 20, 11 mai 1947, p. 145.

⁷¹⁰ „Bis. și Șc.”, anul LXXI, nr. 19, 3 mai 1947, p. 139.

fiind cunoscut și prețuit în toate părțile ei în urma activității sale idealiste, stăruitoare, consecvente și bogate în roade binefăcătoare pentru neam și Biserică”⁷¹¹.

De la Vața de Jos rămășițele pământești au fost transportate cu un vagon mortuar la Arad, unde a ajuns în dimineața zilei de 1 mai 1947. Un sobor de preoți în ornate au însoțit apoi carul mortuar, împreună cu familia, până la biserica Catedrală, unde s-a slujit Sfânta Liturghie. A fost prohodit în aceeași zi de episcopul Andrei Magieru al Aradului (1936-1960), înconjurat de un număr de 12 preoți și 2 diaconi iar răspunsurile funebre au fost date de corul studenților de la Academia Teologică condus de preotul profesor Petru Bancea. Erau prezenți, alături de familie, preoți, reprezentanți ai vieții culturale, prieteni și cunoscuți. La sfârșitul prohodului, preotul Caius Turicu a rostit din partea Episcopiei Aradului o pareneză. În numele Asociației „*Andrei Șaguna*” a clerului ortodox din Ardeal a rostit o omagiere preotul Viorel Mihuțiu, președintele secției Arad, prezentând rolul însemnat pe care Gheorghe Ciuhandu l-a îndeplinit ca președinte al Asociației⁷¹².

Profesorul Eduard I. Găvănescu, unul dintre discipolii săi, în numele colegilor de la fostele societăți culturale, a „*Ateneul Popular*” și revistei „*Hotarul*”, aduce prinosul de recunoștință preotului și cărturarului ce „voise ca să însuflețească deopotrivă Biserica și cultura românească”⁷¹³.

În numeroasele articole apărute în presa din Arad⁷¹⁴ și din țară⁷¹⁵, s-a adus un sincer omagiu și emoționant care “lucrat fiind de Dumnezeu, s-a arătat lumii ca tipul clasic al preotului după rânduiala legii, în ființa căruia s-a armonizat în cel mai înalt grad liturghisitorul, oratorul și duhovnicul”⁷¹⁶.

“Pentru viața bisericească și culturală a eparhiei Aradului ca și pentru cea a întregii Biserici transilvănene, Părintele Dr. Gheorghe Ciuhandu a fost, în acest răstimp, îndrumătorul și animatorul lor se seamă și în același timp, sfetnicul

⁷¹¹ Șt. Lupșa, *op. cit.*, p. 1.

⁷¹² [Redacția], *Înmormântarea Părintelui Dr. Gheorghe Ciuhandu*, “Bis. și Șc.”, anul LXXI, nr. 20, 11 mai 1947, p. 142.

⁷¹³ *Ibidem*, p. 144.

⁷¹⁴ Ed. I. Găvănescu, *Înmormântarea Părintelui Dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “Bis. și Șc.”, anul LXXI, nr. 20, 11 mai 1947, pp., 142-145; Tudor Demian, *Iconom Stavrofor Dr. Gheorghe Ciuhandu. 1875-1947*, în “Bis. și Șc.”, anul LXXI, nr. 20, 11 mai 1947, pp. 141-142; Gh. Lițiu, *O lacrimă pentru părintele Dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “Bis. și Șc.”, anul LXXI, nr. 20, 11 mai 1947, pp. 145-146; Petru Pascu, *Ni se duc stegarii credinței*, în “Bis. și Șc.”, anul LXXI, nr. 20, 11 mai 1947, pp. 145-146; *** + Dr. Gheorghe Ciuhandu, în „*Calea Mântuirii*”, anul VII, Arad, 11 mai 1947, nr. 20, pp. 146-147.

⁷¹⁵ Ștefan Lupșa, *Iconom Stavrofor Dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “T. R.”, anul XCV, nr. 17-18, 11 mai 1947, pp. 1-2; Grigorie T. Marcu, *Părintele Ciuhandu*, în “R. T.”, anul XXXVII, nr. 5-6, 1947; Ioan Evuțian, *Iconom Stavrofor Dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “L. R.”, anul XXVII, nr. 10, 15 mai 1947, pp. 73-74.

⁷¹⁶ Ed. I. Găvănescu, *op. cit.*, p. 143.

luminat al tuturor ierarhilor cari s-au succedat pe scaunul vlădicesc al acestei de Dumnezeu păzite eparhii”⁷¹⁷.

Preot și cărturar, Gheorghe Ciuhandu a știut să împartă cu dărnicie din comorile minții și sufletului întregii preoțimi și credincioșilor ortodocși. Îndrăgostit cu patimă de trecutul ecleziastic al românilor, prin activitatea sa poate fi așezat în rândul marilor istorici ai neamului. Este considerat al doilea mare istoric bisericesc al Episcopiei Aradului, după Vasile Mangra. A cheltuit energia unei vieți întregi cu descifrarea documentelor, cu pătrunderea ascunzișurilor umbrite din filele trecutului nostru bisericesc și național.

Cuvântul și condeiul său convingător, care întotdeauna exprimase la el idei și sentimente generoase, capabile să întărească forțele morale și spirituale le românilor nu au putut trece neobservate de contemporanii săi. Preot și om de știință, dar mai presus de toate *om*, în sensul cel mai înalt al cuvântului, Gheorghe Ciuhandu a fost prin sufletul ales, prin modestie și ponderație, prin simplitatea în gesturi, sinceritatea gândului și faptei sale devotate, un exemplu și un îndemn.

În lumea teologilor și istoricilor români, el a adus o stăruință și o pregătire pe care mulți nu o aveau, dar pe care moartea a împiedicat-o a da rodnicia adevărată. Și dacă odată cu scurgerea timpului strădaniile generațiilor care i-au urmat, așa cum el însuși a dorit-o, au adus noi și valoroase contribuții la cunoașterea istoriei naționale și bisericești, modificând uneori concluziile lucrărilor sale, ceea ce rămâne drept mărturie a zbuciumului și trudei sale, este mesajul general al vieții și operei unui intelectual care și-a înțeles misiunea manifestându-și personalitatea în serviciul Bisericii și al Națiunii Române.

⁷¹⁷ D[emina] Tudor, *O alegere care ne onorează*, în „Bis. și Șc.”, anul LXX, nr. 30, 21 iulie 1946, p. 230.

VIII.

Din scrierile lui Gheorghe Ciuhandu

A. LUCRĂRI TIPĂRITE

1897

În periodice

Pentru veneratul Consistor arădan, în "Trib. Pop.", Arad, anul I, nr. 94, 17/29 mai 1897, p. 449.

1899

În periodice

Odă la suirea în tronul episcopesc al Ilustrității sale prea sfințitul domn Iosif Goldiș, în "Trib. Pop.", anul III, 1899, nr. 137, p. 1.

1902

Recenzii

Un op epocal (prezentarea *Istoriei bisericești universale* a lui Eusevie Popovici), în "Bis. și Șc.", anul XXVI, nr. 4, 27 ianuarie/9 februarie 1902, p. 39.

[Capelanul], *Crisa catolicismului. O carte interesantă*, în "Bis. și Șc.", anul XXVI, 1902, nr. 6, pp. 54-55.

1903

În periodice

Încreștinarea ungarilor, ducatele din stânga Dunării, ritul răsăritean, în "Trib. Pop.", anul VIII (1903), nr. 61, 69, 70, 72-74, 78, 79, 83, 88, 89, 91.

1904

În periodice

Rugăciunea Românilor, în "Tribuna", anul VIII, 1904, nr. 208.

1905

În periodice

Crisa Catolicismului, în „Bis. și Șc.”, anul XXIX, nr. 11, 1905, p. 90.

Întemeierea Metropoliilor și a celor dintâi mănăstiri din țară, în „Bis. și Șc.”, anul XXIX, nr. 28, 1905, pp. 228-229; nr. 29, pp. 242-245; nr. 31, pp. 268-

270; nr. 32, pp. 281–282; nr. 33, pp. 292–293; nr. 34, pp. 299–300; nr. 36, p. 315; nr. 38, pp. 332–333; nr. 39, pp. 342–343; nr. 40, p. 349.

1907

În periodice

Ancheta învățătorilor noștri, în “Bis. și Șc.”, anul XXXI, 1907, nr. 2, pp. 1-2.
S-ar putea oare prescurta serviciile liturgice prin o normă generală ?, în “R. T.”, anul I, 1907, nr. 1, p. 69.

Apostolia, în “R. T.”, anul I, 1907, nr. 2, pp. 51-55.

Ce însemnătate are îngenuncherea ?, în “R. T.”, anul I, 1907, nr. 3.

Pentru “Luceafărul”, în “R. T.”, anul I, 1907, nr. 4, p. 165.

Corect e să îngenuncheze poporul la ectenia pentru morți, când pe prestol sună clopoțelul ?, în “R. T.”, anul I, 1907, nr. 6, p. 211.

În volume

Instrucțiuni și dispozițiuni pentru îmbunătățirea și a strării școlii confesionale de sub jurisdicția Consistoriului român ortodox din Arad, Arad, 1907.
*Ritul răsăritean pe teritoriul ungar, Cernăuți, 1907*⁷¹⁸

Recenzii

O carte bună: „Prelegeri academice din Teologia morală ortodoxă” de prof. Dr. Emilian Voiutschi, Cernăuți, 1906, în “Bis. și Șc.”, anul XXXI, 1907, nr. 15, pp. 1-2; nr. 16, pp. 2-3.

Necrolog

+ *Profesorul Vasile Găină*, în “Bis. și Șc.”, anul XXXI, nr. 35, 1907, p. 1.

1908

În periodice

Chestiunea ritului răsăritean în dezvoltarea sa până azi, pe teritoriul ungar, în „Bis. și Șc.”, anul XXXIII, nr. 13, 1908, pp. 2-3⁷¹⁹.

Școala diecezană civilă de fete, în “Tribuna”, anul XII, nr. 143, 1908, p. 5; “Bis. și Șc.”, anul XXXII, 1908, nr. 25, 22 iunie/5 iulie 1908, pp. 2-3.

Cântarea noastră bisericească, în “R. T.”, anul II, 1908, nr. 2, pp. 64-68; nr. 3, pp. 190-112.

Rane dureroase, în “Tribuna”, anul XIII, 1908, nr. 168, pp. 2-3; nr. 169, pp. 2-3; nr. 170, pp. 2-3; nr. 172, pp. 2-3.

1909

În periodice

Comorile trecutului nostru, în “R. T.”, anul III, 1909, nr. 2, pp. 101-104.

⁷¹⁸ Extras din “Candela”, Cernăuți, nr. 7, 1907.

⁷¹⁹ Fragmente din studiul cu acest titlu au fost publicate și în revista „Candela”, nr. 7/1907

Biserica și catolicizarea, în "R. T.", anul III, 1909, nr. 3. pp. 142-146; nr. 4, pp. 197-205; nr. 5, pp. 241-249.

Recenzii

Două scrieri de valoare, în "Bis. și Șc.", anul XXXIII, 1909, nr. 48, pp. 4-5.

1910

În periodice

Biserica în raport cu limba vie a poporului, în "Bis. și Șc.", anul XXXIV, 1910, nr. 5, pp. 3-4.

Raportul dintre Biserică și limba vie a poporului, în "R. T.", anul IV, 1910, nr. 2, pp. 75-64; nr. 3, pp. 97-106.

1911

În periodice

Cerem sfințirea vieții constituționale bisericești. Aviz la o tradiție șaguniană, în "R. T.", anul V, 1911, nr. 3, pp. 65-71.

Maghiarii greco-catolici și liturghia maghiară, în "R. T.", anul V, 1911, nr. 19-20, pp. 513-526.

În cauza Școlii de fete din Arad, în „Românul”, anul I, nr. 47, 27 februarie/12 martie 1911, pp. 4-5.

Recenzii

"Prelegeri academice din Teologia morală" de prof. Dr. Dr. Emilian Voiutschi, vol. II, Partea generală, în "Bis. și Șc.", anul XXXV, 1911, nr. 29, p. 6.

1912

În periodice

În prag de sărbătoare. La jubileul preparandiei din Arad, în "Bis. și Șc.", anul XXXVI, 1912, nr. 44, pp. 4-5.

În prag de sărbători, în "Bis. și Șc.", anul XXXVI, 1912, nr. 44, pp. 4-5.

Organizarea bisericii naționale maghiare, în "R. T.", anul IV, 1912, nr. 1.

Un popor pierdut. Armenii din regatul ungar, în "R. T.", anul IV, 1912, nr. 6-7.

1913

În periodice

Din comorile trecutului nostru: O singhelie din 1798, în "R. T.", anul VII, 1913, nr. 1, pp. 27-29.

1914

În periodice

Licăriri românești în trecutul vechei biserici a românilor, în "Bis. și Șc.", anul XXXVIII, 1914, nr. 10, p. 74.

Licăriri de românism în vechea biserică a românilor. Epoca tiparelor românești din vremea influenței protestantice, în "R. T.", anul VII, 1914, nr. 10-12, pp. 217-232; anul X, 1916, nr. 1-3, pp. 30-43.

Oameni și lucrări din Beiușul românesc, în „Bis. și Șc.”, anul XXVIII, nr. 24, 1914, pp. 197-198; nr. 25, pp. 207-209; nr. 26, pp. 218-219; nr. 27, pp. 231-232; nr. 28, pp. 241-242; nr. 29, p. 254; nr. 31, pp. 270-271; nr. 33, pp. 286-287; nr. 36, pp. 341-342; nr. 52, pp. 401-403; anul XLI, nr. 13, 1917, pp. 110-111; nr. 14, pp. 120-121; anul XLII, nr. 9, 1918, pp. 2-3; nr. 11, pp. 2-3; nr. 12, p. 2; nr. 17, pp. 2-3; nr. 21, pp. 2-3.

1915

În periodice

Oameni și lucrări din Beiușul românesc, în "Bis. și Șc.”, anul XXXVIII, nr. 24, 1916, pp. 197-198; nr. 25, pp. 207-209; nr. 26, pp. 218-219; nr. 27, pp. 231-232; nr. 28, pp. 241-241; nr. 29, pp. 253-254; nr. 31, pp. 270-271; nr. 33, pp. 286-287; nr. 36, pp. 308-311; nr. 37, pp. 313-314; nr. 42, pp. 341-342; nr. 52, pp. 401-403; anul XXXIX, 1916, nr. 3, pp. 17-18; anul XLI, 1917, nr. 13, pp. 110-111; nr. 14, pp. 120-121; anul XLII, 1918, nr. 11, p. 2; nr. 12, p. 2; nr. 17, pp. 2-4; nr. 18, p. 2; nr. 20, p. 2; nr. 21, pp. 2-3.

În volume

Carte de Rugăciuni și Cântări, cu un adaos de cuvinte mângâietoare și îndemnuri morale, scoase din Sf. Scriptură, Arad, 1915. Ediția a II-a, Arad, 1938.

1916

În periodice

Licăriri de românism în vechea biserică a Românilor. Epoca tiparelor românești din vremea influenței protestantice, în „R. T.”, anul X, 1916, pp. 30-43.

1917

În periodice

O datorie uitată sau Istoria diecezei Aradului, în "Bis. și Șc.”, anul XLI, nr. 1, 1917, pp. 9-11

Unde sunt șematismele noastre bisericesti ? (În atenția sinoadelor eparhiale), în "Bis. și Șc.”, anul XLI, 1917, nr. 2, p. 21.

[Senin], *Religia lui Inger Suleman*, în "Bis. și Șc.”, anul XLI, 1917, nr. 24, pp. 193-194.

1918

În periodice

[Senin], *Crăciunul refugiatului*, în "Bis. și Șc.”, anul XLII, 1918, nr. 1, pp. 2-3.

[Senin], *Sinodul protopopesc al Beiușului și fondul preoțesc de pensiuone*, în "Bis. și Șc.”, anul XLII, 1918, nr. 13, p. 2.

Vorbirea comisarului consistorial dr. Gh. Ciuhandu ținută colegiului electoral preoțesc din cercul Giula la 22 martie (4 aprilie) a. c., în "Bis. și Șc.", anul XLII, 1918, nr. 14, pp. 1-2.

[Senin], *Lucrați până este oleu în candelilele voastre*, în "Bis. și Șc.", anul XLII, 1918, nr. 32, p. 1.

[Senin], *Sfințirea bisericii din Roșia (Bihor)*, în "Bis. și Șc.", anul XLII, 1918, nr. 41, p. 3.

Vreme este să facem Domnului, în "Bis. și Șc.", anul XLII, 1918, nr. 45, pp. 1-2.

În volume

Școala noastră populară și darea culturală. Un raport oficios, Arad, 1918, 51 p.

1919

În periodice

[Senin], *Beiușul de azi*, în „Românul”, anul VII, nr. 47, 25 decembrie 1918/7 ianuarie 1919, pp. 8-9.

Împreunarea Bisericii Ortodoxe Române de pe teritoriul României Mari într-o singură Biserică și raportul acestei Biserici față cu Statul, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1919, nr. 7, p. 1.

Chestiunea Bisericii românești, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1919, nr. 9, p. 1.

Alegerea mitropolitului din Sibiu, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1919, nr. 41, p. 2.

Gramatica. Dicționarul și catehismul românesc a lui Minotto (1775-1777), în „Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 47, 24 noiembrie/7 decembrie 1919, pp. 2-3.

În volume

Împreunarea bisericilor ortodoxe de pe teritoriul României-mari într-o singură biserică ortodoxă-română și raportul acestei biserici față de stat, în vol. „Analele Asociației „Andrei Șaguna” a clerului Mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Banat Crișana și Maramureș. I. Actele primului Congres din Mitropolia românilor ortodocși din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș. Ținut în Sibiu, în zilele de 6/19 – 8/21 martie 1919”, Sibiu, 1919, pp. 81-89.

Împreunarea Bisericilor Ortodoxe române de pe teritoriul României Mari într-o singură biserică și raportul acestei biserici față cu statul, Arad, 1919, 32 p.

1920

În periodice

Încotro și până unde ? Avertisment la chestia bisericască, în "Bis. și Șc.", anul XLIV, 1920, nr. 5, p. 1.

Reorganizarea Mitropoliei transilvane, în „Bis. și Șc.", anul XLIV, nr. 10, 1920, pp. 1-2; nr. 11, pp. 1-2; nr. 13, pp. 2-3; nr. 14, p. 2; nr. 15, p. 2; nr. 16, p. 2; nr. 17, p. 2; nr. 18, p. 1; nr. 19, p. 1; nr. 20, p. 1.

Recreditivitate istorice în jurul icoanei de la Prislop (1780-1913), în „Bis. și Șc.”, anul XLIV, nr. 40, 4/17 octombrie 1920, p. 3; nr. 41, 11/24 octombrie 1920, p. 3; nr. 42, 18/31 octombrie 1920, pp. 2-3; nr. 50, 13/26 decembrie 1920, pp. 2-3; nr. 51, 20 decembrie 1920/2 ianuarie 1921, pp. 3-4; nr. 52, 27 decembrie 1920/9 ianuarie 1921, pp. 3-4.

Vechi urme de cultură românească în Bihor, în “Cele Trei Crișuri”, Oradea, anul I, 1920, nr. 7, pp. 26-29; nr. 8, pp. 20-26; nr. 10, pp. 22-27; nr. 11, pp. 20-23; anul II, 1921, nr. 1-2, pp. 45-48; nr. 4, pp. 114-117; nr. 5, pp. 152-154; nr. 7, pp. 244-247⁷²⁰.

În volume

Reorganizarea Mitropoliei Transilvane, Arad, 1920, 54 p.⁷²¹

1921

În periodice

Aducere aminte despre Episcopia românească apusă a Orăzii-Mari, în „Bis. și Șc.”, anul XLV, nr. 29, 1921, pp. 3-4; nr. 34, p. 2; nr. 36, pp. 1-2.

Unificare la repezeală - ori revizuirea statutului organic ardelean, în “R. T.”, anul XI, 1921, nr. 8-11.

Urme de cultură românească în Bihor, în “Cele Trei Crișuri”, anul II, 1921, pp. 8-10.

Dieci și manuscrise vechi din Bihor, în “Tribuna”(Oradea), 1921.

În volume

Schisma românească sau: Unirea cu Roma, Sibiu, 1921, 54 p.

Românii ortodocși și Uniții români, sau două organizații bisericesti în Ardeal, Sibiu, 1921, 78 p.

1922

În periodice

Credințe despre draci, în “R. T.”, anul XII, 1922, nr. 4-6, p. 87-99.

[Sihastrul] *De ce nu ard candelile în biserici ?*, în “Bis. și Șc.”, anul XLVI, 1922, nr. 34, pp. 1-2.

Moise Nicoară și Ioan Mihuț la Beiuș, în “Beiușul”, anul II, 1922, nr. 15, pp. 1-2.

Biserica din Coroiu (jud. Bihor), în “L. R.”, anul II, 1922, nr. 42, pp. 1-3.

Sărbătoarea Neamului Românesc, în „Bis. și Șc.”, anul XLVI, nr. 40, 2/15 octombrie 1922, p. 1.

[Sihastrul], *Congresul catihetic*, în “Bis. și Șc.”, anul XLVI, 1922, nr. 46, pp. 1-2.

⁷²⁰ A fost publicat și în “Tribuna” din 1919, nr. 45-52.

⁷²¹ Extras din “Bis. și Șc.”, anul XLIV, 1920, nr. 10, pp. 1-2; nr. 11, pp. 1-2; nr. 13, pp. 2-3; nr. 14, pp. 2; nr. 15, p. 2; nr. 16, p. 2; nr. 17, p. 1; nr. 18, p. 1; nr. 19, p. 1; nr. 20, p. 1.

Fr. Nictzsche – pentru popor ?, în „B. O. R.”, Seria II, anul 40, nr. 10 (496) iulie 1922, p. 745.

Câteva observări în chestiunea unificării bisericești în legătură cu Statutul organic ardelean, în “B. O. R.”, Seria II, anul XL, 1922, nr. 12 (498), pp. 882-897.

Noi și “școala națională”. Atitudinea Bisericii, (Cuvânt la conferința învățătorilor) în “Bis. și Șc.”, anul XLVI, 1922, nr. 20-21, pp. 2-3.

Cuvântul de deschidere în calitate de președinte a secției Asociațiunii “Andrei Șaguna” a clerului ținută în 19 ma/1 iunie, în “Bis. și Șc.”, anul XLVI, 1922, nr. 22, pp. 1-3.

Noi și școala lor (Alocuțiunea comisarului consistorial Gh. Ciuhandu la conferința din 3 iunie 1921 a învățătorilor din jud. Arad), în “Bis. și Șc.”, anul XLVI, 1922, nr. 22, pp. 3-4.

Biserici în parcuri, în „Bis. și Șc.”, anul XLVI, 1922, nr. 37, pp. 1-2.

Sărbătoarea Neamului românesc, în “Bis. și Șc.”, anul XLVI, 1922, nr. 40, p. 1.

În volume

[Un om al Bisericii], *Papism și ortodoxism în Ardeal sau porfiră și cunună de spini. Studiu statistic-bisericesc*, Arad, 1922, 95 p.

Câteva puncte de orientare în chestiunea unificării administrative bisericești, în „Analele Asociației „Andrei Șaguna” a clerului Mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș. II. Actele Congresului al doilea biblic, al Asociației clerului Andrei Șaguna, ținut la Sibiu, în zilele de 31 martie/13 aprilie – 1/14 aprilie 1922, Sibiu, 1922, pp. 72-78.

Recenzii

I. Matei, *Contribuțiuni la istoria dreptului bisericesc*, București, 1922, în “Bis. și Șc.”, anul XLVI, nr. 36, 4/17 septembrie 1922, p. 2; nr. 37, 11/24 septembrie 1922, pp. 3-4.

Necrolog

+ *Arhimandritul Mitrofor Eusevie Popoviciu*, în “R. T.”, anul XII, 1922, nr. 10-12, pp. 255-257.

1923

În periodice

În slujba adevărului, în “Bis. și Șc.”, anul XLVII, 1923, nr. 7, p. 5.

Cuvântarea de la Izvin, în “Bis. și Șc.”, anul XLVII, 1923, nr. 23, p. 5.

Discurs rostit la deschiderea Congresului preoțesc, în “Bis. și Șc.”, anul XLVII, 1923, nr. 42, pp. 1-4.

Pentru istoria Diecezei Aradului, în “R. T.”, anul XIV, 1923, nr. 4, pp. 117-125.

Cum s-a făcut "unirea" cu Roma la Șeitin ? (anii 1863-4), în "Bis. și Șc.", anul XLVII, nr. 51, 1923 pp. 1-5; anul XLVIII, nr. 3, pp. 2-3; nr. 44, pp. 3-4.

[Ioan Sapis], *Cine face confesionalism ? Amintiri triste din Beiuș*, în "Bis. și Șc.", anul XLVII, nr. 3, 1923.

Universitatea din Cluj și știința românească, în "Bis. și Șc.", anul XLVII, 1923, nr. 9, pp. 1-3.

Din istoria Diecezei Aradului. Contribuțiuni nouă: 1815-1819, în „Bis. și Șc.”, anul XLVIII (1923), nr. 17, 1-4; nr. 18, pp. 1-4; nr. 20, pp. 3-5; nr. 21, pp. 3-6; nr. 22, pp. 1-5; nr. 25, pp. 6-9; nr. 36, pp. 2-4; nr. 37, pp. 4-6; nr. 38, pp. 3-4; nr. 41, pp. 2-3; nr. 42, pp. 6-9.

Episcopiile latine din Ardeal, în "L. R.", anul III, Oradea, 1923, nr. 50, pp. 1-3.

Reorganizarea Centrelor noastre ierarhice și unificarea bisericească, în „B. O. R.”, anul XLI, nr. 12, septembrie 1923, pp.401-410.

Pentru cei robiți și pentru mântuirea lor. Chestiunea Penitenciarelor, în "B. O. R.", Seria II, anul XLI, nr. 9 (507), iunie 1923, pp. 609-617.

Pentru cei robiți și pentru mântuirea lor, în „B. O. R.”, anul XLI, 1923, nr. 9, pp. 609-617.

În volume

Reorganizarea centrelor noastre ierarhice și unificarea bisericească, București, 1923, 70 p.⁷²²

1924

În periodice

Îndreptarea Calendarului, în „B. O. R.”, anul XLII, Seria II, nr. 1, ianuarie 1924, pp. 33-37.

Episcopiile latine în Ardeal, în „Bis. și Șc.”, anul XLVIII, nr. 2, 1924, pp. 4-5.

Înapoi la apostolie ! sau Părțile canonice ale Statutului Organic, în "R. T.", anul XIV, 1924, nr. 4, pp. 106-110; nr. 5, pp. 137-149; nr. 6-7, pp. 175-187; nr. 8-9, pp. 229-237; nr. 10-11, pp. 275-281.

Din trecutul catolicismului în Ardealul românesc, în „L. R.”, anul IV, nr. 24, 9/22 iunie 1924, pp. 3-6.

Unul din sfinții lor. Iosaphat Kuncewicz, în "R. T.", anul XIV, 1924, nr. 2-3, pp. 45-49.

„Misionar diecezan” catolic la Izvin, în „B. O. R.”, Seria II, anul 42, nr. 1 (514), ianuarie 1924, pp. 38-39.

Din trecutul catolicismului în Ardealul românesc, în „B. O. R.”, anul XLII, 2 februarie 1924, pp. 73-77; anul L, 3 martie 1932, pp. 238-246; 4 aprilie 1932, pp. 300-306.

Se rup pecețile Unirii cu Roma, în "Bis. și Șc.”, anul XLVIII, nr. 2, 7/20 ianuarie, 1924, pp. 1-2.

⁷²² Extras din "B. O. R.", 1923.

Patronatul eclesiastic Ungar. Neiobăgia României, în "Bis. și Șc.", anul XLVIII, nr. 2, 7/20 ianuarie, 1924, pp. 2-4.

Încercări de "Unire" la Șeitin. 1847, în "Bis. și Șc.", anul XLVIII, nr. 3, 14/27 ianuarie, 1924, pp. 2-3.

Excomunicarea Protopopului Dr. Ștefan Pop, în "Bis. și Șc.", anul XLVIII, nr. 10, 3/16 martie, 1924, pp. 3-4; „B. O. R.", anul XLII, nr. 1, ianuarie 1924, pp. 37-38.

Urgia unionistă din județul Aradului și Reacțiunea ortodoxă, în „Bis. și Șc.", anul XLVIII, nr. 13, 24 martie/6 aprilie 1924, pp. 4-5; nr. 14, 31 martie/13 aprilie 1924, pp. 2-5; nr. 15, 7/20 aprilie 1924, pp. 3-5; nr. 16, 14/27 aprilie 1924, pp. 8-10; nr. 17, 21 aprilie/4 mai 1924, pp. 5-7; nr. 18, 28 aprilie/11 mai 1924, pp. 5-7; nr. 20, 12/25 mai 1924, pp. 4-6; nr. 21, 19 mai/1 iunie 1924, pp. 5-6.

Pentru "Unirea" și "Voința Poporului", în "Bis. și Șc.", anul XLVIII, nr. 43, 2 noiembrie 1924, pp. 3-4.

Unirea Românilor din Șeitin și jur sau cum se scrie istoria g. catolică ? Nițel papistășism românesc, în "Bis. și Șc.", anul XLVIII, nr. 44, 9 noiembrie 1924, pp. 3-4.

Din trecutul Catholicismului în Ardealul românesc, în "B. O. R.", anul XLII, 1924, nr. 2, pp. 73-77; nr. 3, pp. 137-141; nr. 4, pp. 257-263; Seria III, anul XLIX, 1931, nr. 5, pp. 406-414; anul XLX, 1932, nr. 3, pp. 238-246; nr. 4, pp. 300-306.

Cuvântare la sfințirea paraclisului liceului "Carmen Sylva" din Timișoara la 15/28 sept. 1924, în "B. O. R.", 1924, nr. 10 (523), pp. 627-628.

[Senin], *Sate – orașe – regiuni. Beiușul*, în „Societatea de mâine”, anul I, nr. 2, 19 aprilie 1924, p. 50.

În volume

Preoți români cari rup pecețile cu Roma, Arad, 1924, 19 p. (Nr. 1 din "La vatra sufletească a Neamului")

Urgia unionistă din județul Aradului și reacțiunea ortodoxă în anii 1834-5. (Pagini din istoria diecezei Aradului), Arad, 1924, 55 p. (Nr. 2 din "La vatra sufletească a Neamului")⁷²³.

Unirea și întoarcerea Galșei la Ortodoxie. 1834-47. Contribuțiuni la istoria Diecezei Aradului, Arad, 1924, 35 p. (Nr. 3 din "La vatra sufletească a Neamului")⁷²⁴.

Preoțimea ortodoxă din Ardeal și chestiunea cultelor din România, Arad, 1924.

Discurs rostit de P. O. D. Dr. Gheorghe Ciuhandu, la deschiderea Congresului preoțesc, în "Analele Asociației Andrei Șaguna a clerului Mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Bănat, Crișana și Maramurăș, IV. Actele congresului

⁷²³ Extras din "Bis. și Șc.", anul XLVIII, 1924, nr. 13, pp. 4-5; nr. 14, pp. 2-5; nr. 15, pp. 3-5; nr. 16, pp. 8-10; nr. 17, pp. 5-7; nr. 18, pp. 5-7; nr. 20, pp. 4-6; nr. 21, pp. 5-7.

⁷²⁴ A fost publicat și în "T. R.", anul LXXII, 1924.

al pătrălea, misionar, al Asociației clerului Andrei Șaguna ținut în Arad în zilele de 10/25 - 11/24 octomvrie 1923”, Sibiu, 1924, pp. 33-39.

Voința poporului, Arad, 1924.

1925

În periodice

[Egumentul Serafim], *Ceva despre populația județului Arad*, în “Salonul literar”, Arad, anul I, 1925, nr. 4-5, pp. 37-43.

Revenirea Nădășenilor la Ortodoxie, în “Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 1, 1 ianuarie 1925, pp. 7-8.

În slujba sufletelor rătăcite. La penitenciarul din Arad, în „Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 6, 8 februarie 1925, pp. 1-2.

Program vechiu - cârmaciou nou. O amintire și o chestiune actuală, în “Bis. și Șc.”, anul XLIX, 1925, nr. 16, pp. 3-4.

Poporul din ținutul Aradului rupe pecețile unației, în “Bis. și Șc.”, anul XLIX, 1925, nr. 52, pp. 4-6; “B. O. R.”, anul XLIII, 1925, nr. 9 (534), pp. 520-522.

Conferința eparhială (de la Arad) din 1906. Studiu administrativ-bisericesc, în “Bis. și Șc.”, anul XLIX, 1925, nr. 28, pp. 3-4; nr. 329, pp. 16-18; nr. 31, pp. 4-5; nr. 33, pp. 2-4; nr. 35, pp. 2-3; nr. 36, pp. 2-3; nr. 38, p. 4.

Polemica între două reviste bisericesti, în “B. O. R.”, anul XLIII, 1925, nr. 1 (526), pp. 42-43.

Lucruri din Banat - conferință la Izvin, în “Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 28, 1925.

Vorbirea la instalarea Episcopului Comșa - din partea Asociației Clerului, în “Bis. și Șc.”, anul XLIX, , nr. 30, 1925, p. 9.

Poporul din ținutul Aradului rupe pecețile unației, în „Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 52, 1925, pp. 4-6.

„Crucea” (București), „Revista Teologică” (Sibiu), în „B. O. R.”, anul XLIII, nr. 1, ianuarie 1925, pp. 42-43.

În volume

Conferința eparhială de la Arad din 1906. Studiu administrativ-bisericesc, Arad, 1925⁷²⁵

Un Neam și un suflet, Arad, 1925 (Nr. 1 din “Biblioteca creștinului ortodox”).

Calea vieții și calea morții, Arad, 1925, 23 p. (Nr. 5 din “Biblioteca creștinului ortodox”).

Cum ni-au răpit uniții și ungerii sufletele de la Nadăș? (1895-1924). O întrebare și un răspuns, Arad, 1925, 23 p. (Nr. 4 din “La vatra sufletească a Neamului”)⁷²⁶.

⁷²⁵ Extras din în „Bis. și Șc.”, anul XLIX, 1925, nr. 28, pp. 3-4; nr. 29-30, pp. 16-18; nr. 31, pp. 4-5; nr. 33, pp. 2-4; nr. 35, pp. 2-3; nr. 36, pp. 2-3; nr. 38, p. 4.

⁷²⁶ Extras din “Bis. și Șc.”, anul XLIX, 1925.

Discurs rostit la deschiderea Congresului al V-lea, misionar al Asociației clerului „Andrei Șaguna” ținut în Oradea Mare la 13 și 14 Noemvrie 1924, în “Analele Asociației < Andrei Șaguna > a clerului Mitropoliei Ortodoxe române din Ardeal, Banat, Crișana și Maramurăș”, V, Sibiu, 1925, pp. 21-27.

1926

În periodice

Armele de apărare ale unițiilor din Mocrea, în „Bis. și Șc.”, anul L, nr. 2, 1926, pp. 5-6.

Pentru „Unirea” de la Blaj (Răspuns la o provocare), în „Bis. și Șc.”, anul L, nr. 8, 1926, pp. 2-3.

Armele de apărare ale unițiilor din Mocrea, în “Bis. și Șc.”, anul L, 1926, nr. 3, pp. 5-6; nr. 4, pp. 2-4.

Pentru “Unirea” de la Blaj. Răspuns la o provocare, în “Bis. și Șc.”, anul L, 1926, nr. 8, pp. 2-3.

Monografia istorică a protopopiatului ortodox Dej. Un cuvânt de recunoștință și îndemn, în „Bis. și Șc.”, anul L, 1926, nr. 19, p. 5.

În volume

Propaganda catolică-maghiară de la Măcău în coasta diecezei ortodoxe a Aradului (1815-1864). Cecetări istorice, Arad, 1926, 63 p. (Nr. 5 din “La vatra sufletească a Neamului”).

Cei ce strică sufletul poporului românesc. O întâmpinare, Arad, 1926, 32 p. (Nr. 6 din “La vatra sufletească a Neamului”).

1927

În periodice

Revistele bisericești și intelectualii noștri mireni, în “Bis. și Șc.”, anul LI, 1927, nr. 1-2, pp. 10-12.

În bună vecinătate, în “Bis. și Șc.”, anul LI, 1927, nr. 15, pp. 1-2.

Românii din Șoimuș (Ardeal) rup pecetea unației, în “Bis. și Șc.”, anul LI, 1927, nr. 19, pp. 3-4

Un nume vrednic și o datorie pioasă - Asesorul referent școlar dr. Gheorghe Popa, în “Bis. și Șc.”, anul LI, 1927, nr. 20, pp. 1-2.

Un nume vrednic și o datorie pioasă. Asesorul referent școlar dr. Gheorghe Popa, în “L. R.”, anul VII, nr. 11, 1 iunie 1927, p. 6.

Memoriul preoților din Eparhia Moldovei privitor la poziția religiei în școale, în „B. O. R.”, anul XLV, nr. 1, ianuarie 1927, p. 50.

Întru cinstea și pomenirea Sf. Cuv. Părintelui nostru și mărturisitorul Teodor Studitul. Cuvânt la 11 noiembrie 1926 cu prilejul Congresului preoțesc al Asoc. Clerului “A. Șaguna” ținut la Timișoara, în “B. O. R.”, anul XLV, 1927, nr. 1 (550), pp. 45-50.

Rutenii unguri și zugrumarea lor politică de către maghiari prin Unirea cu Roma. Studiu istorico-statistic și politico-bisericesc, în "B. O. R.", Seria II, an. XLV, 1927, nr. 2, pp. 67-73; nr. 3, pp. 143-146; nr. 5, pp.263-270; nr. 9, pp. 522-527; nr.11, pp. 666-669; nr. 12, pp. 719-722.

Congresul preoșesc al Asociației „A. Șaguna” a Clerului din Mitropolia Ortodoxă a Arealului, în „B. O. R.”, anul XLV, nr. 12, decembrie 1927, pp. 746-748.

În volume

Icoane din viața fățarnică a bapțiștilor, Arad, 1927, 80 p.

Dezbinarea religioasă a Românilor ardeleni, Arad, 1927 (Nr. 7 din "La vatra sufletească a Neamului").

Recenzii

Coriolan Petranu, *Bisericile de lemn din județul Arad*, Arad, 1927, în "Bis. și Șc.", anul LI, 1927, nr. 21, pp. 1-2.

Necrolog

A murit episcopul Oscar Prohaszka, în "Bis. și Șc.", anul LI, nr. 15, 1927, pp. 7-8.

1928

În periodice

Câteva momente din trecutul Episcopiei Aradului, în „Bis. și Șc.”, anul LII, nr. 7, pp. 7-8; nr. 8, pp. 2-3; nr. 9, pp. 6-7; nr. 10, pp. 4-5; nr. 11-12, pp. 6-9; nr. 31, pp. 4-5.

Un om din alte vremuri. Referentul consistorial Dr. Gh. Popa, în "Bis. și Șc.", anul LII, 1928, nr. 28-29, pp. 3-5.

[Egumenul Serafim] *Un călător turc prin Banat în veacul al XVII-lea*, în "Banatul", anul III, Timișoara, 1928, nr. 1, pp. 8-15.

Liceul "Samuil Vulcan" și școalele de la Arad, în "Familia", 1928, nr. 5-6, p. 9.

Cuvântul Sf. Episcopii ort. a Aradului la serbările din Beiuș (rostit de delegatul Gh. Ciuhandu), în "Cele Trei Crișuri", anul IX, 1928, nr. 5-6.

Centenarul liceului din Beiuș - discurs, în "Bis. și Șc.", anul LII, 1928, nr. 24, pp. 2-3.

În volume

Luptele iconoclastice (veac VIII-IX) și Un erou al Ortodoxiei românești din veacul XVIII (Antoni Habata, zis Neamțu, din jud. Arad), Arad, 1928, 27 p. (Nr. 8 din "La vatra sufletească a Neamului").

Suveranitatea și solidaritatea națională. Discurs la Senat la Legea cultelor (20 martie 1928), București, 1928, 52 p.

Patronatul ecleziastic ungar în raport cu drepturile Statului român. Studiu istoric-statistic și politic-bisericesc, Arad, 1928, 211 p.

1929

În periodice

Pagina catichetică. Organizarea catichetică de la Hălmagiu, în "Bis. și Șc.", anul LIII, 1929, nr. 8, p. 2.

În pragul unui jubileu al eparhiei Aradului, în "Bis. și Șc.", anul LIII, 1929, nr. 13, p. 1.

Catolicismul ne asaltează. Uneltele papismului. Ierarhia unietă ardeleană și Partidul Național Ardelean, în "B. O. R.", Seria II, anul XLVII, 1929, nr. 7-8, (580-581), pp. 605-621; anul XLIX, 1931, nr. 2-3, pp. 113-125.

Cu gândul la Alba Iulia lui 1918, în "B. O. R.", anul XLVII, 1929, pp. 209-217.

O pagină din viața Ortodoxiei românilor ungureni. De la serbările centenare ale Episcopiei Aradului, în "B. O. R.", Seria III, anul XLVII, 1929, nr. 11 (584), pp. 984-994.

Preoții și politica, în „Tribuna Nouă”, anul VI, nr. 6, Arad, 3 martie 1929, p. 2.

Religiozitatea Episcopului Nestor Ioanovici, în „Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 44, 1929, pp. 1-2.

Vichentie Ioanovici – episcopul Aradului (1726-1731), apoi mitropolit, în „Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 44, 1929, pp. 10-14.

În volume

Cum s-a făcut unirea la Ohaba-Forgaciu (Banat), Sibiu, 1929 (Nr. 9 din "La vatra sufletească a Neamului").

Memoriul conferinței mixte de la Timișoara, Arad, 1929.

Câteva momente din trecutul Episcopiei Aradului, Arad, 1929, 31 p. (Nr. 10 din "La vatra sufletească a neamului")⁷²⁷.

Disertație comemorativă despre episcopul Nestor Ioanovici, cu spicuri nouă din istoria eparhiei Aradului în veacul XVIII, Arad, 1929, 38 p.

Doi Ioanovici pe tronul episcopesc ortodox de la Arad, ca introducere la „Viața lui Nestor Ioanovici (1767-1830) episcopul Aradului, Arad, 1929, 38 p.

Din viața lui Nestor Ioanovici. Episcopul Aradului. 1767-1830, Arad, 1929, 57 p.

Bălgradule românesc te chemăm mărturie...Discurs la deschiderea Congresului preoțesc ortodox ținut în Alba Iulia la 6-7 nov. 1929, Arad, 1929, 29 p.⁷²⁸.

⁷²⁷ Extras din "Bis. și Șc.", anul LIII, 1929, nr. 7, pp. 7-8; nr. 8, pp. 2-3; nr. 9, p. 6; nr. 10, pp. 4-5; nr. 11-12, pp. 6-9.

⁷²⁸ Extras din "Bis. și Șc.", anul LIII, 1929.

Biserica ortodoxă română din Transilvania în cei din urmă zece ani, în "Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul", București, 1929, 769 p. (în colaborare cu Ștefan Meteș).

Recenzii

Triumful Ortodoxiei la Arad, în "B. O. R.", anul XLVI, 1929, nr. 4, pp. 376-377.

Sebastian Stanca, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga*, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1929, nr. 21, p. 166.

1930

În periodice

Un bucovinean care era să fie episcop la Arad, în „Candela”, anul XLI, 1930, pp. 105-108.

La două decenii, în "R. T.", anul XX, 1930, pp. 17-30.

Un grăitor pomelnic de două sute de ani de la Velența, în "L. R.", anul X, nr. 18, 15 septembrie 1930, pp. 1-4.

Vichentie Ioanovici, episcopul Aradului (1726-1731) apoi Mitropolit, în "Bis. și Șc.", anul LIV, 1930, nr. 44, pp. 10-14⁷²⁹.

Duminica Ortodoxiei. Predică în Catedrala din Arad, în "Bis. și Șc.", anul LIV, 1930, nr. 11, pp. 4-8.

Cuvântare ținută la sfințirea casei parohiale și a capelei din Grădiștea Aradului, în "Bis. și Șc.", anul LIV, 1930, nr. 32, pp. 1-3.

În volume

Brașovul, cetate a Ortodoxiei românești. Discurs la deschiderea Congresului preoțesc ardelean ținut la Brașov la 11-12 noiembrie 1930, Arad, 1930, 32 p.⁷³⁰

Sf. Mărturisire și Sf. Cuminecătură, Arad, 1930, 37 p. (Nr. 1 din Biblioteca "Îndemnuri duhovnicești").

Cărțile de "afurisenie" sau de blăstăm din Ardeal, Sibiu, 1930⁷³¹

Brașovul, cetate a Ortodoxiei românești. Discurs la deschiderea Congresului preoțesc ținut la Brașov la 11-12 noembrie 1930, Arad, 1930, 32 p.⁷³²

Recenzii

O lucrare folositoare și pentru noi (Die Stifte der Tschenader Dioszeze im Mittelalter, 1927 de Coloman Juhasz), în "Bis. și Șc.", anul LIV, 1930, nr. 25, pp. 1-2⁷³³.

⁷²⁹ A fost publicat și în "Triumful Ortodoxiei la Arad", Arad, 1929, pp. 222-227.

⁷³⁰ Extras din „Bis. și Șc.”, anul LIV, 1930, nr. 46-48.

⁷³¹ Extras din "R. T.", 1927, 1930.

⁷³² Extras din "Bis. și Șc.”, anul LIV, 1930, nr. 46, pp. 1-3; nr. 47, pp. 3-5; nr. 48, pp. 2-3, publicat sub titlul: *Vorbirea pâr. Ciuhandu rostită în Brașov la 11 noembrie a.c. în Adunarea Generală a Asociației Clerului "A. Șaguna"*.

⁷³³ Recenzie publicată și în "B. O. R.", Seria III, anul XLIX, 1931, nr. 9 (606), p. 559; "R. T.", anul XXI, 1931, nr. 8-9, pp. 343-344.

1931

În periodice

Șase documente și câteva cuvinte despre protopopul Dimitrie Stoichescu Petrovici, în "An. B.", anul IV, 1931, nr. 2-4, pp. 149-154.

O explicație, în „R. T.”, anul XXI, nr. 4, 1931, pp. 199-202.

Întru cinstea și pomenirea sfinților românești. Mucenici Brâncoveni și Ardeleni, în "B. O. R.", Seria III, anul XLIX, nr. 4, aprilie, 1931, pp. 323-335.

Iarăși pentru sfinții din sânge românesc, în "B. O. R.", Seria III, anul XLIX, 1931, nr. 10 (607).

Răspunsul meu la comunicatul comitetului Asociației Generale a clerului ortodox, în "Bis. și Șc.", anul LV, 1931, nr. 8, pp. 5-6; nr. 9, pp. 5-7⁷³⁴.

Cuvântare la onomastica episcopului Grigorie, în "Bis. și Șc.", anul LV, 1931, nr. 5-6, p. 7.

Expunere și propunere pentru intensificarea vieții religioase în comemorarea martirilor ortodoxiei românești. - Cuvântare la Adunarea Eparhială a Episcopiei Aradului în ziua de 12 mai 1931, în "Bis. și Șc.", anul LV, 1931, nr. 23-24.

Cuvântare la Adunarea Generală a Asociației Clerului "Adrei Șaguna" secția Arad, ținută la 23 septembrie 1931 la Lipova, în "Bis. și Șc.", anul LV, 1931, nr. 40, pp. 2-3.

În volume

Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie în lumina altor rugăciuni ale sf. Biserici ortodoxe, Arad, Arad, 1931 (Nr. 3 din "Îndemnuri duhovnicești").

Recenzii

Koloman Juhasz, *Das Tschanad-Temesvarer Bistum im fruhen Mittellter: 1030-1307*, Munster im Westfalen, 1931, în „B. O. R.”, anul XLIX, 9 septembrie 1931, pp. 487-489.

1932

În periodice

Învățămintul religios predat de preoți, în "B. O. R.", Seria III, anul L, 1932, nr. 7, (616), pp. 465-469.

Eparhia ortodoxă română a Aradului sub raport religios și cultural în anii 1843-1844, în "Bis. și Șc.", anul LVI, 1932, nr. 47, pp. 4-5.

În volume

Cuvânt la deschiderea Congresului (al unsprezecelea misionar al Asociației clerului „Andrei Șaguna”, ținut la Alba Iulia în zilele de 24 și 25 noemvrie 1931), în "Analele Asociației Andrei Șaguna a clerului Mitropoliei ortodoxe române din

⁷³⁴ A fost publicat și în „L. R.”, anul XI, nr. 5, 1 martie 1931, pp. 3-6.

Ardeal, Banat, Crișana și Maramurăș”, XI, Actele Congresului al unsprezecelea misionar al Asociației clerului „Andrei Șaguna”, ținut în Alba-Iulia în zilele de 24 și 25 noiembrie 1931, Sibiu, 1932, pp. 13-20.

Pe urme profetice și mucenicești. Conferință de președintele Asociației Dr. Gh. Ciuhandu, în vol. „Analele Asociației „Andrei Șaguna” a clerului Mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Banat, Crișana și Maramurăș”, XI, Sibiu, 1932, pp. 37-51,

Călugării Visarion și Sofronie și mucenicii Ortodoxiei din Ardeal, Sibiu, 1932, 36 p.

1933

În periodice

Legături românești cu Ierusalimul vechi și nouă, în „Hotarul”, anul I, nr. 1, 1933, pp. 4-5.

Câteva măsuri disciplinare ale episcopului Gherasim Raț, în “Hotarul”, anul I, 1933, nr. 2; nr. 3-4.

Începuturile publicisticii românești din Arad, în “Hotarul”, anul I, 1933, nr. 3-4, pp. 14-18.

Un arădean învățat și pedagog luminat: Georgiu Popa, în “Hotarul”, 1933, anul I, nr. 5, pp. 9-12.

Centenarul din anul viitor al Aradului, în „Hotarul”, anul I, octombrie, nr. 6, 1933, pp. 1-3.

Prin revizionism la antirevizionism, în “Hotarul”, anul I, 1933, nr. 8, pp. 11-12.

Dr. Georgiu Popa. Un om de școală și cultură, în “Hotarul”, 1933, anul I, nr. 11, pp. 10-12.

Federalizarea Asociației Clerului ort. Rom. din România, în “Bis. și Șc.”, anul LVII, 1933, nr. 40, pp. 11-12.

Statutul Asociației Generale a Clerului ortodox român din România - proiect - raportor Gh. Ciuhandu, în “Bis. și Șc.”, anul LVII, 1933, nr. 41, p. 6-8; nr. 42, p. 7; nr. 45, pp. 2-3.

Note pe marginea Proiectului de Statut, în “Bis. și Șc.”, anul LVII, 1933, nr. 42, p. 7; nr. 45, pp. 2-3.

În volume

Rânduiala Sfintei Mărturisiri la Români. Însemnări rituale cu 2 anexe: Ritualul sârbesc (1524) și cel românesc (1681), Cernăuți, 1933, 44 p.⁷³⁵

Bogomilismul și Români, Sibiu, 1933⁷³⁶

⁷³⁵ Extras din “Candela”, anul XLII, 1932, nr. 1-12.

⁷³⁶ Extras din “R. T.”, anul XXII, 1933, nr. 1-2, pp. 49-58; nr. 3, pp. 113-120; nr. 4, pp. 159-165.

1934

În periodice

Un centenar trist al românilor arădani. Comunicare făcută la Adunarea eparhială din Arad, în „Hotarul”, anul II, nr. 2, 1934, pp. 3-4.

Țara Românească pe Câmpia Tisei. Date de la începutul sec. XVIII. Pagini de antirevizionism, în “Hotarul”, anul I, 1934, nr. 9-10, pp. 12-16.

Arhivele Aradului. O propunere, în “Hotarul”, anul I, 1934, nr. 11, p. 27.

Serbările de la Oradea, în “Hotarul”, anul I, 1934, nr. 12, p. 13.

De la Bălgrad, în “Hotarul”, anul I, 1934, nr. 12, pp. 34-35.

Ioan Slavici ca teolog, în “Hotarul”, anul I, 1934, nr. 12, pp. 15-16.

Pentru organul oficial uniet de la Oradea, în “Bis. și Șc.”, anul LVIII, 1934, nr. 50, pp. 2-3.

Cuvânt la aniversarea de zece ani de la înființarea cercului religios “Sf. Ecaterina” de la liceul de fete “Carmen Silva” din Timișoara (24 nov. 1933), în “Bis. și Șc.”, anul LVIII, 1934, nr. 4, pp. 5-6.

Fapte, nu discursuri pentru România-Mare. Cuvânt de 1 Decembrie: Chișineu-Criș, în “Hotarul”, anul II, nr. 2, 1934, pp. 2-3.

Fapte, nu discursuri pentru România Mare. Cuvânt de 1 Decembrie. Chișineu-Criș, în „Hotarul”, anul II, nr. 3, 1934, pp. 2-3.

În volume

Schițe din trecutul românilor arădani din veacul XVIII, Arad, 1934, 84 p. (Nr. 4 din „Biblioteca Ateneului Popular din Arad”).

Episcopul uniet Samuil Vulcan, marele prigonitor al Ortodoxiei, Arad, 1934, 10 p.⁷³⁷

“Mântuirea mea - Dumnezeu” (Ps. 61, v. 7). Poem teatral biblic în trei tablouri, Arad, 1934, 74 p. (Nr. 2 din “Îndemnuri duhovnicești”). Ediția a II-a, Arad, 1936.

Dr. Giorgiu Popa: Un om de școală și cultură (1841-97), Arad, 1934, 135 p. (Nr. 3 din “Biblioteca Ateneului Popular Arad”).

1935

În periodice

Ortodoxia românească. Martiriu și aspirații de viitor, în „R. T.”, anul XXV, nr. 7-8, 1935, pp. 288-304⁷³⁸.

Un centenar trist al românilor arădeni, în “Hotarul”, anul II, 1935, nr. 2, pp. 3-4.

10 ani de la moartea episcopului Ioan I. Papp, în “Hotarul”, anul II, 1935, nr. 4, p. 5.

⁷³⁷ Inițial a fost publicată în „R. T.” (1934). Este textul unei conferințe ținută în 24 mai 1934 la „Asociația funcționarilor județeni” din Arad. Inițial a fost publicată în „R. T.” (1934).

⁷³⁸ Conferință ținută în sala Palatului cultural din Arad la Dumineca Ortodoxiei din 1930.

Paraclisul Sf. Simion Stâlpnicul și gropnița episcopescă de la Arad-Gai, în "Hotarul", anul II, 1935, nr. 7, pp. 4-7.

Un crâmpoi din mișcările românești arădene, în "Hotarul", anul II, 1935, nr. 10-11, pp. 1-3.

Ioan Slavici ca pedagog, în "Hotarul", anul II, 1935, nr. 12, pp. 15-16.

Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. 1830-1840. Lămuriri și un apel, în "Bis. și Șc.", anul LIX, 1935, nr. 4, pp. 5-6.

Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Înștiințare, în "Bis. și Șc.", anul LIX, 1935, nr. 13, pp. 9-10.

Cererea comunei Chereuș (jud. Arad) către Regele, arătând cum au fost amăgiți să treacă la uniți și cerând să li se îngăduie întoarcerea la religia lor ortodoxă (1834), în "Bis. și Șc.", anul LIX, 1935, nr. 15, pp. 3-4.

Teroare pe Valea Deznei, în "Bis. și Șc.", anul LIX, nr. 18, 1935, pp. 4-5; nr. 19, pp. 2-3.

Iarăși pentru scaunul episcopesc al Aradului - un comunicat - din încredințare, în "Bis. și Șc.", anul LIX, 1935, nr. 43.

Germanii noștri - o problemă mai mult decât locală, în "Hotarul", anul II, 1935, nr. 5-6, pp. 1-4.

Pentru cartea și cultura românească. (Cuvânt la inaugurarea săptămânii cărții), în "Hotarul", anul II, 1935, nr. 8-9, pp. 3-5.

Catedrala întregirii Neamului, în "R. T.", anul XXV, 1935, nr. 11-12 p. 429-435. (Predică ținută la Țebea în 15 august 1935 la hramul bisericii).

Cuvânt la deschiderea Congresului Asociației clerului din 3 nov. a. c. de la Turda, în "Bis. și Șc.", an. LX, 1936, nr. 46, pp. 1-4.

Germanii noștri - o problemă mai mult decât locală, în „Hotarul”, anul II, 1935, nr. 5-6, pp. 1-4.

Un crâmpoi din mișcările românești arădene, în „Hotarul”, anul II, 1935, nr. 10-11, pp. 1-3.

În volume

Ortodoxia românească. Martiriu și aspirații de viitor. Conferință, Sibiu, 1935⁷³⁹

Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din istoria românilor crișeni (1830-1840), Arad, 1935.

Câteva cuvinte în jurul îndeplinirii Scaunului episcopal de la Arad, Arad, 1935.

Recenzii

Parohia "Sf. Atanasie și Chiril" cu Biserica "Vulpe" din Iași. Monografie de Pr. N.V.Hodoroabă, în "Bis. și Șc.", anul LIX, nr. 14, 7 aprilie 1935, p. 6.

⁷³⁹ Extras din "R. T.", anul XXV, 1935, nr. 7-8, pp. 288-304.

Izvoarele Istoriei Românilor, de G. Popa Lisseanu, în "Hotarul", anul II, 1935, nr. 4, pp. 20-21.

Gh. Popa Lisseanu, *Izvoarele istoriei Românilor vol. VII. Cronica lui Nestor*, traducere și comentarii cu o hartă, București, 1935, în "Hotarul", anul II, 1935, nr. 12, pp. 15-16.

1936

În periodice

Noul episcop al Aradului, P.S. S. Dr. Andrei Mager, în "Hotarul", anul III, 1936, nr. 1, pp. 23-24.

Ce ni spune o "Pravilă" de la Arad, în "Hotarul", anul III, 1936, nr. 2-3, pp. 25-27.

Fapte, nu discursuri pentru România Mare, în "Hotarul", anul III, 1936, nr. 3.

Cuvântarea cu ocazia instalării episcopului dr. Andrei Magieru, în „Bis. și Șc.”, anul LX, 1936, nr. 6-7.

Expoziția bisericească de la Arad, în "Hotarul", anul 1936, nr. 9-10, pp. 147-151.

Omagiu și recunoștință P. S. Sale Episcop Nicolae Colan, în "R. T.", anul XXVI, 1936, nr. 7-10, pp. 239-240.

Comercianții "greci" în părțile ungurene și în special în ținutul Aradului, în vol. "Fraților Alexandru și Ion I. Lăpedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani", București, 1936, pp. 229-248⁷⁴⁰

Un vechiu gest arădan...de frăție românească, în "Hotarul", anul III, 1936, nr. 7-8, p. 114.

Un vechi gest arădan. De frăție românească, în „Hotarul”, anul III, iulie-august 1936, nr. 7-8, p. 114.

Expoziția bisericească de la Arad, în „Hotarul”, anul III, nr. 9-10, 1936, pp. 147-151.

[Călugărul Serafim], *Pelerinajul la Sf. mănăstire H. Bodrog, la Schimbarea la Față (6 august 1936)* în „Bis. și Șc.”, anul LX, nr. 34, 1936, p. 4.

Cuvânt la deschiderea Congresului Asociației clerului din 3 Nov. a. c. de la Turda, în „Bis. și Șc.”, anul LX, 1936, nr. 46, pp. 398-402.

În volume

„Mântuirea mea – Dumnezeu” (Ps. 61, v. 7). Poem teatral biblic în trei tablouri, Arad, 1934, 74 p. (Nr. 2 din Biblioteca „Îndemnuri duhovnicești”). Ediția a II-a, Arad, 1936.

Sfânta și dumnezeiasca Liturghie în lumina altor rugăciuni ale Sfintei Biserici ortodoxe (cu câteva lămuriri și povețe), Arad, 1936 (Nr. 3 din Biblioteca „Îndemnuri duhovnicești”).

⁷⁴⁰ Vezi și "Hotarul", anul IV, 1937, nr. 1, pp. 30-31.

1937

În periodice

- Cuvânt redacțional*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 1, 1 ianuarie 1937, pp. 2-3.
Punerea pietrii fundamentale a Catedralei din Timișoara, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 1, 1 ianuarie 1937, pp. 3-4.
După sfintele sărbători, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 2, 10 ianuarie 1937, p. 17.
Revistele eparhiale și rostul lor, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 5, 1937, p. 41.
Pentru Asociația clerului eparhial, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 5, 1937, p. 44.
Ciobanul Petrache de la Maglavit în eparhia Aradului, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 6, 1937, pp. 50-52.
 [Un preot din eparhie], *Modificarea legii de organizare bisericească ?*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 6, 1937, pp. 53-53; nr. 7, pp. 57-59; nr. 8, pp. 65-66.
Învățații noștri de la Universitatea din Cluj și marea lor operă științifică românească, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 7, 1937, p. 59.
Pius IX și răsăritenii, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 8-9, 1937.
Iarăși despre modificarea Legii de organizare bisericească, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 9, pp. 72-74.
Biserica de la Suceava...și altele ca ea, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 10, pp. 81-82.
Legiferarea în curs privind și Biserica, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 10, pp. 82-83.
Din bătrâni. Pentru cei de astăzi, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 10, p. 85.
Secția Arad a Asociației clerului, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 10, pp. 85-86.
O problemă moral-socială și națională, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 11, pp. 89-90.
Zestrea și libertatea Bisericii, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 12, pp. 97-98.
"Dumineca Ortodoxiei", în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 13, pp. 113-114.
Încadrarea preoțimei noastre în Legea pensiilor, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 13, p. 114.
Împotriva stricătorilor de suflet românesc și de neam, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 14, pp. 117-118.
Alte neajunsuri, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 14, pp. 118-120.
Academia Română, alături de Sf. Sinod și de guvernul țării, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 15, pp. 125-126.
Drumul rectiliniu al Bisericii românești, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 15, pp. 126-128.

- Tot pentru apărarea sufletului și patrimoniului românesc*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 16, pp. 135-136.
- Alți stricători ai sufletului românesc: sectarii*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 17, pp. 143-144.
- Gânduri de Învierea Domnului*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 18, pp. 153-154.
- Dumineca Tomei*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 19, pp. 161-162.
- Obrăznicii sectare*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 19, p. 165.
- După Adunarea eparhială. Constatări și nădejdi*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 20, pp. 170-171.
- "Catholicism" ortodox și "Catholicism" papal. Răspuns improvizat la o provocare*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 21, pp. 177-178.
- Ctitoria brâncovenească de la Sâmbăta de Sus*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 21, p. 179.
- Catedrala întregirii Neamului*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 22, pp. 185-186.
- Începuturile publicisticii bisericești de la Arad*, în „Bis. și Șc.”, anul LXI (1937), nr. 22, pp. 192-194; nr. 23, pp. 200-2002; nr. 24, pp. 208-209; nr. 25, pp. 216-217).
- Cuvinte pentru buna rânduială în Biserică*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 23, pp. 199-200.
- "Trăiască Regele !"*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 24, p. 207.
- Aradul își prăznuiește mării bărbați din trecut*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 24, pp. 208-209.
- Praznicul Limbilor...*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 25, pp. 215-216.
- Politica papală și serbarea catolică din Arad*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 26, pp. 223-225.
- Nunții papali și umilirea țării: și războiul confesional ?*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 27, p. 231.
- Tot pentru buna rânduială în Biserică*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 27, p. 234.
- „Specificul românesc unit“ (?)* în „Bis. și Șc.”, anul LXI, nr. 29-30, 1937, pp. 247-248; nr. 31-32, pp. 265-267; nr. 33-34, pp. 280-283; nr. 35-36, pp. 296-299; nr. 39, pp. 329-331; nr. 41, pp. 356-357; nr. 43, pp. 365-366; nr. 45, pp. 378-380; nr. 46-47, pp. 388-390; nr. 50-51, pp. 422-424; anul LXII, nr. 2, 1938, pp. 15-16 ; nr. 3, pp. 22-23.
- Ne trezim*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 35-36, 1937, pp. 295-295.
- Reabilitarea Maramurășului românesc: Episcopia Ortodoxă*, în „Bis. și Șc.”, anul LXI, nr. 31-32, 1937, pp. 263-264.
- Din prilejul concordatului cu Jugoslavia. O comparație și un îndemn*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 35-36, 1937, pp. 299-300.

- Uniformizarea cultului divin*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 37, 1937, pp. 311-312.
- "Astra" la Timișoara*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 38, 1937, pp. 319-320.
- Biserica sătească din Corvinești*, în „Bis. și Șc.”, anul LXII, nr. 39, 1938, p. 342.
- Grija de Banat*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 39, 1937, pp. 327-328; nr. 40, pp. 339-341; nr. 43, pp. 363-364.
- Pentru Congresul cultural al Aradului. O problemă: Arhivele arădene*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 39, 1937, pp. 328-329.
- Două cărți bihorene și o problemă arădană*, în „Bis. și Șc.”, anul LXI, nr. 40, 30 octombrie 1937, pp. 342-343.
- Ispitele Romei papale*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 41, 1937, pp. 347-349.
- Sfinșirea bisericii din Tălagiu*, în „Bis. și Șc.”, anul LXI, nr. 41, 1937, p. 349.
- Sfințirea bisericii din Timișoara-Mehala*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 42, 1937, p. 360.
- P. Sf. Episcop Irineu de la Novi-Sad la Arad*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 43, 1937, p. 364.
- "Daco-românismul" lui Dr. Lauran Agoston*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 45, p. 381.
- Monografia – almanah a Crișanei: Județul Arad*, în „Bis. și Șc.”, anul LXI, nr. 43, 1937, p. 368.
- Congresul de la Oradea al F. O. R. -ului*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 46-47, pp. 386-388.
- „Pentru cei robiți...”*, în „Bis. și Șc.”, anul LXI, nr. 46-47, 1937, pp. 396-397.
- De la Congresul preoțesc din Târgu Mureș. Cuvântul de deschidere al președintelui Iconom-Stavrofor Dr. Gh. Ciuhandu*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 46-47, 1937, pp. 386-387; nr. 48, pp. 402-403; nr. 49, pp. 412-413.
- Alba Iulia și ceasul altor datorii*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 49, 1937, pp. 411-412.
- Ziua Sfântului Apostol Andrei*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 49, 1937, p. 412.
- Ședințele Sfântului Sinod*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 49, pp. 413-414.
- De la filiala Arad a Societății ortodoxe a femeilor române*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 49, 1937, p. 417.
- Primejdia sectelor*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 50-51, 1937, pp. 421-422.
- O răătăcire de îndreptat în legătură cu numirea și rosturile "Catedralelor"*, în "R. T.", anul XXVII, 1937, nr. 7-8.

“Catedrala întregirii neamului” la Maglavit ?, (predică ținută la 15 august 1935 la hramul bisericii din Țebea), în “Bis. și Șc.”, anul LXI, nr. 12, 1937, pp. 104-105; nr. 14, pp. 121-122.

În volume

Începuturile Publicisticeii bisericești de la Arad. 1869-1871, Arad, 1937, 17 p.⁷⁴¹

Maglavitul văzut din Ardeal și Petrache Lupu, Arad, 1937.

Câteva cuvinte actuale despre Biserică, Brad, 1937, 23 p. (Nr. 2 din “Biblioteca Protopopiatului ort. rom. Zarand”).

Volume îngrijite

(Dr. G. Popa și -), *Frânturi din “Merinde de la Școală: XVIII, Fete de mărit”*, Arad, 1937

(Dr. G. Popa și -), *Frânturi din “Merinde de la școală: XXX-XXXII: Prelegere ultimă: Examene școlare; Cuvântarea preotului”*, Arad, 1937.

(Dr. G. Popa și -), *Frânturi din “Merinde de la școală” de Dr. Giorgiu Popa. XXX Prelegere ultimă XXXI. Examene și certificate școlare. XXXII. Cuvântarea preotului la sfârșitul anului școlar*, Arad, 1937, 36 p.

Traduceri

Despre Unirea Bisericii Anglicane cu Bisericile Ortodoxe, cuvântare de Georgius Leiccester Marriott A. M. ținută la Oxford în Biserica sfintei Fecioare Maria în Dumineca II după Botezul Domnului în anul 1935 (Traducere din latinește de Dr. Gheorghe Ciuhandu), Arad, 1937, 14 p.

Recenzii

Gh. Popa Lisseanu, *Date privitoare la maghiarizarea românilor*, în “Hotarul”, anul IV, 1937, nr. 3, p. 135

Cornelia C. Bodea, *Cetatea Desnei de la primele dibuiri până la căderea în ruină*, în “Hotarul”, anul IV, 1937, nr. 3, p. 30.

Veniamin Pocitan-Ploeșteanu, *Momente din viața și activitatea lui Melchisedec între 1856-61*, București, 1936, în “Bis. și Șc.”, anul LXI, 1937, nr. 3, pp. 30-31.

Gh. Perva, *Cercetând Scripturile...Însemnări și meditații*, Arad, 1936, în “Bis. și Șc.”, anul LXI, 1937, nr. 3, p. 31.

I. Matei, *Problema unității religioase în revoluția din 1848*, București, 1936, în “Bis. și Șc.”, anul LXI, 1937, nr. 3, p. 31.

Hrysostomus Papadopulos, *Istoria Bisericii din Alexandria*, 1935, în “Bis. și Șc.”, anul LXI, 1937, nr. 3, p. 31.

⁷⁴¹ Extras din “Bis. și Șc.”, anul LXI, 1937, nr. 22, pp. 192-194; nr. 23, pp. 200-203; nr. 24, pp. 208-209; nr. 25, pp. 216-218.

Aleksa Ivic, *Documente privitoare la mișcarea literară-culturală a românilor din Ungaria în secolul XVIII și XIX*, București, 1936, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 7, pp. 63-64.

Marin Popescu-Spineni, *Procesul mănăstirilor închinat. Contribuții la istoria socială românească*, București, 1936, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 8, p. 72.

Sever Bocu, *Un veac - al XIX-lea - din istoria Lipovei*, Timișoara, 1936, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 12, p. 107.

Veniamin Pocitan, *Arhieriei-vicari ai Arhiepiscopiei Bucureștilor, mitropoliei Ungro-Vlahiei și Patriarhiei române*, București, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 12, p. 107.

Miron Abrudan, *Eclesiastul în versuri*, Arad, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 12, pp. 107-108.

Vasile Sala, *Datinile poporului român la nuntă în plășile Beiușului și Vașcăului*, Beiuș, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 20, p. 175.

Petru E. Papp, *Legături sufletești dintre Beiuș și Sibiu*, Beiuș, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 20, pp. 175-176.

Camille Flammarion, *Dumnezeu în natură* (trad. de arhierul Irineu Mihălcescu-Târgovișteanul și Victor Nicolescu), București, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 20, p. 176.

M. N. Hodoroabă, *Mântuirea și Biserica ortodoxă*, Iași, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 22, p. 197.

Ioan Lăncrănjan, *Încercări de reabilitarea gândirii creștine medievale*, București, 1936, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 22, p. 197.

Ioan Lăncrănjan, *Personalitatea morală a Sf. Ioan Chrisostomu*, București, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 22, p. 197.

Andrei Buzdug, *"Doamne Miluiește-ne că pierim"*. *Cuvântări funebre*, Cluj, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 23, p. 205.

Monografia-almanah a Crișanei, Oradea, 1936, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 40, p. 342.

Teodor Neș, *Oameni din Bihor: 1848-1918*, Oradea, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 40, pp. 342-343.

Dimitrie P. Micșunescu, *Vizitând mănăstiri basarabene și bucovinene*, București, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1937, nr. 43, p. 368.

Necrolog

Moartea protopopului Dr. Iosif Blaga, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 25, 1937, p. 220.

+ *Protopopul Andrei Ghidiu*, în "Bis. și Șc.", anul LXI, nr. 46-47, 1937, pp. 397-398.

1938

În periodice

Arhivele arădene, în "Hotarul", anul V, 1938, nr. 1-2, pp. 27-31.

- Congresul cultural al Aradului, în "Hotarul", anul V, 1938, nr. 1-2, pp. 53-56⁷⁴².
- An nou - făgașe nouă, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 2, pp. 13-14.
- De la învățătorii bănăteni. Informațiuni și învățăminte, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 4, pp. 31-32.
- Misiunea ortodoxă în Japonia, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 4, pp. 33-34.
- Iarăși "Uniformizarea cultului divin", în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 4, p. 34.
- Ziua cea mare a Unirii românilor, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 5, pp. 37-38.
- De la frontiera apuseană, în "Bis. și Șc.", anul LXII, nr. 5, 1938, p. 43.
- Doi ani de la instalarea episcopoească, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1938, nr. 6, p. 46.
- Lupul din deal..., în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 6, pp. 47-48.
- Obrăznicia sectară, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 8, p. 65.
- Frații mei din cealaltă strană (?) în „Bis. și Șc.”, anul LXII, nr. 8, 1938, p. 62.
- Noul patriarh sârbesc - I. P. S. Gavril Dojici, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 9, p. 78.
- De la politică la Altar, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 10, pp. 81-82.
- Reînvierea Bisericii Ortodoxe Române din Maramureș, în „Bis. și Șc.”, anul LXII, 1938, nr. 10, pp. 154-155.
- Mergerea la biserică - obligație națională, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 12, p. 98.
- Care liturghie se va sluji la Bunavestire de acum ?, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 12, p. 99.
- Procesiunea de la Bunavestire, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 13, pp. 104-105.
- Tovărășie de "tremurători și unieți", în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 14, p. 116.
- [nesemnat], Cuiburi neopapistășești la Pecica, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 15, p. 122.
- Noul ministru - P.Sf. Sa Episcopul Nicolae Colan, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 16, p. 130.
- Judecarea asupra Mântuitorului, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 16, pp. 130-131.
- Neajunsurile noastre de tipic și ritual, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 16, p. 134.
- Episcopia Timișoarei și Caransebeșului, în „Bis. și Șc.”, anul LXII, nr. 18, 1938, pp. 153-154.

⁷⁴² Reprodus și în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 4, pp. 29-31.

- Reînvierea Bisericii ortodoxe române din Maramurăș*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 18, pp. 154-155.
- [nesemnăt] *Un răspuns în chestia de la Pecica*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 18, pp. 157-158.
- Câteva remarări în cazul de la Pecica*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 20, pp. 173-174.
- Câteva sute de poporeni (gr. cat) din Pecica și jur*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 21, pp. 182-184.
- Adunarea noastră eparhială*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 22, pp. 188-189.
- [nesemnăt], "*Metode*": *cum "se fac" "sutele" de unieți în Crișana și Banat* ?, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 22, pp. 189-191.
- "Ctitorul bisericii lui Hristos în Pecica"*: *Petru Rusu*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 23, p. 198.
- Oaspeți distinși ai Aradului românesc*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 23, p. 199.
- Zodia "Înfrățirii" și o școală de la Pecica*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 25, pp. 211-212.
- [nesemnăt], *Ranguri și distincții bisericesti*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 26, pp. 219-221.
- Disciplina rugăciunii*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 27-28, pp. 231-232.
- Cuvântul papei la Congresul euharistic internațional de la Budapesta*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 27-28, p. 232.
- [nesemnăt], *Ce răspunde prepozitul capitular Dr. N. Brânzeu în fața propriilor sale autografe* ?, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 29-30.
- În cinstea Reginei*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 31-32, pp. 264-266.
- "De-amu s-o dus Împărăteasa noastră !"*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 31-32, pp. 265-267.
- I. P. Sf. Sa Patriarhul Miron, septuagenar*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 31-32, pp. 267-268.
- Rânduieii noi în Țară*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 35, pp. 291-292.
- Cum răspund Blăjenii* ?, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 35, pp. 295-296.
- Revenirea școlii normale din Arad și încă ceva*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 38, pp. 321-322
- Biserica sătească din Corvinești*, în „Bis. și Șc.”, anul LXII, 1938, nr. 39, p. 342.
- Deschiderea anului școlar la Academia noastră teologică*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 41-42, p. 346.
- P. Sf. Episcop al Gibraltarului printre noi*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 41-42, pp. 350-351.

Vincentiu Babeș, serbările de la Hodoni, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 41-42, p. 351.

Preoții și fumatul, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 41-42, pp. 352-353.

Reînvierea breslelor românești, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 44, p. 373.

Activitatea F. O. R.-ului din Arhiepiscopia Sibiu, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 44, p. 374.

P. Sf. Sa Arhiereul Vasile Stan - episcopul Maramureșului, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 45, p. 381.

Alba Iulia, 1 decembrie 1918 - 1 decembrie 1938, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 48, pp. 405-406.

Două decenii de libertate națională, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 49-50, pp. 415-416.

"Rugăciunea de la Alba Iulia" 1918. Rectificări, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 49-50, pp. 416-417.

Obrăznicia ungurească de la Bunea Mică, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 49-50, p. 418.

Călugărismul românesc, în „Bis. și Șc.”, anul LXII, nr. 49-50, 1938, p. 425.

Acum prorocia prorocilor vine să se plângă..., în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1938, nr. 52, pp. 440-441.

Sărbătorirea a 70 de ani ai Patriarhului României, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 52, pp. 441-442.

Cuvântarea cu ocazia instalării Episcopului Dr. Andrei Magieru, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 6-7.

În cinstea Reginei (Cuvânt ocazional de ziua Reginei Maria), în "Biserica și Școala", anul LXII, 1938, nr. 31-32, pp. 264-266.

Cuvântare la deschiderea cursurilor (15 sept. 1938) la Școala Normală din Arad, în "Bis. și Șc.", an. LXII, 1938, nr. 39, pp. 330-332.

Cuvânt ca delegat al Episcopiei Aradului la serbările de la Hodoni (Timiș) la parastasul pentru Vincentiu Babeș, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 41-42, p. 352.

Cuvânt la dechiderea Congresului preoțesc (cel de-al 17-lea al Asociației "Andrei Șaguna") ținut la Timișoara în 9-10 sept. 1938, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 47, pp. 398-402.

În volume

Carte de Rugăciuni și Cântări, cu un adaos de cuvinte mângâietoare și îndemnuri morale, scoase din Sf. Scriptură, Ediția a II-a, Arad, 1938 (Nr. 4 din Biblioteca "Îndemnuri duhovnicești").

Cum își sporește credincioșii episcopia anietă din Lugoj ?, Arad, 1938.

Problema "săcuiască" sub raport confesional. Câteva considerații și remarcări statistice, Sibiu, 1938

Recenzii

Veniamin Pocitan, *L' Eglise orthodoxe roumaine de Paris*, București, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 1, p. 10.

Vasile Sala, *Balade și Legende*, București, 1938, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 1, p. 10.

Vasile Sala, *Legende religioase*, București, 1938, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 1, p. 10.

Moise Popoviciu, *Mângâieri sufletești*, Beiuș, 1938, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 1, p. 10.

Constantin P. Beldie, *Cultul sfințelor icoane*, Bârlad, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 1, p. 10.

Ioan Goron, *Tâlcuiri*, Cluj, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 1, p. 11.

Victor Ungur Flășteanu, *Pe calea Ortodoxiei. Câteva cuvinte la unificarea Bisericii românești*, Lugoj, 1938, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 8, pp. 71-72.

Ed. I. Găvănescu, *Ioan Monorai, un istoric ardelean uitat*, Arad, 1938, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 9, p. 80.

Ioan Muntiu, *Satul meu, monografia comunei Cărpiniș*, Sibiu, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 11, p. 96.

Constantin C. Pavel, *Problema răului la fericitul Augustin. Studiu de filosofia morală*, București, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 12, p. 103.

Vasile Nicolau, *Școală și Caracter*, București, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXI, 1938, nr. 15, p. 127.

I. Coman, *Geniul Sfântului Grigorie din Nazians*, București, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 17, pp. 151-152.

Teodor Sărac, *Spre Iisus. Poezii*, Oradea, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 17, p. 152.

Tit Simedrea, *Episcopul Hotinului: Viața și traiul Sfântului Nifon, patriarhul Constantinopolului*, București, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 19, p. 167.

Tr. Mager, *Aspecte din Munții Apuseni. Ținutul Hălmagiului. Monografie. Cadrul istoric*, partea I-III, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 19, p. 167.

Arhim. Scriban, *Datoria preotului către limba bisericească*, Sibiu, 1938, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 20, p. 177.

O. Ghibu, *Ordinul Franciscanilor conventuali (minorii) din Transilvania*, vol. I-II, București, 1937-38, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 20, p. 177.

Andrei Buzdug, *Predice la toate Duminecile anului bisericesc*, Cluj, 1938, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 20, p. 178

Lazăr Iacob, *Natura juridică a Patronatului suprem și Drepturile suverane ale Statului român*, Cluj, 1938, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 26, pp. 225-226.

Nic. Ilie, *Date și documente istorice privitoare la reînființarea parohiei (1921) și la edificarea bisericii ort. române din Diciosânmartin (1927-37)*, Diciosânmartin, 1938, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 33-34, pp. 283-284.

Coriolan Petranu, *L art roumain de Transylvanie*, București, 1938, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 37, p. 317.

Nichifor Crainic, *Ortodoxie și Etnocrație*, București, 1938, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 38, p. 326.

Th. E. Melnicov, *Chiar și ateștii sunt credincioși*, Bălți, 1938, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 46, p. 395.

Virgil Ciobanu, *Preoții în medicină*, Cluj, 1938, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 46, p. 395.

Constantin Brânzeiu, *Apostolatul preoțesc*, Huși, 1938, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 46, p. 395.

R. Netzhammer, *Die christlichen Marlyrer am Ister*, București, 1938, în "Biserica și Școala", anul LXII, 1938, nr. 46, p. 395.

Vasile Loichiță, *Doctrina Sfântului Ioan Damaschinul despre Maica Preacurată*, Cernăuți, 1937, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 51, p. 435.

Mihail Lungeanu, *Atotputernicul pe lume. Legende*, București, 1938, în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1938, nr. 51, p. 435.

Necrolog

+ *Părintele Ștefan Roșianu*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, nr. 2, 1938, p. 19.

La moartea lui Octavian Goga, în "Bis. și Șc.", anul LXII, nr. 20, 1938, pp. 170-171.

+ *Protopopul Ioan Georgia*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, nr. 21, 1938, pp. 180-181.

+ *Maria Regina tuturor românilor*, în "Bis. și Șc.", anul LXII, nr. 31-32, 1938, pp. 263-265.

1939

În periodice

Specificul românesc unit, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1938; anul LXIII, 1939.

Baptismul se mișcă iarăși, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 1, pp. 3-4.

[nesemnăt] *Instrucțiuni pentru aplicarea deciziei ministerului Cultelor asupra sectelor*, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 2, pp. 13-14.

În slujba adevăratei educații naționale, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 3, pp. 17-18.

Arhipresviterul mitrofor Dr. Vasile Gheorghiu, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 3, pp. 18-19.

O întrunire de vechi dascăli confesionali, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 3, p. 19.

Din realizările străjerești, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 4, pp. 29-30.

Noui răvașe: "Frații mei din cealaltă strană", în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 4, p. 31.

Asistența religioasă unietă la Instituțiile Statului Român, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 4, p. 31.

[nesemnăt], *Octava de rugăciune*, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 4, pp. 31-32.

Cuvânt de actualitate despre cântarea și corurile bisericești, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 5, pp. 33-34.

Noui răvașe: "Frații mei di cealaltă strană", în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 5, p. 39.

"Frații mei din cealaltă strană". Un decret istoric, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 7, p. 53.

"Frații mei din cealaltă strană". Redeșteptarea conștiinței naționale, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 8, p. 62.

Din prilejul morții Papei Pius al XI-lea, în „Bis. și Șc.”, anul LXIII, nr. 8, pp. 57-58.

Duminica Ortodoxiei și o nouă Alba Iulia, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 9, pp. 66-69.

De Dumineca Ortodoxiei. Aduceri aminte de trecut, în „Bis. și Șc.”, anul LXIII, nr. 9, pp. 66-69.

Un sol al Franței între noi. P.Sf. Sa Henri R. Beaussart, episcopul Parisului, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 16, pp. 129-131.

„Mirenii în Biserică”. O carte și o Problemă, în „Bis. și Șc.”, anul LXIII, nr. 18, pp. 141-143.

Adunările noastre eparhiale, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 19, 1939, pp. 149-150.

După Adunarea Eparhială, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 20, pp. 159-160.

Jubileul revistei "Îngerul", în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 21, pp. 170-171.

O experiență religioasă ortodoxă cu școlarii, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 23, p. 185.

Serbare națională cu provocare confesională, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 50, p. 416.

Școala Eparhială de fete de la Arad și Internatul ei. Note în legătură cu un Manuscris, în "Hotarul", anul 1939, nr. 3, pp. 91-94.

În volume

"Alba Iulia", Rugăciuni și articole, Arad, 1939, 26 p.

Unația și analfebetismul în Eparhia Gherlei, Arad, 1939.

*Sinodul de la Florența (1439). Note fugare în legătură cu opera lui Samuil Klein, Sibiu, 1939*⁷⁴³.

*Școale și lucruri de la Beiuș, Oradea, 1939, 23 p.*⁷⁴⁴

Recenzii

Gh. Negură, *Pilde și sfaturi duhovnicești*, Cernăuți, 1938, vol. I, 140 p.; vol. II, 148 p. în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 2, p. 15.

Caius Pascu, *Brazde Bănățene. Arhive culturale, istorice, literare și artistice*, anul I, nr. 1-2, Timișoara, nov.-dec. 1936, 16 p. în "Bis. și Șc.", anul LXII, 1939, nr. 3, p. 22.

Biblioteca Amvonului, Seria III, nr. 1, redactat de iconom stavrofor Zaharie Moga, Oradea, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, 1939, nr. 3, pp. 22-23.

Petre Filimon, *Protestantismul și Românii din Ardeal. Combaterea unei teorii uniete*, Arad, 1938, 62 p. în "Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 3, 1939, p. 23.

Victor Vlăduceanu, *Vechiu Monument istorico-religios. Mănăstirea Bodrog*, Timișoara, 1939, 104 p. în "Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 5, 1939, p. 40.

Ștefan Lupșa, *Episcopia Sătmarului*⁷⁴⁵, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 8, 1939, pp. 58-59.

Biblioteca biblică (sub îngrijirea lui N. Neaga), Sibiu, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 17, 1939, p. 138.

Liviu Stan, *"Mirenii în Biserică". O carte și o problemă*, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 18, 1939, pp. 141-143.

Aurel Cosma, *Din trecutul Românilor Timișoreni*, Timișoara, 1938, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 18, 1939, pp. 146-147.

Sebastian Stanca, *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga*, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 21, 1939, p. 166.

Necrolog

A murit patriarhul Miron (1868-1939), în "Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 12, 1939, pp. 89-90.

Funeraliile Patriarhului nostru, în "Bis. și Șc.", anul LXIII, nr. 13, 1939, pp. 98-99.

1940

În volume

Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri, cu un excurs istoric până la 1752 și însemnări istorice-politice ulterioare, Arad, 1940, 320 p + 11 ilustrațiuni și două hărți.

⁷⁴³ Extras din "R. T.", anul XXIX, 1939.

⁷⁴⁴ Extras din „L. R.”, anul XIX, nr. 4, 15 februarie 1939, pp. 46-52; nr. 5, 1 martie 1939, pp. 62-68; nr. 7, 1 aprilie 1939, pp. 94-98.

⁷⁴⁵ Extras din "B. O. R.”.

Acte și demersuri făcute în interesul Bisericii și clerului ortodox român din Mitropolia Ardealului, Sibiu, 1940, 24 p.

Chestiunea Federalizării Asociațiilor preoțești ort. rom. din România, Sibiu, 1940, 23 p.

Amintiri de acum douăzeci de ani despre alegerea de mitropolit, în vol. "Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului. La douăzeci de ani de arhipăstorie", Sibiu, 1940, pp. 23-27⁷⁴⁶.

Cuvânt la deschiderea Congresului preoțesc (cel de-al 17-lea al Asoc. "Andrei Șaguna"), ținut la Timișoara în 9-10 sept. 1938, în "Actele congreselor Asociației clerului Andrei Șaguna, ținute în anii 1933-1938, la Cluj, Sibiu, Caransebeș, Turda, Târgu-Mureș și Timișoara", XII-XVII, Sibiu, 1940, pp. 234-240⁷⁴⁷.

Cuvântul de deschidere (fragment), în "Actele congreselor Asociației clerului Andrei Șaguna, ținute în anii 1933-1938, la Cluj, Sibiu, Caransebeș, Turda, Târgu-Mureș și Timișoara", XII-XVII, Sibiu, 1940, pp. 16-19, 64-68, 96-100, 123-130, 172-180, 234-240.

1941

În periodice

Doleanțele Academiei de Teologie, în „Bis. și Șc.”, anul LXV, nr. 2, 1941, p. 9.

Un vechi Molitvelnic manuscris din Bihor în legătură cu alte Molitvelnice, în "B. O. R.", anul LIX, nr. 9-10, 1941, pp. 536-576.

Biruința culturală a Bisericii ardeleni, în "Bis. și Șc.”, anul LXV, nr. 11, 16 martie 1941, pp. 82-83.

O scurtă lămurire, în „L. R.”, anul XXI, Beiuș, nr. 22, 14 noiembrie 1941, pp. 210-213; nr. 23, 1 decembrie 1941, p. 218.

1942

În volume

Gânduri de reorganizare profesională unitară a preoțimeii din Patriarhia Română, Arad, 1942, 100 p.

1943

În periodice

Cum se luau odinioară drepturile nobiliare de la români. Cazul familiei Karatsony, în „Tribuna”, din 14-15 noiembrie 1943.

În volume

Un "nobil" român – Moise Nicoară (1784-1861), apărut în volumul "Omagiu lui Ioan Lupăș la împlinirea vârstei de 60 de ani, august 1940", București, 1943, pp. 152-162.

⁷⁴⁶ A fost publicat și în "R. T.", anul XXX, 1940, nr. 5.

⁷⁴⁷ A fost publicat și în "Bis. și Șc.”, anul LXII, 1938, nr. 47, pp. 398-402.

B. LUCRĂRI ÎN MANUSCRIS

- Din trecutul catolicismului unguresc* (16 file)
Catolicism în Banat în veacul XVIII (27 file)⁷⁴⁸
Se topește unația din județul Aradului (48 file)
Plângerea și rugăciunea fiilor lui Israil (20 f.)
Tradițiunea împărătească în ritul Bisericii Ortodoxe Române. Studiu bisericesc (102 file).
Limba liturgică la români
Românii și calvinismul (13 f.)
Biserica ortodoxă și chestiunea limbei naționale (5 file)
Limba liturgică românească (9 file)⁷⁴⁹
Biserica la noi și la alții
Episcopiile latine la începutul secolului al XX-lea.
Averile bisericești (57 f.)
Uniții și Congresul Național Bisericesc (47 f.)
Politica economică a Statului român față de Biserică.
Lupta românilor pentru episcop român (1814-1815). Conferință ținută la 24 martie 1930 (47 f.)
Politica bisericească și culturală a lui Samuil Vulcan (43 file)
Legăturile românilor uniți cu Episcopia ruteană și urmările lor dezastruoase (14 f.)
„Uniatismul” factor generator de cultură națională ?
Vino suflete ! Chemări creștine (Spicuri din Octoiul mare).
*Prigonirea școlii primare românești în pragul și în cursul războiului mondial*⁷⁵⁰
Douăzeci și cinci de ani din viața școlii de fete din Arad (1890-1915).
O pagină anticulturală din Istoria mai nouă a Eparhiei Aradului. Procesul profesoarei Octavia Ciuhandu n. Popovici Desseanu (1903-1927) (341 f.)
Monografia Școlii civile de fete (412 file)⁷⁵¹.
Istoria Școlii și a Internatului eparhial de fete.
*Manuscrise, dieci și copiiști bihoreni*⁷⁵²
Ipoteza influenței culturale husite (13 f.)
Studii. Informații și cuvântări istorice – bisericești și politice – bisericești (1944).

⁷⁴⁸ Este textul unei conferințe ținută la Lugoj în 9 martie 1931.

⁷⁴⁹ Studiul este o schiță pentru protopopul sârb Vladimir Dakič din Panciova.

⁷⁵⁰ Publicarea a început-o în “Gazeta Învățătorilor” din Arad, în 1930, odată cu sistarea revistei a încetat și publicarea.

⁷⁵¹ Menționat în inventarul *Fondului Gheorghe Ciuhandu* (dosar 145), din păcate, manuscrisul nu se mai găsește în fond.

⁷⁵² Nu a ajuns să scrie capitolul final. Manuscrisul se află în păstrarea familiei.

Însemnări despre episcopul Inochentie Micu și epoca sa (1729-1738) (22 f)

*Note privind manuscrisele românești vechi din Bihor*⁷⁵³

*Note adunate din cărțile vechi românești aflate în partea Aradului*⁷⁵⁴.

⁷⁵³ Se află în colecția lui Florian Dudaș, cf. Fl. Dudaș, *Manuscrisele românești din bisericile Bihorului*, vol. I, Oradea, 1985, p. 169.

⁷⁵⁴ *Ibidem*, vol. II, p. 17, nota 6.

ANEXE

I.

ÎNSEMNĂRI MANUSCRISE

1. [Notițe autobiografice]
2. [Însemnări mărunte] 1915-1916
3. [Însemnări zilnice] 1924-2925
4. 17 decembrie 1931. Ședința plenară a Consiliului eparhial
5. Boboteaza de la 1932 – la catedrala din Arad
6. Serbările Dimitrie Țichindeal (Dialog cu episcopul, la 2 decembrie 1932)
7. Ședința din 7 Mai: înainte de masă a Adunării eparhiale din Arad
8. 8 Mai 1934 (Dialog în Cancelaria profesorală de la Academia Teologică) – cu prilejul Adunării eparhiale
9. Chestia „Șepreuș”
10. Ședința Adunării eparhiale de la Arad din 10 iunie 1935 – după masa
11. Proiectul din 1944 al preotului Gheorghe Ciuhandu

II.

CORESPONDENȚA

I. Academia Română

1. Arad, 8 ianuarie 1934 - Concept
2. București, 2 martie 1934
3. Arad, 4 aprilie 1934 – Concept
 4. București, 24 mai 1934
 5. București, 14 iunie 1934
 6. Arad, 2 martie 1935 – Concept
 7. Arad, 12 martie 1935 – Concept
 8. București, 16 mai 1935
 9. Arad, 7 noiembrie 1935 – Concept
10. Arad, 16 noiembrie 1935 – Concept
11. București, 3 martie 1936
 12. Vața de Jos, 3 august 1938 – Concept

13. București, 10 noiembrie 1938
14. București, 16 iulie 1941
15. Arad, 25 septembrie 1941 – Concept
16. Arad, 1 octombrie 1941 – Concept
17. Arad, octombrie 1941 – Concept
18. București, 25 octombrie 1941
19. București, 12 noiembrie 1941

II. Adunarea eparhială Arad

1. Arad, 24 octombrie 1933
2. Arad, 8 mai 1934
3. Arad, 10 iunie 1935

III. Anonim

Arad, 28 februarie 1929 - Concept

IV. Apel către ierarhia bisericească superioară

Arad, 4 martie 1935

V. Apel către preoți

Arad, martie 1929

VI. Apel către Primarul municipiului Arad și Prefectul județului Arad

Arad, 11 august 1934 - Concept

VII. Aradișteanu H.

București, 22 aprilie 1924

VIII. Ardelean George

Erdeș, 27 iulie 1910

IX. Arginteanu I.

București, 31 mai 1930

X. Arhiepiscopia Sibiului

1. Sibiu, august 1922
2. Sibiu, aprilie 1935

XI. Arhivele Statului București

1. Arad, 1 octombrie 1941 - Concept
2. București 11 octombrie 1941

XII. Arnold C.

1. Heidelberg 22 iunie 1938
2. Heidelberg, 24 august 1938

XIII. Baltă Popescu

1. Halmeu 14 august 1928
2. Halmeu 19 august 1928

XIV. Banca Românească

Arad, 4 ianuarie 1936

XV. Bălan Nicolae

1. Sibiu, 1909
2. Sibiu, 1909

3. Sibiu, 1909
4. Arad, 2/15 august 1917
5. Sibiu, 17/30 ianuarie 1923
6. Arad, 9 februarie 1933 – Concept
7. Arad, 21 octombrie 1933 – Concept
8. Arad, 12 februarie 1935 - Concept
9. Sibiu, 9 ianuarie 1941
10. Arad, ianuarie 1941 – Concept

XVI. Băncilă Ion

1. Oradea 10 aprilie 1935
2. Arad 10 octombrie 1935 – Concept
3. Oradea 4 noiembrie 1935

XVII. Bledea Vasile

Oradea, 17 noiembrie 1934

XVIII. Bodea Cornelia

1. București, 18 ianuarie 1935
2. Arad, 19 ianuarie 1936
3. Arad, 2 martie 1937
4. Arad, 4 martie 1937
5. Arad, 28 mai 1937
6. București, 21 noiembrie 1937

XIX. Bogdan Ioan

Sebiș, 17 octombrie 1933

XX. Bogdan Nicolae

Buziaș, 23 ianuarie 1937

XXI. Bogoevici Ghenadie

Budapesta, 10 august 1929

XXII. Bogoi Vasile

Belotinț, 2 august n. 1908

XXIII. Boldor Petru

1. Ohaba, 8 iulie 1938
2. Ohaba-Timiș, 28 iulie 1938

XXIV. Bologa Vasile

Sibiu, 17 septembrie 1928

XXV. Boroianu Dimitrie

București, 13 iunie 1931

XXVI. Braniște Valeriu

Lugoj, 5/18 septembrie 1923

XXVII. Brătianu Vintilă I. C.

Arad, 27 noiembrie 1930 – Concept

XXVIII. Brânzeu Nicolae

Lugoj 18 mai 1928

XXIX. Brediceanu Caius

Viena, 28 ianuarie 1932

XXX. Cantacuzino Alexandrina

1. Arad, 5 noiembrie 1934 – Concept

2. București, 22 noiembrie 1935

3. Arad, 4 decembrie 1934 – Concept

4. București, 12 decembrie 1934

XXXI. Carol al II-lea

Arad, 19 septembrie 1934 – Concept

XXXII. Casa Regală

București 7 mai 1940

XXXIII. Călniceanu Ioan

Belinț, 8 mai 1936

XXXIV. Cioloca Dimitrie

Caransebeș, 26 noiembrie 1921

XXXV. Ciorogariu Roman

1. Arad, 1/13 noiembrie 1894 – Concept

2. Arad, 30 iunie 1899

3. Arad, 10 septembrie n. 1903

4. Arad, noiembrie 1903

5. Roșia, 13 noiembrie 1903

6. Arad, 8 februarie 1904

7. Cernăuți, 14/27 februarie 1904

8. Arad, 21 februarie/5 martie 1904

9. Roșia, 1 decembrie 1904

10. Arad, 14/27 aprilie 1914

11. Oradea 10/23 aprilie 1918

12. Arad, 23 aprilie v. 1918

13. Arad, decembrie 1920

14. Oradea 25 iulie 1921

15. Oradea, 15 februarie 1922

16. Arad, 30 aprilie 1922

17. Arad, 9 octombrie 1929

18. Arad, 29 martie 1934

19. Oradea, 13 aprilie 1934

20. Arad, 1 mai 1934

21. Arad, 27 mai 1934

22. Oradea, 30 mai 1934

23. Buziaș, 10 iunie 1934

24. Arad, 2 aprilie 1935

25. Arad, 1935 – Concept

XXXVI. Ciuhandu Adrian

Arad, 4 decembrie 1946

XXXVII. Ciuhandu Petru

Roșia, 8/21 iunie 1910

XXXVIII. Colan Nicolae

Sibiu, 4 decembrie 1933

XXXIX. Comisiunea Centrală de Statistică

București, 10 noiembrie 1924

XL. Comșa Grigorie

1. București 14 aprilie 1925
2. Arad, mai 1926
3. Arad, 17 iulie 1927 – Concept
4. Arad, 22 noiembrie 1927
5. Arad, 12 ianuarie 1928
6. Arad, 5 iulie 1928
7. Arad, 17 septembrie 1929
8. Arad, 16 septembrie 1930
9. Arad, 17 decembrie 1930
10. Arad, 4 februarie 1931
11. Arad, 7 mai 1931
12. Arad, 23 noiembrie 1932
13. Arad, 4 iulie 1933 – Concept

XLI. Consiliul Dirigent

Cluj, 27 februarie 1920

XLII. Consiliul Episcopiei Ortodoxe Române Arad

1. Arad, 6/19 aprilie 1924
2. Arad, 28 septembrie 1928
3. Arad, 4 octombrie 1935 – Concept
4. Arad, 2 decembrie 1935

XLIII. Consiliul Episcopiei Ortodoxe Române a Bucovinei

Cernăuți, 11 aprilie 1935

XLIV. Corneanu Nicolae

Caransebeș, 15 mai 1939

XLV. Cosma Nerva Traian

1. Beiuș, 24 martie 1928
2. Beiuș, 30 iulie 1932

XLVI. Costăchescu Neculai

Arad, 11 decembrie 1930 – Concept

XLVII. Covaci Nestor D.

Arad, 23 iulie 1940

XLVIII. Crângu Jean

Focșani, 23 noiembrie 1934

XLIX. Cristea Miron

1. Caransebeș, 22 decembrie 1917
2. Arad, 27 decembrie 1917
3. Arad, 25 februarie 1919
4. Arad, 1 iunie 1933 – Concept
5. București, 28 noiembrie 1933
6. Arad, 20 septembrie 1934 – Concept
7. Arad, 4 martie 1935

L. Crișan Ascaniu

1. Arad, 15 mai 1933
2. Arad, 19 aprilie 1940

LI. Crișan Ilarie

Beiuș 20 decembrie 1910

LII. Dârlea Pavel

Ineu, 24 iunie 1908

LIII. Desseanu Octavia Popovici

Arad, 28 mai n. 1907

LIV. Dragomir Siviu

Cernăuți [nedată – lipsește plicul]

LV. Elefterescu

București, 8/21 mai 1898

LVI. Episcopia Ortodoxă Română a Aradului

Arad 18 august 1907

LVII. Episcopia Ortodoxă Română a Dunării de Jos

1. Galați, 12 aprilie 1935
2. Galați, 3 decembrie 1935

LVIII. Episcopia Ortodoxă Română a Hotinului

Bălți, 21 martie 1935

LIX. Episcopia Ortodoxă Română a Hușilor

Huși, 29 martie 1935

LX. Episcopia Ortodoxă Română a Maramureșului

Sighet, 26 iulie 1941

LXI. Firul Nicolae

1. Oradea, 20 martie 1934
2. Arad, martie 1934 – Concept

LXII. Frăția Ortodoxă Română

Cluj, 10 ianuarie 1934

LXIII. Găină Vasile

Cernăuți, 17 ianuarie 1906

LXIV. Găvănescu Eduard I.

1. Timișoara, 18 ianuarie 1940
2. Arad, 27 iulie 1941

LXV. Geogea Christea

1. Cernăuți, 29 aprilie 1903
2. Viena, 14 decembrie 1909
3. Cernăuți, 14 decembrie 1936

LXVI. Georgescu-Dușumea Dumitru

1. București, 23 martie 1935
2. Arad, 5 martie 1935 – Concept

LXVII. Georgescu I.

Arad, 14 octombrie 1928

LXVIII. German Ana

Cluj, 20 februarie 1924

LXIX. Gherontie Nicolau

Constanța, 30 mai 1930

LXX. Ghibu Onisifor

1. Sibiu, 15/28 aprilie 1914
2. Cluj, 16 aprilie 1924

LXXI. Goanță Iosif

Recaș, 6 aprilie 1935

LXXII. Goldiș Iosif Ioan

Arad, 12/25 iunie 1900

LXXIII. Goldiș Vasile

1. Arad, 21 ianuarie 1920 – Concept
2. Arad, 29 noiembrie 1926 – Concept
3. București, 7 decembrie 1926

LXXIV. Groza Ioan

1. Arad, 22 aprilie 1935 - Concept
2. Arad, 3 mai 1935

LXXV. Groza Vasile

Dorogș, 15 octombrie 1930

LXXVI. Hamsea Augustin

Arad, 10 septembrie n. 1903

LXXVII. Horvat Andrei

Oradea 11 decembrie 1928

LXXVIII. Iacob Lazăr

Oradea, 7 noiembrie 1928

LXXIX. Ienciu Moise

1. București, 11 aprilie 1925
2. București, 21 aprilie 1925
3. București, 27 aprilie 1925

LXXX. Hassievici C.

1. Arad, 19 septembrie 1934 – Concept
2. București, 1934

LXXXI. Imbroane Avram

Timișoara, 23 martie 1928

LXXXII. Institutul Central de Statistică

București, 16 aprilie 1940

LXXXIII. Iorga Nicolae

Arad, 28 aprilie 1931 – Concept

LXXXIV. Ivan Nicolae

Cluj, 9 ianuarie 1931

LXXXV. Ivič Alexa

Subotica, 28 martie 1934

LXXXVI. Lapedatu Alexandru

1. Arad, 16 februarie 1924 – Concept
2. Arad, 27 noiembrie 1930 – Concept
3. Cluj, 12 decembrie 1930
4. Cluj, 31 iulie 1931
5. Arad, 7 iulie 1934 – Concept
6. Arad, 7 februarie 1935 – Concept
7. Arad, 20 februarie 1936 – Concept

LXXXVII. Lazăr Augustin

Arad, 21 septembrie 1933 – Concept

LXXXVIII. Lăzărescu Vasile

Caransebeș, 21 februarie 1935

LXXXIX. Liceul Piarist Timișoara

Timișoara, 7 mai 1932

XC. Lupaș Ioan

1. Seliște, 6/19 august 1915
2. Cluj, 12 ianuarie 1924
3. Arad, 2/15 februarie 1924
4. Arad, 30 decembrie 1925
5. Arad, 29 aprilie 1927 – Concept
6. Arad, 25 iunie 1929
7. Arad, 27 noiembrie 1930
8. Arad, 20 septembrie 1933
9. Arad, 3 decembrie 1935
10. Arad, 3 decembrie 1935
11. Arad, 12 decembrie 1935

XCI. Lupaș Ștefan

1. Viena, 23 aprilie 1929
2. Viena, 1929

3. Viena, 28 iulie 1929
4. Viena, 24 august 1929
5. Viena, septembrie 1929
6. Oradea, 9 mai 1933
7. Oradea, 9 ianuarie 1934
8. Oradea, 29 ianuarie 1934
9. Oradea, 22 septembrie 1934
10. Oradea, 2 octombrie 1934
11. Oradea, 1934
12. Oradea, 17 octombrie 1934
13. Oradea, 1934
14. Oradea, 8 ianuarie 1935
15. Oradea, 12 martie 1935
16. Oradea, 16 martie 1935
17. Oradea, 1 august 1935
18. Oradea, 3 ianuarie 1936
19. Oradea, 7 ianuarie 1936
20. Oradea, 23 februarie 1936
21. Oradea, 30 aprilie 1936
22. Oradea, 30 septembrie 1936
23. Oradea, 14 iunie 1937
24. Oradea, 20 iulie 1937
25. Oradea, 4 octombrie 1937
26. Oradea, 16 octombrie 1937
27. Oradea, octombrie 1938
28. Oradea 4 noiembrie 1938
29. Oradea, 1 noiembrie 1939
30. Oradea, 12 aprilie 1940

XCII. Magieru Andrei

1. Oradea, 18 martie 1922
2. Oradea, 14/27 martie 1922
3. Arad, 7 aprilie 1936
4. Arad, 10 octombrie 1936
5. Arad, 13 noiembrie 1936
6. Arad, 20 mai 1939
7. Arad, 24 martie 1940
8. Arad, 24 iunie 1940 – Concept
9. Roșia 1940 (?)
10. Arad, 8 aprilie 1942

XCIII. Mangra Vasile

1. f. d.
2. Arad, 14/27 august 1900

XCIV. Marriot George L.

Februarie 1935

XCV. Mateescu C. N.

Râmnicu-Vâlcea, 17 aprilie 1933

XCVI. Matei Dimitrie

Oradea, 22 august 1924

XCVII. Matieu Ioan

1. Cluj, 30 septembrie 1922
2. Arad, 30 septembrie 1922 – Concept
3. Cluj, 9 octombrie 1922
4. Cluj, 25 noiembrie 1922
5. Cluj, 5 martie 1923
6. Cluj, 7 decembrie 1923
7. București, 6 noiembrie 1928

XCVIII. Medeleanu Ioan

Caransebeș, 20 mai 1925

XCIX. Meteș Ștefan

1. Cluj, 20 iulie 1935
2. Cluj, 8 octombrie 1935
3. Arad, 8 aprilie 1942 – Concept

C. Mețianu Ioan

Arad, 21 mai 1896

CI. Micluția Sabin

Alioș, 12 ianuarie 1935

CII. Ministerul Afacerilor Străine

1. București, 10 iulie 1940
2. Arad, 16 septembrie 1940

CIII. Mitropolia Ortodoxă Română a Bucovinei

Cernăuți, 15 octombrie 1937

CIV. Morariu Demetriu

Găvoșdia, 28 august 1926

CV. Moroianu Gheorghe

Cluj, 26 noiembrie 1930

CVI. Moțiu Ilie

Chesint, 12 februarie 1935

CVII. Munteanu Mihail

1. Sighet, 20 iunie 1930
2. Sighet, 27 iunie 1930
3. Sighet, 26 august 1930
4. Sighet, ianuarie 1931
5. Sighet, 24 ianuarie 1931
6. Sighet, 25 octombrie 1931

CVIII. Munteanu Nicodim

1. Huși, 1 mai 1921
2. Iași, 25 februarie 1936
3. București, 24 aprilie 1940

CVIX. Mureșanu Florea

1. Cluj, 20 decembrie 1929
2. Cluj, 29 martie 1930

CX. Nepoți (Lica și Neva)

Marghita, 28 august 1930

CXI. Nichiforovici Iraclie

1. Putna, 9 februarie 1906
2. Putna 27 februarie 1906

CXII. Nicorescu Nicolae

Timișoara, 1 iulie n. 1908

CXIII. Nistor Virgil

1. Sibiu, 4 mai 1934
2. Sibiu, 13 mai 1939
3. Sibiu, 16 mai 1939

CXIV. Olde Petru

Lugoj, 28 octombrie 1933

CXV. Oprea Ion

Timișoara 18 noiembrie 1918

CXVI. Oprea Traian

1. Varșac, 15 iulie 1930
2. Varșac, 23 noiembrie 1935

CXVII. Pagubă Iulian

Socodor 13/26 iulie 1910

CXVIII. Palatul Cultural Arad

1. Arad, 24 mai 1929
2. Arad, 16 iunie 1930
3. Arad, 3 iunie 1931

CXIX. Papp Ioan

1. Cluj, 22 august 1928
2. Cluj, 17 octombrie 1933

CXX. Papp Ioan Ignatie

1. Arad, 28 august/10 septembrie 1903
2. Arad, 30 august/12 septembrie 1903
3. Arad, 31 august 13 septembrie 1903 – Copie
4. Arad, 22 ianuarie/2 februarie 1904
5. Arad, 24 februarie/9 martie 1905
6. Arad, 3/16 mai 1905
7. Arad, 1/14 septembrie 1905

8. Arad, 1/14 octombrie 1905
9. Arad, 26 aprilie/9 mai 1906
10. Arad, 5/18 decembrie 1908 – Concept
11. Arad, 10/22 septembrie 1910
12. Arad, 22 martie/3 aprilie 1918
13. Arad, 27 iulie/9 august 1923
14. Arad, 11/24 iunie 1924.

CXXI. Partenie Petre

București, 18 martie 1931

CXXII. Patriarhia Română

București 9 martie 1935

CXXIII. Pătraș Teofil

1. Putna, 10/23 februarie 1906
2. Arad, 13 februarie n. 1906 – Concept
3. Putna, 24 octombrie/6 noiembrie 1907

CXXIV. Petranu Coriolan

1. Arad, 8 iulie 1931
2. Arad, 12 noiembrie 1934
3. Buziaș, 16 iulie 1938

CXXV. Plopu Georgiu

Oradea, 11 noiembrie 1928

CXXVI. Pop Ștefan

1. Caransebeș, 15 ianuarie 1931
2. Caransebeș, 7 aprilie 1934

CXXVII. Popescu Ioan Viță

Pecica, 30 iulie 1940

CXXVIII. Popescu Teodor M.

1. București, 4 ianuarie 1937
2. București, 16 aprilie 1940

CXXIX. Popovici Constanti-Clementie

1. Cernăuți, 6 septembrie 1904
2. Cernăuți, 6 septembrie 1904

CXXX. Popovici Eusebiu

1. Cernăuți, decembrie 1901
2. Cernăuți, 26 aprilie 1902
3. Cernăuți, ianuarie 1903
4. Cernăuți, decembrie 1903
5. Cernăuți, 7 martie 1908
6. Cernăuți, decembrie 1908 – Concept
7. Cernăuți, 22 februarie 1909

CXXXI. Popovici Vasile

Timișoara, 18 noiembrie 1932

CXXXII. Postelnicescu I.

Pitești, 9 februarie 1931

CXXXIII. Prefectura Județului Arad

1. Arad, 1 octombrie 1941 – Concept

2. Arad, 8 aprilie 1942 – Concept

CXXXIV. Primăria Municipiului Arad

Arad, 4 septembrie 1934

CXXXV. Protopopiatele Ortodoxe Române arădene

1. Arad, 12 decembrie 1934 – Concept

2. Arad, 20 februarie 1936 – Concept

CXXXVI. Protopopiatul Ortodox Român Timișoara

Arad, 16 iulie 1937

CXXXVII. Pușcariu Ilarion

1. Arad, 28 decembrie v. 1917 – Concept

2. Sibiu, 4 ianuarie 1918

CXXXVIII. Pușcariu Sextil

Arad, 24 ianuarie 1934 – Concept

CXXXIX. Rafiroiu

Boroșneu Mare, 27 martie 1928

CXL. Reli Simion

Cernăuți, 27 februarie 1929

CXLI. Repta Vladimir

Cernăuți, 2 decembrie 1902

CXLII. Roșu I.

Buteni, 23 iunie 1908

CXLIII. Rudneanu Constantin

Oravița, 25 noiembrie 1930

CXLIV. Rusu N. Ardeleanu

1. București, 7 noiembrie 1928

2. București, noiembrie 1928

CXLV. Sabău Dimitrie

Giula, 19 aprilie 1934

CXLVI. Sânjoan I. Cornel

Sighet, 18 iulie 1930

CXLVII. Sbiera I. G.

1. Cernăuți, Ianuarie 1904

2. Cernăuți, decembrie 1904

3. Cernăuți, Ianuarie 1906

CXLVIII. Scriban Iuliu

București, 22 decembrie 1923

CXLIX. Secula Sever Septimiu

1. Arad, 21 iulie n. 1904

2. Oradea, 31 ianuarie 1909

CL. Sendelary E.

Mănăstirea Agapia 12 aprilie 1905

CLI. Simonescu Dan

București, 28 iunie 1936

CLII. Sinodul eparhial Arad

Arad, 6/14 martie 1917

CLIII. Societatea Academică „Episcopul Grigorie” Arad

Arad, 7 martie 1933

CLIV. Societatea Clerului Ortodox din Bucovina

Cernăuți, 23 martie 1928

CLV. Societatea Istorico-Arheologică Chișinău

Chișinău, 10 noiembrie 1922

CLVI. Stan Vasile

Sibiu, 28 aprilie 1925

CLVII. Stanca Sebastian

Sibiu, 1935

CLVIII. Școala Comercială Superioară de Fete Arad

Arad, 12 mai 1932

CLIX. Șora Melentie

1. Timișoara, 24 martie 1928
2. Timișoara, 21 ianuarie 1935
3. Timișoara, 25 februarie 1935
4. Timișoara, 12 noiembrie 1936

CLX. Tarangul Orest

1. Cernăuți 28 iulie 1937
2. Arad, 6 septembrie 1937 – Concept
3. Arad, 28 octombrie 1937

CLXI. Tarnavschi Eugen

1. Cernăuți, 10 octombrie 1906
2. Cernăuți, 16 mai 1908
3. Cernăuți, 11 iunie 1909
4. Cernăuți, f. d.

CLXII. Tarnavschi Teodor

1. Cernăuți, f. d.
2. Cernăuți, 24 noiembrie 1928

CLXIII. Tătăărăscu Gheorghe

București, 9 mai 1940

CLXIV. Tomescu Constantin N.

București, 13 martie 1931

CLXV. Triteanu Lazăr Lucian

1. Sibiu, 14 noiembrie 1914

2. Sibiu, 3/16 septembrie 1915

3. Sibiu, 3 octombrie 1915

4. Sibiu, 23 iunie 1916

CLXVI. Țucra Patrachie

Timișoara, 24 martie 1928

CLXVII. Ureche C.

1. Cernăuți, 28 mai 1904

2. Cernăuți, 8 iunie 1905

CLXVIII. Vancu Petru

Măderat, 6/19 iunie 1908

CLXIX. Vască Ioan

Arad, 17 ianuarie 1939 – Concept

CLXX. Vartolomeu Băcăuanul

1. Arad, 5/18 iunie 1920 – Concept

2. Râmnicu-Vâlcea, 26 iunie 1920

3. Râmnicu-Vâlcea, 22 martie 1922

4. București, f. d.

CLXXI. Vecerdea Nicolae

București, 6 noiembrie 1928

CLXXII. Visarion Puiu

Cernăuți, 25 februarie 1936

CLXXIII. Voiutschi Emilian

1. Cernăuți, 1907

2. Cernăuți, 1907

CLXXIV. Vujič Vikentije

Carloviț, 16/29 august 1918

CLXXV. Zigre Nicolae

Oradea, 26 aprilie 1940

I.

ÎNSEMNĂRI MANUSCRISE

1.

[Notițe autobiografice]

[1]⁷⁵⁵

23 aprilie 1875

E ziua mea natală. M'am născut din părinții Petru Ciuhandu, pe atunci student la teologia din Arad, și din Maria Papp, născută în Beiuș. Bunicul meu după tată a fost Teodor sau Toader Ciuhandu, pe care l-am ajuns în viață. Era țăran din Roșia (Bihor), unde m'am născut și eu. Bunica după tată a fost din familia Lăzău. După mamă, bunicul Samuil Pop și bunica erau din Beiuș, dar în cursul din urmă s'au așezat, ca și cojocari în Căbești.

M'am născut în ziua de Sf. Gheorghe din a. 1875, într-o zi de mercuri, după amiazi, pela orele 3.

Părinții mei povestesc că m'am născut fără de vreme, cu 7 luni în loc de 9 luni li că eram așa de slab, de a trebuit să mă boteze imediat, ca să nu mor nebotezat. După naștere m'au ținut, patru săptămâni, într'un cuptor calduț pentru copt pâne, ca să nu pier, deoarece eram tot rece, nu-mi trebuia hrană și d'abia rar numai se auzia glasul meu.

De multe ori, în tinereța mea, dar mai ales după ce m'am recules fizicește, după deosebite boli grele din tinerețea mea, mi-am adus aminte de nașterea fără de vreme, și că dacă am scăpat, cu atâta sunt mai dator s'o prețuiesc și s'o întrebuițez bine.

[2]

Școala primară: 1882-1885.

Școala primară am făcut-o, mai întâi, în satul meu Roșia. Pe la școală dădusem foarte de timpuriu, deoarece tatăl meu, care era dela 1875 și preot capelan în Roșia, ținea și școala. Începusem a memoriza poezii, în mare măsură, ceea ce cred, n'a fost bine pentru mine, deoarece mai târziu am câștigat o aversiune

⁷⁵⁵ La această parte a *Notițelor autobiografice*, numerotarea ne aparține.

colosală, ce m'a stăpânit în liceu și până și azi, când e vorba de a memoriza. Învățător l-am, avut apoi, tot în Roșia, pe răposatul Ștefan Pop, care venise la noi dela școala din Rișculița și se trăgea din familia Popoviceștilor din Lazuri (lângă Roșia). La Beiuș am ajuns pe mâna învățătorului Ioan Pinter, un om foarte harnic, care, fusese învățător și mamei mele, până trăia în Beiuș. În toamna anului 1885 am trecut în cl. I a gimnaziului g. cat. dela Beiuș dea dreptul din clasa II urbană a școalei lui I. Pinter, făcând examen de primire.

[3]

La liceul din Beiuș: 1885/6 – 1892/3

Ajuns în „gimnaziu”, am dat de greutate: nu eram încă bine recules după boala de pneumonie (aprinde de plămâni) prin care trecusem în primăvara anului 1885; - pe lângă aceasta, materiile din cls I îmi erau „grele” dinpricină că aveam unii profesori, cari nu dădeau explicații suficiente. În locul prim numesc aici pe Dim. Fekete, cu „matezul”. El ne-a dus până în clasa VIII, având în cl. VII – VIII să se predeie și fizica, tot cu aceeași lipsă de metod și de rezultat. Dar nici n'a mai prins să predeie în liceu, ci a rămas la cl. III „normală” sau urbană. Profesorul I. Butean însă era un admirabil explicator și iscusit pedagog pe care l-am apreciat mult. Tot așa de bun ni era și Coriolan Ardelean, care însă preda maghiara, cu care am avut atâta necaz în întreg liceul.

Din clasa...⁷⁵⁶ am ajuns, la latină și la greacă, pe mâna lui Gheorghe Marinescu, supranumit „Domnul cel bun”, care fusese profesor și tatălui meu. El ara obiectul hazurilor noastre copilărești; dar avea o inimă foarte bună. Dintre ceilalți profesori, pe cari i-am avut, mi-au lăsat bune impresii Dr Florian Stan, canonic și arhieru mai apoi, prin severitatea și dreptatea sa, spre deosebire de ceilalți, cari aproape toți, favorizau prea fățiș pe g. catoliciu lor. Prof. Vasile Dumbravă, ca prof. de l. română, mi-a făcut un mare serviciu: Văzând că nu am note alese la răspunsurile verbale, dar că lucrările mele scripturistice sunt bune, m'a lăudat în clasă și m'a îndemnat să lucru tot așa cu grijă. Am urmat, și am ajuns unul din bunii „stiliști” ai liceului, începând din cl. VI.

În cursul anului școlar 1889/90, la crăciunul din 1889 s'a introdus în liceu limba maghiară, ca limbă de predare la toate materiile, afară de religie și l. română, - începând cu clasa V, în care tocmai mă găseam. Atunci au început pentru mine grozav de grele neajunsuri la studiu, neștiind să vorbesc ungurește așa zicând nimic. Acestui fapt, ce nu l-am putut repara și împrejurării de favorizarea uniților de către profesori, este a se atribui, că, la examenul de maturitate din 1893 eu am căzut, cu alți 3 ortodocși de a trebuit să repețesc întreg examenul. Din 8 ortodocși am căzut astfel 4 inși, iar din vr'o 29 colegi g. catolici, a căzut unul, care în toamna anului 1893 a făcut examen corector.

⁷⁵⁶ Punctele aparțin lui Gh. Ciuhandu.

Împrejurarea că am fost trântit atât de brutal, m'a întristat foarte mult. Era o nedreptate ce n'o puteam uita, nefiind cu atât de inferior în cunoștințe față de colegii mei de clasă. Examenul de maturitate l-am repetit – d'abia în primăvara anului 1899, la trei ani după terminarea teologiei, - tot la liceul din Beiuș.

Îmi aduc aminte cu multă plăcere de prof. Coriolan Ardelean, care ne predă istoria și avea să prelegă în limba ungurească. Venia d'atâtea și atâtea ori vesel în clasă și când vedeam că, înainte de prelegeri, își freca mâinile. Știam că are să înceapă prelegerea în limba românească ! Era singurul lucru, prin care se răzbuna și ne făcea și pe noi să tresărim, mai ales, pe ceice luptam în greutățile limbeu ungurești. – Deasemena, om de inimă și bun pedagog a fost și prof. V. Ștefănică, pe care l-am avut d'abia un an, în cl. IV, totuși impresia care mi-a lăsat-o a fost neștearsă.

Anii din urmă, doi, la liceu i-am petrecut și cu greutăți de ordin sanitar. Crescusem prea rapid, încă din cl. V – VI. În clasele VII – VIII am dus-o cu un greu catar bronhial, de a trebuit să consum multă untură de pește și apă minerală, și numai în chipul acesta am scăpat de nu m'am prăpădit.

[4]

În seminar: 1893/4 – 1895/6

La intrarea mea în seminar, în sept. 1893, viața de seminar am văzut-o în curând răsturnată de neînțelegerile, cari se răsfrângeau din afară de institut. În eparhie, erau nemulțumiri în ce privește activitatea guvernului eparhial. Dieceza era divizată în partide: unul, al episcopului I. Mețianu, care sprijinea cu orice preț pe protosincelul director seminarial Aug. Hamsea pe care-l doria să-i fie urmaș, cu vremea ca episcop; celălalt partid era opozițional, în frunte cu V. Mangra, R. Ciorogariu, N. Oncu ș. a. pe carei noi îi idolizăm pentru atitudinea lor românească hotărâtă. Doar numai un an trecuse de când seminarul fusese o cetate în luptele cu plebea din Arad, din prilejul procesului Memorandului.

Noi, tineretul, în partea covârșitoare, am stat de partea „naționaliștilor” și nu ne conveneau lucrările directorului A. Hamsea, care a avut și greșala de tact față de noi, dorind să se impună președinte la Societatea noastră de lectură pe baza statutelor de la Ivacicovici, pe când noi voiam să ne alegem președinte pe unul din profesori, pe baza statutelor posterioare de sub Mețianu.

În chipul acesta, o seamă de seminariști, între care și eu, am fost deochiați și priviți cu ochi răi.

Lipsurile în ce privește educația și îndrumarea sufletească de seminar încă le-am resimțit mult.

Înainte de paștile din anul 1894, m'am îmbolnăvit de pept, de a trebuit să plec acasă, din 1 febr. până la 15 mai. Seminariul nu-mi pria nici sufletește nici fizicește. Atras apoi, și eu în vârtejul dezbinărilor din seminar, am fost rău văzuți toți trei anii, de cătră directorul A. Hamsea și profesorii adicți lui, - pe când profesorul Romul Ciorogariu, R. Nestor mă apreciau, pentru studiul și conduita

mea. Din partea contrară însă, am fost atras, la 1896, din prilejul serbării „mileniului” unguresc, într-un proces disciplinar. Mi se atribuia să, în ziua mileniului am făcut „demonstrație” politică, plecând demonstrativ din pragul salei festive. Adevărul însă era, că eu, după serviciul divin din biserică, nici nu m’am dus nici măcar până în pragul salei, ci am plecat acasă, bolnăvicios fiind, cum eram deja de al doilea an, externist. După multe sbuciumări, am scăpat, d’abia ca prin pene, prin ocrotirea profesorilor Ciorogariu și Nestor de eliminarea, ce mi-o hotărâseră deja la Consistor, din partea senatului bisericesc, printr-o oacheșe rezoluție (Nr.../1896): să mă rog de iertare, de directorul ofenzat, iar până s-o fac aceasta, voi fi oprit dela prelegeri, având să-mi trag consecințele absentării mai îndelungate, care putea să fie iarăși – eliminarea ! La urmă am împăcat situația prin aceea, că am declarat directorului în scris, că recunosc și îmi pare rău că am fost „nesupus”, - în loc de „vinovat”.

Viața de seminar, cu toate lipsurile institutului mă făceau să mă gândesc atunci, sfios, că totuși, ce mulțumit aș fi odată să pot lucra și eu ceva pentru îmbunătățirea condițiilor, mai ales educative, ale seminarului ! La mai mult și la ceva concret nu mă puteam gândi, după experiențele mele de seminar.

În iunie 1896, am terminat seminarul și, decepționat pentru neajunsurile din seminar, în altă parte suferind în cele fizice, am întors acasă.

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*, Gh. Ciuhandu, *Caiet: Eu, la școale în sat și în Beiuș și în Arad și după aceea*, f. 1-4v]

[1897-1923]

/1/⁷⁵⁷

un disciplinar 1897

În februarie 1897 am prestat examenul de calificare preoțească cu nota de clasa I. Nu mă puteam însă împăca cu gândul, înțelegând de la prieteni, că în seminar băntuie aceleași vântoase, cari tulburau rosturile educative ale institutului. Atunci m-am decis să scriu la gazeta împotriva stărilor din seminar, ceea ce am făcut-o în nr. 97 al „Tribunei Poporului” de la Arad, din 17/29 mai 1897. Se înțelege urmarea a fost un nou proces disciplinar, care s-a tratat și la mitropolie în aug. 1898 și de acolo a fost transpus Consistorului din Oradea pe al cărui teritoriu mă găseam cu domiciliu. Sentința nr. 794/142 B 1899 a Consistorului orădan, care constata și lipsa de tact cu care fusesem tratat la seminar în mai 1896 când cu incidentul de la „mileniu”,- lipsa de tact, împotriva căreia acționam în publica încheiat procesul printr-o admoniere ce mi-a fost trimisă acasă. Consistorul din Arad, care era de părerea fiscalului sau P. Truția după care sunt vrednic să fiu exclus din sînul aspiranților la preoție, n-a mai apelat chestiunea. (f. 59)

⁷⁵⁷ Numerotarea aparține lui Gh. Ciuhandu.

/2/

ca învățător: 1896/9-1900

Terminând seminarul la 1896, dar nefiind încă deplin restaurat cu sănătatea, am stat la părinți, pînă în toamna anului 1898. Atunci, nădăjduind să ajung preot la sate și pentru a cunoaște și îndatoririle învățătoresți m-am aplicat învățător la Școala primară din Căbești, pentru anul 1898/9. Din toamna anului 1899, am cerut și am fost numit învățător la Șiria, pentru a cunoaște și raporturile de viață de la câmpie. La Șiria am stat pîna la finea ianuarie 1900, când am fost chemat în cancelaria Consistorială ca și practicant. Invitarea mi-a fost făcută cu știrea episcopului I. Goldiș, care mă cunoștea.

/3/

la Consistor:
1900

În iunie 1900, episcopul I. Goldiș îmi încredințează redactarea protocoalelor sedințelor consistoriale (cu nr. 4571/900), cu începere de la 1 iulie 1900, pentru retribuția lunară de 100 coroane. Actul acesta, prin care eram apreciat, m-a ambiționat mult, iar prin străduința mea i-am atras atenția asupra persoanei mele, încât mi-a propus să continuez studiile teologice la Cernăuți. (f. 60)

/4/

primăvara
1900

În primăvara anului 1900 fiind eu la Consistor, aplicat în cancelarie, cu actualul preot Cornel Popescu paroh în Păuliș, am fost - amîndoi - invitați la masa episcopului Iosif Goldiș dinpreună cu toți funcționarii consistoriali, în cinstea noului călugăr, care era Ignatie Papp, ref. bisericesc. La mulți ani după acest eveniment, care pentru mine era familiaritatea episcopului cu noi și invitarea la masa lui, am dat de o scrisoare, pe care o trimisesem tatălui meu și pe care el o păstrase, în care scriam despre acea invitare și despre efectul ei de a ne fi ridicat moralul, nouă - micilor invitați. Durere ca acest obicei al episcopului Goldiș nu s-a păstrat la curte noului călugăr ajuns mai apoi episcop. Nu ne-a invitat nici o singură dată la masa sa pe toți funcționarii consistoriali, cu cei mărunței cu tot. Și regret că, pînă azi, în 11 aprilie 1927, când scriu această notiță, se mai păstrează acest nou obicei de curte, și după răposarea episcopului I. Papp. și e pagubă de treaba asta - nu pentru mâncările trupești, ci pentru cele duhovnicești, ca ceea din cazul invitării mele de la 1900, prin care am fost mult ambiționat atunci și după aceea. (f. 61)

Cu hotărârea consistorială nr. 5575/900 din 14/27 aug. 1900 am fost trimis cu bursă diecezană la facultatea de teologie din Cernăuți, - cu destinația să fiu - cum doream și eu - profesor la seminar. Bursa era de 1.000 coroane la an; condițiile să fac doctoratul, și să fiu profesor la seminar 5 ani, la dincontra să restituiesc stipendiul. Toamna aceluiși an am și plecat la Cernăuți.

Interesant, pentru mine, că din aceeași ședință consistorială din care am fost trimis eu la studii, a fost trimisă, cu bursă, la pedagogicul superior din Budapesta, învățătoarea Octavia P. Desseanu, pe atunci în Săliștea Sibiului, cu care vorbisem o singură dată doar pînă atunci. Nu mă gîndeam atunci, că soarta ne va lega așa de aproape și în viață, ca să-mi ajungă soție.

Bursa ce mi s-a dat atunci a fost hotărâtă în ședința 4 - a Senatului școlar (și nu bisericesc) deși era vorba de un bursier pentru studii teologice. Referentul senatului bisericesc era episcopul de mai apoi I. I. Papp care n-a văzut cu ochi buni trimiterea mea la studii. Referentul de atunci al senatului școlar era prof. Romul Ciorogariu, care mă cunoștea de când îi fusesem elev în seminar și mă aprecia. Iar ședința școlară, ce-mi dădea stipendiu, era prezidată de vicarul episcopesc V. Mangra, care încă mă vedea bucuros, ajutându-l cu multe lucruri la redactarea „Bisericii și Școalei” și mă cunoștea de mainainte, când îi făceam niște servicii informative despre manuscrise și inscripții bisericești de prin Bihor. (f. 62)

Studiile supletorii ce le-am făcut la Cernăuți m-au ținut doi ani. Am avut doi ani grei de învățat; deoarece trecuseră patru ani de la terminarea seminarului din Arad și pe lângă acest interval, nu cunoșteam limba germană, în care mi se predau studiile principale la facultate.

Mi-am dat însă seama serios, la vârsta ce o aveam atunci de 25 ani de misiunea ce mi-o doream: de a fi profesor seminarial și, mai ales educator pentru aspiranții la treapta preoțească. Mi-am dat seama, și m-am pus pe lucru. Primul an, am avut și clipe de clătinare, încât, dacă nu eram bursier al diecezei, m-aș fi întors acasă. Dar nu m-am lăsat. Un an întreg, nu m-am culcat nainte de miezul nopții, afară de vreo 4-5 ori cazuri când eram bolnav. Și mi-a ajutat Dumnezeu să fac colocvii cu note foarte bune și să iau absolutul, în 1902, mai rămânându-mi riguroasele de făcut. Goldiș, prin scrisoarea sa nr. 2082/1901, îmi scria mie și colegului A. Crăciunescu, care era bursier diacezan cu un an înaintea mea, că a luat act cu plăcere de rezultatul studiilor noastre. Acum încă-mi amintesc, câtă plăcere ni-a făcut acest cuvînt de arhierescă încurajare. (f. 63)

Avînd absolutorul de la facultatea teologică, prin decretul nr. 4815/1902 am fost Numit profesor supleant la seminar. Mi s-a dat și prefectura Seminarului teologic dimpreună cu socotelile de menaj, iar directorul seminarial, care atunci era Roman Ciorogariu, m-a plasat și în biroul direcțional ce-l avea pentru teologia și școala preparandială. Plata ? întreținerea și 25 coroane la lună.

Eram vesel de catedră, ajuns unde mă doream. Dar, iarăși încep strâmătorările. Multe ocupații nu-mi dădeau răgaz să mă pregătesc și de rigoroase. Astfel, la finea anului școlar am cerut să fiu lăsat profesor extern, cu leafa corespunzătoare. Dar n-am reușit. Directorul a intervenit la episcopul I. I. Papp, pentru cauza mea, dar i s-a răspuns că nu are alt „buget” pentru mine, ci să rămân profesor extern cu leafa de 25 cor. Înțelegând de acest lucru, am pus directorului în vedere, că plec de la catedră. A intervenit de nou la episcopul. Dar, sătul de acest tratament, - deși s-a aflat „buget” mai apoi, am demisionat, ca să-mi pot vedea de riguroase.

Aceasta se întâmplase în primele zile din septembrie 1903. Consistorul (cu nr. 45028/1903) luase act de repartizarea pentru mine ălor 20 ore de teologie; dar de plată nu voia să știe. Am plecat așadar, cu altă amărăciune în suflet, fără să pot bănuși că nu voi mai ajunge vrodată la catedrala seminarială. Iar când am plecat, am putut să scriu următoarele cuvinte: „azi avem 31 aug (13 sept) cînd scriu aceste știri, fără să-mi fi ridicat în salariu nici măcar un bănuț”.

Plecând de la școală, duceam cu mine o singură mulțumire: certificatul N 95 T.1903/4 al directorului, care se pronunța în termeni foarte măgulitori despre scurta mea activitate la catedră și ca educator. (f. 64)

În dec. 1903, fiind la părinți, am cerut să mi-se deie de Consistor, ca și altor bursieri, taxele de riguroase. Consistorul mi-a răspuns (nr. 7752/903 din 2 febr. 1904), ca să-mi dea 400 cor. deși nu s-a angajat la taxe de riguros, și că mi-le dă pentrucă întârzierea riguroaselor să nu se motiveze cu lipsa de bani. O jignire vrednică a sta alături de ceea ce sicanșarii la îndepărtarea de la catedră. Mi-se cerea, prin actul de stipendiare, să fac și riguroasele și totuși speșele mi-se (...) ⁷⁵⁸; iar dându-mi-se, sunt ghiontit. Se vede, că prea eram cusut cu ață roșie naintea mai marilor mei ! Directorul Ciorogariu îmi spunea că episcopul zicea, că sunt un inapt de a-mi face examenele și că nu se plătește să se strice și alți bani ai diacezei cu mine. (f. 65)

⁷⁵⁸ Text ilizibil.

/9/759

Rigoroase: 1904 și 1905

La 6 april 1904 am făcut rigurosul prim, istorie-exegetic cu nota de „distingțiune” parțială – lipsea votul profesorului E. Woiutschi numai – iar avizul l-am dat telegrafic directorului Ciorogariu, care a avut o bucurie și o satisfacție - cum spunea -. Iar la 25 apr. 1905 am făcut rigurosul II urmînd promoția în ziua de 6 mai 1905, ce corespundea cu ziua de 23 april vechiu ziua mea natală, a botezului și numelui.

În curînd mi-am prezentat diploma la Consistor, ca dovada de încheierea studiului și așteptam să fiu chemat la catedră. Consistorul (ședința din 1/14 sept. 1905, nr. 3849/905) ia cu plăcere cunoștiință de diplomă. Era o reabilitare a mea în fața celor ce mă clevetiseră. Iar în loc de catedră, cum suna rezoluția de stipendiare, am fost pus la administrație școlară, la zece zile după luarea doctoratului. (f. 65)

/10/

Riguroase: 1904 și 1905

La 6 april 1904 am prestat rigurosul prim, istoric-exegetic, cu note de „distingțiune parțială” adecă dintre membrii comisiei de examinare numai unul singur, prof. Woiutschi nu fusese și din a sa parte pentru nota de distingțiune. Îndată după examen, profesorii m-au felicitat la rezultatul frumos, între ei și prof. Woiutschi. P. C. și îmi spunea, ca un fel de scuză, că după răspunsuri s-ar fi convenit să fiu clasificat cu distingțiune generală sau unanimă, - dar comisiunea și-a dat seama, că nu știam nemțește cînd am ajuns la Cernăuți: - deci, că nu se putea presupune să fi putut aduna eu atâtea cunoștiințe în doi ani de frecvență ca alții în patru și cari cunosc limba germană și altfel-adăugă - că a căzut pe dâinsul (pe Woiutschi) să voteze cu nota mai mică. Eu am adăugat a le mulțumi pentru ostenele lor și pentru încurajarea ce mi-o fac, dar că eu nu am venit la Cernăuți după note, ci după cunoștiințe.

În 25 apr. 1905 (st. nou) am făcut al doilea riguros. Era în săptămîna Patimilor, mercuria. Ziua următoare am întors la Mănăstirea Putna – unde stătusem întreg postul mare, din bunăvoința starețului, acum răposat Teofil Pătraș un om de inimă -, iar de la Putna am plecat să cercetez de Paști mai multe mănăstiri bucovinene. Am și cercetat cîteva, iar în drum am auzit, că de Sf. Paști vine d. N. Iorga la Putna. Am întors deci napoi.

Paștile din acel an le-am petrecut la Putna; după ameazi am mers cu d. Iorga la ruinile mănăstirii vechi de la Putna, și i-am făcut o plăcută surpriză cum descifram inscripții de pe petrele de mormînt. În aceeași zi – după ce de dimineață, stăteam împreună la sărbătoare în sf. biserică-după masă am plecat la Straja, la păr. Dan, iar seara am întors la Putna.

⁷⁵⁹ Peste această parte Gh. Ciuhandu a tras cu cerneală pe diagonala foi.

Pe sîmbătă din 23 apr. (6 mai), care era ziua mea, am întors la Cernăuți, pentru promoție. Profesorii mei de la facultate, cari aveau să figureze și la promoție: Dr. Teodor Tarnavski, redactorul Universității, decanul facultății Eus. Popovici și prof. Em. Woiutski, mi-au făcut plăcerea de a fi de acord ca promoția să mi se facă în după amiaza zilei de Sf. Gheorghe cum doream, zicând: ca și botezul meu academic să-l am în ziua, în care aveam ziua nașterii, botezului, a numelui....

După promoție, profesorii s-au întreținut cu mine foarte amabil, întrebîndu-mă: ce gînduri am? Li-am răspuns: la nici un caz nu voi umbla după măriri ci numai să-mi fac datoria, la catedră!

Era ziua la care mă gîndisem cu atîta drag și cu atîta dor de a munci.

Nici un fel, însă, nu mă puteam gîndi, că, la zece zile după luarea doctoratului, mi-se va scrie decretul de numire în serviciul administrației școlare la Consistor. (f. 66-66v.)

/11/

mai 1905

Prin actul prezidial al episcopului I. I. Papp, nr. 667/905 din 3/16 mai 1905, am fost numit referent substituit al senatului școlar de la Consistor, cu leafa anuală de 1.800 coroane. De nouă ani, de la moartea (1896) lui Dr. Gheorghe Popa, postul de asesor referent școlar nu mai avuse un aplicat stabil. Nici eu nu mă puteam decide să mă stabilizez în administrația școlară a eparhiei, cîtă vreme gîndul meu era îndreptat la catedra seminarială. N-am putut însă refuza aplicarea de referent substituit, ca să nu-mi creiez dificultăți nouă cu episcopul, care cunoștea aptitudinile mele de administrație și de birou din vremea cît fusesem la Consistor (1900) și mai apoi la Seminar și vedeam, că dorește să mă plaseze definitiv la administrație. Am primit deci funcția, cu gîndul însă la o scăpare în viitor, ca să evit îndatorirea de a restitui bursa de 2.000 coroane și taxele de rigoroase de 800 coroane, pe cari nu le aveam.

Episcopul m-a primit cu multă bunăvoință și m-a ținut și la masa sa - cu prânzul - din toamna anului 1905 pînă aproape de căsătoria mea, urmată în 1907.

Ajuns în această funcție, mi-am văzut de lucruri cu toată străduința iar episcopul, din inițiativa proprie, îmi de la 1 sept. 1905 retribuție anuală la suma de 2.000 coroane.

Prin avantajile aceste, ce amintii, mi-a îndemînat episcopul să-mi pot spori biblioteca. (f. 67)

/12/

toamna an 1905

Profesoara Oct. P. Deseanu a fost respinsă, plidial, cu cererea sa de a fi definitivată la școala de fete. Rezoluția sa ce i s-a dat în acest sens, cu nr. 3432/905,

mă înțelesesem cu alți asesori s-o duc la una din ședințele din aceea toamnă ale senatului școlar și să propun regularea chestiunii acestei profesoare și a colegii sale Hermina Ciorogariu, care era în aceeași situație. Chestiunea s-a luat în dezbatere, dar nu am răzbit deși aveam atașamentul și al altor asesori prezenți ca Ion Russu Sirianu. Episcopul a votat deschis despre greutățile financiare ale diecezei, care nu permit ca dieceza să iee angajamente materiale față de școala diecezană de fete și de către profesoare. Se combat de unii asesori - nu de toți - a început să caute formule, cum ar putea dieceza să scape de școală și de profesoare. Formula era: profesoarele să nu fie definitive și atunci pot pleca ele.

Eu, ca om nou, n-am prea insistat, așteptam ca asesorii mai bătrâni să-și spună cuvântul. Eu, în schimb, meditam și mă întrebam:

- Ce este, așadar, administrația bisericească, la care ajunseseam să mă plasez.

Și tot eu i-am formulat răspunsul acestei întrebări, dând definiția administrației acesteia: că e meșteșugul de-a încurca lucrurile, căci cele încurcate și astfel rămân în statu quo...

Și i-au dat o formulă de definiție administrației: sistemul consecvent de-a lua la toți și de la toate totul, și a nu da nimănui nimic, decât numai foarte puțin și în puține cazuri, când acea nu mai poți să scapi...

Atunci, au râs de aceste două definiții, de mi-se păreau a fi de haz. Dar la urmă, chiar și eu am fost pârât, nu odată după această formulă. (f. 68)

/13/

În grea cumpănă 1906-1907

Ajuns la administrație, prevedeam că nu pot scăpa așa de ușor. Libertatea mi-o puteam recîștiga d-abia la 1910 - adecă la vârsta de 35 de ani - dacă era să scap fără de a restitui bursa diecezană. De la catedră mă înștrăina în cîteva, suferințele profesorilor Dr. T. Botiș și Dr. I. Suci, precum și ale celor de la preparandie, văzând cum acei oameni, nici după mari eforturi, nu puteau să iasă odată din îndelungata nesiguranță a provizoratului lor, nesiguranță căreia i se adaugă și leaful de mizerie. Episcopul le-a zădărnicit neconținut dorința de definitivare și mă gîndeam, că dacă aș ajunge cumva - dacă peste tot m-ar lăsa să trec de la administrație - la catedra III teologică, ce a fost deplinită d-abia în toamna anului 1909, aș perde situația mai bună ce o aveam la Consistor, și n-aș ajunge nici la definitivare în curând la catedră !

Perzînd tot mai mult nădejdea la catedră, - mi-am pus întrebarea: Încotro ? spre starea de preot mirean ori spre călugărie ? Dacă aș fi ajuns la catedră, m-aș fi împăcat și cu gândul de călugărie la vârsta de 31 de ani ce o aveam în 1906.

După serioase chibzuiți asupra împrejurărilor și a oamenilor, între cari trăiam, mi-am zis: decît un călugăr nemulțumit, muncit poate de ambiții ce-i întrec puterile, ori zdruncinat în nizuințele lui bune, mai bine preot de mir; dacă nu pot ajunge la catedră, să am măcar mulțumirea vieții familiare, alături de jugul

administrației, ce-mi plăcea tot mai mult - până să pot nădăjdui trecerea la altă funcție mai potrivită pentru studiile pornirile mele.

Așa am ajuns să înclin tot mai mult pentru căsătorie, în conștiință ca și preot de mir îmi pot sluji cu bine biserica deși tatăl meu mai bucuros m-ar fi văzut, poate - dar niciodată nu mi-a spus-o - pe cărarea vieții de călugăr.

Chiar și episcopul m-a dus, în doua rânduri, să-l însoțesc, în 1906, la mănăstire, unde era atunci igumen fostul meu director seminarial A. Hamsea, cu care o dusesem așa de rău la seminar. Aluziile ce mi s-au făcut la călugărie, au fost prea fine și prospectele prea puțin măgulitoare...(f. 69)

/14/

mai 1906

Se apropia vremea întrunirii sinodului eparhial, care avea să facă restaurarea Consistorului și să aleagă pe referentul asesor școlar. Episcopul m-a întrebat cu privire la acel post. I-am declarat că nu m-aș putea decide pentru cariera administrativă. A întârziat totuși punându-mi în vedere, că va fi mai bine de mine în serviciu administrativ. Am răspuns că nu aș putea renunța definitiv la gândul catedrei seminariale.

În lipsă de alte persoane-se zicea - am fost ales, totuși ca asesor-referent. Eram și eu deputat sinodal atunci și după ce am fost ales, am făcut în sinod declarația următoare; al cărui text îl păstram încă. Primesc funcția de asesor-referent, dar numai în vederea, că dieceza nu are momentan altă persoană mai potrivită, dar că această aplicație a mea să fie numai transitorie, către alta aplicare, pe care să mi-o pot reclama mai târziu, potrivit pregătirilor mele de specialitate. Dacă nu s-ar ținea seama de această dorință și declarație a mea, sunt gata să renunț, încă acum și să plec aiurea, socotimdu-mă deslegat de angajamentul către dieceză, de a-i restitui stipendiul deoarece eu primisem să fiu trimis la studii pentru a ajunge la catedră și nu la administrație. Am cerut tot atunci, ca de această declarație a mea să se iee act în procesul-verbal al sinodului.

Nota ce cerusem, s-a luat în procesul-verbal, iar la verificarea procesului-verbal episcopul a insistat ca această declarație a mea să nu treacă în protocol, deoarece asemenea lucruri „nu se obișnuiesc”. Am tăcut și n-am replicat.

Pe temeiul actului N 2461/906 am și fost introdus de la 1 mai 1906 cu leafa anuală de 2.400 cor. și bani de (...⁷⁶⁰) 500 cor. (f. 70)

/15/

Act de solidaritate 12/25 dec. 1917

O zi critică, pe care n-am dorit-o. Era vorba de amărăciunile și lipsurile, pe cari le-au dus funcționarii de la Consistor și profesorii de la teologie și preparandie (școala

⁷⁶⁰ Ilizibil.

normală) pe urma politicei înguste a episcopului I. I. Papp, care nu avea de fel grijă de existența noastră materială, în mijlocul stărilor financiare grele provocate de război.

După repetite intervenții pentru a ni-se ușura soarta și după repetite refuzuri - la urmă, toți cu toții - așteptând pe referentul bisericesc M. Păcațian, adus de episcopul la Brad, și pe nepotul episcopului, diaconul Cioară, - am încheiat un așa numit „act de solidarizare”. Scopul nostru, după cum se vede din act, a fost dublu: să ne apărăm solidar interesele de existența și să acționăm și pentru îndreptarea multor neajunsuri din viață și administrația bisericească, precum și împotriva unor acte de abuz și de absolutism ale episcopului.

Aceia care am semnat „actul de solidarizare” suntem următorii: V. Goldiș, eu, D. Muscan, A. Călnicean, R. Frates, V. Olariu, de la Consistor: C. Laza, de la tipog. diec; iar de la cele două institute centrale: Dr. T. Botiș, N. Mihulin, S. Beșan, Dr. L. Iacob, Dr. I. Suciuc, D. Ioanovici și înv. I. Ardelean de la școala de aplicație. Mai târziu s-au alăturat, din 11 apr. 1918 și S. Savici (de la Consistor) apoi profesorii At. Popa și N. Irimie.

Actul de solidarizare, dimpreună cu procesele verbale ale întrunirilor noastre de apărare și cu dosarul cererilor noastre se găsesc la mîna mea. Mi le-a predat în 1926 d. V. Goldiș, care a fost președintele înțelegerii noastre, - vice-prezident era Dr. T. Botiș, iar secretar Dr. L. Iacob. (f. 71)

/16/

5 oct. 1923

Consistorul mitropolitan, din ședința sa de la 5 oct. n. 1923, m-a ales și numit, provizor, referent la senatul bisericesc mitropolitan. Era vorba să mă plasez stabil, la Sibiu ca referent bisericesc mitropolitan. Primisem chiar actul de numire de acest fel; dar nu mi s-a putut regula situația de pensie de la Arad și n-am putut primi de la mitropolie asigurări echivalente. Astfel, am primit să fiu numai referent substituit - funcție ce am purtat-o pâna în toamna anului 1926, cînd am demisionat. Actul meu de numire poartă nr. 261/1923 Mitr. (f. 72)

[B. A. O. R. Arad, *Fond Gheorghe Ciuhandu*, dosar 132, f. 59-72]

2.

[1915-1916]

[Însemnări mărunte]

(V. Olariu⁷⁶¹) Cînd a venit Eppul nostru (I. I. Papp) la Arad, era un tânăr brunet, subțirel; purta haină albă de lister. Eppul Ivacicoviciu n-a vrut să-l

⁷⁶¹ Olariu Vasile (1851-1931). S-a născut în 1851 la Zărând: Dtudii liceale la Beiuș iar cele clericale la Institutul Teologic din Arad (1874). A funcționat preot în Conop (1875-1878); Căpâlnăș

primească în cancelarie la Consistor. Totuși, la urmă, cedând sfatului lui I. Goldiș (fost mai târziu epp), l-a primit, dar cel mai aprig ponegritor el memoriei eppului I. Goldiș a fost și e tocmai Epp I. I. Papp.

(V. Olariu) Erau de demult alte vremuri pe la Con. Eu. (V. O.) cu epp de acum (I. I. Papp) eram pe o vreme în cancelarie la Consistor. Aveam plata bună și eppul ne dădea gratuit masa la sine. Pe acelea vremuri, pentru oarecari nemulțumiri, Ignatie Papp ne-a îndemnat de am înscenat o grevă. Acum, dacă am face grevă contra atitudinii sale vlădicești, ce ar zice oare ?

(V. Olariu) Înainte de asta, când vlădica nostru de acum (I. I. Papp) era secretar și referent, mergea tot numai el și Pușcariu la investigații în provincă. Pușcariu mai aducea și pui și alte celea câtă diurne, cari încă nu erau așa bine de scurt măsurate, ca pentru noi cei de astăzi. De sine înțeles astea venite au sporit averile ăstor doi oameni; nu le-au făcut ei din salariile lor numai. Dar și bine o duceau întreolaltă azi doi oameni. Nici azi nu-i prea auzi vorbind de rău unul de altul.

(V. Olariu) S-a zis despre Mețian, că a fost simonist. Dar intrarea la Mețianu a fost pe la Ignatie, și s-ar putea zice, că Mețianu a luat ce i-a rămas numai. De exemplu, când cu alegerea lui Chiciu (?) la Nădlac, acesta a trimis un vagon cu juninci, de soui ales, la feciorul lui Mețianu. Și traba cu parohia fu bună.

(Călnicean⁷⁶²) Acum, cu vlădica ăst lacom, am ajuns până acolo, că nu vrea să ne deie nimic sub titlul de regularea de salare (1912). Deși i-am arătat, că finanțele diecezei supoartă ameliorarea salariilor.

(Călnicean) (altă dată) S-a învoit vlădica cu mare silă la regularea de salare. Dar ni-a zis, că să ni-le mîncăm cu doctorii.

(Eu) Constat că în bugetul consistorial s-a introdus, pentru înăia dată rubrica de 1.000 cor. pentru vizitații canonice, pe urma declarației episcopului, făcută în sinod, că are să deie bani de reverenzi diaconilor și preoților ce-l însoțesc la vizitații. Totuși, de atunci și până azi, n-a dat nici unui preot ori diacon nici un bănuț. Mai mult: banii i-a ridicat episcopul an de an (socoate n-a făcut cu ei, căci nici nu i se cerea). I-a ridicat și când n-a făcut vizitații canonice. I-a întrebuițat pentru sine. Astfel, în 1915, a plătit din atari bani prețul unei cărți de rugăciuni, cu care se lăuda că a compus-o și că o tipărește pe spesele sale.

(Eu) Apropos de cartea de rugăciuni. Cartea i-am aranjat-o eu. Nu mi s-a zis nici măcar mulțam. Drept, că mi-a dat o biblie, ca textele biblice să la redau după terminologia biblică, nu după traduceri cari le puteam face. Biblia apoi nu mi-a mai cerut-o. Cartea a prezentat-o apoi în raportul către Congres, ca lucrată de însuși P. S. Sa.

(1878-1886); Asrad-Gai (1886-1896); Zărand (1896-1901). Din 1901 funcționează la Consistoriul eparhial până în 1931. În 11 aprilie 1933 a trecut la cele veșnice.

⁷⁶² Călnicean Aurel (1880-1941). După absolvirea studiilor clericale la Sibiu, m a fost angaja al Consistoriului eparhial din Arad, îndeplinind atribuții de contabil.

(Călnicean 1915) Am ajuns cu vlădica până acolo, ca acum, de trebuie de exemplu o lingură sau alte obiecte de bucătărie, nu le cumpăra de la sine, ci în contul fondului instruct. Iar când a fost vorba de unele reparări la casele domeniului episcopesc de la Gaiu, pe acelea le-a acoperit din fondul cacelariilor consistoriale, constituit din excedentele bugetelor consistoriale. Când apoi cerem și noi, ce ne trebuie numai putând suporta mizeriile de traiu, ne respingea brusc.

În 1915 am cerut toți consistorialii și profesorii adaus de scumpete. Nu s-a învoit să ne deie, dar nici cererea nu a trimis-o la sinod, deși cerusem, că dacă nu poate să ne deie cu Consistorul, să ne trimită cererea la Sinod.

Iar în anul 1916, când, aceeași am cerut adaus de scumpete, ne-a răspuns că nu poate să ne fi adresat sinodului (Nr. 3 ne adresasem în 1916 d-abia după sinod). Da, tanda-manda, pretext nedemn de un vlădică. Adevărat, că în 1915 s-a dat adaus de scumpete, dar d-abia în decembrie, când trebuia să ne fi prevăzut deja pentru iarnă.

În anul 1916, la Sinod, s-au făcut obiecții episcopului, ca distribuirea adauselor de scumpete nu e chestie prezidială și că trebuia ca distribuirea să se facă cu decis consistorial. Dar episcopului nu-i convine asta. P. S. Sa voiește să se arate de stăpîn nelimitat în proceduri. Discuția aceasta i-a dat bun prilej să deie pe supăratul, care s-a atins în mod neiertat de banii publici. Dar asta nu s-a zis în Sinod, ci numai atâta că nu trebuia să procedă prezidial, ci constituțional. Episcopul adevărat nu dăduse admis de scumpete profesorului Dr. I. Suciuc și profesorului Tr. Lugojan.

Iar mai apoi, când am cerut noi corporativ-consistoriali și profesori – adaus de scumpete, a pretextat, că n-are putere, că avem să ne adresăm Sinodului (din 1977). Nu vrea, deci, să facă nimic pentru noi. Dar pentru nepotul său I. Cioară, un analfabet sub raportul cărții, facă chiar și post nou, nu numai salar. Azi I. Cioară are salar de 2.400 cor. ca expeditor consistorial și alte 3.000 cor. ca referent al fondului preoțesc, post creat anume pentru dânsul, cu mamelucii din sinod. (Voise să-i facă același post cu Consistorul, dar nu i-a succes, în vara anului 1916. Vezi ședința plenară de primăvară). Poate va primi plata și pentru că suplinește la protocol și arhiv.

August 1916. Mai mulți funcționari consistoriali și profesori au fost nevoiți să ceară anticipații pentru a-și acoperi lipsurile pricinuite de greutatea traiului pe aceste vremuri de războiu. Vlădica se poartă dușmănos față de asemenea cereri, și chiar pune piedici. A dânsului e ideea ca anticipații de felul acesta să se retituie necondiționat, oricât de mari ar fi acele sume.

Din incidentul cererii mele de acest felu am auzit de la contabilul consistorial, că vlădica a stăruit (în 1915 ?) ca Consistorul să-i plătească luminatul; ca să-i deie în loc de un vagon de lemne două vagoane; să-i plătească darea de venit. Consistorul a și votat aceste dorințe vlădicești. Astfel, până azi, în 18 aug. n. 1916, numai pentru lemnele episcopului a plătit Consistorul 1.500 cor.

Vlădica a mai avizat la asemenea hotărâri, decât funcționarul consistorial și profesorii la niște adate de scumpete-ce ni se deneagă ? Cererea noastră trebuie să meargă la „Sinod”, și noi să așteptăm pâna la sinodul eparhial din 1917; iar aceste daraveri cu ameliorările „permanente” ale episcopului, s-a putut face - fără Sinod ? Dacă vlădica vrea ce nu se poate la noi, cari trăim aieva în „țara lui Papp Ianoși” !

Diaconul I. Cioară, nepot de episcop, i s-a putut crea special post de referent la fondul preoțesc și l-a ales episcopul prin Sinodul eparhial din 1916 de referent, iar doctorul în sfânta teologie Georgiu Popoviciu e ținut de cancelist în cancelaria consistorială. Postul de expeditor încă îl ține diaconul I. Cioară și mai departe. Expediția o fac, în parte, însă canceliștii consistoriali. Trebuie titlul lui I. Cioară pentru a trage și plata de expeditor. Dr. G. Popoviciu, nu poate ajunge nici expeditor consistorial, nici protocolist și arhivar (unde e tot domnul Cioară); dr. Ștefan Muntean a trebuit să meargă la parohie; alt doctor în sfânta teologie, Magier, nu se poate nici apropia de vlădicie pentru vr-o slujbuliță. Șubreda politică culturală și de sucremență. Dar și transparența: nu cumva să poată avea d. Cioară concurenți când ar umbla după vlădicie, cândva !

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 72, f. 519-523]

3.

[1924-1925]

[Însemnări zilnice]

Martți 20 ian. 1925

Seara, ne-am adunat funcționarii consistoriali, să ne sfătuim asupra celor de făcut, fiind episcopul aproape de moarte. A venit vorba și despre vicariu. Unii (Olariu) au zis că conducerea în sedisvacanță îmi revine mie, ca celui mai bătrân în funcția de asesor. Goldiș a spus, că cel mai bătrân - ca vârstă și nu în oficiul de asesor - este Păcățianu, și că astfel este a se interpreta 118 din Statut, după a sa părere. Alții n-au luat cuvîntul. Nu am zis nimic din partea mea.

Miercuri 21 ian. 1925

Seara, la 7,30 moare episcopul. Ne-am adunat să ne sfătuim despre cele de făcut. S-au luat măsuri pentru astoricarea episcopului. Consfătuirea s-a făcut sub prezidiul lui Păcățianu. Zise se cineva: suntem deja 9 asesori, cât se cere pentru o ședință plenară. Am zis: nu; ne putem socoti numai ca ședință a senatului bisericesc, fiind de față 4 asesori bisericești, iar noi, cei de la celelalte senate să fim considerați ca asistenți la ședința senatului bisericesc. Așa s-a și făcut (cred, fără să fi văzut încă procesul-verbal al acelei ședințe).

Tendința unora era: să ne constituim în ședință plenară și să se enunțe și aceea, că cine va avea conducerea în sedisvacanță.

Sîmbătă 24 ian.

Dr. P. I. mi-a zis să nu mă uit de Dr. Gh Comșa.

Duminică 25 ian. 1925

S-a astrucat răposatul episcop în Pocioveliște. Am fost la înmormântare: Eu, Păcățian și Muscan. Dâșii au întors la Arad, pe luni 26 ian. la ora 10 a. m. Eu am rămas cu o zi mai mult, sosind marția acasă.

Luni 26 ian. 1925, seara

Cum am auzit ulterior s-a ținut o consfătuire la Consistor, cu mai mulți asesori, între cari erau și asesorii onorari din oraș, între cari și advocații. Ce s-au sfătuit și la ce rezultat au ajuns nu știu. Nu mi-a pomenit nimeni din colegi, svonul l-am auzit d-abia în seara zilei de 18 ian. de la persoane fără legături cu Consistorul.

Martți 27 ian. 1925

Am primit scrisoarea din 23 ian. 1925 din Viena de la mitropolitul, avizându-mă că are să vină la Arad.

Mercuri 28 ian. 1925

După amiază m-a cercetat, în birou, d. Goldiș și m-a chemat la sine să ne sfătuim despre cele de făcut. În biroul său, m-a întreat: ce cred, cine să fie episcop ? I-am răspuns: nu mă pot pronunța pentru nici un candidat, până nu cunosc părerea mitropolitului, căci n-avem interes să fim în deosebire de păreri cu dânsul.

M-a întreat și asupra părerii în chestia vicariatului. I-am răspuns: cred, că după normele bisericești - cari, ele și nu atestatul de botez normează referințele în biserică - sunt în drept eu, și nu Păcățianu.

I-am arătat câteva considerații de ordin bisericesc-canonice, și mi-a răspuns că dânsul crede, personal, că alta e ordinea în viață constituțional-bisericească. Deci, îmi zicea: să cădem la „învoială”. Am răspuns: am fost trecut prin destule umiliri, și nu mai vreau să fiu umilit și astădată.

Mi-a zis: 118 din Statut ar avea să-l comenteze congresul, dar congres nu e; deci să lăsăm să decidă mitropolitul însuși. Am răspuns: ba pentru că, dacă nu-i congres, ar trebui să comenteze Cons. mitr. și nu mitropolitul. Și-am adăugat părerea mea: cel dintâi chemat a comenta Statutul - întâi chemat în ordinea lucrurilor - este Cons. nostru plenar, care are trebuința să pună la conducere o persoană. Va pune pe cine crede că e drept, ori pe mine ori pe Păcățian: iar cel nemulțumit sau cei nemulțumiți vor apela la Cons. mitropolitan. Asta nu ca o chestiune personală, ci ca una de ordin constituțional. Eu așa privesc chestiunea.

Ne-am despărțit fără a ne fi înțeles. Mă aleg cu impresia că va fi căutat sau va căuta să-l angajeze pe mitropolitul pentru prezidiul lui Păcățian și că au oarecare scopuri prin presidierea acestuia. Vom vedea și vom urmări cu atenție.

Tot mercuri, în 28 ian. 1925

Am primit scrisoarea lui Dr. Cioloca, să mă gândesc la candidatura lui Dr. Loichiță, care va fi omul ce să mă aprecieze. Dacă noi fi eu la locul meu, mă poate sub aprecia oricine; iar dacă-s la locul meu, mă susțin eu și fără de aprecietori, cași până aci.

Joi 29 ian.

Prot. Lucața mi-a spus că, mergând la înmormântarea Eppiscopului, în tren l-a luat deoparte diaconul Cioară și l-a rugat să mă capaciteze să abdic de la conducere, în favorul lui Păcățianu; - i-a răspuns însă că la așa ceva nu se angajează. Mi-a mai spus prot. Lucața că Dr. Botiș încă e pentru „korelnökseg”, zicînd: acum Păcățion e al nostru, să fim pe lîngă el.

Vechia „camarila” (Epp. Goldiș, Păcățian, Cioară, Botiș) așadar se mișca. S-o vedem cu ce rezultat.

Joi în 29 ian., am scris mitropolitului ca răspuns la epistola sa din 23 ian.

Joi 29 ian.

Prot. Vățian mi-a adus vorba de la epp. Ciorogariu că ar fi vrut să vorbească cu mine. Ne trimite, nouă arădenilor, avizul: să fim cumpătați la alegerile sinodale. Ar fi bine-zice epp. Ciorogariu - să cădem de acord, de la început, dinainte de alegeri, asupra persoanei viitorului episcop și astfel să facem alegerile. Ne sfătuiește să nu ne gândim la candidat de „dincolo” că nu-i pentru noi; își au alte obișnuințe.

Vineri 30 ian 1925

Mi-a spus cumnata L. Gașpar, inv., despre colega sa Colarov (cumnata asesorului Păcățian), că ieri, între pauze, milita din greu pentru cauza cumnatu-său, zicînd că s-a luat deja hotărâre de consistoriali, ca Păcățian să fie prezident, și că are să vină mitropolitul, să facă rînduială. Și mai zicea, că atunci n-a protestat nimeni (împotriva sfatului din seara zilei de 20 ian. cînd nu s-a luat nici o hotărâre ? Ori împotriva altui sfat sau întruniri, de care eu nu am cunoștință).

Vineri 6 febr. după masă

Am mers la d. Goldiș în birou; mi-a comunicat despre tratativele cu prefectul, că au căzut de acord să nu fixeze numele candidatului la episcopie; că au căzut de acord în privința candidărilor mirenilor în sinodul electoral pt. jud. Aradului; că s-au învoit în principiu: cei ce vor să fie aleși deputați să fie dintre oamenii cari au mai fost aleși, apoi dintre bisericani reputați, apoi pe restul (de la vr-o 12 locuri în sus) să se împartă cele două grupuri (part. național și cel liberal); că acești din urmă cer mai mult decât jumătate; că au voit să influențeze și la candidările clericale, dar s-a spus, că acolo are preoțimea cuvîntul. S-a insistat pentru candidatura lui Mihulin și Nestor la partea preoțească. Dar s-a răspuns, că nu au mirenii cădere, ci prefectul să iee contact cu mine.

Mai aduce Goldiș vorba și despre candidații la episcopie: că pe Scriban nu-l vor vrea cei de la Stăpânire. A venit vorba și de Stroia (care e ginerele episcopului Ivan, acest din urmă cu legături în partidul național din care face parte Goldiș).

Mai spunea, că s-a ajuns cu prefectul la acord și asupra comisarilor consistoriali pentru alegerile sinodale.

Mi-a mai pomenit de scrisoarea sa de la mitropolitul Bălan. I-am spus și eu de scrisoarea aceluiaș - de aceeași tendință - dd. Viena 9 febr.

Vineri 6 febr. după masă

În biroul dlui Goldiș.

Mi-a spus despre contactul sau cu liberalii Mărcuș, Robu, Ispravnic din zilele trecute, avut la Primărie. Că au căzut de acord să-și deie cu toții mâna, spre a face o singură grupare care să aleagă pe episcop în armonie. Goldiș avea asentimentul alor săi. Au căzut de acord să se facă în buna înțelegere candidaturile pentru comisarii consistoriali pentru alegerile sinodale și apoi candidații la locurile de deputați sinodali.

S-a căzut de acord ca, după această consfătuire fiecare partid să trateze cu ai săi. Goldiș cu aderenții săi, iar liberalii cu gruparea lor.

Tendența: minoritatea să se supună majorității.

Marti 10 febr.

La Marcus.

L-am acostat și mi-a făcut împărtășiri confidente, din cari am văzut, că nu au liberalii deplină încredere în tactica lui Goldiș.

Mi-a spus despre mergerea în zilele trecute cu audientum la ministrul Brătianu și la Lăpădatu, cari – spunea – văd bucuros împăcarea de la Arad și că, cât timp nu se va forța o alegere cu scutis politic, Bucureștii va da curs liber alegerii. Ministrul presid. Brătianu și Lăpădat erau de acord, ca în acest caz, al bunei înțelegeri, să se pună în proiectul de lege de unificare bisericească un articol audițional, prin care se lasă diecezei Aradului dreptul de a-și alege episcop.

Miniștrii spuneau, că n-au candidați și că se desinteresează.

A venit - zice - vorba de candidați despre cari se amintește pe aici, și când fu vorba de Scriban, Brătianu și-a exprimat plăcerea.

Miercuri 11 febr.

Am primit epistola din 9 febr. a mitropolitului.

Vineri 13 febr.

De vorbă cu d. Goldiș în biroul său.

Mi-a comunicat despre tratativele cu prefectul Georgescu, pe urmă consfătuirea de la primărie avută cu cei 3 liberali. Că s-au înțeles asupra candidărilor la rosturile de comisari consistoriali pentru alegeri și asupra candidărilor la cercurile de deputați mireni sinodali. Că acordul e numai privitor la jud. Arad, cei din Banat se aranjează ei. Că s-ar fi urmărit, în principiu: să fie aleși prim loco

bisericiani fără angajamente politice, apoi pe rest (de la vr-o 12 locuri mirenești în sus), să se împartă cele două grupări politice (partidul național și cel liberal); - ca acești din urmă au drepturi mai mari chiar și cer majoritatea pentru ei și că ar vrea să influențeze chiar și alegerile preoțești, dar Goldiș a zis: ba, ca să se pronunțe preoții. Mi s-a mai spus că prefectul insistă pentru candidarea preoților N. Mihulin și R. Nestor, - dar i s-a răspuns că nimeni nu are cădere să se amestece, ci să vorbească prefectul cu mine.

A mai adus Goldiș vorba despre Scriban, că nu-l vor cei de la stăpânire. A venit vorba și despre Stroia (ginerele episcopului Ivan, care-și are legăturile sale cu partidul național al dlui Goldiș).

Mi-a pomenit despre scrisoarea de la mitropolitul și mi-a cetit-o; i-am cetit-o și eu pe a mea de aceeași tendință – dd. Viena 9 febr.

Dumineca 15 febr. cu Vățian

Mi-a trimis Vățian protopopul un bilet, avizându-mă că Ep. Ciorogariu dorește să vorbească cu mine în casa lui Ispravnic Sever, unde va fi și dânsul (Vățian). Am mers împreună. Pe drum, Vățian, mi-a spus, că s-a sulevat ideia ca episcopul Ciorogariu să vină la Arad; că l-a capacitat Dr. Ispravnic nepotul său, să primească, dacă va fi ales cu unanimitate. Eu i-am spus: nu e în regula bisericii noastre transferarea episcopilor și că interese mari îl reclamă să stea la Oradea.

Tot duminica 15 febr. la Ispravnic

Ajuns acolo, cu Vățian, am dat și de prota Givulescu. Episcopul Ciorogariu mi-a spus: că dânsul nu poate rămânea impasibil față de cele ce se pregătesc și față de interesele acestei eparhii văduvite. Află că se fac preparative din unele părți. Ia în nume de rău episcopului Ivan că insistă pentru Stroia la episcopie. Tot așa nu are încredere în preparativele începute cu împăcarea taberelor politice, deoarece ne pot da episcop pe cineva nepotrivit.

Reproșează, că Goldiș nu umblă cu vizirul deschis, din adins nu pune în discuție numele vreunui ori mai multor candidați la episcopie, ca să poată aduce pe cineva prin surprindere spre hamul episcopal.

A luat pe rând pe candidați și aspiranții posibili și imposibili, în legătură cu „ura” episcopilor de dincolo contra noastră (episcopul Vartolomei, un „sălbatic”, să fi numit pe noi ardelenii: cui străin în casa României) și că ne trebuie oameni cu cultură teologică în Sf. Sinod. Ar fi dincolo unul: Vartolomei episcopul, iar la noi Bălan mitropolitul, iar cine va să fie episcop la Arad trebuie să aibă cultură teologică superioară.

Făcând revista supra organizațiilor, i-a caracterizat pe scurt și - caracteristic - tot pe mine mă întreabă: ce zic ?

De Stroia am ajuns la înțelegere, că nu numără nimic pentru a intra în episcopat. - Dr. Felea: nu e de aceea treabă. - Fiind vorba despre Scriban, a făcut aluzie la legăturile mele cu el, dorind să le știe. Am răspuns: n-am nici un fel de legături speciale. Țin însă că e un teolog de forță, om de care și pentru atari însușiri

ar fi locul lui în episcopat. - A vrut sinodul - zice Ciorogariu - să-l facă episcop militar, dar Regele nu s-a învoit. - A venit vorba: cum de a ajuns faima lui aici, ca aspirant ? Am răspuns: răspundă cei ce știu de faima asta. - A venit vorba de Dr. Mager. Pe acesta foarte l-a lăudat episcopul Ciorogariu. Spunea, că e aderent al sistemului ierarhic-canonice (!); că a vorbit pentru el și pe la București; că e apreciat și acolo; că e om de carte și de omenie, cu porniri de misionar. Că numai cu cel mai mare greu s-ar putea despărți și lipsi de el; că el, ca fiu al județului Arad, e cel mai indicat pentru episcopia Aradului. Și iarăși m-a întrebat: ce zic ?

Dar aceste întrebări „ce zici” semănau a un fel de inchizițiune ca să aflu părerea mea și să mă angajeze.

I-am răspuns: Știi Sf. Ta, de când mi-ai fost profesor, că mie-mi place să umblu după capul meu. Eu nu mă pot angaja la nimic, nici eu personal, și nici pe alții prin mine (aluzie la preoții din Asociația Clerului). Oricât de mult îl apreciază pe Mager, azi nu pot lua o hotărâre, nici chiar pentru persoana mea.

(Mai sus uitai să însemnez: Când fu vorba despre Scriban, că guvernul este rău pornit împotriva persoanei lui Scriban, și că n-ar fi bine să se facă svon în jurul numelui dânsului)

Ne-am despărțit. Tot atunci a spus episcopul Ciorogariu, că se vorbește și de Comșa.

Dumin. 15 febr., seara

Am informat pe mitropolitul la Viena, despre tratativele de împăcarea mirenilor; despre intervenția episcopilor Ciorogariu (pt. Mager) și Ivan (pt. Stroia).

Luni 16 febr în Cluj

Ajuns în afaceri pe la Clerica din Cluj, pe la amiazi, mergeam spre Consistorul de acolo. Mă zărește episcopul Ivan din trăsură (căci mergea la primărie) și s-a dat jos din trăsură. M-a întrebat de venire; m-a invitat la masă (eu știam ce vrea). I-am mulțumit, neputând primi, deoarece aveam să întorc grabnic acasă, fiind vorba de un morb infecțios în casa mea. M-a ținut în drum de mână, netezindu-mi nervos degetele cu ale sale.

Am mers apoi la Consistor. Acolo păr. Stanca m-a întâmpinat cu aceea că episcopul Ivan are informația că eu lucru pentru Scriban. Am răspuns: informație greșită deoarece eu, n-am făcut nimic din ce mi se atribuie.

Atunci se știa că Goldiș colinda prin Banat.

Miercuri 18 febr.

Mi-a făcut par. casier cons. Stana niște comunicări: că a auzit de la Sever Ispravnic, că episcopul Ciorogariu va veni la Arad de episcop, dacă-l vor alege cu toții.

Joi 19 febr.

S-a decis la senatul bisericesc chestia președinției. S-a căzut de acord, unanim, pentru asesorul Păcățianu.

Eu, încă, în preziua, am zis lui Vașian, asesor, că orice vot vor da, să fie unanim, și că nu țin Cons. plenar de competent a se pronunța - cu vot de al mirenilor - în chestia prezidiului. Adecă-te, o zic acum: dacă mireni pot alege episcop, de ce nu ar pute avea vot la indicarea unui prezidiu trecător ?!

Tot joi 19 febr.

Am profitat de prezența asesorilor de la senatul bisericesc veniți la ședință. Li-am comunicat ce știu despre tendința de împăcarea mirenilor cercetați pe temă politică; cum vor ei acum să se afirme unitar la alegerea de episcop și ca lozincă e dată de a se supune minoritatea la votul majorității sinodale. Prin urmare, ne-am putea aștepta la aceea că mireni să ne impună episcop. Li-am spus că eu nu-s angajat și că trebuie să ne sfătuim asupra celor de făcut. Am adaus ca acelora, cu care am stat în contact dintre cele 2 grupări politice, li-am spus, că cred că și preoții vor fi de acord cu mine asupra acestui punct: că alegerea episcopului nu e numai chestie de vot, ci și de apreciere ierarhică-bisericească, pe care o poate face mai bine clerul, decât mireni. Am adăugat, că li-am spus, că preoțimea – cum cred – va insista să i se respecte această dorință.

Am atins, ca noi preoții să fim întâi în curat, cu lipsurile Bisericii și mai ales cu aceea, ce fel de episcop ne trebuie pentru binele Bisericii; că ar fi bine să ținem o consfătuire cu toți protopopii și cu delegația din tractele protopopești ai Asoc. Clerului, de sine înțeles și cu preoții de la seminar, și așa să luăm atitudine.

Cei prezenți și-au exprimat nedumeririle lor cu privire la preparativele mirenilor, eventual de a ne asalta.

Nu s-a luat nici o hotărâre.

Vineri 20 febr.

Cu medicul Dr. Groza (liberal).

La spitalul județean mi-a cerut păreri la situație. Am răspuns n-am angajamente nici mă angajez la nimic. Mă bucur de împăcarea aceasta dintre oameni; dar din împăcarea aceasta a mirenilor să nu rezulte alegerea unui episcop mai puțin apreciat de preoțime, care să știe mai bine lipsurile Bisericii.

Mi-a pomenit, că a fost el însuși, și cu alții, pe la min. Văitoianu, care se bucură de armonia ce se pregătește. Că Ciorogariu episcopul însă a fost pe la el (Văitoianu), de vr-o 5 ori „pisându-l” și la masă la ministru, pentru Magier.

Mai spunea că Goldiș nu e pentru Stroia, ci pentru altul.

El (Groza) însuși e pentru Comșa. De Scriban încă a venit vorba că la guvern sunt rău cătrăniți împotriva lui; că Ionel Brătianu se înfuriază chiar când aude de Scriban și se miră, cum se poate să se lucre în numele lui Scriban, când nu tocmai episcopia de frontieră a Aradului va putea să-l reabiliteze pe Scriban.

I-am spus: știu un lucru. Când Scriban a fost trimis de Soc. Ort. a Fem. Române la Congresul preoțesc din 1923 la Arad și a vorbit strălucit, iar preoțimea l-a aplaudat cu extremă căldură episcopul I. I. Papp care era la birou, la dreapta mea ca president, dimpreună cu mitropolitul: ai să vezi că Scriban va fi urmașul meu.

Vorba a mers mai departe. Iar la masă la episcopul, fiind invitat și Scriban, episcopul Papp l-a dus prin toate camerele sale, să i le arate.

L-am autorizat pe Groza să poată comunica acest lucru, petrecut cu Scriban.

Sîmbătă 21 febr.

Mi-a comunicat Dr. Groza, că prefectul Georgescu dorește să vorbească cu mine, la timpul pe care eu i-l voi fixa. Am răspuns că azi sunt ocupat, poate, luni voi avea vreme.

Tot azi mi s-a atras atenția asupra ziarului „Cuvîntul” care a scris că mitropolitul Bălan îl sprijinește pe Scriban, și că până și de trei ori îl va alege sinodul de la Arad, și dacă nu l-ar vrea guvernul.

Am să caut după gazeta aceea.

Mercuri 25 febr.

Sosește mitropolitul Nicolae la Arad.

La prezentarea noastră a Consistorialilor, înaintea Sa, ne-a asigurat că n-are candidat la episcopia Aradului. Vrea să ajute să triumfeze dorința bună și frumos exprimată din partea eparhioților. Chiar dorește să se ducă acest cuvânt mai departe.

Cînd am stat de vorbă separat cu mitropolitul - sara, după cină, în reședința episcopoească - am luat în revistă candidații, de cari s-a făcut vorba până atunci, și anume: Stroia, Mager, Scriban, Felea, ca unii despre care se aminteste. Mi-a pomenit mitropolitul și despre Dr. Stan de la Sibiu, eu am adăugat despre Roșca - Sibiu ! Atitudine însă - cum spunea mitropolitul - n-am luat, unul, pentru nimeni, deoarece nu vreau să am pe suflet zădărnicia împăcării mirenilor certați; și nici urmările dezastruoase, cînd ar eșua acel aranjament de pace și am ajunge să ni-se aleagă episcopul la București (după avizul guvernului). Mitropolitul nu mi-a exprimat vr-o dorință a sa, zicând (în acord cu părerea mea): să ne mulțumim a împiedica reușita unei eventuale candidări slabe la episcopie decât să cădem cu candidatura cuiva și să reiasă cineva, peste combinațiile și interesele Bisericii.

Mi-a spus și mitropolitul că știe de Scriban că stă rău la Curte și la guvern. Despre Dr. Stroia am spus că nu cred să fie potrivit, în general, la episcopieși, și mai ales pentru că e în apele tulburi ale intereselor episcopului Ivan, care i-a fost socru. De Mager a ajuns de a fi de acord, că e serios și ar fi bun candidat, dar e prea izolat sub raport social. Eu am adăugat, subliniind pornirea sa misionară. Dr. Stan, am adăugat, că eu nu știu să fie vădov și, deci, episcopabil. Mi-a spus cuvinte bune despre el, - dar fără a-mi cere vr-un angajament mitropolitul.

După această revistă peste candidați, a rămas să vedem desvoltarea lucrurilor și că, la caz de primejdie pentru interesele bisericii, vom iniția o delegație a Clerului, eventual la București.

În aceeași zi, mitropolitul l-a cercetat, după masă, pe d. Goldiș și pe prefectul Georgescu, care-l cercetase pe mitropolitul, fiind bolnav, la Viena. Mi-a spus

mitropolitul că l-a rugat pe prefect, să nu forțeze lucrurile, ci să lase dezvoltarea naturală a lucrurilor. Vom vedea ce va face. Eu nu am multă nădejde în prefectul.

Joi 26 febr.

Am fost la prefectul (la Banca Românească), după avizul Dr-ului Groza. M-a întrebat: cum de a reușit Păcățian, și nu eu, la conducerea din sedisvacanță ? I-am răspuns: îmi aveam motivele mele personale și obiective, de a crede că sunt în drept să fiu president la Consistor. Dar am dat aviz asesorilor bisericești: ori pe cine veți indica pt. presidiu, s-o faceți cu vot unanim, ca să nu se poată ivi cazul de contestabilitatea actelor (administrative, electorale: de deputați și de episcop); adică: să nu poată avea nici Păcățian, nici eu, motiv de a cere intervenirea altui for la deciderea presidiului consistorial.

Mi-a răspuns prefectul, că și dânsul află de foarte logic și just rezonamentul meu.

Dumineca 1 martie, în Sibiu

Am aflat svonul că și Dr. Stan candidează la episcopia Aradului.

Luni 2 martie, Sibiu

Dr. Stan m-a invitat la masă, seara zilei aceleia. Am primit. Eram rugat (prin pr. Aurel Popovici) să-i dau lista altor 7 deputați din eparhia Aradului, ca să fie și ei invitați. Am zis să caute la biroul congressional cari deputați sunt prezenți și să invite din ei pe care crede. Invitații erau: Păcățian, Manuilă, Dr. Cioban, Roxin, Dr. Barbu, apoi prota Givulescu. Au fost de față prof. Dragomir. La masă am conversat despre multe de toate mai ales despre politică; fără aluzii și, mai ales, fără angajamente pentru episcopie, și am mulțumit gazdei casei pentru ospitalitatea sa, îndeobște cunoscută încă de mai înainte.

3 martie, Sibiu, la mitropolie

Episcopul Ciorogariu mi-a spus și chiar m-a autorizat să dau vorba mai departe, că oricine i-ar pune numele în combinație cu candidatura la episcopia Aradului și s-o știe că nu e cu asentimentul său și că dorește să rămâie la episcopia din Oradea, până la moartea sa.

4 martie, în Sibiu

Cât am stat în Sibiu, am auzit mai ales, vorbindu-se ca de candidați serioși pt. Arad, de Dr. Mager și de Dr. Stan; dar mai ales despre Mager, căruia i-am spus, că nu-mi convine că epp. Ciorogariu îl lansează ca aderent al sistemului „canonic” din Biserică. Și i-am adăugat că, neavând eu angajamente, zic numai atâta: să fie vrerea lui Dumnezeu. Cât pentru Dr. Stan, am auzit că mitropolitul l-ar lansa; dar n-am putut verifica svonul.

Joi 5 martie, Arad

M-a cercetat, seara, Dr. Mărcuș, spunând că are sa vorbească și cu Păcățian. Mi-a comunicat, că se insistă din partea prefectului, pentru candidatura de deputați sinodali a lui S. Stana, R.Nestor și Stănijan și că se cere intervenirea mea pentru reușita lor. Prefectul - zice - delegă de reușita lor (după ce liberalii au deja prin aranjamentul cu Goldiș, 13, din 24 de locuri mirenești pentru candidați ai lor, la deputație sinodală).

Mi-a mai spus că s-a căzut de acord cu partizanii d-lui Goldiș (mirenii lor ar fi numai 11), ca să intre în sinod și patru neutri sub raport politic respectiv averescanii: Costina, Iancu, apoi....și...

Am răspuns: eu nu m-am amestecat nici până aici, ci am luat act pentru mine numai, despre împăcarea lor și despre candidaturile mirenilor și că m-am ferit de a mă amesteca în ele acționând ori împedecând, deoarece principiul lor, al mirenilor, a fost, a-și aranja numai candidaturile lor, mirenești. În ce privește candidaturile clericale, n-am atribuția de a mă ingera și nici nu vreau s-o fac, fiind aceasta principiul meu, și mai ales, să nu mă expun la un blamaj (dacă aș fi refuzat de preoți) ori la un reproș (că dacă libertatea electorală și morală a preoților alegatori aș căuta să o limitez. Și așa n-am dat răspunsul ce mi se cerea, ci i-am lăsat: ei s-au certat (adecă mirenii, ei să se împace; ei au început aranjamentele lor și de candidare pe urma împăcării fără să mă fi atras în sfatul lor de candidare, tot ei să-și încheie și aranjamentul acesta. Noi, preoții, n-avem să ne amestecăm; să răspundă ei pentru aceea ce ei fac, iar noi, preoții, pentru ceea ce vom face, vom răspunde. Deci, mi-am rezervat, și mie și alegătorilor preoți, deplină libertate de acționare. Acestea le-am gândit, dar nu i le-am spus d-lui Mărcuș, ca să nu creadă că eu aș avea intenții războinice, sau cel puțin de a mă pune de-a curmezișul cu împăcarea lor și cu aranjamentele lor, pe carii le cred a fi mai norocoase, decât dacă ar interveni cazul de-a ni se alege episcopul la București. Deci am continuat a spune d-lui Mărcuș: că mă bucur că se va convoca o consfătuire a protopopilor și a altora credincioși mireni, pe lumea viitoare spre a fixa candidaturile pe toată linia. I-am declarat, ca persoană n-am nimic împotriva celor trei candidați clericali. Dacă nu va eșea nimeni că vin pe urma dorinței prefectului voi face și eu; dar de propus n-am să-i propun eu. La caz însă, dacă alții ar veni cu alte candidaturi, îmi rezerv să-mi spun părerea (fără obligament pentru alții), că cine poate fi mai potrivit candidat.

Am discutat cu d. Mărcuș, 1-1/2 ceas, în biroul meu. Cum mi-a spus: ține el și ai săi, la autoritatea mea înaintea preoților și se vor fi temând că le voi face vr-un bucluc, dar n-am de fel intenții să stric armonia ce o creiază, ci numai să împiedic la caz de nevoie nizuința eventuală a mirenilor de a alege episcop după considerații politice.

Mi-a mai spus că d. Mărcuș, că azi în 5 martie se ține o consfătuire a mirenilor cu privire la candidări pe toată linia, deci și pentru preoți. La consfătuire, nu am fost invitat și nici nu m-am îmbulzit.

Vineri 6 martie 1925

M-a cercetat d. Goldiș, să mă întrebe de chestia tratată cu d. Mărcuș.

I-am spus și mi-a răspuns, că d-sa la avizat la mine, și că i-a dat acelaș răspuns în esență, că preoțimea n-ar vedea bucuros o influențare din afara candidaturilor clericale pt. Sinod.

9 martie 1925, Conferința de Consistor

Prezidează Păcățion. Prezenți: Georgescu, Goldiș, Lucuța, Roxin, Țucra, Lazăr, Muscan, Georgia, Manuilă, Cioroian, Mărcuș, Ispravnic, Robu, Barbu, Olaru, Ciuhandu, Beleş, Vățian, Călnicean, Stana, Botiș, Cioară.

V.Goldiș - își gace expozeul

Roxin - nu excepționează pe candidații noi, dar nu știe cum va înlătura candidații vechi.

Georgia - ... pe Cermeiu

C. Lazăr - că la Hălmagiu a candidat prof. Mager în numele Școlii normale, trimitând apeluri, și nu vrea să cedeze. Puta l-a refuzat. El însă insistă. Mai candidează și inv. M. Vidu.

Prof. Georgescu - că Mager s-a provent la asentimentul prefectului și a lui Goldiș. Prefectul dezmente.

Păcățian - provoacă pe protopopii prezenți să se declare asupra combinării listei.

Vățian - pomenește de Gh. Adam că a rămas din combinație și că a rămas și Ascaniu Crișan.

Lista propusă s-a primit (pt. Mireni)

Lista candidaților clericali:

Georgia - să nu se discute aici chestia.

Ispravnic - sunt considerați de luat în seamă, pe locurile unde nu-s protopopi: Cermeiu, Sebiș, Gurahonț.

Păcățian - Stana, Nestor, Stănijan.

Georgia - Sebiș, Cermeiu, Gurahonț (Cercuri).

Prefectul - accentuiază pe Stana și Nestor.

Roxin - preoții se cunosc; ei știu să se aprecieze mai bine. Lazăr din Zeldiș, tot poate să iasă față cu Stănijan.

Goldiș - să le pună ca dorință.

Păcățion - să le pună ca dorință.

Mărcuș - cere părerea mea.

Ciuhandu - dacă aici e armonie, eu nu voi produce desacord. Aș fi așteptat însă ca și noi, preoții să fi putut avea o consfătuire asupra candidaturilor preoțești. Dacă nu se face aici o contrapropunere la adresa celor trei preoți, nici eu nu fac contrapropunere.

10 (ori 9 martie)

Au fost notarii adunați la prefectură spre a primi ordinele prefectului în chestia alegerilor.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 20, f. 2-17]

4.

17 decembrie 1931: Ședința plenară a Consiliului eparhial
Alegerile pentru Adunarea eparhială

Păr. Georgia, revizor, substituitul secretarului V. Goldiș: a arătat, că a sosit de la Consiliul central bisericesc un ordin și un regulament provizor cu privire la restaurarea corporațiunilor parohiale și protopopești, precum și cu privire la alegerile pentru adunarea eparhială și congres. Spunea că regulamentul prezintă dificultăți mari de punere în practică, iar în alte privințe e defectuos față de regulamentele noastre electorale de pînă aci. A întrebat la celelalte eparhii din mitropolie și a constatat că nu este o normă și o procedură comună din partea lor, se adoptă unele măsuri de ici altele de colo, din regulamentul nou al Consistoriului central.

S-au discutat diferențele între cele 2 feluri de regulamente și s-a procedat eclectic: alegând de ici și de colo, pînă s-a ajuns la chestia delegării de comisari la alegerile „sinodale” preotești și la cele mirenești și s-a pus chestie: dacă păstrăm principiul „nostru” din Ardeal de a trimite comisari mireni și la scrutinarea voturilor electorale mirenești, ori se va trimite delegat-cleric și pentru aceste ?

Eppul a zis: prin noul Statut s-a obținut un principiu – cel ierarhic – ca la toate lucrările și corporațiile să preseadă preot.

Dr. Iancu Cornel, juristconsul eparhial a fost pentru păstrarea practicei noastre de a delega la scrutin bărbați mireni, ca să-i cointeresăm...etc.

În sfîrșit s-a decis să se trimită clerici la ambele lucrări constituționale, așa nu a insistat episcopul din nou.

Pr. Georgia a propus lista comisarilor, între ei și pe mine, la cercul electoral Pecica.

Ciuhandu (am zis cam următoarele): am rugat să fiu dispensat de această misiune onorifică. Motivam cu aceea, că, nu am siguranța că voi lucra exact în spiritul constituțional cuvenit. Eu am nedumeriri pe cari nu bucuros le spun, tocmai pentru că sunt nedumeriri: nu știu cât temei legal avem, să procedem așa cum acum procedem, adică în mod eclectic: fixîndu-ne o procedură împrumutată din 2 regulamente, unul vechi și unul nou.

Nu am gîndul să fac o propunere, nici pretenția de a da o lămurire măcar, ci mă întreb, eu însumi, așa nedumerit: dacă nu cumva ar trebui să ne hotărîm exclusiv pentru unul ori pentru altul regulament din cele două.

Nedumerirea mea este: are Consiliul central bisericesc autorizația, de a ne da un regulament provizoriu ? L-a investit congresul, sau nu - el, congresul, care e fostul legislativ, în această materie - cu această atribuție ? Da, sau ba ? Pentru că dacă nu, atunci, mai ales pe noi, cei ce ne avem regulamente probate și legale în această materie, nu ne poate obliga regulamentul Consiliului central bisericesc. Iar dacă Consiliul central are autorizația Congresului, încă și atunci rămâne chestia deschisă, chestia de interpretare, și adevărat: dacă acel regulament provizor, care are un rost temporar, de a umplea un gol, unde acel gol există, poate și este legal și consult să ni se impună nouă, celor din mitropolia Ardealului care-și are regulamentele sale, create legal de organul legislativ bisericesc, sau ca acel Regulament nou trebuie să se pună în aplicare numai dincolo de portiera mitropoliei ardelenene, unde nu există regulamente votate legal, în această materie ?

Eu personal aș înclina către această interpretare a situației, dar adaug, nu fac propunere, nici nu pun chestia în discuție, ci spun numai o nedumerire a mea, care mă face să nu am siguranța morală, că aș lucra corect, nici într-un caz și nici în celălalt, dacă aș primi comisariatul la Pecica, numai la alegere clericală sau și la despoirea scrutinului alegerilor mirenești.

Celălalt motiv al meu este: de o serie de ani nu mă mai ocup de problema constituțională - a regulamentelor și statului bisericesc -, deoarece la secția culturală nu am de a face ce ele. Le-am și descopiat aceste probleme din cugetul meu. Nici nu cred să mă ocup de ele, vr-odată, mai deaproape. Și așa rog să se trimită în locul meu alt delegat la Pecica.

Eppul: Domnule Ciuhandu ! Așa nu se poate ! Ce ar fi dacă toți comisarii ar răspunde așa ? În ce situație aș ajunge și am ajunge, dacă toți s-ar da de o parte ?

Eu:?? (am tăcut fiindcă exagera).

Eppul: Te rog, unde am ajunge dacă toți ar răspunde ca d-ta ?

Eu: Nu cred să provină un asemenea caz. Ci eu, mă gândesc la cazul meu, la nedumeririle mele, și că, o mărturisesc, nu mă mai pasionează problemele de constituție bisericească.

Epp: D-ta trebuie să primești !

Eu:??

Epp: D-ta știi, că episcopul are dreptul să poruncească.

Eu: ??

Epp: Da, d-ta trebuie s-o ști asta !

Eu: (rece și cuviincios). Să mă ierțați Prea Sfințite, în clipa de față nu știu, unde se găsește acel drept. Vă rog să mi-o spuneți.

Eppul: D-ta ai să primești când te trimite Eppul !

Eu: Rog încă odată, binevoiiți a-mi spune unde se găsește scris dreptul acela, cu de aceste chestii ?

Eppul: Eu, Episcopul, te trimit și trebuie să mergi.

Eu: Dacă e poruncă, voiu împlini porunca așa cum voiu ști și voiu putea.

După ce am terminat eu, a grăit:

Dr. C. Iancu spunînd, că dînsul n-a știut de considerațiile ce le-am expus eu. A insistat din nou pentru delegați sau comisari mireni.

Restul discuțiilor nu interesează.

Ne-am ales, vasăzică, cu măsurile eclecticice: dintr-un regulament și din celălalt – tohu vabohu – vieții noastre bisericești.

Ulterior am constatat – după ce în ședință nu a răspuns nici episcopul și nici referentul Georgia la întrebarea despre autorizațiile, ce le avea Consiliul central bisericesc de la Congresul național – că Congresul din 1929 prin concluzul său nr. 62, a primit ca Consiliul central să facă un regulament și să-l pună provizoriu în aplicare.

Ceea ce însemna și înseamnă iarăși acelaș dubiu al meu:

1. Dacă Regulamentul „provizoriu” poate scoate din vigoare și înlocui o serie de regulamente legale din mitropolia ardeleană, sau nu ?

2. Dacă nu cumva la noi trebuia să rămînă regulamentele noastre, pînă la înlocuirea lor cu altele, votate și aprobate, de Congres.

Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 545-547]

5.

Boboteaza de la 1932
- la Catedrala din Arad -

Aș fi fost mai bucuros să bolesc, decât să văd lucrurile ce am văzut, în aceeași zi la catedrală.

Le scriu, pentru mine, pentru vremuri, când, poate, va trebui să reclam îndreptarea lucrurilor, ori să – mă apăr de cei ce fac asemenea lucruri.

La Utrenie: au slujit preoții parohiei: Prot. Vațianu cu pr. Turic, Codrean și Mihuț. - Felea a absentat locuind în Șega.

Eu am fost la Utrenie, fără să slujesc.

La Liturghie: a venit, ca pontificant, Dr. I. Suciu arhimandritul, deși la Utrenie lipsise cu desăvârșire (mai lipsiseră și alții, dar cel puțin nu s-au îmbulzit pe Sf. Altar, la Liturghie).

Cu Suciu am slujit: eu, Vățian, Turic, Hălmăgean (l-am văzut la utrenie ? nu știu), Mihuț și Codrean - și doi diaconi: Măciniș și...

Suciu a făcut toate pontificaliile.

Cînd am ajuns la priceasna, Suciu a spus: Eu nu mă pot cumineca (deci să nu i se facă parte din sf. agneț).

Prot. Vățian i-a reproșat:

- Atunci, dacă nu ne poți cumineca, nefiind gata, nu puteai să pontifici. Asta înseamnă că tu ți-ai făcut pregătirea canonică de cuminecare, și nu trebuia să te împulzești nici la pontificare, pe dinaintea altuia, care ar fi pregătit.

- A-a-a...Suciu a început să răspundă, îngânând răspunsuri neprecise și nelogice și fără temeii.

- N-aveai să te apropii de sf. Altar să slujești liturghie dacă nu erai pregătit. Țsta e lucru hotărât !

- D-apoi la sate, preoții de la sate a...a...

- La sate, nici la sate nu e așa. Acolo se ține mai bună regula decât aici.

Dialogul s-a contaminat...și s-a încheiat cu aceea că, în loc de 6 slujitori de liturghie, ne-am cuminecat numai patru preoți; al 5 lea preot nu, și nici cei doi diaconi. Deci Suciu mai avea tovarăși în rău!

„Autoritățile” doriseră să se înceapă „Boboteaza”- sfințirea cea mare apei - la ora 11; deci, pe atunci să fim gata cu liturghia.

Sub asemenea sugestii, era gata „strana” să ne deie „gata” cu liturghia la ora 10,40. Dar episcopul nu venise încă ! A sosit și a intrat în Biserică, d-abia la „Cu frica lui Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați” (la Utrenie nu fusese. Nici nu vine la Utrenie, decât la ziua 1 de Paști).

Am terminat Liturghia, pînă la locul de intercalarea serviciului sfințirii apei.

Atunci s-au mai ivit și alții slujitori, răsăriți pe orizontul „liturgic” al zilei. Deși, cred eu, n-aveau dreptul să facă această slujire decât numai cei ce slujiseră la liturghie, deoarece, dacă ar fi altmintea, liturghia trebuia încheiată și numai după aceea să se facă sfințirea apei.

La sfințirea apei a pontificat Episcopul, cu asistența noastră, a celor de la liturghie - afară de Turic, care s-a desbrăcat înainte de începerea sfințirii apei, pentru a face „loc” și a da ornate lui Dr. T. Botiș - s-au mai adăugat la slujire: revizorul Georgia, consilierii referenți Păcățion și Muscan apoi Dr. Ghe. Popovici prof. și Felea, dintre cari cei cu numele subliniate nu fuseseră nici la Utrenie...

Așa se slujește la Arad, nu ne-am deochia !

Cine să-și bată capul cu de acestea ? Vlădica nu; referentul bisericesc - nu; Eu am grăit, și în alte rânduri, dar în zadar. Vățian- la fel !

De catedrala asta n-are nimeni grije.

Post-Scriptum. De data aceasta a reușit Vățian ca otpustul liturghiei care s-a încheiat în liber (unde a fost și sfințirea apei) să-l facă pontificantul liturghiei (și nu pontificantul-surogat) pînă ce episcopul a mers să verse în vasele mari apa ce o sfințise.

Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 556]

Serbările Dim. Țichindeal
(Dialog cu episcopul, la 2 dec. 1932)

Eu: (intrând în biroul P. Sf. Sale Episcopului Grigorie) Sărut mâna, P. Sf. tocmai aveam de gând să viu eu, mai nainte de a Vă spune Par. Păcățianu că în ce impas sunt, pe 4 dec.

Eppul: Da; că d-ta ești referent cultural, și nu poți lipsi de lângă episcopul la serbările lui Țichindeal.

Eu: Vă rog să mă ascultați, de ce este vorba, căci eu nu am zis că voiu absentă. Dar sunt într-o dilema, încotr-o colizie de datorințe, ce n-am putut-o prevedea.

Epp: Dar serbările Țichindeal sunt și ale episcopiei...

Eu: Vă rog să m-ascultați de ce e vorba din partea mea. Înainte de a ști, la 23 noiembrie 1932 că am să merg la Becicherecul Mic, se fixase termenul adunării generale a comunității școlare de la Liceul de fete, unde sunt președinte de comitet...

Epp: Dar d-ta ești consilierul referent al eparhiei și ai această datorie să observi întâi de toate...

Eu: ...?

Eppul: Da, vezi, Dumnezeu este mărturie, că n-am nici o reticență...și trebuie să spun, că d-ta ai fost cel dintâi, pe care Te-am invitat pe la vizitații canonice, și mi-ai spus mai apoi, să nu te mai chem. Ai o atitudine, care...

Eu: P. Sfințite, să vorbim întâi de chestia mea cu liceul de fete...

Epp: D-ta ești unul dintre preoții mai distinși și-am dorit să fii lângă mine la vizita canonică; și ai această atitudine de refuz. Dar la alte celea ai mers...(suna telefonul; epp întrerupe, apoi continuă)

Epp: Adevărat e, că mi-ai spus să nu te mai chem la visitații canonice?

Eu: Da; dar îmi am motivele mele sanitare, întâi de toate...Sunt bolnav de rinichi. Eu știu, cum eliminez la petrii...

Epp: Dar în alte părți; la alte lucruri ai mers ?

Eu: Nu înțeleg, la ce aluizionați ? Rog, să-mi spuneți deschis !

(telefonul suna din nou)

Epp: Ai fost în propaganda politică. Nu-i așa ? acolo ai putut.

Eu: Am fost; da, dar...

Epp: Eu nu ți-o spun asta, pentru ca să crezi , că doar Te-aș împiedica de la asta...

Eu: Dar, cât timp am fost ? A fost vorba de...(voiam să-i spun: vr-o 2 zile numai, ceea ce nu face atâta, cât a umbla pe la toate sfințirile de biserici și la toate vizitațiile canonice). Eppul însă mi-a tăiat vorba:

Epp: Vezi, că ai fost; am dreptate deci, când ating această atitudine a D-tale.

Eu: P. Sfințite ! Și asta o putem discuta și cred că ne-am înțelege, dar să le luăm chestiile pe rând.

Chestia mea de la liceu e următoarea: Am ajuns acolo, președinte fără să vreau. N-am știut că voi fi ocupat pe ziua de 4 dec. cum insista în prospect...

Epp: Dar, vezi, d-ta ești întâi consilier cultural și asta trebuie s-o satisfaci.

Eu: Nu am zis că nu merg la Becicherec... Dar ce să mă fac dacă am ajuns în colizie de datorințe, deoarece...

Epp: Poți d-ta să pui mai sus datoria de la liceu față de cea de consilier cultural ?

Eu: Lăsați-mă să Vă lămuresc. Dacă aici, sunt consilier cultural, în slujba bisericii, dincolo sunt cetățean, cu datorii ce le am printr-o lege de stat.

Epp: D-ta trebuie să știi care îți este datoria !

Eu: Atunci, mă duc și demisionez de la liceu și din toate onorurile ce le am, căci nici așa nu le-am căutat...

Epp: ??

Eu: Lucrul stă așa: Înainte de a-mi spune P. Sf. Ta că am să fiu și eu la Becicherec, se statorise ca adunarea generală a comunității școlare de la liceu să se convoace pe 17 dec. După legea comitetelor școlare, ședința se poate ține numai cu participarea alor 2/3 părți din cei vro 300 părinți ceea ce nu se îndeplinește niciodată, căci părinții nu vin în așa număr. Și atunci, în mod automat- după cum cere legea - la 8 zile se ține ședința cu atâția participanți, câți vin. E tocmai cazul nostru. Dumineca trecută nu a venit aproape nimeni la ședință; iar la Dumineca viitoare trebuie să se țină ședința cu atâția cîți vor fi prezenți. Eu, personal, nu pot schimba situația, nici termenul ședinței să-l mut pe altă zi.

Epp: Dar d-ta ești întâi slujbașul bisericii...

Eu: Bine; așa e. Dar ce să fac, când avem chestiuni ca aceea a bugetului școlai, pe care avem să-l votăm, fiind legați de termine din legi și ordinațiuni ministeriale ?

Epp: E treaba d-tale; dar cum se poate să lipsești de la datoria unde te cheamă slujba bisericească ?

Eu: Am spus: Voi demisiona. Mă duc să iau contactul cu d-na directoare...

(intră pâr. Păcățianu; eu am ieșit)

Postscript

3 Dec. 1932

Am fost la P. Sf. Sa și i-am comunicat, că am posibilitate regulamentară de a fi înlocuit la adunarea generală din 4 dec.; deci voi merge și eu la Becicherecul Mic.

Plecarea fusese aranjată așa: să plecăm, cu Georgia și cu Muscan, dimineața zilei de 4 dec., ca să slujim la liturghie. Pâr. Muscan și-a adus ornatele. La gara din Becicherec nu ne-a așteptat nimeni. Pâr. Muscan și-a dus cufărul, și toți trei prin noroi cu reverenzile ridicate, - și sosiți după ora 10, cînd n-am putut merge nici la biserică.

La întoarcere, am plecat iarăși, toți trei - reverențele suflecate pînă la brâu, întorcând acasă cu „gloria” ce nu ni se potrivea ca unei suite episcopești...

Pentru asta trebuia forțată mergerea noastră la Becicherec ? Ca și altă dată, aceleași îngrijiri și cu acelaș prestigiu...Mulțumesc „frumos” !

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 599-601]

7.

Ședința din 7 Mai 1934: înainte de masă
a Adunării eparhiale din Arad

La ordinea de zi: referenda comisiunei economice

Membrii în comisia economică:

Raportor: Dânsul a făcut o expunere sumară a problemelor.

A ajuns la chestia bugetului: O votare cu ochii închiși !

Ascaniu Crișan, deputat a propus să nu se considere bugetul ca definitiv votat, ci să se lase posibilități pentru ca în buget să se poată încadra și necesitățile secției culturale, ale căreia raport nu trecuse încă prin discuția adunării eparhiale.

Adunarea a primit.

(șed. după masă):

A venit la ordinea de zi referada comisiunei culturale, care a subliniat, că secția culturală nu are un buget pentru necesitășile sale și că fără de buget ea e în imposibilitate de a lucra. A propus să se acorde în buget, la dispoziția secției culturale, minimal 100.000 lei.

Episcopul (nervos) a cerut isvoarele: de unde aceea sumă ?

Am luat și eu cuvîntul, mulțumind lui Crișan, pentru că a insistat înainte de masă în interesul bugetului și, m-am identificat cu propunerea sa de acum, care era și a comisiunei culturale.

Am spus (rezumativ): odinioară bugetele se ceteau întregi, ori de nu se publicau în anele eparhiale, dar de o serie de ani, aceasta nu se mai face, nici una nici alta. Odimioară se aranja bugetul pe senate (secții, azi) așa că fiecare secție știa: ce sume îi stau la dispoziție. Acum însă - nu știu, după bugetul colectiv: ce aparține secției culturale, ca să-mi pot face proiectele mele de acțiune.

Am trecut la necesitășile secției culturale.

Odimioară, pînă nainte de cîțiva ani, făceam și inspecțiile învățămîntului religios la școalele secundare și profesionale. Mai apoi s-a zis: că nu avem mijloace pentru aceste inspecții. Atunci inspecțiile înv. Religios secundar și profesional a fost trecut asupra protopopilor, cari nu l-au făcut acest control.

Aceasta e starea de doi ani încoaci. Iată o necesitate: inspecția înv. Religios, pe care am mai făcut-o și-o va face dacă vor fi mijloace materiale spre acest scop.

Altă necesitate: inspecția organismelor religioase și culturale și direcționarea lor pe teren. Diriguirea lor numai de la protopopie, nu e suficientă. Ele au trebuință de-o diriguire prin inspecție centrală. Dacă o credeți necesară creați mijloacele, oricine - eu sau altul - va fi încredințat cu această inspecție sau diriguire.

Mai sunt alte și alte necesități - cari pot spori pe măsura mijloacelor materiale ce le veți crea.

Mai menționăm problema misionară și de propagandă culturală, procurarea de cărți etc. Pentru necesități de informație în legătură cu problemele date în grija secției culturale.

N-am putut încheia însă - și mai voiam să amintesc de misionarii protopopești cari n-au nici o retribuție sau onorar.

Văzând situația cum se desvoltă, am scurtat expunerea zicând: dacă vreți să vă informați asupra resurselor bugetare, vă rog cetiți bugetul întreg...

Nu mi-a răspuns nimeni: nici că cere cetirea bugetului și nici că se împotrivesc dorinței mele.

În această situație, s-a ridicat apoi părintele D. Muscan, deputat și consilier economic, spunînd, că bugetul de acum prevede deja sume pentru necesitățile secției culturale; că m-a poftit să merg să văd: ce e în proiectul de buget.

Eu: am răspuns: nu era o chestie a mea personală, ca să-mi reclam informații. Trebuia să arătați secției culturale, nu mie, aceea ce avea de spus.

Muscan: A contestat îndreptățirea așteptării mele; „că doar n-o corespunda în scris” cu altă secție. Așa a mers vorba pe încurcătura de noțiuni, proceduri.

Episcopul era mereu irascibil, că se discută chestia.

S-a urmat apoi cu referada comisiunii culturale, prin prot. Cioroian (raportor) asupra rapoartelor speciale ale secției culturale.

Cînd s-a discutat raportul special asupra societăților Sf. Gheorghe, s-a propus punerea în aplicare a Statutului complectat la Sibiu. Cioroianu a adăugat de la sine ideia că problema tineretului și peste tot a organizării acestuia să fie încredințată unuia din consilierii onorifici ai secției culturale.

Dr. Marsieu: a propus pe Cioroianu

Cioroianu a zis că primește.

Ciuhandu (am spus): sunt de acord cu propunerea par. Cioroianu, nu din alt motiv, decât că repartizarea unor probleme de la oricari secții se mai face și aiurea. Păr. Cioroianu, prin lectura și preocupările sale e indicat pentru ca să studieze și să direcționeze această problemă. Un singur referent care aș fi eu nu ajunge să se specializeze în toate problemele atribuite secției culturale (învățămîntul religios, organizații religioase, misionarism, propagandism cultural etc.) mai ales când spre aceasta nu avem un buget și nici posibilitatea de-a cumpăra o carte, necum de a mă deplasa în eparhie ori în alte părți pentru a face experiențe.

Episcopul s-a arătat nemulțumit că se proiectează diferențierea aceasta, și l-a luat pe scurt pe Cioroianu: cum ar îndeplini asemenea lucrare ?

Cioroianu (jenat și docil) a răspuns, că acum, momentan, nu aş putea da programa de activitate, dar și-ar ști-o întocmai, când ar trebui.

Eppul (și mai nemulțumit) s-a pronunțat împotriva acestei distribuții de muncă, prin care referentul (adecă eu) ar scăpa de lucru...

Ciuhandu (după ce a tăcut episcopul): n-aș crede că există temeiuru de a mi se atribui că aş fi vrut vr-odată să fug de lucru, (eram cât p-ace să-l rog să pună actele mele din 1933 în cifre de...exibite, în comparație cu cele 365 de acte ale secretarului, post pe care vrea să-l susțină. Actele secretarului sunt suficiente pentru un post ? Eu cu... acte „fug” de lucru ? Dar am tăcut în această direcție și, stăpânindu-mă cu greu, am ripostat numai atâta:) Eu am fost nemulțumit numai atunci, când nu mi s-au asigurat mijloacele bugetare pentru a munci!

Tot în decursul discuțiilor (la buget ori la referenda asupra raportului cultural, nu știu sigur) am făcut o aluzie la vechimea mea de 30 de ani în sinodul eparhial.

Eppul: s-a băgat în vorba mea, sarcastic, zicînd: „asta am auzit-o deja,, (Dar în sesiunea actuală nu o putuse auzi, căci n-am rostit vorba. În sesiunea trecută (1933) am avut concediu, din motive sanitare, întreaga sesiune.

În sesiunea din 1932: nu cred că mi-am deschis gura în sinod.

Când aşadar a mai auzit vorba ?

Ce rost avea întreruperea ?

Alta: Tot în ședința de azi, - s-a răsturnat un băț din apropierea mea și, căzând, a făcut zgomot. Era bățul meu, greu, de abanos.

Eppul a făcut „spirite”. Întrerupând pe un orator, i-a zis: „să bage de seamă, că dl. Ciuhandu gătește bățurile...”

E serioșitate aceasta ?

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 626-630v.]

8.

8 Mai 1934

(Dialog în Cancelaria profesorală de la Acad. teol.)

- cu prilejul adunării eparhiale -

Ciuhandu: Vă comunic, Prea Sfințite, că cei trei domni (Dr. Cosma, Dr. Veliciu, Dr. Mircu) sunt gata cu moțiunile în chestiile catolice, cari vin azi la adunarea eparhială.

Epp. Grigorie: Bine.

Ciuhandu: Iar alocuția mea de reamintirea frământărilor religioase de la 1834 încă o am gata.

Epp: Bine. Ia șezi s-o vedem.

C: Vă pot spune, că nu cuprinde decât un resumat istoric al evenimentelor, dar nici o moțiune nu propun. Așadar nimic prejudiciator nu cuprinde în sine.

Epp (totuși dorea s-o vază).

C: Nu știu, dacă nu grăbiți la ședință...Dar dacă vreți Vi-o pot da, să o vedeți până se cetesc procesele verbale.

Epp: Bine.

C: (I-am dat manuscrisul)

Epp: Dar nici o moțiune nu propui ?

C: Nu. Veți vedea, că păr. N. Popovici (notar general al adunării eparhiale), dacă și ce s-ar putea propune.

Epp: (voia să se ridice să plece la ședință)

C: Eu mai am o vorbă, P. Sfințite. Trebuie să Vi-o comunic, cu părere de rău de altfel, că am ajuns în situația, că m-am decis să-mi dau demisia din adunarea eparhială, și n-am voit s-o fac înainte da a Vă încunoștința.

Epp: Cum ? De ce ?

C: Nu mai vreau să ajung în situația, ca în public să apar, ca și când aș fi în contradicere cu P. Sf. V. În ședințe de Consiliu eparhial, putem fi în deosebire de vederi, dar asemenea situații îmi displac în publicitate, cum e adunarea eparhială.

Epp: Cum așa ? Ce motive ai ? Nu vezi, ca D-ta le provoci (conflictele) ? Se vede că nu Te cunoști însuți !

C: Greu m-am hotărât la aceasta, și nu fără de motive.

Epp: Va trebui să arăți motivele în adunarea eparhială.

C: Nu știu, dacă pot fi obligat să dau o motivare.

Epp: Adunarea are să-ți refuze primirea demisiei.

C: Aceasta nu ar altera hotărârea mea, care e definitivă. Eu am dreptul să renunț; și acest drept nu mi-l poate lua nimeni.

Epp: D-ta trebuie s-o știi, că eu, episcopul, sunt împotriva. Trebuie să rămâi în adunarea eparhială. Ai să dai acolo lămuriri când Ți-o vor cere.

C: Spre acest scop nu e indispensabil să fiu și deputat. A da lămuriri fără calitate de deputat, aș înșelege-o și nu m-ar supăra. Aș face-o. Dar deputat...

Epp: Trebuie să rămâi în adunarea eparhială, că doar D-ta ești...

C: Mi-a fost destul de trezeci de ani, de când am întrebat întâia oară deputat sinodal.

Epp: D-ta ești un preot distins și trebuie să înțelegi, că-Ți este locul acolo, și nu poți demisiona.

C: Dreptul de-a demisiona este un drept personal. Nimeni nu mă poate obliga să mai port onoruri, cari îmi displac...M-am săturat de ele.

Epp: Nu ai motive de a demisiona.

C: Am motive, cari, pentru starea mea sufletească și sanitară sunt tocmai de ajuns.

Epp: Ce motive ?

C: Nu le-aș putea expune acum, nici nu e necesar în legătură cu demisia ce am oferit-o. Dar ele există. Altădată, mai cu răgaz aș putea să Vă spun.

(întră rectorul Dr. Botiș, ca să-i comunice episcopului, că membrii adunării eparhiale așteaptă să intre episcopul la ședință. Era aproape de ora 11 a. m. - Eppul îl refuză și rămâne cu mine, mai departe, de vorbă).

Epp: Așa cum Te porți, mă silești să cred, că lucrul împotriva mea. Dar eu îți pot fi de folos.

C: Eu nu știu de aș avea de cerut de la cineva. Eu nu fac chestiune personală, decât din a mea parte, că doresc, ca să mă eliberez de sarcina morală a deputației.

Epp: De ce ? Vezi că ești împotriva mea ? Ce ai ?

C: Eu nu fac chestiune personală împotriva P. Sf. Tale, dară...

Epp: Așa Te porți...Și uiți că Dumnezeu este judecător între noi ! Și să fie !

C: Eu nu mă judec cu P. Sf. Ta. Nici nu vreau s-o fac. Și dacă e vorba să dau o scurtă concretizare, îmi displac unele lucruri cum decurg în eparhie și anturajul P. Sf. Tale.

Epp: e anturaj ? Eu îl am cum l-am moștenit.

C: - am gândit și nu i-am replicat: Pe Georgia nu l-ai moștenit, ci l-ai primit de dragul vechiului anturaj; doară era văr cu Muscan și cu Goldiș și prieten cu Păcățianu. Iar acum, pe Cioroianu, un om de condiții morale slabe, îl atrage spre sine, să și-l aibe aici, în centru. Nu i-am replicat eu ecestea, că am continuat.) Aș putea răspunde: De pildă cazul diaconului aceleuia, necuvios și necuviincios (era Ioan Cioară, agreat la curtea episcopului și intim al dînsului). Am făcut denunț împotriva lui, în scris, și P. Sf. Ta ai luat în nume de rău !

Eppul: Cum să nu ? Se cuvenea aceea, ca D-ta, în Arad fiind, să-mi trimiți denunțul pe poștă ?

C: (L-am privit și nu i-am mai răspuns, că, înainte de denunțul scris îi grăisem episcopului cu vorba, de mai multe ori, despre purtările lui Cioară). Am făcut caz de curățirea anturajului, dar dacă P. Sf. Ta ți-a displăcut, din orice motiv, îmi văd de treabă.

Epp: Nu te poți vaiera de anturaj, că ști bine, că eu, la început, pe D-ta te-am invitat cu mine pe la vizitații canonice, pînă nu mi-ai spus, că nu poți veni, fiind bolnav...

C: Nu-mi credeți boalei ? Vara trecută, în iunie, m-a trimis doctorul cu boala mea de inimă, la Buziaș. Și acum am certificat medical, să Vă cer concediu pentru iunie, pentru Buziaș. Sunt nevoit, anual să fac asemenea băi. Prin urmare...

Epp: Ți-am și dat concediul...

C: Da; cu starea mea sanitară, și cu nemulțumirile sufletești, că văd multe lucruri că nu merg bine, - credeți-mă, sunt nevoit să evit enervările. Nu-mi trebuie, nici deputația sinodală; nici alte comisii și misiuni onorifice. Îmi este prea destul munca și misiuni onorifice. Îmi este prea destulă muncă de birou în ceasurile de birou, iar în afară de ele să-mi văd de studiile mele, în cari îmi aflu mulțumirea. Iată, de ce trebuie să insist pe lângă demisia mea.

Epp: Nu-ți dau voie s-o faci ! S-ar provoca scandal în adunarea eparhială.

C: Eu, totuși, rămân pe lângă demisia mea.

Epp: S-ar tulbura în adunarea eparhială atmosfera care trebuie să domine azi, când vin moțiunile în chestia concordatului, a Statutului catolic și a restabilirii ministeriului cultelor.

C: (?) (I-am privit numai)

Epp: O vrei asta ?

C: Nu o vreau, ca să se știe efectul lucrărilor în chestiune (doar eu îi avusem la mine acasă, pe cei trei deputați cu cele trei moțiuni; și m-am înțeles cu ei: c are cum să-și prezinte chestiunea și moțiunile. Le dădusem chiar și isoarele de informație și de studiu și stabilisem încâtva mersul ideilor de legătură în seria moțiunilor, pe care aveam s-o deschid eu, cu expunerea mea despre evenimentele de la 1834) De aceea – continuam – în fața acestei situații, Vi-o declar P. Sfințite, hotărârea mea de a demisiona mi-o susțin, dar nu Vi-o prezint în ședința de astăzi.

Epp: Dar, peste tot să abtast de la ea.

C: Nu o pot face ! Și rămâne, ca motivele mele să le cunoașteți altă dată.

Epp: (întinde mâna spre mine; i-am prins-o dar nu i-am sărutat-o. A intrat apoi în ședință.)

După ce mi-am început expunerea comemorativă - la care eram deja angajat cu cei trei deputați cu „moțiunile” - și terminând, episcopul mi-a mulțumit pentru expunere și a propus de la sine o „moțiune” cu privire la complectarea comemorării făcute de mine.

La timp potrivit voiu interveni pe chestia „anturajului” și pe cea a treburilor proaste ce se fac în eparhie.

Notă:

Mai mulți deputați sinodali, chiar și dintre cei ce nu-mi sunt intimi au remarcat ieșirile de ieri ale episcopului, în legătură cu ideile ce exprimasem - mai radicalist - în discuțiile din ziua precedentă.

La 9 Mai 1934:

Episcopul mi-a dăruit-o cartea sa „Flori din grădina sufletelor”, - cu dedicație: „Cu arhieresti binecuvântări și cu dragoste” (!? La ce ?)

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 632-633]

9.

Chestia „Șepreuș”

Aflasem despre gândul fratelui meu Teodor, paroh în Roșia (Bihor) – văduv și cu familie avizată la creștere – că ar fi bucuros să vină preot la Șepreuș, de unde-i

era soția, acum răposată, și unde cumnata-sa, preoteasă văduvă i-ar îngriji cei trei orfani și ar înzestra pe nepoata-sa, fiica lui Teodor. I-am spus: s-o facă, dacă crede că e mai bine așa, și dacă află aranjamentul, ca să nu ni-se pustiască casa părintească, spre a fi de ocară. A aflat expedientu cuvenit, și astfel mi-a spus-o că are aprobarea episcopului Orazii de a compete și că-i mai trebuie încuviințarea episcopului Aradului, de a se prezenta în parohie, la concurs.

Nu i-am oferit intervenția mea la episcopul Grigorie, din pricina raporturilor noastre necordiale, ca să nu stric fratelui. Deci, el a pipăit pe altă cale, să ceară încuviințarea episcopului Grigorie.

Când eram în Vața de Jos, în iulie-august, fratele m-a certat, și l-am lămurit în astă privință. Deci s-a apropiat de anturajul episcopesc de la Arad prin ing. Novac, care a luat contactul cu d. Mircea – prieten vladicesc – directorul economic al spitalului județean din Arad. De la acesta a aflat că episcopul Grigorie a zis: dacă Ciuhandu – adică eu – îl voi ruga, să deie voie fratelui meu, nu mă poate refuza.

Vestea aceasta mi-a adus-o la Vața, d. inginer Novac, o rudă a lui Teodor, prin alianță. El mi-a dat atunci lămuriri și în alte privințe, că și dânsul – deși de altă confesiune- este perfect orientat asupra raporturilor din biserica noastră, despre mersul lucrurilor în „centrul” eparhiei Aradului, și despre situația „specială” în care mă aflu eu, și era convins, că nu era în înțelesul fratelui să acționez pentru el, ca nu cumva să-i stric. Acum, însă, după declarația episcopului, crede că trebuie să intervin.

M-am lăsat convins și deci i-am scris episcopului o scrisoare de cuprinsul următor:⁷⁶³

.....
764
.....

Întors de la Vața, i-am mulțumit episcopului pentru încuviințarea dată fratelui, accentuând cu graiul necazurile lui materiale, familiare și văduvia.

Aflând de oarecari resentimente ale preotului Ursuț din Șepreus, i-am scris și mi-a răspuns binevoitor⁷⁶⁵.

⁷⁶³ Nu este reprodusă scrisoarea.

⁷⁶⁴ Punctele aparțin lui Gheorghe Ciuhandu

⁷⁶⁵ Iată scrisoarea preotului Ursuț:

Șepreș la 20 sept. 1934

Prea Cucernice,

Primind epistola Dvoastre, am cinstea a Vă răspunde în următoarele: Să aveți vă rog toată încrederea că, eu nu pun nimica stăvilă în reușita fratelui Dvoastră. Cu plăcere păstrez și eu timpul petrecut în mediul atâtor bărbați de mare valoare de care Preacucernicia Voastră cu atîta cinstă faceți parte.

Rog să fiți liniștiți din partea mea căci eu, nu sunt în contra voinței Dvoastră. Primiți expresia deosebitei mele stime ce o păstrez față de Dvoastră.

devotat

Cornel Ursuțu

Anexez % scrisoarea lui.

20 sept. Aveam informații de la oamenii cu bune legături în Șepreuş, că lucrurile se dezvoltă normal și că fratele are nădejdi bune.

24 sept. Am aflat că fratele a căzut, - că protopopul Cosma, un satrap, - cu bune legături la curtea episcopoească- a exclus din lista de candidare pe Șeran fără de motiv (vom vedea), și că alesul, teologul Tău, a lucrat cu bani: de la 100-200 lei de vot.

25 sept. Azi m-a cercetat inv. tău din Cernei, tatăl „alesului” de la Șepreuş. (El se mai adresase mie, când fiul său căzuse la alegerea de preot de la Cermeiu, locul său natal. Mi-se vaiera de nelegiuirile electorale, de neanchetarea fraudelor și silniciilor, nici la scaunul protopopesec, nici la Consistor, și că a trebuit să apeleze la mitropolie în care privință scrisesem și eu acolo în cauză). A intrat la mine, în birou, pe la ora 10 a. m., cu oarecari jenă și cu un curaj forțat, începând vorba:

- Să nu Te superi pe mine pentru Șepreuş, ca, părinte fiind, trebuia să mă îngrijesc de fiul meu.

- Înțeleg. Ce supărare să am pentru asta ? Concursul admite concurența, numai lucrurile să fi mers bine.

- A decurs alegerea cumsecade.

- Câte voturi s-au dat ? Cine câte a primit ?

- După, fratele Dv. a avut 140 voturi, iar fiul meu 208. Așa-i că nu vă supărați?

I-am răspuns convențional și destul de rece, fără să intru în meritul chestiei (îmi era contimporan, cînd eu studiam teologia, el la preparandie).

Ne-am despărțit.

26 sept. Dau peste Dr. Iorgovan și diaconul Cuznețov, în biroul lor, comentînd fărădelegile de la alegerea de la Șepreuş și spunînd că și în alte locuri merg tot așa alegerile și – nu se anchetează. Nici la Cermeiu, nici aiurea.

Mi-au mai dat informații, că după cum ei au auzit „alegerea” s-a început cu bătaie în biserică, au fost luați la pâruială cei ce au cerut votarea secretă, - că protopopul nu a voit să încuviințeze votarea secretă că doar nu va sta el sub „teroarea” celor doritori de vot secret (???)

Tot în 26 sept., am aflat de la aceași, că protopopul Cosma și Tau, tatăl, au fost pe la vlădica. Cosma, cu care nu întrețin raporturi, nu m-a cercetat. N-avea de ce. Ce v-a fi plănuit ?

Aceași îmi spuneau, că s-ar fi amestecat și partidele politice într-un mod ciudat: ”liberalii” au fost pentru a presiona în favorul lui Tau, iar Cosma, național-țărănist, a fost de acord cu candidatul liberalilor - ca să nu reușească fratele meu... Vom vedea ?!

Tot în 26 sept. M-au cercetat doi locuitori din Șepreuş, Părvu Iosif și Popa Gheorghe, cari aduceau pentru episcopul un protest, sau contestație, împotriva alegerii. Contestația era neconcretizată, Li-am dat sfatul să se ducă la un avocat român ortodox și aceluia să-i spună lucrurile și apoi, cu ajutorul lui, să concretizeze

protestul, în puncte numerotate indicând la fiecare punct martorii cei mai onorabili, - și să depună cheltuielile de anchetă. I-am sfătuit să se ducă și la episcopul și la referentul Păcățianu și să depună acolo protestul de acum semnat de săteni și să ceară informație: ce sumă și unde s-o depună pentru anchetă. A rămas că vor merge la avocatul Micloși.

Mi s-au spus mari fărâdelegi ce s-au petrecut la alegere, cu consimțământul protopopului chiar.

După ce s-au mai „încălzit”, cei doi solicitanți la vorbă - Pârșu Iosif mi-a spus, în prezența tovarășului său și a doamnei Novac, care era încă de față, următoarele:

Că protopopul l-a chemat la sine, și ca pe confident politic național-țărănesc, de care-l leagă sentimente și tovarășie politică intimă, și că i-a cerut protopopul: să lucreze pentru Tau, ca să nu reușească Ciuhandu și că și episcopul vrea să nu iasă Ciuhandu, pentru că e îndușmănit și certat cu fratele lui Ciuhandu (adică eu !) cu episcopul. Mi-a mai spus acelaș că tot atunci, protopopul i-a grăit, că Tau are pentru scopul alegerii pînă la 20.000 lei, și i-a cerut să lucre între oameni. Pîrșu Iosif a avut însă omenia și bunul simț să-l refuze, zicînd: D-le protopop, asta nu o pot face, dar îți pun la dispoziție oamenii (aderenții de partid naț. - țărăniști) cortesească, eu însă nu pot.

Tot atunci, mi s-a spus că Tau e liberal și că au lucrat liberalii pentru el.

Pîrșu Iosif e cel ce prezentase lista alegătorilor cari cereau - vreo sută de inși - vot secret; dar o fost bătut de derbedei, în biserică, în aprobarea tăcută a protopopului, care nu a solicitat intervenția poliției prezente, - iar lista solicitanților a fost ruptă, tot în prezența și aprobarea protopopului.

Tot în 26 sept. Mi-a spus diaconul Cuznețov, că ieri a dat față cu bătrînul Tau și l-a întregat de rezultatul alegerii. La întregările puse, i-a răspuns: Acuma am restabilit pacea cu pr. Poleacu, contracandidatul fiului său la alegerea din Cermeiu; am tras dunga, reciproc, peste trecut și i-a solicitat sprijinul la Șepreș, ceea ce a și fost, căci pr. Poleacu a fost numit administrator la Șepreș (deci singurul preot în marea comună Cermei). Spunea bătrînul Tau, și aceea, că a fost și la protopopul și că se înțelesese și cu dînsul în privința alegerii fiului său la Șepreș. Tau a mai spus, că se împacă cu par. Poleacu, preotul Cermeiului; pus administrator la Șepreș.

L-am întregat pe Cuznețov: Cum s-a făcut de s-au împăcat ? Și că prota Cosma a forțat alegerea lui Tau ?

Mi-a răspuns, prin tangență: Se sprijinesc reciproc. Cândva a fost să se aleagă preot la Răpsig, episcopul i-a spus: să facă tot posibilul pentru alegerea lui Comșa Iosif (care a și fost ales, prin silnicii). Acum, era rîndul să fie ales Poleacu la Cermeiu, fiind rudă cu prota Cosma. De aceea alegerea la Cermeiu a mers la fel ca la Răpsig. Iar acum, pentru ca la Șepreș să reușească ei, prota a propus administrator pe pr. Poleacu de la Cermeiu, - odată și a fost refuzat. A doua oară, nu l-a mai refuzat Consistorul, ci l-a pus administrator.

(Înțeleg acum vorba bătrînului Tau, că fără concursul lui Poleacu nu putea fi ales fiul său !).

5 nov. În zilele trecute am aflat - și-l și văzusem după aceea pe protopopul Cosma la episcopul - că „alegerea” a fost aprobată de „scaunul” protopopesesc al Ineului sub presiunea protopopului, care a trecut peste toate protestele sau contestațiile. Ele intraseră la timp, la Consistor; iar acesta nu a ordonat ancheta și nici nu le-a trimis pe toate protopopului. Așa le va fi fost înțelegerea ! Contestatarii au primit și hotărîrea scaunului protopopesesc dar, urmînd niște sfaturi slabe, nu au ridicat contestație și împotriva hotărîrii scaunului protopopesesc; dar au venit pe la mine să mă întreb:- ce-o fi ?

Așa fiind, am grăit lui Vățian și Givulescu, consilier la secția adm. bis. informându-i și rugându-i să insiste pentru anchetă.

La 5 nov., s-a ținut ședința la Consistor. Prin stăruința celor doi și a altora, după ce s-a constatat. Că alegerea fusese potențată la vreme și că ancheta nu s-a ținut, dar se constatase, prin contestații că s-a făcut la alegere, scandal și bătaie și ruperea cererii pentru vot secret, iar protopopul nu-l acordase, și că totuși alegerea a fost examinată de presiunea dînsului, s-a căzut de acord: să se trimită anchetatori din centru. A fost trimis anchetator din centru. A fost trimis revizorul eparhial I. Georgia.

A venit la 1-2 zile, la mine, Iosif Pârveu, unul din contestatari. L-am lămurit și i-am dat instrucții de comportare, ca să nu se facă greșeli la anchetă.

Vom vedea rezultatul!

19 nov. Azi m-a cercetat un șepreușan (Popa Gheorghe) și mi-a spus: că s-au făcut citările pentru anchetă, ce are să fie mâine, la 20 nov.; dar spunea că martorii cei mai de seamă ai lor (Filip Ioan, Lupei Pavel, Toma Petru, căpitanul A. Cherechean și încă unul, poate Stana Ioan) nu au fost citați la anchetă.

Li-am dat sfatul: să ceară și ascultarea aceluia. L-am informat pe interlocutor despre premisele de până aci și li-am spus: să se țină bine la anchetă.

Tot în 19 nov. Am scris căpitanului Cherechean, rugându-l dacă poate, să se prezinte la anchetă.

Preotului Teodor Puter încă i-am dat sfatul să se prezinte, pt. a fi ascultat la anchetă.

22 nov. Mi-a comunicat pr. Puter că s-a anunțat în scris la Șepreuș, protopopul Georgia, delegat la anchetă; dar Georgia nu l-a primit.

Așa însă, Puter știe: că la anchetă n-am fost ascultați toți martorii invocați; că de cumpărarea voturilor cu bani nici nu s-a amintit în anchetă; că oamenii s-au ținut destul de bine; că și așa au ieșit la iveală unele fărădelegi; că unii bărbați de încredere au spus, că actul electoral s-a încheiat în biserică, cu semnarea procesului-verbal electoral iar alt bărbat de încredere a jurat că protopopul Cosma i-a cerut semnătura afară de biserică și că a aplicat-o scriind pe peretele bisericii.

Mai spunea, că a fost ascultat la proces-verbal și preotul Ursuț, care a declarat că așa tumult n-a mai văzut la alegeri bisericesti.

A rămas, la părintele Puter să reclame a fi ascultat, pe cuvânt preoțesc și sub jurământ, cu privire la decursul alegerii respective, și că contestatarii să ceară completarea anchetei cu ascultarea martorilor omiși din adins de către anchetator.

22 nov. Tot azi: am văzut pe prota Cosma, sfātuindu-se cu revizorul Georgia în biroul acestuia; apoi s-a sfătuit Georgia cu Păcățian, în acelaș birou. Am aflat și aceea că o seamă de șepreușeni ar fi înaintat - prin prota Cosma (?), dar fără propunerea scrisă a acestuia - o cerere, pentru ca „alesul” Tau să fie numit administrator parohial la Șepreuș.

1 dec. 1934 (la Chișineu)

Păr. Protopop Marșieu mi-a povestit, revoltat despre lucrurile ce le-a aflat, când a fost la anchetă cu Georgia, că se petrecuseră la „alegerea” din Șepreuș. Spunea totodată, că ancheta a mers numai într-acolo, să se constate: dacă a fost vinovat sau nu protopopul Cosma de cele ce i se atribuiam, lui personal; dar că la acele momente (ca votarea pentru bani) nu s-a întins ancheta. Aduagă însă - dacă bine am fixat - că banii s-ar fi dat după votare; și aduagă prot. Marșieu revolta sa, că cei mari mănăcă biserica și provoacă lățirea sectarismului, prin ocrotirea siluirilor și a fraudelor electorale.

Tot atunci mi-au grăit revoltați sufletește despre cele ce știau cu privire la alegerea de la Șepreuș, prietenul meu, pr. Gh. Ardelean din Pădureni și doamna sa, de naștere din Șepreuș.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. nenumerotată]

10.

Șed. Adun. Eparhiale de la Arad

10 iunie 1935 – după masă

Referenda comisiei economice despre abuzurile din administrația gospodărească ale Măn. H. Bodrog.

După raportoru Dr. Pamfil Ciobanu și S. Tr. Seculin a luat cuvânt Dr. I. Marșieu, care a înfierat administrația abuzivă de la M-re și a adăugat, că nici la Consistor nu e mai bine.

M-am ridicat imediat și am zic (cam acestea):

În viața mea publică rar cred să fi avut o mai mare decepție. Trebuie să mergem până în capăt cu constatările.

Cealaltă afirmare despre administrația similară a eparhiei, atinsă de d. Marșieu, îmi face o dureroasă mângâiere – dacă aceasta poate fi o mângâiere – că va trebui curățit terenul și la Consistor.

Eu știam ce știam de treburi. Dar isolat strict la Secția culturală, n-am putut vedea: ce se petrece la celelalte două secții eparhiale. Dar m-am edificat întru caz al fondului de propagandă care trebuie să deie mijloacele de acțiune secției mele

culturale și nu le-a dat. Am avut o luptă surdă până aici pe tema bugetului ce nu mi s-a dat. Atunci am cerut ziarul de casă al fondului de propagandă. Mi s-a dat. L-am dus – în 1932 pare-mi-se – în biroul meu. După masă a dispărut. L-am găsit din nou la Contabilitate, unde mi s-a spus, li s-a administrat un bobârnac, nici până azi nu știu: de cine, pentru-că mi-au dat ziarul. Așa se luca și dincolo cu bunul public, ale căruia dezamăgire tot orbul încă le vede.

Și atunci să nu vă mirați, că la Adunarea eparhiei din a. tr. Mi-am prezentat demisia din Adunarea eparhială. (Am reprodus cum s-au petrecut parlamentările între mine și eppul) apoi am continuat astfel:

Din aceleași motiv, al soartei gospodăriei eparhiale, pe care o cunosc, și nevrând să mai girez această gospodărie cu votul meu aici, am în buzunar demisia din anul trecut și actul de demisie ce aveam să-l prezint astăzi aici. Dar, după ce d. marșieu a spart buba, iar D. V. sunteți de acord să trecem cu purificarea și la administrația eparhială centrală, V-o declar: nu mai simt în sufletul meu nici un motiv pt. a demisiona, ci de a sta alături de DV. Ca împreună să facem rânduială.

Vă rog: să stăm alături, să mergem pe această cale, până-n capăt. Aceasta îmi este datoria pentru care suntem azi aici.

(Am fost aplaudat de Adunarea eparhială)

[B. A. O. R. Arad, *fond cit*, dosar 132, f. 662-662v]

11.

Proiectul din 1944 al preotului Gheorghe Ciuhandu

STUDII. INFORMAȚII ȘI CUVÂNTĂRI ISTORICE-CULTURALE ȘI POLITICE-BISERICEȘTI

VOLUMUL I

Câteva capitole și însemnări din Istoria românească

Introducere

Cu acest volum începem să publicăm o serie de roade ale ostenețelor noastre în domeniul scrisului românesc, unele mai vechi, altele mai nouă: studii, articole și informațiuni.

Când le-am scris, nu ne puteam gândi s'ajungem până aici, deoarece ele reprezintă mai mult un *scris de ocazie* prin care țineam să ne încadrăm în propaganda culturală românească, și să nu dăm numai o anumită contribuție înn

coloanele unor reviste și ziare. Deci, ele sunt niște lucrări fără o perfecțiune mai deoseită.

Sugestia unei înmănuncheri în volum ni-a venit de la prieteni ai scrisului nostru. Asupra acestei idei am avut prilejul de a medita, în iarna trecută, într-un spital, în cursul unei boli.

Atunci mi-am dat seama că, într-adevăr, în decurs de peste patru decenii de când port un condeiu, chiar și pentru această muncă am reușit să ne punem și în slujba unor cercetări – mai cu seamă cu caracter istoric și cultural, iar altele de ordin statistic, așa de puțin cultivat încă – a căror înmănunchiere prin tipar, totuși, poate să însemneze ceva bun, căci pe lângă dovada unor străduinți de a pune în lucrare un modest talent, în împrejurări care nu totdeauna ni-au fost prielnice, *înlesnim și altora să cunoască și mai ales să poată utiliza rezultatele cercetărilor noastre*, cari fără de această înmănunchiere nu și-ar putea ajunge pe deplin scopul, ci ele ar fi rămas îngropate și uitate în coloane de reviste și gazete.

Seria acestor mici lucrări reproduse începe încă cu anul 1903 și dintr-o vreme așa de lungă până azi, s-ar fi putut aduna mai mult material; dar respectivele gazete și reviste nu le aveau la îndemână, nici numere puse la o parte cu tot ce scrisesem, întrucât nu ne gândeam că, oarecândva s-ar putea ajunge la o retipărire cel puțin a unora din ele. Văzându-le, însă la un loc și grupate după oarecari criterii și orânduite după un sistem, din cari să se poată, deoparte, evidenția scopul principal urmărit prin totalitatea scrisului nostru, iar alta parte, de a le face mai utilizabile și pentru cititori precum și pentru alți cercetători – credem, pe lângă toată modestia noastră, că am săvârșit prin înmănunchierea lor un lucru bun și de folos.

O categorisire și o aranjare după se cerea și pentru că chiar și numai materialul adunat și orânduit în pripă ar da câteva volume. Acestea le putem caracteriza astfel:

Volumul I, cuprinde câteva capitole și însemnări din Istoria politică, bisericească și culturală a Românilor, mai cu seamă ardelene, având o parte introductivă, despre anumite referințe bisericesti – Biserica fiind în trecut, așezământul de căpetenie și la noi, ca și la alte popoare – nu numai voința românească, ci și prin cea a altor popoare conlocuitoare, odinioară, în fostul Stat ungar, scoase în mare parte prin politica de Stat. Din rațiuni practice, materialul acestui volum s-ar putea scoate în două volume mai mici.

Volumul următor privește viața noastră bisericească, tratând unele probleme prin prisma lor firească, națională, precum și evoluția și rostul lor. Materialul e orânduit în două secțiuni: Cea dintii se referă la Biserica noastră ca instituție harică și națională; iar partea a doua se ocupă de factorii negativi cari desagreghează, de o vreme unitatea Bisericii românești și macină succesiv și pe neobservate, dar cu atât mai sigur, forța de rezistență a vitalității de consilier și referent cultural în slujba școalelor noastre confesionale de odinioară – atribuții în cadrul cărora am rămas o viață întreagă până la pensionare (1939). Nu se putea, deci, să nu adăugăm măcar ceva, la aceasta a activității noastre.

Ținem să mulțumim și aici Asociației noastre „Andrei Șaguna” pentru bunul serviciu că, după un frumos dar ce mi-a făcut – o cruce de argint aurit și un lanț de aur din prilejul celor douăzeci și doi de ani în fruntea ei ca președinte – pentru care lucru suntem datori să-i exprimăm și aici toată gratitudinea – a luat asupra sa să tipărească aceste volume. Iar din partea mea cedându-i și desfacerea, îi rămâne ca venitul curat să-l încadreze pe de jumătate în fondul ce a constituit deja pe numele meu, pentru încurajarea activității de condeiu a Fraților Preoți din Asociația noastră; iar cealaltă jumătate după scrisul meu – care la vremea sa a însemnat o muncă de colaborare gratuită pe la unele gazete și reviste – să fie rezervat familiei mele.

De încheiere adăugăm pentru orientarea cititorilor și mai ales a criticilor, că în reproducerile de acum nu facem nici un corectiv sau schimbare esențială, decât cel mult de cuvinte, unde ni se pare absolut necesar.

Dacă ici acolo, printre capitole și secțiuni sau părți ale volumelor se vor cere oarecari adausuri pentru a marca mai bine legătura lucrurilor sau a ideilor, aceea împrejurare se va arăta lămurit.

Doamne binecuvântă strădania noastră și a celor cari vor ceti scrisul nostru, cu gând curat !

Iconom Stavrofor

Dr. Gheorghe Ciuhandu

Consilier-referent eparhial în retragere
Președintele Asociației „Andrei Șaguna”
a Clerului din mitropolia Ardealului

Vața de Jos, luna Iunie 1944

(Jud. Hunedoara)

Partea I: Biserica la noi și la alții

1. *Aduceri aminte în legătură cu „Dumineca Ortodoxiei” (1939)*
2. *Biserica și limba vie a poporului (1910)*
3. *Încreștinarea ungarilor – voievodate românești – rit răsăritean (1903)*
4. *Ritul răsăritean, o problemă bisericească și politică în statul ungar (1907)*
5. *O instituție medievală fatidică pentru români: Episcopia ungurească de la Oradea*
6. *Rutenii unguri*
7. *Unul din sfinții lor: ruteanul Iosafat Kuncewicz*
8. *Un popor pierdut: Armenii din regatul ungar (1911)*
9. *„Maghiarii greco-catolici” și „Liturghia maghiară” (1911)*
10. *Organizarea bisericii orientale naționale-maghiare (1912)*
11. *Însemnări istorice, etnografice și culturale de la frontiera noastră vestică*
12. *Biserica la noi și la alții*

Partea II: Însemnări bisericești culturale mai vechi și mai nouă

1. *Bogomilismul și României (1923)*
2. *Cărțile de afurisenie sau de blăstem din Ardeal (1936)*
3. *Alte informații în legătură cu afurisanile din Ardeal*
4. *Rânduiala Sfintei Mărturisiri la Români (1933)*
5. *Noul Testament de la Bălgrad și alte opere următoare de cultură teologică veche românească (1943)*
6. *Un vechi „Molitvenic” manuscris din Bihor, în legătură cu alte Molitvenice (1941)*
7. *Rugăciunea Domnească cu „păcate” ori „greșale” ? (1922)*
8. *Începuturile publicisticii bisericești de la Arad (1937)*
9. *Gazetele de la Arad, la Congresul cultural arădean (1938)*
11. *La „Ziua Cărții”. Deschiderea expoziției (1933)*
12. *La expoziția bisericească de la Arad (1936)*
13. *Praznicul Gliei românești (1927)*

VOLUMUL II

Din viața bisericească și religioasă a Românilor ardeleni

Partea I: Biserica, instituție harică și națională. Grija de credincioși

1. *Ceva despre organizarea catedralelor*
2. *Catedralele*
3. *Norma vieții constituționale în Biserică*
4. *Un imn buclucaș și un comisar guvernial*
5. *Primul proiect de unificare bisericească la români*
6. *Părți canonice în Statutul șagunian: Înapoi la Apostolie !*
7. *Un proiect de disciplină bisericească de sub sârbi*
8. *O scrisoare pastorală mai nouă, în nota disciplinei în cler*
9. *Pentru pacea din Biserică (1927)*
10. *Pentru buna rânduială în viața constituțională bisericească*
11. *Ciobanul Petrache Lupu în Arad*
12. *Calea Vieții și calea morții*
12. *O conferință mixtă la Timișoara (1929)*

Partea II: Degradarea sufletească și națională. Unația și sectele

1. *Ce am fost mai trebuie să fim: Un neam și un suflet*
2. *Samuil Micu-Clain și Sinodul unionist de la Florența (1439)*
3. *Cei ce strică sufletul poporului românesc*
4. *Cuvinte actuale despre Sf. Biserică*

5. *Unirea Bisericii anglicane cu Biserica ortodoxă: predica profesorului G. Leicester Marriot din Oxford*
6. *Schisma românească sau unirea cu Biserica papală: înfățișări istorice – culturale și statistice*
7. *Problema săcuiască sub raport confesional*
8. *Școala și lucruri la Beiuș*
9. *Nația și analfabetismul în eparhia Gherlei*
10. *Icoane din viața fățarnică a bapțiștilor*
11. *Atitudini ortodoxe de apărare: Dezideratele clerului ortodox din România în fața proiectului de Legea Cultelor (1928)*
12. *Suveranitatea și solidaritatea națională: Un discurs la Senat (1920)*
13. *Catolicismul ne asaltează: În loc de politică religioasă de Stat Concordatul cu Roma*
14. *Uneltele românești ale Papismului: Ierarhia unietă și partidul național ardelean*

VOLUMUL III

Cuvinte de propovăduire

Partea I: La Asociația „Andrei Șaguna” a Clerului din Ardeal și în numele ei

1. *Cuvinte de deschidere: La constituirea (1919) a Secției eparhiale Arad*
2. *La deschiderea Congresului general din 1922*
3. *La deschiderea Congresului general din 1923*
4. *La deschiderea Congresului general din 1924*
5. *La deschiderea Congresului general din 1925*
6. *La deschiderea Congresului general din 1926*
7. *La deschiderea Congresului general din 1927*
8. *La deschiderea Congresului general din 1928*
9. *La deschiderea Congresului general din 1930*
10. *La deschiderea Congresului general din 1931*
11. *La deschiderea Congresului general din 1933*
12. *La deschiderea Congresului general din 1934*
13. *La deschiderea Congresului general din 1935*
14. *La deschiderea Congresului general din 1936*
15. *La deschiderea Congresului general din 1937*
16. *La deschiderea Congresului general din 1938*
17. *Aniversarea Sfântului Teodor Studitul, la Congresul din 1926*
18. *Două cuvinte de pomenire, la Congresul din 1931*
 - a. *Călugării Visarion și Sofronie, luptători pentru Ortodoxie*
 - b. *Mucenicii și Mărturisitorii Ortodoxiei românești*
19. *La Adunarea cercului religios Mândruloc (1920)*

20. *La Adunarea cercului religios Pecica (1921)*
21. *La instalarea Episcopului Grigorie al Aradului (1925)*
22. *La adunarea națională antirevizionistă de la Arad (1932)*
23. *La constituirea „Frăției Ortodoxe Române” (1933)*
24. *La Congresul general al FOR (1934)*
25. *La juibileul Catedralei ortodoxe române din Oradea (1934)*

Partea II: Alte cuvântări ocazionale

A. Bisericești

1. *La sfințirea paraclisului familiar: Roșia – Bihor*
2. *La Dumineca Ortodoxiei, în Catedrala din Arad (1930)*
3. *La sfințirea temeliei casei parohiale și a paraclisului din Arad-Grădiște (1930)*
4. *La „denia” din Dumineca Floriilor*
5. *La primul...*
6. *La hramul bisericii din Buziaș – Banat (1934)*
7. *La Dumineca Floriilor în Pecica (1935)*

B. Naționale

1. *De ziua Regelui Ferdinand I (1919)*
2. *Întru pomenirea lui Mihai Viteazul (8 noiembrie 1919)*
3. *La întâia aniversare a Adunării Naționale de la Alba Iulia (1920)*
4. *La „Ziua Eroilor” (1920)*
5. *Iarăși întru pomenirea lui Mihai Viteazul (1920)*
6. *La a doua aniversare a Adunării Naționale de la Alba Iulia (1921)*
7. *E ziua Regelui... (1931)*
8. *La pomenirea voievodului Alexandru cel Bun (1932)*
9. *La comemorarea martirilor Horia, Cloșca și Crișan (1835)*
10. *La ridicarea „troiței” de la Hălmagiu (1936)*

Partea III: Umblând pe la școale

1. *O icoană a Școalei primare din Eparhia Aradului în anii școlari 1907/8 și 1908/9.*
2. *Rane dureroase: Primejdia școalelor străine*
3. *De la politica școlară a lui Apponyi, la ciripitul românesc (1908)*
4. *Învățătorii confesionali și dreptul Bisericii la Școale*
5. *O circulară consistorială pentru dreptul la școale confesionale*
- 5a. *De vorbă cu învățătorii*
6. *La inaugurarea Școalei profesionale de fete, din Arad (1920)*
- 6a. *La deschiderea anului școlar 1922/23 a școalei profesionale de fete*
7. *La sfințirea paraclisului liceului „Carmen Silva” Timișoara (1924)*
8. *La Școala normală de fete din Arad (1930)*

9. *La Liceul „Moise Nicoară” din Arad (1930)*
10. *La Liceul de fete „Elena Ghiba Birta”, Arad (1930)*
11. *La încheierea colectivă a anului școlar la școala specială din Arad (1932)*
12. *La Adunarea generală a învățătorilor din Arad (1932)*
13. *La deschiderea anului școlar al Școlii de comerț, Arad (1932)*
14. *La Cercul religios „Sf. Ecaterina” a Liceului de fete, Timișoara, conferință (1933)*
15. *La zece ani ai cercului religios „Sf. Ecaterina”, Timișoara (1933)*
16. *Un veac și jumătate din trecutul catehizației școlare în eparhia Aradului*
17. *O ispită refuzată cu demnitate: Catehizarea în ungurește*

Partea IV: În focul prigonirilor, străduinți spre lumină și unitate românească

1. *Spicuri din Istoria Episcopiei Aradului în epoca zisă sârbească*
2. *Limba oficială românească în eparhia Aradului sub „sârbi”*
3. *Comercianții „greci” în părțile ungurene, mai ales arădene*
4. *În căutare de frați: de la Tisa – Mureș lângă Nipru*
5. *Un „nobil” român: Moise Nicoară*
7. *Petiția majestatică a Românilor arădani (1814) pentru episcop român și răspunsul mitropolitului sârbesc: Conflicte româno-sârbești, intrigi catolice și victime românești*
8. *O răscoală țărănească și încercare de unire la Șepreuș (jud. Arad)*
9. *Episcopul Samuil Vulcan, marele prigonitor al Ortodoxiei*
10. *Câteva momente din trecutul Episcopiei Aradului*
11. *Politica bisericească și culturală a Episcopului Samuil Vulcan*
12. *Unirea și întoarcerea gălșenilor la Ortodoxie*
13. *Propaganda catolică maghiară de la Măcău, în coasta eparhiei Aradului*
14. *Cum ni-au răpit uniții și ungerii sufletele de la Nadăș, jud. Arad ?*
15. *Cum s-a făcut unirea la Ohaba-Forgaci (Banat) ?*
16. *Preoții români cari rup pecețile cu Roma*
17. *Cum își sporește credințioșii Episcopia unită din Lugoj ?*
18. *Ortodoxia românească: Martiriu și aspirații*
19. *Întru cinstea și pomenirea sfinților românești*
20. *Iarăși pentru sfinții din sânge românesc*
21. *Cu gândul la Alba Iulia lui 1918*
22. *Mai așteptăm o „Alba-Iulia”*

II.

CORESPONDENȚA

I. Academia Română

1.

[Concept]

[Arad, 8 ianuarie 1934]

Domnule Președinte,

Dl. Dr. Aleksa Ivič, prof. universitar în Subotica (Jugoslavia), cunoscut pentru publicațiile sale de istorie și mai ales de documente istorice scoase, cu cheltuielile Statului jugoslav, de prin arhivele de la Budapesta și Viena și publicate de Academia sârbească – cercetându-mă ocazional și văzând o seamă de documente și însemnări ale mele din arhivele locale -, mi-a făcut o propunere: să întocmim împreună un volum de documente istorice-culturale, privitoare la români, din materialul meu și din ceea ce D-sa ar copia dinadins spre acest scop, de prin arhivele menționate, pe lângă ceea ce aș mai putea achiziționa eu de aici încolo.

Așa fiind, a rămas să facă întrebare la Onor. Academie Română, pentru a avea un răspuns de orientare spre a putea să-i dau un răspuns și eu Dlui prof. Ivič, dacă On. Academie Română ar primi, sau nu, editarea acelor documente, deoarece noi, nici unul, nu avem mijloacele necesare spre acest scop.

Dacă am avea, măcar principial, un răspuns favorabil, am lua – eu și Dl Ivič – contractul întreolaltă, spre a ne înțelege asupra lucrului de făcut din partea noastră.

Eu însă, socotesc că – cu sau fără de mine – ar fi un lucru de mare interes pentru istoria culturală românească să se găsească chipul ca cel puțin Dl profesor Ivič să-și poată publica la noi materialul ce-l are și ce ar culege de aici încolo, cu privire la români, de prin arhivele amintite. Eu m-am ales cu impresia că se oferă din dragoste pentru misiune și nu pentru câștig.

Am onoarea să Vă rog, Domnule Președinte, să binevoiți a chibzui asupra acestei chestiuni și – ori prin mijlocirea modestei mele persoane, ori prin careva dintre membrii secțiunii istorice a On. Academii – să binevoiți a lua contactul cu Dl prof. A. Ivič. În caz de contact direct, aș dori s-o știu și eu aceasta, pentru a mă orienta: ce am să-i răspund personal.

Eu socotesc că D-sa lucră la veacul XIX, din care mi-a trimis ca specimen o copie de pe jalbe lui Dimitrie Țichindeal, de la 1815, către împăratul, căruia se plânge pentru alungarea de la catedra sa de la Arad.

Primiți, Vă rog, Domnule Președinte, asigurarea profundului respect ce Vi-l păstrez.

Arad, 8 ianuarie 1934

Protopresv. Dr. Gh. Ciuhandu,
Consilier referent eparhial

Către Academia Română București

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948, doc. 89, p. 415*]

2.

ACADEMIA ROMÂNĂ
București, Cale Victoriei, 135
2 martie 1934, Nr. 71

Sfințite Părinte,

La scrisoarea Sfinției Voastre din 8 ianuarie a.c. avem onoarea a vă înștiința că Secțiunea Istorică a Academiei, spre a putea decide asupra publicării documentelor istorice-culturale privitoare la români strânse parte de Sfinția Voastră, parte de D-l prof. A. Ivič, are nevoie de a cunoaște mai înainte dacă documentele adunate de D-l Ivič sunt inedite, din ce arhive sunt adunate, dacă sunt copiate după originale și câte ar fi la număr.

Vă rugăm să ne comunicați aceste informații și a primi expresiunea distinsei noastre stime.

Secretar general
ss indescifrabil

Sfinției Sale,
Preotului Prof. Dr. Gh. Ciuhandu
Consilier referent eparhial Arad

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948, doc. 89, p. 416*]

3.

[Concept]

[Arad, 4 aprilie 1934]

Domnule Președinte !

Primind prețuitul răspuns cu Nr. 71 din 2 Martie a. c. în chestiunea unor documente de colecționat și tipărit – am luat contactul cu Domnul prof. universitar Dr. Aleksa Ivič, al cărui răspuns îl prezint în anexata traducere românească.

Din această scrisoare se vede, că respectivele documente, privitoare la trecutul cultural românesc, datând din jumătatea veacului XVIII până la jumătatea veacului XIX, se găsesc în următoarele secțiuni ale arhivei de stat din Budapesta:

Cancelaria ungară de Curte, Consiliul locotenential regal ungiuresc, Deputăția ilirică de Curte, Cancelaria ilirică de Curte și Cancelaria ardeleană de Curte.

D-sa va copia documentele latinești, germane și maghiare, iar mie îmi va trimite documentele românești, pentru a le copia. După credința D-lui prof. Ivič, documentele ce ni' le-ar servi, ar putea să deie vr-o 50 dorințe tipărite, după felul documentelor publicate de D-sa la Belgrad și, desigur, cunoscute și la On. Academie Română.

Materialele ce le-am avea de la D-Sa, s-ar adăuga materialului ce-l am eu, cules din arhiva județului Arad și din arhiva episcopiei de aici mai ales dintre anii 1737 – 1800 și dintre 1830 – 40. Acest material l-aș mai putea completa.

Pe lângă acest material, păr. diacon dr. Ștefan Lupșa, profesor la Academia teologică ortodoxă din Oradea, mi-a pus în vedere, că mi-ar ceda documentele, copiate de dânsul în curs de jumătate de an din arhivele din Viena, cuprinzând mai ales material de istorie bisericească și culturală, începând de la jumătatea secolului XVIII încoaci și până la jumătatea celui de al XIX-lea. Se înțelege, părintele Lupșa va fi și mai bucuros dacă documentele sale le-ar publica On. Academie Română.

În chipul acesta s-ar putea conta la un material istoric destul de prețios. Și dacă nu mi s-ar lua în nume de rău, aș exprima părerea, că ar trebui făcut tot posibilul pentru ca – până să se găsească oameni și mijloace pentru explorarea sistematică a arhivelor – materialul ce se îmbie acum, să fie luat în socotință și încadrat în publicații de acest gen. Și mai presus de toate, să profităm de serviciul ce ni-l oferă d. prof. A. Ivič, un foarte pasionat cercetător, care ne poate fi de mare folos.

Dacă și D-voastră ați binevoi să fiți de această părere, ar rămâne ca noi, cei trei, s'o știm aceasta cât s-ar putea mai degrabă, pentru ca să ne vedem apoi fiecare de a sa parte de lucru în vederea realizării acestui scop.

Si deoarece D-l. Prof. Ivič lucră acum la începutul veacului XIX /anii 1800 – 1820/, aș căuta și eu să adun materialul informativ din aceeași vreme, pentru ca publicarea să înceapă cu documentele de la începutul veacului trecut.

Spre acest scop mi-am îndreptat atenția și către volumele de documentele de la Moise Nicoară, aflătoare la On. Academie Română și aș extrage acte și din arhiva eparhială și cea județeană de aici, privitoare la anii 1800 – 1820.

Adunat odată materialul, el ar trebui să fie concentrat în mâna cuiva, pe care l-ați încredințat cu acest lucru D-Voastră și On. Academie pentru a revizui și coordona materialul după directivele, pe cari le-ar da On. Academie, și apoi să îngrijească și de supravegherea tiparului.

Din partea mea aş socoti ca materialul să fie publicat în ordinea succesiunii cronologice.

La orice caz, rămâne ca D. Voastră si On. Academie Română să binevoiți a aprecia aceste gânduri de bine ale noastre, pentru a cărora realizare suntem gata să facem tot posibilul.

De orientare ca privire la felul de a lucra al D-lui prof. Ivič am onoarea să Vă pun la dispoziție anexatele 27 file privind mai multe chestiuni. După vedere, Vă rog să binevoiți a-mi remite aceste file,

Primiția, Vă rog Domnule Președinte, asigurarea deosebitei considerațiuni ce Vi-o păstrez.

Arad, 4 aprilie 1934

Gh. Ciuhandu
Consilier referent eparhial

[B. A. O. R. Arad, *Fond de documente Gheorghe Ciuhandu*, dosar 125, f. 56-57]

4.

ACADEMIA ROMÂNĂ No. 881
Calea Victoriei, 125
24 Maiu 1934

București

Sfințite Părinte

Am onoare a Vă face cunoscut ca Secțiunea Istorică în ședința de la 19 Maiu curent, a luat cunoștință de propunerea Sf. Voastre din scrisoarea de la 4 Aprilie a. c. de a se publica de Academie materialul documentar datând din secolii XVIII și XIX, adunat sau pe care l-ați mai putea aduna Sf. Voastră împreună cu d’-l Prof. Al. Ivič din diferite arhive din țară și din arhivele din Viena.

Secțiunea istorică a hotărât în principiu să binevoiți a ne trimite materialul, urmând ca tipărirea lui să se facă, când Academia va putea.

Comunicându-vă această deciziune, vă rugăm să primiți, Sfințite Părinte, sentimentele noastre de deosebită stimă.

SECRETARUL GENERAL
(indescifrabil)

S. Sale
Părintele Protopop Dr. Gh. Ciuhandu
Consilier eparhial referent

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond cit.*, dosar 125, f. 54]

5.

ACADEMIA ROMANA

No. 1. 357

București

Calea Victoriei, 125

14 iunie 1934

Sfințite Părinte,

Drept răspuns la cartea poștală a Sfinției Voastre din 7 iunie curent, avem onoare a vă restitui alăturat copiile manuscrise trimise pe lângă cererea Sfinției voastre din 8 ianuarie 1934.

Primiți, vă rugăm, Sfințite Părinte, încredințarea deosebitului respect

SECRETAR GENERAL

(indescifrabil)

Sfinției Sale,

Părintele Protopop Dr. Gh. Ciuhandu

Consilier referent eparhial, Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond cit.*, dosar 125, f. 52].

6.

[Concept]

[Arad, 2 martie 1935]

Domnule Președinte,

Drept înregistrare la răspunsul meu de la 4 Aprilie a. tr. la scrisoarea Nr. 71/1934 din partea Onor Academiei Române, am onoarea să Vă comunic anexatul caiet de documente istorice de d. Dr. Aleksa Ivič⁷⁶⁶ prof. univ. în Subotica, cuprinzând următoarele:

O prefață, în sârbește și traducerea ei.

33 copii de documente culese de același domn din arhivele de la Budapesta și puse, gratuit, la dispoziția On. Academiei cu gândul și condiția unei publicări, pe cât se poate neîntârziat.

Din partea mea, am onorea să Vă rog respectuos, să binevoiți a aprecia dorința dlui prof. Ivic, ceea ce ar fi pentru D-sa un îndemn în plus – pe lângă

⁷⁶⁶ Este vorba de lucrarea: *Beschreibung der Walachei vor einem Jahrhundert* a lui Alexa Ivič și care se păstrează în *Fondul de documente Gheorghe Ciuhandu*, dosar 18.

dragostea sa pentru asemenea cercetări – de a ne servi și pe mai departe cu material istoric de felul arătat.

De astă dată Vă prezintă numai materialul cules de D-sa, rămânând ca în privința materialului meu, pus în vedere anterior, să-mi iau voie de a Vă face o comunicare și o rugămintă.

Primiți, Vă rog, Domnule Președinte, asigurarea profundului respect ce Vi-l păstrez.

Arad, 2 martie 1935

Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond cit.*, dosar 125, f. 47]

7.

[Concept]

[Arad, 12 martie 1935]

Domnule Președinte,

În anul trecut îmi luasem voi să Vă anunț gândul ce-l aveam dimpreună cu d. prof. univ. Dr. Aleksa Ivič, de a Vă pune la' dispoziție spre publicare, oarecare material istoric, nepublicat până acum⁷⁶⁷. Cu data de azi am trimis la adresa D-voastră un caiet al dlui Ivic; iar din partea mea, pentru acum, am onoarea să Vă fac următoarea comunicare și rugămintă:

După cum se vede din anexatul sumar, am lucrat deja o seamă din materialul de care dispun. Lucrarea e gata de tipar, sub titlul „*Episcopii Samuil Vulcan si Gherasim Raț*” /1830 – 1840/.

Am încercat, în toate chipurile și în toate părțile posibile, să obțin oare-cari ajutoare, pentru a-mi tipări lucrarea; dar n-am șanse corespunzătoare întinderii mari /aproximativ 40 coaie/ a lucrării, în care vreau să încorporez, ca anexe, materialul documentar absolut nou /din 2 arhive de la Arad: județean și eparhial și de la Viena/, în număr de cel puțin 175 documente de publicat, dar nici condițiile mele materiale nu-mi sunt de așa fel, ca să pot lua asupra-mi riscul tipăririi.

Astfel, respectuoasa mea rugămintă este: Să Binevoiască On. Academie Română de a încuraja și sprijini publicarea acestei lucrări – mai ales fiind vorba de publicarea și a documentelor – prin acordarea unei subvenții ce se va afla de potrivită scopului.

Îmi place să nădăjduiesc o urgentă și favorabilă soluționare a cererii mele, care privește istoria, foarte neglijată până aici, a ținutului Crișanei și Banatului, într-o epocă de aspre frământări românești dintre anii 1830 –1840.

⁷⁶⁷ Vezi scrisoarea din 4 aprilie 1934.

Încurajarea Onor. Academiei mi-ar înlesni să tipăresc de grabă lucrarea ce am gata deja⁷⁶² și să mă pot pune pe lucru, de la toamnă încolo, prelucrând alt material ce mai am și aș mai aduna.

Primiți, Domnule Președinte, asigurarea profundului meu respect.

Arad, 12 martie 1935

Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 125, f. nenumerotată].

8.

ACADEMIA ROMANA

No. 701

București

Calea Victoriei, 125

16 Maiu 1935

Sfințite Părinte,

Cererea Sfinției Voastre din 15 Martie a.c. a fost examinată de Secțiunea Istorică într-o recentă ședință. Secțiunea, în unanimitate, a apreciat munca intensivă ce depuneți in domeniul istoriografiei române, dar a avizat, cu părere de rău, că nu poate să vă ajute la tipărirea operei Sfinției voastre „*Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*” deoarece nu îngăduie reaua stare financiară.

Primiți, Sfințite Părinte, asigurarea deosebitei noastre stime.

SECRETAR GENERAL

(indescifrabil)

Sfinției Sale

Părintele Prof. Dr. Gh. Ciuhandu

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond cit.*, dosar 61, f. 86].

9.

[Concept]

[Arad, 7 noiembrie 1935]

Academiei Române

⁷⁶⁸ Este vorba de: *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț, Pagini mai ales din istoria românilor crișeni (1830-1840)*, Arad 1935.

1. Domnule Președinte

În 14 martie a.c. mi-am luat voie să Vă înaintez, cu tot respectul, o scrisoare și un caiet cu 33 copii de documente istorice, pa cari Vi le pune, prin mijlocirea mea, la dispoziție pentru publicare, dl. prof. Dr. Aleksa Ivič din Subotica.

D-Sa Vă mai trimite, pentru același scop, și anexatele ./, trei copii de documente, pe 14 file, cari sunt de a se atașa aceluiași caiet.

Deoarece până aici nu am primit nici o informație în cauză, îngăduiți-mi, Vă rog, să cer un răspuns, pe care-l datoresc numelui domn.

Primiți, Vă rog, Domnule Președinte, expresiunea adâncului respect ce Vi-l păstrez.

2. Domnule secretar

Ca răspuns la scrisoarea nr. 1357/934, am trimis On. Academii Române un răspuns și un mănunchiu de copii de documente de la mâna dlui Dr. Alexa Ivič, prof. univ. în Subotica. De data aceasta am onoarea să Vă trimit, de la același, alte 3 documente, ca anexă la scrisoarea ce o adresez Dlui Președinte al On. Academii.

Am onoarea să Vă rog, binevoiiți a le preda la destinație și de a-mi mijloci un răspuns, pentru care am onoarea să Vă anticip respectuoasele mele mulțumiri.

Arad, 7 nov. 1935

Gh. Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond cit.*, dosar 61, nen.]

10.

[Concept]

[Arad, 16 noiembrie 1935]

Onorată Academie Română!

Am onoarea să Vă prezint cu tot respectul, pentru binevoitoarea premiere – după cum veți afla de cuviință – lucrarea mai nouă „*Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț, Pagini mai ales din istoria Românilor Crișeni, 1830–1840*”, lucrare anexată în 5 exemplare.

Arad, 16 Nov. 1935

Cu înaltă
considerațiune
Prot. Dr. Gh.
Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond cit.*, dosar 61, f. 47].

11.

ACADEMIA ROMANA
Nr. 235

București
Calea Victoriei, 125
3 Martie 1936

Sfințite Părinte,

După o amănunțită cercetare, s-a constatat că lucrarea D-lui Profesor Alexa Ivič „*Beschreibung der Walachei vor einem, Jahrhundert*” nu poate fi publicată de Academia Română.

În conformitate cu deciziunea Secției Istorice din ședința de la 28 Februarie a. c. avem onoarea a Vă restitui manuscrisul lucrării spre a-l trimite celui în drept.

Primiți, vă rugăm, Sfințite Părinte, expresiunea distinsei noastre stime,

SECRETAR GENERAL
(indescifrabil)

Sfinției Sale
Părintele Protopop Dr. Gh. Ciuhandu
Consilier referent eparhial – Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond cit.*, dosar 56, f. 20].

12.

[Concept]

[Vața de Jos, 3 august 1938]

Domnule Președinte!

Am onoarea să Vă fac, respectuos o comunicare și o rugămintă.

În biblioteca seminarială de la Arad se află, provenind din lăsamântul de odinioară al profesorului Al. Gavra, o seamă de manuscrise istorice de la S. Clain, Gh. Șincai și Ioan Monorai⁷⁶⁹. Pe cel din urmă l-a copiat și publicat profesorul de la Arad, Ed. I. Găvănescu⁷⁷⁰.

⁷⁶⁹ Monorai Ioan (1760-1836), preot în Cergăul Mare, are în manuscris: *Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei și mai ales ale Arealului și ale altor mișcări* (315 f), cu o variantă latină: *Brevia Notitia Rerum Dacicarum aliorumque Motum et Revolutionum que recentibus temporibus Europam infestarunt* (298 f.)

⁷⁷⁰ Eduard I. Găvănescu, *Ioan Monorai, un istoric ardelean necunoscut*, Arad, 1938, 96 p.

Din *Cronica* lui Șincai, din care a publicat Al. Gavra⁷⁷¹, o parte de la început se găsește o copie care ar putea, eventual, cândva, să fie utilizată la o nouă editare a acelei Cronici.

Dintre lucrările lui S. Clain, exista tot acolo o copie de pe *Istoria românilor* în 4 volume. Cele dintâi trei formează istoria politică a Munteniei și Moldovei, iar voi. IV: *Istoria bisericii românești ardelene*, până în prag de numirea lui Ioan Bob⁷⁷². De pe volumul IV am deja copie care ar putea fi publicată. Copie de la Seminar a fost controlată de prof. Al. Gavra, care adunase copii, cu gândul să le publice succesiv prin tipar. Dintre cele trei volume, de istorie politică-națională, primul e deja luat în grija sa de profesorul Ed. I. Găvănescu de la Arad, spre a-l copia cu gând de publicare.

Sunt de părere, eu și d. Găvănescu, că publicarea acestei opere ar fi de un mare interes cultural, chiar și dacă ar apărea mai întâi volumul IV, copiat de mine care ar putea da în tipar octav, aproape, sau peste 200 pagini.

Celelalte trei volume au cam aceeași extensiune și publicate și ele pe rând, și-ar avea și ele rostul lor pentru istoriografia românească.

Rugămintea mea, îndreptată către On. Academie Română ar fi deci următoarea:

Să binevoiască On. Academie Română a lua asupra sa cheltuielile de tipar pentru acum cu vol. IV, iar eu să îngrijesc de tipărire. Mai bucuros aș fi dacă s-ar putea încuviința ca în aceleași condiții de tipar, să fie mai ușoară tipărirea în nemijlocita mea apropiere, în interesul unei lucrări cât mai corecte. Din partea mea, aș adăuga numai o scurtă prefață, biografia autorului și caracterizarea operei sale, rămânând – poate, ca mai pe larg și despre toată activitatea lui S. Clain să se trateze în prefața volumului prim de mai târziu.

Un volum, copie și acela, despre istoria sinodului de la Ferrara și Florența, lucrată tot de S. Clain, se află tot în aceeași bibliotecă de la Arad: și dacă as putea avea nădejdea de a fi publicată și aceea, aș îngriji de copierea ei⁷⁷³.

Primiți Domnule Președinte asigurarea respectului meu

Vața de Jos, 3 Aug. 1938

Iconom Stavrofor
Dr. Gh. Ciuhandu

⁷⁷¹ Alexandru Gavra, *Hronica românilor de Sincai*, Tom I, Buda, 1844, 708 p.

⁷⁷² Bob Ioan (1782-1830). Studii, mai întâi la calvini, pe urmă la iezuiții din Cluj și Blaj, unde pentru o perioadă de timp a fost și profesor, la catedra lui Grigorie Maior, care pe atunci era închis la Muncaci. În 1773 își desăvârșește studiile teologice la Târnava. Preot necăsătorit, protopop de Târgu-Mureș, în 1782 a fost ales episcop greco-catolic. În 1791-1792, alături de episcopul Gherasim Adamovici, înfățișează împăratului *Supplex Libellus Valachorum*, prin care se cerea aprobarea revendicărilor politice și sociale ale românilor din Transilvania.

⁷⁷³ În anul 1939, Gh. Ciuhandu publică *Sinodul de la Florența (1439). Note fugare în legătură cu opera lui Samuil Klein*, Sibiu, 1939.

[B. A. O. R. Arad, *fond cit.*, dosar 73, f. 44-45]

13.

ACADEMIA ROMÂNĂ
Nr. 2511

București
Calea Victoriei, 125
10 Noiembrie 1938

Prea Cucernice Părinte

Am onoarea a vă aduce la cunoștință că Sesiunea Istorică a examinat – în sesiunea de la 4 Noiembrie 1938 – propunerea din scrisoarea P. C. Voastre de a 3 august a. c. ca Academia să publice vol. IV, Istoria Bisericii românești din Istoria Românilor a lui Samuil Clain⁷⁷⁴.

Ținând seama de referatul colegului nostru, Dl. I. Lupaș, Secțiunea a fost de părere că acea copie s-ar putea publica, cu condițiunea ca P. C. Voastră s-o colaționări mai întâi cu textul original, care se afla la Episcopia Unită din Oradea Mare.

Primiți, vă rog Prea Cucernice Părinte expresiunea deosebitei noastre considerațiuni,

Secretarul general
(indescifrabil)

Sfinției Sale

P. C. Iconom Stavrofor Dr. Gh. Ciuhandu

Consilier referent eparhial – Arad

Vata de Jos, jud. Hunedoara

[B. A. O. R. Arad, *fond cit.*, dosar 73, f. 43].

14.

Academia Română
București, 16 iulie 1941
Calea Victoriei 125
Nr. 2586

⁷⁷⁴ Copia făcută de Gheorghe Ciuhandu după manuscrisele aparținătoare lui Alexandru Gavra se păstrează în *Fondul Ciuhandu*, dosar 73 și conține 323 file.

Prea Onorate Domnule Consilier,

D-l colonel V. Mihăilescu, Prefectul Județului Arad, ne informează că Arhiva celui Județ „conține documente foarte importante” și roagă Academia să trimită un specialist pentru cercetarea ei.

Delegația Academiei, sesizată de această cerere, a socotit că e bine ca, înainte de a se lua orice decizie în această privință, să vă roage pe D-v, ca unul din cei mai buni cunoscători ai izvoarelor istorice privitoare la trecutul românesc din părțile arădene, să binevoiți a-i da relații asupra valorii – sub raport românesc – a arhivei de care e vorba; asemenea, dacă în această arhivă există material istoric de importanță mai deosebită, ar fi cazul ca el să fie adus și încorporat în colecțiile istorice ale Academiei Române ?

În așteptarea răspunsului D-V, Vă rugăm să primiți, o dată cu cele mai vii mulțumiri, încredințarea distinsei noastre considerațiuni.

Secretarul general
ss indescifrabil

Domniei Sale
Domnului Gh. Ciuhandu, Protopop – Consilier eparhial Arad

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948, doc. 89, p. 420*]

15.

[Concept]

[Arad 25 septembrie 1941]

Domnule secretar general⁷⁷⁵,

După răspunsul de circumstanță ce dădusem la prețuita adresă cu nr. 2586 din 16 iulie a. c. cu privire la arhiva județeană de la Arad, oferită Academiei Române, am onoarea să Vă răspund mai deaproape, după cum urmează: părerea mea, în general, este: ca Academia Română să binevoiască a lua în primire arhiva oferită, întrucât – privind ca un județ așa de românesc ca cel al Aradului – arhiva are o importanță mare și de netăgăduit pentru Istoria românească, în general, și mai cu seamă pentru Crișana, care nu-și are, încă, scrisă istoria.

Părerea ce o exprim în cauză o întemeiez pe faptul că la baza celor două monografii vaste ce am publicat („Episcopii S. Vulcan și Gherasim Raț”, 1935 și „Românii din Câmpia Aradului”, 1940) stau cercetările făcute cea mai mare parte în arhiva județului Arad, cu care prilej m-am convins personal despre valoarea

⁷⁷⁵ Secretar general al Academiei Române era Alexandru Lapedatu.

acelei arhive, care și de altfel am găsit-o într-o foarte bună rânduială: cu registre, indice amănunțite și fascicule de acte ușor de utilizat.

Tocmai pentru importanța acestei arhive (și a altora de aici) în legătură cu istoria românească a locului, ce trebuie scrisă, despre care scop arhivele locale trebuie conservate și utilizate – nu mă pot opri numai la simpla comunicare de mai sus, ci trebuie să fac o completare de informații.

O seamă de arădeni am stăruit mereu sub stăpânirea românească pentru inițierea studiilor istorice locale și, deci, și pentru utilizarea în acest scop a arhivelor de aici. Dar a trebuit să lucrăm de-abia cu mijloace proprii și pe cont propriu, deoarece autoritățile locale, covârșite de problemele începuturilor administrației românești, n-au ajuns nici măcar să poată sprijini o explorare particulară a arhivelor locale în scopul cercetărilor istorice. De-abia în ianuarie 1939, când s-a ținut în Arad un congres cultural – anexez pentru informație mai deaproape nr. 1-2 din revista „Hotarul” – gândul nostru, al câtorva particulari cari munceam în acest domeniu, a trecut între preocupările locale cu caracter public.

Astfel, cu acest prilej, subsemnatul am susținut un referat în chestia arhivelor locale și a utilizării lor istoriografice. Tot atunci a avut loc și un al doilea referat, cu cadre larg proiectate, pentru a se ajunge cu vremea la o „Monografie românească a județului Arad”. Spre marea pagubă a cauzei românești, proiectul acesta, larg gândit și bine întemeiat, a rămas tot numai desiderat. Și nu s-a ajuns nici măcar la constituirea unei comisii istorice arădene, cu asigurarea mijloacelor necesare de lucrare, sau cel puțin la înființarea, aici a unei Secții a Arhivelor Statului, cum căzuse de acord și numitul Congres Cultural. Din contră, cam în aceeași vreme, partea veche a arhivei Tribunalului de aici, vagoane întregi, a fost vândută fabricii de hârtie din Sătmariu.

După aceste informații, cu cari mă simțeam dator conștiinței mele în prim loc, și după ce prevăd că, în actualele împrejurări, nu numai nu poate fi vorba de o utilizare istoriografică românească a arhivelor locale, ci ele pot să fie cu vremea expuse nimicirii; și deoarece inițiativa particulară a noastră, a câtorva arădeni, nu le poate asigura nici salvarea și nici utilizarea convenită – eu cred că am dreptă temeiuri să propun și o soluție alternativă: *Constituirea aici a unei Secții de a Arhivelor Statului, ori ca On. Academie să preia arhiva veche ce i se oferă*, chiar și dacă cei câțiva cercetători locali și alți concetățeni cu înțelegere de cauză am regreta plecarea de aici, deși la loc de mai bună asigurare, a arhivei județene.

Țin să Vă atrag binevoitoarea atenție îndeosebi și asupra următoarelor împrejurări privitoare la arhivele din Crișana și Banat. Arhiva județeană din Lugoj, după cum se știe și la Prefectura Aradului, în mare parte e ridicată de biserica unită, din motivul că conținea acte compromițătoare pentru ea. Arhiva județeană din Timișoara a fost dusă de sârbi, iar cea din Oradea, ce începea la anul 1688, a fost dată maghiarilor, înainte cu două decenii. *Alte arhive de frontieră nu ne mai stau la dispoziție, în afară de cea a județului Arad, care, ferită de pierire și pusă în condiții de a fi utilizată de cercetători istorici, este unicul izvor principal de*

informație istorică, despre trecutul românesc, necercetat de-ajuns până acum pentru aceste părți. Acest temeiu ni se pare, deci, destul de important și concludent – mai ales după ce arhiva începe cu anul 1737, existând încă și unele acte mai vechi chiar – ca să nu-l trec cu vederea.

În gândul meu, însă, trec și mai departe: Fie că arhiva județeană ar trece la Academia Română, ori că s-ar putea înființa aici o Secție a Arhivelor Statului, eu aș fi de părere ca să fie concentrate sub același regim și alte arhive locale, primejduite: Partea veche ce va mai fi rămas la Tribunalul de aici și vechea arhivă a Primăriei Aradului (cea a Episcopiei noastre e bine păstrată unde se află).

Ar fi un lucru ideal, dacă în cazul uneia sau a alteia din formele de soluționare a problemei arhivelor arădene, Onor Academia Română ar binevoi să ocrotească prin mijloacele de cari dispune, atât selecționbarea însăși, cât și cercetările sistematice în aceste arhive, pentru a fi puse cu un ceas mai în curând la contribuție, prin cercetări istorice.

În această privință, cred, ar fi de făcut cel puțin următoarele:

a.) A se asigura, în cazul mutării arhivei (arhivelor) arădene la București, o cameră la dispoziția celor ce ar merge acolo pentru cercetări în arhivele arădene; iar dacă arhivele ar rămâne pe loc, aceeași înlesnire s-o asigure județul, aici, pentru cercetătorii străini ai arhivelor locale.

b.) În cadrul organizării – în o formă sau alta – a arhivelor arădene să se asigure o situație convenabilă pentru personalul necesar, în prim loc un Director, care ă cunoască limbile: latina, germana, maghiara, în cari limbi sunt scrise actele respective; în asemenea caz, șeful Arhivelor ar putea și explora succesiv o seamă din materialul istoric și chiar să lucreze în domeniul acestor cercetări.

c.) Pentru a încuraja cercetările și din a sa parte, On. Academie Română să binevoiască a institui premii pentru lucrări istorice despre Ținutul Crișanei, în care caz s-ar crea un stimulent pentru urmarea modestelor cercetări particulare de până aici.

Primiți, Vă rog, Domnule Secretar general, asigurarea devotamentului meu.

Arad, la 25 septembrie 1941

Dr. Gh. Ciuhandu
consilier referent eparhial în pensie

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948, doc. 89, pp. 420-422*]

16.

[Concept]

Arad, 1 X 1941

Al. Lăpedatu, secretar general al Academiei Române, București

Dle Secretar general,

Vă rog să-mi iertați întârzierea răspunsului ce-l anez, în chestia arhivei județene de aici. Eram și mai sunt bolnav, m-am silit însă să Vă dau, măcar cu întârziere, și unele informații pe cari le cred potrivite de a fi cunoscute și de On. Academia Română.

[Ciuhandu]

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948, doc. 89, p. 425*]

17.

[Concept]

[Arad, octombrie 1941]

Mult Stimat Domnule Secretar General !

Cred că Vă va fi sosit la mână răspunsul meu, în chestiunea arhivei oferite de județul Arad. Ar fi foarte de dorit ca această chestiune să se rezolve cât mai degrabă, după una sau alta din modalitățile ce am propus, pentru ca nu cumva intervenind vreo schimbare în conducerea județului sau alte influențe, să se zădărnicească eventual salvarea și punerea acelei arhive la adăpost sigur. Mutarea arhivei la București, precum și eventuala creare a unei Secții aici a Arhivelor Statului, își are, și una și alta avantajile sale. Dar un lucru de foarte mare importanță este rezolvarea întrebării: Cine să fie pus în fruntea acestei arhive speciale, cu caracter *local* ?

La tot cazul, răspunsul ar milita pentru cineva de pe aici, care, având și studiile necesare, dar și îndeletnicirea, să îndreptățească la buna nădejde de a îngriji și de a exploata și el arhiva aceasta. Dar acel cineva, cred, eu, ar trebui angajat încă de mai înainte de mutarea arhivelor, ca să poată lucra de la *acest* început al lucrului, precum și la așezarea dincolo a arhivei.

Aceea ce vreau și mă simt dator să Vi-o comunic, Dvoastre personal, pentru a Vă informa și în această direcțiune, este următorul lucru: încă din bună vreme.

Dar, fiindcă este vorba de cineva de aici, pe care-l cunoașteți și Dvoastră și-l cunosc și eu de potrivit scopului arătat (dacă nu cumva ați găsit pe cinevași mai potrivit), eu Vă pot da de pe acum, cu titlu informativ, numele dlui prof. Nestor Covaciu, actualul bibliotecar al Palatului Cultural de aici, având licență în litere, cu studii de istorie și arheologie, care și până aici, a făcut cercetări cu privire la trecutul acestor părți. Prin urmare, mi se pare a fi indicat pentru postul respectiv. Iar în caz de a fi plasată arhiva la Academia Română, dânsul, cu orientarea bibliografică de aici, cred, ar putea fi de folos dincolo și în această privință.

Repet: nu insist, ci numai țin să Vă informez; dar și aceasta o fac numai în convingerea că, din cât mă cunoașteți, nu cred să-mi atribuiți nici un gând rău.

Primiți, Vă rog, Domnule Secretar General, expresiunea respectului ce Vi-l păstrez.

Arad, octombrie 1941

G. Ciuhandu

Dlui Prof. univ. Alex. Lăpedatu
Secretar General al Academiei Române

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948, doc. 89, p. 423*]

18.

[București, 25 X 1941 data poștei]

ACADEMIA ROMÂNĂ

Prea Onorate D-le Consilier

Raportul Dv., cu cele două propuneri privitoare la Arhiva de la Arad a fost trimisă D-lui Ministru al Culturii Naționale să decidă care din ele e bine să fie primită și executată. Ce privește propunerea a treia d sesizat Secțiunea istorică a Academiei să fixeze pentru viitor ca premii câteva subiecte istorice în legătură cu trecutul Românilor din părțile Crișanei.

Copii fotografice de pe manuscrisele Academiei ce vă interesează se pot face dorințe. Alăturat e notița Serviciului respectiv după care vă puteți orienta. La Liturghier să dați informații mai precise ca să poată fi găsit (după ce publicație sau citație l-ați luat?).

În fine, raportul despre publicația Dv. Premiată de Academie cu premiul Neuchotz s-a publicat în Anale (Dezbateri), tom LVI, pagina 206.

Cele mai distinse dorințe de bine și sănătate de la al Dv. Prea devotat,

Lăpedatu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 56, f. 21]

Secția Manuscriselor

Referat

Din manuscrisul românesc Nr. 559 am ales de fotografiat pentru părintele Ciuhandu din Arad:

1. Foaia 4 recto, în care se vede bilincivismul textului.

2. Foaia 12 verso, cu indicații tipiconale mai ample,

II. Nu se poate afla Liturghierul copiat de popa Petru din Tinăud fără indicația cotei.

15 X 1941

(indescifrabil)

Notă

1. Una copie fotografică la aparatul Fotocopist al bibliotecii costă azi 30 lei.

2. Din cercetările făcute la Secțiunea m[anuscri]selor ar rezulta că este vorba de ms., nr. 707 descris de însuși Păr.Ciuhandui în *Tribuna* din 14 Dec. 1919⁷⁷⁶, ms, pe care stă scris că a aparținut lui Popa Petru din Tinăud.

Nu pun însă temei definitiv pe afirmațiunea Secțiunii mselor, întrucât inventarele au rămas la Moscova și de a'bia acum se refac (după norme științifice aplicate ce începem de la martie 1941).

Buc. 11 XI 1941

G. Baiculescu⁷⁷⁷

[B. A. O. R. Arad, *fond cit*, dosar 56, f. 22]

19.

Academia Română

București, 12 noiembrie 1941

Calea Victoriei, 125

Prea Onorate Dle Consilier,

Alăturez notiță cu privire la chestiunile de care mi-ați scris și vă interesează.

Cartea Dv. „Românii din Câmpia Aradului” nu o am primit încă. Vă mulțumesc totuși pentru trimiterea ei.

Ce privește Arhiva județeană de la Arad, Ministerul Culturii Naționale a luat dispoziția să fie adusă la București și depusă la Academie, unde sper ca va fi organizată și folosită potrivit sugestiei Dv.

⁷⁷⁶ Este vorba de *Dieci si manuscrise românești din Bihor*, în „Tribuna”, Oradea, anul I (1919), nr. 48-52

⁷⁷⁷ Baiculescu George (1900-1972), bibliograf al bibliotecii Academiei Române. A inițiat, condus și îndrumat activitatea mai multor generații de cercetători științifici din cadrele Bibliotecii Academiei Române. S-a ocupat de publicarea a două dintre lucrările fundamentale ale Bibliotecii Academiei Române: *Bibliografia cărților românești moderne (1851 -1918)* și tomul II al *Publicațiilor periodice române (1907-1918)*.

Cu cele mai distinse sentimente

Al. Lapedatu

Prea Onoratului Domn Gh. Ciuhandu
Consilier eparhial în Arad, Str. V. Goldiș, 11

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948, doc. 89, p. 426*]

II. Adunarea Eparhială Arad

1.

[Arad, 24 octombrie 1933]

6454/1933

On Adunare eparhială !

Cu hotărârea nr.51 de la 15 mai anul trecut, ați binevoit a lua măsuri ca Secția culturală a Consiliului eparhial să facă toate demersurile necesare ca în cursul anului trecut să fi luat ființă muzeul eparhial, adunându-se toate obiectele de preț de la parohii în localul arhivului eparhial.

Ținem de datorie să raportăm că executarea acestui ordin – oricât am fi dorit să-l realizăm – trece peste puterile noastre de azi. Mai întâi de toate, obiectele nu puteau fi adunate și îngrămădite în arhiva eparhială, care e neîncăpătoare și are altă destinație. Pe lângă aceasta, adunarea obiectelor trebuie făcută cu rânduială și orânduie în local propriu.

În aceste privințe, am luat demersuri de mai înainte chiar, și anume:

- am solicitat Secției administrative-bisericești, care are jurisdicția pe biserici și obiectele lor: să ne precizeze ce obiecte de muzeu, disponibile spre acest scop, are însăși episcopia; dar Secția bisericească, se vede, nu și-a putut încheia lucrările de informație, deoarece nici nu a răspuns la rețetele solicitări.

- am solicitat Secției economice, tot atunci, transformarea necesară alor două camere disponibile pentru a răspunde scopului de muzeu; dar n-a făcut-o, ci a procurat numai o etajeră, o masă și scaune pentru muzeu.

Firește, în acest chip nu se poate aranja muzeul, pentru ale cărui scopuri se cer: local și aranjament corespunzător; autorizații de la Secția administrativă și ordin de punere la dispoziție a pieselor de muzeu, dar și aranjamentul interior al muzeului atârnă de obiectele ce le vom avea, și pentru a căror procurare, sau cel puțin constatare, trebuie să se ia măsuri concomitent cu transformarea localului, care, actualmente, e ocupat în particular.

Secția culturală, neputând executa dispoziția menționată, roagă On. Adunare eparhială ca, pentru simplificarea execuției lucrărilor, să transmită mandatul de înfăptuire a aceluși muzeu Secției bisericești, care a primit de la început acel mandat și care are puterea de a constata și de a dispune de obiectele bisericești și de concentrarea lor – și care secție va lua contactul apoi cu Secția economică, pentru căutarea mijloacelor financiare.

Secția culturală a făcut ceea ce atârână de ale sale puteri, a întocmit un proiect de Regulament pentru muzeu, acela ce Vi s-a prezentat în sesiunea trecută și pe care-l poate utiliza după buna chibzuire, mai ales că a fost aflat de bun și din partea unui specialist, prof. dr. C. Petranu.

În cel mai rău caz, dacă nu am avea local și mijloace pentru a aranja un muzeu eparhial după regulile moderne, atunci să se aleagă modalitatea la care se gândise Secția bisericească dintru început: de a autoriza Palatul Cultural de aici să primească și să aranjeze o secție de muzeu bisericesc, cu garantarea dreptului de proprietate și de dispoziție peste acele obiecte.

24. IX. 1934

„Muzeul eparhial”

Sfântul Sinod a luat demersuri ca să se înființeze muzee eparhiale bisericești în toate eparhiile din obiectele bisericești scoase din uzul liturgic.

Chestiunea a rămas în grija Secției administrative-bisericești de la noi s-o realizeze pentru eparhia Aradului.

Acum trei ani, Secția culturală a dorit să-și dea contribuția de muncă pentru realizarea acestei idei; de aceea a cerut și a primit autorizarea Adunării eparhiale (concluzul nr. 59 din 1930) să facă preparativele necesare.

Secția culturală, prin consilierul său referent, a gătit un proiect pentru organizarea largă și solidă a muzeului eparhial, iar proiectul acesta, trecut prin aprecierea ședinței culturale de la 2 martie 1933, a fost comunicat și profesorului universitar, specialist în materie, d-lui dr. C. Petranu, care l-a aflat de bun, cu foarte mici întregiri.

Paralel cu pregătirile pentru întocmirea unui regulament, care era absolut necesar pentru a se ști: ce și cum este de făcut și de aranjat, Secția culturală a solicitat, la Secția bisericească și la cea economică, lucrările necesare cu privire la alegerea spațiului și la aranjarea celor două sale, destinate pentru muzeul eparhial.

N-am primit însă, până acum, nici una nici alta, și e de prevăzut că nici nu le vom primi în curând, întrucâtva una din sale e ocupată cu mobilier străin și nu s-au făcut nici măcar transformările în părete, care se ceruseră Secției economice.

În asemenea împrejurări, Secția culturală nu poate realiza nimic; și mai puțin îi stă în putere să execute ultima hotărâre a Adunării eparhiale (nr.51) din acest an, care cerea ca muzeul să se înființeze încă în cursul acestui an.

Cele două secțiuni – bisericească și economică – n-au răspuns până acum cu cele ce se cuvenea de pe urma solicitărilor Secției culturale.

Neputându-se duce la sfârșit chestiunea prin concursul alor *trei factori* care sunt cele trei secții ale Consiliului eparhial, *se cere necondiționat o simplificare a problemei de rezolvare, reducând-o pe aceasta la cât mai puțini factori*, și anume la unul singur, care să aibă pe mai departe grija realizării.

Iar soluția nu poate fi decât aceasta una, pe care o *propun* în cele următoare:

1. *Secția culturală renunță la autorizația specială* ce a cerut-o și i s-a încredințat de Adunarea eparhială cu nr. 59/930, și remite chestiunea la *Secția administrativă-bisericească*, în ale cărei atribuții intrase de la început problema muzeului eparhial și care are și căderea de a dispune de obiectele bisericesti din care s-ar putea forma acel muzeu bisericesc eparhial;

2. *Secția culturală cedează proiectul de statut pe care l-a gătit* pentru organizarea muzeului și-l lasă pe acesta la dispoziția pe mai departe a Secției bisericesti, să dispună de el cum află de bine.

3. Totuși, e de părere Secția culturală că, pentru o mai ușoară realizare a muzeului din chestiune, el *să fie divizat în două părți*, conform proiectului de statut, în acord și cu părerea de acum a d-lui Petranu, obiectele bisericesti care se vor constitui în muzeu să fie supravegheate și îngrijite la *Palatul Cultural* din Arad, ca muzeu bisericesc eparhial, într-o secție aparte, după acordul special pe care-l vor încheia cei competenți în această privință.

4. *Remiterea* din partea Secției culturale a acestei probleme să se facă pe calea *Consiliului plenar și a Adunării eparhiale*, pe care cale a fost trecută chestiunea în grija Secției culturale, iar până la încheierea acestei proceduri Secția culturală nu mai poate întreprinde nici o lucrare în cauză.

Arad, 24 octombrie 1933

G. Ciuhandu

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948, doc. 89, pp. 367-369*]

2.

[Arad, 8 mai 1934]

Prea Sfințite Părinte Președinte,
Onorată Adunare eparhială !

Am onoarea a vă ruga respectuos: binevoiiți a lua act de depunerea, prin prezenta, a mandatului meu de deputat în Adunarea eparhială și de a ordona alegere nouă.

Niciodată, eu nu am solicitat acest loc de o frumoasă încredere, a celui dintâi cerc lectoral clerical din eparhie. La ultimele alegeri am fost trimis aici tocmai contrar dorinței mele.

Motivele mele de atunci, ca și cele de acum, îmi aparțin mie și, cel mult acelora cari m-au onorat cu încrederea și votul lor.

Din partea mea am o mângâiere: în conștiința împăcată, de a-mi fi făcut bine datoria și că-mi rămân larg deschise alte multe posibilități de a-mi sluji Biserica.

Al Prea Sfinției Voastre și al Onoratei Adunări eparhiale.

Arad, la 8 Mai 1934

plecat serv:
Dr. Gh. Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond cit*, dosar 132, f. 663]

3.

[Concept]

[Arad, 10 iunie 1935]

Demisia mea
din Adunarea eparhială

Onorată Adunare eparhială !

În 8 Mai din anul trecut am prezentat regretatului nostru Episcop anexata % mea demisie din situația de deputat în Adunarea eparhială din pricina deranjurilor din administrația eparhială. N-a voit să primească demisia pentru a o prezenta onoratei Adunări eparhial; iar eu am prezentat-o pentru ca să nu se tulbure solemnitatea zilei, în care On. Adunare eparhială avea să se pronunțe și să manifesteze în marile probleme cu caracter public de la ordinea de zi; - am declarat însă, că demisia mea o mențin pentru mai târziu.

Acum, după ce am asistat la actul de pietate al On. Adunări către memoria Înalțului Defunct și deoarece același motiv al demisiei mele din anul trecut pusă și astăzi, mă simt dator să Vă prezint demisia mea. Și Vă rog să primiți și explicația, ca, în absența acestei decizii rămânerea mea la locul onorific ar putea fi tâlcuită greșit, ca și când demisia mea de atunci și de acum s-ar reduce la alte motive decât acela de ordin real și obiectiv ce am invocat.

Arad, 10 Iunie 1935

Cu înaltă considerație
Dr. Gh. Ciuhandu

L-am consultat pe protopopul Tr. Vățian, duhovnicul meu, pe Dr. Iustin Marșieu și pe prot. S. Tr. Seculin asupra acestei demisii, și nu au fost de acord.

Totuși am insistat în sensul ei, în 10 VI înainte de masă.

La ședința de după masă a Adunării eparhiale, însă s-au schimbat lucrurile. Când au ieșit la iveală abuzurile din administrație averii mănăstirei H. Bodrog⁷⁷⁸.

[B. A. O. R. Arad, *fond cit*, dosar 132, f. 661]

III. Anonim

[Concept]

[Arad, 28 februarie 1929]

Cuvioase Părinte,

Văzând adresa nr 20/1920 ce ați făcut către Episcopie de aici, căreia i-am dat un răspuns oficial cu nr. 1234/1929, mă folosesc de prilej, pentru a vă trimite și de la mine, în chip gratuit, următoarele broșuri din biblioteca „La vatra sufleteasca a Neamului”, și anume:

Din nr. IV	2 ex.
V.....	2
VI.....	5
VII.....	20
VIII.....	3

Mai trimit 4 ex. din discursul meu ce l-am ținut la Senat cu prilejul discuțiilor asupra Legii cultelor.

Mai adaug și 6 ex. din broșura de la Sibiu „Văzut-am lumina cea adevărată”.

Dorița, cu care vă trimit aceste broșuri este: sa-și aduca rodul lor binecuvantat, pentru care scop vă rog să le distribuiți gratuit în mâna acelor care citesc bucuroși, și înțeleg bine și sunt gata a lucra cu râvnă pentru convertirea celor înstrăinați.

Eu, care lucru pe cheltuială proprie și am făcut tipărituri de aceste multe datorii, v-aș veni bucuros, în ajutor cu și mai mult. Deci, dacă aș putea săa fiu de folos, v-aș mai putea trimite broșuri, dar numai pe preț redus eventual, mai ales din broșura „Desbinarea religioasă”, poate chiar cu 8-10 lei exemplarul la o comandă mai mare.

Dar nu de desfacerea cărților mele este vorba, ci de scopul sfânt și măreț, pentru care lucrați cu izbandă.

De aceea, vă rog luați contactul cu P. C. părinte protopop și cu alții, cu care ați lucrat împreună și chibzuiți: ce este de făcut și în ce privință și prin ce mijloace v-aș putea fi de folos cu broșurile mele.

⁷⁷⁸ Vezi [Însemnări manuscrise] Ședința Adunării Eparhiale de la Arad din 10 iunie 1935 – după masă, cf. B. A. O. R. Arad, *fond cit*, dosar 132, f. 662-662v.

Daș ași primi informații despre lucrurile ce se petrec în Maramureș în privința suferințelor pentru ortodoxie ștîn privința gânduli statornic la ortodoxie, aș lucra o broșură specială pentru acest scop, - dacă v-ar trebui și dacă s-ar afla cine să asigure cheltuielile de tipar.

Când imi răspundeți, rog să mă avertizați: de care protopopiat și eparhie va țineți ?

Cu frățesc salut,

Arad, 28 februarie 1929

Ciuhandu Gh.
consilier referent eparhial

[B. A. O. R. Arad, *fond cit*, dosar 132, f. 405-405v]

IV. Apel către Ierarhia bisericească superioară⁷⁷⁹

[Arad, 4 martie 1935]

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Îmi iau îndrăsneala să Vă prezint, cu profundă venerațiune, anexa volantă % cuprinzând schița unei lucrări istorice mai mari (va fi vre-o 40 coale tipărite, poate și mai mult), pentru a căreia tipărire nu am și nu am obținut nici mijloacele noastre.

Lucrarea, de fapt, privește mai ales ținutul Crișanei dintre anii 1830-1840 când ortodocșii de aici au trecut prin focul unei prigoniri de catolicizare. Sub acest raport lucrarea ar privi aproape numai eparhia Aradului. Dar chestia catolicismului și astăzi, mai ales pentru România Mare, e o gravă problemă deschisă, ce trebuie lămurită în opinia publică românească.

Spre acest scop, nu Vă cer mijloace materiale, ci numai ajutorul moral rugându-Vă a nume cu adâncă smerenie, să binevoiți a dispune, ca și în eparhia Î. P. Sf. Voastre să pot găsi un număr oarecare de abonați: persoane și instituții, pe cari ați binevoi a le îndemna să se aboneze la această lucrare.

Dacă Î. P. Sf. Voastră nu pregetați a fi de acord, îmi iau voia să Vă rog uos: să binevoiți a lua măsuri grabnice, în acest interes, solicitând ca anunțările din chestiune să mi-se facă cu toată graba, semnându-se și trimitându-mi-se cărțile poștale anexate la volanta mea.

Eu aș fi foarte bucuros dacă, și până să pot primi înștiințările singurate, ați binevoi a mă înștiința despre numărul de exemplare, la a căror desfacere aș putea să contez în eparhia Î. P. Sf. Voastre.

În proiectul meu am pus de altfel în vedere că, proporțional cu creșterea numărului abonaților, ori a subvențiilor, voi reduce pactul de ecsemplar.

⁷⁷⁹ Câte un exemplar din această scrisoare a fost expedit Patriarhului, mitropoliților din Iași, Cernăuți, Chișinău, precum și episcopilor de sub jurisdicția acestora.

Sunt nevoit să recurg la acest expedient în lipsă de alte posibilități, și să cer urgența dispozițiilor pentru a mă orienta din vreme și să pot începe tipărirea, cu voia lui Dumnezeu și cu încurajarea Î. P. Sf. Voastre, încă în luna aceasta.

Mulțumim din tot sufletul pentru sprijinul moral, rămân

al Î. P. Sf. Voastră
cu profund devotament
(Ciuhandu)

Arad, 4 martie 1935

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 78]

V. Apel către preoți

[Concept]

[Arad, martie 1929]

Cucernice Părinte și Frate,⁷⁸⁰

Am aflat de bine să primesc din nou candidatura la Senat, pe lista Partidului Național Român⁷⁸¹, ca în trecut.

Chipul în care m-am afirmat ca senator sub guvernarea trecută, Vă este binecunoscut, și cred că mă îndertățește pe deplin să contez la întreg sprijinul Cucerniciei Tale.

Nu cerșesc votu pentru o cauză vinovată, ci pentru una dreaptă și cinstită: ca în aceste zile grele pentru țară și pline de amenințătoare tulburări penbtru sfânta noastră Biserică, să-mi pot da și eu contribuția datorată.

Dacă îmi este îngăduită nemodestia de a mă provoca la cinstea mea personală și la munca mea de peste două decenii, îmi place să nădăjduiesc, că nu zadarnic am apelat prin aceste șire la inima și înțelegerea Frăției Tale, peste orice considerații de disciplină de partid.

Arad, Martie 1929

Cu frăție
Dr. Gh. Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 72, f. 24]

⁷⁸⁰ Este un *Apel* tipărit, adresat preoților pentru a-l sprijini în alegerile pentru Senatul României din primăvara anului 1929, fiind pe lista Partidului Național Liberat. Această foaie este folosită de Gh. Ciuhandu ca fiță de lucru pe care și-a făcut câteva însemnări fără importanță.

⁷⁸¹ Este vorba de Partidul Național Liberal.

VI. Apel către Primarul municipiului Arad și Prefectul județului Arad

[Concept]

11 august 1934

Domnule Primar

Am onoarea a Vă comunica cu toată stima că am gata stima că am gata de tipar o lucrare istorică, ce va da peste 30 coli de tipar, - cuprinzând întâmplări din viața românească, culturală și bisericească, mai ales din ținutul Aradului, și n-am de unde risca tipărirea acestei lucrări.

Cum On. Primărie a Aradului luase o hotărâre de a jertfi până la 200 000 Lei pentru o monografie istorică – drept dovadă că autoritățile locale au înțeles încă de mai înainte necesitatea și utilitatea națională a studiilor despre trecutul românesc așa de puțin desfășurat cu privire la trecutul Aradului, - am onoarea să Vă rog Domnule.....să binevoiți a supune comunicarea de față organului în drept de a aprecia, acordându-mi o sumă potrivită ca ajutor la tipărire. Eu vă rog ca și în caz de a primi un refuz să binevoiți a mă aviza în vreo 15 zile, ca să știu, dacă nu cumva e cazul să mă adresez altora, pe care îi privește mai de departe lucrarea mea, pe care aş dori să încep a o tipări din luna septembrie.

Primiți Vă rog expresiunea deosebitului meu respect,

Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 57]

VII. Aradișteanu H.⁷⁸²

[București 22 aprilie 1924]

Stimate Părinte Ciuhandu,

Am plăcerea să Vă anunț că amândouă cererile pe cari mi le-ați trimis (diacon și misionar), s-au aprobat și veți primi adresele respective de urgență.

Manuscrisul și anexele⁷⁸³ nu se vor pierde și le veți primi înapoi, la timp, împreună cu cele mai călduroase mulțumiri ale dlui Ministru⁷⁸⁴ și ale Ministerului.

Vă doresc sărbători fericite

⁷⁸² Funcționar în Ministerul Cultelor.

⁷⁸³ Este vorba despre studiul intitulat *Averile bisericești*, redactat în februarie 1924 la cererea Ministerului Cultelor și Artelor în urma unei consfătuiri din 20-22 ianuarie 1924 de la minister, unde s-a discutat problema salarizării într-un mod egal a tuturor slujitorilor cultelor din țară. La consfătuire a fost invitat și Gheorghe Ciuhandu.

⁷⁸⁴ Ministrul Cultelor era Alexandru I. Lapedatu (1876-1954).

Devotat
H. Aradişteanu

22 IV 1924

P. S. Cred că ştiţi că Vi s-a acordat *Răsplata muncii pentru Biserică*, cl I.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 85-86]

VIII. Ardelean George

Erdeiş la 27 Iulie 1910

Mult iubite Ghiţă !

Azi primii epistola ta, la care grăbesc aţi răspunde pe scurt, căci timpul este înaintat pentru poştă.

În ziua când s-a ținut sinodul parohial – fiindcă mă interesa decurgerea alegerii – am fost și eu de față în sf. Biserică din Chişineu, iar după alegere venind către Erdeiş⁷⁸⁵ lângă casa comunală din Chişineu m-am întâlnit cu Dr. Popovici, cu Cornel și cu George Avram și i-am întrebat că pentru ce sunt în contra lui Ciuhandu; ei au răspuns, că au primit din Arad mai multe epistole, în cari sunt făcuți atenți, să nu aleagă pe Ciuhandu de protopop, căci Ciuhandu nu e român bun, și că în el nu este garanță deplină de a fi bun român. Ba Dr. Popovici a zis chiar și acea că „lăsați pe bihoreanul acela”.

După ce am văzut că cum sau schimbat domnii din Chişineu am incheput pe grijă și mergând eu acasă la prânz am dat de epistola ta. Venindu-mi vestea că tata este bolnav, după prânz – tot în ziua amintită – m-am hotărît să merg să cercetez pe tata și acolo am aflat pe fratele Cornel și pe Avram.- Foarte natural, am discutat cu ei mult timp despre chestia atunci actuală, ba, le-am cetit și arătat epistola de la tine.- Zădarnice au fost însă toate argumentările mele, căci ei se țineau strâns de epistolele din Arad.- Conținutul epistoalelelor, firește nu-l cunosc mai de aproape.

Izvorul svonorilor deci după a mea părere sunt aceste epistole, acărora autor firește nu-l știu.

Adresează-te în privința aceasta și către fratele Turic din Otlaca, el poate ar ști și alte lucruri.- Luni după alegere în decursul prânzului fiind de față și notarul Varga din Socodor, a zis fratele Turic, că ar fi bine să mergem la Pr. Sfinția Sa Dl. Epp să-l rugăm ca pe tine să te întărească și sfințească de protopop.- Notarul Varga a zis, că să mai așteptăm puțin și vom vedea că ce e de făcut.

Suntem și mulți de părerea aceea, că precum s-a potut întâmpla cazul cu păr. Stefănuț, tot astfel poate să se întâmple și cu Pantoș. Precum poți vedea eu nu pot respective nu știu să-ți servesc cu date pozitive în felul cum doară tu ai fi așteptat dela mine.

⁷⁸⁵ Denumirea veche a localității Pădureni, azi parte din orașul Chişineu-Criș.

Sunt de părerea ca să-i scrii lui Cornel și să-l întrebi în cauză.- Sunt foarte curios și eu, că ce î-ți va răspunde.- Eu n-am vorbit cu dânsul.- Am aflat de mai bine, ca tu dea dreptul să i-te adresezi.

Cât privește epistolele tale, adeca cea de acum și ceia laltă din rândul trecut, apoi fii de tot liniștit și cu încredere frate Ghiță, sunt la mine, și ți-le voi preda ori în persoană ori dacă tocmai doresti cu altă ocaziune ți-le voi trimite pe poștă.- Sunt în deplină siguranță și nu se vor pierde.-

Miercuri am fost la Arad, te-am căutat în oficiul tău, dar mi-sa spus că esti dus la Vața, am dorit, și doresc a mă întâlni cu tine.

Te sărută iubitorul prieten
George Ardelean
preot

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

IX. Arginteanu I.⁷⁸⁶

[Carte poștală]

București 31 Mai 1930

Mult stimate Părinte,

Pachetul cu cărți mi-a produs o nespusă bucurie pentru atenția ce ați dat cunoștinții noastre întâmplătoare și mai ales pentru valoarea scrierilor din cari se poate vedea că autorul este un suflet mare românesc.

Dacă neamul nostru ar avea fericirea să fie reprezentat și apărat de froturile cele mai expuse la bătaia vânturilor dușmănoase de misionari luminați și încercați ca Sf. Voastră de sigur că scumpa noastră România va fi mai frumoasă floare din grădina Domnului. Să nu pierdem nici un moment credința că așa va fi. Cu multă dragoste românească

I. Arginteanu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 8-8v.]

X. Arhiepiscopia Sibiului

1.

[Sibiu, august 1922]

Nr. 222 M

⁷⁸⁶ Administratorul Universității București.

P. T. Domnule,

Membrii delegației congresuale pentru unificarea bisericească, cari au participat la ultimele ședințe ale Consistoriului mitropolitan, au cerut ca pentru studierea temeinbică a proiectului de statut unic prezentat de către membru delegației Dr. Lucian Borcia⁷⁸⁷, să li-se acorde un termen mai lung, dar cel mult până la sfârșitul lunei Octomvre a. c. st. u. Încuviințând Consistorul mitropolitan această cerere, Vă transpunem sub % în copie autentică raportul membrului L. Borcia de dto 7/20 Iulie 1922, iar concluzele congresuale Nr. 85 și 101 din 1921 Vi-se trimit tipărite în Telegraful Român Nr. 77-78 și 87 ex. 1921. Un exemplar din Proiectul de lege și din Proiectul de statut se află la Preasfinția Sa Părintele Episcop Ioan I. Papp.

Până la termenul fixat Vă invităm cu toată insistența sp studiați chestiunea, ca astfel la ședinșa delegației, ce vom convoca, să ne puteți prezenta o lucrare corespunzătoare.

Sibiu din ședința plenară a Consistoriului mitropolitan, ținută la 23 august 1922.

Nicolae
arhiepiscop și mitropolit

Lazăr Tritceanu
secretar mitrop.

O. D.

Dr. Gheorghe Ciuhandu

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 71, f. 26]

2.

[Sibiu, 9 aprilie 1935]

ARHIEPISCOPIA
ORTODOXĂ ROMÂNĂ
DE ALBA IULIA ȘI SIBIU

Nr. 2 436 Bis.

Prea Cucernice Părinte,

⁷⁸⁷ Dr. Borcea Lucian, avocat în Sibiu și membru în Adunarea Arhiepiscopiei.

Referitor la dresa din 24 II a. c. în chestia prenumerării la lucrarea „Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț”, cunoaște că pe lângă anunțul publicat în „Telegraful Român”, am adresat Oficiilor protopopești circulara, din care abexăm un exemplar %.

După primire-răspunsurilor de la Oficiile protopopești, Te vom înștiința de rezultat.

Sibiu, din ședința secției bisericești de la 9 IV 1938.

Cu arhieresti binecuvântări
Nicolae
arhiepiscop și mitropolit

Grosu (sic !
secretar

P. C. Sale
Dr. Gheorghe Ciuhandu,
Consilier-referent

Arad,
Consiliul eparhial

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f 83]

XI. Arhivele Statului București

1.

[Concept]

[Arad, 1 octombrie 1941]

Domnule Director General,

Ținând mult să se rezolve cât mai bine chestiunea păstrării și utilizării istoriografice a Arhivei județene de la Arad, la care se referă răspunsul Dvoastre nr. 378 din 7 IV a. c. dat Prefecturii respective, am onoarea să Vă comunic ./ în copie răspunsul ce am dat Academiei Române în aceeași chestie.

Primiți, D. Dir. General asigurarea respectului meu.

G. Ciuhandu

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948*, doc. 89, p. 426]

2.

București VI, 11 octombrie 1941
Str. Arhivelor, 4

Arhivele Statului
Direcțiunea Generală

Nr. 944

Cucernice Părinte !

Suntem foarte bucuroși să aflăm persoane cu grijă pentru mărturiile străbune care zac în arhive. Sfinția voastră sunteți chiar un devotat al lor și suntem întru totul de părerea ce ne-ai arătat în scrisoarea primită de noi la 10 ale c. Dorim ca nimic să nu se piardă din prețioasa arhivă a Aradului, dar pentru aceasta nu avem încă sprijinul pe care îl dorim.

Când ni s-a comunicat în aprilie intenția prefecturii de Arad, am cerut precizări. Până acum însă n-am primit nici un răspuns.

Profităm de faptul că ne-ați comunicat intențiile Sfinției Voastre spre a Vă arăta punctul nostru de vedere. La Academiei nu poate fi depusă o arhivă diversă și atât de bogată. Legea Arhivelor cere ca toate arhivele administrative să fie depuse la direcțiile respective ale Arhivelor Statului. Aradul depinde deci, de direcția Arhivelor Statului din Cluj, acum cu sediul la Sibiu. De acolo ar urma să vină un delegat care să facă selecționarea necesară. Plata și diurna cad însă în sarcina prefecturii.

Noi însă ne dăm seama că o prea mare centralizare – avem patru arhive pe toată țara, la care se adaugă cea din Brașov, menținută de Municipiu – împiedică și organizarea și posibilitatea de cercetare. De aceea suntem de părere să se creeze subdirecții regionale oriunde există fonduri arhivistice mai importante, dacă Primăriile sau Prefecturile pot avea prevederi bugetare pentru 3 funcționari, doi arhivari și un om de serviciu. Aceasta întrucât Ministerul Culturii Naționale nu-și poate lua deocamdată răspunderea plății lor. De asemenea, să pună la dispoziție un local potrivit, încăpător și ferit de incendii.

În consecință, am dori ca și la Arad, unde sunt o seamă de cercetători de arhive, să putem crea o arhivă locală. De aceea Vă rugăm să interveniți și Sfinția Voastră pe lângă Dl Prefect spre a prevedea posibilitatea de local și personal și îndată vom interveni la Ministerul Culturii să aprobe funcționarea unui serviciu de arhive la Arad.

În același timp, am dat dispoziție direcției Arhivelor Statului din Sibiu să intre în legătură cu Prefectura Arad spre a proceda la o grabnică rezolvare a problemei, care este în adevăr de o deosebită însemnătate pentru trecutul nostru.

Primiți, Vă rugăm, Cucernice Părinter, asigurarea deosebitei noastre stime.

Director General.
A. Sacerdoțeanu

Arhivar I. C. Dobrescu

Sfinției sale Părintelui Dr. Gh. Ciuhandu
Str. V. Goldiș, nr. 11 Arad

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948, doc. 89, pp. 424-425*]

XII. Arnold C.

1.

[Carte poștală]

[Heidelberg] 22 iunie 1938

Prea stimate domnule colega,

Vă trimit un cotidian din orașul nostru sperând că veți citi cu interes ce s-a spus în adunarea studenților nemțești, care să sârbește tocmai din dilele astia cu un pomp nemaipomenit de mare. Veți afla care e vântul acum diriguitor la noi. N-am nici cea mai mică îndoială că crezul nostru strămoșesc e aproape cu tot eliminat din mentalitatea diriguitorilor noștri. Noi stăm încă la începutul luptei. Vorba lui Atanasie: nubicula transibit pare ca să potrivește la situația noastră.

Al vostru

C. Arnold

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. nen.]

2.

[Carte poștală]

[Heidelberg] 24. 8 1938

Prea stimate domnule colega,

Pe pagina 270 al revistei Biserica și Școala găsem teza unui redactor (al cărei gazete ?), adică: „Nu cunoaștem în toată Europa orientală un protestantism mai amenințat și mai primejduit ca în România”⁷⁸⁸, etc.

Vorbele astia le resping cu toată tăria.

⁷⁸⁸ Se referă la însemnările *Știri mărunte* de Gheorghe Perva, publicate în „Biserica și Școala”, anul LXII, Arad, nr. 31-32, 31 iulie 1938, pp. 169-170.

*) Indescifrabil.

Mă simt în acord cu Dvoastră.

Cu prilejul moartei Reginei Maria primiți vă rog și doleanțele mele. Cunosc cartea prea frumoasa Reginei: Maria war...*)

Arnold

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. nen.]

XIII. Baltă Popescu

1.

ASOCIAȚIA CULTURALĂ „ASTRA”
DESPĂRȚĂMÂNTUL UGOCEA
HALMEU
JUDEȚUL SATU MARE
Nr. 105 1928 August 14

Domnului Dr. G. Ciuhandu
Senator ARAD

Ne permitem a vă reaminti că cu ocazia trecerii Dvs. prin acest Punct în noaptea de 8 august a. c. la înapoierea din Cehoslovacia, ne-ați promis, pe lângă donațiunea în bani, de lei 300 ce ne-ați făcut, și pentru care ne simțim obligați să vă mulțumim și pe această cale, că ne veți trimite și un dar de cărți pentru biblioteca noastră.

Consecvenți dorinței Dvs. de a vă scrie, vă rugăm, să binevoșiți a ne trimite pachetul cu cărți, pe care noi îl solicităm inimei Dvs. românești cu toată încrederea și căldura, la adresa următoare:

Asociațiunea Culturală „Astra” Halmeu, Jud. Satu-Mare și a primi pe lângă mulțumiri anticipate și asigurarea deosebitei noastre stime și considerațiuni.

Președinte
Popescu Baltă

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 15v.]

2.

ASOCIAȚIA CULTURALĂ „ASTRA”
DESPĂRȚĂMÂNTUL UGOCEA
HALMEU

JUDEȚUL SATU MARE

No. 109 1928 August 19

Domnului Dr. Gh. Ciuhandu
Consilier Referent Eparhial

ARAD

Am onoarea a confirma primirea broșurilor de propagandă, ce ați binevoit a trimite pentru biblioteca noastră, supunându-Vă la cunoștință că s-au înscris în registrul de inventar sub No. 703 – 718 inclusiv, și că-n același timp ne vom conforma dispozițiilor din scrisoarea Dvs. de a distribui din ele locuitorilor din comunele Despărțământului nostru în scop de propagandă.

Mai confirmăm și primirea a încă 200 lei, pe care ni-i ați dăruit.

Față de însemnatul dar bănesc, - 500 în total – ce cu atâta bună voință ne-ați făcut și de grabă cu care ne-ați trimis și pachetul cu broșuri ne simțim profund obligați, de a Vă mulțumi din tot sufletul pentru marea inimă Românească cu care ați recunoscut și ajutat strădaniile noastre de a-ntări viața Românească în acest ținut de graniță al Țării.

Președinte
Popescu Baltă

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 11v.]

XIV. Banca Românească

BANCA ROMÂNEASCĂ
SOCIETATE ANONIMĂ
Nr. 278

Arad 4 Ianuarie 1936

Prea Sf. Sale
Părintelui Dr. Gheorghe Ciuhandu
Protopresviter

Arad

La scrisoarea Dvs. din 19 Noembrie 1935 adresată Dlui Director al Băncii, pe lângă care ne-ați remis și un exemplar din lucrarea Dvs. „Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț” avem onoare a Vă răspunde că nu putem reține pentru Sucursala noastră opera Dvs. de mai sus, deoarece nu avem la dispoziție și nici nu ni se aprobă asemenea fonduri.

Directorul Băncii, personal, a cumpărat un asemenea exemplar.

Refretând din nou a nu putea cumpăra asemenea operă atât de apreciată după cum rezultă și din recenziile istoricilor asupra ei. Vă salutăm

Cu toată stima:
BANCA ROMÂNESCĂ SUCURSALA ARAD

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 17]

XV. Bălan Nicolae⁷⁸⁹

1.

[Sibiu, 1909]

Frate Ghiță,

Înainte de toate: dă-mi voie să te felicit la bine meritatul – brău roșu ! Pe Diaconia Sa n-am avut fericirea s-o văd încă, dar în închipuirea mea, prietenul meu mirean Ghiță, a luat proporții mari, mai ales în părțile de proptire a brăului.

Dumnezeu să te țină cu sănătate, iar oamenii să te afle și de aici înainte vrednic de distincții binemeritate!

Lista cu abonații cari s-au insinuat am primit-o, și am espedut cele 3 numere apărute până acum. Nici unul din cei din listă nu achitase abonamentul. De odată cu numerele din revistă le-am trimis și câte o corespondență în care le aducem aminte să plătească abonam. Le vom trimite și de aici înainte revista regulat, iar în caz că n-ar plăți, îi vom provoca și mai târziu. Mi-e teamă să nu tipărim zadarnic exemplare multe, cari costă, fără să ni-le plătească abonații. Mai avem restanță și acum încă din a. I, iar din al II-lea, mai multe.

Dacă-ți vor mai sosi liste de abonament din cele trimise, expedeaș-mi-le și pe acelea.

Primind un conspect cu adresă din Țeară, am trimis și acolo mai multe reviste. Încep să încurgă deja abonam. Existența revistei, dacă îi voi reduce extensiunea, e asigurată. Material aș avea să scot fiecare număr câte de 4 coli (64 pag), ca cele trei de până acum, dar nu ajung paralele. Cu numărul 4 care se află la tipar voi reduce cuprinsul la 2,1/2 – 3 coli.

Îmi aminteai într-o scrisoare că vrei să continui cu „catehizarea”. Nu e târziu nici pentru nr. 4, - dacă trimiți materialul scurt după primirea acestei scrisori.

⁷⁸⁹ Bălan Nicolae (1882-1955), studii secundare la Năsăud (1900), Teologia la Cernăuți, unde, în 1905 obține doctoratul, Filozofia la Breslau (1904-1905). Profesor la Seminarul „Andreian” din Sibiu (1905-1920). În 1920 este ales mitropolit al Arealului. Membru de onoare al Academiei Române. A lăsat multe scrieri teologice. În 1939 a refuzat să candideze la scaunul de Patriarh.

Ai observat că am deschis o rubrică nouă „Viața bisericească”, care ar trebui să devină o icoană a stărilor din biserica noastră, atât a celor bune, cât și a celor rele. Nu prea am colaboratori la acea rubrică, deși cei mai cu gravitate din biserica noastră să laudă cu „prexa”, nesocotind teoria. Până acum îi făceau revistei obiecțiunea că e prea „teoretică”, iar când vrem să o facem mai „practică”, au și început să ia la ochi pe bietul ei redactor! Stă grozav de departe „praxa” de „teorie” în biserica noastră! Am noroc că-s definitiv, căci altcum mai mai că aș porni în voiaj... Dar bun e Dumnezeu și nu ne va lăsa. Noi suntem oameni credincioși și cu dragoste pentru biserică, de aceea trebuie să arătăm ce e rău în viața ei și să lucrăm pentru a întrona binele.

Sprez să te angajezi și tu ca colaborator la rubrica nouă. Ca am introdus acum, fie și pe nevrute, în tainele administrației bisericești, vei fi în măsură a cunoaște bunele și relele din biserică. Spunele cu gând curat: pe cele bune spre edificarea tuturor, pe cele rele spre a le stârpi. Nu socot că e sosit timpul pentru a veni cu o obiectivă critică asupra stărilor din biserica noastră, căci mai ales relele să îngrămădesc mereu. Vai și amar de acea biserică, în care nimeni nu are îndrăsneala ai apăra principiile creștinești după cari trebuie să trăească!

Îmi aduc aminte că odată te ocupai cu gândul să publici un ABC al stărilor din biserica noastră. Ia-n caută-l și ocupă te pe rând în revistă cu chestiunile pe cari voiai să le tratezi în acel ABC.

Ce zici la numele de până acum ale revistei ? Și ce păreri au despre ea preoții de pe acolo?

Te salut cu dragoste

Al tău
Nicolae

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

2.

[Sibiu 1909]

Frate Ghiță,

Primește întârziatele mele felicitări de ziua numelui. Să trăiești viață lungă și fericită !

La publicarea unui conspect ca cel pe care mi-l propui, m-am gândit și eu încă la începutul acestui an, dar credeam că se vor supăra unii și alții. Trebuia făcut în...care s-a trimis tuturor preoților. Așa voi face la anul, începând a publica cu noi consemnarea tuturor abonaților, pe a 3-a față a învălitoarei.

Avizul trimis se va publica întocmai.

În săptămâna viitoare apare revista, și îndată după aceea va ieși numărul 5.

Servus Culiță

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

3.

[Sibiu, 1909]

Frate Ghiță,

Articolul trimis se tipărește. Adaosul trimis în urmă, va veni la notiță sublinează.

Eu mă nizuiesc că pot să scot revista la timp, dar nu-mi prea succede. Odată n-am materialul de lipsă, mai ales în predici, altă dată întârzie tipografia. Acum voiu scoate trei numere unul după altul ca să ajung în rând.

Îți trimit lista abonaților din dieceza Aradului, după protopopiate. Din cei 39 a căror adrese mi le-ai trimis numai foarte puțini au achitat abonamentul. Alții ne onorează cu retrimiteră exemplarelor. Îți alătur două fășii și două corespondențe să te convingi.

Avem cam o sută abonamente plătite d în dieceza Aradului, iar dela Caransebeș cam 50. Restul, mai mult decât de două ori pe atâta, e din arhidieceză.

Cu numărul ce vine trebuie să reduc extensiunea revistei, căci altcum punem din pungă...se înțelege: din punga goală. Cu o extensiune de 2,1/2 coale ieșim bine la capăt.

Protocolalele sinoadelor de cari îmi scrie le voiu căuta și aflându-le și-le voiu trimite. Mie însă mi-ar plăcea dacă n-ai colabora la noua rubrică a „Vieții bisericești” cu cele ce le vei citi în protocoale, ci mai ales cu cele ce le vezi în viață. Aici e buba, care trebuie lecuită. Legi și concluze bune avem noi destule – pe hârtie, dar numai acolo. Viața creștinească a bisericei noastre suferă.

Te rog scriemi un scurt raport despre sinodul arădan al sisiunei de curând trecute. Dar te rog fi scurt la vorbă și remarcă ce-i de importanță mai mare. Dacă sosește peste 6 zile – e la timp. Eu nu mă pot orienta destul de bine din raportul ziarelor și nu cunosc în de ajuns referintele, ca să fac un concis raport fidel.

Te rog iscodește: cine a scris articolul „Unirea bisericilor” ? Eu voiam să trec sub tăcere broșura de care e vorba în acest articol, dar acum mă ispitește a o lua la răfuială mai pe larg. Întâmpin însă greutăți din lipsa unei colecțiuni în original a părinților bisericești.

Având de gând să prăznuim și noi memoria lui Șaguna voiu scoate pe timpul serbărilor jubilară un număr festiv al revistei. Te rog gândeștete să colaborezi și tu cu ceva la acel număr, care va trebui să fie bogat și bun. Măine voiu ruga și pe P.C.Sa păr. Arhim. V. Mangra și pe d-l. S. Secula. Cu părintele Ciorogaiu te rog să

vorbești tu în această privință. I-aș scrie eu, dar mă tem să nu-l incomodez cu rugarea, știind că va avea să scrie ceva pentru Bis. și Șc. din acel incident.

Servus Ghiță, și nu uita raportul despre sinod.

Culiță

[Timișoara – Arhiva familiei Ciuhandu]

4.

Arad 2/15 aug. 1917

Frate Culiță !

Credeam, că în chestia abonamentelor la „Rev. Teol” îți voi face mai mare isprava. M-am fost înțeles cu casarul cons., ca pe preoți restanțieri să mi-i trimită, pentru că încasez eu și cu casarul, și că astfel casarul să fie legal în fața orișicui.

Mi-i-a trimis dar am încasat d-abia 180 cor, care sumă o țin deocamdată, pentru motivul următor.

Unul dintre foștii mei elevi de la teologie, Victor Faur din Cil, care e cuscru „de-a doua mână” cu protopopul Roxin al Butenilor, cu care nu mă am în drag, mi-a făcut o scenă. Ți-o descriu:

Mi se prezintă V. Faur, trimis de la Cassa. Îi spun pricina. Răspunde: Eu nu sunt dator, am plătit totul.

Eu îl vedeam înțepat; îi răspund: Dacă zici că ai plătit, n-am de zis nimic, nu cer nimic.

M-a întrebat: Totuș cu cât aț fi dator ? I-am spus: Cu cinci cor. Și iarăși răspunde, că el nu e dator.

A plecat; cred, că a dat față cu protopopul Roxin. A întors la câteva minute, zicându-mi înaintea altui preot: M-am gândit, să cvitesc cele 5 cor. I-am răspuns: Nu cer milă, nici cinste, ci numai datorie, dacă ești dator.

Mi-a rspuns: Zic dară, că-s dator și plătesc. I-am răspuns: Nu am trebuință de declarația că zici că ești dator, ci dacă te simți dator, primesc banii; dacă nu – am încheiat.

Răspunsul fu: sunt dator. Deci am primit cele 5 cor.

Mai apoi am auzit că la Cassa a făcut gură: că ce lucru e ăsta și altele; de sa-rezolvat cassarul și unii din preoții prezenți s-au jenat, iar alții și-au făcut socoata încurajându-mă.

Astfel, am ajuns la rezultatul de 180 cor. Eu m-am gândit să-i retrimis banii și să-i dau o scrisoare ce o merită. Totuși las în grija ta, să-i restituiești ori ba, banii încasați deja.

M-am gândit la următorul lucru. Ar fi bine ca din banii ce i-am încasat să tipăresc și expediez un apel către restanțieri, cu recercarea: să-i plătească datoria.

Nu știu cât ar costa tiparul și expedierea (sic). De aceea știu nici aceea, că ce ar fi să-ți restituiesc din suma încasată.

Răspunde-mi: Ești învoit să fac acest lucru, ori apoi am de făcut chestia cu provocarea prin avocat ? Rămâi în absolută liberă voie ce sa faci. Dar răspunde-mi urgent, ca să-ți pot trimite ce e al tău cu graba posibilă.

Preoții de la cari am încasat sunt:

Valeriu Felnean, Sâmbeteni	40 cor.
Valeriu Popovici, fost în Nădaș, acum în Musca	30 cor.
Gheorghe Papp Agris	10 cor.
Ioan Cure, Covăsânț	30 cor.
Ioan Ispas, Custacher	10 cor.
Ioan Gh. Petrișor, Poenari	10 cor.
Victor Faur, Cil	5 cor.
Const. Lazăr, Zeldiș	25 cor.
Ioan Pleavosin, Tiimișoara Mehala	20 cor.

Te rog ca acestora să le trimiți numai decât chitanța cu provocare la încasarea făcută prin mine, ori să le editezi în Revista, (cum obișnuiești, pe învelis), ca oamenii să nu aibă nedumerire asupra mea.

Alți preoți, puțini, câți au venit pe la mine, au făcut fel de fel de observări, astfel:

Ioan Cure, Covăsânț, ca diferență a plătit-o anterior.

Victor Faur: cum ți-am scris mai sus.

Aug. Grozescu: Doamna-sa a zis că Rev. A fost returnată totdeauna.

Aurel Iancu, Zărand: că n-a abandonat-o nicicând, și că a returnat-o totdeauna, când i-a fost trimisă.

Cinst. Mihulin, Cicir; Ioan Morariu, Micălaca: că n-au primit Revista

Cornel Manta, Corbești: că a plătit cu sec poștal

Romul Nestor, Cenad, că va plăti în curând, dacă e vorba de datorii cu tipărirea, dar adaugă, că el crede că n-are s-o plătească, primind-o gratis ca membru în comitet.

Moise Popovici, fost arhivar cons, aici, acum preot în Magyarad, zice că nu e dator, fiindcă a plătit-o anticipativ.

Ioan Serac. Feniș, zice, că o avea gratis cu provocare la o corespondentă a ta.

Cu alții n-am dat față.

Urmează acum, la rândul tău, să te decizi: încasezi cu fiscal, ori mai încerci și cu apelul ce ți-am propus.

Am auzit însă și multe plânsori – nu numai acum, ci și de mai înainte – fiind oamenii nemulțumiți cu marile întârzieri, cu care apare R. T.

Eu am scuzat asta cu vremurile grele de acum, cu refugiarea din toamnă și cu datoriile ce le mai ai la Tipogr. diecezană.

În sfârșit, numai ce-i drept: trebuie să faci tot posibilul pentru apariția regulată: astfel toată treaba iese d-andoasele; referitor cu datoriile și suferă Revista, care nu poate prinde rădăcini și nu poate obține încrederea generală.

De altă parte, nu știu: ce fel de evidență poți despre încasări?...poți ziar de cassa, ori ba ? Atunci ai ști: cine și când și-a plătit, și cât? Fără de zia de cassa, - numai cu protocolul resp. Registrul alfabetic ce l-am văzut, vei fi pururea în încurcături de tot felul și niciodată nu vei avea evidența clară asupra părții financiare.

Trebuie, dară, să Te gândești și în aceste privințe administrative, la îngrijiri radicale, ca să poți avea toate celea în buna rânduială.

Ce-i cu Revista ? Scriai, că pe la Rusalii va apărea ! Ți cerusem un Abwisch de pe articolul meu dat în tiipar pentru Revistă, dar nu mi l-ai trimis. Trimite-mi-l te rog !

Aștept cu nerăbdare și răspunsul ce mi-l-ai pus în prospect, în zilele trecute, cu un termen scurt de câteva zile, în chestia îngrijirilor pentru viitorul Revistei și mai ales pentru o acțiune ce suntem datori s-o începem, nu noi doi, ci mai mulți și cât mai mulți.

Fii bun scrie-mi urgent !

Nu uita de Abwisch-ul cerut! Dar nici de a-mi răspunde la toate chestiunile din aceasta și din premersa scrisoare, la cari îți ceream un răspuns.

N-ai putea să Te repezi încoaci înainte de începerea anului școlar? Am isprăvi cu toate, mai ușor și mai bine. Și așa ești dator cu plinirea promisiunii făcute anterior.

Ciuhandu

[A. B. M. Sibiu, *Fond Nicolae Bălan*, nr. 3058]

5.

[Sibiu, 17/30 ianuarie 1923]

P. T. Domnule

Chestiunea Statutului de organizare unitară a bisericii noastre devine din zi în zi tot mai iminentă. După ce la ședința convocată pe 9/22 nov. 1922 nu s-a prezentat decât doi membrii, Vă rog cu toată insistența ca să Vă ocupați cât mai intensiv cu rezolvarea problemei ce Vi-s-a încredințat prin mandatul Consistoriului mitropolitan din 23 august 1922 Nr. 222 M, căci în curând intenționez să convoc în ședință Consistoriul mitropolitan căruia va trebui să-i premeargă delegația congresuală pentru redactarea proiectului de Statut organic. Repetit Vă atrag atențiunea asupra acestei chestiuni căci n-aș dori să se acrediteze presupunerea, că noi intenționat împiedicăm unificarea organizației bisericești.

Sibiu, 17/30 I 1923

Cu binecuvântare arhierească
Nicolae

P. O. D.

Dr. Gheorghe Ciuhandu

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 71, f. 21]

6.

[Concept]⁷⁹⁰

[Arad, 9 februarie 1933]

P. Sf. Părinte !

După cercetări destul de îndelungate, am gătit cu ajutorul lui Dumnezeu, o lucrare mai vastă, cu titlul: Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț, în condițiile ce se văd din sumarul anexat.

Nu am însă și nici nu am găsit mijloace de tipărirea a acestei lucrări; care – tipărită cu garmond: 20 x 12 – va avea numai la tratatul istoric o întindere aproximativă de alte 400 pagini; iar partea documentară – peste 170 de documente, inedite până acum, pe cari doresc să le public la anexe – va da peste 200 pag. deci în total, lucrarea va avea peste 38 coale, poate și chiar 40 de coale, cu indice și ilustrații cu tot.

Prețul întregii lucrări va fi 500 Lei exemplarul.

Lucrarea mea își are valoarea specială, nu numai pentru cunoașterea relațiilor cu catolicii din cursul războiului confesional de la 1834, ci și pentru că tratează o decadă din istoria Crișanei – a căreia istorie e cea mai neglijată dintre toate ținuturile românești –; și că expunderea și documentele mele privesc și Banatul precum și Ardealul și chiar și Dalmația.

Pentru ca să mă pot gândi să tipăresc această lucrare, pentru care nu am nici o sursă sigură și mai puțin în micile ajutoare, pe care mi-le oferă puținele comune bisericești din aparhia Ardealului – sunt avizat la sprijinul moral, pe care-l cer P. Sf. Voastre.

Anumit îmi iau voie să Vă rog cu profundă venerațiune, să binevoiți a stăruii în următoarele direcțiuni:

1. Ca organul aparhial, ce Va sta la dispoziție, să scrie după indicațiile ce veți binevoi a le da, pentru a sturni interesul aparhioților. Prea Sf. Voastre pentru această lucrare.

2. că P.C.Părinți Protopopi să face o propagandă între frații Preoți și la mirenii intelectuali, în interesul abonării și ca să-mi comunice până cel mult la sfârșitul luni februarie a.c., mie direct: numele, situația și domiciliul acelora, la al

⁷⁹⁰ Câte un exemplar a fost expediat și episcopilor din Ardeal.

căror sprijin aş putea conta, - ca să le pot trimite necesarele înştiinţări, iar despre rezultat să Vă înştiinţez dacă doriţi şi pe P.Sf. Voastre.

3. să binevoiţi a chibzui: câte exemplare ar putea fi plasate la bibliotecile protopopeşti şi parohiale de sub ascultarea P.Sf. Voastre, şi ca să fiu şi eu înştiinţat despre rezultat, în acelaşi termen de mai sus.

Aş dori să am aceste informaţii întâi de toate pentru ca să văd: dacă pot, sau nu, să risc tipărirea lucrării, şi pentru ca să evit cheltuielile împovărătoare cu exemplarele de prisos, cari, la o lucrare voluminoasă contează şi numai hârtia risipită.

Dar aş grăbi şi cu tipărirea, pentru că dacă trece primăvara, nu ştiu când m-aş mai lega de tipărire. Iar în primăvară, dacă aş ajunge să tipăresc, lucrarea şi-ar avea semnificaţie şi am următoarele două puncte de vedere: că în această primăvară sunt o sută de ani de la numirea şi intronizarea episcopului Gherasim Raţ şi de la o straşnică acţiune reacţionară ortodoxă, exprimată prin jalba Clerului şi Poporului din arhtie, către împăratul, împotriva propagandei catolice-maghiare, susţinută de ep. S. Vulcan.

Vă rog prea respectuos, P.Sfinte, binevoiţi a-mi face toate înlesnirile ce credeţi de cuviinţă în privinţa acestei lucrări după care – în caz favorabil – mi-aş mai pute la încercare răbdarea şi puterile, deoarece material istoric mai am şi-aş mai putea adăuga (numai la: Sibiu, Caransebeş, Cluj, Oradea).

Anexez totodată 200 ex. din prospectul menţionat mai sus, pentru a fi trimis P. Cucernicilor Protopopi, pentru cunoaştere şi distribuire acolo unde vor ţinea a fi potrivit.

Al P. Sf. V

Arad: 9 febr. 1933

cu profundă veneraţiune
(Ciuhandu)

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 69-71]

7.

[Concept]

[Arad, 21 octombrie 1933]

I. P. Sf. D.

Dr. Nic. Bălan
arhiepp. şi mitropolit

Sibiu

Înalt P. Sf. Părinte Mitropolit,

În legătură cu lucrarea mea în combinaţie ca membru în comisiunea istorică-mitropolitană, am onoarea să Vă prezint anexată % schiţă despre o lucrare, ce o am

gata în afară de capitolul ultim sub titlul: „Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț și propaganda catolicizantă din vremea lor (1880-40)”.

La gătitrea acestei lucrări m-am servit de peste 600 documente neutilizate încă în istoria noastră, câștigate din arhiva eparhială și cea județeană din Arad și de la Viena.

După cum se vede în schiță e vorba de demascarea unor prigoniri religioase din județul Aradului și din al Bihorului, vrednice de a sta alături de prigonirile similare din Ardealul veacului XVIII.

Pe lângă problema de a scrie pagini de istorie bisericească privitoare la părțile Crișanei, am avut prilejul să utilizeze documente și despre Ardeal, Banat și Dalmația dovedind că epoca aceea a fost una de prigonire generală a Ortodoxei din imperiul habsburgic.

Lucrarea mea, în partea istorică, va da aproximativ 350 de pagini, iar documentele, a căror publicare încă este absolut necesară pentru forța lor demascatoare – spicuind numai pe cele mai de seamă – ar putea da vr-o sută de pagini. În total deci, lucrarea ar avea întindere de 29-30 coale de tipar.

Ofer acest studiu pentru tipărire în lucrările comisiunii istorice mitropolitane, în condițiile cari vor afla juste și echitabile, deopotrivă cu munca mea și cu prevederile Statutului comisiunii istorice mitropolitane.

În privința statutului sunt de părerea că deoarece în Cluj se găsesc patru din șapte membrii ai acelei comisiuni, să fie rugați aceia a găti un proiect de statut care să fie pus în aplicare provizorie, după ce odată Măritul Congres național-bisericesc al mitropoliei, a luat act de designarea membrilor comisiunii istorice.

Rog pe I. P. Sf. Voastre să binevoiți a rezolva oferta mea, eventual și separat de angajamentul Statutului respectiv dar în cadrul comisiunii istorice metropolitane, - în așa fel, ca să pot ști cât mai degrabă de soarta acestei lucrări. Chiar și din motivul că la 1934 s împlinesc o sută de ani de la acea prigonire ceea ce mă face să mă gândesc și la oarecari inițiative de propagandă ortodoxă din prilejul acelei triste aniversări precum și în interesul desfacerii acestei lucrări, așadar, s-ar cere: să pot fi gata cu tipărirea la începutul anului.

Însăși tipărirea, - ca să fie mai expeditivă și făcută sub ochii mei – s-ar putea face la tipografia diecezană de aici, la care presint anexa % oferta de tipar. Dacă n-aș putea tipări aici, am teama justificată de întârziere prea mare și din greșelile de tipar, la care încă trebuie să mă gândesc atunci, când manuscrisul nu e trecut prin, mașina de scris, iar cu vederea mea slăbită ar trebui să fac migăloasa muncă de corector.

Arad: 21 oct. 1933

Al I. P. Sf. Voastre
plecat serv
Ciuhandu
consilier eparhial

membru în
comisiunea
istorică mitropolitană

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 53-54v]

8.

[Concept]⁷⁹¹

[Arad, 12 februarie 1935]

P. Sf. Voastră!

Am onoarea să Vă rog respectuos să binevoiți a aprecia favorabil anexata mea rugămintă, de a-mi da totă sprijinul moral la tipărirea lucrării istorice pe care Vi-o anunța.

Sunt hotărât s-o tipăresc chiar și dacă n-aș putea să-mi scot cheltuielile ce am avut și aș mai avea până s-o dau gata.

Recurg în lipsă de resurse zadarnic căutate la expedientul prenumerării, care-mi va da indiciul în câte exemplare, mult-puțin sigure de desfacere, s-o tipăresc să îmi pot face socotelile.

Manuscrisul nefiind scris cu mașina, nu mă pot gândi să tipăresc aiurea, decâtaici unde aș putea controla zilnic lucrul de tipar.

Mulțumesc, deplin încrezător și prea respectuos, P. Sf. Voastre, pentru sprijinul moral ce veți benevoi a-mi oferi.

Cu profundă
venerațiune
Gh. Ciuhandu

Arad, 12, II 1935

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 70]

9.

[Sibiu, 9 ianuarie 1941]

ARHIEPISCOPIA
ORTODOXA ROMANA
DE ALBA-IULIA ȘI SIBIU
Nr. 341/941

⁷⁹¹ Câte un exemplar a fost expediat și episcopilor din Ardeal.

Prea
Cucernice Părinte Consilier

Ați luptat cu vorba, fapta și scrisul la îmbogățirea dovezilor asupra caracterului românesc al Arealului nostru scump. Ultima lucrare: „Românii din Câmpia Aradului” pe care ne-ați trimis-o este o dovadă mai mult.

Mulțumindu-Vă pentru ea și deodată cu arhierestile binecuvântări, Vă trimitem, din partea noastră lucrarea „Existență și adevăr la Sören Kierkegaard” de Gr. Popa, de curând apărută în tiparnița Arhiepiscopiei noastre.

Sibiu, la 9 ianuarie 1941

Nicolae
arhiepiscop și mitropolit

Prea Cuc. Sale
Dr. Gheorghe Ciuhandu
Iconom-Stavrofor

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 81, f. 12]

10.

[Concept]⁷⁹²

[Arad, ianuarie 1941]

P. Pr. Sf. Părinte Mitropolit !

Am primit cu mare bucurie oficioasa Nr. 341/941 cuprinzând frumoasele cuvinte despre lucrarea mea din urmă; și rog să mă scuzați, că din pricini multe, n-am putut răspunde la vreme mulțumind pentru aprecierea ostănelilor mele, precum și pentru ultimul volum „Kierkegaard” apărut în valoroasa „Serie Teologică” ce tonați. Îmi face plăcere să-mi întrerup citind acest volum, lecturile și gândurile de alt fel strâns legate de domeniul cercetărilor istorice, pentru cari acum, ca pensionar, am răgaz.

Cu respectuoase mulțumiri și devotament

Arad

[Ciuhandu]

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 81, f. 12]

⁷⁹² Scrisoarea-concept este scrisă de Ciuhandu cu creionul la subsolul epistolei primite.

XVI. Băncilă Ion⁷⁹³

1.

[Oradea, 10 aprilie 1935]

REGATUL ROMÂNIEI
PREFECTURA JUDEȚULUI BIHOR
Serviciul Învățământ
Nr. 3975/1935

Obiect: Se aprobă cumpărarea alor 40 exemplare din lucrarea „Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț”.

Preacucernice Părinte,

Rezultat cererei înaintată acestei Prefecturi, avem onoare a aduce la cunoștința Preacucerniciei Voastre, că apreciind lucrarea „Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț” s-a aprobat ca județul Bihor să cumpere un număr de 40 exemplare din ea, pentru suma de 20 000 Lei.

Oradea, la 10 Aprilie 1935.

PREFECT
Ion Băncilă

Șeful serviciului
(indescifrabil)

Preacucerniciei Sale

Domnului Dr. Gheorghe CIUHANDU,
Profesor, Consilier Eparhial,

ARAD
Episcopia ort. română

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 49]

2.

[Concept]

[Arad, 10 octombrie 1935]

Ion Băncilă,
Prefect jud. Bihor.

⁷⁹³ Prefectul județului Bihor.

Domnule Prefect !

Am onoarea să Vă trimit anexat un exemplă din lucrarea mea „Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț”.

Totodată Vă înștiințez că prin Librăria Diecezană Arad Vă expediez cele 40 ex, ce ați binevoit a le angaja, cu prețul de 500 Lei bucata prin adresa Dv. Nr. 3975/935.

Am făcut și eu înlesnirea să le dau legate, așa cum am putut.

Vă rog respectuos binevoți a lua măsuri urgente să am prețul, pe adresa mea, ca să pot plăti tipografiei diecezane, care m-a creditat pe timp foarte scurt.

Cu respectuoase salutări și mulțumiri.

Arad, 10 Octombrie 1935

Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 49v.]

3.

[Oradea, 4 noiembrie 1935]

REGATUL ROMÂNIEI
PREFECTURA JUDEȚULUI BIHOR
Serviciul Economic
Nr. 13742/1935

Obiectul: Plasarea lucrării „Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț”

Preacucernice Părinte,

Am primit scrisoarea Dvoastră din 19 Octombrie și 28 Octombrie a. c. și Vă confirm primirea alor 40 exemplare din lucrarea Dvoastră „Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț”.

Vă încunoștiințăm mai departe, că lucrarea Dvoastră a fost distribuită către Serviciul economic al Prefecturii între 40 comune mai bogate din județ dându-li-se autorităților din subordine dispozițiuni, pentru înaintarea prețului de 500 lei bucata în termen de 15 zile.

Vă rugăm, ca pe la sfârșitul lunii corente să Vă interesați la Prefectura județului despre încasarea prețului, când puteți și ridica sumele vărsate.

Oradea, la 4 Noiembrie 1935.

Prefect
Ion Băncilă

Şeful Serviciului
(indescifrabil)

Preacucernicieii Sale

Domnului Dr. Gh. Ciuhandu,
Profesor, Consilier Eparhial.

Arad
Episcopia ort. română

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 45]

XVII. Bledea Vasile⁷⁹⁴

DR. VASILE BLEDEA
AVOCAT
ORADEA

Oradea 17/XI 1934

Strada I. C. Brătianu No. 13
Tefelon 10-13

Mult Stimat Dle Profesor,

Din inimă Vă mulţumesc pentru lucrările trimise şi primite. Deja din titlul lucrărilor am constatat, că mă vor interesa în calitate dublă: ca avocat şi ca unit.

Primiţi Dle Profesor asigurarea deosebitei mele stime

Dr. Bledea

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 71]

Bodea Cornelia⁷⁹⁵

1.

[Carte poştală]

Bucureşti 18 I 1935

⁷⁹⁴ Avocat în Oradea, de confesiune greco-catolică.

⁷⁹⁵ Bodea Cornelia (1916-2010). S-a născut la 8 aprilie 1916 în satul Dud (judeţul Arad) unde tatăl său era preot. Studii secundare şi universitare (1937) la Bucureşti. Doctor în istorie (1941); doctor docent (1969); cercetător ştiinţific principal la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” (din 1949). Membră a Academiei Române (1992). A publicat: *Moise Nicoară (1784-1861) şi rolul său în lupta de emancipare naţional-religioasă a românilor din Banat şi Crişana*, Arad, 1943; *Lupta românilor pentru unitate naţională 1834-1849*, Bucureşti, 1967; *1848 la români*, vol. I-II, Bucureşti 1982; vol. III, Bucureşti, 1998.

Mult Stimate și Sfințite Părinte,

Îmi fac o deosebită plăcere să Vă anunț că cu poșta de astăzi V-am expediat „Revista istorică” în care se găsește recenzia cărții Dvoastră. Țin însă să Vă spun că din cauza lipsei de spațiu s-a redus din prima parte a dării de seamă așa că spre marele meu regret n-a apărut în întregime.

Doresc ca a doua recenzie, a unei lucrări de a Dvoastră să apară în condițiile optime. Dacă însă în răstimp Crișana sau Banatul ar da și alte exemplare de studii istorice sânt dispusă a le primi pentru eventuale recenzii. Dl. Prof. Iorga fiind dispus a reține un loc în Rev. Dsale.

Transmițând cele convenite prea stimatei Doamne și dragilor Dv. Copii, Vă rog să primiți asigurarea distinsei mele considerațiuni

Cornelia Bodea

Str. Militari 27 (în curte)
București

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 46-46v]

2.

[Arad, 19 ianuarie 1936]

Stimată Dșoară Neia !

Mulțumesc pentru atenția dată lucrării mele și, prin ea, persoanei mele. Am cetit cu plăcere recenzia din „Revista istorică” și sunt curios – deci, și noi bărbații, suntem așa, uneori ! – să știu: ce părți au fost înlăturate din recenzie, în tipar.

În legătură cu îndeletnicirile, cari, văd, ni sunt comune, m-am gândit la un lucru, în privința căruia mi-a fost denegat ajutorul ce-l cerusem indirect, cu privire la o lucrare, ce nu mai trebuie să întârzie mult: E vorba de a se scrie viața lui Moise Nicoară. Am deplină convingere, că astă dată nimeresc bine, cu vorba, adresându-mă unei strănepoate alui M. Nicoară, ea însăși cu pasiune și înțelegere în cauză.

Eu am multe informații despre M. Nicoară, chiar și documente din Arad și Viena. Dar nu am acces, decât întâplător, la Academia Română – unde am aflat, că Dta scotociseși ceva și în privința lui Moise Nicoară, și aș dori ca după volumul meu recent, să scot altul – după ce l-aș redacta din materialul ce-l am deja cules – despre epoca dela sfârșitul veac. XVIII până la deschiderea preparandiei (1812) din Arad. Aș trece apoi la epoca lui Moise Nicoară: 1810 – până la ieșirea lui din țară. Dar, n-am nici mijloace și nici răgaz, să stau pela București, pt. a copia și face note.

Ce zice la chestia aceasta, strănepoata lui Moise Nicoară ?

Știu că obiectul cercetărilor Dtale este altul. Dar, poate, strănepoata încă-și Va da seama și silința: să studieze materialul dela Academia Română. Dacă da, și dacă acest gând nu ar însemna și un deranj pentru studiile și cercetările Dtale, obligate ori predilecte, eu aș fi foarte bucuros de colaborare. Fiindcă în istoria acestui ținut și a acelei epoci nu se poate scrie fără utilizarea materialului Moise Nicoară.

Eu Te rog, Dșoară Neia, să fii așa de bună, să Te gândești asupra lucrului; și hotărârea ce vei lua să mi-o comunicii la vremea sa. Mi-ar servi de orientare bună. Și decumva ar putea conta la o colaborare peste o vreme mai îndelungată numai, m-aș apuca de alt material ce-l am, de a-l întregi și prelucra.

Dacă Cărăbaș, librarul din Calea Victoriei (97) știe de d. Cardaș, că acesta ar fi undeva în București, având un anticariat ori librărie. Rog întrebați de adresa dlui Cardaș și-l cercetați cu întrebarea: De a copiat sau nu corespondența dintre Moise Nicoară și contemporanii săi, - scrisori aflătoare la Academie. Eu aud că ar fi copiat acele scrisori. Și dacă da, întrebați-l: ce va face cu ele ? câte scrisori a copiat ? și în ce condiții ni le-ar da ?

Cu salut de la toți ai mei și de la mine, cu bune urări de spor la sănătate și la studii.

Arad: 19 I 1936

Ciuhandu

Închinăciunile mele Dșoarei Florica !

[Pe manșeta din stânga scrisorii, Gh. Ciuhandu nota: „Eu am scotocit și în Dec. trecut, la Academie, printre scriptele lui Nicoară, și am luat câteva note”.]

[N. N. Scrisoarea continuă]

St[imată] Dșoară Neia !

Adaog și aceste șire lămuritoare.

Pentru a primi oarecare ajutor, de scotocire din partea Dtale, în privința manuscriselor lui Moise Nicoară, nu s-ar cere, ca Dta să frunzărești și să selecționezi materialul existent. Întrucâtva îl cunosc eu însumi. Și având note deja despre materialul mai esențial, aș indica volumul și fila, unde se găsește ceea ce îmi trebuie. Prin urmare n-ar fi un prea mare deranj pentru Dta (Bine înțeles, deranj tot va fi!)

Și deoarece mi-ar trebui și alte materiale – copii de pe unele scrisori ale unor „ardeleni”, cari se găsesc la Academia Română, - aș avea și rugămintea următoare: Să ai bunătatea de a afla dela Academie, dacă acolo s-ar găsi copiiști, sau: mi-ar putea servi Academia copii de pe acele scrisori? ori eu trebuie să angajez pe cineva?

Cu mulțumiri anticipate și cu cinste

Arad: 20 I 1936

[Arad – *Arhiva familiei Buda Bujor*, neinventariată]

3.

[Carte poștală]

[Arad, 2 martie 1937]

St[imată] Dșoară

„Dezna” va da 24 pagini frumoase. Pe hârtie semivelină și cu învelitoare de carton, tipărite 500 ex. vor costa, cu broșare cu tot, Lei 800, - iar în 1 000 ex. Lei 1 400.- Dacă Vă convine prețul, și dacă doriți 500 sau 1 000 ex., rămâne să dați răspuns telegrafic, direct, Tipografiei Lovrov, Arad, cel mai târziu pe vineri la amiazi s’ajungă răspunsul telegrafic de comandă pentru 500 sau 1 000 ex. (scris cu litere ca să se evite greșala la transcrierea telegramei). Prețul se plătește la luarea în primire a exemplarelor. Dacă aveți ceva de comunicat mie, - bucuros fac ce pot. Mulțumesc și salut dela ale mele,

Arad: 2 III 1937

Ciuhandu

Cum să scriem numele pe foaia de titlu: cu indicația „Dș” sau fără ? Cu încadrarea prescurtată a numelui tatălui (Cornelia C. Bodea) ori fără C de mijloc ?

[Arad – *Arhiva familiei Buda Bujor*, neinventariată]

4.

[Arad, 4 martie 1937]

St[imată] Dșoară,

Lovrov nu are slover cirilice. Deci cuvintele scrise cu cirilice din pagina anexată nu le poate reda întocmai, am zis să le reproducă cu litere latine, după cum se vede din corectură.

Sunt de părere ca, în cel mai rău caz, Dta să imprimezi acolo cuvintele respective, în caractere cirilice și pe măsura distanței sau spațiului din tiparul de aici și să le lipească, ulterior compactorul de aici, - în text, ca și în nota de sub linie, ori va rămânea cum e. Cred că a sosit cartea mea poștală, după cum va sosi și răspunsul telegrafic pe adresa lui Lovrov.

Cu bine și sănătate

Ciuhandu

Arad: 4 Martie 1937

[Arad – *Arhiva familiei Buda Bujor, neinventariată*]

5.

[Arad, 28 mai 1937]

St[imată] Dșoară Neia,

Covârșit de griji și necazuri, n'am putut, decât în timpul din urmă, să alerg și să răspund în chestia broșurei Dtale, - în afară de avizul telefonic dat lui Lovrov, de a expedia exemplare nouă la adresa Dtale.

Librăria Diecezană a primit pentru desfacere 50 ex. Anexele dovada de primirea lor. Repet: ce-am făcut, bucuros am făcut.

Restul de exemplare, unul la dl Lovrov în păstrare, deoarece și Dânsul le poate păstra, așa spunea, - dimpreună cu clișeele și fotografiile premergătoare clișeelelor. Fotografatul E. Ruhm (str. Iosif Vulcan) de aici, care a gătit fotografia de pe icoana lui Fabian, are de primit 100 Lei.

Rog trimiteți-i suna direct, și-i puneți în vedere luarea în primire a plăcii, ocașional, când dați pela Arad.

De marți merg la Buziaș, pe 3 săptămâni, să-mi văd de sănătate.

Toate cele bune,

Ciuhandu

Arad: 28 V 1937

[Arad – *Arhiva familiei Buda Bujor, neinventariată*]

6.

București, 21 noiembrie 1937

Mult Stimat și Prea Cucernice Părinte,

Trimet lungul articol despre Gavra și M. Nicoară⁷⁹⁶. Cred să nu vă displacă. O singură critică îmi aduc eu în primul rând – este aspectul priln de corecturi ce-l are. Aceasta însă nu din cauza mea, ci a dactolografei care nu mi-a înțeles scrisul și

⁷⁹⁶ Este vorba de articolul *Acum o sută de ani*, publicat în revista „Hotarul” (Arad) din noiembrie 1937, mai 1938, iunie 1938 și august 1938, în care prezintă legăturile lui Moise Nicoară cu Alexandru Gavra din anii 1837-1838.

eu nu am avut timpul necesar să îl dictez. Am refăcut pagini întregi unde am putut dar (...) ⁷⁹⁷ cred că totuși este descifrabil.

Mulțumesc anticipat pentru osteneala ce depuneți în a-mi face corecturile – și totodată țin să Vă împărtășesc și o bucurie personală. E cam târzie vestea și poate veți fi aflat-o deja; de la 1 noiembrie funcționez ca bibliotecară la Facultate secția istorică. Este un post puțin retribuit dare peste așteptările mele. Am fost solicitată, nu am cerut eu, acest loc. Îmi prinde bine în acest timp când am nevoie de multă lectură pentru doctorat.

Paralel pot să îmi termin și practica pedagogică profesională.

Sunt curioasă să știu impresia ce va lăsa întreg materialul ce Vi-l trimit acum.

Cu cele mai distinse considerațiuni pentru toți ai casei și Dvoastră

Cornelia Bodea

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 124]

XIX. Bogdan Ioan ⁷⁹⁸

[Sebiș, 17 octombrie 1933]

Înalt Prea Cucernice Părinte !

Rog scuzați-mi neglijența că abia acum pot să vă trimit scriptele acestea vechi, cari poate Vă lipsesc. Diferitele ocupațiuni m-au făcut să întârzii. Am căutat după arhiva grofului Konigszeg, dar durere, e distrusă și toată împrăștiată cât e podul casei așa că nu se poate găsi ceva folositor. La biserica reformată nu sunt date cari ne-ar putea folosi. În cazul că voi da peste ceva date folositoare îmi voi ținea de fericită plăcere a Vi le servi. Aceste notițe ce Vi le trimit acum, mi-ar lipsi și mie mai târziu pentru compunerea unei cronici, deci rog ca după folosire să binevoiți a mi le restitui.

Cărțile trimise le-am primit cu bucurie, pentru ce Vă sunt mulțumitor și recunoscător.

Vă mulțumesc totodată și pentru atențiunea arătată față de fratele și nepoata mea din Dezna.

Sebiș la 17 oct. 1933

Cu deosebit respect:
Ioan Bogdan
preot

⁷⁹⁷ Parantezele aparțin autoarei scrisorii.

⁷⁹⁸ Bogdan Ioan (1899-1963), s-a născut în 14 octombrie 1899 la Dezna. Școala primară în satul natal iar studiile gimnaziale la Brad, Brașov și Beiuș. În 1920 a absolvit cursurile teologice la Arad. Preot în Dieci (1921-1928), Bârsa, Sebiș și Dezna.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 106, f. 268]

XX. Bogdan Nicolae⁷⁹⁹

[Buziaș, 23 ianuarie 1937]

Prea Onorate Domnule Consilier,

Între exemplarele dăruite numai aceste două le-am găsit cu însemnări și mă grăbesc să Vi le înapoiez, conform dorinței Dvoastră.

Mulțumindu-Vă și pe această cale pentru cărțile pe cari a-i binevoit a mi le da, Vă felicit din tot sufletul pentru patriotismul și temeinicia cu cari tratați problema bisericească și anexele ei și Vă doresc sănătate și putere de muncă să puteți duce la bun sfârșit opera ce o întreprindeți.

Primiți Vă rog, Prea Onorate Domnule Consilier asigurarea stimei ce V-o păstrează

N. Bogdan
prof. pens.

Buziaș în 23 Ian. 1937

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 25-25v]

XXI. Bogoevici Ghenadie⁸⁰⁰

[Budapesta 10 august 1929]

Preaonorate Domnule Consilier !

Mă iartă că am întâziat puțin cu trimiterea copiei din manuscrisul istoric al lui Percsenyi Nagy Laslo, dar după cum binevoiești a vedea din alăturata aici sub % nu sum eu de vină.

Cu mare plăcere Vă stau și astădată la dispoziție, sum

Cu adevărată dragoste.

Bpesta la 10 August 1929

Ghenadie Bogoevici
protosincol
paroh ort. român

⁷⁹⁹ Bogdan Nicolae, profesor în Buziaș și autor de manuale școlare.

⁸⁰⁰ Bogoevici Ghenadie (1862-1933), a studiat Teologia la Caransebeș și Dreptul la Budapesta. A fost preot paroh ortodox român în Budapesta.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 108, f. nen.]

XII. Bogoi Vasile⁸⁰¹

[Belotint, 2 august n. 1908]

Mult Onorate Domnule referent

În scopul de a Vă putea ajuta la realizarea scopului măreț ce intenționați a-l ajunge prin regularea și ameliorarea chestiei de educațiune și instrucțiune a fiicelor noastre rumâne, cu o nespusă plăcere și bucurie am primit serviciul sfintei cauze, nisuindu-mă în toate direcțiile a corăspunde pe deplin interesului vital a bisericei și neamului nostru românesc.

În conștelegere și cu ajutorul Reverendisimului Domn Dr. Ioan Trăilescu protopop inspector școlar, ne-am interogat la conducătorii oficiilor parohiale, la întreaga preoțime din singuraticele parohii, precum și la unii fruntași de ai noștri, pentru a potea afla toate cele cerute din partea Mult Onorat D-Voastre în epistola dtto 28 Aprilie a. c.

În urmarea cercetărilor efectuate, constat cu plăcere că, în tractul protopopesc Chișineu, în anul școlar espirat, fetițele române n'au frecventat școale străine și nici n'au fost întreținute în atari internate.

În internate românești au fost așezate, în cursul anului, 2 fete din comuna Curtici. Ambele acestea au fost așezate în internatul reuniunei femeilor române din Sibiu. Aceste fete cu numele sunt: Sidonia Urs și Cristina Nicoara Urs.

În interesul special al institutului nostru diecesan din Arad, am stăruit pe lângă unii părinți - materialicește mai bine situați - să să gândească pe viitor a-și da fetițele la institute românești și mai ales la institutul nostru de fete din Arad, unde vor primi educațiune curat românească, și vor fi deosebit îngrijite și crescute în institut.

Drept rezultat al nizuințelor mele a fost însă, că, noi fruntașii, care au deja fete pentru acestea institute mi-au răspuns că se vor mai gândi asupra lucrului și apoi la timpul său, vor cere informațiile necesare la locurile competente privitoare la primirea și înscrierea elevelor.

Alții însă – cu provocare la unele cazuri ivite la fetele crescute în institute streine – mi-ai categoric că, nici într-un caz nu se poate hotărî ași da fetele la institute pentru motivul că, acelea în institutele din orașe, în schimbul jreftei ce aduc părinții pentru educația lor, lăpădându-și moravurile bune și păgubitoare pentru societate și familiile lor, ce cu timpul le vor constitui.

Dorind a fi lămurit în privința schimbării moravurilor bune, în rele și păgubitoare, cu toate că înștiințam stăruit pe lângă atari părinți, cuprinși de astfel de tenere, a-mă convinge cum înțeleg dânșii că însușirile bune ale fetelor prin instrucția câștigată în școalele din orașe ? La aceste în cele mai multe comune, mi

⁸⁰¹ Bogoi Vasile învățător în Belotint (jud. Arad).

s-au răspuns din partea părinților că: mai toate fetele de țaran crescute în institute reîntorcând și reaşezându-se în familie acasă, mai înainte de toate și schimbă modul de trai, adică dorim poftitoare și alegătoare în ale mâncării. Se țin apoi mândre și superbe față de semenele și rudele lor, ba în unele cazuri deja ezistente – chiar și de părinții lor. Disprețuind lucrul și economia casnică devin comode, leneşe, risipitoare, cu înclinări spre modă și lucsoase, în sfârșit vanitose și închipuite în așa măsură încât ținesc spre a trăi domnește.

Întru toate acestea cea mai jalnică și regretabilă împrejurare este că nu le mai convine a conversa în scumpă limba lor, ci preferă a conversa cu predilecțiune în limba magiară.

Mi s-au zis mai departe din partea respectivilor, că mai bine își țin fetele acasă economisând spesele de întreținere în institute, pentru zestrele lor, decât să le vadă schimonosite și pierdute pentru totdeauna.

La auzul celor premerse și'n fața sentinței rostite, am stat ca împetrit – căutând a le alina și împătăși temerea de ce sunt cuprinși unii părinți prin împrejurarea că, instrucția și educațiunea în institutele și internatele noastre să efectuește cu scopul de a edifica și cimenta un viitor plin de viață și nonzervare a bisericii și a neamului românesc și a nu ruina virtuțile străbune, ca și institutele străine, cari tind a ne slăbi pe toate terenele de existență națională, morală și economică.

După toate aceste, precum și după arătarea scopului sublim ce-l urmăresc institutele noastre, cari cu mari jertfe se susțin numai pentru a putea fericirii, prin fetele române neamul și ai da o energie de viață lungă, li-am încălzit inimile pentru îmbrățișarea instituțiilor noastre benefăcătoare.

Terminând, am onoare cu toată stima cuvenită, în cele enumerate a Vă da seama despre misiunea predilectă, cu care a-Ți binevoit a mă însărcina și pe care cu drag am primit-o ajutând scopul ce doriți a-l ajunge.

Dumnezeu să Vă ajute !

Belotint, la 2/VIII n. 908

Cu deosebită stimă
Vasile Bogoi

[*Arhiva familiei Ciuhandu* – Timișoara. Scrisoarea din 2 august n. 1908]

XXIII. Boldor Petru

1.

[Ohaba, 8 iulie 1938]

Prea Cucernice și Venerabile Părinte !

Am primit cu vie bucurie dar ce mi l-ați oferit atât de generos în broșura despre Unirea Bisericii Anglicane cu bisericile ortodoxe⁸⁰². Pe cât de modestă ca înfățișare, pe atât de valoroasă ca și conținut. De ar da bunul Dumnezeu să se fi pătruns cât mai mulți compatrioți și coreligionari ai autorului de adevărurile expuse atât de lămurit în ea. Atunci ne-am apropiat mai repede cu un pas idealul pe care îl urmărește deopotrivă cu noi autorul ei: „Unitatea bisericii (pe care) a surpat-o trufia de nesuportat a patriarhului Romei...” (pg. 6). Nu cred să fi dat până acum peste o afirmație atât de răspicată și categorică a cauzei care a produs marea schismă. După cum și portretul pe care-l face papei e edificator: Trufașul tiran, iscoditor de răzvrătire, care asemenea lui Lucifer a atras după sine în rătăcire alte biserici de sub conducerea sa. Mai-aduc aminte ca Guette într-una din operele sale după ce se ocupă despre Antihrist concludă: „c'etais le pape !” Acesta era papa !

Cât de transfigurant va fi fost când a rostit acea comparație poetică de la pag 8 și cât de hotărât va fi rostit sentința: „Dacă în biserica noastră se propovaduește ceva împotriva învățaturii vechei biserici, eu o resping !”

Nu mă împac însă cu rezerva pe care o are în privința transubstanționii trupului și sângelui Mântuitorului pe care-l recunoaște doar numai ca „prezent și se cuvine sa fie adorat de credincioși în Prea Sf. Sa Cina”. Poate precizează acest lucru mai jos unde recunoaște că „preoților bisericii... (li se cade) să aducă Trupul și Sângele lui Hristos după rânduiala jertfei”.

E cât se poate de plastică apoi pilda pe care o istorisește imediat, despre mama care nu și-a recunoscut fiica răpită de răufăcători și reînțoarsă după mulți ani la sânul ei, decât după cântecul pe care o învățase să-l cânte în copilărie. Concretizează în ea tot ce voia să spună în predică. Continuă cu un îndemn la profesorii și oamenii de știință să propovaduiască și să învețe pe tineri întreaga rânduială a bisericii ort. pe care o rezumă.

Termină cu dorința că unirea bisericii sale cu cea ortodoxă să se întâmple mai repede, recunoscând umilit că au greșit și că sunt îndepărtați de la adevărata turmă creștină.

Această predică pe lângă meritul de-a fi considerată ca un model de predică bine încheată și documentată, pentru noi ortodocșii are deosebita semnificație pe care o relevă P. C. păr. Traducător în prefață: Anglicanismul recunoaște adversitatea și stabilitatea neschimbată a creștinismului genuin predat de Mântuitorul, pe care le-a păstrat ortodoxia în care dorește să se încadreze. E mult P. C. Sa Păr. Ciuhandu a făcut un dar neprețuit literaturii noastre teologice luându-și osteneala să ne traducă această predică. Nu le-am putea arăta nici autorului nici traducătorului mai bine recunoștința noastră, decât procurând și asimilând cuprinsul ei. Ar trebui să nu lipsească din mâna nici unui frate preot.

Prea cucernice părinte,

⁸⁰² *Despre Unirea Bisericii Anglicane cu Bisericile Ortodoxe*, cuvântare de Georgius Leicester Marriott A. M. ținută la Oxford în Biserica Sfintei Fecioare Maria în Dumineca II după Botezul Domnului în anul 1935. Traducere din latinește de Dr. Gheorghe Ciuhandu, Arad, 1937, 14 p.

Am făcut mai sus o încercare de recenzie, fără nici o intenție rea. Numai să văd dacă pot să revin asupra unor ocupații care în timpul liceului am făcut-o cu plăcere. După atâția ani de înțrălsare, e evident că e departe de a fi acceptabilă. Am socotit însă că în forma aceasta va-ș putea arăta mai bine recunoștința mea, dovedindu-vă că am citit-o cu interes.

Am fost surprins văzând publicată în revistă traducerea cuvântării papei, pe care v-am dat-o. Să mă ierțați, dar gândul meu nu a fost să se publice acele traduceri. Cu atât mai puțin mă puteam gândi la această cuvântare pe care o reproduserăți în rezumat după Observatorul, în numărul trecut sub titlul: Uniții unguri și papa. De cunosteam intențiunea P. C. Voastre, m-aș fi îngrijit să evit posibilitățile de a lua naștere acele greșeli ortografice și nu-mi cade bine ca mi-ați dat în vileag numele. Într-adins nu le-am iscălit decât cu inițialele, pentru că cei ce le-ar vedea pe la P. C. Voastre să nu-și dea seama cine vi le-au dat. Prea seamănă a afisaj, când nota noastră a preoților tineri ar trebui să fie tocmai discrețiunea, modestia. Doar însuși Mântuitorul, cu toată Dumnezeirea Sa, până la împlinirea vremii porunește celor care-i vindecă să nu spună nimănui cine i-a făcut sănatoși.

Din alt punct de vedere această descoperire mă obligă în conștiință să joc până la sfârșit dacă am intrat în horă. Mă tem că ascuns cu posibilitățile mizerabile de trai, nu voi putea să mă țin la nivelul obligațiilor de-a mă ocupa satisfăcător cu știința noastră. Să vă istorisesc un caz, tipic caracteristic și concludent al vremurilor pe care le trăim.

Alaltăieri am avut o înmormântare. Familie nevoiașă, dar a ținut să facă o parodie aducând 2 preoți. Seara se prezintă gazda, tânăr sub 30 ani, pentru plată. Cer 250 lei. Cum 250 lei, asta nu-i dreptate: nu-ți dau nici un leu. Dta ai făcut înmormântarea într-un ceas și jumătate și ceri 250 lei? Nici imparatu nu ia atata pentru un ceas de lucru. Eu ma gandeam sa-ti dau 100-150 lei. Nu-ți dau nimic, să văd ce-mi poți face. De înmormântat la-i înmormântat, cu plata am isprăvit ce-ai să-mi faci ? Dacă mă dai în judecată fac 5 zile de închisoare și m-am achitat. D-ta și așa nu capeți nimic.

I-am spus să se ducă acasă să se culce, să doarmă liniștit, căci nici de grumazi n-am să-l iau nici în judecată n-am să-l dau, dar voi ști în viitor cu cine am de-a face. Și-mi rămâne dator 250 lei. Mi-a ripostat: și? Am să fiu socotit ca și cel mai din urmă om. Ce-i de acolo ? Așa îi și mai bine. Mai bine să fii rău decât bun (în fața oamenilor). Și plecând: Așa, Părinte fără supărare și mânie, dar să nu aștepți nici un leu de la mine. Autentic !

Altul, într-adevăr sărac s-a achitat cu două zile de sapă. Stolele maxime sunt 20 lei. Mirui sistat. La pomeniri se înscriu 5-10 femei. Recolta aproximativ: 40 metri grâu. Le amintesc în fugă nu pentru a mă plânge, ci pentru a vă da P. C. V. seama cât de greu îmi este să-mi procur cărți, reviste ziare.

Despre cuvântarea lui Stossmayer m-am interesat și eu pe la uniții din Lugoj. Nu au știut să-mi spună nimeni, sau n-au vrut, mai probabil.

De la Dl. Prof. Grondijs nu am primit nici eu nimic. Eu cred că sunt duși pe la mănăstiri, și numai la reîntoarcerea în București voi primi scrisorile. Am dat părintelui Groza să vă trimită prin oficiu traducerea cuvântării lui Pacelli. Cred ca v-a trimis-o și ați primit-o.

Am aflat în unele din revistele „Etude” descrierea unei vizite pe care a făcut-o un preot catolic la mănăstirea Sinai. Voiu traduce-o și Vă voi trimite-o când va fi gata. Nu prea e favorabilă. Se entuziasmează numai de sala de mâncare în care au rămas pictate scene de pe vremea cruciaților. Totuși ca să luați cunoștință despre părerea lui vi-l voi trimite articolul tradus.

„Unirea” nu mi-a căzut în mână. Voiu a întreba pe păr. Pușcaș să văd dacă îi vine lui. Sunt curios cum se apără Brânzeu împotriva evidenței.

Mulțumindu-Va din suflet pentru toata bunevoiața și atențiunea arătată rămân adânc recunoscător.

Ohaba, 8 iulie 1938

Al P. C. Voastre
Pr. Petru Boldor
paroh ort. rom. Ohaba-Timis

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 16, f. 36-37v]

2.

Ohaba-Timiș la 28 iulie 1938

Prea Cucernice și Venerabile Părinte,

Vă rog să mă credeți că sunt copleșit de emoție scriind aceste rânduri. Mă întreb dacă nu e prea mare cinstea pe care mi-o faceți învrednicindu-mă cu răspunsurile pe care mi le trimiteți personal. Și mă tem că până la urmă să nu dau cinstea pe rușine. Permiteți-mi totuși să vă exprim bucuria imensă ce am simțit-o la primirea scrisorii P. C. Voastre.

Îmi pare rău că din felul cum m-am exprimat ați dedus că m-aș fi supărat pentru publicarea traducerii. Am fost doar cam jent de impersiile pe care presupuneam că și le vor face colegii, și mă așteptam să mă ia în balon ceea ce însă nu s-a întâmplat. Rezerva nu o înțelegeam față de muncă, ci față de afișaj. Dacă întra-devar e socotită ca notă celor ce ispitesc și vânează situații, atunci, parafrazând pe Sf. Apostol Petru, voiu zice: nu numai numele, ci tot ce credeți de bine, - publicați !

Articolul „Etude” se referă la mănăstirea Sinai din Egipt, nu Sinaia noastră. L-am recitit și am găsit lucruri mai frumoase decât prima dată. Îndată voiu găsi un dicționar îl voi traduce. Are 11 pagini de revistă. E o descriere actuală și totodata un

istoric al mănăstirii, dat în forma de conversație (interior) de actualul superior al mănăstirii: P. S. Porfirios III.

Întâmplarea cu înmormântarea, dacă o credeți potrivită, o puteți publica, fără însă a da nume. Natural că rămân răspunzător dacă s-ar simți altcineva atins în cauză. Ea a avut loc exact cum v-am istorisit-o. În fapt, s-a aplanat, căci a venit mama tânărului respectiv, soția mortului la mine și făcându-i o reducere a achitat datoria. Totuși îi rămâne valoarea de document al mentalității veacului în care trăim.

Am primit o instiințare de la d-na Grondys prin Maica Iosefina de la școala de Misionare din Vălenii de Munte jud. Prahova. D-na e acolo, probabil cu fetița. Despre dl. prof. îmi scrie că e prin Basarabia și nu știe când se va întoarce. De asemenea nu e sigură dacă vor mai veni pe la noi, după ce au întârziat atâta. Mă vor anunța înainte de-a pleca acasă. M-a rugat să-i trimit pe adresa de mai sus scrisoarea păr. Cuznețoc, pe care am și trimis-o, comunicând și aceea că P. C. V. ati scris celor în drept de la București în chestiunile care priveau pe D. D-lor.

De vreo 2 săptămâni am fost ocupat cu recolta grâului. Încă nu l-am treierat tot. După 15 August am de gând să merg și eu cu soția pe la rudenii în Ardeal, dacă vom putea cruța câțiva sutari pentru socoteala asta. Mulțumindu-Vă încă o dată pentru toate rămân

Al P. C. Voastre indatorat
Pr. Petru Boldor
Ohaba-Timis

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 16, f. 33-35]

XXIV. Bologa Vasile⁸⁰³

[Sibiu, 17 septembrie 1928]

Preastimate Dle Ciuhandu !

Am primit broșura „Suveranitatea și Solidaritatea Națională”⁸⁰⁴ cu discursul Dvoastră din Senat de la 20 martie 1928. L-am cetit cu multă satisfacție creștinească și românească. Primește te rog intime felicitări și cea mai călduroasă mulțămită.

⁸⁰³ Dr. Bologa Vasile (1859-1944). Născut în 1859 în Geoagiu de Sus (jud. Alba). Studii de Teologie la Sibiu, de Filozofie și Pedagogie la Universitățile din Viena și Budapesta; preot, profesor și director la Școala civilă de fete a Asociațiunii, mai apoi la Liceul de Fete din Sibiu; consilier referent mitropolitan în Sibiu; autor de manuale școlare, lucrări de folclor și istorie.

⁸⁰⁴ Este vorba de broșura: *Suveranitatea și solidaritatea națională. Discurs ținut în ședințele de la 20 martie 1928 în Senat cu prilejul discuțiilor asupra proiectului de Legea Cultelor*, București, 1928, 52 p.

Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu

Un singur lucru lipsește acum: Cine are urechi de auzit să audă ! vedea-vom dacă se vor găsi și acele urechi ?! Isbândă cere neamul și noi i-o dorim din inimă.
Cel mai frățesc și călduros salut.
Sibiu 17 sept. 1928

Dr. V. Bologa
consil. ref. mitrop.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 134, f.88]

XXV. Boroianu Dimitrie⁸⁰⁵

„VITORUL”
REVISTĂ BISERICESCĂ ȘI DIDACTICĂ
IV, BUCUREȘTI, STR. NEGUSTORI 19

[București] 13 VI 1931

Stimate Părinte Ciuhandu,

Cu multă plăcere și deosebit interes am primit cărțile ce mi-ați trimis și pe care le voi citi de îndată ce voi termina cu esamenele.

Vă rog să primiți multe mulțumiri și asigurări de stimă deosebită.

Prof. Dr. Boroianu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 11]

XXVI. Branîște Valeriu⁸⁰⁶

Dr. VALERIU BRANISCE
Membru onorariu al Academiei Române

Lugoj 5/18 septembrie 1923

Prea Onorate Domnule

⁸⁰⁵ Boroianu Dimitrie G. (1864-1951). S-a născut la Fălticeni, a absolvit Seminarul „Veniamin Costachi” din Iași, Facultatea de Teologie din București cu specializare la Facultatea de Teologie și Filozofie din Leipzig. În 1897 își ia doctoratul în Filozofie. Profesor la Seminarul „Veniamin Costachi” (1897-1902), apoi la Facultatea de Teologie din București (1902-1936). A publicat mai multe studii de dogmatică, drept bisericesc și manuale școlare. A murit la 8 septembrie 1951.

⁸⁰⁶ Branîște Valeriu (1869-1928), om politic, profesor, publicist, om politic. Redactor la „Tribuna”, „Dreptatea” (Timișoara), „Patria” (Cernăuți) și „Drapelul” (Lugoj). Deputat laic mai multe legislaturi în Sinodul eparhial Caransebeș și Congresul Național Bisericesc.

Alăturat trimit copia Raportului sumar⁸⁰⁷ pe care l-au trimis astăzi subscriși de Dr. G. Popovici⁸⁰⁸, Dr. G. Dobrin⁸⁰⁹ și mine P. P. S. Sale Părintelui mitropolit⁸¹⁰ ca membrii ai comisiei de 12 în chestia unificării.

Te rog comunică-l Domnilor Goldiș⁸¹¹ și Dr. Marșieu⁸¹² și să-l studieți împreună. Dacă veți fi de acord cu noi semnați-l și-l trimiteți la Sibiu, dacă veți avea alte păreri, fixați-le pe hârtie și le trimiteți de asemenea ca să avem odată la un loc părerile comisiei de 12.

Câte-o copie a Raportului nostru trimit astăzi și la Cluj și Oradea Mare cu aceeaș rugare.

Primește Prea Onorate Părinte sincerele mele salutări frățești.

Branisce

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 71, f. 1]

XXVII. Brătianu Vintilă I. C.⁸¹³

[Concept]

[Arad, 27 noiembrie 1930]

Domnule Ministru,

Ca unul, care nu sunt obișnuit să cer ceva pentru mine, dar atât mai vârtos pentru cauza Bisericii, imi iau voie a Vă ruga foarte respectuos, să binevieți a învrednicii de posibila atenție cererea ce o anexează, adresată mie personal din partea Maramureșenilor.

Curentul de revenire la ortodoxie, pe care l-a potentat și mai mult nenorocitul congres al „Agru-lui” unit de la Sighet, se razimă pe acțiunea unei foarte strălucitoare gazete locale „Țara Voevozilor”, care însă luptă cu extreme greutate materiale.

Astăzi, când tot mai mult se dezlanțuie caracterul militant și agresiv – religios și chiar politic – al Catholicismului, căruia unelte inconștiente sub raport

⁸⁰⁷ Scrisoara însoțește un *Raport sumar* ca bază de dezbateră pentru „comisiunea de 12” din care pe lângă cei amintiți mai făceau parte Ioan I. Lapedatu și Ioan Lupaș, însărcinată de Congresul Național Bisericesc și de Congresul Mitropoliei Sibiului, cu luzerările pregătitoare pentru organizarea unitară a Bisericii Ortodoxe din România întregită.

⁸⁰⁸ Popovici Gheorghe (1862-1927), doctor în Teologie de Cernăuți, protopop al Lugojuului (1887-1927), unde s-a remarcat prin devotamentul său în mișcarea națională și prin activitatea sa culturală. Membru corespondent al Academiei Române (1909). A publicat mai multe lucrări de istorie.

⁸⁰⁹ Dobrin George (1862-1952), s-a născut la Lugoju unde a activat ca avocat și ziarist. A condus ziarul „Dreptatea” din Lugoju.

⁸¹⁰ Este vorba de mitropolitul Nicolae Bălan al Arealului.

⁸¹¹ Este vorba de Vasile Goldiș.

⁸¹² Este vorba de Iustin Marșieu, prefect al orașului și județului Arad.

⁸¹³ Brătianu Vintilă I. C. (1867-1930), al treilea fiu al lui Ion C. Brătianu. Inginer cu studii superioare la Paris, în mai multe rânduri ministru. Între noiembrie 1927 și noiembrie 1928 a fost și prim-ministru. A lăsat opere politice și economice.

românesc sunt tocmai uniții noștri cari au mers prea departe pe drumul îndrăznelilor confesionale și chiar politice, - au nădejdea că nu-mi veți lua în nume de rău, dacă Vă fac o respectuoasă rugămintă: Vă rog adeva, Domnule Ministru, să binevoiți a chibzui, s-ar găsi oarecări ajutoare bănești, cât de modeste măcar, și prin exoperarea oarecărei cantități de hârtie pe seama gazetei.

Țin să Vă împărtășesc, că protopopul nostru din Sighet este păr. Mihail Munteanu. Dacă credeți să faceți ceva direct, aveți adresa dânsului; iar dacă ați dori să nu se știe originea ajutorului, Vă stau la dispoziție cu intervenția și cu – tăcerea mea dacă nu cumva ați avea om de legătura în partea locului.

Cu cei mai profund respect,

Arad 27 nov. 1930

Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 399-399v]

XXVIII. Brânzeu Nicolae⁸¹⁴

[Lugoj, 18 mai 1928]

Prea Onorate Părinte,

Am citit în „Monitorul Oficial” discursul Sf. Voastre de la Senat⁸¹⁵ și-l găsesc lucrat cu multă abilitate. Un lucru nu înțeleg: rost avea să adăugați acolo, unde m-ați numit pe mine, că sunt „plătit de stat”. Poate e așa mare lucru că ne plătește și pe turcii din Dobruja ? Mai bucuroși am fi și noi să nu ne plătească statul ci să ne fi lăsat fondurile neatînse.

Nu-mi luați în nume de rău această mică obscenare, care n-o fac cu scopul de a intra în o polemică oarecare, scopul meu acum e cu totul altul:

Vă rog foarte mult să binevoiți a-mi trimite 1 ex. din „Papism și Ortodoxism în Ardeal”, care mă interesează foarte mult și nu o aflu la librării, mi s-a spus că numai la P. C. V. se poate avea.

Mai este o broșură, apărută dacă nu mă înșel, mai anul trecut, care ne interesează pe noi Lugojenii, V-aș ruga și aceea.

Vă rog a-mi comunica prețul.

Mulțumindu-Vă înainte, Vă rog primiți expresia considerațiunii ce Vă păstrez cu deosebită stimă.

⁸¹⁴ Brânzeu Nicolae (1880-1962), canonic greco-catolic la Lugoj. A publicat multe articole și studii în presa vremii.

⁸¹⁵ Se referă la discursul din 20 martie 1928 ținut la Senat, prin care aducea o critică dură la *Legea cultelor*, redactată în mod favorabil catolicilor.

Lugoj (Principesa Ileana 11)
18/V 928

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 126, f. 61-62]

XXIX. Brediceanu Caius⁸¹⁶

Legation Royale de Roumanie
Cabinet du Ministre

Viena, 28 I [1]932

Mult stimate d-le Consilier,

Cercetările la Universitatea din Viena, pentru constatarea studiilor făcute de ilustrul nostru predecesor nu au dat încă rezultatul dorit. Arhivele din anii 1860-70 nu sunt așa de ușor de găcit și un funcționar care ar avea mai mult timp pentru astfel de cercetări, încă lipsește. Sper însă că totuși să găsească urmele cari ne interesează.

Vin însă și eu cu o rugămintă mai ușor de rezolvat.

Fotografia anexată V-o trimit în amintirea apropiatei zile de 15 ani de la Adunarea de la Alba-Iulia.

Vă rog însă și de un mic serviciu. Să binevoiți a ruga pe părintescul meu prietin – pe Dl. Vasile Goldiș, pe care-l salut cordial – să isclăească pe clișeul anexat, deasupra capului său, numele său pe două linii:

Vasile Goldiș

Așa cum este și semnătura mea, atât pe clișeu, cât și pe fotografie.

Clișeul semnat de Dl Goldiș Vă rog a mi-l restitui, iar ./.. fotografia Vă rămâne Dvoastre.

Mulțumindu-Vă înainte pentru toată intervenția,

Vă salută Cordial,
al Dvoastre, Bredineanu

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948, doc. 90, pp. 432-433*]

⁸¹⁶ Brediceanu Caius s-a născut în 1879 la Lugoj. A făcut studii liceale la Lugoj și Iași, iar pe cele universitare la Paris și Viena. În 1904-1905 a fost referent școlar provizoriu al Consistoriului din Arad. A îndeplinit și atribuții diplomatice, fiind subsecretar de stat la Ministerul de Externe.

XXX. Cantacuzino Alexandrina⁸¹⁷

1.

[Concept]

[Arad, 5 noiembrie 1934]

Principesei Alexandrina Cantacuzino București

Ilustră Doamnă !

Văzându-Vă la Sibiu la congresul nostru, n-am voit să vă deranjez cu o chestiune pe care-mi iau voie să Vi-o înfățișez în șirele ce urmează. Am isprăvit o lucrare mai mare istorică de demascare a catolicismului, după cum se vede din schiț anexată. Eparhiași județele nu au resurse pntu a-mi veni într-ajutor la tipărire cu o formă potrivită. După un sfatprietenesc am făcut o cerere către Fundațiile Regale trimițând-o Majestății Sale. M-am adresat și Î. P. Sf. Sale Patriarhului pentru o binevoitoare intervenție și nu am de nicăieri răspunsul voit.

Deoarece nu pot lua asupra riscul unei lucrări ce va trece poate de 500 pagini mari, mă întorc către Dvoastră care mă cunoașteți și sper, că nu mă osândiți pentru îndrăzneală. Și vă rog cu profund respect să binevcoiți a interveni, unde credeți de bine, ca să obțin o subvenție potrivită de la Fundațiile Regale, ori de aiurea.

Cerându-Vă mii de scuze semnez cu profund respect,

Arad 5 nov 1934

Ciuhandu
Consilier eparhial,
Preș Asoc. „A. Șaguna” din Ardeal

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 63]

2.

SOCIETATEA
ORTODOXĂ NAȚIONALĂ A FEMEILOR ROMÂNE
Comitetul Central
BUCUREȘTI
Calea Moșilor No. 142

22 Noembrie 1934

⁸¹⁷ Cantacuzino Alexandrina, principesă, născută în 1881 la București, fondatoare a „Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române” în 1910. În 1927 a fondat „Casa Femeii” și a participat la congrese și inițiative feministe în cadrul Societății Națiunilor de la Geneva și a Micii Înțelegeri.

Prea Sfințite

Cu multă bunăvoință am citit scrisoarea Sfinției Voastre, pentru a putea da curs celor cuprinse și a mă adresa forurilor competente pentru tipărirea lucrării Sfinției Voastre, vă rog a adresa o cerere oficială Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române și eu ca Președintă mă voi ocupa ca să vă putem ajuta la tipărirea unei lucrări așa de însemnate.

Primiți Sfințite Părinte asigurarea respectului meu.

PREȘEDINTA GENERALĂ

Alexandrina Cantacuzino

Prea Sfinției Sale

Părintelui Ciuhandu din Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 64]

3.

[Concept]

[Arad, 4 decembrie 1934]

Doamnă Prezidentă !

Încurajat de bunăvoința Dvoastră, am onoarea să Vă rog prea respectuos să binevoiți a face aceea ce veți crede de bine și Vă va sta în putință, ca să obțin, de unde se va putea o subvenție potrivită pentru tipărirea lucrării mele istorice: Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț (1830-1840).

Lucrarea mea, despre care mi-am luat voie să Vă prezint și o schiță sumară, tratează mai ales viața bisericească și culturală românească din Crișana, în epoca respectivă. La un loc cu vreo 100 pagini de documente – anexe, lucrarea va da o întindere de 600-700 pagini.

Mulțumindu-Vă prea respectuos pentru binevoitoarea atenție, Vă rog domană Prezidentă să primiți expresiunea profundului respect ce Vi-l păstrez.

Arad, 4 Dec. 1934

[Ciuhandu]

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 65]

4.

SOCIETATEA
ORTODOXĂ NAȚIONALĂ A FEMEILOR ROMÂNE
Comitetul Central
BUCUREȘTI

12 Decembrie 1934

Calea Moșilor No. 142

Sfințite Părinte,

Am primit cererea Sfinției Voastre pe care o vom supune la prima Ședință a Comitetului Central al Societății Ortodoxe naționale a Femeilor Române.

Având în vedere timpurile grele prin care trecem și că Societatea luptă din răzputeri pentru a se susține ne vom adresa și autorităților în drept pentru a vă înlesni tipărirea cărții.

Până la un prealabil răspuns vă rog a primi asigurarea respectului meu.

PREȘEDINTA GENERALĂ

Alexandrina Cantacuzino

Sfinției Sale

Părintelui Protopop Dr. Gh. Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 67]

XXXI. Carol al II-lea

[Concept]

[Arad, 19 septembrie 1934]

Majestatea Voastră !

Unul dintre cei mai mici rugători către Dumnezeu pentru Majestatea Voastră și pentru țară, care sunt subsemnatul, mi-am luat ostaneala unor cercetări istorice în al caror domeniu lucrez, după ale mele modeste puteri, de mai lungă vreme.

Am lucrat pe cont propriu și cu mijloace proprii până acum când nu pot îndrăzni să iau asupra-mi marile cheltuieli de tipar cu o lucrare istorică, ce ar da aproape 500 pagini de tratat istoric și vreo 200 pagini documentele ce ar fi să le anexez, ca volum separat.

Deoarece toate silințele mele de a găsi mijloacele materiale pentru tipărire, au rămas zadarnice, cu omagiala supunere și cu desăvârșita încredere, mă îndreptez către Majestatea Voastră, Marele inițiator și îndrumator al Fundațiilor Culturale Regale Române, rugându-vă să Vă milostiviți prea grațios de a aproba ca dorința mea de față, de obținerea unui ajutor material proporțional pentru tipărirea lucrării mele, să fie apreciată favorabil din partea Fundatiunilor Culaturale Regale Române.

Lucrearea mea din chestiune, despre care îmi dau libertaea să anexez □ o schiță îmbrățișează un deceniu foarte subciumat - dintre 1830 si 1840 - din viața românilor din ținutul Crișurilor a căror istorie până acum este mai puțin cercetată și scrisă, dintre toate ținuturile României Mari.

Lucrarea are la bază multe documente din arhivele de la Arad, Oradea, Budapesta și Viena - neutilizate istoricește până acum de alții și astfel ar umple un gol însemnat în istoria românească în general și mai cu seamă în aceea a românilor de la frontiera apuseană a României Mari.

Dar, sprijinul regal al majestații Voastre în privința lucrării mele, sunt sigur va avea rod binecuvântat nu numai prin desvelirea unui deceniu de viață românească de aici din veacul trecut, ci mai ales prin aceea, că va servi ca incurajare nu numai mie care mai am încă mult material arhivalic, ci și altor condeie de la frontieră care să se pună la migăloasa muncă de cercetări istorice române și atât de necesare pentru promovarea intereselor Neamului românesc.

Cu desăvârșita încredere în înalta Voastră Ocrotire, pe care o aveți, pentru propășirea Culturii Românești, rămân mai micul rugător către Dumnezeu și cu omagială supunere.

Arad, la 19 sept. 1934

Protopop Dr. Gh. Ciuhandu
Consilier eparhial

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 59-60v]

XXXII. Casa Regală

CASA M. S. REGELUI
Nr. 925

București 7 mai 1940

Cucernice Părinte,

MAJESTATEA SA REGELE mă însărcinează a Vă transmite Înalte Mulțumiri pentru lucrarea intitulată „*Români din Câmpia Aradului*” oferită de Cucernicia Voastră AUGUSTULUI nostru SUVERAN, în semn de omagiu și profund devotament.

Primiți Vă rog, Cucernice Părinte, aleasa noastră considerațiune.

MAREȘALUL CURȚII REGALE

Cucerniciei Sale
Părintelui Dr. GHEORGHE CIUHANDU
Senator

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 81, f. 17]

XXXIII. Călincean Ioan⁸¹⁸

Belinț 8 V 1936

Prea Cucernicia Voastră

La mult prețuita scrisoare a Prea Cucerniciei Voastre vin a răspunde prin o umilă rugare, în care îmi cer iertare că din 20 II abia acum Vă scriu. Să mă credeți, Prea Cucernice că nu e nici îndoială, nici reavoință ci e neprețuita absolută care mă face că nu pot urma îndatoririle mele cari cad asupra mea. Aici nu face nime nimic, tot eu și iar eu în toate părțile și la Consiliul comunal și la Consiliul parohial în parohia mea, în cea protopopească, la cor, la Reuniunea de femei și în tot locul trebuie să fiu tot eu, căci altcum nu să face nimic. Mai am apoi și cu economia de lucru, căci am un băiat la Universitate și unul la Liceu și cu plata de 2 600 lei lunar nu merge, așa că trebuie să muncesc și pe alte căi ca să pot sta cu fața curată în fața lumii și să-mi țin și prestigiul ca preot în comuna frunțașă. Dar necazurile sunt multe și vor fi alții și mai necăjiți ca mine.

Aici vă trimit trei circulare, unul despre schimbarea numelui, - se vede că preoțimea noastră în ura ei față de sârbi au început a-i romaniza numele de familie - altul în care să cuprindă situația lui Stoichescu, Petru și Uliev.

Pe acest din urmă nu-l pot descifra bine căci nu cunosc bine literele sârbești, dar vi-l scriu așa aici cum e scris în protocol, cred că Uliev.

Am mai dat aici de un arhimandrit românesc al Hopovei cu numele „Patrichie Popescul”, și mai am și altele. În curând Vă voi mai trimite, căci îmi face deosebită plăcere de a Ve servi și ajuta în scormonirea trecutului românesc. E foarte puțin ce pot face căci îmi lipsesc și mijloacele și ce e mai de căpetenie cunoștințele necesare de a Vă putea da un ajutor afectiv, dar dacă toți am contribui cu câte ceva, fiind mulți, am putea face mult.

Repetându-mi rugarea de iertare Ve rogsă primiți cu bunăvoința obicinuită această mică contribuție din partea mea.

A Prea Cucerniciei Voastre devotat
Ioan Călincean
preot

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 75, f. 66-66v]

XXXIV. Cioloca Dimitrie

[Caransebeș, 26 noiembrie 1921 – data poștei]

După multă umblare Ți-a aflat Vasile⁸¹⁹ *Crestomația* de Gaster, vol. I-II⁸²⁰.
Scrie-mi cum să Ți-le trimită ?

⁸¹⁸ Călincean Ioan, preot în Belinț.

⁸¹⁹ Poate fi Vasile Lochiță sau Vasile Lăzărescu.

Totodată Te rog ca folosindu-te de mărcile alăturate, să-mi retrimiți scrisoarea. Nu de teama neadevărurilor celor comunicate, ci numai pentru a nu ajunge din întâmplare în mâinile lui Cornean⁸²¹. S-o ști frate Ghiță, că Tu ești primul căruia îți scriu în cauză și altuia nu. E adevărat că în persoană am avea și putea vorbi mai multe însă Tu nu vini mai aproape. Așa în glumă mai vorbim de eppie și V-ar avea de gând să formeze un Consistor de model, natural la nici un caz fără Tine. Pentru dna ar asigura cel mai distins post, iar de aici suntem ferm hotărâți să mergem cu dânsul: Evuțian⁸²², Lobonțiu, Musta (profesorul)⁸²³, Bălaș, directorul general al „Foresterei Române”, consilierul silvic Popa cu familiile, etc, și eu. Sub Prea Puturoșia Sa⁸²⁴ și a celor doi căței ai lui Bb⁸²⁵ și Ghid⁸²⁶, nu vrem să servim.

Pentru numirea lui Doboșan la Mahala îți mulțumesc și eu cordial, conduita lui ulterioară va conforma adevărul cuprins în recomandăția mea.

Să predai scrisoarea alăturată lui Todor⁸²⁷.

Sărut mâna prea stimatei Doamne iar pe Tine Te îmbrățișez al Tău

Mitru

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 66]

Ciorogariu Roman⁸²⁸

1.

[Arad 1/13 XI 894]

Domnule Profesor

⁸²⁰ Moses Gaster, *Chrestomație română*, Leipzig, F. A. Brockhaus, București Socec & Co. 1891, vol. I 368 p. vol. II 562 p.

⁸²¹ Poate fi vorba de Cornel Cornean sau Nicolae Cornean.

⁸²² Evuțian Sabin (1889-1977) a studiat la Universitatea din Budapesta. Profesor la Institutul pedagogic din Caransebeș (1911-1913), apoi la Preparandia din Arad (1913-1919). În noiembrie 1918 a contribuit la reparația ziarului „Românul”. În 1919 director al Liceului „Traian Doda” din Caransebeș, iar de la 1 mai 1923 inspector școlar al regiunii școlare Banat. În 1946 s-a pensionat.

⁸²³ Musta Filaret (1839-1930).

⁸²⁴ Episcopul Iosif Traian Badescu al Caransebeșului (1920-1933).

⁸²⁵ Dr. Barbu Petru (1864-1941). S-a născut în 1864 la Lugoj. A urmat cursurile liceale la Lugoj, Beiuș, Blaj și Brașov, apoi cursurile teologice la Cernăuți, specializare la Graz și Berlin. În 1891 și-a luat doctoratul la Cernăuți, iar din 1892 profesor la Institutul teologic-pedagogic din Caransebeș.

⁸²⁶ Ghidiu Andrei (1849-1937). A studiat Teologia la Seminarul „Andreian” din Sibiu, pe care le-a continuat la Universitățile din Viena și Leipzig. La 8 septembrie 1880 a fost numit profesor la Institutul teologic-pedagogic din Caransebeș, apoi funcționează ca protopop (1888-1937)

⁸²⁷ Este vorba de preotul prof. dr. Teodor Botiș.

⁸²⁸ Ciorogariu Roman R. (1852-1936), absolvent al Institutului Teologic din Arad și cu studii de Teologie, Filosofie, Pedagogie la Leipzig și Bonn, profesor și director al Institutului Teologic-Pedagogic din Arad (din 1880, respectiv 1901), vicar (din 1917) și apoi episcop la Oradea. A fost un prolific publicist, conducând și întemeind publicații cultural-bisericești, de asemenea fruntaș al mișcării politice naționale.

De când ne aflăm în acest institut am observat un lucru, în fond destul de dureros; în loc de rezultatul iubirii evanghelice și al ajutorului moral reciproc - două principii aici propagate - ne-a întâmpinat urgia separatismului, care nu de eri de alaltăeri domnesce între elevii acestui institut. Boala aceasta ni-a făcut și ne face dilnic imposibilă unirea în cugete și simțiri nu numai în căușe private de mai puțin interes, ci și în celea cari ne interesează pre toți deopotrivă; - și acesta va dura - suntem siguri - pană când nu se va afla și nu se va aplice, în nod rațional mijlocul potrivit pentru sanarea din rădăcină a acestui separatism, a acestor divergențe fără rațiune.

Ba cei mai mult: aceat separatism a ajuns între împrejurările actuale la trepte de: ură personală.

Pentru a înțelege legalitatea plângerii noastre, ni-am permis să le aducem aceste premerse, cu pregătire pentru ca din combinațiune cu cele ce se vor espune mai la vale se reiasă în mai deplină claritate tristul adevăr, și anume:

Când unul din ai noștri, pentru anumite trebuințe, își cere concediu de la Dl prefect⁸²⁹, ca să poată eși în oraș, acesta într-un mod absolutistic, ca un „*totum factum*” „*dispune*” ca respectivul să nu iasă în oraș, căci nu-i ieșire regulată și pentru că DSA așa voeieșce. Se servească de exemplu cazul cu Miron Botișel.

Dex se întâmplă însă, că unul ca acela, căruia i se interzice ieșirea, se iese în oraș, se pedepsește; - seu decă obținând careva concediu peste termin întârdia cu câteva minute i se impută ieșirea, pe de altă data, când întru înțelesul disciplinei este eșire libera.

Sunt însă alții elevi, cari nu cunosc și nu sunt supuși nici unui feliu de disciplină, între cari joaca rolul principal Domnii: Givulescu, Roșiescu, Lugojan și Gerga și aceste e atât cu privire la diuă, cât și la restimpul de noapte.

Acești domni apoi fiind descoperiți și descoperindu-li-se faptele, nu țin pedeapsa ce li se croieșce - poate altcum numai la apariția - numai până ce sunt sub ochi.

Iată, Dle Prolesor! aici e buba noi cel puțin de asta convinger suntem, că numai parțialitatea manifestată de Dl profesor față de unii și de alții, e cauza la toate acestea inconveniente. Lucrul ecesta îl dovedim prin însăși împrejurarea că până n-ami avut prefect, n-au esistat între noi neînțelegeri de natura acestora.

Această parțialitate în mod natural mai poate să resulte și din buna cunoșcintă, ca numiții Domn-șefi, au legat cu Domnul prefect, lucrul constat.

Indignați pentru aceste violări din voia a disciplinei serainarie le chiar prin persoana carea trebuia s-o pădească pre acesta - adecă disciplina întreagă și cinstită am dat semn de adâncă indignațiune; și ei bine ne-au înțeles cea ce a avut din partea Dnielor lor ca urmare o ură generală, pre carea au și manifestat-o timbrându-ne în general cu epitetul de „proști” iar în special la adresa celor din Bihor, că suntem „selbateci”, „vite încălțate” „cari intră în teologie cu 1 sau 2 clase gimnaziale și

⁸²⁹ Pe atunci prefect de studii era Ioan Ignatie Papp, viitorul episcop al Aradului (1903-1925).

preparandia”, „cari nu știu nici vorbi cu omul” s. a. Acestea ni le-a rostit Domnul Givulescu.

Tot Dsa., ca șef al aderenților sei de principii din cursul I s-a exprimat în speciei despre cursul II teol(ogie) „...nici unul din ei nu-i vrednic să steie de vorbă cu câți-va din noi” (curs I).

Pentru adevărea acestor vorbe ne deobligăm aubscriși teologi de curs I.

Cu ocașiunea constituirii în societatea de lectură, Dl Lujojan, înainte de a intra în sala de constituire, a întrebat pe Dl Leuca(teol.c. I) că: „sunt ori nu încă animale în mesagerie ?” făcând această aluziune într-un mod general.

Reputațiunea și bunul nume al institutului încă e știrbit tot de către numitul Dn. Givuleacu, carele o a exprimat despre institut, că e „asil de măgari”

Domnule Profesor !

Aducându-Vi-le tote aceste la cunoșcința Vă rugăm cu tot respectul, ca cumpenind plângerea noastră după sânta dreptate, se faceți pașii necesari pentru aplanarea dreptului moral - legii morale, călcate, fie chiar prin disciplinero pentru vătămarea în caracterul noutru mai alea căci noi suntem gata - în interesul adevărului - să stăm cu fruntea deschisă la cele susținute de noi precum și la acele acuse, s-ar rădica contra noastră și s-ar pute dovedi pre deplin de adevărat.

Deobligându-ne încă odată, că la cas de lipsă, vom dovedi tote cele subscrise de noi, și mult mulțumindu-Ve înainte do sprijinul moral al DVoastră, de care suntem siguri, ne semnăm

în Arad la 1 Noemvrie st.v.1894

ai DVoastre elevi

Mihaiu Caba

Georgiu T.Petrovici

Teodor Popp

George Ardelean

Teodoriu Vidu

Macsimilian Miclean

Georgiu Popoviciu

Nicolau Sirca

Constant. Leuca

Aug. Moga

Miron Botișel

Atasnasie Todan

Petru Tullean

Demetriu Pascu

Ioan Danciu

Partenie Roman

Ioan Morariu

[Ciornă]⁸³⁰

Domnule Profesor !

Întrucât câteva din calomniile arătate mai sus, de și nu în mod direct - dar totuși - ating personajlitatea mea, prin acesta îmi esprim indignarea simținu-me

⁸³⁰ Scrisoarea lui Gh. Ciuhandu însoțește o alta semnată de 17 elevi seminariști, adresată tot profesorului Roman Ciorogariu la aceiași dată, pe care o reproducem în întregime mai sus.

ofensat prin caracterisările de „selbategi” a Dlui Givulescu cu carele abia în două rânduri a, schimbat vorbe învieță-mi.

Din acest motiv cu toată supunerea Ve rog se binevoii a începe cercetare disciplinară contra numitului Domn, ca acesta se și dea seama de faptele sale și se suporte consecințele.

Rămân în Arad la 1 Noemvrie st. v. 1894

Al
DVoastre elev
George Giuhandu

[Timișoara - *Arhiva familiei Ciuhandu*]

2.

Arad 30 iunie 1899

Iubite Domnule,

La prețuita Dta de din 22 VI vin a-ți răspunde și anume a te încredința mai nainte de toate despre neschimbata mea bunăvoință față de Dta.

Eri socoteam să te aducem la vreo parohie de pe aici, dar dacă Dta ai ambițiunea și plăcerea pentru continuarea studiilor e și mai bine de noi căci sperăm în Dta un harnic muncitor pe terenul științific. Eu din parte-mi îți voi da tot sprijinul la conferirea stipendiului și anume pentru facultatea teologică cu care am fost nenorocoși până acum, căci alegerea stipendiștilor nu s-a făcut norocos încât suntem astăzi fără sufrescență. Te-aș ajuta însă mult dacă ai ave recomandare la pă(rintele) ep(iscop) Goldiș⁸³¹, de la Dl Negrean⁸³² care precum știu eu ține la Dta și Dl episcop încă ține la Dl Negrean.

Între altele primește deosebitele mele considerațiuni

R. Ciorogariu

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

3.

[Arad, 10 septembrie n. 1903]

Onorată Direcțiune !

Chestia rămânerii mele la catedră încă nici până azi nu e rezolvată de forul competent. De aceea îmi este imposibilă chiar esistența aici. M'am adresat deci

⁸³¹ Este vorba de episcopul Iosif Ioan Goldiș al Aradului (1899-1902).

⁸³² Dumitru Negrean, cunoscut mecena bihorean.

Înalt Prea Sfinției Sale Domnului Episcop diecesan și Venerabilului său Consistor, prin scrisoare specială din postul cu care am fost însărcinat și onorat, până azi fără remunerație de nici măcar un bănuț în acest an școlar. Am onoarea a anunța deci și Prea Cuvioșiei Tale, ca director al Institutului acest act al meu, care de altfel aparține spre rezolvare competenței Înalt Prea Sfinției Sale Domnului Episcop diecesan și Venerabilului Său Consistor.

Arad la 10 Septembrie n. 1903

al Prea Cuvioșiei Voastre
deobligat:
George Ciuhandu
fost profesor

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

4.

[Arad]
Noiembrie 1903

Iubite amice

Foarte bine să-ți ceri de bună vreme bani de rigoros și anume să zici: decât stipendiu și beneficios și când apoi ai întrerupt studiul chemat fiind la serviciul din seminar iar acum te-ai retras de la serviciu pentru facerea rigoroaselor, cerând și pentru Dta spesele de rigoros, pentru rigorosul I de 400 cor, precum sau dat și antecesoriilor Dtale.

Atestatul de serviciu-l vei căpăta deja. Te rog să-l primești cu atâta inimă cu câtă ți l-am dat eu.

Dinpreună-ți trimit și pe Bisping. Să ai noroc de el.

Nu pot suprima gândul de a se încredința încă odată, că ce mare satisfacție ar fi pentru mine dacă în Ianuar ai trece peste primul rigoros și să faci și al doilea la sfârșitul anului.

Crede-mi că se poate numai voință tare să ai. Un singur lucru te poate împiedica adecă starea sanitară și dacă aici te-ai simți îngreunat atunci nu forța, căci mai presus de toate sănătatea și viața.

Noi o îndrugăm de pe o zi pe alta, cum ne-ai lăsat...

Complemente tatălui Dtale de la al Dtale amic.

Ciorogariu

[B. A.O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 98-99]

5.

[Roșia, 13 noiembrie 1903]

Prea Cucernice Dle Director!

Mi se apropie timpul ca acuși să mă adresez Venerabilului Consistor pentru asigurarea taxei de rigoros și înainte de a face aceasta, mă simt îndemnat de a Vă cere un sfat: de va fi cu cale ori ba să numesc în cerere vr-o sumă; sau să cer în genere taxa obișnuită. Nu cunosc adecă mai de aproape dispoziția referitoare la chestie, adusă de Ven. Consistor iar în zilele critice ale lui Septemvre am trecut cu vederea a Vă cere această informațiune, ceea ce o țin cu cale pentru a nu mă espune la nimic ce ar pute fi păgubitor cauzei mele.

De altă parte Vă rog respectuos să binevoiți a-mi trimite atestatul de servit care doresc foarte să-l am.

V-aș mai ruga, dacă binevoiți să îmi împrumutați pe Bisping, să avizați pentru ea, în acest caz, să mă adresez Domnului Costa pentru luarea dispoziți lor de predare. Vă voi fi recunoscător. Nu știu de unde să mi-l câștig și fără a mai frunzări ceva în el nu am curaj de examen, mai ales că din greacă (T. N.) am cam uitat de un an.

Dealtfel progrez cu studiile și sperez că, cunoscând cum am început, cu 12-13 ore la zi, voi pute să mă supun examenului pe la jumătatea lui Ianuarie.

Mulțumindu-Vă de bunăvoință, sum, al P. Cuv. Voastre devotat

Roșia 13/XI 903

George Ciuhandu

[A. N. D. J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, microfilm, rola 2, cadre 452-453]

6.

Arad 8 Febr. 904

Iubite amice,

Epistola Dtale a venit tocmai în bună vreme. Joi a și trecut afacerea prin Consistor și ți s-a văzut 400 cor pe care îi poți ridica și pleca cu Dl sfânt. Nu ți-am putut scrie imediat căci a trebuit să umblu de atunci pe la Timișoara în afacerea proceselor noastre⁸³³, cari doar să termină.

Astfel acum ar fi lipsă de Dta și era bine dacă puteai veni, cum prin poștă te-am avizat, căci de, beati possodense.

⁸³³ Este vorba de procesele de separație ierarhică a comunelor mixte, româno-sârbe.

Acum o cârpoșim iarăși cum putem cu Vășan⁸³⁴, ce bine ar fi dacă cel puțin pe vară ai fi gata. Dar pentru aceea nu despera, omul de anevoie și cu carte totdeauna are preț și pentru Dta nici când nu este târziu absolvarea, deoarece Biserica are lipsă de oameni harnici.

Noi aum suntem toți pe pace și ne lucrăm materialul după puțință.

Trimițeți dar chitanța și pleacă în numele Domnului cu bine și vino cât mai în grabă cu bine acasă.

Multe complimente tatălui Dtale de la Dtale. Binevoitor.

R. Ciorogariu

[B. A.O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 97-97v]

7.

[Cernăuți, 14/27 februarie 1904]

Prea Cuvioase Domnule Director !

Mi s-a făcut plăcuta surprindere din cercul electoral al Vașcăului de a fi luat în combinații la mandatul de deputat sinodal iar acum în numele Dlui Cosma din Beiș, sum somat a lua dispoziții să fiu luat în careva lista electorală, în Arad ori Roșia. Anul trecut am fost luat la Arad și, din cauză că nu mi-am insinuat ieșirea din comuna parochială, de acolo cred ca am fost luat și pe acest an în listă, la Arad și d-aceea n-am cercat dinadins să fiu suspectat în Roșia alegător.

Necunoscând deci lista de la Arad și că de an ori nu suscept acolo, iar de alții parte din adins înconjurându-mă prietenii din...*)ia a căroră grijă s-ar putea ușor divulga întreaga afacere, poate în detrimentul combinației celor ce m-au candidat. Vă roc Prea Cuvioase să binevoiiți - pe lângă toate accepțiunile multe și gerele - a mă informa, după ce veți fi în chestie, că sum suscept ori ba în lista alegătorilor din Arad, ori de n-aș fi suscept și daca nu ați pute P. Cuvioșiu Voastră, esopera susceperea să mă avizați: ce aia a face și cui, în ce formă am a mă adresa?

Prin Cernăuți sum din 7/20 febr. Dar cum vrea Dumnezeu cu mine, Vineri înainte de Florii voiu intra în unicul și ortodoxul purgatoriu Mai în curând - e imposibilitate și așa sper, în caz de algere, a Vă revede în decursul sinodului.

Mulțumindu-Vă și înainte de bunăvoință de care sum convins că mi-o veți dovedi, sum

Al Prea Cuvioșiei Voastre
deosebit serv
George Ciuhandu

⁸³⁴ Vășian Traian, protopop al Aradului.

*) Indescrifabil.

Cernăuți (Eleichergasse 4) la 14/27 febr. 1904

[A.N. D. J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, microfilm, rola 2, cadre 454-455]

8.

Arad 21 Febr/5 Mart 904

Frate Ciuhand,

Mă bucur de candidatura Dtale. Ca să-ți asigurerez deplin dreptul electoral, am plătit eu pentru Dta 3 cor în contul contribuției de cult din Arad și așa ești luat în lista alegătorilor la noi în Arad, ca și bun plătitor.

Acum te rog de o comisiune și adevă să-mi comandez la cutare librar de acolo cele mai bune predici ce ți le-ar recomanda Dl. Tarnavschi scrise în limba germană și română. Confesiunea nu importă. Prețul se poate urca până la 50 cor, eventual și mai mult. După aceea să ceri cele mai bune foi teologice și anume una care se ocupă în special cu teologia practică și publică predici.

Întru altele suntem cum ne-ai lăsat, adevă ne-am sporit cu Secula⁸³⁵ la catedra limbei românești. Caută rogu-te de fă treabă bună, căci avem lipsă de Dta.

Al Dtale stimatoriu

R. Ciorogariu

[B. A.O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 100-100v]

9.

[Roșia 1 decembrie 1904]

Prea Cuvioase Domnule,

Deși cu întârziere din motive străine de mine, totuși îmi iau voia, făcându-mi o plăcută datorință față de Prea Cuvioșia Voastră, a Vă binevoiți precum și întârziata mea felicitare la distincțiunea ce Vi s-a făcut⁸³⁶ încroaințându-Vă de nestrămutatul respect ve Vi-l păstrez.

Roșia 1 Dec. n.1904

George Ciuhandu

[A. N. D. J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, microfilm, rola 2, cadre 456]

⁸³⁵ Preot Sever Septimiu Secula (1869-1912).

⁸³⁶ La 8 noiembrie 1904, Roman Ciorogariu a fost ridicat la rangul de protosinghel.

10.

[Arad, 14/27 aprilie 1914]

ad 1912/1914

Prea Cuvioase Părinte

Comunicăm pentru orientare copia actului Nr. 486/1913 M relativ la proiectatul congres învățătoresc act, de care la Prea Veneratul Consistor Mitropolitan.

Arad la 14/27 aprilie 1914

Dr. Gheorghe Ciuhandu
protopop, asesor ref. Școlar

P. C. Sale
Roman Ciorogariu
protosincol dir. Seminarial
Loco

[A. N. D. J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, microfilm, rola 2, cadre 467]

11.

Oradea Mare 10/23 aprilie 1918

Iubite părinte Ciuhandu,

Legătura noastră n-a fost o tovărășie ocazională ci o înrudire sufletească încheiată încă în școală între părinte și fiu sufletesc și consolidată de principiile comune ce ne-a călăuzit în viața politică. Acum a străbătut aici un cuvânt rostit de Dta, peste care nu pot trece numai cu un gest de amărăciune, ci voiui să-i știu înțelesul adevărat, înainte de a-mi trage consecințele din el.

DTa anume ai fi zis în Giula că e chestie de principiu să voteze pe cei ce au lansat lozinca, că trebuie trântiți prietenii lui Ciorogariu la alegerile sinodale în Giula pe Ianuarie.

Abstrag de la partea personală a afacerii. E chestia conștiinței DTale să judeci, că ce Ți-am fost până acum, aș vrea însă să obțin, că ca este principiul nou ce ne desparte deoarece eu nu știu să mă fi abătut de la principiile ce ne-a împreunat până acum.

E în tovărășia la plată din Arad declarata și lupta mea? ori sunteți victima unei manevrări de utilizare pentru alte scopuri cu tonul streine de ale Dvoastră? Poate n-ar strica să examinezi noul nrinciniu constatat în Giula. Nu pentru mine, căci eu văd întrânsele intrigi ci pentru Dta carele Ți-ai schimbat direcțiunea.

Credeam că trecutul mă îndreptățește la atâta sinceritate. Dacă îți este spre sminteală această sinceritate nu te obliga la nimic, numai una te rog: să păstrezi această scrisoare până când îți va veni vremea să-ți aduci aminte de ea, căci sigur va veni vremea.

Stimător

Ciorogariu

[B. A.O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 96-96v.]

12.

[Concept]

[Arad, 23 aprilie v. 1918]

P. C. Voastră !

Scrisoarea P. C. Voastre au primit-o. Scuzăți-mă, că din pricina neatfârătoare de mine, n-am putut să răspund mai încurînd, desi puteam scurt, să contest temeinicie afirmațiilor P.C..Voastre în forma lor, în care mi-le-ați transmis.

A-m vrut însă să Vă tratez sumar, nici pentru motivul înaltei poziții ce o aveți, dar nici în urma relațiilor pe care le accentuați și le prețuesc și eu ca fost elev.

Eu la Giula n-am enunțat nici un principiu nou. Mărturie să-mi fie, mai întâi cuvântul cu care am deschis colegiul și pe care - tocmai spre a preveni oarecari răstălmăciri - mi-l-am cetit și apoi publicat în „Bis. și Școală”. În contactul neoficios cu membrii colegiului, d-aseenea știu, că n-am pus în discuție nici un principiu nou. M-am ferit până și de caracterizări și mai mult de personalități.

N-am putut deci zice că are să fie cineva abandonat pe motivul, că este om al P. C. Voastre. Cel mult am putut spune și am spus, despre gruparea noastră nouă, că avem gândul de a îndrepta multe scăderi din viața bisericească și am spus numele acelor 2 candidați mireni pentru cercul Giula, asupra cărora și am căzut aici de acord.

Între acest punct de mănecare și între informațiile P.C. Voastre, că aș fi săvârșit oarecari agresioni, desigur e o mare deosebire. Le scriu acestea nu scuzându-mă, ci informându-Vă.

Scrisoarea P.C.V. mă silește să merg și mai departe, fiindcă ne tratați ca o „tovărășie de plată” numai și fiindcă îmi puteți, mie care pot de altfel să răspund numai în numele meu, întrebarea: E în tovărășiu de plată. Am declarată și lupta contra mea?

Întâiul cuvânt, ce Vă rog să-l luați la cunoștință e: să nu ne o-sândiți prin anticipație.

Dacă noi, cum ziceți, am încheiat o tovărășie de plată, nici până azi nu înțeleg, cum ar fi ec și tovărășie contra persoanei și oamenilor P. C. Voasotre, deoarece noi n-am presupus până aci de loc, că persoana și aderenții P. C. Voastre ar fi contrară salarelor noastre.

Vă rog să credeți P.C.Voastră că mult amar s-a adunat în sufletele noastre până să ajungem la ideia tovărășiei de plată. Concentrarea noastră cub cuvântul de plată a fost efluxul suferințelor materiale cărora am fost expuși noi cei avizați a trăi - în lipsa altor resurse - exclusiv din niște modeste plătuțe, cu familii cu tot. A trebuit așadar, ca noi înșine să umplem cătușele mizeriilor materiale dacă n-a fost cine să le iee de pe noi din bună voie.

Pentru tovărășia de plată, cred, n-aveți cuvânt să ne osândiți, mai ales că și P. C. V. ați suferit alătura de noi, multă vreme neajunsurile unei înguste plăți dăscălești.

Ba, P. C. V. știți cel puțin tot atât de bine ca noi, în ce greu impas am ajuns cu însăși Biserica: administrația ei e certăreață și birocratizată; liberalismul constituției bisericesti ni s-a falsificat zilnic; viața bis. ni-e improductivă în cele duhovnicești; interesele religioase și de viață culturală bis.ne sunt strangulate prin aceeașii politică de guvern diecezan, materialistă și neîndurată împotriva căreia să ne întovărășim spre a ne salva existența fizică primejduită. Chestia plăților e numai un capitol din urmă în seria neamurilor de cari suferim cu întreg bisericanismul nostru. P. C. V. înca ați persiflat de atâtea și atâtea ori, politica administrației dicezane, de a face cultul vițalului de aur în locul celor duhovnicești. Noi, ajunși goi și flămânzi de o vreme încoace, a trebuit să prindem amărăciune adâncă în sufletele noastre pentru aceste stări anormale și să căutăm a ne întovărăși, spre a le înlătura și înlocui aceste stări bolnave. Noi, în Biserică, nu suntem instrumente în mâna nimănui, ci suntem oficiali ai Bisericii și oameni cu întreji răspunderi în cadrele organizației și constituției bisricești.

Geneticește, concentrarea noastră poate fi timbretă deci ca o tovărășie de plată, dar după tendințele prin cari și pentru cari vrem să rămînem și mai departe împreună - în cadrele principiilor tradițiilor Bisericii - așa cred nu merităm să fim stigmatizați ci, dincontră, ajutați de toți cei ce au o curată tragere de inimii pentru Sf. Biserică.

Iată motivul pentru care noi nu putem să ne constituim cu porniri agresive personale în contre nimănui și pentru care, ni-am zis unii, că tocmai de la P. C. V. suntem în drept să așteptăm o dreaptă apreciere.

Stând noi pe baza unui punct de mînecare pur bisericesc, sper că nu vom aluneca pe panta personalităților și a „cointerinaiului” care ne-a pricinuit multe neajunsuri în trecut și pe care l-ați combătut P. C. V. și de pe catedră dar și cu condeiul.

Eu unul, cel puțin în acest chip văd tovărășia noastră P. C. Voastră aveți dreptul de a fi, ori a nu fi mulțumit cu noi. Noi însă ne vedem mai departe de necazurile noastre și de drumul ce ni l-am croit după a noastră pricepere în conștiință că „vremea e de a face Domnului” - mai mult decât oricând. Acest gând ne ține la un loc și ne-a îndemnat să ne împărțim deja lucrările preliminarilor pentru înfrumusețarea unui complex program bisericesc-cultural, care să ne dea cadrele unei acțiuni sistematice, cel puțin pe viitor.

Că s-ar putea ivi tendințe de a ne clădi din drumul principiilor noastre bisericești administrative surprinderi nu ni-a hărăzit și până acum viața noastră bisericească a constituționalismului ei interpret și aplicat de multe ori după concepții profane și în cadre de interese particulare. E bun însă Dumnezeu și, nădăjduiesc ne va ajuta, mai încurând ori mai târziu să ne afirmăm - departe peste strâmtele orașe ale plăților - înspre binele Bisericii, așa cum ni se așteaptă mai ales nouă celor angajați mai deaproape prin milostenie, prin studiile bisericești și prin obișnuințele noastre de până acum.

Dacă însă n-ar fi să răzbim, noi totuși avem dotorința să încercăm o concentrare pe baze de principii bisericești spre a ne achita de conștiință.

Christos a înviat !

Al P.C.V. fost elev:
Dr. Gheorghe Ciuhandu

Arad, 23 apr. V. 1918

Notă: Luni, în 30 apr. V.1918, a venit d. Ciuhandu pe la biroul meu de la Consistor și, profitând de ieșirea mea în ambit, m-a chemat la capătul coridorului spre trepte, fiind aproape de noi și păr. Gh. Tulbure. Atunci mi-a zis, că a primit scrisoarea mea, dar eu să nu uit că dînsul este părintele ideii de a purifica viața bisericească de neamurile ei și că tot P.C. Sa este acela care a intervenit mereou pentru respectarea și salarizarea profesorilor și funcționarilor co.

Eu i-am răspuns, că știu la ce aluzionează și că eu nu-i contest nimic din ce a făcut; nici nu neg o pură originalitate pentru mișcarea noastră a celor de la Arad.

Într-acestea s-a apropiat și protopopul Pr(ocopie) Givulescu de noi, iar Ciorogariu a trecut cu vorba mai departe că constata că, așa dară între noi doi nu sunt divergențe, dar să nu ne lăsăm cumva amăgiți.

I-am răspuns: Eu am convingerile mele despre necesitatea unei noi grupări. Eu țin la aceea ca să avem o direcțiune călăuzită de principii bisericești și că eu personal n-an să mă las instrument în mâna nimănui.

Apoi ne-am despărțit.

Gh. Ciuhandu

Întregire: Tot atunci d. Ciorogariu (presupunând că acțiunea noastră pornește contra dânsului) mi-a pomenit că are știre, cum că i se atribuie că va face eppie maghiară. I-am răspuns: Svonul asta l-am auzit odată de demult, nu știu de la cine, încă mult înainte de concentrarea noastră, dar că eu nu i-am dat importanță și că nu știu că în discuțiile noastre de la „soviet” - ar fi fost vorba vr-odată de asta.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f.94-95v.]

13.

[Oradea, decembrie 1920]

CONSISTORUL EPARCHIAL GR. OR. ROM.
DIN
ORADEA MARE

Iubite părinte

Ca sa am precisa graniță diecesană cu Aradul, doar ai pe cineva să facă o copie de pe harta diecezană făcută de Roman⁸³⁷ pentru Arad. E vorba să ne tragem linia demarcațională și cu Ardealul, fiindcă Sătmarul și Maramureșul să țin de noi. Am și început organizarea parohiilor în Sătmar, Sighetul Marmației etc. Lucru mare de ne-o ajuta Dumnezeu.

Dacă îți dă mâna mai trimite-mi și formularele ce le aveți pentru serviciul hirotoniei.

Cu bucurie îți aduc la cunoștință, că în urma intervenției mele la arhiep. Gurie⁸³⁸ din Chișinău, căpătăm de acolo ornatele arhieresti. Îți poți închipui ce valoare au acelea astăzi, când nici nu le mai găsești pe piață. Telegrama suna: „aveți la noi 3 veșminte complete arhieresti”. De o fi așa, atunci suntem splendid aranjați cu cele bisericesti.

Multe complimente

Ciorogariu

[Pe fila 111v. Ciuhandu nota cu cerneală albastră: „Ultima scrisoare ce mi-a adresat-o pâr. Roman Ciorogariu, în toamna anului 1920. Gh. Ciuhandu”.]⁸³⁹

⁸³⁷ Este vorba de episcopul Miron Romanul al Aradului (1873-1874), apoi mitropolit al Transilvaniei.

⁸³⁸ Grosu Gurie (1877-1943), arhiepiscop al Chișinăului de la 1921.

⁸³⁹ În decembrie 1920, mai mulți preoți arădeni, între care și Gh. Ciuhandu, adresau lui Roman Ciorogariu următoarea epistolă:
Înalt Prea Cuvioșia Voastră,

Am aflat și noi, cu mare bucurie, că Vi s-a îmbunătățit starea sanitară, în care ați ajuns pe urma păgânismului atentat. Venim deci, pe această cale, a ne alătura aceluia cari, ca noi Vă doresc din inimă cea mai grabnică și mai desăvârșită restaurare sanitară, spre binele Bisericii și al Neamului.

[B. A.O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 111]

14.

Oradea-M 25 Iul[ie] 1921

Iubite părinte,

Pe scurt, din pricina mânei grele.

Am tipicul sfințirii do biserici de Saguna⁸⁴⁰ și Sf. Sinod și unul și altul cam complicate. Preasfințitul făcuse la început un tipic însă care eram obișnuit dar în amănunte, e în manuscris, te rog să mi-l trimiți dacă ai un exemplar ori îl descrie pe spesele mele.

1. Cumpărasem pentru biblioteca seminariale o noua liturgică rusească în traducere română ori germană, nu-mi aduc bine aminte. Parcă Nicorescu⁸⁴¹ mi-a adus-o, dar poate își aduce aminte de ea și Vătan. Fii bun și o caută în bibliotecă, dacă nu-i acolo poate e la Nicorescu în cursul întiiu mi-a trimite din bibliotecă în cazul din urmă o cumpără de la Nicorescu. La tot cazul să-mi trimiți o liturgică, după posibilitate cu ilustrațiuni.

2. Ai mei nici unul nu știe serviciul arhiuresc, eu trebuia să-i învăț. Era pe la curs un diacon Iacob ne-a promis că ne va da al său, te rog trimite-ne unul.

3. Trimite-ne un formular din:

- a. Procesul-verbal al examenului de calificare preotească
- b. Registrul hirotoniților
- c. Diploma de calif. preotească
- d. Singhelia, dar și una mai veche în stil bisericesc pentru că cea din usul Aradului nu e toamai potrivită.

Vreau să aranjez un muzeu bisericesc pe lângă capelă. Am deja anunțat un antimis sfințit de Dragoș⁸⁴² episcopul gr. ortodox al Orăzii Mari. Mai contez la cărțile și obiectele ce se află la sfinția ta și în lăsământul lui Mangra, ca să avem un muzeu vrednic de trecutul nostru.

Arad 11/24 dec. 1920.

Cu respect profund:

Vasile Olar
Mihaiu Păcățian
Ioan Cioara

Dr. Gh. Ciuhandu
(indescifrabil)
Aurel Călnicean
Simion Stana

[A. N. D. J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, microfilme, rola 2, cadru 468]

⁸⁴⁰ Este vorba de *Rânduiala sfințirii bisericilor prin arhieru*, Sibiu, 1862, tradusă și tipărită de Andrei Șaguna.

⁸⁴¹ Nicorescu Ioan (1868-?), născut în 28 ianuarie 1868 la Ciuta (Caraș-Severin). Teologia la caransebeș. Preot în Jabăr iar din 1901 profesor de *Cântări bisericești și tipic* la Institutul Teologic din Arad. Din 1904 preot în Curtici. A publicat mai multe cărți de predici.

⁸⁴² Este vorba de Moise Dragoș, episcop greco-catolic de la Oradea.

Te rog nu te supăra că te molestez cu câteva cereri, dar e vorba de organizarea episcopiei la care sunt silit a cere concursul celor competenți cum ești afînția ta, Bihoreanul.

Carul Domnului cu voi cu toți.

Scris cu mâna dreaptă reînviată în Oradea Mare la 12/25 Iulie 1921,
+ Roman

Dacă e Hermina⁸⁴³ acasă spunei să-mi facă o maramă la cârpe, simplă după modelul celi din Arad.

Idem

[Pe fila 113v. Ciuhandu notează: „Întâia scrisoare, după atentatul de la senat, ce mi-a adresat-o păr. Episcop Ciorogariu, scrisă cu „mâna dreaptă reînviată” Gh. Ciuhandu”]

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 112-113]

15.

Oradea [15 februarie 1922]

Dragă părinte Gheorghe,

Firește că primesc bucuros pe fratele deși afacerea să mai amân până să, fac formele de noua arondare și bugetul.

Lucrarea ce o faci e o contribuție prețioasă la lămurirea celor de dincolo care nu le cunosc. Dă înainte, dar nu uita nici de „Legea romanească” care e cetită aici cu multă atențiune nu numai de cercurile preoțești ci și de cele laice. Avem abonați și în Arad și în Banat și să interesează de ea și cei din regat. Cu un cuvânt a prins bine numai să putem ținea la nivel. Scrisul Sfinției tale ar contribui la menținerea nivelului și e patria Sfinției tale pe care voim să o luminăm. Dar „Bis. și Sc”⁸⁴⁴ cum merge ? nu mi-o mai trimit.

Încât privește speșele de ediție a noilor lucrări, ar fi bine să trimiteți Dlui Ienciu⁸⁴⁵ la București sumarul cu rugarea să-ți i facă rost de tipărire, unde ar afla modalitatea să se financeze ministerul cultelor măcar în parte, ori și mai bine, pentru o comandă mai mare de exemplare. Eu încă voi face tot să-ți vin în ajutor la desfacere. Și din Concordatul lui Câdea⁸⁴⁶ am desfăcut 150 de exemplare.

⁸⁴³ Ciorogariu Hermina, profesoară în Arad și rudă a episcopului Roman Ciorogariu.

⁸⁴⁴ Este vorba de revista „Biserica și Școala” de la Arad.

⁸⁴⁵ Preotul Ineciu Moise, secretar de stat la Ministerul Cultelor.

⁸⁴⁶ Romulus I. Câdea, *Concordate. Un capitol de istoria politică*, Cernăuți, 1921, 139 p.

Regret că nu pot merge la Arad pentru adunarea gen. Victoria⁸⁴⁷. Mă tem că mă îmbolnăvește gerul cumplit.

Cu dragoste părintească

+ Roman

[B. A.O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 101]

16.

[Arad, 30 aprilie 1922]

Prea Sfinția Voastră,

Am primit în zilele acestea o scrisoare de la părintele „Gruia”⁸⁴⁸, cunoscut Prea Sfinției Voastre ca și colaborator la „Revista Teologică”, „Biserica și Școala” și a. reviste ortodoxe. Nu-l numesc fiindcă, presupun că-i știți numele. Dar adaug că vrea să se convertească la ortodoxie. N-ar vrea însă să fie expus unui blamaj eventual și de a fără pâne potrivită în cazul trecerii sale la noi. Părintelui protopop Horvat⁸⁴⁹ care aduce aceste șire. Vă va spune numele lui, dacă eventual l-ați fi scăpat din vedere.

Ar fi la tot cazul o acviziție bună, fiindcă e om cu carte; aflu că, nu vine de răul vrunii disciplinar, nefiind pătat cu nimic, cum am aflat de la preotul nostru din aceeași comunitate. Are 56 de ani. Ar primi vr-o catedră, ori la teologic, ori la liceu de pildă. Dar ar putea fi utilizat și pentru alte slujbe, de pildă misionar în părți expuse agresiunilor papiste sau s-ar găsi, cred, rost și sltul, pentru dânsul.

Caransebeșul, unde s-ar dori, cam ezitează. La Arad, sper o dispoziție favorabilă pentru dânsul, dar mi-e frică să nu dăm de greutateți cu „încadrarea” și salarizare. La Oradea încă ar merge. Sibiul încă îi convine dar e prea și nu s-or depărta de raionul activității și cunoștințelor sale.

Eu sunt sigur că cea mai lungă înțelegere și promptitudine în favorul dânsului și al cauzei noastre prin convertirea și aplicarea dânsului vor fi din partea P. Sf. Voastre. și n-ar fi bine să perdem prilejul și omul.

Eu l-am chemat telegrafic la Arad, sub titlul schimbului de cărți. Îl cunosc personal, bine, mai ales că întrețin legături de carte cu dânsul de mulți ani și suntem pe lângă aceasta și compatrioți.

Vă trimit acest aviz, profitând de singurătatea, cu care veți ajunge în posesiunea acestor șire, și Vă rog prea respectuos: să-mi avizați grabnic, eventual telegrafic, în termeni generali, despre dispoziția și prospectele ce le aveți.

⁸⁴⁷ Adunarea Generală a Băncii „Victoria” din Arad.

⁸⁴⁸ Este vorba de peotul și istoricul, fost greco-catolic, trecut la ortodocși, Ștefan Pop.

⁸⁴⁹ Horvat Andrei (1870-1929), protopop ortodox la Oradea.

Arad: 30 apr. v. 1922

Al Prea Sf. Voastre devotat
Dr. Gh. Ciuliandu

P. S. Dacă eventual nu l-am putea plasa mai pe aproape, aş interveni la Sibiu pentru dânsul.

[A. N. D. J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, microfilm, rola 2, cadru 469]

17.

[Arad, 9 octombrie 1929]

Prea Sfinția Voastră,

Vă rog, întâi de toate, să primiți cu inima bună broșura mea despre Ep. Nestor Ioanovici⁸⁵⁰ și a părintelui Dr. Ștefan Pop⁸⁵¹, pe care Vi le anexez. Sunt lucrări de inițiativa particulară, dar cred să fie binevenite pentru festivitățile de aici⁸⁵².

Am primit cu plăcere și cu profunde mulțumiri scrisoarea Sf. Voastre împreună cu „Legea românească”. Am extras articolul dlui prof Lupșă⁸⁵³ și l-am dar redactorului „Bis. și Sc.” pentru numărul festiv. Când colo mă trezesc că, după cum mi-a spus-o, din greșeală l-a trecut în numărul ce trecu.

Dar nu e singurul bucluc. Mi-ați dat articolul P. Sf. Voastre de asemenea pentru numărul festiv. Dar nu pricep rezoanole, pentru carii nu prea voiesc „oamenii” să scoată număr jubiliar, decât de 16 pagini din „Bis. și Sc”. Aș putea spune, într-o măsură: „treaba lor”, cum știu și vor să se prezinte organul oficial din prilejul centenarului. Dar eu am teama, că, în cazul redării editorialului eparhial la 16 pagini, nu s-ar publica și articolul P. Sf. Voastre în numărul festiv al „Bis. și Sc.” ci ar fi trecut d-abia într-un volum comemorativ, ce s-ar scoate, după sărbătorile centenarului.

Dar, în această privință n-aș mai putea zice „treaba lor”, câte vreme articolul P. Sf. Voastre s-o cerut cu o adresă din referenda mea cu un scop determinat, cere acum se lasă din vedere, împotriva stăruințelor mele rămase zadarnice.

Vă rog respectuos, să binevoiți a lua măsurile ce credeți de bine între asemenea împrejurări cu privire la articolul P. Sf. Voastre. Mă văd nevoit a Vă

⁸⁵⁰ Gheorghe Ciuhandu, *Din viața lui Nestor Ioanovici, episcopul Aradului. 1767-1830*, Arad, 1929, 56 p.

⁸⁵¹ Ștefan Pop, *Frământări românești în jurul scaunului episcopesc de la Arad*, Arad, 1929.

⁸⁵² Este vorba de comemorarea unui secol de la urcarea lui Nestor Ioanovici în scaunul eparhial al Aradului.

⁸⁵³ Este vorba de preotul și istoricul Ștefan Lupșă (1904-1964).

întreba în aceasta chestiune, deoarece nu vreau să mă expun nici unui reproș din partea P. Sf. Voastre sau să va pricinuiesc nici măcar indirect, prin tăcerea mea, vr-o surpriza cu privire la utilizarea articolului.

Cu d. profesor Petran⁸⁵⁴ am dat față. M-a informat despre cele ce a isprăvit și despre cele ce rămân în sarcina mea, de scotocit pe la bisericile din Bihor. Nu știu cu precizie, când aş putea să plec - deoarece am să umblu pe la București, la Congresul național-bisericesc, probabil va veni la rând și ședințele mitropolitului; apoi tot în aceasta lună, serbările de la Arad, după aceea Congresul preoțesc ardelean, la Alba Iulia. Și toate mă tem că voi fi nevoit să colind în luna Noiembrie.

Întrebarea, însă, este: dacă ați putea exopera la prefectură, sau din altă parte, să pot avea un automobil pe vr-o patru zile; pentru bisericile cu inscripții, ce mai sunt de văzut, de copiat.

Eu vă rog Prea Sfințite, să binevoiți a avea în vedere și chestiunea aceasta și a mă înștiința despre eventualul rezultat.

După terminarea „turei” mele vom avea și eu să Vă fac un raport

Dacă mi-aș putea rupe 4 zile aş trage-o cumva încă în luna Octombrie, pe vreme ce se arată a fi mai frumoasă.

Dacă puteți să-mi trimiteri răspuns favorabil cu vr-un deputat congresual la Bucuraști - mi-ar servi de bună orientare și aş pleca în curând, de la București acasă. Dacă nu, aş mai rămânea o zi sau două în București pentru a zăbovi în scriptele lui Moise Nicoară aflătoare la Academia Română, după ceva nou cu privire la Neotor Ioanovici. N-am când pană aci prilejul să fac acest lucru.

Al Prea Sfinției Voastre,

mai mic slijitor

Dr. Gh. Ciuhandu

Arad, 9 oct. 1929

[A. N. D. J. Arad, *Fond Roman Ciorogariu*, microfilm, rola 2, cadre 469-472]

18.

[Arad, 29 martie 1934]

Prea Sfinția Voastră

Vă rog și astădată să Binevoiți a primi, deodată cu aceste șire și cu exemplarele anexate lor, profunda mea mulțumită pentru marele sprijin moral ce mi l-ați dat, mai ales prin prefața lucrării, la scrierea vieții lui dr. G. Popa⁸⁵⁵. Aș fi

⁸⁵⁴ Este vorba de istoricul de artă Coriolan Petranu.

⁸⁵⁵ Gheorghe Ciuhandu, *Dr. Giorgiu Popa: Un om de școală și cultură (1841-97)*, Arad, 1934, 135 p.

curios să știu: ce eventuale scăderi ați fi aflat lucrării ? E vorba ca, în curând, să pună prof. T. Mariș⁸⁵⁶ sub tipar, partea ce-a lucrat-o dânsul despre opera școlară a lui G. Popa, cu care prilej am putea face întregiri și eventuale îndreptări.

Cartea sunt nevoit s-o pun în comerț, după sfatul experților, cu 100 lei bucata. Se înțelege, pentru exemplarele de la care iau librării „dijma” lor mare. Încolo eu voi face toate înlesnirile pentru preoți și învățători, pentru ceri s-a scris în primul loc.

Cu recunoștință și devotament,

Arad: 29 martie 1934

G. Ciuhandu

[A. N. D. J. Arad, *fond citat*, microfilm, rola 2, cadru 476]

19.

[Oradea, 13 aprilie 1934]

Dragă Gheorghe,

Îți mulțumesc pentru exemplarul de onoare din Dr. G. Popa, n-am să adaug la el nimic. Aici este primit cu multă satisfacție și vor urma altele.

Îmi scrii despre o înlăznuire ce faci dascălilor și preoților, să scrii ce înlesniri faci, ca să mă acomodez la desfacere după posibilitate să-ți fiu într-ajutor în mizeria aceasta mare de care suferă biata preoțime.

Coalele pe care mi le-ai trimis succesiv le-am transmis Directorului Neșca să-i facă o recenziune pe când apare pentru „Legea Românească”. Când se va publica țî-o voi trimite.

Tot binele:
+ Roman, Episcop

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948*, doc. 90, p. 434]

20.

[Arad, 1 mai 1934]

Prea Sfinția Voastră,

Vă rog, să-mi acuzați graba cu care Vă scriu. Vă mulțumesc de șirele trimise, că sunteți mulțumit cum am lucrat monografia Dr. G. Popa. Iertați-mi însă întârzierea acestei scrisori.

⁸⁵⁶ Teodor Mariș (1885-1935), profesor de pedagogie la Preparandia din Arad.

Nu știu până la cât voi face reducere de preț, pentru preoții din Bihor, la lucrarea mea. Atârnă mult: câte exemplare aş putea plasa cu preț întreg (isolând librăriile cari niciodată nu m-au servit pe mine ci numai pe sine, în asemenea cazuri).

Până să răspund la întrebarea P. Sf. Voastre - am plăcerea să Vă vestesc altceva, la fel: Am reușit în ședință - și actul oficial va merge și el - ca prețul exemplarelor din „Triumful Ortodoxiei”⁸⁵⁷ să le puteți avea, în eparhie, cu reducere de 25 %. Atât numai am putut, deși propusesem mai mult.

Am scris lui Nerva Cosma în privința plasării lui „Dr. G. Popa”. Sper să mă servească fiind noi și veri îndepărtați.

Al P. Sf. Voastre

devotat

Ciuhandu

Arad 1 Mai 1934

[A. N. D. J. Arad, *fond citat*, microfilm, rola 2, cadru 477]

21.

[Arad, 27 mai 1934]

Prea Sfinția Voastră !

Dați-mi voie să Vă fac o comunicare confidențială. Am nădejde să primesc oarecare ajutor bănesc - dar nu de ajuns pentru a-mi tipări o lucrare nouă (va da vr-o 30 coale tipar) despre persecuția religioasă a lui Vulcan, de la 1834, în județul Aradului.⁸⁵⁸ Cei de la conducerea județului și orașului Arad, nu știu: de-mi vor da sau nu ceva, după răceala politică ce mi-au primit-o și peste care nu m-aș transpune cu riscul unei mâhniri. Eu și așa mă gândesc - cu privire la lucrarea aceasta care trebuie să apară în acest an, centenarul de la acea persecuție - zic: mă gândesc întrebându-Vă, dacă nu cumva credeți, că ați putea ajuta să obțin de la județul Bihor, oarecare sumă posibilă pentru publicare.

Personal și numai pe cont propriu, nu-mi pot băga capul în această, întreprindere riscantă.

Sunt sigur că P. Sf. Voastră, înțelegeți și apreciați mai bine ca oricine străduințele mele și munca mea. De aici încrederea și rugămintea mea.

Arad 27 mai 1934

Devotat elev
Ciuhandu

⁸⁵⁷ *Triumful Ortodoxiei la Arad*, Arad, 1929, 248 p.

⁸⁵⁸ Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din istoria românilor crișeni*, Arad, 1935.

[A. N. D. J. Arad, *fond citat*, microfilm, rola 2, cadru 478]

22.

SFÂNTA EPISCOPIE ORTODOXĂ
CONSILIUL EPARHIAL
ORADEA

Oradea la 30 Maiu 1934

Dragă Părinte Gheorghe,

Să faci tot ce poți ca să scoți lucrarea nouă Samuil Vulcan dacă se poate până în Noiembrie pentru că Noi în noiembrie serbăm punerea temeliei Bisericii cu Lună, când vom aduce acasă și rămășițele pământești ale fericitului Emanuil Gojdu. Va fi o mare manifestație ortodoxă aici la granițe unde să serbează atâtea sărbători ale minciunei cum a fost aceia a școlii normale unite pretinsă a fi de 150 de ani. Am fost prezent; atâta mistificare n-am auzit nicicând.

La Prefectura de aici nu poți conta pentru că e angajată cu sumă mai mare la edificarea capelei din curtea Spitalului Județean a cărei pietre fundamentale am pus-o în ziua I de Rusalii și acum zorim edificarea. Cred însă că Prefectul vostru⁸⁵⁹ nepot de protopop și mai ales descendent de Tribun din 1848 va înțelege rostul apariției acestei cărți, când să dă asalturi catolice asupra noastră. Să vezi cei acum aici cu francmasoni și asumpționiști, întreținuți din fondurile Romei, a Bucureștilor și ale Episcopiei din Oradea care a avut 24 milioane să bage în palatul nou ce s-a inaugurat în ziua a doua de Rusalii pentru că de școala normală din Oradea condusă de pe vremuri de Szabo⁸⁶⁰ și Laurian⁸⁶¹, prin urmare care numai românească n-a fost, este luată în bugetul Statului ca monument istoric, iar școala normală de Stat e scoasă din bugetul Statului. Dar mai presus de toate, ar trebui să-ți vină într-ajutor la tipărirea fondului Diecesan de propagandă care pe cât știu eu este alimentat de însemnate contribuții eparhiale și ajutoare de la orașele Arad și Timișoara. Dacă e vorba de propagandă această carte servește emnante propaganda ortodoxă.

Tot binele
+Roman
Episcop

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. nenumerotată]

⁸⁵⁹ Este vorba de prefectul Ioan Groza al Aradului.

⁸⁶⁰ Dr. Sabo Ioan (1836-1911), vicerector seminarial iar din 15 mai 1867 canonic greco-catolic. În anii 1871-1879 rector, mai apoi episcop greco-catolic la Gherla. A murit la 1 mai 1911.

⁸⁶¹ Dr. Luran Augustin (1844-1912), vicerector seminarial și profesor la Școala Normală din Oradea. Din 1879 canonic și rector al Seminarului (1879-1906), apoi vicar general episcopesc. A murit în 16 octombrie 1912.

[Buziaș, 10 iunie 1934]

Prea Sfinția Voastră,

Vă mulțumesc din inimă pentru scrisoarea din urmă. M-am prezentat cu ea la d. prefect dr. Groza⁸⁶². I-am dat-o s-o citească, privindu-l scrisoarea. A rămas impresionat. Spunea că, vrea dinadins să facă tot posibilul, spre a-mi veni în ajutor, de la județ, ca să-mi scot lucrarea pentru luna noiembrie, când să-și facă și ea rostul alături de festivitățile ce proiectați. Dar regretă d.prefect: că n-are mijloace. M-a trimis la prefectul Timișoarei, cu aviz de la dânsul. Am încercat și la Timișoara. Pref. Groza nu m-a refuzat și mi-a promis să facă măcar ce poate iar prefectul de la Timișoara s-a arătat și el înțelegător, dar va studia referințele bugetare și sumedenia de petiții ce are și nădăjduiește să facă și dânsul ce va putea Prin urmare am nădejdea, când se va realiza: nu știu. Mi-aș băga capul în cheltuiala tiparului, căci am un tipograf care mă creditează 9 luni, cerându-mi numai prețul hârtiei. Aș face-o; și mi-e groază de tarorie. N-aș vrea să pierd prilejul serbărilor din noiembrie, dar mă tem că mă încurc.

Astfel, stau dezorientat. (Uitasem: municipiul Timișoara îmi pune în vedere 15.000. Asta e puțin !) La eparhia Aradului nu pot reflecta. N-are buget. Ce primește de pe la județe, consumă tipăriurile vlădicești și automobilul, spus confidențial.

Vi le comunic aceste. Prea Sfințite, dată fiind cu grațitudine după cuvântul de încurajare ce mi-ați trimis, legându-mi lucrarea de sărbătorile de la Oradea, de cari și eu m-aș lega bucuros lucrarea. M-aș adresa cuiva pe la București, dar mi-e frică să nu mă leg de cineva cu așteptări zadarnice, întârziind și din asemenea pricină scoaterea în tipar a lucrării.

Sunt sigur că, dacă veți și vreo modalitate, îmi veți ajuta.

În legătură cu serbările de la Oradea - întreb - ce ați zice Prea Sfinția Voastră dacă și iscusitul cor al lui Trifu⁸⁶³ nostru ar participa la festivități ? întreb numai, pentru a ști și pentru a-i da lui Trifu al nostru ideea și a-l determina să se pregătească cu ceva pe atunci. E vorba de corul „Doina Crișanei” care - operativ (altă vorbă confidențială), mai târziu, va purta numele lui Trifu Lugojan.

Nu știu pe când mă vor înștiința cei doi prefecți despre rezultat.

Scuzați-mi scrisoarea, Vă rog, făcută cu grabă, sărutându-Vă dreapta Arhierească.

G. Ciuhandu

⁸⁶² Dr. Groza Ioan, prefectul județului Arad.

⁸⁶³ Lugojan Trifon (1874-1948), fost profesor de muzică la Preparandia din Arad.

Buziaș: 10 iunie 1934

[A. N. D. J. Arad, *fond citat*, microfilm, rola 3, cadru 479-480]

24.

[Arad, 2 aprilie 1935]

Prea Sfinția Voastră,

Țin să Vă mulțumesc și în ecest chip, pentru alesul sprijin, ce-mi oferiți pentru tipărirea lucrării mele. Azi am dat manuscrisul la cules și vă rog mult să binevoiți a dispune ca, suma de răscumpărarea celor 50 de exemplare s-o pot avea la mână, ca sa plătesc succesiv la tipografie. Tot așa vă rog, aveți bunătatea de a interveni și la d. prefect de acolo, ca să urmeze la fel. Mai alea la cei cu „politica” e necesar să se facă acest demers, nu pentru altceva, ci numai pentru că e mai bine și mai sigur așa.

Broșura⁸⁶⁴ P. Sf. Voastre a sosit la Librăria diecezană. Vățian⁸⁶⁵ o avea ceva și cunoștea deja. Ai mei sunt foarte mulțumiți pentru cinstea ce le-ați făcut prin cele 2 exemplare, pentru Găvănescu⁸⁶⁶ și Lupaș⁸⁶⁷.

În chestia „proceselor-verbale” și a celor de făcut în legătură cu problema lor, am început conversațiile particulare, în sensul cum am căzut de acord. Pe d. Ispravnic⁸⁶⁸ încă-l voi cerceta în cauză. Dacă va fi să am nădejdi de realizare, poate că în primul număr din „Hotarul” voi plasa un articol, scris cu toată chibzuință și prevederea, cu privire la „Secția Arad” a Palatului Cultural de aici, înțelesă în sens românesc.

Mulțumindu-Vă, încă odată, pentru toate cele bine, rămân cu profund devotament.

Prot. G. Ciuhandu

Arad, 2 aprilie 1935

[A. N. D. J. Arad, *fond citat*, microfilm, rola 2, cadru 4819-482]

25.

[Concept]

[Arad, 1935]

⁸⁶⁴ Este vorba de cartea *Tribuna și tribuniștii*, Arad, 1934.

⁸⁶⁵ Vățian Traian protopop al Aradului.

⁸⁶⁶ Găvănescu Eduard I. (1903-1984).

⁸⁶⁷ Lupaș Octavian (1908-1972), avocat, publicist arădean și cercetător al trecutului cultural al Aradului.

⁸⁶⁸ Ispravnic Sever (1871-1953), avocat în Arad.

P. Sf. Voastră !

Am isprăvit cu tipărirea cărții mele „Ep. Samuil Vulcan și Gherasim Raț” pe care vi-o trimit deodată cu aceste șire, un ex. de onoare pentru P. Sf. Voastră și separat, prin librăria diecezană în colet, cele 50 ex. pentru desfacerea în eparhie, cu prețul de 500 Lei exemplarul.

Având în vedere cheltuielile mele mari și că tipografia diecezană mă așteaptă să plătesc cheltuieliile tiparului. Vă rog respectuos: să binevoști a-mi avansa prețul exemplarelor, cum ați binevoit a-mi pune în vedere.

Din parte-mi fac tot posibilul și dau cartea legată, așa cum am putut, ceea ce e un avantaj.

Cu respectuoase mulțumiri pentru încurajare și cu sărutarea Dreptei arhieresti.

(Ciuhandu)

[B. A. O. R. Arad, *Fond Gheorghe Ciuhandu*, dosar 61, f. 51]

XXXVI. Ciuhandu Adrian⁸⁶⁹

[Concept]

Arad 4 dec 1946

Iubite nepoate Adrian

Scrisoarea din 23 XI a. c. ți-am primit-o. Nici ți-am făcut și nici îți fac reproș pentru chestia cu cartea funduară, ce nu o privea ci aprinse-se în vorba și-n scrisoare numai incidental. Mai ales fiindcă nu mi-ai dovedit - că mai ales acuma toata buna cerință rezolvarea chestiunii, decât ca scriind eu tatălui tău de la început și provocându-se el la transcrierea făcută pe tine, iar tu scriindu-mi de necazurile tale și de o aranjare mai târziu numai - a trebuit să revin și să scriu tatălui tău care va fi primit răspunsul meu, că din partea lui sunt mulțumit cu cele 4 mil., ce nu le trimite, dacă o face cu grabă, căci necazurile ne sunt mari și moneda decade tot mai mult.

Acum văd că intervii tu și-mi pui în vedere un plus de la tine, cu concursul lui Petru, peste cele 4 milioane. Eu nu vreau să mă dezamagiți voi nepoții, căci propriu zis eu am de a face nu cu nepoții, ci cu vatra părintească. Nu mă gândesc să primesc deci nici un plus, de la tine ori de la Petru peste drepturile mele. Pâna (primesc) însă să-mi aducă Petru un porcuț, lucrat gata și grăsimile ca sa le topesc aici și vom plăti cheltuielile de lemn și de transport. Primesc porcul și mă bucur de

⁸⁶⁹ Fiul fratelui său Petru Ciuhandu.

el pentru că în cursul iernii moneda a scăzut și mai mult și nu știu cât va mai scădea până să primesc banii de la tatăl tău.

Și așa e de prisos darurile, să mai ostenești și să cheltuiești personal, tu să cruți ce poți pentru ai tăi, căci ne putem înțelege și prin scrisoare.

Tatăl tău mi-a pus în vedere cele 4 mil. până în 15 Dec. I-am răspuns că primesc. Și rămâne acum ca un încredințat al meu să examineze juridicește situația testamentară față și în ce măsura aş avea obligații față de mine și unchiul tău Aurel, care nici nu mi-a răspuns măcar.

Suntem bolnavi amândoi și tușa voastră e slăbită rău. Ceilalți ai noștri împrăștiati prin lume ne trimit vești bune de sănătate, dar și aceea că li-e greu cu traiul.

Cu drag
Unchiul Gh.

[B. A. O. R. Arad, *fond cit*, dosar 36, f. 31]

XXXVII. Ciuhandu Petru⁸⁷⁰

Rossia la 8/21 VI 1910

Iubiților noștri fii !

În Joia den 26 Maiu fiind ziua Dlui, la Beiușiu piațul de septemâna la anul Miercuri în 26/V când mergând și eu la Beiușu, în drum pe valea de Căbești mi-a stat în cale clopotarul din Căbești – ca tremis de căbeșteni să mă invite pe joi 26 Maiu la maslul sătesc – căruia i-am și promis – neștiind că pe atunci are să vină în Rossia Dl Dr. Suciu, despre ce numai când ajunsesem în Beiușiu și ajunsu lângă biserica uniților ma oprit un coceș dealui Dr. Suciu și îmi spune că mâne joi adeca mâne vor veni cu Dr. Suciu în Rossia, când m-a și întrebat ca capetava voturi dela noi – la ce i-am respuns că nu cred se capete deoarece roșienii sau promis lui Mangra că lisa promis câte 10 cor. de vot; - și acum e prea târziu, că trebuia se vină Dr. Suciu mai nainte decât Mangra, că atunci mai potea fi ceva nedejde, cu aceasta ne-am despărțit. Joi Dr Suciu a venit la Rossia, iar eu mergeam în Căbești, de unde m-am grăbit și l-am ajuns terminându-și vorbirea în drum înaintea casei lui Kohn Farkas, am stat cu căruția și eu până s-au sfârșit vorbirea, după ce am mers la el, l-am salutat și ni-am prins mâna; cu suiota lui a fost și Cartiș din Rogoz și alții precum și mi sa recomandat de Dr...*), carele mi-a și zis să am grijă ca roșienii să voteze cu Dr Suciu, ca numai așa te vor alege pe tine de protopop la Chișineu, - caruia iam zis ca acum puțină speranță am de ai po îndupleca când li s-au proimis

⁸⁷⁰ Tatăl preotului Gheorghe Ciuhandu.

pentru Mangra care dă 10 cor. de vot; iam zis între altele și aceea ca doră mai bine iar fi lui Gerogiu feciorului meu se mai rămână la locul și în postul ce-l are până mai târziu. – Cu acestea ne-am despărțit și ei au mers către Dsosani.

Luni înainte de alegere Dr. Suci care a venit în Rossia dar și în acea zi am fost cu ccașii la săpat de cucuruz... *); și după ce am ajuns acasă a venit la mine notariul se ne înțelegem cum vom merge la Ceica, căruia i-am spus că de mai multe septemâni nu me aflu bine în privința sănătății care ce mai aveam și un junghiu care Domineca aceea sub decursul liturgii s-a mutat de la stânga la dreapta, - și așa din acesta cauza eu la Ceica nu merg; - cauza adevarată a fost că mi-a fost rușine se merg în tabera celui vândut - cea ce lui încă nu am descoperit; destul ca și notarul a mers amerint⁸⁷¹ de la mine.

Când însă înserase aud că vin la noi ceva Domni cu o căruță, m-am sculat, că eram culcat pe lada cea lungă, am ieșit înaintea lor și i-am primit cu drag; cu Suci era și șumarul⁸⁷² Crișan, am stat cu ei de vorbă, ba l-a și întrebat pe Dl Dr Suci că lăsat-au ceva bani de aldămaș pentru oameni la jidani că auzisem că a lăsat la fiecare jidan câte 25 coroane din care nui una închițitură de rachiu, jidanii n-au dat nimănu, Dr Suci a negat că n-a lăsat nimic, poate altcineva dintre oamenii lui, dar Domnia Sa nu.

Între acestea eu eșisem afară la mama voastră sene înțelegem de rândul cinei și după ce am intrat la ei s-au sculat să meargă de la noi, eu însă i-am zis și l-am rugat să rămână peste noapte la noi, dar ambii mi-au zis că nici la un caz nu pot să rămână, că merg la Kohn Farkas, și căruța i-a așteptat afară, și Dr Suci mi-a zis că a venit numai semi facă vezuta. – Când au plecat și mama voastră l-a rugat să rămână la noi dacă is pe aici așa de târziu, la ce și ei i-au răspuns că nu pot fiindcă au mai multe lucruri; - m-a rogat între acestea să le adun vreo câțiva oameni dintre vecini acolo la Kohn, unde le-am și trimis, dar numai unul, adică pe Ciuhandu Georgiu a Micului.

Suci s-a prezentat seara la Kohn și Marți dimineața vaea ca cercetat, - pentru ce s-a amerit și notarul pe Suci nedându-l pe acolo.

Deci se pote vedea că e minciună scornitura că în cap de noapte i-am scos afară și nu i-am primit în casa mea, - ceea ce aveau unio pe la Dr Grozda se o folosească de apucătură corețeșiască contra ta la alegerea de protopop.

Apoi la alegerea de deputat dietal în Ceica n-am mers, cea ce și bine am făcut.

Astăzi era am avut clacă la coasă în... *) precum și în Sbungariu la a 2^a săpare de cucuruz, la coasă am avut 30 de cosași și la sapă 40 săpași.

Joi trimit căruța la Beiușiu după Todor.

Noi suntem sănătoși fie lăudat bunul Dzeu, însă templul nu-mi este favorit pentru facerea fânului, iarba e bună, me tem însă că nu o vom putea usca.

⁸⁷¹ Supărat.

⁸⁷² Pădurar.

*) Indescifrabil.

Primiți sărutările noastre părintești.

Petru Ciuhandu
și consoția

La Vasia nu credem că vom putea merge.

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

XXXVIII. Colan Nicolae⁸⁷³

Revista Teologică

Director: Prof. Nicolae Colan

Sibiu, la 4 XII [1]933

Stimate Domnule Președinte

Imediat ce ți-am primit scrisoarea expresă am consultat vreo doi prieteni pentru a vedea ce-i de făcut în chestia despre care mi-ai scris. Toți au fost de părere că – oricâtă stimă și încredere avem în iubitul nostru președinte – intervenția ar fi inoportună și inoperantă.

Intervenția n-am putea-o face decât în anumite condiții, pe care le-am fixat și în cazul guvernului Iorga. Conșiile nu le-a primit nici guvernul Iorga, care și-a bătut de-a dreptul joc de Biserică; și nu le-ar accepta nici actualul guvern, care nu ne-a făcut nici măcar invitația pe care ne-a făcut-o Iorga. Dacă, deci, am fost trași pe sfoară – cu invitație – cu atât mai mult am fi trași pe sfoară fără invitație.

Noi, ca Asociație, n-am putea sprijini pe față nici un partid politic, dacă nu se identifică cu programul nostru de politică bisericească. Ori partidul liberal este departe de așa ceva. Dovadă că la Arad tocmai dta ai fost neglijat, după cum la Sibiu a pățit același lucru păr. Gâlea. Prin urmare, nu-i numai la Arad așa. La Sibiu se-ntâmplă chiar mai mult: în campania electorală, liberalii de aici împroșcă cu noroi tocmai oamenii Bisericii. De aceea eu sunt extrem de scârbit și nu pot îndemna pe nime să sprijinească o asemenea acțiune. Nici persoane singuratică măcar.

De aceeași părere e și I. P. S.

Cu dragoste și stimă,

N. Colan

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948, doc. 90, p. 433*]

⁸⁷³ Colan Nicolae (1893-1967) a absolvit cursurile liceale ale Liceului „Andrei Șaguna” din Brașov (1906-1914). Studii superioare la Institutul teologic din Sibiu (1914-1917), Facultatea de Litere a Universității din București (licența în 1920), specializare la Facultatea de Teologie protestantă a Universității din Berlin (1921-1922). Profesor la Academia Teologică din Sibiu (1922-1936) și rector al Academiei (1928-1936): A fost episcop al Vadului, Feleacului și Clujului (1936-1957), apoi mitropolit al Arealului (1957-1967).

*) Indescifrabil.

XXXIX. Comisiunea Centrală de Statistică

București 10 noiembrie 1924

Mult Stimat Domnule Asesor

Alăturat, Vă trimit memoriul însoțit de tablourile cerute și tablourile noastre cu centrele eparhiale.

Mulțumindu-Vă în mod deosebit pentru grija ce ați binevoit a ne-o manifesta cu ocaziunea punerii în lucrare a operei de dreptate și echitate națională confesională, Vă rugăm a primi pe lângă respectul ce ne-a inspirat dragostea și atitudinea bărbătească, întru părarea bisericii noastre considerațiuni.

Secretarul Comisiunii

Centrale

[n. n. indescifrabil]

Domniei Sale

Domnului Asesor Gheorghe Ciuhandu

Consistoriul ortodox

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 98, f. 172]

XL. Comșa Grigorie⁸⁷⁴

1.

București 14 Aprilie 1925

Iubite Părinte Ciuhandu,

Sinceritatea totodată a fost o floare aleasă pentru sufletul meu. Mărturisirea ce-ți fac acum este exclusiv o dovadă a sincerității, deși nu o pot desface cu nici un preț de anumite fapte, concludente pentru hotărârea P. On. Frăției Tale, plină de demnitate și reclamată cu tărie de interesele supreme ale Bisericii. Mă așteptam să-mi susțin candidatura având în fața mea contracandidați loiali, străini de orice amestec „profan” în Biserică. Este vorba doar de „stâlpul și întărirea adevărului”.

⁸⁷⁴ Comșa Grigorie (1889-1935. Studii la Institutul Teologic din Sibiu (1908-1911), Facultatea de Drept a Universității din Budapesta (1911-1915), la care a obținut doctoratul. Diacon în București, subsecretar general în Ministerul Cultelor și Artelor din București (1920-1925). Episcop al Aradului între 1925-1935.

Mulțumesc lui Dumnezeu că am putut rezista cu tărie tuturor îndemnurilor, străine dealtcum de firea și ființa mea – de a cere concursul vre-unui potentat alzilelor „profane” de azi. M-am simțit dator a-ți împărtăși acest sentiment al meu și totodată a reprobă și eu mergerea pe la fiecare Ministru a părintelui Magier și Dr. Stan. Prefer să cad cu cinste și-mi fac o mândrie cu toți cari vor sprijini o cauză dreaptă. Candidatura de sus a produs chiar în rândurile celor cari au provocat-o, o nu tocmai mică îngrijorare. Dealtcum am convingerea că bănătenii mei nu mă vor părăsi ca oameni ai Bisericii. Mai pe larg îndată după Sf. Paști îți voi vorbi în Arad, unde voiu veni și până atunci țin să laud sentimentul Dtale de dreptate, care prin revolta pricinuită de cele petrecute, te va pune de bună seamă în cea mai frumoasă perspectivă de luptă pentru adevăr și cinste.

Sărbători fericite și la revedere

Cu distinsă și strânsă iubire frățească
Diaconul Dr. Gh. Comșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 20, f. 1]

2.

[Arad, mai 1926]

Nr. 1293/1926

Prea Cucernice Părinte,

În referire la adresa din 9 martie a. c. înregistrată la Nr. 1293/1926, primești încunoștiințarea că Consistorul în ședința sa de astăzi, luând act de renunțarea la postul de preot misionar eparhial, pe ziua de 1 Maiu a.c. Ți-a votat mulțumită protocolară pentru râvna cu care ai condus agendele acestui post și pentru broșurile scrise și tipărite în scopul propagandei religioase.

Arad, din ședința cons. A sen. Bisericesc ținută în 24 maiu.

Dr. Grigorie Comșa

Episcop

P: C. Sale

Dr. Gh. Ciuhandu

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 124]

3.

[Concept]

[Arad, 17 iulie 1927]

Prea Sfinția Voastră

Regret foarte mult că, prea ocupat știindu-Vă în zilele din urmă n-am avut răgazul să Vă consult în prealabil în chestia ce urmează.

Am ajuns la convingerea, că ar fi în interesul Bisericii noastre să pot avea un loc în corpurile legiuitoare.

M-am frământat mult până să mă îmăetresc cu gândul acesta, ca unul care, până aici n-am făcut politică militantă.

Țin să Vă comunic această hotărâre a mea rugându-Vă prea respectuos: să binevoiți a lua act cu aprobare despre acest gând al meu.

Deoarece trebuie să dau și eu un răspuns grabnic, pe care l-am făcut atârător de avizul P. Sf. V. Vă rog respectuos nu-mi luați în nume de rău că Vă cer un răspuns telegrafic.

Al P. Sf. Voastre
Plecat serv
Ciuhandu

Arad 17 VI 1927

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 286]

4.

[Arad, 22 noiembrie 1927]

Nr. 6086/1927

Prea Cucernice Părinte !

În timpul din urmă tot mai mult s-a accentuat observația că în biserică lipsește fapta creștină. Pentru a nu Ni se aduce nouă, slujitorilor Sf. Altare, învinuirea că am fi asemenea unor izvoare fără de apă, în smerenia Noastră credem necesar să apelăm la binevoitorul concurs al P.C. Tale întru ducerea la îndeplinire a unor probleme, dintre care unele au fost dezbătute și în sesiunea din 1927 a Congresului Mitropolitan din Sibiu.

Voim în special să abordăm chestiuni care să poată avea și urmări vizibile, adică voim a pune probleme care să se și înfăptuiască, fiindcă citim la II Petru, cap.

1, v. 5: „Sporiți întru credința voastră fapta bună”. Voim ca viața creștină în parohii să fie legată de înfăptuiri, în vederea cărora trebuie să acționăm și prin presa noastră bisericească. Astfel, voim a lucra efectiv și pe terenul asociațiilor religioase, al activității misionare, creative. Urmărim îmbunătățirea vieții religioase-morale a credincioșilor, îngrijirea bisericilor și cimitirelor, și preste tot intenționăm a face tot ce este posibil ca să asigurăm apropierea de Dumnezeu a sufletelor.

În consecință, Vă invităm ca până la data de 1 februarie 1928 să binevoiți a elabora tema următoare: „Muzeele Bisericești”.

Veți binevoi a ține seama de considerațiunile practice, adică de posibilitățile de realizare, cuprinzând tema o expunere de cel mult două articole, care urmează a se publica în „Biserica și școala”. Prin aceasta contribuim și la o redactare cât mai bună a organului oficial al eparhiei noastre, având interesul să dovedim în toate privințele că muncim cu sistem de metode care urmăresc scopuri bine definite. Vă rugăm să trimiteți lucrarea pe adresa noastră.

Cu arhierești binecuvântări,

Arad, 22 noiembrie 1927

Episcop, Grigorie

P. C. Sale Dr. Gheorghe Ciuhandu,
Protopop, consilier, referent eparhial

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruse istorică 1918-1948*, doc. 47, p. 262`

5.

[Arad, la 12 ianuarie 1928]

Prea Sfințite Domnule Episcop!

Primind onorifica încredințare cu nr. 6086/927 de a scrie ceva despre muzeele bisericești, am onoare să fac următoarea expunere, dar nu de natura de a fi dată publicității.

A srie în publicitate despre importanța muzeelor bisericești mi se pare a fi deocamdată inoportun, căci ceea ce ne trebuie întâi de toate în această materie este *orânduirea* faptică a muzeelor bisericești.

În acest ogaș al năzuințelor de înfăptuire a fost pusă chestiunea muzeelor încă din ședința de la 10 noiembrie 1923 a *Sfântului Sinod*, care, prin adresa sa nr. 405 din 29 noiembrie 1923, comunică și Episcopiei Aradului hotărârea sinodală de „a se înființa la rețedința fiecărei Episcopii câte un mizeu bisericesc, unde să se strângă și să se păstreze toate acele cărți vechi, odoare și tot felul de obiecte sfinte scoase din uz, care prezintă o mare importanță...” A se vedea actul înregistrat la Consistor sub nr. 3968/923, pe urma căruia, din ședința consistorială bisericească

de la 30 noiembrie 1923 s-a decretat înființarea muzeului eparhial și s-a dat în consecință ordin protopopilor, pentru inventarierea atâtor obiecte și pentru trimiterea inventarului la Consistor. Inventarele s-au făcut și au fost trimise la Consistor; dar obiectele nu s-au colecționat la episcopie.

Independent de aceste măsuri, am inițiat, ca referent mitropolitan substituit, între altele, chestiunea muzeelor bisericești, prin ordinul mitropolitan nr. 479 M.1924, întemeiat pe concluzul congresual nr.77/924, înregistrat la noi sub nr. 1179/924.

Prin acest ordin se cerea ca toate Consistoriile eparhiale din mitropolie să arate: de când există muzeul bisericesc eparhial, cu câte obiecte și de care fel?, în ce loc e aranjat?, cine-i este supraveghetorul și ce măsuri a luat Consistoriul pentru salvarea comorilor trecutului nostru?, cum crede să organizeze acest muzeu? ș.a. – Scopul era ca în Consistoriul mitropolitan să se inițieze o acțiune unitară de salvare pentru întreaga provincă mitropolitană și să ceară subvenție de la stat.

Mai cerea Mitropolia ca, în vederea importanței bisericești și culturale a atâtor muzee, să se trateze chestiunea în ședința plenară, pentru o mai temeinică chibzuire.

Mitropoliei i se răspunde /nr.2717/925/ în august 1925, că muzeul”s-a înființat, dar obiectele inventariate nu s-au putut încă aduce în centru” și că decurg tratative cu prof. univ. Dr. Petranu de la Cluj și inspector al muzeelor din Transilvania pentru orânduirea chestiunei.

Din ședința bisericească de la 27 august același an /1925 /s-a dat voie ca *obiectele* de sub întrebare să poată fi așezate provizor în *Palatul Cultural* al orașului Arad, deoarece Consistoriul nu are local.

Din dosarul ce l-am consultat, constat că o seamă de obiecte au fost deja trimise Palatului Cultural de aici. Dar în cursul vremii a intervenit ordinul nr. 48002/926 al *Ministerului Cultelor* care cere Chiriarhilor a da ordine severe ca toate obiectele bisericești vechi de orice natură să nu mai fie în nici un chip înstrăinate, ci păstrate cu îngrijire. Consistoriul, prin ordinul său general de sub nr. 4832 din 19 noiembrie 1926, dispune ca „toate obiectele bisericești vechi de orice natură, care n-au fost până acum transportate la muzeul bisericesc eparhial din Arad să nu mai fie în nici un chip înstrăinate, ci păstrate cu îngrijire. Celor ce vor proceda contrar li se pune în vedere urmărirea penală”.

Cu aceste măsuri s-a exhaustat seria dispozițiilor privitoare la muzeul eparhial de aici.

Între asemenea împrejurări, ceea ce mi se pare necesar și actual, mai înainte de a se trata chestiunea în publicitate, este: ca secția bisericească, care menajează și a menajaz și până aici chestiunea acestui nou așezământ eparhial în care vor intra obiectele sustrate de la destinația de *cult*, să îngrijească de următoarele:

1. Să lămurească cu superioritatea sa bisericească chestiunea: *dacă este a se înfăptui muzeul bisericesc eparhial, central, după hotărârea Sfântului Sinod, ori*

este a se urma ordinul Ministerului Cultelor, de a lăsa obiectele din chestiune și pe mai departe pe la biserici și expuse pieririi ?

2. Dacă obiectele bisericești concentrate la Palatul Cultural sunt a se lăsa și pe mai departe acolo, ori sunt de a se remite parohiilor, ceea ce ar fi în intenția ordinului Ministerului, sau de a se transpune Consiliului eparhial, conform intenției hotărârii Sfântului Sinod, și tot astfel: ce să se facă cu celelalte obiecte, invectariate deja, de pe la biserici: să se lase acolo ori să se concentreze undeva?

3. La orice caz, va trebui ascultată și opinia Dlui Dr. Petran, cu care a intrat deja anterior Consistoriul eparhial în tratative și lămuriri în această privință, și dacă se va hotărâ menținerea muzeului eparhial la Palatul Cultural ori la Episcopie, *să se ceară îndrumările acestui expert* cu privire la selecționarea, orânduirea, catalogarea și prețuirea pieselor, precum și – peste tot – la organizarea, conservarea și sporirea acelu muzeu.

Când vom fi trecuți peste toate aceste preparative indispensabile, va avea sens să se facă și propagandă în publicistică.

Arad, la 12 ianuarie 1928

Al Prea Sfinției Voastre plecat serv:
Gh. Ciuhandu, consilier eparhial

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruse istorică 1918-1948, doc. 47, pp. 263-264*]

6.

[Arad, 5 iulie 1928]

Prea Sfințite Domnule Episcop,
Venerat Consiliu Eparhial,

Pomenisem oarecândva, verbal și chiar în scris, nu mai știu cui, că ar trebui ca Monitorul Oficial al Statului și Organul oficial al Diecezei să se compacteze și orânduiască, dar lucrul nu s-a făcut.

Constat acum, vrând să utilizez organul oficial, acela este necompactat, de mulți ani de-a rândul, spre îngreunarea informației ce avem a ne-o face referenții, în unele cauze.

Vă rog, deci, respectuos, să binevoiți a lua necesarele măsuri de compactare.

Arad, 5 iulie 1928

Curespect profund
Dr. Gheorghe Ciuhandu
consilier, referent eparhial

Prea Sfinției Sale, Dr. Grigorie Gh. Comșa
Episcopul Eparhial și Venertatului Consiliu Eparhial Ortodox Român Arad

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscrusc istorică 1918-1948*, doc. 51, p. 276]

7.

[Arad, 17 septembrie 1929]

Nr. 5362/1929

Prea Sfinția Voastră
Venerat Consiliu eparhial !

În legătură cu propunerea ce am făcut și s-a primit de a se aranja un jubileu centenar la 1929 și cu preparativele ce am propus până aici, am îngrijit să avem clișeele ce le-am semnalat în raportul meu, înregistrat la Nr. 5251/1929, cu privire la personagiile marcante din trecutul episcopiei Aradului, în primul loc am dat să se gătească clișee de pe tablourile episcopilor de odinioară.

Din acest prilej țin să constat că din galeria de tablouri ale episcopilor din trecut ai Aradului, mai lipsesc tablourile episcopilor: 1./ Isaia Diacovici, 2./ Ioanichie Martinovici, 3./ Sofronie Ravanicianin, 4./ Vichentie Ioanovici / al cărui clișeu, însă am reușit să-l pregătesc de pe o icoană dintr-o publicație sârbească/, 5./ Isaia Antonovici, 6./ Petru Petrovici, 7./ Maxim Manuilovici / episcop al Timișorii și administrator la Arad, cu mari merite pentru ortodoxie/ ne lipsește până și tabloul 8./ fostului episcop, apoi mitropolit, Miron Romanul.

Eu propun, ca din prilejul serbărilor centenare să se ia hotărârea următoare:

Consiliul eparhial să propună Adunării eparhiale ce se va întruni în ședința festivă, ca în concluzul său de comemorare să intercaleze un punct, în temeiul căruia Consiliul eparhial să fie autorizat să câștige informațiile necesare pentru a pregăti tablourile, ce ne lipsesc, ale celor 8 episcopi de odinioară ai Aradului, începând cu tabloul episcopului, mai apoi mitropolit, Miron Romanul.

Arad, la 17 septembrie 1929

Ciuhandu
Consilier eparhial

P. S. Tot așa cred, că s-ar putea face o încopciere a festivităților, de concluzul Nr. 181 din 1881 al Sinodului eparhial, care luase măsuri pentru scrierea istoriei eparhiei, care istorie ne lipsește și azi.

Consilier eparhial

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132]

[Arad, 16 septembrie 1930]

Raport despre coruri

Prea Sfințite Domnule Episcop,
Venerat Consiliu Eparhial,

Consistoriul eparhial al Aradului, încă în 1890, dăduse o *Manuducere la afacerile învățământului poporan*, care era o culegere de dispoziții în consecință, între care se află și cea din capitolul IX, la pagina 49-51, despre „Corurile vocale”.

Nu pot urmări – și ar fi de prisos s-o fac aici – arătând evoluția chestiunii acestor coruri, în timpul de la 1890 până azi, când referințele sunt absolut schimbate. Ci mă restrâng să formulez că chestia corurilor își are importanța sa, pentru care Biserica din Eparhia Aradului a stăruit pentru corurile bisericești, care au luat o dezvoltare, atât ca și coruri școlărești confesionale de odinioară, cât ca și coruri de adulți. Dar, totodată, țin să semnalez și împrejurarea că azi corurile noastre confesionale, după statificarea școalelor, au trecut în grija altor factori, între care Statul, prin legea învățământului primar, a impus formarea de coruri sub conducerea învățătorilor de stat, îndatorați a cânta cu asemenea coruri și la sfânta biserică.

Evident, se ivește necesitatea de a ne face o orientare asupra corurilor spre a vedea ce reglementare nouă s-ar impune corurilor de azi? Și ce ar putea face Biserica pentru afirmarea drepturilor și intereselor sale vitale în chestiune?

Se impune, deci, să se facă următoarele lucrări informative:

Să se *constate numărul, felul de constituire și de afirmare al tuturor corurilor* din cuprinsul eparhiei, după formularul arătat în proiectul anexat, sau după un formular și mai complex.

2. Să se ceară *Secției bisericești* a Consiliului eparhial a ne arăta: a) ce măsuri principale a luat până aici cu privire la organizarea și îndrumarea corurilor, cărora le-a aprobat statute ? b) dacă și le reclamă acele coruri și pe mai departe sub a sa jurisdicție, ori ba ? c) dacă eventual nu, ce desiderate are cu privire la îndrumarea pe viitor a corurilor bisericești ?

3. Să se precizeze despre *corul „Armonia”*, la a cărui referadă au lucrat până acum și referentul biserican și cel cultural, la care secție să aparțină? Și ce ingerință are – și cine o are – față de acest cor, care, așa aud, beneficiază de onorarul rezervat corului eparhial ?

În chestiunea *corului școlii sau Academiei Teologice*, să se precizeze: dacă există acel cor ? Care sunt rosturile lui ? Și cine să le diriguiească ?

Arad, 16 septembrie 1930

G. Ciuhandu

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscrusc istorică 1918-1948, doc. 73, p. 342-343*]

9.

[Arad, 17 decembrie 1930]

Raport: Chestiunea averilor și monumentelor istorice

P. Sf. Domnule Episcop,
Venerat Consiliu eparhial !

La un loc cu chestiunea muzeului eparhial, ce e de a se înființa, a fost trecută și chestiunea – ce a avut-o până în referenda secția bisericească – chestia asigurării averilor și monumentelor istorice.

Am ales din dosar actele privitoare la această chestiune, ale căreia origine și face le reproduc în următoarele:

În această privință a sosit la eparhie ordinul Circular Nr. 2687/929 al V. Consiliu central bisericesc (Nr. nostru: 2435/929), pe urma căruia se orânduia să i se trimită Consiliului central bisericesc un tablou despre toate bisericile socotite ca monumente istorice, cu valoarea lor aproximativă și a conținutului lor. Aceasta se cerea în vederea asigurării împotriva incendiului. Ordinul dădea și lămurirea, că prezentarea tabloului nu constituie obligația de a face asigurarea, decât după ce Consiliul central va stabili toate amănunțele în viitor.

În consecință, s-a dat la 27 aprilie 1929 ordinul (Nr. 2 435/929) către protopopi și Sf. Mănăstire a Bodrogiului.

Din cele 16 răspunsuri intrate, rezultă, că asemenea biserici, cari să intre în categoria monumentelor, avem în total 12, și anume: Căpruța, Honțșor, Poiana, Pleșcuța, Rostoci, Tălagiu, Vidra, Ociu, Cuvin, Nădlac, Lipova și M-rea Hodoș-Bodrog.

Cel din urmă raport protopopesc în chestiune au fost acele de la protopopii Comloșului și Lipovei, intrate la 24 dec. 1929 și la 15 ianuarie 1930 sub Nrii 7 248/929 și Nr. 275/930, pe cari Secția bisericească, fără de a-i rezolva i-a transpus secției culturale cu hârtiile despre bisericile monumente istorice și cu dosarul despre muzeul eparhial.

Consiliului central bisericesc, însă, nu i s-a răspuns încă la dispoziția sa din 19 apr. 1929, în chestia bisericilor-monumente, nici până astăzi.

La 6 iulie 1930 a intrat la Consiliul eparhial (no. 4 107/930) ordinul Nr. 6983 din 4 iulie a. c. al P. V. Consiliu central bisericesc, după care: 1.) toate bisericile și mănăstirile zidite până la 1834 inclusiv, sunt clasate, cu toate odoarele lor de monumente istorice; 2.) nimeni nu poate executa reparațiuni bisericilor declarate monumente istorice, până nu are aprobarea specială din partea Comisiunii

monumentelor istorice și planuri și devize aprobate de serviciul tehnic; 3.) în caz de renovări la asemenea biserici, devizele vor trebui trimise, din primăvară, Comisiunii monumentelor istorice. Nici în acest ordin circular, și nici raportul intrat la Nr. 5347/930 de la protopopiatul Radnei cu privire la biserica monument de la Căpruța – care raport intră în referenda chestiunii bisericilor monumente – Secția bisericească nu le-a rezolvat, ci s-a mulțumit să le transpună Secției culturale, la un loc cu dosarul despre muzeul eparhial, deși chestiunea bisericilor monumente nu este identică cu chestiunea muzeului de înființat în centrul eparhial. Secția bisericească a remis acel act sau raport, scriindu-se pe acel raport de mâna referentului bisericesc: „întreh dosarul s-a transpus Ven. Secția Culturale”.

După cele expuse rețin următoarele:

1. Chestiunea bisericilor-monumente, trecută de un înregistrator nou și neiscusit la dosarul despre muzeul eparhial, dat ulterior în referada secției culturale, nu poate să aparțină decât secției bisericești, deoarece secția culturală nu are nici atribuții și nici autorizație pentru a refuza această chestiune.

2. Deci această parte de dosar să fie remisă Secției bisericești, pentru a îndeplini cele ce se țin de a sa datorie.

Țin să dau o lămurire: Felul amestecat și totuși încoherent în care s-a procedat la constituirea dosarului*) III-425-923, m-a făcut să perd mai multe zile cu aducerea lui în ordine cu studierea lui și cu întocmirea acestui raport și a celui privitor la muzeul eparhial.

Arad 17 dec. 1930

Ciuhandu

*) Statator: din 64 esbite înregistrate, din referatele acelora și din multe acte neînregistrate separat, ci ca ad.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 481-481v. 484]

10.

[Arad, 4 februarie 1931]

CONSILIUL EPARHIEI ORTODOXE ROMÂNE

A ARDULUI

Nr. 489/1931

Prea Cucernice Părinte

Deodată cu dosarul privitor la chestiunea Muzeului bisericesc, care a fost trecută la secția culturală pe temeiul concluzului Nr 59 al Adunării eparhiale din anul trecut, Ven. Secție bisericească a transmis și chestiuni ce n-au legătură cu

chestiunea muzeului eparhial, decît atîta, ca protocolistul-arhivar eparhial trecuse, la registru comun cu dosarul despre muzeu și chestiunea următoare:

1./ Ordinul Consiliului Central Bisericesc, Nr. 2687/929 cu privire la bisericile-monumente istorice si asigurarea lor, ordin înregistrat la Consiliul eparhial sub Nr. 2435/929, - în care chestiune au intrat rapoartele protopopești, dar Consiliul Central Bisericesc nu i s-a dat pînă acum răspunsul.

2./ Ordinul Nr. 6983/930 al aceluiaș Consiliu Central Bisericesc, înregistrat la Nr. 4107/930 prin care se anunță că toate bisericile și mănăstirile, zidite pînă la 1830, se consideră ca monumente istorice, și sunt puse sub regim special; - în care privință de asemenea se cer măsurile Ven. secției bisericești, care a transpus și acest ordin la secția culturală, cu menționatul dosar.

3./ Rapoartele protopopești de la Comloș și Lipova, intrate la Ven. Secție bisericească în aceeași chestiune, sub Nr. 7248/929 și Nr. 275/930 au fost transpuse la fel secției culturale, pe cînd rapoarte premergătoare le rezolvase. Iar mai târziu protocolistul eparhial a transpus aici raportul, înregistrat la Nr. 5347/930 și la Nr. 489/931 cu privire la biserica-monument din Căpruța.

Întreg dosarul, deci, cu privire la chestiunea bisericilor-monumente istorice se remite Ven. secției bisericești, pentru competența rezolvare, întrucît această chestiune nu este încadrată în prevederile concluzului Nr. 59/930, al Adunării eparhiale și nici nu poate fi încadrat între lucrările secției culturale; nici ca îngrijire de biserici, nici ca asigurare de biserici și nici ca măsuri de luat cu privire la celelalte biserici, încadrate în prevederile comisiunii monumentelor istorice, și mai ales cînd acele biserici sunt încă în uz liturgic.

Arad din ședința Consiliului eparhial de la 4 Februarie 1931 .

s. s. Grigorie

Episcop

Pentru copie:

Secretar consistorial
(indescifrabil)

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 482-482v]

11.

[Arad, 7 mai 19831]

Nr. 2648/1931

Prea Cucernice Părinte !

În urma adresei nr. 2317/1931 a On. Secției culturale, Consiliul nostru eparhial în ședința sa comună ținută astăzi, a decis ca muzeul bisericesc eparhial să

se adăpostească în vreun local propriu al Eparhiei și apoi să rămână acela în atârnare de autoritatea eparhială.

În scopul acesta, On. Secția economică a fost însărcinată să găsească și designeze localul, să-l mobilizeze cu cele necesare și apoi să avizeze despre cele efectuate On. Secției culturale, spre a face preparativele pentru efectuarea aceluși muzeu.

Când îți comunic acestea, Te însărcinăm și prin aceasta primești autorizație să Te puni – la timp potrivit - în coânțelegere cu dl. director al Palatului Cultural de la care vei prelua pe lângă inventar toate obiectele, recuzitele, icoanele și cărțile bisericești, care se vor fi depus acolo spre păstrare, în urma învoirii comunicată acestui Consiliu eparhial prin adresa Consiliului comunal Arad de sub nr. 31099/1925, dinb 5 decembrie 1925.

Arad, din ședința comună a Consiliului eparhial ortodox român ținută la 7 mai 1931

Episcop Grigorie

P. C. Sale Părintelui

Dr. Gheorghe Ciuhandu, referentul Secției culturale a Consiliului eparhial

Pe acest document, Gh. Ciuhandu a notat următoarea remarcă: „Facă-se mai întâi rost de sală și alte aranjamente deoarece nu pot primi obiectele înainte de aș avea unde le depune”.

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscurse istorică 1918-1948*, doc. 78, p. 362]

12.

[Arad, 23 noiembrie 1932]

SFÂNTA EPISCOPIE ORTODOXĂ ROMÂNĂ A ARADULUI CONSILIUL EPARHIAL

Ad. Nr. 7 000/1932

Prea Cucernice Părinte,

Vă înștiințăm, că în ziua de 4 Decembrie a. c. se vor aranja frumoase manifestări culturale, în comuna Becicherecul Mic (jud. Timiș-Torontal) din prilejul ridicării unei cruci la mormântul marelui naționalist român Dimitrie Țichindeal, de la începutul secolului trecut.

La cele serbări vom asista și Noi pontificând cele religioase, care se vor îndeplini cu acel prilej, și ținând și un cuvânt întru pomenirea celui ce a fost Dimitrie Țichindeal, catihet și profesor pe vremuri la Școala Normală a bisericii.

P. C. Ta deci, vei lua act de aceste serbări și vei face să fii de față la acele serbări, participând și la slujirile religioase ce vom săvârși acolo.

Arad, 23 Noemvrie 1932

+ Grigorie
Episcop

P. C. Sale Părintelui

Dr. Gheorghe Ciuhandu

Consilier ref. Eparhial

Loco

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 600]

13.

[Concept]

[Arad, 4 iulie 1933]

Prea Sfințite Domnule Episcop

Țin să Vă aduc cu regret la cunoștință că înainte de a-mi fi făcut cura pentru care am cerut concediul expirat la 28 iunie a. c. încă la 25 a aceleași lună mi-a revenit boala, de rinichi, care, de atunci, cu pauze de ceasuri numai mă leagă de pat. Astfel, după o fugitivă aranjare a boroului meu, a trebuit să stau acasă, și nici radiografia necesară nu mi-o pot face încă, până ce sunt stăpânit de actualele tulburări de la rinichi.

Mă simt dator să dau aceste într-adevăr dureroase explicații a cauzei pentru care nu-mi pot relua încă oficiul. După o sperativă liniște voi prezenta certificat medical în cauză.

Al P. Sf. Voastre

plecat serv
Gh. Ciuhandu
consilier referent cultural

Arad 4 iulie 1933

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 337]

XLI. Consiliul Dirigent

REGATUL ROMÂNIA
CONSILIUL DIRIGENT
PENTRU TRANSILVANIA, BANAT ȘI ȚINUTURILE UNGURENE
LOCUITE DE ROMÂNI
RESORTUL CULTELOR ȘI AL INSTRUCȚIUNII PUBLICE

NR.2328/1920

Cluj la 27

Februarie 1920

Domnule Protoieru !

Avem onoarea a vă încunștonța, că luăm pre știre raportul d-voastră referitor la examenul de maturitate de la Școala superioară de comerț din Arad, ținut la 12, 13, 15 și 17 ianuarie a. c. la care a-ți binevoit a asista în caliatate de Comisar ministerial reprezentând cu demnitate interesele noastre.

Binevoți a cunoaște, că aprobăm întru toate dispozițiunile dvoastre luate pentru mersul regulat al examenului.

Dispozițiunile ce le-ați făcut, precum și observările prețioase făcute în raportul dvoastre, ne vor servi de orientare la stabilirea regulamentului pentru școalele superioare de comerț.

Primiți mulțumirile noastre pentru cunoștientțozitatea demnă de zelul ales, cu care ați binevoit a reprezenta interesele statului românesc și în această calitate.

Cu plăcere vă avizăm, că totodată am luat măsuri să vi se semneze onorariul, care va compensa pentru timpul în care ați fost ocupat cu examenele.

Primiți vă rugăm dle Protoiereu expresia deosebitei noastre consideratiuni.

Seful resortului:
[indescifrabil]

Către

Dl Protoieru dr. Gheorghe Ciuhandu asesor consistorial

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 59]

XLII. Consiliul Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului

1.

[Arad, 6/19 aprilie 1924]

Venerabile Consistor,

În urma mandatului din ședința bisericească dela 5/18 Aprilie a.c. în chestiunea bibliotecii eparhiale, avem onoare să facem următoarele propuneri:

1/ Cărțile și periodicele rămase după răposații episcop de mai nainte și aflătoare în reședința episcopoească; apoi publicațiile la fel, depozitate în arhivul vechiu consistorial, dimpreună cu publicațiile similare de pe la senatele consistoriale și dela secretariat și cu cărțile cumpărate în timpul din urmă pentru bibliotecă eparhială, să fie catalogizate în mod provizor, spre care scop să fie concentrate în vr, una din salele disponibile din edificiu de lângă consistor.-

2/ Cu catalogizarea să fie încredințat profesorul-bibliotecar seminarial, care este mai orientat în chestiuni de acestea, iar pentru munca sa să i se asigure un onorariu oarecare.-

3/ Când va fi făcută catalogizarea provizoră, registrul se va înainta Consistorului, care printr-o comisiune să revizuiască seria cărților și a publicațiilor, și chiar să fie încredințată acea comisiune a face propuneri cu privire la opurile de procurat și la înlăturarea piezelor cari eventual nu vor fi potrivite pentru a fi încadrate în corpul unei biblioteci eparhiale.-

4/ Fiind vorba de o bibliotecă eparhială, deci în care în locul prim vor trebui adunate opere de știință, de viață și de administrație bisericească, - de pe acum chiar propunem să fie înlăturate sau scoase din bibliotecă lucrările de natură distractivă, având acele să fie înlocuite cu altele mai potrivite. Deci cărțile nepotrivite sub acest aspect, procurate de la Librăria Diecezană, să i se remită pentru a câștiga în locul lor altele, potrivite.-

5/ Deoarece prin § 132 din Statutul organic biblioteca eparhială este pusă sub grija și chivernisirea senatului epitropesc, și deoarece senatul epitropesc este cel mai puțin potrivit de a lua măsuri pentru augmentarea ei, - Ven. Consistor să ajungă de acord, că senatul epitropesc va veghea numai întregitatea bibliotecii, iar augmentarea ei să se lase în grija referenților-asesori consistoriali și a secretarului, cari vor propune din timp în timp: ce lucrări nouă se se procura pentru necesitățile administrative.-

6/ Biblioteca, după ce va fi organizată și trecută într-un registru definitiv, să fie încredințată unui bibliotecar propriu, care poate să fie și arhivarul Consistorial sau vr, unul dintre profesorii de teologie. Un atare bibliotecar trebuie să aibă și misiunea dar și priceperea, de-a urmări viața științifică-bisericească și religioasă morală și publicațiile din acest domeniu, și să propună procurări pentru sporirea bibliotecii.-

Dacă aceste propuneri fundamentale pe cari le putem face deocamdată vor fi încuviințate, vom putea să vă servim și cu alte detaluri pentru organizarea bibliotecii eparhiale.-

Arad, 6/19 Aprilie 1924

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

2.

[Arad, 28 septembrie 1928]

Nr. 5672/1928

Venerat Consiliu Eparhial,

Cu privire la examenele de religie de la școalele primare din cursul anului școlar 1927/1928, am onoarea să Vă fac următorul

Raport

După cele ce am raportat în anul trecut în materie similară, de astă dată am mai puțin de a raporta; și tot astfel, după măsurile luate în anul precedent, și dispozițiile de acum ale Veneratului Consiliu eparhial vor putea fi mai reduse.

I.

Ca temei pentru aceasta țin să invoc împrejurarea că anul trecut am luat, prin formulare tipărite pentru fiecare școală, cele mai vaste informații ce puteam, și am căutat să le utilizez în chipul cel mai complet, prin dispozițiile și intervențiile care se văd lămurit din anexatul tablou despre acele lucrări.

Pentru anul școlar, acum încheiat, m-am mulțumit să cer protopopilor numai tablourile generale despre școalele din protopopiatele lor, nu însă și cele despre școalele singuratice, ne mai având tipărituri la îndemână, deoarece le tipărisem anul trecut numai pentru trebuințele aceluia an.

În consecință, acum am de a raporta, mai întâi de toate, despre următoarele două împrejurări, în general:

1. Din actele de examene ale anului școlar 1927/1928 am putut constata că măsurile ce luasem din ședința de la 13 septembrie anul trecut și-au avut în mare parte efectele bune, pricinuind unele îmbunătățiri în învățământul religios, îmbunătățiri care mai pot spori prin râvna catihetilor și prin stăruințele organelor de control, care sunt P.C. Părinți protopopi.

2. Că intervenirile ce le-am făcut sub nr. 4966/1927 la Ministerul Instrucției pentru a ordona organelor sale subalterne de a se atașa la stăruințele Bisericii noastre și de a înlătura unele anomalii și dificultăți / ca de exemplu: frecvența școlară neregulată și instaurarea unui regim mai binevoitor în sprijinul învățământului religios/ nu au dus la rezultatul dorit.

II.

Tot aici putem adăuga, ca o nouă împrejurare, ce ne privește, că, deși prin actele pentru examenele din acest an am dat dispoziții concrete către P.C.Părinți protopopi cu privire la păstrarea aceluiași tablou general în raportul către Consiliul eparhial, totuși, nu toți mi-au prezentat acele tablouri; astfel, informația ce am putut-o aranja nu este completă.

În afară de această scădere, care pricinuieste neajunsuri cu privire la informațiile pe care trebuie să le culegem și utilizăm în centru, am primit uneori rapoarte despre examenele redactate așa de sumar, încât sunt aproape de presupunerea că avem a face cu o vinovată culpabilitate de a nesocoti dispozițiile Autorității eparhiale. Așa, în locul prim, protopopul Timișoarei, care ne-a dat – și după solicitare – un raport foarte sumar și fără de nici un dat statistic, deși i s-a cerut să răspundă cu concretizările cerute prin ordinul privitor la examene.

De la protopopul Chișineului ne-a venit, d-abia după o solicitare, numai date statistice parțiale și necomplete.

Fenomenul acesta, al rapoartelor incomplete, l-am remarcat și în alte raporturi administrative și el ar trebui suprimat prin măsurile Autorității eparhiale, care să ceară *punctualitate și precizie*. Accentuez punctualitatea și pentru motivul special că actele de examene, care trebuiau să ne fi sosit – după ordinul dat - până la 1 iulie sau cel mult până la 15 iulie, ne-au sosit cu întârziere de la protopopiatele: Belinț, Birchiș, Lipova, Timișoara și, cel din urmă, de la Șiria, d-abia la 25 august.

În chipul acesta, actele examenelor nu puteau fi studiate mai din vreme și nici să se pregătească măsurile de luat.

III.

După cele premise, țin să Vă prezint tablourile statistice *trunchiate* ce am putut să le întocmesc din rapoartele protopopești.

Tabloul prim anexat se referă la *contingentul de școlari*. Din el lipsesc cu desăvârșire datele despre protopopiatele Belinț și Timișoara.

Tabloul următor despre *notele de clasificare din studiul religiei* este defectuos la patru protopopiate.

Nu le-am sumizat, neavând sumizarea nici un rost, dacă nu mi s-au servit datele necesare pentru completare. Și țin a fi de prisos completarea lor ulterioară. Din data ce s-a întârziat așa de mult servirea acelor informații, încă o studiere a tablourilor completate ulterior și-ar pierde orice sens și orice notă de actualitate.

De aceea rog să fie primite cum sunt, și să ieie măsuri Autoritatea eparhială ca să înceteze acest sistem de întârziere și de raportare necompletă, prin care se zădărnicesc orice eforturi bune ale centrului eparhiei.

IV.

După aceste premise de ordin general, voi intra în câteva detalii, pe care le cred necesare a Vi le înfățișa.

1. Încep cu *rezultatul examenelor din studiul religiei*:

După raportul ce am primit m-am ales cu impresia – pe care o accentuează și unii din protopopi – că, cel puțin în unele privințe, învățământul religios se reculege și progresează. Dar această notă o pun în legătură cu personalitatea și cu râvna unor catiheti, nu însă cu sistemul plin de neajunsuri, între care decurge în general instrucția noastră religioasă în școala poporală.

La acest loc, țin să accentuez două împrejurări, pe baza informației statistice defectuoase de care dispun: că din 456 note de clasificare, d-abia 9 au fost insuficiente sau slabe; 98 erau suficiente; iar restul de /67+88/155 au fost clasificate cu foarte bine și cu lăudabil; că, în privința sporului în învățământul religios mai reușit își ia parte tot mai mare preoțimea, care a avut 195 examene de religie, iar învățătorii numai 159 cazuri, iar în alte 2 cazuri au catehizat studenți teologi, în Arad.

Va trebui, prin urmare, ca Părinții protopopi să fie autorizați a exprima mulțumirea Consiliului eparhial tuturor catihetilor cu foarte bine și lăudabil și să încurajeze pe ceilalți.

2. Cu privire la anomalia că *unii preoți nu-și fac datoria catihetică*, ținem să arătăm aici că în adresa nr. 4572/1928 din 27 august – de îndată după ce am primit toate rapoartele protopopești – am notificat lista acestora Secției bisericești, pentru a lua față de ei demersurile cuvenite, de a-i reglementa, având asupra lor puterea coercitivă și reglementară.

3. S-a relevat și de data aceasta marea *scădere a manualelor de religie* în legătură cu *lipsa unui plan analitic religios*, în privința cărora am reclamat până acum, numai zădarnic, măsurile autorității bisericești imperioase și ale Ministerului Instrucției.

Semnalez aceste scăderi și pentru a face măcar noi ceva din puterile noastre, socotesc că va trebui să constituim o comisie de trei, care să ne gătească un plan analitic religios, privizor, pentru trebuințele noastre. În comisie să fie protopopii: Seculin, Roxin; preotul învățător I. Bota.

4. În privința *cântărilor bisericești și a practicilor religioase*: mărturisirea și cuminecarea elevilor, și cu privire la corurile bisericești ale școlărilor, adaog următoarele:

- întâi, nu am informații suficiente în aceste privințe, din pricina defectuosității tablourilor statistice de la protopopi;

- al doilea, se poate spera să avem informații pe viitor, dacă vom întocmi un tablou – formular tipărit și-l vom trimite protopopilor, pentru completare. Anexez *un proiect de formular statistic* și cer autorizarea de a-l tipări pe spesele eparhiei.

Din unele părți mi se raportează că tineretul se mărturisește și cuminecă de două ori pe an /: Vinga /:; că sporește cercetarea sfintei biserici; că tineretul se familiarizează cu cartea de rugăciuni și cu cântarea bisericească /: Lipova /:; și alte momente, raportate răzleț.

Ni se arată și aceea că ce bun efect fac cărțile distribuite, ca premii, de către biserici, tinerilor străduitori și cu bune purtări religioase. De exemplu, aici, în Arad,

comuna bisericească a distribuit cărți în valoare de 7.000 lei; în toate celelalte comune din protopopiat, însă, d-abia de 1.605 lei. Aceasta face impresie bună nu numai la elevi, ci și la părinții lor, și de aceea ni se propune de un protopop /:Vinga /: să dăm de la eparhie asemenea daruri.

5. În rezumat, mai pot adăuga că în aceste privințe s-a putut remarca și aceea că măsurile speciale și detaliate ce am dat protopopilor în anul trecut pentru îmbunătățirea stărilor de lucruri au fost urmate și, în mare parte, transpiră roadele lor din rapoartele intrate.

Va rămâne, deci, să se accentueze, în dispozițiile ce vom da, menținerea acelorși dispoziții din trecut.

6. După cele ce am înfățișat mai sus, după măsurile ce am propus și au fost încuviințate din ședința trecută în legătură cu concluzul Adunării eparhiale în materie de catehizație, de data aceasta cred că pot încheia liniștit această expunere, rugând pe Prea Sfinția Voastră și Veneratul Consiliu eparhial să binevoiți a fi de acord cu acest raport și cu soluțiile pe care îmi iau voie să le propun și să le cuprind, formulate, în proiectele de dispoziții.

Arad, 28 septembrie 1928

Consilier referent cultural
G. Ciuhandu

Veneratului
Consiliu eparhial ortodox român Arad

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruse istorică. 1918-1948, doc. 52, pp. 278-281*]

3.

[Concept]

[Arad, 4 octombrie 1935]

V. Consiliu eparhial

Am plăcerea să anexez % exemplarul ce mi-a fost comandat pentru biblioteca eparhială din lucrarea mea: „Episcopii S. Vulcan și Gherasim Raț”. Cum se vede, am isprăvit cu tipărirea care am făcut-o pe cont propriu.

În consecință îmi iau voia să Vă rog respectuos: binevoiți a lua măsuri pentru plățirea acestui exemplar la Librăria diecezană (Str. Eminescu), cu prețul de Lei 500. –

Totodată rog, ca având în vedere importanța acestei lucrări pentru istoria eparhiei să binevoiți a lua măsuri și în privința aceea, ca toate comunele bisericești din eparhie, cari și-au abonat-o până acum, s-o aboneze trecându-se în bugetele parohiale ale anului 1935.

Cartea aceasta, care reprezintă muncă de cercetări de peste zece ani și cheltuieli din patre-mi și are întindere de 32+704 pagini, o dau totuși cu 500 Lei, deci cu preț mai mic decât unele publicații mai puțin voluminoase ale Academiei Române și pe deasupra, o dau legată, parohiilor noastre, cari, astfel, scapă și de cheltuiala compactării. Comenzile însă să se facă, prin mijlocirea P. Cucernicilor protopopi banii gata.

Dacă eventual unele parohii n-ar putea plăti dintr-odată prețul cărții, aș fi învoit s-o dau și pe așteptare cu o condiție: dacă P. C. Protopopi ar fi încredințați și rugați de V. Conisliu eparhial să țină în evidență plătirile de la parohii și să-mi deie sumele la câte un sfert de an, ca să pot și eu plăti Tipografiei diecezane.

Cu mulțumiri respectuoase

Arad 4 Oct. 1935

Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 52-52v]

4.

[Arad, 2 decembrie 1935]

Venerat Consiliu Eparhial,

În urma încredințării primite cu nr. 654/935, am onoarea să raportez despre exmisiunile mele, făcute în toamna curentă:

În afară de inspecțiile învățământului religios în orașul Arad, începute la 5 noiembrie, pe care le fac fără de diurnă, am fost în următoarele localități:

1. La 25 octombrie, în Timișoara, la inspecția învățământului religios, la liceul de băieți și la gimnaziu, asistând la lecții și dând indicații catihetilor și elevilor.

2. La 31 octombrie am participat la conferința catihetică de la Buteni, despre care a raportat protopopul locului, mai departe. Cu acel prilej am luat parte la discuțiile din conferință și am dat îndemnuri preoțimii pentru misiunea catihetică.

3. La 8 noiembrie am fost la Fabric, unde biserica din loc își avea hramul. Am slujit și am predicat la Sf. Liturghie; am cântat tineretului, după masă, la întrunirea aceluia în cadrele Străjeriei. Am vizitat Casa culturală, frumoasă, de acolo, luând contact cu intelectualii locali în vederea celor ce mai au de lucrat acolo.

4. La 17 noiembrie am asistat la conferința catihetică de la Pleșcuța. M-am folosit de acel prilej pentru a lua contact mai de aproape cu preoții și cu învățătorii prezenți, îmbărbătând această legătură dintre ei.

Despre cele ce experiez cu asemenea prilejuri iau note și le utilizez în cursul referatelor mele. Iar când se vor ivi cazuri de necesitate a unor intervenții, le fac pe teren, când ele sunt de mai mică importanță; iar în cazuri mai grave, vom raporta din caz în caz.

Arad, 2 decembrie 1935

G. Ciuhandu

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948*, doc. 96, pp. 479-480]

XLIII. Consiliul Episcopiei Ortodoxe Române a Bucovinei

Consiliul Eparhial Ortodox Român
al Bucovinei
Nrul 2926/35

Cernăuți la 11 Aprilie 1935

Prea Venerabilității Sale
Păr. Dr. Gh. Ciuhandu
Consilier Referent al Consiliului Eparhial

Arad

Referindu-ne la adresa P. C. Voastre din 4 Martie 1935 avem onoare a vă comunica că am anunțat în „Foaia Oficială” a Mitropoliei Bucovinei publicarea lucrării Dv. „Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim. raț: 1830-1840” și am recomandat-o prea ven. cler din Arhiepiscopia noastră, trimițând în special și fiecărui protopop câte un exemplar din apelul Dv.

Arhiepiscop și Mitropolit
Episcp Ipolit

Consilier Referent
Vasilescu (?)

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. nenumerotată]

XLIV. Corneanu Nicolae⁸⁷⁵

Caransebeș în 15 Maiu 1939

Prea Onorate Părinte,

⁸⁷⁵ Corneanu Nicolae, născut în Zăgujeni. A absolvit Teologia și Dreptul. Consilier cultural al Episcopiei Caransebeșului. Din 10 octombrie 1937 și redactor la „Foaia Diecezană”. A scris *Monografia Eparhiei Caransebeșului*, Caransebeș, 1940, 660 p.

În absenta păr. Ancușa⁸⁷⁶ am dat eu curs adresei privitoare la investirea Asoc. noastre cu dreptul de alegatori în Senat.

Până nainte de 24 Maiu a. c. – termenul din urma pt. depunerea actelor doveditoare a calității de alegător – acești membri trebuie să aibe – cf. art. 71 din legea electorală – o dovadă ca Asociația este dintre cele recunoscute și îndreptățite a avea reprezentanți. Aceste acte – adeverințe cei 5 preoți ai noștri (1 fiind sub 30 de ani iar Bancea⁸⁷⁷ fiind la Arad) trebuie să le aibe până nainte de 24 Maiu a. c.

Acele adeverințe se dau de Presed. Curții de Apel București conform legii.

Cred ca e bine să le trimiteți nainte de aceasta data direct pe adresa lor și anume:

1. Prot. R. G. Ancușa – Csebeș
2. Ioan Geția⁸⁷⁸, Buziaș
3. Iosif Câmpeanu⁸⁷⁹, Orșova
4. Dimitrie Lupea⁸⁸⁰, Jena – Severin
5. Dimitrie Antoniu⁸⁸¹ Poiana – Sev.

Al Prea On. DV.
N. Cornean

P. S. Alăturatul certif. Vă rog a-l trimite părintelui Bancea la Acad. Teol. de acolo

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar nen.]

XLV. Cosma Nerva Traian⁸⁸²

1.

⁸⁷⁶ Ancușa Romul G. s-a născut la 13 iulie 1884 în Ramna. Liceul la Lugoj. Teologie în Caransebeș. Preot în Reșița (1906-1908) și Văliug (1908-1919). Din 1919 activează în Consiliul Dirigent, apoi la Secretariatul din Cluj și București, mai apoi în capitală ca subdirector general în Ministerul Instrucțiunii și al Cultelor. Secretar consistorial în Caransebeș (de la 1 ianuarie 1923), asesor-referent la senatul bisericesc (din 1925). Redactor la *Foaia Diecezană* (1922-1927). În 1933 ales asesor în secția bisericească a Consistoriului Mitropolitan din Sibiu.

⁸⁷⁷ Preot Bancea Petru, profesor la Catedra de *Cântări bisericești și Ritual* a Academiei de teologie din Arad. Până la această numire a fost profesor de muzică în Caransebeș. Licențiat în Teologie și diplomat al Conservatorului din Praga. În toamna anului 1948 a fost numit preot în Apateu.

⁸⁷⁸ Geția Ioan, protopop în Buziaș, un bun mânuitor al condeiului. Colaborator la „Foaia Diecezană”.

⁸⁷⁹ Câmpeanu Iosif, preot și protopop în Orșova. Colaborator la „Foaia Diecezană”. A publicat câteva broșuri în cadrul *Bibliotecii religioase morale*. Este unul dintre susținătorii afacerii din apropiere de Orșova.

⁸⁸⁰ Dimitrie Lupea, preot în Jena (Severin).

⁸⁸¹ Anuțoiu Dumitru V., preot în Poiana, colaborator la „Foaia Diecezană”.

⁸⁸² Cosma Nerva Traian (1897-1939), s-a născut în 1897 la Beiuș, a absolvit Institutul Teologic din Arad și Dreptul. Membru activ în toate corporațiunile bisericești până la Congresul Național Bisericesc. Un cunoscut militant pentru progresul material și spiritual al Beiușului.

[Beiuș, 24 martie 1928]

NERVA TRAIAN COSMA
Avocat în Beiuș

Domnule Senator,

(Mă) grăbesc să Vă felicit și să Vă mulțumesc pentru râvna și demnitatea cu care ați apărat legea românească în fața Senatului⁸⁸³. Competența și conduita Domniei Voastre nădăjduiesc să fi deșteptat conștiința românească și ortodoxă a membrilor Marelui Corp.

E regretabil că dintre frații din Vechiul Regat nu s-au ridicat glasuri pentru a deschide ochii celor cari nu văd nici acum.

Am cetit apărarea lui Loți baci, care însă îmi face mai mult impresia unei acuzări deși el se mândrește cu concordatul.

Primesc, rar de tot și neregulat „Națiunea Dominantă” a dlui Tudor Popescu⁸⁸⁴. Am să-i abonez mai multe exemplare.

Se vede totala noastră lipsă de organizare și mai ales izolarea noastră în presa capitalei. Eu mă tem de indiferentismul fraților din Vechiul Regat și apoi nepăsarea ardelenilor noștri.

Acum ar fi ... bine venită pentru pregătirea revenirii uniților la noi, dar văd că nu se exploatează momentul.

Astăzi, mai mult ca pe vremea alegerilor, regret că nu sunt deputat pentru a spune și eu o vorbă în discuția care cred că va fi prea calmă în cameră.

Repetând mulțumirile și felicitările mele, Vă rog să primiți expresiunea deosebitei mele stime.

24 III 1928

N. T. Cosma

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 134, f. 81-82.]

2.

[Beiuș, 30 iulie 1932]

NERVA TRAIAN COSMA
AVOCAT ÎN BEIUȘ
TELEFON No. 2

⁸⁸³ Se referă la discursul ținut de Gheorghe Ciuhandu în ședința din 20 martie 1928 în Senat cu prilejul discuțiilor asupra proiectului pentru *Legea cultelor*. A fost publicat în broșura *Suveranitatea și solidaritatea națională. Discurs la Senat, la Legea cultelor (20 martie 1928)*, București, 1928, 52 p.

⁸⁸⁴ Popescu Tudor un renumit avocat al vremii. În 1927 a scris cartea intitulată *Cea mai mare primejdie națională: Concordatul cu Papa*, București, 1927, 84 p.

) Indescifrabil.

Preastimate Domnule Senator

Îmi este rușine de-abinelea pentru vinovata întârziere cu care Vă servesc. Astă iarnă nu mi le putea da Pretura iar de atunci vina este exclusiv a mea. Considerând că tot e mai bine târziu decât niciodată, eu am onoarea a Vă trimite câteva specimene pe cari le puteți utiliza.

Eu i le-am cerut Preturei pentru totdeauna, dar le cere înapoi pentru arhivă. De aceea Vi le pot trimite numai pentru a le consulta. Eu am scris cu creion chimic violet numele românesc al comunelor respective.

Vă rog ca după consultare să binevoiți a le înapoia.

30. 7. 32

Cu mulțumiri și distinsă stimă
Nerva Traian Cosma

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 17]

XLVI. Costăchescu Neculai⁸⁸⁵

[Concept]

[Arad, 11 decembrie 1930]

Domnule Ministru,

Bucuros de a Vă servi unele informațiuni cari, măcar în parte pot să Vă deie icoana unor străi și raporturi dintre Cultele ardelene, am onoarea să Vă trimit o seamă din lucrările mele.

Ele vor ajuta să fie și mai bine înțeles „memoriul” ce am avut onoarea de a Vi-l presenta, ca președinte al Asociației preoților ortodocși din Ardeal.

Primiți Vă rog Domnule Ministru, asigurarea deosebitului meu respect

Gh. Ciuhandu
Consilier referent eparhial

Arad: 11 Dec. 1930

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 32]

⁸⁸⁵ Costăchescu Neculai (1876-1939), licențiat în Științe fizico-chimice (1901), doctor în chimie (1905) al Universității din Iași. Profesor universitar (1912) și director al laboratorului de chimie universală de la facultatea de Științe din Iași. Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (1928-1930 și 1930-1931). Membru de onoare al Academiei Române. La 14 iulie 1939 a trecut la cele veșnice fiind înmormântat la Iași.

XLVII. Covaci Nestor D.

[Arad, 23 iulie 1940]

Dragă unchiule

Primind din partea dlui Dr. Regneala, inspectorul financiar al Municipiului aceste fotocopii ale unor hărți vechi ce privesc jurul orașului nostru și care în urma aprobării Dlui General Al. Vlad le-am primit ca să le trimit Dumneavoastră. În toate aceste hărți se constată că numirile românești au rămas, chiar și după ce a început epoca de maghiarizare a numelor și localităților.

Ne-ar bucura dacă ar putea fi utilizate în lucrarea ce pregătiți, ele au fost executate între anii 1886-1896.

Dacă vom mai afla date în registrele vechi ale municipiului cu plăcere le vom transmite spre a putea fi folosite.

Pe aici pace, liniște și muncă, lucruri ce am dori să rămână în permanență.

Dacă mai aveți nevoie de ceva vă rog a-mi scrie.

Arad 23 iulie 1940

Cu aceleași alese
sentimente
Nestor D. Covaciu

Prea Cucerniciei Sale
Pr. Dr. Gheorghe Ciuhandu
Senator

București
Str. Traian, nr. 230

[A.N. D. J. Arad, *Colecția documente*, pachetul X, dosar 86, f. 3]

XLVIII. Crângu Jean

[Carte poștală]

[Focșani, 23 noiembrie 1934]

Stimate Colega și Sfinte Părinte, Voi și trim o convenție la Liga Culturală și vă rog trimiteți *Schisma românească și Unirea cu Roma*⁸⁸⁶. Am *Monitorul oficial* când ați trimis la legea Cultelor un discurs⁸⁸⁷, v-a întrerupt S. Episcopul Hossu⁸⁸⁸.

Vă mulțumesc dacă-mi trimiteți.

Cu dragoste creștinească ortodoxă

⁸⁸⁶ Gh. Ciuhandu, *Schisma românească sau: Unirea cu Roma*, Sibiu, 1921, 54 p.

⁸⁸⁷ Gh. Ciuhandu, *Suveranitatea și solidaritatea națională. Discurs la Senat, la Legea cultelor (20 martie 1928)*, București, 1928, 52 p.

⁸⁸⁸ Hossu Iuliu (1885-1970) episcop greco-catolic.

Jean Crângu
avocat

23/XI 934

Focșani str. Arhitect Mincu 14

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 26v.]

XLXIX. Cristea Miron⁸⁸⁹

1.

[Caransebeș 22 decembrie 1917]

Stimate Dle Ciuhandu

Tocmai am cetit din frumosul discurs al Frăției Tale la instalarea noului protopop al Aradului⁸⁹⁰ și mă grăbesc a Te felicita pentru sănătoasele idei ce le scoți la iveală, precum și pentru reînprospătarea tradițiilor din vechea noastră viață bisericească.

În constituția noastră bisericească prea ne-am îngrădit în niște § și regulamente veci, încât presteîngrăditura acestora nu mai vedeme nimic. De aceea desgroparea momentelor din trecutul bisericei noastre numai de mare folos ne pot fi, atrăgându-ne marea luare aminte la adevăratul obiect al activității noastre populare; la popor și la ridicarea religiozității și moralității sale dispunem cu cultivarea lui în direcția aspirațiilor sale firești.

Dzeu să-și dea răgaz ca să ne mai poți prezenta asemenea momente din trecutul n. bisericesc.

Caransebeș 22 Dec. 917

Sărbători fericite
Cu arhierescă binecuvântare
Dr. Miron Cristea
Episcop

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar, f. 67-67v.]

⁸⁸⁹ Cristea Elie Miron (1868-1939). S-a născut în 1868 în Toplița, jud. Harghita. A făcut studii la Liceul din Năsăud, Institutul Teologic din Sibiu, specializare la Universitatea din Budapesta, unde și-a luat doctoratul în litere (1895). A fost secretar și asesor arhiepiscopesc la Sibiu, episcop al Caransebeșului (1910-1919), ulterior mitropolit primat (1919) și prim Patriarh al României Mari, apoi Regent (1927-1930) și Prim Ministru (1938-1939). A luat parte activă la marele act de la 1 Decembrie 1918. ne-a lăsat lucrări teologice, istorice și filosofice. .

⁸⁹⁰ Este vorba de cuvântarea ținută în Catedrala din Arad, în ziua de 10/23 decembrie 1917 cu prilejul instalării noului protopop al Aradului, Traian Vățian (1864-1940).

[Arad 27 decembrie 1917]

Prea Sfinția Voastră!

Vă mulțumesc din adâncul inimii pentru cuvintele calde și pline de încurajare, pe cari mi le-ați adresat din incidentul instalării protopopului de aici.

Aceste cuvinte m-au atins cu atât mai plăcut, cu cât, cum văd, ecoul vine totdeauna din depărtare numai, și cu cât pot deja a vă vesti, că încurajarea din partea P. Sf. Voastre m-a ajuns la jumătatea unui drum de condei, făcut până acum fără zgomot. Îndemnul de la P. Sf. Voastră deci îmi va servi spre a da înainte, pentru ca, de fapt, multe concepții paragrafiste și bisericești s-au strecurat și până acum în viața noastră bisericească, încât ne amenințau grave rătăcirii și primejdii în viitor.

Chiar mi-am pus de gând să spicuiesc și să analizez, mai mult principal decât cu provocare la cazuri concrete, câteva din aceste rătăcirii. Știu că nu voi nimeri totdeauna drumul cel drept, mai ales fiindcă „meseria” de birou, în care trăiesc, nu-mi lăsa destul timp fizic spre a mă concentra sufletește și pentru alte lucruri. Dar de una sunt sigur, că inițiez discuții bisericești de o supremă importanță mai ales în fața vremurilor de mari prefaceri de acum, iar prin discuțiile, din partea altora, ce pot – și chiar ar trebui să urmeze, se va alege neghina din grâu.

În interesul acesta am dat deja la tipar la *Revista Teologică* unul din cele vreo zece articole ce le-am dat gata, și se va publica sub titlul *Autocefalie și autonomie bisericească*.

Dacă bunul Dumnezeu mi-ar da zile și pace destulă după articolele de acest feliu, prin cari caut să apicuiesc negativele, aș prinde chestiunile mai de seamă din punctul de vedere pozitiv bisericesc (cam așa, cum am făcut în cuvântarea de la instalare): ce și cum ar trebui să se facă pentru ca Biserica noastră să-și împlinească chemarea sfântă și tradițională, – căci birocratismul din oficiile noastre bisericești și duhul certăreț de prin corporațiunile bisericești de tot feliu ne duc spre prăpastie.

E deci la mijloc și o chestiune de metodă: să fixez și să stigmatizat mai întâi relele și apoi să caut cărările luminoase. De la mine însă pot nădăjdui numai foarte puțin, dar de la Dumnezeu totul, când e vorba de un lucru atât de mare.

Fac aceste împărtășiri P. S. Voastre, pentru ca să am o bună mărturie pentru intențiile mele atunci, când amărăciunea mea, spusă uneori în cuvinte mai aspre, ar fi rău înțeleasă.

Sărutând dreapta P. Sf. Voastre, Vă doresc din inimă toate cele bune și de folos pentru Sf. Biserică și pentru P. Sf. Voastră, din incidentul „anului nou” ce vine, ca să ne mai puteți da cuvinte magistrale, ca acelea din pastorală de Crăciun.

Al P. Sf. Voastre

plecat serv
Dr. Gheorghe Ciuhandu

Arad, 27 decembrie 1917

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 68-69 – concept; Antonie Plămădeală, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918)*. După documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea, Sibiu, 1986, p. 227-228 – original]

3.

[Arad, 25 februarie v. 1919]

Prea Sfinția Voastră !

Întorcându-mă de la Caransebeș, mi-am făcut raportul cuvenit și am proiectat gătirea scrisorilor, de cari a fost vorba.

În chestiunea bisericească dădusem aici de un alt proiect, asupra căruia mi s-a cerut părerea. Părerea mi-am exprimat-o în forma unui proiect nou, care s-a primit d-a-ntregul și s-a expedit deja la P. Ven. Consistor mitropolitan. În chestiunea școlară, de asemenea s-a trimis la mitropolie răspunsul Consistorului d-aici, așa cum l-am propus și l-ați aflat și P. Sf. Voastră de bun.

În vederea importanței acestor două chestii, am crezut că e bine să Vă trimit câte-o copie de pe cele două acte expediate la Sibiu. Mai ales e vorba de chestiunea bisericească, în al căreia domeniu va trebui să se facă cele mai adânci și largi reforme de îmbunătățire. Nu mă mai extind la specificarea lor, după ce sunt cuprinse în proiectul ce-l adresez. Aaug însă, că toată chestia aceasta am tratat-o numai incidental – pe urma încredințării neașteptate ce m-a onorat – și astfel simt că la proiectul ce l-am gătit s-ar putea adăuga multe bune de zis și de făcut. E vorba însă ca P. Sf. Sinod Episcopesc și P. Ven. Consistor mitropolitan să adopte deocamdată numai cauzele de ținut în seamă la viitoarele reforme așa, că d-abia mai apoi se va putea concretiza și cuprinsul reformelor. Eu, cu persoana și modestele mele puteri, voi sta pururea gata la dispoziția celor ce vor crede că pot să aduc serviciu cauzei.

Chestiunea cu pomenirea prin biserici a regelui Ferdinand a rămas deocamdată locului. N-am spitat la P. Sfințitul nostru asupra motivelor, neținând așa ceva de competența mea.

Vă mai alătur, Prea Sfințite, și operatul relativ la îmbinarea bisericilor. Ca să fie mai ușor transmisibil l-am tăiat din Biserica și Școala. Ce nu a ajuns la tipar până acum, trimit cu mașina de scris. O fac aceasta pentru ca P. Sf. Voastră să puteți fi în cunoștiința de cauză asupra acestui punct, care V-a trezit nedumeriri cu privire la ținerea Congresului preoțesc, – care, însă, nu știu când se va ținea, deoarece d-aici n-avem comunicație cu Ardealul.

Scuzați că, copierile ce le trimit sunt dintre cele rupte în mașina de scris, dar sunt cele mai lizibile. De aceea Vi le trimit pe acestea.

Dlui Dr. I. Erdelyi i-am scris, dar cu mizeriile de pe la noi, Conziliu nostru comitatenz n-a trimis scrisoarea la locul de destinație. Am mai început expedierea, dar n-a succes, și în nădejdea vrunei alt prilej, păstrez scrisoarea.

Cer scuze că scriu așa de deranjat, cu marea mea grabă, spre a fi gata pe când aștept omul care să aducă aceste rânduri la păr. Oprea din Timișoara.

Al Prea Sfinției Voastre
plecat serv,
dr. Gheorghe Ciuhandu

Arad, 25 febr. V. 1919

P. S.

Pe când trebuie să trimit această scrisoare, nu mi s-a putut copia operatul, întreg, cu privire la congresul preoțesc. De aceea sunt nevoit să-l trimit altă dată.

[A. Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1919. Elie Miron Cristea, documente, însemnări și corespondențe*, Sibiu, 1987, p. 164-165.]

4.

[Concept]

[Arad 1 iunie 1933]

Patriarhului Miron Cristea
Prea Fericirea Voastră,
Înalt Prea Sfințite Părinte,

Îmi iau voie să vă rog cu toată supunerea să binevoiți a lua act de anexata % lucrare a mea *Rânduiala sfintei Mărturisiri la Români*⁸⁹¹. Totodată îmi iau îndrăzneala să Vă rog să binevoiți a prezenta Sfântului Sinod, întrucât ați afla ca propunerile ce ați făcut cu privire la revizuirea sfintei Mărturisiri ar putea fi învrednicite de oarecare atenție.

Și dacă acest studiu al meu va fi aflat de potrivit, aș avea și o dorință și o rugămintă ca Prea Fericirea Voastră să Vă îndurați a lua măsurile ce credeți de bine pentru ca această lucrare să obțină o mențiune oficioasă, spre a se putea atrage atenția întregii noastre preoțimi asupra ei.

Al Prea Fericiei Voastre prea smerit fiu sufletesc

⁸⁹¹ Gheorghe Ciuhandu, *Rânduiala Sfintei Mărturisiri la Români, însemnări rituale cu 2 anexe: Ritualul sârbesc (1524) și cel Românesc (1681)*, Cernăuți, 1933, 44 p. (Extras din „Candela”, Cernăuți, anul XLIII, ianuarie-decembrie 1932, nr. 1-12).

Arad 1 iunie 1933

[Ciuhandu]

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 613]

5.

PATRIARHIA ROMÂNĂ
SFÂNTUL SINOD

No. 899

Luna noem. Ziua 28 Anul 1933

București VI
Strada Antim Nr. 29

Prea Cucernice Părinte,

Ca răspuns la petiția P. C. Voastre înregistrată la No. 899/933, prin care ne trimiteți spre examinare lucrarea „Rânduiala Sfintei Mărturisiri la Români” avem a Vă exprima mulțumirile Noastre pentru osteneala ce ați depus, făcând această lucrare.

În ceea ce privește însă propunerile ce faceți cu privire la revizuirea Rânduiei Tainei Sf. Mărturisiri, Noi nu o găsim oportună nici ca metodă nici ca scop.

Pentruca o revizuire când când se va face și dacă nu se va găsi necesar, aceea în orice caz va trebui să se facă numai după toată Biserica ortodoxă. Fiindcă Rânduiala diferitelor slujbe ale Sf. Biserici ortodoxe, deoarece sunt adaptate de mii de ani de toată Biserica, așa cum sunt ispo facto, au câștigat un drept de ecumenicitate, care exclude posibilitatea de revizuire după buna plăcere a unei Biserici locale.

Deci lucrarea P. C. Voastre „studiu informativ” (p. 19) cum îl calificați, îl apreciem ca un început pentru ceilalți preoți și teologi ce se ocupă cu studiile liturgice.

Primiți Vă rugăm arhiereshile Noastre binecuvântări

PREȘEDINTE
PATRIARH
MIRON
DIRECTOR

(indescifrabil)

Prea Cucerniciei Sale,

Prea Cucernicului Pr. Dr. Ciuhandu cosilier referent

Sfânta Episcopie

ARAD

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. nen.]

6.

[Concept]

[Arad 20 septembrie 1934]

Înalt Prea Sfințite Părinte Patriarh

Vă cer scuze pentru noua molestare (?) ce Vi-o fac, la câteva zile.

Pentru a fi scurt la vorbă, m-am adresat către Fundațiile Regale Culturale, prin cerere adresată M. Sale Regelui, nădăjduind să obțin un ajutor material pentru tipărirea lucrării mele, de pe care anexez % o schiță.

Schița mă dispensează de a mai lungi vorba răpindu-Vă prețiosul timp.

Prea respectuoasa mea rugămintă este: Să binevoiți, Prea Fer. Voastră, de-a interveni numai de credeți de bine ca să obțin ajutorul necesar ce nu-l găsesc încă în locul unde l-am cerut până aci.

Lucrarea va avea: tratatul istoric, propriu 500 pagini mari, iar materialul documentar nou, din arhive de la Arad, Oradea, Budapesta și Viena – neutilizat de nimeni până acum – un volum de peste 200 pagini.

Închei cerîndu-Vă scuze, sprijinul moral și patriarhicești binecuvântări.

20 IX 934

[Ciuhandu]

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 61 v.]

7.

[Copie]

[Arad 4 martie 1935]

Înalt Prea Sfinția Voastră⁸⁹²,

Îmi iau îndrăzneala să Vă prezint, cu profundă venerațiune, anexa volantă % cuprinzând schița unei lucrări istorice mai mari (va fi vre-o 40 coale tipărite, poate și mai mult), pentru a căreia tipărire nu am și nu am obținut nici mijloacele noastre.

Lucrarea, de fapt, privește mai ales ținutul Crișanei dintre anii 1830-1840 când ortodocșii de aici au trecut prin focul unei prigoniri de catolicizare. Sub acest raport lucrarea ar privi aproape numai eparhia Aradului. Dar chestia catolicismului și astăzi, mai ales pentru România Mare, e o gravă problemă deschisă, ce trebuie lămurită în opinia publică românească.

⁸⁹² Câte un exemplar din această scrisoare a fost expediat Patriarhului, mitropoliților din Iași, Cernăuți, Chișinău, precum și episcopilor de sub jurisdicția acestora.

Spre acest scop, nu Vă cer mijloace materiale, ci nu numai ajutorul moral rugându-Vă anume cu adâncă smerenie, să binevoiți a dispune, ca și în eparhia Î. P. Sf. Voastre să pot găsi un număr oarecare de abonați: persoane și instituții, pe cari ați binevoi a le îndemna să se aboneze la această lucrare.

Dacă Î. P. Sf. Voastră nu pregețați a fi de acord, îmi iau voia să Vă rog uos: să binevoiți a lua măsuri grabnice, în acest interes, solicitând ca anunțările din chestiune să mi-se facă cu toată graba, semnându-se și trimițându-mi-se cărțile poștale anexate la volanta mea.

Eu aș fi foarte bucuros dacă, și până să pot primi înștiințările singuratece, ați binevoi a mă înștiința despre numărul de exemplare, la a căror desfacere aș putea să conțez în eparhia Î. P. Sf. Voastre.

În proiectul meu am pus de altfel în vedere că, proporțional cu creșterea numărului abonaților, ori a subvențiilor, voi reduce pactul de exemplar.

Sunt nevoit să recurg la acest expedient în lipsă de alte posibilități, și să cer urgența dispozițiilor pentru a mă orienta din vreme și să pot începe tipărirea, cu voia lui Dumnezeu și cu încurajarea Î. P. Sf. Voastre, încă în luna aceasta.

Mulțumim din tot sufletul pentru sprijinul moral, rămân

al Î. P. Sf. Voastră
cu profund devotament
[Ciuhandu]

Arad, 4 martie 1935

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 78]

L. Crișan Ascaniu⁸⁹³

1.

ROMÂNIA
LICEUL DE BĂIEȚI „MOISE NICOARĂ”
Arad, Piața Liceului Nr. 1.
Telefon 3-47

Prea Onoratului Domn
Dr. Gheorghe Ciuhandu, consilier eparhial

⁸⁹³ Crișan Ascaniu (1887-1952). S-a născut la 25 noiembrie 1887 în Sibiu, studii secundare la Sibiu, Seminarul teologic din Sibiu, licențiat în Anatomie și fizică a Universității din Budapesta. Din 1912, pe rând, profesor la școala normală din Sibiu, Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov, la Școala reală din Timișoara, iar din 1920, director la Liceul „Moise Nicoară” din Arad, până în 1947. A fost o figură distinsă a învățământului arădean.

Arad

Nr. 1678 15 mai 1933

Prea Cucernice Părinte,

În ziua de 20 mai c. fiind închinată cărții, un comitet de inițiativă a hotărât să organizeze, în zilele de 19-21 Mai c., în sala de expoziții a Palatului cultural, o expoziție retrospectivă a cărții românești, prin expunerea tuturor cărților de valoare care se găsesc pe teritoriul orașului nostru.

Cum Domnia Voastră dispuneți de o bibliotecă bogată în cărți de mare valoare, cu onoare vă rugăm să binevoiți a le expune în expoziția propiectată, spre care scop vă rugăm să trimiteți Dlui Nestor Covaciu, bibliotecarul Palatului cultural un tablou al acestor rarități.

Cărțile vor fi expuse în vitrine închise garantându-se restituirea lor în starea primită.

Totodată, cunoscându-vă interesul față de cartea românească, și priceperea în chestiunile de bibliofilie, cu onoare vă rugăm să binevoiți a face parte din comitetul restrâns încredințat cu organizarea expoziției.

Cu deosebită stimă
Ascaniu Crișan

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 126, f. 25]

2.

[Arad] 19 IV 1940

Preacucernice Părinte Ciuhandu,

Comand prin aceasta 1 ex. din recenta DV. Lucrare: *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*. Vă rog a o trimite cu o chitanță în două exemplare.

Director
Crișan

D-Sale D-lui
Icon. Stavr. Dr. Gheorghe Ciuhandu
Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 81, f. 5]

LI. Crișan Ilarie

[Beiuș, 2 iulie 1910]

Stimate Părinte

Referitor la bârfele scoase la iveală, că Părintele Ciuhandu ar fi scos pe Domnul Suci din casă în puterea nopții sau nu ar fi dat sălaş peste noapte, acele toate îs minciuni și neadevăr că eu am fost cu dânsul, și noi nici nu am pututu rămâne defel, nici la un caz.

Primește salutările mele

Beiuș 2/7 910

Ilarie Crișan

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

LII. Dârlea Pavel⁸⁹⁴

PAVEL DÂRLEA

înv. dir.

BOROSJENO

Borosineu, la 24 Iunie [1]908

Prea On. Domnule !

Conform prețuitei Dvoastre cu datul de 28 aprilie. 908 – în scopul de date statistice referitoare la elevele cari cercetează școalele străine și respective sunt așezate pe la străini – în alăturare am onoarea a Vă transpune conspectul despre acele date.

În general părinții fetițelor din Timișoara și jur cu foarte puține excepțiuni fetițele le cresc în școalele străine din Timișoara.

Pe lângă toată interesarea mea cu o deosebită atenție față de internatul și școala noastră civilă din Arad nu am putut stoarce declarații pozitive de la părinți, că pe viitor le vor da în Arad, la tot cazul însă, putem conta la un număr frumușel de fetițe.

După cum și din conspect să vede cauza că cercetează școalele străine este primo loco apropierea de Timișoara, apoi ieftinătatea în așezarea pe la familii; dealtă parte zic părinții – că-și însușesc îndeosebi limba maghiară, precum și cea germană și în fine, sunt rudeniile diferitelor familii așezate pe la orașe.

⁸⁹⁴ Dârlea Pavel (1878- ?), s-a născut în Galșa și a absolvit Școala Normală din Arad (1898). Învățător-director în Ineu (1898-1920) la Școala primară din Ineu, apoi profesor la Institutul Medico-Pedagogic (Școala specială) din Ineu (1920-1931).

Este apoi o cauză principală și aceea că multe institute de fete din Timișoara emulează în a câștiga contingent, făcând tot posibilul – de a se afla bine – a spesa puțin și ale procura tot felul de cunoștință.

Aceste toate în deplină sinceritate și pe baza celor auzite și espierate le-am înșirat, ar rămânea; că din centrul Arad să se facă o propagandă eficace prin or. „Biserica și Școala” eventual alte organe politice – arătându-se avantajile și totodată pe lângă un preț acomodat și un raport drept cu puterile materiale ale părinților, cari de regulă sunt preoți și învățători.

Mulțumindu-Vă pentru încrederea cu care m-ați onorat atunci când și în forma aceasta venim și ne câștigăm dovezi și date palpabile despre creșterea femeii române, dorindu-Vă deplin succes P. On. Domnule în acțiunea pornită ca și unuia carele obosești mult întru susținerea acestui formular românesc din părțile aceste, rămân al Prea On. D. Tale

Cu stimă
Pavel Dârlea
învățător

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

LIII. Desseanu Octavia Popovici

[Arad, 28 mai n. 1907]

Domnule Referent,

Te rog, să nu uiți ce am vorbit eri, cât mai curând binevoiești a substerne arătarea făcută contra directorului. Am chibzuit mult asupra lucrului și nu pot schimba nimic din text, nici măcar datul. Ca să nu ai neplăceri cu P. S. Sa pentru întârziere, socot, să-l clarifici, că ai cercetat, să mă abat de la acest pas, însă nu Ți-a succes. Declar și acum, că cercetare disciplinară eu nu cer; am cerut odată, când am avut la mână dovezi despre păcatele pedagogice și colegiale ale numitului domn. (1905). P. S. Sa și Ven. Cons. Însă a aflat de bine să sprijinească necorectitudinea (mi-se pare am spus prea puțin) – și arătarea făcută de mine a pus-o „ad acta”. Iar eu fata de directoul dr. P. Pipoș⁸⁹⁵ – orice ar hotărî Ven. Cons. – precum am spus – odată pentru totdeauna deneg orice supunere: nu-l mai recunosc de superior, mai curând renunț la postul ce-l ocup.

Arad, la 28/V n. 1907

cu salutări
Octavia P. Deseanu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 53-54]

⁸⁹⁵ Pipoș Petru (1859-1913), Doctor în Filozofie, profesor la Institutul pedagogic din Arad și Școala civilă de fete, la care, între 1905-1907 a fost și directorul ei. A tipărit mai multe manuale școlare.

LIV. Dragomir Silviu⁸⁹⁶

[Cernăuți – nedatată]

Stimate D-le Ciuhandu !

Am adunat atâtea cărți, câte am aflat în bibliotecile de aici referitoare la lucrarea D-tale.. Patriarhatul din Ohrida nu se află la bibliotecă, nici la cea teologică și nici la cea dela Universitate. Am căutat aici și istoria bisericii rusești de mitropolitul Filaret tradusă în nemțește, dar e împrumutată și nu am putut-o căpăta acum. Eu socot că în istoriile bisericilor particulare se va afla material pentru luvrarea D-tale, de aceea pe lângă Krumbacher v-am pus și istoria Bulgarilor de Jirecek și o istorie a bisericii sârbești de Ruzicici. Poate vei afla ceva și în cărțile lui Gelzer și Prinz Max, pe cari încă le-am alăturat.

În Krumbacher este pusă literatura bisericilor ortodoxe, dacă vei afla ceva ce ai putea întrebuința, rog a-mi scrie că bucuos le scot și le trimit.

Tractatele despre liturgii a d-lui Tarnavschi nu cred să le poți întrebuința.

Cărțile trimise de D-ta dela Consistor încă le înapoiez aici. Rog a me scusa că manuscriptul sârbesc și istoriacea mare nu le trimit acum. Le-am arătat d-lui profesor Kozak, care mi le-a cerut să se uite peste ele. După Paști le voi trimite și pe ele.

Cât puteam folosi din Golubinski pentru mănăstiri eu v-am scris deja în notițele de înainte, așa că nu mai am ce să mai traduc din el.

Cărțile trimise le-am scos eu din bibliotecă pe numele meu și de aceea le poți ținea până la începutul lui Iuliu. Dacă cumva îmi vor cere mai iute vre-o carte, atunci îmi voi lua voie să Vă avizez.

Cu salut al D-tale
S. Dragomir

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 129-130]

L.V. Elefterescu

București în 8/10 Mai 1898

Iubite Domnule Ciuhandu !

Am, primit epistola Dtale din 25 Aprilie expirat, și astă-di am primit pachetul Dtale cu sticla cu rachiu pentru care nu am cuvinte cum să Vă mulțămăsc pentru buna voința Dv. Ce o aretați față de mine; prea mare sacrificiu a'ți făcut, față de prea puținul serviciu ce v'am făcut.

⁸⁹⁶ Dragomir Silviu (1888-1962), istoric, membru al Academiei Române; profesor la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu (1911-1919); profesor la Universitatea din Cluj (1919-1947).

Eată eu nu v'am respuns îndată despre primirea epistolei Dv, căci am voit se aflu un exemplar din opul „Tabloul sinoptic de tote Religiunile”, complet, dar căutărilor mele au fost zadarnice.

Acum dar neputând găsi acea carte, și ca să te poți folosi Dta de el, până voi găsi un exemplar pe care îl voi trimite Dtale; până atunci Dta reținel și să nu mi'l trimiteți înapoi, până nu voi găsi eu altul ca să vă trimet, ba și chiar pote îl voi aduce eu în persoană când cu ajutorul Bunului Ddeu pote ne vom întâlni la Asociațiune în Beiuș la 15/27 August 98.

Vă mulțumesc pentru buna voință ce o aveți și interesul ce îl puneți pentru găsierea opurilor de care eu am mare lipsă.

Te rog ca să mă aveți în vedere pentru aceste cărți. Când voi trece în iubita mea patrie /Transilvania/ voi fi foarte bucuros când vom avea fericirea de a ne cunoaște în persoană.

Când voi veni în Transilvania voi avea o rugămintă către Dv. De a'mi trimite acasă la mine în Transilvania 4 litre de rachiu din cel care ați binevoit a'mi trimite, spre a'l avea acolo; aici vă rog ca să nu'mi mai trimiteți din cauză că aici atât vama cât și accisul este forte mari, și nu face a'mi mai trimite aici din cauza prea marelui preț de taxe vamale etc. Dară să bine voți a'mi trimite după cum disei acasă la mine în Transilvania și anume: Domnei Ana Nicolae Dumitru Nr 282 în Homorod, Comitatul Târnavei mari (Nagy Küküllö) și al cărui cost voi avea onore a vi'l achita cu mare mulțămire.

Vă trimit odată cu acesta un exemplar din opul meu de predice, ca suvenir din parte-mi.

Vă rog bine voți a'mi raspunde de primire.

Primește te rog salutările mele sincere

Prof. Dr. Elefterescu

[Timișoara – Arhiva familiei Ciuhandu]

LVI. Episcopia Ortodoxă Română a Aradului

[Arad 18 august v. 1907]

Nr. 4786/1907

Multi Onorate Domnule !

Desărcinând noi pe Dl Dr Petru Pipoș de funcțiunea de director didactic al școlii noastre de fete, l-am poftit a se pune în conțelegere cu M. O. D-Ta pentru predarea arhivului școlii, pe care apoi vei avea să-l predai D-Șoarei Octavia P. Desean directoarea școlii de fete.

Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu

Totodată Ți-se notifică, cumcă Consistoriul ca senat școlar, în ședința sa dela 9/22 August a. c. Ți-a încredințat supra vegherea cât mai intenzivă a mersului afacerilor didactice și disciplinare ale școlii noastre de fete din loc, precum și în privința casnică-economică a internatului acestei școli.

Arad, la 18 August v. 1907.

Din încredințarea P. S. Sdlui

Episcop:

[indescifrabil]
protopop referent consistorial

Mult Onoratului Domn

Dr. George Ciuhandu asesor referent consistorial în

Arad

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

LVII. Episcopia Ortodoxă Română a Dunării de Jos

1.

ROMÂNIA

SFÂNTA EPISCOPIE A

DUNĂRII DE JOS

GALAȚI

Nr. 1724 1935 aprilie 12

P. C. Dr. Gh. Ciuhandu

Consilier Referent

Episcopia Arad

În legătură cu scrisoarea P. C. Voastre înreg. La N0 1392 a. c. vi se aduce la cunoștință că abonăm la lucrarea P. C. Votre în chestia catolicimului, 10 exemplare, pe care ni le veți trimite îndată după tipărire, când vă vom achita și costul lor.

EPISCOP

Consilier Referent

(indescifrabil)

[În partea de jos a scrisorii Gh. Ciuhandu nota: „10 ex. expediate de Libr. Diec. 7 oct, 1935”.]

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 16]

2.

ROMÂNIA
SFÂNTA EPISCOPIE A
DUNĂRII DE JOS
GALAȚI
No. 5602 1935 dec. 3

P. C. Protopresviter
Dr. Gh. Ciuhandu
Arad,

Binevoii a ne trimite un exemplar din lucrarea P. C. Voastre „Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț 1830-1840”. Imediat după primirea volumului va vom trimite costul.

Din încredințare

CONSILIER REFERENT
(indescifrabil)

Șef birou
(indescifrabil)

[În partea de jos a scrisorii, Gh. Ciuhandu nota: „(Nr. exempl. 552), exped. 7 Dec. 1935”.]

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 15]

LVIII. Episcopia Ortodoxă Română a Hotinului

ROMÂNIA
EPISCOPIA HOTINULUI
BĂLȚI
Nr. 2325 21 martie 1935

Prea Cucernice Părinte,

La adresa preacucernicieii voastre, înregistrată la noi sub Nr. 2325 din 12 martie a. c., cu regret vă facem cunoscut că vom recomanda lucrarea pe care vreți să o tipăriți, clericilor, fără a ne lua angajamentul a o plasa, deoarece parohiile din eparhia noastră sunt completamente lipsite de mijloace materiale.

CONSILIER

Prot. A. Gheorghiu

SECRETAR EPARHIAL

Petru T. Turcanu

P. C. Sale,

Părintelui Gh. Ciuhandu, Consilier Referent eparhial Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. nenumerotată]

LIX. Episcopia Ortodoxă Română a Huşilor

SFÂNTA

EPISCOPIE A HUŞILOR

Nr. 2750 29 martie 1935

P. C. Sale,

P. C. Preot dr. Gh. Ciuhandu – Consilier eparhial ARAD

Costul lucrării P. C. Voastre „Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț” fiind în jurul sumei de 500 Lei, nu credem să se poată găsi mulți doritori a o poseda.

Totuși, noi am recomandat-o Preoțimeii prin „Cronica Huşilor”⁸⁹⁷.

Pentru Sfânta Episcopie, Vă rugăm să trimiteți un exemplar, urmând ca îndată după primire să vă achităm costul.

CONSILIER REFERENT

(îndescifrabil)

Şef de serviciu

(îndescifrabil)

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 48]

LX. Episcopia ortodoxă a Maramureşului

ROMÂNIA

Episcopia Ortodoxă a Maramureşului

Sighet la 26 Iuliu 1941

Sighet

Nr. 725/1941

Prea Cucernice Părinte,

⁸⁹⁷ „Cronica Huşilor” apare din 1934 ca revistă oficială a eparhiei.

În jurul refugierii, mai corect: a expulzării Consiliului Eparhial și a preoților din Eparhia Ortodoxă a Maramureșului, au ajuns în circulație în opinia românească unele svonuri ce alunecă pe lângă adevăr, umbrind nefavorabil reputația acestei tinere Episcopii.

În împrejurările de față, astfel de svonuri, puțin serioase, neputând fi importasite prin comunicări ori polemici în ziare, Consiliul Eparhial, pe baza propriei experiențe și a rapoartelor preoților refugiați de nevoie ori expulzați cu silnicie, a redactat raportul de față, din care în mod lămurit și documentat se vede, că refugierea nu a fost desertare de la datorie ori o fugă pripită și fricoasă, ci o prigoană neomenoasă și o alungare premeditată a Ortodoxiei din Maramureș, socotită prea românească de către favoriții arbitrajului de la Viena din 30 August 1940.

Când Vă trimitem acest raport spre consultare, Vă rugăm să-l cetiți fără preocupări subiective ori laterale și să judecați obiectiv faptele arătate în el.

Primiți asigurarea deosebitelor considerațiuni și arhierestile noastre binecuvântări.

Episcop
Vasile⁸⁹⁸

Secretar eparhial

(indescifrabil)

Prea Cucerniciei Sale,
Icon. Stav. Dr. Gheorghe Ciuhandu
Consilier eparhial
ARAD

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 49, f. 30]

LXI. Firu Nicolae⁸⁹⁹

1.

[Carte poștală]

[Oradea, 20 martie 1934]

Frate Gheorghe,

⁸⁹⁸ Stan Vasile (1875-1945), fost arhieru vicar cu titlul de Rășinăreanul, la Sibiu, la 1 noiembrie 1938 fiind ales episcop al Maramureșului cu sediul la Sighet. A trecut la cele veșnice în 13 decembrie 1945 fiind înmormântat lângă biserica mare din Rășinari.

⁸⁹⁹ Firu Nicolae (1875-1940). S-a născut la Chișoda (Timiș), a absolvit Preparandia din Arad, după care a funcționat ca învățător în Șiria. Din 1899 învățător la Școala confesională a Bisericii „cu Lună” din Oradea, apoi director la Școala primară nr. 2 din Oradea (din 1919). Dirijor al corului „Hilaria” și a corului Bisericii „cu Lună”. A publicat mai multe studii de istorie bisericească, cu precădere referitoare la ținuturile bihorene.

Lucrând monografia bisericeii cu lună care la 7 Nov. 1934 împlinește 150 ani ași avea lipsă de date mai amănunțite dspre Epp Maxim Manuilovici care după Șematismul diecezei Vârșet s-a născut în Arad, fără a arăta anul, la tot cazul s-a născut între anii 1765-1780, căci la 1808 este deja la Oradea. Poate la parohia sârbească săp se afle trecut în Matriculă. După Șematism numele de botez i-a fost Mihai iar după Lupaș – Moise, deci cu aceste nume trebuie căutat. Ști ceva despre epp Efrem Veniamin despre care aflu că abia în 1707 a plecat din Oradea izgonit de papistași, deci n-a murit la 1695 cum e scris în toate istoriile noastre. Cunoști istoria lui Radonici Iovan: Prilozi unde scrie despre Efrem. Poateo afli pe la cutare popă sârbesc mai cu carte din Arad, căci aici nu pot da de ia și nici la Neoplanta unde a apărut.

Lucrarea mea e terminată, ași dori însă să întregesc cu aceste date. Ep. Cristofor Petru, care încă a umblat pe aici pe la a. 1710 și a sfîntit preoți, nu ți ceva despre el ?

Te rog dă un răspuns urgent.

Te salută cu dragoste
al tău N. Firu

Oradea 20 III 1934.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 4-4v.]

2.

[Concept – Răspunsul lui Gheorghe Ciuhandu]

1. Despre Hristofor (așa mi se pare) eu am vorbit pentru prima la noi Români (după Bunitay) am socotit că din Biharia s-a opozitu-să la mănăstirea Prizlop lângă Hațeg, apoi ar fi preoțit mai apoi în Sibii și Brașov (an 1920 Bis. și Șc. Arad, se pare prin nrii 50-52).

2. Despre Efrem Beniamin am cetit ceva mai acum câțiva ani, mi se pare la unguri, nu știu unde și pare că i se dă și alt nume și că în alte împrejurări decât cele ce se țtiau că adică la 1695 e numit la Eger și Oradea.

3. Despre Manuilovici nu știu decât cele din broșurile Vuia și Firu, apoi că din Vârșet a mers cu Tomici prota Caransebeșului la târnosirea bisericii cu lună.

Unii, cu Șaguna, îl țin pe Maxim nedușman românilor, alții din contră (pare Ioanovici).

El e frate cu arhimandritul de la Bodrog care era alter ego a lui Pavel Avacumovici în 1814 și bătea de îi slutea pe teologii români et. (Ioanovici).

Mi se pare că pe arhimandrit îl chema Mihai (ori Moisë) din botez.

Maxim (vlădica) Manuilovici a fost bun dascăl românesc în Oradea unde era și preot.

A fost agreatul lui Vulcan. Ar fi de examinat, nu l-ar fi voit Vulcan pe Manuilovici episcop la Arad, mai înainte de a se angaja pentru Moise Nicoară.

Despre Efrem Beniamin acum aud întâia dată că la 1707 e viu și că papalii îl izgoneau din Oradea.

Despre Maxim Manuilovici însoțit de Tomici la tânosire undeva la mine în „Foaia Diecezană”, Caransebeș an 1922 nr.ii 11-50 și 1923 nr. 1-5, ori poate broșura despre Loga (a mea).

[Ciuhandu]

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 5]

LXII. Frăția Ortodoxă Română

FRĂȚIA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

CLUJ, 10

Ianuarie 1934

COMITETUL CENTRAL DE DIRECȚIE

Str. Iuliu Maniu 36

Nr. 4/1934

P. C. Părinte Consilier,

Primind adresa P. C. Voastre cu privire la tipărirea lucrării despre lupra religioasă în ontra catolicismului dusă de înaintașii noștri, ținem să Vă răspundem, că în Comitetul Central luându-se act cu bucurie de opera ce o îndepliniți, s-au examinat și posibilitatea de tipărire. Asociația noastră navând încă fonduri pentru asemenea lucrări valoroase, s-a gândit în schimb să vă propună prezentarea ei la patriarhie, care s-o tipărească în editura proprie la Cărțile Bisericești. Prin aceasta i s-ar asigura și o răspândire mai ușoară și mai întinsă. FOR –ul se oferă să intervină în acest sens la I. P. S. Patriarh, dacă P. C. Voastră vă hotărâți pentru această soluțiune.

Cu frăție ortodoxă

Secretar general

I. Mateiu

Președinte
Sextil Pușcariu

P. C. Părinte

Dr. Gh. Ciuhandu

Consilier eparhial

ARAD

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 19v.]

LXIII. Găină Vasile⁹⁰⁰

[Carte de vizită]

[Cernăuți 17 ianuarie 1906 – data poștei]

Prof. Dr. Vasile Găină

Mulțumindu-Vă pentru felicitările transmise, rog să binevoiți a primi și din partea mea felicitările cele mai cordiale.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 122-123v]

LXIV. Găvănescu Eduard I.⁹⁰¹

1.

[Timișoara] 18 ian[uarie] 1940

Prea Onorate Părinte,

Am primit fasciculele din noua lucrare a Sfinției Voaste *României din Câmpia Aradului de acum două veacuri* și odată cu mulțumirile mele Vă rog să primiți călduroasele noastre felicitări pentru această nouă biruință, care e și a literaturii istorice a acestor ținuturi. Cele două statistici de la 1743 și 1746 aduc prețioase date economice pentru această întinsă regiune arădeană. Numele locuitorilor, fie și în forma latinizantă a vremii, sunt astăzi o dovadă categorică pentru caracterul românesc al acestei granițe de vest.

Să sperăm că „Universul”⁹⁰², care prin pana lui R. Seișanu⁹⁰³, a tras concluzii din seria de articole a lui Șt. Manciulea⁹⁰⁴ destul de slab construite de altfel, atunci

⁹⁰⁰ Găină Vasile (1868-1907), studii la Viena, Berlin, Bonn și Atena, profesor la Facultatea de Teologie din Cernăuți. A publicat mai multe lucrări de Teologie fundamentală.

⁹⁰¹ Găvănescu Eduard I. (1903-1984). S-a născut la 1 noiembrie 1903 în Horezu (Vâlcea) ca al doilea fiu al profesorului Ioan Găvănescu și al soției Ermina. Școala primară în Drăgășani iar cursurile liceale la Liceul „Codreanu” din Bârlad. A absolvit cursurile Facultății de Istorie și Geografie din cadrul Universității București. Îndemnat de profesorul său Nicolae Iorga, s-a înscris la cursurile de doctorat cu *Opera istorică a lui Halcondilas*, dar, din anumite motive a fost nevoit să renunțe. A funcționat profesor la Liceul „Moise Nicoară” din Arad (din 1927), inspector școlar (1941-1948), director la Liceul Pedagogic din Arad (1954-1963). Retras de la conducerea școlii revine la vechea sa catedră de la Liceul „Moise Nicoară”, apoi la Liceul „Elena Ghiba Birta”. A publicat mai multe studii de istorie bisericească arădeană dar și valorosul volum de documente, *Mărturii românești din Eparhia Aradului în veacul al XVIII-lea* (Arad, 1940, 162 p.).

⁹⁰² „Universul”, cotidian bucureștean de mare tiraj, fondat în 1881 de Luigi Cazzavilan.

⁹⁰³ Seișanu Romulus (n. 1884), ziarist, redactor la ziarul „Acțiunea” (1915-1918), apoi la „Universul” din București (1920-1929).

⁹⁰⁴ Manciulea Ștefan (1894-?). Studii secundare la Blaj, universitare (1919-1921) la București. Doctor în istorie (1937); profesor secundar la Arad (1921-1928) și Blaj (1928-1937); inspector școlar (1938-1941). Conferențiar la Universitatea din Cluj (1941-1947).

documentar mai vechiu și mai numeros, „Universul” v-a utiliza într-o largă măsură bogatele date pe care le aduce monografia Sfinției Voastre care ese acum de sub tescul diecezanei.

Sper că am să viu să Vă vizitez pe la începutul săptămânii viitoare, fiindcă aş voi să vă comunic câte ceva în legătură și cu lucrarea mea mult mai redusă ca a sfinției voastre.

De aproape o lună mă lupt cu indicele care va fi destul de bogat, jaloane pentru viitorul istoric al Eparhiei arădene, al cărei rol apare tot mai important aici la cele trei răspântii: Bihor, Zarand și Banat.

Am ajuns la litera T. Am terminat prefața, introducerea și adnotările, care reprezintă numai de două ori mai multe pagini decât scrisoarea românească. Am avut și multe îndoieli: nume de târguri bihorene, probabil scrise, pocit de cei de la Buda; Bachizeriae sunt câșlegile?

Clișeele le fac la sfârșitul lunii când voi termina cu scrisul. Vă trimit „Prefața” – totodată mai mult literar fiindcă anumite concluzii despre viața noastră religioasă și rolul preoților le scot în evidență în „Introducerea” prezentată critic. „Prefața” e însă pentru impresionarea cititorului și „captatio benevolentione” fie și a unui vlădică, pentru care trimet și „Sumariul” cuprinzând pe scurt pentru orientarea cercetătorului, rezumatul fiecărui document.

Și intrând în materie, Vă rog să le prezentați P.S.S. Episcopului cu rugămintea dacă n-ar fi dispus ca această Eparhie n-ar lua asupra ei cheltuielile de tipărire ale unei lucrări care ar avea vreo 560 pagini în ms. Clișeele le fac eu.

În sfârșit, aş plăti eu hârtia, Eparhia plătind lucrul. Dar asupra acestei alternative aş mai avea de gândit, fiindcă aş prefera să plătesc totul la altă librărie și să apară în cele mai bune condiții această monografie, *Mărturii românești din veac. XVIII*⁹⁰⁵ de care îmi leg și alte speranțe.

În orice caz după 1 Febr. Încep tipărirea, chiar și pe spesele mele. Până la 1 Aprilie, înainte de Paști, lucrarea trebuie să fie gata.

Voi utiliza *Români din Câmpia Aradului*, fiindcă am găsit câteva nume de săteni, care devin în unele sate, familii puternice.

De ce n-ați dat o singură paginație? Nu era mai bine, dacă cea română pentru studiu merge la prea mari complicații? Va fi mai greu la citat.

Felicitându-Vă pentru această nouă biruință, Vă rog să primiți mulțumirile noastre. Respectuoase salutări și sărutări de mâni Doamnei din partea soției mele și a mea.

Cu plecăciune
Ed. Găvănescu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 81, f. 6-9v.]

⁹⁰⁵ Este vorba de cartea lui Ed. I. Găvănescu, *Mărturii românești din Eparhia Aradului în secolul al XVIII-lea*, Arad, 1940.

2.

Prof. Ed. I. Găvănescu
Piața Traian 2, Arad

Dsale
Domnului păr. Dr. Gh. Ciuhandu
Băile Vața-de-Jos, jud. Hunedoara

Arad, 27 iulie 1941

Prea onorate Părinte,

Am primit c. p. a Sfinției Voastre și ne bucurăm că V-ați restabilit după insolăția pe care ați avut-o la Vața. În ce privește chestiunea ridicată, desigur că ar fi ideal să rămână aici, cu două condiții: să fie în siguranță contra intemperiilor și să poată fi utilizabilă. Cum aceste condițiuni nu se pot încă îndeplini, nefiind aici o centrală a arhivelor arădene, cred că tot mai bine e să opinați pentru transportarea lor la colecțiile Academiei Române, unde sunt în siguranță, contra incendiului, mai ales. Nu era să ardă și arhiva Consistoriului mai acum vreo 2 ierni? Iar arhiva primăriei – îmi spunea Lupaș – e într-o pivniță umedă și multe acte de mult distruse. Arhiva altei instituții nu a luat, acum câțiva ani, drumul unei fabrici de celuloză de la Satu Mare! Deci, părerea mea e că toate arhivele acestea, atât de importante pentru trecutul nostru, să fie depuse la Academie.

Cele de cuviință Familiei

Cu plecăciune,
Ed. I. Găvănescu

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948*, doc. 90, pp. 434-435]

LXV. Geogea Christea

1.

[Cernăuți, 29 aprilie 1903]

Dragă Frate Ciuhandu !

Am primit la timp cărțile tale poștale și-ți mulțumesc din fundul inimei pentru felicitările ce mi-ai adresat, precum și pentru interesul ce-l arăți față de mine.

Îți cer mii de scuze că am fost așa de neglijent și nu ți-am răspuns. Te asigur însă că de aci înainte îți voi scrie mai des. Eu sunt slava Domnului sănătos și o aduc bine, mult mai bine ca anul trecut.

Anul acesta n-am avut grije de masă, mănânc la Dl. I. cav.de Volcinski⁹⁰⁶ a cărei fiică o instruez de 3 ori pe săptămână și de la care pe lângă masă mai am 15 fl. lunar. În timpul feriiilor (vatra trecută) am fost la moșie la ei, am petrecut minunat, vara asta tot la ei voi fi. E o familie nobilă și au simțăminte patriotice. Sunt fericit că am ocaziunea de a instrui pe Dșoara în sens național cum știu eu. Ea mai are 2 instructoare, una franțuzoaică și una engleză. În familia lor și rudeniile lor sunt foarte bine văzut. De Crăciun și anul nou mi-au dat cadouri și m-am mirat și eu singur că unu ce vede atâta atențiune. Vara trecută am fost și la boerul Modest cav. de Gryrcea cumnat cu Drul Volcinski. Avem trăsură, cal de călărit, 3 puști de vînat etc. După cum vezi frate, anul acesta respir liber.

Cu moșiile o duc rău de tot; cu voporele tot asemenea că-mi face concurența – „Der Hochwoblgeboren Herr Virgil Grof von Abrud”. M-aduce întristare poziția să-i cheltuiesc câteva milioane dar o să-i dau să-nțelegă.

Trimite-mi ceva ingineri și ceva silvicultori ca toți de aci sunt angajați la Vinga.

Duduele sunt sănătoase și batăle norocul cresc și măresc vazând cu ochii. Nu e de mirat, parcă au și altă grijă. Le-am spus sărutări de mână din parte-ți și mi-au spus că te sărută.

Eu fac propagandă (împreună cu vila Transilv.) în contra femeilor, le-am spus că toți ardelenii se călugăresc, spre exemplu le-am spus, frații Dr. Crăciunescu, G.Ciuhandu, etc. Cînd le-am spus că te călugărești au răspuns uimite: „păcat ! ce frumușel tânăr să se călugărească este o ambiție proastă”. Mi-au spus că-și retrag sărutul, adică nu te sărută, ci te salută pe cînd le-am spus că te călugărești.

Cu altă ocazie îți voi scrie mai mult.

Scuză că din cauza grabei îți scriu repede și iligibil.

Te îmbrățișez
al tău sincer amic și frate
Chr. Geogea

29 IV 1903

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 115-116]

2.

[Carte poștală]

[Viena 14 XII 1909 – data poștei]

⁹⁰⁶ Volcinski Ion, medic în Cernăuți.

Măi Ghiță dragă, Țieți Dzeu sănătatea și voia bună, și nevestii și copiii mă și tot ce ți drag, deci și pe noi doi, adecă smerenia mea și fratele Geragoa (sic !) Turcul ăsta îi tare învățat, a gătat școlile din satul lor, apoi a trecut prin 3 țeri mari și pe tot locul a gătat, apoi s-a dus în țara Neamțului din Lipsca, bag samă acasă n-avea lipsă destule și-a mai cetit o carte și un octoih de cele mari, și acum îi Dr. gata și s-a întors și pe la mine și ne-am cunfundat în dulci poveștii din trecut; cu ceapă și salană, papură și bumbul de la ismene. Mucus redivimus etc. Și te-am vedea și pe tine cu drag aici pe la noi ajuns.

Chr. Geogea

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 118]

3.

Cernăuți, 14 Decembrie 1936

Dragă prietene și Iubite frate Gheorghe !

Nu găsesc cuvinte ca să-ți exprim bucuria pe care am simțit-o citind epistola ta pe care am primit-o la timp. Ea mi-a evocat timpurile plăcute, deși grele uneori, de acum treizeci și ceva de ani, când eram studenți la aceeași universitate și când ne lega dragostea aceea frățească cari una pe fii rezlățiți, de soarta vitreagă, și aceleași nații. Cu drag mi-aduc aminte de voi, „frații Ardeleni și Bănățeni”, cari locuiați în „vila Nesciuc”.

După războiul cel mare, stabilindu-mă în Țară, am aflat cu plăcere, din ziare, că ești la Arad, că ai o situație bună, căci voi „frații Ardeleni” erați harnici și energici și conștiințioși. Tot din ziare și reviste am aflat și de activitatea științifică a ta, despre lucrările tale, dintre care, una a și fost premiată de Academia Română⁹⁰⁷.

Îți mulțumesc că mi-ai atras atenția despre lucrarea ta, referitoare la compatrioții mei macedoromâni din Arad⁹⁰⁸, unde au jucat un rol social-economic, care lucrare mă interesează foarte mult. În vacanța Crăciunului voi avea răgaz mai mult și o voi citi lucrarea ta cu mult interes.

Asigurându-te de dragostea sinceră și prietenia nealterată pe care ți-o păstrez, rămân al tău devotat.

Chr. Geogea

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 123-123v]

⁹⁰⁷ Face referire la lucrarea *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, Arad, 1935, premiată de Academia Română.

⁹⁰⁸ Este vorba de *Comercianții „greci” din părțile ungurene și în special în ținutul Aradului*, publicat în vol. „Fraților Alexandru și Ion I. Lapedatu la împlinirea vârstei de 69 de ani”, București, 1936, pp. 229-248.

LXVI. Georgescu-Dușumea Dumitru⁹⁰⁹

1.

[Concept]

[Arad, 5 martie 1935]

P. C. Sale Păr.

Icon. Dumitru Georgescu-Dușumea

București

P. C. Părinte și Frate,

De un an de zile umblu să găsească pe la cei ce m-au ținut cu promisiuni goale, mijloace măcar în parte pentru tipărirea unei lucrări istorice mai vaste, despre care anexez % 10 prospecte și tot atâtea cărți poștale.

În lipsa încurajării ce nu mai văd, m-au determinat să apelez la vechiul sistem, de cam o sută de ani, al prenumerarilor.

Eu te rog frățeste să mă înțelegi bine că tot de aceea, și să nu Te superi pentru voința mea: Anume, ai bunătatea de a chibzui, cari ar fi bisericile din capitală, în primul loc acelea la cari slujesc preoți ardeleni și bisericile cu stare, cari ar putea lua asupra lor angajamentul de a abona la lucrarea mea? Și dacă le-ai constatat, ai bunătatea de a le trimite anexatele tipărituri, adăugându-le și frăția Ta un îndemn a face ce le stă în putință.

Cu frățeste sentimente și cu sincere mulțumiri.

Arad: 5 III 1935

Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 79]

2.

[Carte poștală]

[București] 23 III 1935

Iubite Păr. Ciuhandu,

Am primit c. p. din urmă și răspund că am trimis apelurile la preoți cunoscuți, cari au și biserici cu venituri. Ei sunt următorii:

1. Pr. Gh. Georgescu-Silvestru, Bis. Silvestru a luat 2 și sunt sigur de el.
2. Eu pentru mine și pentru Societatea clerului „Ajutorul”:

⁹⁰⁹ Preot, președintele Societății „Ajutorul”, a preoților din București.

3. Pr. N. Runceanu, Biserica Sf. Vineri Herasca: 1
4. Pr. Th. Antoche, Biserica Şelari: 1
5. Pr. I. Mihălcescu, Decanul Facultăţii de Teologie şi paroh al Bis. Amzei: 1
6. Pr. Marin Ionescu, profesor, Biserica Cuibu cu Barză: 1
7. Pr. Gh. Creţu, Bis. Sf. Pantelimon, profesor : 1
8. Pr. Antoil, Bis. Sf. Spiridon-Nou: 1
9. Pr. Antol fratele, Bis. Pantelimon: 1
10. Pr. C. Moldovan, Referent la Sf. Mitropolie: 1

Aceşti trei din urmă sunt transilvăneni, nepoţii Patriarhului. Mai sunt doi transilvăneni pe la periferia oraşului, dar n-au mijloace şi sunt bătrâni.

Cu toată dragostea

Econ. D. Georgescu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. nenumerotată]

LXVII. Georgescu I.

DIVIZIA Ia CAVALERIE

CABINETUL ŞEFULUI DE STAT MAJOR

Arad, 14 oct. 1928

Mult onotate Domnule Dr. Ciuhandu

Am fost foarte mişcat de atenţiunea şi amabilitatea ce mi-aţi acordat trimiţându-mi-se broşura Dvoastre „Suveranitatea şi solidaritatea naţională” lucrare care a fost atât de apreciată şi în Parlamentul ţarei cât şi de marele public.

Voiu căuta să citesc această valoroasă operă de propagandă naţională şi să o recitesc chiar, pătruns fiind de însemnătatea ei din toate punctele de vedere: social, politic, cultural şi naţional, factori ce vin în atingere directă cu armata „scutul nostru de apărare naţională”.

Mulţimindu-vă cu recunoştiinţă vă rog Domnule Dr. Ciuhandu să primiţi totodată şi asigurarea celor mai alese sentimente ce am avut şi am pentru Dvoastră.

Colonel

I. Georgeascu

Şef stat major

Divizia 1 Cavalerie

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 134, f. 90-91]

LXVIII. German Ana

Plec în 10 Martie

Cluj 20/II 1924

Stim[ate] Dle Dr

Broșurile trimise mie prin cumnatul meu Meteș a fost o surpriză cât se poate de plăcută.

Mă grăbesc a răspunde și a mulțumi intențiunea ce o aratați față de mine.

Am să le citesc în cea mai mare atenție deoarece vreau să continu discuțiile care le-am avut împreună.

Oricum sunt foarte ocupată cu aranjarea voiagerului meu.

Plecând la un drum atât de lung în distracțiile care am să le am le număr și broșurile voastre. Răsfoind prin ele am fost plăcut surprinsă de stilul în care e scris, cu atât mai mult - cunosc autorul.

Spuneți să nu fie supărare, citind broșurile – nu poate fi deoarece eu nu sunt catolică fanataică și dacă am luat și voi lua discuțiile cu dvoastră, nu va fi fanatismul cauza, fără unele principii ale mele de care eu sunt ferm convinsă că ai fi numai un bine pentru întreg neamul meu. Poate am dreptate poate nu, viitorul v-a arăta. În tot cazul în călătoria mea am să citesc broșurile dv. Și am să raspund lăsând o părticică și pentru timpul când ne întâlnim. Dacă credeți că nu vă deranjez am să vă trimit ici coala cate-o scrisoare cu impresiile cum am sa le am. Sperând la o fericită revedere Vă salut

Ana German

Piața Cuza Vodă 7 Cluj

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 36-37]

LXIX. Gherontie Nicolau⁹¹⁰

[Constanța, 30 mai 1930]

Gherontie
Episcopul Constantei

Stimate părinte protopop,

Am primit cărțile ce mi-ați oferit și fiindcă demult, am un păcat, că citesc tot ce mi se trimite, am așteptat întâi să citesc cuprinsul lor și apoi, sa vă mulțumesc.

⁹¹⁰ Nicolau Gherontie (1867-1948), fost ucenic al episcopului Melchisedec Ștefănescu, în 1929 ajunge episcop de Constanța. S-a remarcat printr-o activitate bisericească deosebită pe tărâm cultural și bisericesc. În anul 1941 s-a pensionat.

Eu știam, în linii generale, suferințele romanilor de sub stăpanirea Habsburgilor, știam și - durere - că Biserica ortodoxă fusese obijduită, nu numai de catolici și calvini, dar și de frații noștrii uniți cu Roma.

Nu știam însă, toate acestea, în mod amănunțit și documentat, cum le-am gasit în cărțile frației voastre.

Măhnirea mea, despre cele ce s-au petrecut din partea și în timpul celor de alt neam, cu ortodoxia ardeleană, nu este mai mare decât măhnirea, pe care o simt acum, când liberați de cituși, noi înșine tratăm, nu numai ortodoxia Ardealului, dar întreaga noastră Biserică dominantă așa de vitreg. Jalea Preacurniciei Voastre, este și jalea mea, care – în ce privește Biserica Dobrogeană, mărturisesc că ea este – de toate guvernele, de la o vreme încoace – neglijată, ca să nu spun lucrurile pe numele lor, în timp ce, Biserica Românească din Ardeal și ierarhii ei, se bucură de toată atențiunea.

De catolici nu mai vorbesc nimic, sutanele lor și crucile sunt mai impunătoare decât costumul nostru oriental.

Cuvântul lor este ascultat cu curtenie, al nostru dacă, nu este tratat cu „să vii peste trei zile” n-are, totuși soarta mai bună decât atâta.

Miniștrii vorbesc amabil cu Niemerower⁹¹¹ dar nu se opresc în fața vlădicilor noștri, la senat nu toți dar sunt unii.

Iată de ce zic eu că lucrurile frației voastre spun adevarul dureros, pe nume și, iată de ce le apreciez atât de mult.

Cu arhieriești binecuvântări

30 V 1930

Gherontie

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 30]

LXX. Ghibu Onisifor⁹¹²

1.

Sibiu 15/28 aprilie 1914

⁹¹¹ Dr. Niemirower Iakob J., născut în 1877 la Iași, doctor în filozofie și teologie. Rabin la Iași (1896-1911), București (1911-1921) și șef rabin din 1921. A lăsat opere interesante din istoria evreilor: *Povestiri chasidice* (1915), *Incursiuni în istoria evreilor* (1916), *Scrieri complete* (1919), *Morala iudaismului* (1922).

⁹¹² Ghibu Onisifor (1883-1972), absolvent de Teologie la Sibiu în 1905, doctor philosophiae de la Jena (1909), pedagog, inspector al școlilor confesionale ortodoxe din Mitropolia Ardealului, profesor universitar la Cluj, membru al Academiei Române. Un bun cunoscător al Catolicismului din Ardeal și autor al unor scrieri polemice pe această temă: *Un anahronism și o sfidare. Statul romano-catolic. Studiu istorico-juridic*, Cluj 1931; *Acțiunea catolicismului unguresc și a Sfântului Scaun în România întregită*, Cluj 1931; *Ordinul premonstratensilor din România în serviciul revizionismului maghiar*, București, 1936.

Prea Onorate Domnule Coleg

Am cetit cererea stim[atei] Dvoastre soții, adresată Ve. Consistor și Sinodului, și o găsesc îndreptățită⁹¹³. Sper că Ven Sinod o va și considera după dreptate.

Primiți Vă rog încredințarea stimei mele

al Dvoastră
Dr. O. Ghibu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 101, f. 66]

2.

Cluj 16 IV 1924

Iubite Par. Ciuhandu,

Am aflat de la pâr. St Meteș, ca „Asociația clerului” A. Saguna a înaintat sinodului episcopesc, cât și Ministerului de Culte, câte un memoriu în chestia catolicismului unguresc ridicată de mine. Din parte-mi pot să-ți comunic că zilele acestea însuși mitropolitul primat⁹¹⁴ a făcut o adresă energică către Minister cerându-i să numească de urgență o comisiune specială constătătoare din 5-6 persoane (între care ești și d-ta) care să verifice chestiunile ridicate de mine și de d-ta și să propuie soluțiile practice care să fie apoi și traduse în viață.

Am impresia că guvernul se teme de la lua o atitudine categorică față de catolici, dar sunt convins că dacă el ar fi împins de la spate de o opinie publică puternică, și-ar împlini datoria chiar cu plăcere. De acea revin la ceea ce am vorbit acum doua luni de zile și te întreb: nu crezi că Asociația A. Saguna, ar fi nu numai chemată dar și obligată a lua o atitudine deschisă și energică în această chestiune, în care succesul ei ar fi pe deplin asigurat ?

Altfel, mă tem că scăpam din mână momentul și scăpat rămâne pentru totdeauna. Ungurii catolici nu sunt tari decât prin slăbiciunea noastră. Asta s-a putut vedea și prin felul cum au reacționat la cartea mea. Cred că ai citit răspunsul dat în Senat de episcopul Mailath⁹¹⁵ în chestia statului catolic, precum și răspunsul lui dr. I. Karacsonji⁹¹⁶ din nr. 4 al revistei „Glasul minorităților”. Ambele dovedesc că

⁹¹³ Este vorba de „procesul” Octaviei Ciuhandu în privința numirii în post ca profesor definitiv la Școala civilă de fete din Arad.

⁹¹⁴ Mitropolitul Miron Cristea al Ungrovlahiei.

⁹¹⁵ Maylath Gustav Carol, comite și episcop romano-catolic al Arealului cu reședința în Alba-Iulia.

⁹¹⁶ Dr. Karácsnyi János. Preot (1882-1889), profesor de teologie (1889-1890), profesor la Universitatea din Budapesta (1904-1906), membru al Academiei Manghiare (1905), prepozit în Oradea din 1905. În 1920 a fost ridicat la gradul de episcop titular. În calitate de istoric romano-catolic a făcut cercetări prin arhivele din Budapesta, Viena, München și Roma.

ungurii sunt complet dezamăgiți în fața argumentelor aduse și mai rămânea decât ca noi concluziile practice pe urma unei astfel de stări.

Dacă ești de aceeași parte cu mine te rog ia măsuri concrete ca lucrarea mea să ajungă în mâna proțimeii, ca ea să fie studiată și ca pe baza ei apoi să se ia din partea tuturor secțiilor Asociației o atitudine matură care să ducă odata la sfârșit marele proces multiseclar, rămas neisprăvit pâna acum.

Al Sf. Tale devotat

Onisifor Ghibu
Casa învățătorilor

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 83-84v.]

LXXI. Goanță Iosif

Recaș, la 6 Aprilie 1935

Prea Onorate Domnule Consilier Referent !

Primind răspunsul preoților și respective al tuturor oficiilor parohiale din protopopiat, prin prezenta vin a vă pune în cunoștință de cauza cu rezultatul obținut în ceea ce privește procurarea lucrării: „Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț”. După multe insistențe am putut obține 10 exemplare în abonament pentru cumpărarea lucrării, și anume: 1 ex. pentru biblioteca oficiului protopopesc, 7 ex. pentru bibliotecile parohiale și 2 ex. personal pentru preotii: Andrei Andraș din Brestovăț și Gheorghe Găescu din Hisiaș.

Spre mai buna orientare aici anexasz tabloul celor angajați să răscumpere lucrarea.

Cancelaria oficiului protopopesc neavând momentan banii, prețul exemplarului angajat pentru bibl. popească îl pot trimite numai după primirea bugetului aprobat de catre Sf. Episcopie, urmând să se achite din cotizațiile intrate, Comuna bis. Ohabaforgaci îmi raportează, că a dispus epitropiei parohiale să vi se trimită direct suma de 500 lei.

Preotul Andrei Andraș din Brestovăț cere să i se tragă prețul în 3 rate, Of. Ph din Topopolovățul Mare în 2 rate, tot așa și cel din Coștei. Cel din Jabăr o cere tot în rate dar nu arată în câte ? iar parohia Hodoș, fiind săracă în 10 rate.

Parohia Belinț fiind în stare bună poate achita odată, probabil că și Checheș tot așa. Preotul Gheoghe Găescu, care e și inv. în penziune în raportul său nu amintește de condițiuni dar poate că o platește iar odată.

Dealtcum tot cu ziua de azi am cerut răspunsul numiților să-mi răspundă dacă plătesc odată sau în rate și răspunsul lor vi-l voi comunica numaidecat.

Recaș, la 6 aprilie 1935.

Cu profund respect:
Iosif Goanță
Protopop

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

LXXII. Goldiș Iosif Ioan⁹¹⁷

[Oradea 12/25 iunie 1900]

Nr. 4571/900

Domniei Sale Domnului
George Ciuhandu, cancelist cons.
în Arad

Dela 1 Iulie a. c. până la altă dispunere Te încredințăm cu redactarea protocoalelor ședințelor dela Consistorul nostru și tot de atunci retribuțiunea lunară Ți-să ridică la 100 coroane, carea ie ali ridica dela cassa noastră consistorială în rate lunare anticipative.

Arad la 12/25 Iunie 1900

Iosif Goldiș
episcop

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

LXXIII. Goldiș Vasile⁹¹⁸

1.

[Concept]

[Arad, 21 ianuarie 1920]

St. Onorate Domnule

Suntem în pragul alegerii de mitropolit și, după cum se exprimă pe aici se fac capacitări în favorul reușitei Episcopului dela Arad. Nu fără legătură cu acest scop, au venit paici în zilele trecute părinții arhimandriți noi Ioan și Ciorogariu.

⁹¹⁷ Goldiș Iosif Ioan (1836-1902). Studii la gimnaziile din Szarvas (Ungaria) și Arad, Institutul Teologic din Arad, Academia de Drept din Debrețin, Facultatea de Filozofie a Universității din Pesta. Funcționar în administrația de stat (1864-1869), profesor la Institutul Teologic din Arad (1869-1873), profesor de Limba și literatura română la Liceul de Stat din Arad (1873-1892), vicar al Consistoriului de la Oradea (1892-1899), episcop al Aradului (1899-1902).

⁹¹⁸ Goldiș Vasile (1862-1934), profesor, publicist, om politic. O vreme secretar consistorial la Arad, deputat și asesor eparhial, deputat în Congresul Național Bisericesc timp de decenii.

Toți cei de pe aici însă însă suntem de părere că avansarea Episcopului nostru nu conține – deci după felul său de a fi, nici după activitatea sa politică ca episcop de 17 ani deja – criteriile unei avansări meritate, și mai presus de toate, morale, nu-i de bun augur.

Ridicarea lui ar însemna micșorarea bisericii și împedizarea ei în deslegarea norocoasă a mai multe chestiuni de importanță ale vremurilor nouă.

Singurul om de care putem lega în această privință cele mai bune nădejdi, este prof. Bălan.

Dar noi avem în vedere și o împrejurare specială, când ne-am gândit să nu se facă schimbare la Arad. Alegerile de episcopi la Arad au pricinuit pururi mari frutuni în viața noastră publică și valuri grele de potolit. Și nu este astăzi vremea să fie aruncată dieceza Aradului în vârtejul luptelor din trecut.

Ținând seama și de acest moment pe cum și de avizul ce mi-ați trimis prin deputatul dr. L. Iacob deși lucră pentru reușita lui Bălan ca mitropolit, - va atârna din răsputeri în acest înțeles la cei de aici.

De aceea vă rugăm să-i angajați în această direcțiune pe dd. Mocsonyi, Ungurean, Dr. Gh. Adam și pe preotul I. Bodea din Buteni, iar pe d., V. Ionaș, prin d. Mocsonyi, precum și pe părintele protopop Manuilă ca să nu se angajeze la alte combinațiuni. De ceilalți, din grija noastră, sunt angajați și vor fi cu noi.

Arad 26/I 1920

[Ciuhandu]

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

2.

[Concept]

[Arad 29 noiembrie 1926]

Domnule Ministru,

Va rog să nu-mi luați în nume de rău dacă Vă scriu câteceva în chestiunea deciziunii DVoastra nr. 49838 despre care iau act din gazete numai deoarece trăiesc în izolare de 3 săptămâni din pricina scarlatinei ce o am în familie. Și așa nu știu, ca oficialitatea eparhiei ce atitudine are în chestie. Ca unul care m-am ocupat de chestie de mai înainte vreme și am și niște informații statistico-geografice, socotesc că în afară de ar avea oficialitățile bisericii noastre să Vă răspund sunt dator să vă fac comunicările urmatoare:

Întii si întii am și eu temerile exprimate, că o singură executare a acelei deciziuni, mână apa pe moara sectarilor, cari neavând nevoie de ierarhie întreținută scump, dar având bani străini la îndemină foarte ușor ar realiza rezultate distinctive pentru noi în satele noastre mici, cari n-ar mai avea preoți în lipsa subvenției de la

stat. Cred deci, că, dacă este ceva de făcut - și în adevăr trebuiesc luate măsuri pentru a cruța visteria statului – atunci acțiunea de întreprins, chiar și din invers de fapt este: de ce steingem diferentierea sufletească pe mai departe a Neamului prin sectari și prin unieți, căci aceștia sunt elementele subversive care pot strica unitatea noastră sufletească. Si atunci masurile de luat ar fi, mai ales doua: 1) suprimarea propagandiștilor bapțiști o formulasem într-o adresă trimisă de la Episcopie către On. Ministeriu de sub conducerea Dvoastra; 2) votarea regimului general al cultelor, cu special privire la acest interes al conservării și mai bine zis al separativei restabilirii a unității sufletești, violată de unieți.

Și până sa puteți pune la cale aceste acțiuni de apărare și de legiferare că e necesar să informez dupa cum urmează:

Vă anexez broșura „Schisma Romaneasca” ce am publicat-o în 1921 în care tratez (p 7-23) despre comunele mixte, sortate dupa contactul ierarhic între mitropoliile ardeleni, încadrând 885 localități în cari aceste doua mitropolii au un teren comun.

Între soluțiile la care mă gândeam atunci, țin să le reamintesc pe acelea de la paginile 43-53 sub punct. 4 si 5.

La lucrarea mea am avut de bază Dicționarul comunelor rom. de Moldovan si Togan.

Am sortat încă înainte de 1921, cele 885 localități după alfabet (și după jurisdicțiile eclesiastice, arătând și județele în care îse află acelea cum se vede din anexatul 2/tablou, iar în tabloul de sub 3/ am facut o recapitulare statistică generală pe județe și dupa contactul jurisdicțional dintre cele doua biserici.

Mai anexez 4/ un tablou concentrat despre aceleași 885 de localități dar în realitate, contactul - mai bine zis concurența - dintre cele două mitropolii se întind asupra mai multor localități decât aceste 885.

Din tablourile anexate veți putea constata ca în care ținuturi sustra acea concurență confesională, a cărei sarcină financiară apasă asupra Statului român: și că dintre mitropoliile interesate, care, în ce măsură ar suferi pe urma acelei decimate, o reducere a parohiilor subvenționate de stat.

Țin să vă anexez 5/înca un tablou, de recapitulare, despre toate comunele - parohii matere si filii - ale celor două mitropolii. Acest tablou este întocmit după statistica oficială bisericească a celor doua mitropolii și arată, rezumativ, comunele în raport cu numărul sufletelor.

El ne dă dintrodada o privire sinoptică: statistico-geografică. Numărul sufletelor va fi putut varia în cursul vremii, în singuraticile comune bisericești, dar proporțiile vor fi rămas.

Observ că am și tablouri de protopopiate, așa că, la caz de necesitate pot da și indicații geografice.

În tablourile de protopopiate am introdus, la fiecare comună și cifra credincioșilor români de cele doua confesiuni. Cu ajutorul acestor tabeluri puteți constata și numele comunelor mixte, dar cifra credincioșilor ort. și unieți.

Tabloul alfabetic de sub 2% cuprinzând și o rubrică cu privire la organizarea parohială din vremea întocmirii pomenitului dicționar al localităților, are urmatorul tâlc: a) localitățile care au indicația de parohie ortodoxă și în aceeași vreme și parohie mixtă, parohia cu majoritate de credincioși are sanul cu subliniere I; b) în comunele cu organizație parohială ort. și filie mixtă, evident că majoritatea e pe partea noastră; c) invers, aceeași situație în favorul unieților; d) dintre comunele cu organizație filială din ambele părți, aceea cu sămnul subliniat (I) are majoritatea credincioșilor.

Domnule Ministru,

Oricit de mult doresc să servesc cauza ce o reprezentați, dar am o rugămintă: Binevoii a lua cunoștință că aceste tablouri le am numai în câte un singur exemplar și așa aș fi cel mai nenorocit dacă această trudă a mai multor ani de muncă făcută a cărei necesitate am întrezărit-o s-ar pierde.

Nu va separați, deci, dacă Va rog să binevoii a le consulta în persoană și a face să mi se restituie necondiționat, dacă se poate, nu cu prea multă întârziere.

Dacă aveți nevoie de ele, timp mai îndelungat, Vă rog să le dați pe rând pentru a vi se copia, și dacă n-ar fi cu supărare nici această dorință ce o mai exprim, aș cere și pentru mine câte-o copie dacă adecă s-ar putea acest lucru.

Dumnezeu știe când și cum le voi utiliza la vro lucrare, și-ar fi pentru mine mare înlesnire să le pot avea copiate și pentru mine. Așa-i ca nu Vă supără această dorință care - o declar - nu obligă.

Cu deosebit respect și cu dorința de a fi putut veni în sprijinul drepte cauze a bisericii noastre și a Neamului.

Arad 29 nov.1926

Gh. Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 94, f. 370-371v]

3.

Bucuresti 7 XII 926

Iubite Domnule Director,

Mulțumesc pentru cele trimise. Sunt pentru mine foarte prețioase. Adnexele, conform dorinței Dtale, le trimit după ce le-am consultat.

Al Dtale devotat

V. Goldis

Dlui dr. George Ciuhandu, consilier eparhial referent

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 94, f. 369]

LXXIV. Groza Ioan⁹¹⁹

1.

[Concept]

[Arad, 22 aprilie 1935]

Dl. Prefect,

M-am aranjat acum în așa fel - în afară de orice ajutor bănesc al cuiva - că am început tipărirea lucrării mele, indicate în anexă, căutând exclusiv la abonații ce-i am deja.

Așa fiind am onoarea să Vă rog respectuos binevoiiți a da o recomandare către comunele din județ ca să se aboneze și ele la lucrarea „Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț”, înștiințându-mă direct și rămânând să le trimit cu ramburs de Lei 500, cartea, când va fi tipărită.

Tot așa V-aș ruga să binevoiiți a da o recomandatie și cu privire la procurarea lucrării mele tipărită deja sub titlul de „Schite din trecutul Românilor arădeni”, cu 60 Lei exemplarul.

Îmi place să sper despre comunele din județ că Vă vor asculta și-și vor putea da o datorie să sprijinească munca mea de cercetări istorice, tocmai cu privire la județul Aradului, cum e cazul amânduror lucrări a-cestora.

Pentru lucrarea dintâi să nu-mi trimiță banii înainte, decât numai dacă și Dv aflați de bine. Iar din cea de a doua, comanda de plăți se poate să se facă prin mijlocirea Dlor Primpretori, ori și direct la mine.

Cu aleasă stimă

Arad 22 IV 1935

Gh. Ciuhandu

[La începutul acestui concept de scrisoare. Ciuhandu are următoarea Notă: Prefectului Dr. Ioan Groza de la Arad, după propriul său aviz verbal de pe la Crăciun (1934) i-am scris, în luna febr. 1935 o scrisoare, atrăgându-i atenția la ceea ce-mi puna în vedere, că-mi va face rost de oarecare ajutor de tipar, dacă-i voi scrie prin febr. a. c. I-am scris, și nici n-a răspuns. Îi scriu din nou acum următoarele.]

[B. A. O. R. Arad, *Fond Gheorghe Ciuhandu*, dosar 61, f. 85-85v.]

2.

[Arad, 3 mai 1935]

REGATUL ROMÂNIEI

⁹¹⁹ Prefectul județului Arad.

PREFECTURA JUDEȚULUI
ARAD
CABINETUL PREFECTULUI

Stimate Dle Ciuhandu,

De 3 săptămâni abia acum am revenit – fiind suferind cu gripa urechii, etc.
La Paști am fost în pat.

Vă înștițez că până azi nici un buget comunal nu este aprobat.

Azi noapte plec la București și când voi sosi voi face recomandările solicitate de Dv.

5/V 1935

Cu distinsă stimă
Dr. I. Groza

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. nenumerotată]

LXXV. Groza Vasile

[Dorgoș, 15 octombrie 1930]

Oficiul parohial ort. român Dorgoș

Nr. 223/1930

Prea Cucernice Părinte,

Îmi țin plăcuta datorie a Vă esprima recunoștința și adânc simțămintele mulțumirei pentru broșurile trimise în mod gratuit:

1. Propaganda catolică-maghiară de la Macău.
2. Cei ce strică sufletul poporului românesc.
3. Desbinarea religioasă a Românilor ardeleni.
4. Luptele iconoclastice din veacurile VIII-IX.
5. Bălgradule românesc. Te chemăm mărturie.
6. Îndreptățirea elementului ort. în Ardeal, cu ajutorul cărora am pututu pune stavilă agitațiunilor prozelitistice ale Uniăților din Belotinț, ba chiar totodată încercarea lor compromițată.

Pe lângă aceasta țin să accentuez că pentru a putea fi cunoscută în cerc cât mai larg, aceste broșuri ar fi de dorit să fie tipărite în mii de exemplare, ba chiar și altele nouă, care pe lângăcă dau arma în mâna preoților, sunt foarte accesibile și pentru membrii comitetelor misionare, prin care se ușurează mult lupta de combatere a ereticilor de orice specie.

Rămân al Prea Cucerniciei Voastre

Dorgoș, la 15 Octombrie 1930

Devotat
Vasile Groza
preot cond. of.

par.

[B. A. O. R. Arad, *fond cit*, dosar 74, f. 31]

LXXVI. Hamsea Augustin⁹²⁰

[Arad, 10 septembrie n. 1903]

Onorată Direcțiune !

Chestia rămânerii mele la catedră încă nici până azi nu e rezolvată de forul competent. De aceea, îmi este imposibilă chiar și existența aici. M'am adresat deci Înalț Prea Sfinției Sale Domnului Episcop diecesan și Venerabilului său Consistor prin scrisoare specială, în carea mi-am anunțat abdicarea din postul cu care am fost însărcinat și onorat, până azi fără remunerație de nici măcar un bănuț în acest an școlar. Am onoarea a anunța deci și Prea Cuvioșiei Tale, ca director al Institutului acest act al meu, care de altfel aparține spre rezolvare competenței Înalț Prea Sfinției Sale Domnului Episcop diecesan și Venerabilul Său Consistor

Sum

Arad la 10 Septembrie n. 1903

Al Prea Cuvioșiei Voastre
deobligat
George Ciuhandu
fost profesor

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

LXVII. Horvat Andrei⁹²¹

[Oradea, 11 decembrie 1928]

Biserica Ortodoxă a Sf. Adormiri
Oficiul parohial

⁹²⁰ Hamsea Augustin (1849-1916). Studii liceale la Brașov, juridice la Sibiu și Budapesta, iar cele teologice la Sibiu. În 1875 a fost angajat profesor la Preparandia și Institutul Teologic din Arad, al cărei director a fost între 1887-1901. Între 1899 și 1916 a fost stareș al Mănăstirii de la Hodoș-Bodrog.

⁹²¹ Horvat Andrei a absolvit cursurile Institutului Teologic din Arad (1893), mai târziu ajunge protopop al Oradiei.

Nr. 281/1928

P. On. D. Sale
Dr. Gheorghe Ciuhandu
Consilier ref. Eparhial
Arad

Deoarece P.O. D Ta – cum dovedește reversul de datul 4 oct. 1921 iscălit de P. O. D Ta – ai dus de la parohia de aici două volume de procese-verbale ale parohiei din anii 1810-1838, fără să le fi reprimat, prin prezenta cu toată cinstea ești poftit a ni le restitui negreșit în termen de 14 zile.

Oradea, la 11 Decembrie 1928

Cu stimă
Andrei Horvat
paroh ort. român
protopopul Orăzii

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 59, f. 2]

LXXVIII. Iacob Lazăr⁹²²

[Oradea 7 noiembrie 1928]

Dragă Ghiță,

Mulțumesc sincer pentru trimiterea lucrării tale „Patronatul eclesiastic ungar...” exemplarul al doilea l-am trimis chiar în ziua primirii dlui George Plopu.

Te felicit pentru frumoasa lucrare și doresc ca ea să deschidă ochii aceluia cari se ocupă de soluționarea problemelor bisericii romano-catolice și apărarea intereselor statului român dar până aici – să fim sinceri – fără cunoașterea și aprofundarea temeinică a problemei. Dovada Concordatul încheiat, care-și așteaptă ratificarea.

⁹²² Lazăr Iacob (1884-1951). Născut la Peșteș (Bihor), a urmat cursurile liceale la Beiuș, cele teologice la Arad și Cernăuți, unde a frecventat și cursurile Facultății de Drept. Din 1908 doctor în Drept. Profesor la Institutul Teologic din Arad (1908-1921), apoi la Facultatea de Drept din Oradea (1921-1934), după care se transferă la Cluj (1934-1938). Din 1938 se transferă la Facultatea de Teologie din București, unde a funcționat până în 1948, când s-a pensionat. A publicat multe studii de drept bisericesc.

Cu vechiule sentimente de
Stimă și prietenie
L. Iacob

Oradea 7 XI 1928

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 125, f. 178]

LXXIX. Ienciu Moise⁹²³

1.

București 11/IV 1925

Dragă Prietene !

D[omnu]l Comșa⁹²⁴ mă roagă să-ți comunic că a verificat știrea apărută în ziare referitor la considerarea oficioasă pentru eparhia Aradului, făcută de Consiliul de Miniștri. Ea este spre marea durere a tuturor adevărată. Acestei hotărâri i-a premers vizita la locurile competente a celor interesați. Singurul Comșa a înțeles să persevereze în atitudinea lui bisericească de la început.

Noi credem că această atitudine conștientă, plină de demnitate și singura corectă de a se adresa exclusiv deputaților sinodali, nu numai că îi ridică enorm prestigiul moral asupra tuturor celorlalți candidați, dar înlesnește foarte mult oamenilor bisericii gruparea în jurul persoanei Dsale. Dl. Comșa va veni după Paști imediat pe acolo. Dumnezeu să vă lumineze și să ajute cauzei drepte.

Sărbători fericite !

M[oise] Ienci

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 20, f. 18]

2.

București 21/IV 1925

Dragă Prietene !

În temperatură de 39⁰ scriu aceste șire. Să am deci scuze dacă voi greși în unele privințe.

⁹²³ Dr. Moise Ienciu, preot profesor titular de Religie la Institutul Teologic Ortodoxe din Caransebeș. La 1 septembrie 1925 a fost numit inspector general în Ministerul Cultelor și Artelor.

⁹²⁴ Este vorba de Grigorie Comșa care dorea să candideze pentru scaunul vacant de episcop al Aradului.

Rezultatul conversației mele cu Dl G⁹²⁵. este: lupta trebuie dată pe platformă bisericească. De la sine atârnă totul. Văd greutatea situației tale. Cred însă că cu multă prudență se pot înlătura toate.

Mai nainte este – după părerea mea – de restaurat Consistoriul pentru formă bisericească. Și aicea cred că tu ești singurul om, care, având legături și cu unii și cu alții, poți afla și împiedica intențiile celor 2 partide de a da lupta cu partide la restaurarea Consistoriului. Poate că vei fi vorbit deja cu d. director⁹²⁶. Dsa mi-a declarat că îți va împlini orice dorință la restaurarea Consistoriului. Mi-am dat seama că nu poți lucra și schimba lucrurile decât cu oamenii tăi.

I-am recomandat să te aleagă în senatul bisericesc. La Sibiu, Cluj și Oradea sunt toți preoți asesori, astfel *Proiectul de unificare*, prevede doi asesori de senat.

Dar pe lângă tine mai trebuie elementii noi ca să poți schimba mentalitatea veche și sistemul din trecut.

Dacă nu vei fi făcut restaurarea Consistoriului cu oameni vrednici din toate partidele și reuși să împiedici focul partidelor la restaurarea Consistoriului cred că ai făcut un lucru bun și mare și ți-ai făcut un pic destul de arbitru al situației pentru alegere. Nu fii prea modest. Precauțiune ai destulă. Cauza e dreaptă și eu tot mai cred în timpul dreptății.

Aș dori să-ți scriu mai multe. Dar nu pot. Cu atâte pe cap, prisnițe la gât și peste piept și sticlă cu apă fierbinte la picioare și atâta e pre amult.

Am gripă strașnică din care ști că pot veni mai multe rele. Chiar în ziua de paști m-am bolnăvit.

Sărut îngerașii, sărut mâna Dnei. Doresc izbândă

Cu dragoste
M[oise] Inciu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 20, f. 19-19v]

3.

[București 27/IV [1]925

Dragă Prietene !

E prima zi că sunt fără temperatură. Tocmai acum plecă de la mine Dl C[omșa] care a venit de la voi cu cele mai întemeiate și înălțătoare nădejdi. E sigur de reușită. Între orice împrejurăei sigur. Atitudinea Bănățenilor și în deosebi a liberalilor dintre ei, e importantă. Ea va triumfa după toate probabilitățile și aicea la centru în cazul că guvernul nu le poate impune nici un candidat oficios.

⁹²⁵ Este vorba de Vasile Goldiș.

⁹²⁶ Este vorba de Grigorie Comșa.

Dl. Comșa mă roagă să-ți scriu să comunicî I. P. Sf. Sale⁹²⁷ toate ale ce le ști despre atitudinea lui curat bisericească și despre seriozitatea și demnitatea cu care a pășit de la început în această chestiune.

Să-l asiguri mai departe de tot devotamentul răsărit din convingerea că numai știința și cinstea pot ridica biserica noastră, că ea stă cu tot sufletul lui de oamenii abilităților posibile în biserică, cari introduc calul troian al politicianismului și în sfânta sfințelor și singură astfel Biserica lui Christos prefăcându-o în arenă a ambițiilor și intereselor personale.

Pe tine personal te roagă să determini pe aderenții tăi, și în special pe părintele protopop Vățian să-l sprijinească. L'ar dura dacă oameni de cinstea părintelui Vățian n-ar fi de partea sa.

Cât despre tine e convins că nu vei umbla niciodată pe altă cale decât a cinstei și a legalității.

Intrarea unei a treia persoană în lupta electorală, este cu desăvârșire exclusă.

Lupta va fi aprigă. Ea se va da cu mijloace neloiale; ba se spune chiar descoperante pentru reușita, cu orice preț, a candidatului oficios.

Cu toate acestea, reușita lui este absolut exclusă.

Tot Bănatul – fără deosebire de partid – și toți liberalii din Banat sunt pentru Comșa. Asta este un secret public. E deja un angajament formal făcut la lumina zilei. E mai mult decât reușita personală a dlui Comșa. E triumful legii și a dreptății. Preoțimea trebuie să fie în fruntea acestui curent, dacă nu voește ca curentul să o desăuneze și să-i reducă importanța.

Deci, sus inimile ! cu glas înalt vestiți lumii că preoțimea nu poate sprijini decât pe cel ce vine în numele Domnului și pe calea muncii și a cinstei. Va fi un titlu de glorie pentru toți, cari au sprijinit această atitudine bărbătească și bisericească a viitorului vostru mire.

Cu Dumnezeu înainte ! Cu demnitate și cu însuflețire – căci cauza e dreaptă – cătră izbânda sigură

Cu dragoste
M[oise] Ienci

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 20, f. 20-21v]

LXXX. Ilasievici C.⁹²⁸

1.

[Concept]

[Arad, 19 septembrie 1934]

⁹²⁷ Este vorba de mitropolitul Nicolae Bălan.

⁹²⁸ Ilasievici C., născut la 7 martie 1880. A luat parte în primul război mondial la compania din Ardeal. A fost Ministru al Apărării Naționale (1937), apoi șef al Casei militare regale (1939).

Exc. Sale Domnului
General Ilasievici
Mareșalul Curții Regale Române

Excelența Voastră Domnule General !

Vă rog respectuos îngăduiți-mi de a Vă prezenta o anexată cerere care aș dori să ajungă la cunoștința și aprecierea Majestății Sale Regelui nostru în privința unui sperativ bănesc de la Fundațiile Regale Culturale Române, la tipărirea unei lucrări istorice mai mari ce o am gata.

Cu o cale am onoarea să Vă rog respectuos să binevoiți a primi pentru Exc. Voastră anexatele mele lucrări %.

Dacă aș ști că nu este supărătoare dorința mea, ca măcar unele din lucrările mele arătate în anexa tipărită să fie învrednicite de primire în Biblioteca Majestății Sale, aș fi foarte feriit, și m-aș conforma înștiințării cu care ați binevoi să mă cinstiți.

Vă rog, Excelența Voastră, să primiți mulțumirea mea recunoascătoare și expresiunea proifundului meu respect.

Arad, 19 septembrie 1934
Ciuhandu

cons. ref. ep.
fost senator

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 61]

2.

[Carte de vizită]
[București, 1934]

GENERAL C. ILASSIEVICI
Șeful Casei Militare a M. S. Regelui
Mareșalul Curții Regale

Călduroase mulțumiri pentru lucrările trimise

Griviței 48

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 62]

Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu

LXXXI. Imbroane Avram⁹²⁹

[Timișoara 23 III 1928, data poștei]

Nr. 415

TELEGRAMĂ
Senator Ciuhandu București
Str. Traian 230

Preoții ortodocși, profesorii de religie din Timișoara Vă felicită și aduc omagiile lor pentru strălucita apologie făcută ortodoxiei și neamului

Imbroane

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 134, f. 83]

LXXXII. Institutul Central de Statistică

[București, 16 aprilie 1940]

INSTITUTUL CENTRAL DE STATISTICĂ
CABINETUL DIRECTORULUI

București V, 28 Splaiul Unirii
tel. 4555

Mult Stimate Părinte Ciuhandu,

Am primit cartea DV și am cetit-o imediat de la început până la sfârșit. Este o lucrare excepțională, și venită la timpul cel mai potrivit. A-Ți făcut cauzei noastre un serviciu de neprețuit. Sper, că ve-Ți continua să scoateți la iveală și mai ales să interpretați noi și noi documente.

Cu poșta de astăzi v-am trimis vol. II a recensământului. V-am trimis întreaga colecție la adresa DV din București, da a fost refuzată.

Vă rog să primiți deodată cu felicitările mele cele mai calde și expresia celei mai profunde stime, ce vă păstrez.

16 IV 1940

Al Dv.

(indescifrabil)

[B. A. O. R. Arad, *fondul citat*, dosar 81, f. 15]

⁹²⁹ Imbroane Avram (1880-1938), ziarist și om politic. Originar din Coștei, doctor în teologie de la Cernăuți. A mai studiat la Budapesta, Berlin, Breslau și München.

XXXIII. Iorga Nicolae

[Concept]

[Arad, 28 aprilie 1931]

Domnului prof. N. Iorga, prim-ministru, București

Domnule Profesor,

Am onoarea să Vă rog cu tot respectul să-mi dăruți câteva clipe. În Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria (vol. I, 313), ați remarcat defectuozaitatea izvoarelor privitoare la istoria românilor ungureni. Documentele nu au fost cercetate la vreme, în timpul din urmă însă ele au fost înstrăinate chiar. Arhiva județului Timiș au dus-o sârbii când au evacuat Timișoara, iar arhiva județului Bihor dinanii 1688-1848 a fost dată – nu știu cum și pe ce temei – ungarilor, care o păstrează într-o comună de-a lor la frontieră.

Socotesc că marea D.Voastră înțelegere de istorie, ajută și de aceea de situația de prim-ministru al Țării, este chemată să ne recucerească acele documente științei românești și prestigiul nostru național.

Bucuros că această comunicare va ajunge la cunoștința D.Voastre, am onoarea să Vă rog, Domnule Profesor și Domnule Prim-Ministru, să binevoiți a primi expresiunea profundeii considerații pe care Vi-o păstrez.

Arad, 28 aprilie 1931

Prot. Dr. Gh. Ciuhandu,
consilier referent eparhial

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948, doc. 89, p. 413*]

LXXXIV. Ivan Nicolae⁹³⁰

[Cluj 9 ianuarie 1931]

CONSILIUL EPARHIAL ORTODOX ROMÂN CLUJ

Nr. 21 – 931

Prea Onoratului Domn

DR. GHEORGHE CIUHANDU Consilier referent

ARAD

⁹³⁰ Ivan Nicolae (1855-1936), absolvent al Institutului Teologic din Sibiu, învățător (Săliște), preot și profesor (Aiud), protopop (Alba Iulia), redactor (șef) la "Telegraful Român", consilier economic (asesor) mitropolitan, vicar al Consistoriului din Cluj (1919-1921) și primul episcop al reînființatei Eparhii a Vadului, Feleacului și Clujului (1921-1936).

Protopopul Maramureșului ne raportează, că ați binevoit a-i trimite mai multe cărți rituale și odăjdii pentru parohiile noastre ce se organizează acolo.

Vă rog să primiți mulțăminta noastră pentru acest prețios sprijin.

Cluj, la 9 ianuarie 1931.

Nicolae
Episcop

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 43]

LXXXV. Ivič Alexa⁹³¹

1.

[Suboița 28 martie 1934]

Prea Cucernice Părinte !

Prețuita Dvoastră scrisoare am primit-o și la întrebările puse răspund în următoarele:

1. Documentele privitoare la istoria culturii și literaturii române pe cari voiesc să le public în editura Academiei Române dimpreună cu Dvoastră, se găsesc în următoarele secțiuni ale arhivei de Stat ungar din Budapesta: Cancelaria ungară de Curte, Deputația ilirică, Cancelaria ilirică de Curtă și Cancelaria ardeleană de Curte.

2. Documentele sunt la fel cu cele ce privesc istoria literaturii sârbești și au fost publicate, până acum în trei volume, din partea Academiei sârbești, sub titlul "Arhivska Cjradja "(Zbornik Srpske kr. Akademije).

3. Documentele sunt originale s-au concepute. Sunt scrise în limba germană și cea latină, dar vor fi și românești.

4. Câteva documente V-am trimis deja P.C.Voastre. Anexat Vă mai trimitem câteva. Documentele le copiez așa după cum sunt originalele iar titlul în sârbește. Ar trebui să-l rugați pe părintele protopop Covincici, să Vă traducă titlu în românește.

5. Până acum nu am o privire generală peste documentele cari privesc istoria literaturii române. Dar, după orientarea de până aci se pot nădăjdui 50 coale tipărite. La Dvoastră încă am văzut mult material similar. Dacă ați pune la un loc materialul DV. Cu al meu, desigur ar da 100 coale de tipar.

6. În decursul cercetărilor mele am dat și de documente românești. Pe viitor, întrucât vom da de asemenea acte, primesc oferta Dvoastre și Vă voi trimite, pentru copiere, toate documentele originale românești.

⁹³¹ Ivič Alexa, istoric sârb, profesor la Suboița. A publicat: *Documente privitoare la mișcarea literară și culturală a românilor din Ungaria în secolele XVIII-XIX*, București, 1936.

7. Academia Română are toate publicațiile Academiei Sârbești, tot așa și lucrările mele, pe cari și Dvoastră le cunoașteți (Arhivitika Ogradja, 3 vol.). Din amintitele publicații, precum și din documentele ce V-am trimis anterior și cu ocazia de acum, Vă puteți convinge, atât Dvoastră cât și Academia, despre ce fel de documente este vorba. Acele documente provin din jumătatea a doua a veacului XVIII și din jumătatea primă a veacului XIX.

Cu salut și aleasă considerație,

Subotica, 28 martie 1934

Prof. Dr. A. Ivič⁹³²

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 125, f. 58-58v.]

LXXXVI. Lapedatu Alexandru I.⁹³³

1.

[Concept]

[Arad 16 februarie 1924]

Dlui

Ioan Lapedatu prof. univ.

Ministrul Cultelor și Artelor

București

Domnule Ministru,

Primind onorifica misiune de a Vă împărtăși modestele mele păreri în chestiunea raporturilor echitabile sub raport material și de drept ce sunt a se crea în viața cultelor din țara noastră, și cu privire specială la felul de echilibrare a salarizării preoțimei noastre ortodoxe îmi iau voie să Vă fac următoarea expunere:

Timp de 14 zile, cât mi-a stat la îndemână, mi-sa părut cam scurt în vederea unei lucrări mai temeinice și mai complete, cum ar fi dorit să fie aceste expuneri. Vă rog deci, binevoitori a le primi așa cum le pot face, gata fiind să Vă mai dau și alte completări în direcția ce mi-ați cere ulterior s-o fac.

⁹³² Pe marginea scrisorii Ciuhandu menționează că este o traducere din ungurește după scrisoarea originală trimisă de Ivič. Originalul, în limba maghiară, se află în B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar, f. 57-57v.

⁹³³ Lapedatu Alexandru I. (1876-1954) s-a născut în Cenatul Săcelelor (Brașov). Studii secundare la Brașov și Iași, universitare la București. Angajat al Bibliotecii Academiei Române, secția manuscrise (1903-1908); secretar al Comisiei Monumentelor Istorice (1904-1919) și al Comisiei Istorice a României (1911-1919); profesor la Universitatea din Cluj (1919-1938); director al Institutului de Istorie Națională din Cluj; director general al Arhivelor Statului (1923). Membru corespondent (din 1910), titular (din 1918) și președinte (1935-1937) al Academiei Române. De mai multe ori a fost ministru de Culte și Arte (1923-1926; 1927-1928; 1934). A scris numeroase studii istorice referitoare la situația politică și culturală a Țărilor Române în secolele XIV-XVII.

Țin să Vă lămuresc: Precizările la cari am ajuns cu subaltermii Dvoastre din On. Ministeriu cu prilejul discițiunilor avute în 20 și 22 ianuarie a. c. am ținut să le completez esențial în unele puncte, chiar adăugând material informativ nou, cu privire la situații, cari credeam că trebuie să fie cunoscute mai de aproape de către Dvoastră.

Pentru o mai ușoară orientare, am onoare să Vă alătur aici % și următoarele mele lucrări:

1. Schisma Românească
2. Două organizații bisericesti în Ardeal
3. Papism și Ortodoxism în Ardeal
4. Articolul informativ din Nr. 50/923 al revistei biserticești „Legea Românească” despre episcopiile latine.

Alătur mai departe:

5. Darea de seamă a ministeriului ungar de agricultură de la 1895 despre averile erariale și bisericesti-fundaționale.

6. Un tablou comparativ despre înzestrarea cultelor: ortodox și protestant din fosta Ungarie.

7. alt Tablou comparativ despre înzestrarea cultelor: ortodox și protestant din fosta Ungarie.

Adnexele de sub 5-7 rog să binevoți a dispune să mi se remită, reținându-se copii acolo de pe adnexele 6-7 dacă aflați de bine pe cari nu le am în alt exemplar și – repet – n-ajung să le pot copia în termenul dat.

Cu profund respect:
Dr. Gh. Ciuhandu

Arad 16 febr. 1924

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 98, f. 79-80]

2.

[Concept]

[Arad, 27 noiembrie 1930]

Domnule Ministru,

Îmi reamintesc cu plăcere de clipa când după votarea Legii cultelor, cercetându-Vă ca pe Ministrul cultelor, ați binevoit a-mi pune în vedere, că se vor găsi mijloacele materiale chiar pentru a promova curentul de revenire la Ortodoxie, acolo unde se va manifesta el în popor. E tocmai cazul Maramurășului de astăzi, despre care am informații tot mereu: cât de mult se simte lipsa ajutoarelor în acest scop.

De aceea, astăzi când am trimis Dlui min. V. Brătianu o cerere, ce mi-sa făcut din Maramurăș, pentru a se obține ceva ajutoare și o cantitate de hârtie

pentru gazeta „Țara Voievozilor” ajunsă în mare strâmtoare, - Vă rog respectuos să nu-mi luați în nume de rău, că Vă reamintesc cele de mai sus, și Vă rog să binevoșiți a veni în sprijinul cauzei ortodoxe – care este și curat românească – prin stăruitoarele Dvoastre intervenții la locurile cu cădere.

Eu am informații precise, că, multe comune unite din Maramurăș, sunt gata de revenire, chiar și fără de averile bisericești, numai să aibă din ce să-și ridice câte-un paraclis și o modestă casă parohială. Între asemenea împrejurări ar fi mare păcat să nu se găsească pentru fiecare caz de această vr-o 20-25 mii Lei pentru trebuințele începuturilor.

Venindu-li-se în ajutor, ați avea la dispoziție, ca om de legătură pe P. C. Sa păr. protopop Mihail Munteanu din Sighet, sau pe altcineva din partea locului.

Vă rog să credeți, Domnule Ministru, că n-am în cauza nici un interes în afară de credința, ca cea mai românească slujire a Maramureșului de azi ar fi tocmai aceea, de a-l ajuta să-și refacă și formele bisericești ale sufletului său, rămas ortodox în mijlocul unor îndelungate și grele ispite străine.

Primiți Vă rog D. Ministru, asigurarea devotamentului ce Vi-l păstrez

Arad, 27 nov. 1930

Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 400-400v.]

3.

[Cluj, 12 decembrie 1930]

UNIVERSITATEA DIN CLUJ

Institutul pentru studiul Istoriei Naționale
(FONDAȚIUNE A M. S. REGELE FERDINAND I)

Prea Onorate Dle Protopop,

La scrisoarea Dtale din 27 Novc. Trecut țin să-ți comunic că în urma convorbirii ce am avut-o cu Dl Vintilă Brătianu⁹³⁴ se va putea acorda ceva ajutor pentru scopul arătat. Firește, că împrejurările în care ne găsim nu poate fi vorba decât de un ajutor modest, - totuși suficient ca să se vadă și facă dovada interesului nostru pentru cauza ce susții

Cu cele mai distinse sentimente

⁹³⁴ Vintilă Brătianu I. C. (1867-1930). Este al treilea fiu al lui Ion C. Brătianu. Studii la paris. Inginer, de mai multe ori ministru. Între noiembrie 1927 și noiembrie 1928, și după moartea fratelui său I. I. C. Brătianu, până în 1930, a fost și prim-ministru. A lăsat opere politice și economice.

Al. Lapedatu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, nenumerotat]

4.

[Carte poștală]

[Cluj 31 iulie 1931]

Prea Onor Dle Consilier, revizuiuindu-mi biblioteca, constat că îmi lipsesc Nrii 3⁹³⁵, 4⁹³⁶ și 6⁹³⁷ ai Bibliotecii „La vatra sufletească a neamului”. Ultimul ce am e No. 7⁹³⁸. Fii bun completează-mi-le spre a le putea da la legat.

Cu mulțumiri și salutări cordiale

Al. Lapedatu

31/VII/1931 Cluj, str. Bolintineanu, 12.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, 29v.]

5.

[Concept]

[Arad, 7 iulie 1934]

Domnule Ministru,

Am onoarea să atrag binevoitoarea D-voastră atenție, ca om de carte istorică în primul loc asupra lucrării mele, gata de tipar, al cărei cuprins îl anexează. Respectuoasa mea rugăminte este să binevoiți a aprecia în calitate de Ministru al Cultelor necesitatea de a se tipări această lucrare, încă în acest an, în care se împlinesc o sută de ani de la evenimentele principale pe care le descriu pe bază de documente inedite din două arhive de la Arad și din cele de la Viena.

Și astfel, istoria Crișanei este așa de necunoscută, nefiind ea scrisă până acum. De aceea ajutorul ce l-aș primi, ar însemna și încurajarea studiilor istorice – prin mine ori prin altul făcute – cu privire la acest ținut.

Lucrarea mea va da cel puțin 30 coli și ar costa peste 120 000 Lei. De aceea am onoarea să Vă rog respectuos să binevoiți a-mi acorda un potrivit ajutor material la tipărire.

⁹³⁵ *Unirea și întoarcerea Galșei la Ortodoxie. 1834-47. Contribuțiuni la istoria Diecezei Aradului*, Arad, 1924, 35 p. (Nr. 3 din „La vatra sufletească a Neamului”).

⁹³⁶ *Cum și-au răpit uniții și ungerii sufletele de la Nadăș ? (1895-1924). O întrebare și un răspuns*, Arad, 1925, 23 p. (Nr. 4 din „La vatra sufletească a Neamului”).

⁹³⁷ *Cei ce strică sufletul poporului românesc. O întâmpinare*, Arad, 1926, 32 p. (Nr. 6 din „La vatra sufletească a Neamului”).

⁹³⁸ *Dezbinarea religioasă a Românilor ardeleni*, Arad, 1927 (Nr. 7 din „La vatra sufletească a Neamului”).

Primiți, Vă rog, Domnule Ministru, încredințarea despre cea mai aleasă considerație ce Vi-o păstrez,

Dr. Gh. Ciuhandu
Consilier eparhial

Arad, 7 Iulie 1934

[Pe arginea scrisorii-concept, Gh. Ciuhandu notează: „Deocamdată Ministerul nu are absolut nici un mijloc de ajutorare. Poate mai târziu. În tot cazul, cel dintâiu fond disponibil pentru astfel de lucrări va fi destinat acestei lucrări”.]

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 56]

6.

[Concept]

[Arad, 7 februarie 1935]

Domnule Ministru

Doresc să fiu foarte scurt pentru a nu Vă răpi prea mult timp.

Am onoarea a Vă anexa un rezumat al lucrării mele despre a căreia tipărire ați binevoit a-mi scrie cuvinte de încurajare, pentru proxiful prilej bugetar ce veți avea. Nu știu dacă pot, sau nu, să vă prezint o cerere nouă, sau pot pe cea veche din vara trecută⁹³⁹. Toate pipăirile mele în alte părți după ajutoare de tipar au rămas fără rezultat.

N-am primit nici un aviz nici în chestia pentru Românii din Ungaria, căroră - înțeleg pe unii dar pe alții ba, - am avut imprudența să le pun în vedere mângâerea făgăduită de Dl. Min. Anghelescu și de Dv. De n-o fi cu supărarea Vă rog respectuos: binevoți a nu uita de această chestiune românească.

De asemenea rugasem Ministerul Instrucțiunii să binevoiască a cumpăra o seamă de exemplare din monografia despre bărbatul de scoala Dr. Giorgiu Popa. Că nu am avut răspuns favorabil în această chestie personală a mea - mă impac cumva, cu situația, numai dacă s-ar face ceva în celelalte două privințe.

Vă rog nu-mi luați în nume de rău aceste accente de sinceritate rugătoare.

Cu cea mai caldă considerație
Ciuhandu

Arad 7 febr 935

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 68]

⁹³⁹ Se referă la scrisoarea din 7 iulie 1934.

7.

[Concept]

[Arad, 20 februarie 1936]

Domnule Ministru

Vă rog să nu –mi luați în nume de rău că Vă trimit această carte însoțite de o rugămintă, ce cred nu-mi va fi refuzată: Ca onor Ministeriu s-o răscumpere dimpreună cu alte exemplare dacă ați afla de bine, pentru instituțiile în subordine.

Am tipărit-o exclusiv pe cont propriu fără nici un alt ajutor, decît al abonaților cari mi-au făgăduit - dar nu și plătit încă - cheltuielile de tipar.

Am pus truda, am luat risc material asupra mea și sunt sigur că Dv. veți ști aprecia pe deplin și una și alta.

Cu aleasa considerație,

Arad: 20 II 1936

Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 20]

LXXXVII. Lazăr Augustin⁹⁴⁰

[Concept]

[Arad, 21 septembrie 1933]

D. S. Dlui Dr. Augustin Lazăr
prefect jud. Arad

Domnule Prefect !

După înțelegerea ce am avut, am onoarea să Vă rog respectuos să binevoiți a lua, pentru constatarea arhivelor din județ – comunale, notariale și ale preșurilor – următoarele măsuri:

Într-un termen, pe care-l veți găsi de potrivit, să vi se arate, de fiecare arhivă separat.

- 1.) De când datează partea mai veche, socotită până la anul 1850, a arhivei aceleia?
- 2.) În ce condiții de păstrare se găsește ea?
- 3.) Cam câte acte cuprinde ea? câte file, dacă actele sunt puține; sau câte fascicole, dacă sunt mai multe?

⁹⁴⁰ Dr. Lazăr Augustin a fost prefect al județului Arad între 12 iunie 1932 și 15 noiembrie 1933.

4.) Cu ajutorul intelectualilor din loc, în special al preoților, să se facă și oarecare constatări cu privire la cuprinsul acelor acte, dacă ele privesc chestii politice-administrative, culturale, bisericesti sau de altfel.

5.) În ce stare de îngrijire se găsesc actele respective, arătându-se: dacă ele pot fi păstrate acolo bine, ori cel puțin cele mai însemnate pentru trecutul nostru – să fie colecționate și orânduite în arhiva județeană ?

S-ar putea ca aceste informații să fie lărgite după a Dvoatre chibzuință. Și ar fi bine ca informațiile să Vi se servească și pe un tablou rubricat, pentru mai bună orientare. Intrând informațiile, s-ar putea chibzui: ce e de făcut pe mai departe pentru orânduirea materialului istoric și pentru punerea lui în condiții de ușoară utilizare din partea celor ce s-ar interesa de istoria poporului român și în privința aceea ca arhivele de mai apoi (de la 1850 încoad) încă să fie bine păstrate.

Arad, 21 sept. 1933

Cu aleasă considerațiune,
G. Ciuhandu

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948*, doc. 89, pp. 413-414]

LXXXVIII. Lăzărescu Vasile⁹⁴¹

[Caransebeș, 21 februarie 1935]

Consiliul eparhiei ort. Române a Caransebeșului

Nr. 1055 Sc

1935

Prea Onoratului Domn

Dr. George Ciuhandu

protopresbiter cons. ref. Eparhial în

Arad

Primind adresa ddto 9 Februarie a. c. pentru prenumerare la cartea P. On. Dvoastre *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, – comunicăm că am trimis protopresbiterilor sub % în copie alăturată adresa de recomandare, –

⁹⁴¹ Lăzărescu Vasile (1894-1969), episcop al Caransebeșului (1933-1940), episcop al Timișoarei (1940-1947), mitropolit al Banatului (1947-1961). La 1 ianuarie 1961 este obligat a se pensiona, retrăgându-se la mănăstirea Cernica, unde își trăiește ultimii ani. până în seara zilei de 21 februarie 1969, când trece la cele veșnice, fiind înmormântat în cavoul familiei din Jadani (jud. Timiș).

De asemenea s-a luat o notă în *Foaia Diecezană*⁹⁴², iar acum mai nou o „Notă oficială”.

Binevoii a ne considera și pe noi, Episcopia Caransebeșului prenumerată, cum V-am mai scris, cu trei exemplare, unul pentru subsemnatul episcop, unul pentru biblioteca eparhială, iar unul pentru cea a profesorilor de la Academia teologică. –

Cu binecuvântare. –

Caransebeș, în 21 Februarie 1935. –

Episcopul diecezan
Vasile

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 73.]

LXXXIX. Liceul Piarist Timișoara

LICEUL PIARIST

TIMIȘOARA

No. 400 – 1931/32

Timișoara, 7 Maiu 1932

Prea Cucernice Părinte Consilier,

Direcțiunea Liceului piarist din Timișoara a rămas plăcut surprinsă, primind în darul de cărți pentru biblioteca profesorilor de la liceul nostru un număr însemnat dintre publicațiile Preacucerniciei Tale. Ținem să Vă mulțumim pe această cale pentru interesul care îl purtați și profesorilor de la liceul nostru și suntem păstrându-Vă deosebita considerațiune.

Director

[indescifrabil]

Secretar

[indescifrabil]

Prea Cucerniciei Sale Dlui Dr. Gheorghe Ciuhandu, cons. eparh. Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 7]

⁹⁴² „Foaia Diecezană”, organ oficial al Episcopiei din Caransebeș. A apărut între 1886-1947.

XC. Lupaș Ioan

1.

Seliște⁹⁴³ în 6/19 aug[ust] [1]915

Prea Onorate și iubite Frate în Hristos,

Mă gândesc a răspunde la scrisoarea Frăției Tale din 5/18 l. C., că cea mai bărbătească hotărâre aș ridica cuvântul întru apărarea cauzei stimatei Frăției Tale soții, fiind însumi convins că i s-a făcut nedreptate. Există însă o piedică, a cărei înlăturare nu atârână de loc de mine, și anume: nefiind eu persoană girată înaintea Exc[elenței] Sale⁹⁴⁴, până acum nici o singură dată nu am fost invitat să particip la ședințele plenare ale Consistoriului mitropolitan.

Doar în 2-3 rânduri, dacă s-a întâmplat să nu vie la Sibiu toți membrii consistoriului mitropolitan spre a se ținea ședința plenară în sensul Statutului organic s-a reflectat în grabă, pe cale telegrafică și la participarea mea. Astfel, îmi pare mai mult decât probabil, că nici de datat aceasta nu voi fi invitat, decumva nu se va ivi o necesitate momentană, ca cea incicată mai sus.

Te-aș sfătui însă, ca din bun timp să vorbești cu secretarul N. Zigre, care va face referenda cauzei, ca s-o studieze obiectiv și temeinic și s-o prezinte cu argumente convingătoare.

Apoi dintre asesori: cu Prea Cuvioșia Sa Arhimandritul Dr. Roșca,⁹⁴⁵ Mateiu Voileanu⁹⁴⁶, Lazăr Triteanu, Dr. Ioan Stroia⁹⁴⁷. Pe cei de la Arad îi cunoști mai bine decât mine: Ciorogariu și Goldiș sunt în senatul școlar. Ei însă nu vor putea participa la deciziunea Consist[oriului] metr[opolitan], dacă au votat, când s-a adus deciziunea Consist[oriului] eparhial. Episcopul Caransebeșului ca om cu simț de dreptate cu interes binevoitor pentru toți slujitorii școalei și culturii noastre naționale, de asemenea sper că va sprijini cauza. Poți vorbi și cu d. Braniște. Dorind triumf deplin dreptății, Te salut cu salutare frățească

[ss] Dr. I. Lupaș

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 101, f. 116-117]

⁹⁴³ Ioan Lupaș a fost administrator protopresbiteral la Săliște (1909), apoi protopop (1910-1919), îndepărtat de la Institutul Teologic-Pedagogic "Andreian" din Sibiu pe motive politice, după condamnarea pentru articolul "Toate plugurile umblă...".

⁹⁴⁴ Mitropolitul Ioan Mețianu.

⁹⁴⁵ Roșca Eusebiu, (1856-1944), absolvent al Institutului Teologic din Sibiu și doctor juris de la Budapesta, arhimandrit, profesor și rector al Institutului Teologic-Pedagogic "Andreian" din Sibiu, a publicat mai multe studii și monografii. Deputat congresual și asesor consistorial.

⁹⁴⁶ Voileanu Matei (1852-1933), profesor, publicist, autor de manuale și studii de istorie bisericească. Asesor consistorial în Senatul școlar din 1886. Avea mare influență asupra mitropolitului Ioan mețianu.

⁹⁴⁷ Stroia Ioan (1865-1937), absolvent al Institutului Teologic din Sibiu, urmând apoi Filosofia la Leipzig și Budapesta, unde și-a luat doctoratul. Profesor la Institutul din Sibiu (1894-1901), preot și protopop la Săliște (1901-1908), apoi la Sibiu 81908-1919), ulterior episcop al Armatei (1925-1937).

2.

INSTITUTUL DE ISTORIE NAȚIONALĂ CLUJ
FUNDAȚIUNEA M. SALE REGELUI FERDINAND I

Cluj, la 12 I [1]924

Stimate Amice,

De la începutul anului școlar 1924/5 va funcționa și în Cluj o facultate de teologie ortodoxă.⁹⁴⁸ Sumele necesare pentru plata personalului didactic și întreținerea studenților sunt prevăzute în bugetul min[isterului] de culte pro [anno] 1924.

Într-o consfătuire, ținută la P. Sf. Episcop Nicolae⁹⁴⁹ s-a făcut propunerea să te invităm pe Frăția Ta să iei conducerea acestei facultăți. P. Sf. Sa a declarat că se va îngriji să fie numită și Dna într-un post corespunzător la vreuna din numroasele școli de fete de aici.

Te rog deci să binevoiești a chibzui asupra acestei propuneri [și] a mă încunoștiința despre hotărârea pe care o vei lua. Deocamdată discreția cea mai amicală este necesară, spre a nu mi se face piedici în calea acțiunii la începutul căreia ne aflăm.

Încă o rugămintă: am trimis cererea și actele absolventului școlii normale din Sibiu D[umi]tru Nan ca să fie primit în cursul I teol[ogic] la Arad deocamdată ca elev particular, iar pentru anii II + III ca elev ordinar. Am rugat pe d. director Botiș⁹⁵⁰ să facă propunere favorabilă. Fii bun sprijinește-l !

An nou fericit !

[ss] Dr. Lupaș⁹⁵¹

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 80].

3.

[Arad, 2/15 februarie 1924]

Mult Prețuite Părinte și frate,

Mă iartă pentru tăcerea de atâta vreme. Cinstea ce mi-o faceți Clujenii, m'ă adus în mare perplexitate. La vârsta mea,⁹⁵² după ce o seamă de energii mi le-am

⁹⁴⁸ Institutul Teologic din Cluj a fost inaugurat la 7 decembrie 1924.

⁹⁴⁹ Episcopul Nicolae Ivan al Clujului (1921-1936).

⁹⁵⁰ Dr. Botiș Teodor (1873-1940), doctor în Teologie de la Cernăuți, profesor din 1900 și rector (1918-1938) la Institutul Pedagogic-Teologic din Arad (Academiei din 1927).

⁹⁵¹ Sub antet se află o notă cu creionul a destinatarului: „Numai la Arad nu eram bun de așa ceva [profesor de teologie, respectiv, respectiv (di)rector] ! Ciuhandu”.

⁹⁵² La data respectivă avea 49 de ani (neîmpliniți).

consumat în serviciu administrativ școlar, care m'a împedecat de a mă putea ocupa sistematic cu cartea și de a-mi face o pregătire pentru [o] misiune ca ceea ce mi se îmbie, am refuzat ofertul pentru o catedră dela Cernăuți, mai ales că n'aveam prospecte decât de salar începător (fără gradații), - lucru mare pentru un om cu casă grea.⁹⁵³

Îmi vine prea greu să mă decid deci la perezală pentru ofertul dela Cluj, până nu-mi cumpenesc încă odată serios toate motivele, subiective și obiective și împrjurările între cari aş avea să trăiesc și sălucrez.

Din parte-mi, o mărturisesc sincer: cu trei fete și un băiat pe care îi am, dar căroră știu că nu le vom putea lăsa nici o avere⁹⁵⁴, am un puternic motiv familiar să prefer Clujul, unde aş avea la îndemână tot felul de școale pentru creșterea lor. Să se aleagă cel puțin cu creșterea.

Aceste și alte lămuriri, cari nu pot să însemne deocamdată nici refuz și nici angajament, li-am dat expresiune în București, când am convenit cu P. Sf. Sa Părintele Episcop al Clujului. Acestor lămuriri țin să le adaug acum mulțumirile mele cele mai călduroase, cătră toți cari V'ați gândit la mine, pentru cinstea ce mi-o faceți.

Și, dacă nu V'ați afla om, cu mai proaspete și mai temeinice cunoștințe de carte teologică și mai abil pentru lucrul ce-l doriți, rog avizați-mă: care mi-ar fi, mai departe, *misiunea și situația* materială ce m'ar aștepta în Cluj.

Poate, aş fi mai bine primit la Cluj, decât aici la Arad, unde de 19 ani a trebuit să-mi cheltuiesc energiile, fără a fi bun pentru alta slujbă decât referinția școlară.

Arad, 2/15 febr. 1924

Cu mulțumiri și cu frășesc salut
[ss] Dr. Gh. Ciuhandu

P. S. Auzisem de la P. S. Sa, că doi dintre micuții D-tale zac de scarlatină și că avea știre că li s'a făcut bine. Să deie Dzeu să scape de orice primejdie. Eu sunt pățit în această privință: am perdut acum 8 ani, un băiat, de 6 ani atunci.⁹⁵⁵

[ss] G C

⁹⁵³ I se oferise, după moartea lui Eusebiu Popovici (1838-1922), catedra acestuia de *Istoria Bisericii și Drept canonic*. În concept urma un pasaj suprimat din scrisoarea expediată: "Din acest motiv am gravitat spre referinția mitropolitană unde de asemenea nu am putut ajunge până acum. Îmi ziceam și-mi zic și azi că după premisele funcției mele de asesor referent școlar de aproape 19 ani, azi și pentru asta aş fi mai folositor Bisericii și neamului meu, dacă aş face știință aplicată la viața bisericească, după cum cred că sfinția ta n-ai prins [...pasaj ilizibil, n. n.] aceasta ce o urmăresc prin modestul meu condei. Deci la repezală..." (urmează textul din scrisoarea trimisă). Conceptul la B. E. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 81.

⁹⁵⁴ În concept, pasajul avea următoarea redactare: "dar căroră nu știu de le voi putea lăsa nici măcar cheltuielile mele de înmormântare".

⁹⁵⁵ "Micuții" lui Lupaș puteau fi numai fetele Hortensia (n. 1910) și Marina (n. 1913), căci Semproniu (n. 1908) avea la data scrisorii aproape 16 ani. Copilul lui Gheorghe Ciuhandu mort de scarlatină la 6 ani se numea Viorel (1913-1919).

[A. B. M. Sibiu, *Fond Ioan Lupaș*, nr. 501: Scrisoarea-concept în B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 81-82]

4.

[Arad, 30 decembrie 1925]

Prea Onorate Părinte și frate

Potrivit vorbei de sândul trecut când am convenit, îmi iau voie – nădăduind să nu fiu judecat de rău – să Te rog frățeste: ai bunătatea a face să primesc Anuarul istoric. Îl am pe cel dintâi și pe al doilea și altul nu⁹⁵⁶.

Anticipând mulțumirile mele sincere, adăugând cordiale urări de bine, din prilejul Anului nou, pentru Frăția Ta și întreaga familie.

Arad: 30 dec. 1925

Cu multă cinste:
[ss] Dr. Gh. Ciuhandu

[A. B. M. Sibiu, *Fond Ioan Lupaș*, nr. 502]

5.

[Concept]

[Arad, 29 aprilie 1927]

Dlui

Dr. Ioan Lupaș

ministrul Sănătății și Ocrotirii soc[iale]⁹⁵⁷

București

Domnule Ministru,

Am îndeplinit aproape cinci ani de serviciu preoțesc, benevol, la penitenciarul Tribunalului Arad, făcând o seamă de experinețe, care m-au îndemnat să încerc a concretiza câteva propuneri cu privire la îngrijirea duhovnicească și culturală a Penitenciarului. În chipul acesta am ajuns să scriu în chestiune și să public în revista Sfântului Sinod (Biserica ort. română, nr. 9 din 1923) câteva șire de informație, sub titlul: “Pentru cei robiți și pentru mântuirea lor”, - după cum se vede din tipăritura anexată.⁹⁵⁸

⁹⁵⁶ „A I I N”, I, 1921-1922, Cluj 1922; „A I I N”, II, 1923, București 1924; „A I I N”, III, 1924-1925 a fost tipărit la Cluj în 1926, deci nu apăruse la data scrisorii.

⁹⁵⁷ Ioan Lupaș a fost Ministru al Sănătății și Ocrotirii Sociale în Guvernul Alexandru Averescu între 30 martie 1926 - 3 iunie 1927.

⁹⁵⁸ Gheorghe Ciuhandu, *Pentru cei robiți și pentru mântuirea lor. Chestiunea penitenciarelor*, în „B. O. R.”, anul XLI, nr. 12, septembrie 1923, pp.401-410. Anexa lipsește, fiind probabil în biblioteca lui I. Lupaș.

Tipăritura aceasta, am crezut să fie înaintată de Procuratura de aici, la organele sale de superioritate justițiară, dar n-am nici o cunoștință să se fi încercat ceva mai deaproape pentru realizarea îmbunătățirilor ce se cer.

Cum însă măsurile de această natură intră, poate cu mai mult temei, în sfera de competență a Ministerului ce conduceți m-am hotărât să Vă prezint anexa de mai sus, cu rugămintea respectuoasă: să binevoiți a o învrednici – de ceea ce nici nu mă îndoiesc – de întreagă atenția și solitudinea Dvoastre, luând contactul, ce veți afla de bine cu organele de guvernământ și eventual și legislative, pentru a face să se înfiripeze un serviciu duhovnicesc ca și din a Statului, pentru nevoița din Penitenciarele țării.

Țin să observ, că măsurile pe cari am în vedere să le cer cu privire la robi⁹⁵⁹, sunt numai o parte din ceea ce ar trebui să se facă sub raportul ocrotirilor sociale, și cu privire la orfelinetele, asilele și spitalele, mai ales din orașe mari, în cari se află mai multe sau aproape toate aceste categorii de așezăminte fulantropice, de cari Biserica și Statul prin împreună lucrare fiecare din al său punct de vedere, trebuie să-și deie obolul îngrijirii de cei nevoiași.

În vremea când eram referent suplinitor la secția bisericească mitropolitană din Sibiu, am propus și s-au luat măsuri pentru trecerea acestor așezăminte în câte-un tablou, pe eparhii, și pentru ca să se poarte grije duhovnicească de locatarii acelor instituțiuni. Dar m-am convins că, în lipsa unor măsuri de natură organizatorică-legislativă și de dotație din partea Statului, pentru a asigura și dotări posturi stabile de preoți pentru asemenea așezăminte nu se poate face nimic mai de seamă.

La tot cazul, am convingerea că și Dvoastră, atât ca ministru, cât mai ales că pentru că veți simți că este ceva de făcut pentru organizarea serviciului din institutele filantropice, cari, odinioară în trecutul Bisericii Răsăritului, erau așezăminte de forță, cari exprimau în chip practic și real credința și dispoziția religioasă a acelei lumi de demult, pe care ar trebui s-o readucem între noi, măcar în parte, prin reînvierea purtării de grije de cei nevoiași. Căci, doar aceasta o cere și umanismul nostru avansat de astăzi.

Cred, prin urmare, că ar fi bine să se facă următoarele două lucruri, acum pentru început:

1. Să binevoiți a cere de la Mitropolia din Sibiu, pentru a le cunoaște, măsurile de Consiliul mitropolitan în chestia serviciului la instituțiile filantropice: spitale, orfeline, asile, penitenciare [sic!], precum și un tablou despre așezămintele de acest fel din Mitropolia Ardealului.

2. Să binevoiți a Vă lua informații pe calea cum aflați de bine, despre așezămintele similare și din restul țării. Având materialul informativ despre întreaga țară ar urma, cred eu, să propuneți votarea unei legi în consonanță cu privire la serviciul de sub întrebare, ărin ceia ce s-ar crea baza absolut

⁹⁵⁹ Deținuți (ardelenism arhaic).

indispensabilă, pe care s-ar putea apoi clădi celelalte măsuri și îndatoriri, cari ar intra în atribuțiile Bisericii și ale Statului.

Sunt sigur, Domnule Ministru, că înfăptuind o bună purtare de grije – în cele suflești și culturale – cu privire la așezămintele din chestiune, veți fi săvârșit o operă foarte salutară pentru țară și plăcută lui Dumnezeu.⁹⁶⁰

Arad, 29 apr. 1927

Cu mult respect
[ss] Gh. Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 225-226]

6.

[Arad, 25 iunie 1929]

Prea Cucernice Părinte Profesor,

După avizul ce-l primii, sunt bucuros și de un alt termin, pe care mi l-ai da, când să putem sta de vorbă, - de ex. în decursul zilei de mâne.

Aș fi și mai bucuros, dacă mi-ai face marea plăcere și cinstea de a călca pragul casei mele (str. Românului, nr. 11, etaj, în colț)⁹⁶¹. Cu acel prilej aș putea să arăt și niște manuscrise, pe cari – contra oarecari condiții – le-aș pune la dispoziția Universității [din] Cluj, spre studiere.⁹⁶²

Îi grăisem de ele, acum câțiva ani, și Dlui Pușcariu⁹⁶³.

Arad: 25 Iunie 1929

Cu frățesc salut,
[ss] G. Ciuhandu

P. S. Pot primi avizul, ori acum ori mâne, înainte de masă, la Consistor⁹⁶⁴, - telefon 450⁹⁶⁵.

[A. B. M. Sibiu, *Fond Ioan Lupaș*, nr. 503]

⁹⁶⁰ Demersul lui Gheorghe Ciuhandu n-a avut umare; Ioan Lupaș, chiar dacă ar fi dorit să acționeze în sensul respectiv, n-ar fi avut timp, Guvernul al cărui membru era căzând la 3 iunie 1927. Chiar și la penitenciarul din Arad, capela a fost inaugurată doar în 1947, anul morții lui Ciuhandu, care oficiase într-una improvizată (vezi "Biserica și Școala", LXXI, nr. 18 din 27 aprilie 1947, p. 131). Publicăm conceptul, pentru că scrisoarea originală a rămas probabil în arhiva Ministerului, neaflându-se în Fondul Ioan Lupaș de la Mitropolia Ortodoxă a Ardealului.

⁹⁶¹ Ioan Lupaș se afla la Arad ca președinte al comisiei de bacalaureat.

⁹⁶² Nu cunoaștem despre ce manuscrise era vorba, probabil documente în legătură cu istoria bisericească arădeană, poate cărți liturgice.

⁹⁶³ Sextil Pușcariu (1877-1948).

⁹⁶⁴ Aflat în clădirea Episcopiei.

⁹⁶⁵ Însemnare a lui Ioan Lupaș între text și dată: "Miercuri 26 VI la ora 6 p. m."

7.

[Arad, 27 noiembrie 1930]

Prea Cucernice Părinte Lupaș,

Am vorbit cu prietenul Dragomir⁹⁶⁶, care și-a dat învoirea să utilizez, într-o broșură pentru Maramurăș, articolele rezumative ale Frăției Tale din “Cuvântul”. Dragomir spunea, că nu ar avea răgaz să înfirișeze o broșură pentru popor din cele 2 volume ale sale⁹⁶⁷. Rămâne deci să facem, noi doi, ce-om putea. Te rog deci frățeste, ai bunătatea de-mi trimite materialul, cât mai degrabă, ca să-l pot tipări în broșură, cu o mică introducere, localizând chestia pentru Maramureșeni. Aș dori să ajungă la ei, încă ‘nainte de Crăciun, ca iarna aceasta să “fermenteze” chestiunea, până la toamnă, când am de gând să mergem acolo cu Congresul preoțesc⁹⁶⁸, - de nu s’ar ivi dificultăți în cale.

Arad: 27 nov. 1930
salut.

Cu respectuos și frățesc

[ss] G Ciuhandu

[A. B. M. Sibiu, *Fond Ioan Lupaș*, nr. 504]

8.

[Arad, 20 septembrie 1933]

Prea Cucernice Părinte și frate,

La începutul acestei luni, a fost p’aici prof. univ. Dr. L. H. Grondijs⁹⁶⁹ din Haga, dorind să aibă contact și să iee informații despre starea Bisericii noastre în raport cu catolicii, special uniții, spre a le utiliza apoi, în publicistică.

Avea de gând să meargă și la Cluj, dar n’a ajuns. Așa fiind, spunea că va fi bucuros să iee contact măcar în scris, cu informatorii ce i-aș putea recomanda. I-am pomenit de numele P[rea] C[ucerniciei] Tale și a Păr[intelui] Ghibu, cari sunteți îndemânatici (nu ca mine) în l[imba] germană etc. E un olandez protestant, care a

⁹⁶⁶ Silviu Dragomir (1888-1962).

⁹⁶⁷ Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a Românilor ardeleni*, vol. I Sibiu 1920, vol. II Sibiu 1930.

⁹⁶⁸ Congresul Asociației “Andrei Șaguna” a preoților ortodocși din Ardeal și părțile ungurene, prezidate din 1922 de Gheorghe Ciuhandu nu s-a ținut în 1931 în Maramureș, ci la Alba Iulia (24-25 noiembrie), cf. Gheorghe Ciuhandu, *Gânduri de reorganizare profesională unitară a preoțimei din Patriarhia română*, Arad, 1942, p. 13, iar el a renunțat probabil la broșura proiectată.

⁹⁶⁹ Grondijs, L. pastor și profesor olandez. Nu deținem alte date.

fost la Bodrog (M[ănăști]-re) și a trecut și la m[ănăști]-rile din Jugoslavia, cu gând de studii relativ la pictura lor.

Mi-am luat voie să-i dau adresa P[rea] C[ucerniciei] Tale și a Păr[intelui] Ghibu – pe a lui Dragomir⁹⁷⁰ o avea deja ! – spunându-i că, mai ales că știți nemțește, sunteți cei mai indicați pentru a-i sa unele informații. L-am petrecut la M[ănăști]-rea Bodrogului, unde s'a simțit foarte bine, și trăgea la Cruci ortodoxe. Soția-sa, o ucrainiancă, și fiică-sa sunt ortodoxe; cea din urmă botezată de mitr[opolitul] Evghenie⁹⁷¹.

Cred [că], e un bun prilej, - dacă Vi s'ar adresa, - de a plasa niște informații în apus, cu privire la "patimile" noastre de la catolici.

Arad: 20 sept. 1933

Cu frățească dragoste
[ss] G Ciuhandu

[A. B. M. Sibiu, *Fond Ioan Lupaș*, nr. 505]

9.

[Carte poștală]

[Arad, 3 decembrie 1935]

P[rea] C[ucernice] Părinte Profesor !

Întâi de toate, sincerele mele mulțumiri pt. frumoasa dare de seamă despre lucrarea mea⁹⁷². Primii chiar o scrisoare de la Secretariatul Academiei Române, căreia îi trimisese cererea pentru premiarea acelei lucrări și mi se cere: să arăt, la care premiu țin să concureș. I-am cerut dlui secretar seria premiilor, pe care Frăția Ta, cred le cunoști. Și așa Te rog mult: dă-mi sfat, pentru care premiu să mă pronunț ? Eu am dat cererea în termeni generoși numai⁹⁷³. N-am ajuns să trimit în termenul ce proiectasem, din motive grele, ce le aflasem la Oradea⁹⁷⁴ și nu pot să le spun decât verbal, la convenire. Dar trimit ceva iarăși la "Lupta" (de silă), dacă Presa din București ne ține sub "carantină".

⁹⁷⁰ Silviu Dragomir, autor și el al unor scrieri polemice la adresa catolicismului, mai ales monumentală *Istorie a desrobirii...*, dar și altele, cum *Nedreptățirea elementului ortodox în Ardeal*, București 1930.

⁹⁷¹ Evloghie, mitropolit ortodox, poate din Polonia sau Cehoslovacia; nu deținem alte date.

⁹⁷² Ioan Lupaș, *Gheorghe Ciuhandu, Episcopii Samuel Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din istoria Românilor crișeni 1930-1840, Arad 1935*, în „A. I. I. N.”, VI, 1931-1935, pp. 619-621.

⁹⁷³ Lucrarea a fost înscrisă, probabil la consiliul lui I. Lupaș, pentru premiul "Gheorghe Asachi" din 1936 (25 000 lei), însă a fost respinsă (premiul l-a primit un oarecare Preda Fundățeanu !), totuși i s-a atribuit premiul "Neuschotz" de 3 500 lei (cf. „A. A. R.”, Dezbateri, LVI, 1935-1936, pp. 25, 203, 206), credem că datorită influenței lui I. Lupaș.

⁹⁷⁴ În legătură cu problema succesiunii la scaunul episcopal de la Arad, vezi scrisoarea următoare, expediată în aceeași zi cu această carte poștală.

Arad: 3 Dec. 1935

Cu frățesc salut și înc'odată mulțumesc

[ss] G Ciuhandu

[Adresa]: P[rea] O[noratului] Domn

Dr. Ioan Lupăș

profesor univ.

Cluj

[A. B. M. Sibiu, *Fond Ioan Lupăș*, nr. 506]

10.

[Arad, 3 decembrie 1935]

P[rea] C[ucernice] Părinte Profesor !

Se apropie ziua alegerii de Episcop la Arad. În tot intervalul de la 15 Octomvrie încoaci, presa a avut atitudine caracteristică în cauză. Unele gazete dela București ne-au ținut mereu sub focul apostrofărilor de “regionalism”⁹⁷⁵. Altele, între ele și marele cotidian de propagandă națională “Universul”⁹⁷⁶ – au ignorat chestiunea și și-au închis coloanele de cătră cei care ar fi fost dorit să deie oarecare lămuriri în cauză. E izbitoare atitudinea aceasta mai ales dacă o punem în alăturare de cazul similar al alegerii pentru scaunul de episcop al Cetății Albe. Atunci marele cotidian dela București nu au văzut și ne-au muștrat “regionalismul” basarabean, care era de altfel o justă dorință, realizată mai apoi întocmai⁹⁷⁷. Iar noi cei dela

⁹⁷⁵ Gazeta “Credința” din 21 octombrie 1935, prin pana lui Manea Popescu mai ales, îi acuza pe ardeleni și arădeni de “regionalism” (respectiv pe Mitropolitul Nicolae Bălan și pe Andrei Magieru), fiind de fapt vorba de un “lobby” mascat pentru Tit Simedrea (1886-1971), fost director al cancelariei Sfântului Sinod (1923-1925), atunci arhieru vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor (1926-1935). Sub semnătura lui Gheorghe Ciuhandu s-a publicat în replică un comunicat al deputaților arădeni ai Congresului Electoral Bisericesc, în care se respingeau acuzele, cerându-se presei să nu mai găzduiască astfel de atacuri (*Jarăși pentru scaunul episcopesc al Aradului*. - *Un comunicat* - [datat 21 octombrie 1935], în “Bis. și Șc.”, LIX, nr. 43, 27 octombrie 1935, p. 6). Asociația clerului “Andrei Șaguna”, filiala Arad, s-a solidarizat cu poziția deputaților eparhiali la adunarea din 25 noiembrie 1935 (*Ibidem*, nr. 48, 1 decembrie 1935, p. 5).

⁹⁷⁶ “Universul”, ziar înființat în 1881 de Luigi Cazzavilan, aflat la acea dată în proprietatea și sub conducerea lui Stelian Popescu, care îi imprimase o linie naționalistă, de dreapta, de care se apropia și opțiunea politică a lui Gheorghe Ciuhandu; avea cel mai mare tiraj în epocă și influența sensibil opinia publică.

⁹⁷⁷ La 20 octombrie 1933 Dionisie Erhan (1868-1943) a fost ales episcop de Cetatea Albă-Ismael. El fusese vicar al Arhiepiscopiei de Chișinău din 1918, apoi locțiitor de episcop al eparhiei Cetatea Albă-Ismael (1932-1933). Alegerea a fost anulată de Sfântul Sinod, întrucât candidatul nu avea pregătirea teologică cerută de noua lege de organizare a B. O. R. În urma susținerii locale, Dionisie Erhan a fost recunoscut episcop și înscăunat la 15 mai 1934 (vezi “Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 44, 29 octombrie 1933, p. 8 și Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, Ediția a doua, revăzută și întregită, București, 2002, pp. 173-174).

Arad nu mai răzbirăm de a ne transpune peste cercul de fer al carantinei cotidianelor bucureștene, - carantină care mâne poate fi aplicată altor provincii.

O singură dată și numai în nrul dela 23 Noemvrie al “Luptei”⁹⁷⁸ am reușit cei de aici să ni-se primească informații, întregi și autentice, despre starea de spirit din Eparhie și despre motivele noastre, cari ne-au strâns în jurul P[rea] Sf[in]ției Sale Andreiu Crișanul.

Nu ne rămâne deci, decât pe această cale, anexându-Vă nrul în chestiune, să Vă rog din încredințarea celor ai noștri [sic], să ne aveți în toată dragostea pentru ziua de 10 Decemvrie, sprijinindu-ne cu votul P[rea] C[ucerniciei] Voastre⁹⁷⁹ și al acelora, pe cari iați [sic] mai putea aduce alături de noi la vot dintre electorii de ori unde.

Membrii localnici ai Adunării noastre eparhiale au hotărât azi, ca noi toți să ne întrunim Luni în 9 Decemvrie c[urent], la ora 18 și 30’ la “Modern”⁹⁸⁰, pentru consultare.

Cu aceasta am onoarea să Vă rog tot odată cu toată încrederea: să binevoiți a participa la aceea consfătuire, întrucât sunteți, cum și credem, de acord cu noi.

Arad, la 30 Decemvrie 1935

Cu mult respect:
[ss] G Ciuhandu

P. S. Trimit un interview direct la București.

[A. B. M. Sibiu, *Fond Ioan Lupaș*, nr. 507]

11.

[Carte poștală]

[Arad, 12 decembrie 1935]

Cinstite Părinte !

Aș dori să știu de a-i [sic] remarcat, sau nu, prezența – în reședința mitropolitului, de iarnă, dela Sibiu - a unei mici icoane de episcop, aflătoare în camera din stânga a anteșambrei. Cred, că e unul din episcopii sibieni – resp[ective]

⁹⁷⁸ *Ultime informații*, în “Lupta”, XIV, nr. 4228, 23 noiembrie 1935, p. 5, articol neutru, informativ, despre viitoarea alegere de episcop din 10 decembrie.

⁹⁷⁹ Ioan Lupaș, în calitate de deputat în Congresul Național Bisericesc, era membru de drept al Colegiului Electoral, potrivit Legii și Statutului de organizare a Bisericii Ortodoxe Române din 6 mai 1925. Mai aveau drept de vot delegații eparhiei vacante, decanii/rectorii Academiei Teologice și câțiva înalți demnitari ai Statului, cu condiția de a fi ortodocși. Dacă a fost prezent, probabil că Lupaș a votat în sensul solicitat de Gh. Ciuhandu, fiind un apropiat al acestuia și al Episcopului Roman Ciorogariu, cei mai de seamă susținători ai lui Andrei Magieru.

⁹⁸⁰ Sală de spectacole și întruniri din București.

ardeleni – din veacul XVIII. Și nu știu: care, anume ar fi episcopul acela: de e Chirilovici⁹⁸¹ ori Nichitici⁹⁸². Nu-mi găsesc notița făcută pe vremuri. Mă interesează chestia, deoarece de tablourile, pictate, ale celor doi episcopi ardeleni, am dat la o mănăstire din Banat, astă vară. Le și am în copii fotografice și-mi rezerv să le utilizez la timp potrivit în vr'o lucrare. Nu-mi aduc aminte să fi văzut, cândva și undeva, reproduse, cele două înfățișări, ale celor doi episcopi menționați. Ai bunătatea de a-mi face plăcerea cu cecece mi-ai putea comunica în cauză, în special despre icoana de la Sibiu.

Arad

12 Dec. 1935

Cu toată dragostea și cinstea,
[ss] G Ciuhandu

[P. S.] Trimit interviu direct la București.

[Adresa:] P[rea] C[ucerniciei] S[ale]

Lupaș
prof. universitar
Cluj

[B. M. Sibiu, *Fond Ioan Lupaș*, nr. 508]

XCI. Lupaș Ștefan⁹⁸³

1.

Wien IX, Pension Wiene Heim, Garhizonsg 7

23 Apr[ilie] 1929

P(re)a O(norate) și Mult iubite Părinte Consilier

În prețioasa Dv. Scrisoare găsesc și rândul în care se spune că sunt căutați umerii tineri, căci poveri sunt de pus pe ei. Dar iată, sunt tocmai în căutarea ardentă și sunt cu frică în sân că n-o s-o iau pe cea mai potrivită.

⁹⁸¹ Chirilovici Sofronie (17 - 17), cleric sârb, vicar ortodox de Buda, numit episcop ortodox al Transilvaniei de Maria Teresia (prin rezoluție la 12 ianuarie și decret la 1 martie 1770), instalat în 1771, a păstorit până în 1774, când a fost numit episcop de Buda.

⁹⁸² Nichitici Ghedeon (1736-1788), cleric sârb, numit episcop ortodox al Ardealului de Iosif al II-lea la 30 septembrie 1873, întronizat în 1784, a păstorit până la moarte. Cunoștea limba română, fiind anterior protopop de Abrud, egumen al mănăstirii Sârba și vicar al Bucovinei.

⁹⁸³ Lupaș Ștefan (1905-1964), născut în Miersig (j. Bihor), a absolvit cursurile Liceului „Emanoil Gojdu” din Oradea și a studiat teologia la Cernăuți, unde, în 1929, și-a susținut doctoratul. Și-a continuat studiile la Viena, under a efectuat cercetări în arhivele vieneze. A fost profesor de istorie bisericească la Oradea, Arad, Timișoara și Sibiu. Între 1946-1952 a predat istoria bisericească la Sibiu.

Pentru mine, începător prea puțin versat, aceasta e teama cea mai grea: fixarea temei și limitarea terenului de lucru.

Îmi fixasem să culeg din Arhiva de aici documentele de la data de unde a lăsat-o Reli⁹⁸⁴ sau finea sec. 18 până la Șaguna, dar P. S. Roman mi-a atras atenția că acest teren a fost exploatat de Sădean⁹⁸⁵. I-am cerut Dlui Dir(ector) Botiș scrierea lui Sădean despre Gh. Lazăr⁹⁸⁶ și anuarul 1916-1917⁹⁸⁷ unde sunt utilizate documentele din această epocă, dar încă nu le-am primit.

Actele vechi din care-i teza mea⁹⁸⁸ ce ați primit-o, le-a copiat chiar anul acesta Dr. A. Veress (prin martie)⁹⁸⁹. Acolo și dealtfel nu mă bag fiindcă cele mai multe s-au publicat deja și eu nu prea cunosc colecțiile și mai puțin literatura și nici n-o am la dispoziție ca să pot controla. Iar să descifrez cu greutate acte pe care le găsesc și în țară clar tipărite n-aș dori.

Despre această grijă i-am trimis câteva întrebări d-lui Lupaș, dar încă nu mi-a sosit răspunsul. Am început să copiez actele anului 1810 unde m-a interesat, e dosarul lui Lazăr⁹⁹⁰ și raportul lui Vulcan⁹⁹¹ despre cler și școale.

Apoi copiez 1809 și voi merge așa nu știu până unde înrăit și pe urmă voi lua iar de la 1810 înainte până la 1846.

Seara când vin din Arhivă sunt rupt de oboseală. Cursurile n-au început încă de-abinelea, dar le și neglijez. La teatru merge o seară 15 șilingi, la Operă și mai mult și obosit cum rămân de peste zi nu mă duc. Așa că mă puteți considera un băiat sânguincios.

În actele anului 1809 găsiți în indice niște treceri de Valahi uniți la Ortodoxie. Măine capăt actele respective.

Vă servesc bucuros dacă îmi indicați că aveți nevoie de vre-un an pentru lucrările ce preparați.

⁹⁸⁴ Reli Simion (1882-1945). S-a născut în 1882 în Pătrăuții de Sus (jud. Suceava), studii superioare la Viena, doctor în Teologie (1928), profesor de Istorie bisericească la Facultatea de Teologie din Cernăuți, iar din 1929 director al Arhivelor Statului din Cernăuți. A publicat: *Politica religioasă a habsburgilor față de biserica ortodoxă română în sec. al XIX-lea (în lumina unor acte și documente inedite din arhiva Casei și Curții imperiale din Viena)*, Cernăuți, 1927, 117 p.; *Din viața religioasă și bisericească a Sucevei în secolele XVII-XIX*, Cernăuți, 1931, 38 p.; *Biserica ortodoxă română din Maramureș în veacurile trecute*, Cernăuți, 1938, 254 p.

⁹⁸⁵ Este vorba de Sădean Avram (1880-1914).

⁹⁸⁶ Avram Sădean, *Date nouă despre Gheorghe Lazăr*, Arad, 1912, 32 p.

⁹⁸⁷ "Anuarul Institutului pedagogic-teologic gr. ort. român din 1916-1917", Arad, 1917, în care Iacob Lazăr a publicat documentele rămase de la Sădean.

⁹⁸⁸ Ștefan Lupaș, *Catolicismul și românii din Ardeal și Ungaria până la anul 1556*, în "Candela", an. XXXIX, 1928, nr. 11-12, pp. 352-396; an. XL, 1929, nr. 1-2, pp. 86-143 (extras, Cernăuți, 1929, XV + 103 p.)

⁹⁸⁹ Vereș Andrei (1868-1953). A publicat *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I-XI, București, 1929-1936.

⁹⁹⁰ Gheorghe Lazăr (1779-1823).

⁹⁹¹ Samuil Vulcan (1758-1839), episcop unit de Oradea.

Vă mulțumesc foarte mult pentru *Patronatul*⁹⁹², fiind tot pe drumuri nu mi-o cumpărasem încă. Am văzut o lucrare a Dv. Despre dezvoltarea unirii după Unirea oficială din sec. 18. Mi-a plăcut mult concepția.

Am fost înainte de Paști la Marghita unde aveți o rudă măritată după primnotarul Rujea. Le-am promis că Vă voi vizita (și aveam de gând să merg la Dv înainte de a veni, așa mă sfătuiseră și P.S. Roman) dar acasă după Paști am căzut într-o gripă și n-am putut să risc mai multe drumuri.

Cu respectuoase complimente

Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *Fond Ciuhandu*, dosar 36, f. 27-28]

2.

[Viena]

Părinte Referent

Vă scrisesem că am cerut rezultatele muncii lui Sădean de la Dl Director Botiș, care m-a și satisfăcut prompt; nu trebuia să Vă faceți cheltuieli cu aceasta, mai ales că anuarul trimis conține sublinieri cari Vă sunt poate de folos.

Trecerea la ortodoxie e în Comitatul Huniedoara la 1809, Cancelaria ardeleană cere pedepsirea judecătorului Sig Kenderesi care ar fi ușurat trecerea. E actul 1672 St. R. Raportul lui Bob poate conține mai mult, nr. 1927/808 încă nu-l am.

Mi se pare că despre unirea din jud. Arad mijlocită de Vulcan la 1834 la Minyad, Niagra, Ignești, Szebezsanyi, Berindia, Kertes, Rossia, Revetiș, Boksig, Gurba, Chereluș și Keresztmenes ați publicat ceva.⁹⁹³ Am aici un act 5142 St. R. Actul lui Vulcan din Cabinet Arhiv. O să vi-l trimit. De-ale lui Vulcan am multe acte. Am un voluminos raport scris cu mâna lui în latinește cum s-ar putea aduce neuniții la cultura din 1810. Acum copiez un act de 80 pagini folio (între care cererea protopopilor e în slavonește, nu știu ce-o să fac cu ea) despre încercarea de unire din 1797. Știu că Lupșa a scris despre ea dar nu știu în extensiune a utilizat acest dosar de aceea mi-l copiez.

Rescriptum Declaratorium din 1777 (paremi-se) e și mai mare 85 pagini folio, iarăși știu că l-a publicat Tincu-Velia⁹⁹⁴ sau cine, dar iară din lipsă de informații mai precise și mai bine mi-l copiez și acesta.

⁹⁹² Este vorba de lucrarea lui Gheorghe Ciuhandu, *Patronatul ecleziastic ungar în raport cu drepturile Statului român. Studiu istoric-statistic și politic bisericesc*, Arad, 1928.

⁹⁹³ Vezi: Gh. Ciuhandu, *Urgia unionistă din județul Aradului și reacțiunea ortodoxă în anii 1834-5. Pagini din istoria diecezei Aradului*, Arad, 1924.

⁹⁹⁴ Nicolae Tincu-Velia (1816-1867), preot, notar consistorial și profesor de teologie la Vârșeț. A scris *Istoria bisericească politico-națională*, Sibiu, 1865.

Ca un neorientat încă mi-am luat o metodă de tot primitivă: copiez tot ca o mașină.

Mi-am restrâns deocamdată timpul 1796-1846, dar dacă îmi va ajunge îmi voi procura copia tuturor actelor 1761-1846.

Și pe urmă acasă, dacă voi avea vre-o dată interesul să scriu ceva le voi studia, resp(ectiv) voi studia literatura acestui timp., dacă nu, le voi folosi la curs.

Stau până șa 1 Aug(ust) aici. I-am scris P(rea) S(fințitul) Roman⁹⁹⁵ că nu vreau să mă duc la apus, ci daici după o pauză de vară (1-15 Aug) să merg la Budapesta. Nu mi-a răspuns încă. Nu găsesc rost să-mi pierd vremea și forța învățând englezește – într-o lună nici nu poți – odată ce m-am înfipt – fără voie – în studiul istoriei bisericii române, unde literatura engleză nu contribuie cu nimic, că la Academie sunt silit să propun și alte materii, nu înseamnă că mă specializez și la acelea.

Cazurile în legătură cu unirea le urmăresc cu toată cuvenita atenție, știu și eu că acest capitol e cel mai important în ist. Bis. Rom. Si pentru ardeleni cel mai de interes.

Deocamdată socotesc Staats Rathul, Cabinet Arkiva n-o cunosc, dar am să cer actul Dv. Despre Vulcan și Vi-l trimit.

Vizita mea o veți avea la toamnă neîntârziat. N-am văzut încă Aradul și nici biblioteca Dv.

Respectuoase salutări

Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 25-26]

3.

[Viena, 28 iulie 1929]

Părinte Referent

Dacă aveți posibilitatea să-mi indicați vre-o înlesnire cu privire la plasarea mea la Budapesta, vre-un sălaș eftin curat și în loc potrivit, Vă rog să aveți bunătatea să-mi dați această informație. În Viena am făcut prostia să stau scump și incomod în pension, în loc să-mi fi luat, pentru așa de lung timp, cameră cu luna.

Cu copierea documentelor nu mai am spor decând am isprăvit cu paralele, și nu mai pot da nimic la copiat, ci mângălesc totul cu mâna mea. Astfel nici duplicate nu pot face.

Mă bucur nespuse de mult că-mi deschideți speranța să văd scumpele documente publicate. Eu nu țin să fiu autor și dacă P. S. Episcop nu-mi va cere teza de abilitare la Academie⁹⁹⁶ voi fi foarte bucuros, căci trebuie adunat și dat la lumină

⁹⁹⁵ Este vorba de Roman Ciorogariu, episcop al Oradiei.

⁹⁹⁶ Este vorba de Academia Teologică din Oradea unde funcționa ca profesor.

cât mai mult material, să aibă la dispoziție toți cei ce vor fi siliți, că eu acum trei ani, să facă cursuri de istoria bisericii române la teologi după manualul Dlui prof. Iorga, cum se face de altfel și la Cernăuți.

Nu pomeniți nimic de Dl. Prof. Lupaș în planul Dv. Dânsul are copia tuturor documentelor ce le-a găsit demne de atenție în Arhiva de aici până la 1848, numai vremea de a le publica îi lipsește. Multe documente nepublicate pare să aibă și Dragomir tocmai privitor la Arad.

Actele bihorenilor cu Vichentie Ioanovici pe cât știu și le-a copiat din Budapesta (spunea că dintr-o ladă unde erau aruncate ca netrebnice) Dl. Prof. la Liceul Gojdu, Damaschin Ioanovici și la Paști mi-a arătat un vraf de caiete: manuscrise spre a fi publicate într-o sinteză.⁹⁹⁷

Am să caut însă și eu în indicii anilor respectivi, și Vă mulțumesc de osteneala ce V-ați luat de a-mi atrage atenția asupra lor.

Am lista actelor ce și-a copiat domnul prof. Lupaș de la 1761 până la 1800, sunt însă puține, dânsul a spicuit numai. A ales desigur acte interesante, dar totodată a dat atenție specială ținutului Săliștei.

Unele din ele mi le voi copia și eu pentru cursul meu, dacă voi avea vreme. Anii câți mi-am copiat până acum i-am copiat complet, nici un act n-am omis. Am copiat astfel anii 1796-1834 tot ce se referă la bis. rom. ardeleană și puține din Bucovina (un dosar cu tema: Începuturile facultății de Teol. Din Cernăuți) și Muntenia (Dos. Filitti⁹⁹⁸) și Dalmația (Unirea)⁹⁹⁹.

Voi căuta acte despre Nestor Ioanovici, dar îmi pare rău că n-ați binevoit a preciza, până când să Vi-le trimit. În orice caz ce am găsit la Viena veți avea încă în Septemvrie.

Unul avui posibilitatea să Vi-l alătur aici.

Conflictele cu catolicii am vre-o 20-30 de acte extrem de interesante, între ele și din dieceza Arad. Vi le voi pune la dispoziție în octomvrie, după întoarcerea mea în țară. Eu nu știu dar cred că nu e mare defect cî de la o vreme încoace nu mai copiez toate documentele întregi ci mai fac și regeste. Cred că se pot publica și așa.

Primiți Vă rog Părinte Referent salutul meu respectuos.

Viena 28 iulie 929

St. Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 29-30v.]

⁹⁹⁷ A publicat: *Câteva momente din lupta pentru episcop român la Arad* ("Rev. T.", 1916, nr. 9-20) și *Zile triste din viața lui Moise Nicoară* ("Bis. și Șc.", an. XLII, 1918, nr. 1, 6-13, 17).

⁹⁹⁸ Dositei Filitti, episcop al Buzăului (1787-1793), din 1793 mitropolit al Ungrovlahiei, până în 1810 când este înlăturat din scaun, sfârșind în surghiun la Brașov în 19 octombrie 1825. Despre a publicat: *Destituirea și petrecerea în Ardeal până la moarte a mitropolitului Ungrovlahiei Dositei Filitti*, în "R. T.", an. XV, 1930, nr. 7-8, pp. 318-326.

⁹⁹⁹ Documentele au fost publicate de Ciuhandu în lucrarea, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din istoria românilor crișeni (1830-40)*, Arad, 1935.

4.

[Carte poștală]

Viena, 24 august 1929]

P(rea) O(norate) Părinte Referent

Am întrebat prin direcția Arhivei de aici pe cea din Budapesta, dacă pot consulta Laveltarul. Răspunsul e negativ. Comisarul de aici declară că arhiva din Budapesta nu dă bucurios autorizație de a consulta actele supușilor statelor succesoriale dar că dacă vreau pot să fac cerere.

Așa stând lucrurile, rămân în Viena până la 20 Sept(embrie)și B(uda)pesta o voi vizita-o numai ca pasager.

Despre N(estor) Ioanovici St. R.4079-829 des ung Vklers Reviczky v 29 Iuly, Resol.: Episcopis gr. n. u. St. Stancovici Max(im) Manuilovici, G. Chanislav et N. Ioanovits percepționen fructum ex eorum eppatibus provenientium a 1 Febr. 1829 concedo. Baden 9 Aug. 829 Eh. Ludwig.

St. R. 1166-1830.....[n. n. indescifrabil]

Respectuoase salutări
Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 27, f. 9]

5.

Viena [septembrie 1929]

Părinte Referent

Vă scrisesem că până la 1 sept. Nici la un caz nu părăsesc Viena. După ce îmi spusese Dl. Sassu de la Legație că la Budapesta n-au românii acces la Arhivă mă hotărâsem să plec într-acolo abia la 20 sept. Acum după intervenția și comunicarea Dv. Pentru care Vă mulțumesc foarte frumos, am rămas asupra datei de 6 septembrie. Schimbarea la această dată se poate să fac doar, prin amânare, așa că până la ce veți binevoi a-mi scrie tot la Wien, Minoritenplatz 1.

Prea Sfințitul Episcop mi-a lăsat mână liberă să stau unde vreau, cu o singură imunitabilă condiție: nainte de 30 sept. 1929 n-am voie să măp reîntorc în țară.

Acum e deschisă arhiva numai între 9 ½ și 3. Așa că în acest Urlaubzeit (5 Aug. – 31 Aug.) pot lucra numai 4 ore pe zi. Îmi reținusem actul de peste 100 pagini coala din care vă trimit aici ceva despre N. Ioanovici¹⁰⁰⁰ să-l dau la copiat după ce-mi va sosi leafa pe august, dar fiindcă leafa nu sosește m-am apucat să-l

¹⁰⁰⁰ Nestor Ioanovici, episcop al Aradului (1829-1830).

copiez. Îmi răpește singur peste o săptămână. Eu nu știu despre Micoară¹⁰⁰¹ decân că e patronul liceului din Arad. Istoria lui m-a emoționat, e măreață face o jalbă așa de bogat amănunțită, cere ajutor pentru acoperirea cheltuielilor, dar în loc de ajutor i se interzice și să colecteze printre români, recalitrând e închis în temniță arătând prea adânc mâhnire e declarat nebun.

Asemenea documente (cred că multe sunt publicate fără știrea mea, dar n-am încotro) sunt în stare să mă ținuiască până la un nou surmenaj de masa Arhivei. Planurile dumneavoastră de publicare, n-au nevoie să fie stimulent dar îmi sunt mângâiere. Ca de altfel foștii colegi îmi trimit versuri că șoarecii de la arhivă i-au ros pana cea activă și desigur că e și multă deșertăciune să te îngropi în hârtoage prăfuite, când ai putea să-ți vezi de treabă ca alții mai practici.

Dumneavoastră însă Vă previn să nu puneți mare nădejde în succesul muncii mele din această vară, mai ales de acum înainte, cum nu vreau să mă întorc esofat la jugul celor 14 ore săptămânal + slujba de prefect foarte puțin voi putea scoate. Și nu va fi un regret căci nu o pot duce până la 1846 sau 48 decât cu K. A. Cu St. R. trebuie să rămân la 1834. Așadar complet voi avea numa: 1796-1834. Duplicat v-am scris că nu mai am, căci scriu cu mâna tot. Vă trimit unul mai vechi, pe care l-a fușerit Reli.¹⁰⁰²

Actele câte le am nu încap într-o geantă mare, fac un cufăraș.

Îndată de sosire la Oradea, așdar, încă în prima jumătate a lunii oct. Vi-le duc în persoană și Vi le dăruiesc cu toată plăcerea și fără reținere decât ca după Paști să le pot folosi la partea respectivă din cursul meu de la Academie. N-am pretenții la nici o reținere, pentru mine a fost un exercițiu studentesc copierea lor și mi face mare plăcere dacă Vă pot fi folositor.

Pentru începutul secolului XVIII există indice abia de la 1710 Staatskauley. Restul numai acte legate cu sfuri, deși vine să fugi de ele. Staatsk a răsfoit-o Dragomir¹⁰⁰³, cred.

După cât întrezăresc, e probabil că abia după completările din vara viitoare veți publica documentele, Dacă ați putea trimite la Viena teologi arădeni, eu i-aș și îndruma (în cele materiale) nu ca Reli pe mine.

Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 23-24v.]

6.

[Carte poștală]

Oradea 9 mai 1933

¹⁰⁰¹ Nicoară Moise (1786-1862), cunoscutul militant pentru emanciparea națională și bisericească a românilor din aceste părți.

¹⁰⁰² Se referă la istoricul Simion Reli.

¹⁰⁰³ Se referă la istoricul Silviu Dragomir.

Prea Cucernice Părinte Referent

7899-34 e St. R. putui verifica aceasta pe baza Indicelor. Dar dacă se mai ivește vre-o nedumerire de aceasta, Vă rog să luați în considerare că K A n-are așa mari numere. În 34 cel mai mare număr e 922. Și de altă parte și eu am lucrat mai mult la St. R. de aceea acelea sunt fără indicație. Și asta numai în 1834 fiindcă acest an l-am lucrat mai întâi pentru că îmi ceruse D. prof. Lupăș cererea lui V(asile) Moga¹⁰⁰⁴ din acel an. Așa că 834 e pârğa activității mele vienezе. Acel act mi-l-au copiat copiștii arhivei așa că de greșeală nu poate fi vorba Stiftbriefel e dta 5 Febr. 1834. Farcaș și Pavel au greșit.

Dacă mai aveți vre-o nedumerire, Vă rog să trimiteti prin părintele Gherasim Andru care merge Sâmbătă la Arad și revine iar aici.

Dacă sunteți așa bun, Vă rog să-i spuneți lui Petreuță¹⁰⁰⁵ că îi trimit abia Sâmbătă prin Andru cartea de Patrologie ce-mi ceru.

Primiți Vă rog părinte referent cele mai respectuoase salutări din partea mea și a soției mele.

9 mai 1933

Șt. Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 22, f. 7-7v.]

7.

[Carte poștală]

Oradea 9 ian 1934

Vă mulțumesc, Părinte Referent că Vă gândiți și la mine. Aș fi foarte bucuros să scot sau să las pe alții să scoată de sub obroc și puțină lumină ce o ascunde dufărul meu de nici degrab hârțoage. Actele mele Vă stau la dispoziție oricând. Chestia e numai să le transport la părintele Papp Gh.¹⁰⁰⁶ Care le-ar împacheta și expedia cu talent special și din bunăvoință față de Dv. Numai să dispuneți. În eparhia noastră nu se va face ceva, atât de mult progresează pauperizarea și paralizarea în ea.

Un lucru mă miră: De ce sârbii-s admiși în arhivele din Pesta și noi nu ? Cred că și eu aș pătrunde, dacă pătrunde Ivici. Numai că noi ne luăm după zvonuri.

¹⁰⁰⁴ Vasile Moga, episcop ortodox al Ardealului cu sediul în Sibiu (1811-1845).

¹⁰⁰⁵ Petreuță Ioan (1904-1983), profesor de teologie (Oradea, Arad, Timișoara, Sibiu), consilier cultural la Arhiepiscopia Timișoarei (1965-1974). A publicat studii și articole de teologie sistematică. Pentru amănunte vezi M. Păcurariu, *Dicționarul teologicilor români*, pp. 333-334.

¹⁰⁰⁶ Papp Gheorghe, absolvent al Teologiei din Arad, în 1888 este numit în postul de arhivar al Consistoriului ortodox român din Oradea, post în care a funcționat până la moartea sa întâmplată la 19 septembrie 1935. Era fiul preotului din Pocioveliște.

Dar oricum, sfătuiți-l pe Dl Prof. Ivici să lese Viena în pace dacă n-are vre-o teamă restrânsă și să scoată totul numai din Pesta.

Respectuoase salutări

Șt. Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 16.]

8.

[Carte poștală]

[Oradea, 29 ianuarie 1934 – data poștei]

Părinte Referent

Acele mele conțin toate documentele privitoare la istoria bisericii românești cuprinse în arhivele vieneze, Staatsrath și Kabinetsarchiv între anii 1761 și 1848 câte se mai aflau în 1929 și pe câte n-am remarcat mențiunea că au fost copiate de vreun Român.

Să fac o listă a lor, ar însemna muncă de câteva luni. S-o rezervăm celui ce s-ar angaja cu editarea.

Cu tot respectul
Prof. Dr. Șt. Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 3v.]

9.

Oradea, 22 septembrie 1934

Părinte Referent

Am ajuns cu istoria bisericii bihorene¹⁰⁰⁷ până la vremea lui Knezevici 1770-83¹⁰⁰⁸. Cred că el sistă consistoriul la 1776. Nu știu precis anii păstoririi lui P. Petrovici¹⁰⁰⁹, nici începutul lui Avacumovici¹⁰¹⁰ și în general îmi lipsesc Părinte Referent aveți din belșug și din arhiva arădană și chiar din satele bihorene.

Istoria zidirii bisericii din Beiuș mi-am copiat-o de undeva, n-am notat însă de unde și acum nu știu.știri pentru epoca aceasta 1758-92. Mi se pare că de la 81 la

¹⁰⁰⁷ Este vorba de lucrarea pe care o avea în lucru și o publică sub titlul, *Istoria bisericească a românilor bihoreni*, vol. I (până la 1829), Oradea, 1935, 144 p.

¹⁰⁰⁸ Este vorba de Pahomie Cnejevici, episcopul Aradului (1770-1783).

¹⁰⁰⁹ Este vorba de Petru Petrovici, episcopul Aradului (1784-1786).

¹⁰¹⁰ Este vorba de Pavel Avacumovici, episcopul Aradului (1786-1815).

92 (n.n este vorba de anii 1781 și 1792) s-au zidit în special multe biserici. N-am însă acte. Bănuiesc că D.Voastră,

Vă rog cu tot respectul, Părinte Referent să-mi trimiteți câteva date și știri privitoare la Istoria Bisericii Bihorene în periodul imediat precedent reorganizării Consistoriului (1758-92) pe cari, dacă tipăresc, le trec ca ale D-Voastre.

Al D-Voastre cu devotament
Ștefan Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 14]

10.

Oradea 2 octombrie 1934

Părinte Referent

Exemplarul din Ist(oriei) Bis(ericii) Bihorene îl puteți reține în proprietatea Dv. Întrucât noi mai avem aici 2 exemplare și încă corectate de mine. Zice Tripon¹⁰¹¹ că l-a corectat și pe cel trimis DV. Dar numai unde a văzut corecturi mai mari. Geneza lui e: M-a tot silit să i-l dau pe 1 iunie și neavând destulă vreme am luat problema Ist. Bis. bihorene mai pe larg în cursul de Ist. Bis. la Academie și studenții Frențiu¹⁰¹² și Ciocan¹⁰¹³ l-au scris așa cum îl vedeți, eu am revăzut scriptul, Tripon l-a bătut la mașină și eu iar l-am revăzut.

Manuscris am despre primele 2 capitole, mai pe larg, cu mai multe precizări dar și cu hiaturi ce aștepta umplerea.

Revenind din vacanță văzui că Tripon stă încă tot ca la 1 iunie, de aceea continui cu manuscrisul până la 1800.

Sper că săptămâna asta să Vă trimit această continuare sau dacă nu, atunci măcar paginile 18-25 ce le am în curat și cari merg la reorganizarea din 1793.

Notele Dv. Le-am primit cu mare mulțămă. Cele despre Miatovici¹⁰¹⁴ și bisericile din Budureasa și nu știu mai care, îmi sunt necesare ca aierul.

¹⁰¹¹ Aurel Tripon, diacon și publicist, ulterior directorul Tipografiei Diecezane din Arad. Din inițiativa și stăruința lui, pe când era încă directorul tipografiei din Oradea, publică Monografia - almanah a Crișanei (Oradea, 1936, 499 p.) cu o prefață semnată de Teodor Neș, pe atunci directorul Liceului "Emanoil Gojdu" din Oradea.

¹⁰¹² Vasile Frențiu, absolvent al Academiei Teologice din Oradea, a funcționat în ultima parte a vieții paroh în Bocsig. Fost student al lui Ștefan Lupșa.

¹⁰¹³ Ciocan, fost student al lui Ștefan Lupșa.

¹⁰¹⁴ Ioan Miatovici, protopop, atras la uniație de episcopul Moise Dragoș. A murit preot unit în Arad.

Nu ne puteți găsi vol. I din Prilozi lui Radonici¹⁰¹⁵, vol. II l-a găsit Firu¹⁰¹⁶, eu am tradus documentele dar textul fiind sârbesc e pentru noi ușă închisă. Prihvatno unicu (Efrem la 1698 esmit un scuns (sic !)) nu ?

Ultimul capitol va fi mult mai completat (despre vechea episcopie și Consistoriul ei). Cred că voi tipări până la 1800. Almanahiștii dau pe grăbiții, dar cred că termenul lor e sine die, ad calendae graecas. Notatii subliniare am dar în text. Ați găsit undeva lipsă ?

[Lupșa]

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 15]

11.

Oradea (1934)

Părinte Referent

Nu putui copia mai mult. M-a încărcat vlădica cu referat urgent asupra cărții Huszar A.: *A magyarorszagi romanok Bizalmos hasznalatra*, B(uda)p(est) 1907.¹⁰¹⁷

Cum vedeți statistica lui Sinesie¹⁰¹⁸ ar fi foarte bună de intercalat la pag. 21 naintea intercalării ce o făcui.

Despre bisericile din Budureasa și Cărbunari încă ar fi foarte necesare date și despre altele, cum puteți judeca.

Almanahiștii Vă dau răgaz 6 săptămâni.

Nu pot decât să vă felicit pentru marea lucrare ce o aveți gata. Răgaz n-am să-mi pot forma vreo părere.

Manuscrisul prezentat o să Vă rog să mi-l restituiți. Copiați-Vi-l.

Restul pe curând.

Sărut mâna

Lupșa

¹⁰¹⁵ Este vorba de lucrarea lui Ștefan Radonici, *Prilozi za istoriju Srba i Ungarskoj u XVI-XVIII veku*, vol. I, Neoplanta (Novisad), 1909.

¹⁰¹⁶ Nicolae Firu, unul dintre cei mai luminați dascăli confesionali. A publicat: *Date și documente cu privire la istoricul bisericii ortodoxe din Oradea*, Oradea, 1909; *Biserica română din Bihor în luptă cu unirea 1700-1750*, Oradea, 1913; *Urme vechi de cultură românească în Bihor*, Oradea, 1922; *Monografia Bisericii Sfintei Adormiri (Biserica cu Lună) din Oradea*, Oradea, 1934.

¹⁰¹⁷ Titlul complet al lucrării este: *A Magyarorszagi romanok. Bizalmas hasznalatre. Munkatarsak kozremukodesevel. Irta Huszar Antal. M. Kir. Belugyminiszteri fordito. (Jelen munek barmilyen formaban valo nyilvanossagra hozatalat illetoleg a szerzoi jog fentattatik)*, Budapest, 1907.

¹⁰¹⁸ Este vorba de Sinesie Jivanovici, episcop al Aradului (1751-1768).

Mi-ar plăcea să mi-le restituți cu completări pe fișe intercalate din datele ce vedeți că s-ar potrivi și le aveți.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 18]

12.

Oradea 17 octombrie 1934

Părinte Referent

Am amânat răspunsul până la scrisoarea lui Petreuță¹⁰¹⁹, din cauza că în epistola D. din 11 oct. scriați: “Remit și manuscrisul împrumutat” adecă al continuării Bisericii Bihorene (p. 18-23), iar eu nici până azi nu l-am primit. Credeam că-l trimiți prin Petreuță. Poate V-ați răzgândit și puneți pe cineva să vi-l copieze (doar e lizibil scris și aveți impiegați destui). În caz că l-ați încredințat poștei, Vă rog să reclamați căci poșta de aici e în mâna uniților, care ades dosesc și Legea Rommânească, de câteori are ceva anunț urgent și important.

Vă remit și eu sumarul lucrării Dumneavoastră¹⁰²⁰.

Am impresia că v-a ieși o lucrare ca a lui Dragomir.¹⁰²¹ Ar fi și bine să faceți istoria propagării unirii în întreaga zonă a părților ungurene, din Maramureș până-n Banat. Din cât aveți ușor s-ar putea completa.

Dacă însă Bihorul, pentru care ați avea nevoie de colecția D-lui Ioanovici¹⁰²², l-ați lăsa la o parte și deasemenea și părțile dinspre nord de el, atunci de ce nu utilizați complet măcar documentele privitoare la Unirea în Banat ? Țin minte vag, că copiasem la Viena, teanc întreg de documente despre aceasta, anume despre unirea unui Creța¹⁰²³ din Caransebeș și soții și urmările. Știm, că erau atât de bogate, complete și interesante că mî apucasem să le redau pentru Rev. Teol¹⁰²⁴.

Ori poate le-ați utilizat ?

Documentele mele Vă stau la dispoziție și de aici înainte.

Altceva n-aș putea zice despre cartea ce o pregătiți, decât că aștept cu nerăbdare s-o pot citi.

Trimit prezenta prin Petreuță, fiind mai sigur și mai econom.

¹⁰¹⁹ Este vorba de Ioan Petreuță

¹⁰²⁰ Se referă la lucrarea, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, pe care Ciuhandu o avea pregătită pentru tipar.

¹⁰²¹ Face referire la lucrarea lui Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul al XVIII-lea*, vol. I, Sibiu, 1920, vol. II, Sibiu, 1930.

¹⁰²² Este vorba istoricul Damschin Ioanovici de la Oradea.

¹⁰²³ Ioan Creța (Crețul), preot în Caransebeș care trece la uniație și despre care Ștefan Lupșa publică în studiul *Contribuții la istoria bisericească a românilor bănățeni în secolul XIX*, în “B. O. R.”, an. LVI, 1938, nr. 11-12, pp. 768-809; an. LVII, 1939, nr. 1-2, pp. 43-54.

¹⁰²⁴ “Revista Teologică” de la Sibiu.

Mă mai întrebați dacă am nevoie de indicații cu privire la Istoria Bisericii Bihorene ?

Fără nici o pretenție de a tipări, mă simt obligat prin poziția mea aici să adun tot ce se poate cu privire la ea și sunt dornic de date și pentru curiozitatea mea proprie și pentru lecțiunile ce le fac cu studenții, care la aceasta arată mai mult interes.

Am observat și eu că despre cultura veche bis. în Bihor am prea puțin, dar Tripon nu-mi cerea mai mult. În schimb însă, cum observați că a ieșit disproporționat capitolul despre protestantism unde m-a ajutat Csernay. Dar nici n-aveam de găsit aici în Almanah să le las sub numele meu, ci numai ca după cursurile mele.

În privința culturii bis. mă sfătuia un coleg să cer izvoare de la Dl Drăgan.¹⁰²⁵

Cu mult mai bucuros aș fi să le capăt de la D-voastră.

Trimiteti-mi Vă rog cu Petreuță când se întoarce atât cartea despre protestantismul bihorean cât și indicarea izvorului despre dieci, care cred că ar fi ori la bibl(ioteca) Mangra ori la Gojdu.

De când V-am trimis mss-ul, n-am mai pus mâna pe istorie. Mă distruge compunerea cursului de Enciclopedie și Metodologie pe care vreau să-l dau peste cap acum pentru totdeauna cum făcui cu Patrologia.

De m-aș putea eu retrage, ca Dv. Numai la ce-mi place. !

Da parcă acuma ca să nu pot scrie îmi toarnă părintele Arhiereu¹⁰²⁶ la fiecare început de an câte o materie nouă, fără a mai vorbi de suplinirile care tot pe capul meu cel mai tânăr cad.

Cu toate acestea Vă promit pentru la vară și la anul toate forțele mele pentru Crișani.

Sărut dreapta
Șt. Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 19-21]

13.

[Oradea, 1934]

Părinte Referent

Actele pe cât știu sunt toate din două secții ale StaatsArchiv-ului (fostă pe vremea imperiului: Hans-Hofund Staats-Archiv) și anume: 1. Din arhiva instituției

¹⁰²⁵ Drăgan Nicolae (1884-1939). Născut la Zagra (jud. Bistrița Năsăud), studii secundare la Năsăud, superioare la Universitatea din Budapesta. Doctor în filologie (1906). Profesor de liceu, profesor la Universitatea din Cluj. Membru al Academiei Române (1939). A publicat: *Români în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933, 682 p.; *Vechimea și răspândirea românilor pe baza toponimiei și onomasticeii*, Vălenii de Munte, 1934, 58 p.

¹⁰²⁶ Este vorba de Andrei Magieru (1891-1960), pe atunci arhiereu-vicear la Oradea și rector al Academiei Teologice.

numite Staats-Rath, înființată la 1761 și desființată la 1848, era, cred ceea ce e la noi guvernul. Lorenz, de ex. Care iscălea multe acte și întocmea proiectele de prea înalte rezoluții e numit de Câdea în Concordate,¹⁰²⁷ ministru de culte. Actele acestea le-am notat cu signatura St. R. no. Cutare din anul cutare. Atâta ajunge, cu asta le găsești oricând în Viena. A doua secție consultată de mine, e arhiva Cabinetului, care tot guvern îmi pare a fi, dar mai presus chiar decât Staats Rath-ul. Mi-se pare că aici întâlneam des iscălitura lui Metternich.¹⁰²⁸ (Este o carte despre aceste instituții de Biderman și Ilo, paremi-se cred că o citează Câdea).

Actele din Arhiva cabinetului le-am notat K. A. (KabinettsAkten), no. Cutare din anul cutare.

Alte arhive n-am putut consulta căci ale Hof-Kanzlegelor e la Budapesta, a Hofkriegstratului (sic !) era la ministerul de război, nu în palatul Staats Arhivei, unde lucram eu, și nici n-am mai avut vreme și lipsă să consult altele, căci toate și de la comisia Ilirică și de la Kanzlege și de la Hofkriegsath veneau spre referat la aceste 2: la St. R. și la Kab. Și acestea propuneau apoi Allerhochste Entschliessungurile (sic !) pe care le iscălea împăratul sau din ordinul său arhiducele Rames.

Prescurtările mele sunt mai ales la cele ce se repetau, cum e a. h. = allerhochst, a.u.â. = Alleruntertanigste, Sth. = Atatthalterey (viceguvernul din Budapesta mi-se pare), H. K. = Hofkanzley, V = Vortrag, Aus. = Ausserung, C = cancelaria, HKR = Hofkriegsrath.

Confrunțați-le cu cele bătute la mașină, unde nu-s prescurtate, tipicul tuturor e același.

La St. R. Acten pe locurea (în cele bătute la mașină) sunt două numere. Numai cel deasupra trebuie notat, celălalt n-are nici o însemnătate. Pentru eventuale dificultăți, Vă stăm bucuros la dispoziție.

La sfârșitul colecției ce V-am trimis (la anul 1840) am pus și indicele ce le scosesem din catalogul celor 2 Arhive consultate de mine. Actele peste cari am tras cu cerneală le găsiți copiate de mine, sau nu i le-a găsit servitorul. Unele sunt deja cartate din Arhivă, așa că toată informația se reduce la ce era notat în Catalogul de Indice, de aceea V-am trimis și extrasul meu din Indice, poate că și știrea numai despre existența până cândva a unui act să vă fie de preț.

E mare mângâiere pentru mine, dacă unele din actele mele vor vedea lumina și din osteneala mea de 6 luni ca rezulta folos.

Nu pun nici o condiție. Doamne ferește, ci mă bucur că Vă pot fi de folos, Părinte Referent și Vă sunt recunoscător că nu-mi merge chiar pe nimic truda și cheltuiala din Viena. Eu de acum, legat de glie prin familie și sărăcie nu mă pot

¹⁰²⁷ Este vorba de Romulus I. Câdea și studiul său intitulat: *Concordate. Un capitol de istorie politică*, Cernăuți, 1921, 139 p.

¹⁰²⁸ Metternich Klemens (1773-1859), om politic austriac, ministru de externe din 1809 și cancelar (1821-1848) al Austriei. După Congresul de la Viena și formarea sfintei Alianțe (1815) a devenit unul dintre arbitrii politici ai Europei.

gândi să tipăresc ceva, mai ales după contestarea ce am făcut-o cu teza de Dr.¹⁰²⁹ și cu broșura Sf. Nicolae,¹⁰³⁰ că nu se pot vinde.

O condiție totuși: Să binevoiiți a-mi trimite și mie un exemplar din cartea ce tipăriți,¹⁰³¹ o aștept cu nerăbdare.

Diacon Dr. Șt. Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 7-9]

14.

Oradea 8 ian. 1935

Părinte Referent

Iară și iară mulțumiri pentru o nouă carte bună cu care mă cinstiți.

Vă pot recompensa doar cu o veste bună: Copiem de ne rupem trei inți¹⁰³², acte din arhiva episcopiei latine din Oradea. Splendide scrisori de la Ioaniță Martinovici¹⁰³³, Isaia Antonovici,¹⁰³⁴ Sinesie Jivanovici în convulse cu fâșia pe el: Litterae a Valachicis Poponibus interceptae; sau cătră ei de la popii noștrii sub fișicuri ca Gravanina Schismaticorum contra Chatolicos. Milioane de acte sunt și dinainte de 1556, despre vechii noștrii voievozi, nimeni nu le-a consultat de la Bunytay¹⁰³⁵ (1892) încoace.

Eu numai o săptămână putui lucra în arhivă, pe urmă spuseră că se tem să nu fiu în legătură cu Ghibu¹⁰³⁶ și mă scoaseră de acolo. Mi-a fost destul să mă orientez, acum știu care raft să-l cer și cu aprobarea secretarului episcopesc pot copia la ei în cancelarie. Am găsit și modalitate mai comodă, dar despre aceea nu mai scriu. Până nu am măcar tot atâtea câte din Viena, nu mă opresc.

Cu respectuoase salutări
Șt. Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 10]

¹⁰²⁹ Este vorba de lucrarea intitulată: *Catolicismul și românii din Ardeal până la anul 1556*, Cernăuți, 1929.

¹⁰³⁰ *Sfântul Nicolae, mitropolitul Mirei (270-341). Prelucrare după "Les Saints"*, Oradea, 1930, 32 p.

¹⁰³¹ Este vorba de *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, pe care Ciuhandu o avea pregătită pentru tipar.

¹⁰³² Ștefan Lupșa, Vasile Frențiu și Gheorghe Lupșa.

¹⁰³³ Ioanichie Martinovici, episcopul Aradului (1710-1721).

¹⁰³⁴ Isaia Antonovici, episcopul Aradului (1731-1748)

¹⁰³⁵ Bunytay Vincze, *Biharvarmegye olahjai es a vallas unio*, Budapest, 1892

¹⁰³⁶ Este vorba de Onisifor Ghibu.

15.

[Oradea] 12 III 935

Părinte Referent

Constat că lumea iscălește bucuros prenumerarea. Le-am pierdut eu, ori numai 7 cărți poștale mi-ați trimis ? Vă rog să-mi mai trimiteți. Și și apeluri. Firu zice că ar fi bine să și încasez de la prefect, primar și alții deăștia banii. Zice că și de la Vlădica, să nu moară până iese cartea. Pentru Zaharie¹⁰³⁷ și Evuțianu¹⁰³⁸ nu avui c. poștală (una a dat-o nevastă-mea la școală la ea) și ei prenumeră câte un exemplar. Evuțian îmi propunea să merg la el, să ne sfătuim ce ar fi de făcut să Vă ajute mai mult. Încă n-am fost, dar nici eu nu știu altceva decât vom face cum s-a făcut cu a lui Petran, o vom impune parohiilor mai bogate și protopopiatelor.

Eu aș mai avea de mers la directorii de școale și la autorități. La Chirilă la subprefectură fusăi dar nu mă lasă la cuvânt ci mi zise că “cu chestia asta să vii în April când vom primi noul buget”. Se vede el a gândit că cer subvenție. Bine că mi-a dat ideia. Trebuie să cerem și de la prefectură și de la Casa națională și de la primărie.

Mai trimiteți-mi vreo 20 de cărți poștale și vreo 10 apeluri.

Trimiteți-mi ceva pentru istoria bisericii bihorene de la 1829 până în prezent pentru almanah. Eu n-am nimic căci broșura așa mi-am plănuțit-o, numai până la 1829, dar bietul Tripon rămâne cu articolul pe jumătate-n almanah.

Șt. Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. nenumerotată]

16.

Oradea la 16 III 1935

Părinte Referent

Am publicat în *Legea Rom(ânească)*¹⁰³⁹ că episcopia Orășii Va răscumpăra 50 ex. Din S(amuil) V(ulcan) și G(herasim) R(aț)¹⁰⁴⁰ și îndeamnă pe toată lumea să răscumpere.

¹⁰³⁷ Moga Zaharia, născut la 14 ianuarie 1881, în Rohani (jud. Bihor), din familie preotească. După bacalaureat studiază teologia și dreptul. A funcționat ca învățător confesional și preot în mai multe parohii, după care ajunge asesor eparhial la Oradea (din 1921), paralel a îndeplinit și funcția de spiritual la Academia teologică. A predat administrația bisericească și citirea cu litere chirilice (1930-1935). A publicat articole și predici în revistele eparhiale de la Arad și Oradea. A întemeiat și redactat colecția de predici “*Biblioteca Amvonului*”.

¹⁰³⁸ Evuțian Ioan, consilier eparhial la Oradea și fost redactor al revistei “*Legea Românească*”.

¹⁰³⁹ “*Legea Românească*”, organul oficial al Eparhiei ortodoxe române de la Oradea

¹⁰⁴⁰ Este vorba de cartea lui Ciuhandu, *Episcopia Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, Arad. 1935.

Cartea mea iese în curs de o săptămână toată (până la 1829).¹⁰⁴¹

Șt. Lupșa

Vlădica a scos Tribuna și Tribuniștii.¹⁰⁴²

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. nenumerotată]

17.

[Carte poștală]

Oradea 1 VIII 1935

Părinte Referent

La întoarcerea mea din Sângiorz-Băi găsii coalele ce a-ți binevoit a-mi trimite din monumentala monografie Vulcan-Raț.

Am frunzărit-o încă atunci, dar Vlădichii nu i-am putut refera, fiind la Măderat.

Azi trecând prin Oradea, îmi spuse păr. Evuțian să-mi scrieți iar ceva, dar nu știu unde V-a pus scrisoarea.

Adusei pe cumnatul din Cluj de la Clinică și-l duc la Șteiu, poșta Lunca, dacă Vă pot fi de folos cu ceva până-n sept., Vă rog acolo să-mi scrieți.

Restul de cărți (de la pag. 288 înainte) mi-l veți trimite, Vă rog, în Sept. La Oradea, resp. Când veți fi gata. Nu Vă puteți închipui câtă mângâiere simt când văd cum sporește munca Domniei Voastre atât de scumpă tuturor celor ce țin la Biserica ortodoxă română.

La Sângiorz tot așa îmi spunea colegul Neaga¹⁰⁴³, că regretă că nu se poate să fiți D. Voastră episcop la Arad. Dacă pe el, ebraist, îl entuziasmează realizările D_voastre, Vă puteți gândi ce sunt ele pentru cei apropiați de ele prin branșă.

Dumnezeu să Vă ajute.

Șt. Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 43-43v.]

¹⁰⁴¹ Este vorba de cartea lui Ștefan Lupșa, *Istoria bisericească a românilor bihoreni*, vol. I (până la 1829), Oradea, 1935, 144 p.

¹⁰⁴² Roman Ciorogariu, *Tribuna și tribuniștii*, Oradea, 1934.

¹⁰⁴³ Neaga Nicolae (1902-2002). Studii secundare la Sebeș (1914-1918), Brașov (1918-1919) și Orăștie (1919-1922), cele superioare la Facultatea de Teologie din Cernăuți (1922-1926), care în 1933 i-a conferit doctoratul. Specializare la Facultatea de Teologie din Atena (1926-1927) și Strasbourg (1927-1928). Din 1928 până la pensionare (1973), profesor la catedra de Vechiul Testament de la Institutul Teologic din Sibiu. A publicat mai multe lucrări din domeniul Vechiului Testament.

18.

[Oradea, 3 ianuarie 1936]

Părinte Referent

Vă mulțumesc din tot sufletul pentru atenția de a-mi trimite felicitări. Mă simt jenat că eu am întrelăsat această datorie, dar Vă asoigur că sunteți cuprins în toate rugăciunile mele.

Vă trimit nu 2 ci 5 exemplare din cartea mea, V-aș trimite mai multe dar nu le duce părintele Cornel.¹⁰⁴⁴ Dați Vă rog gratuit la care credeți că le și citește. Mai am 300 la mine.

Cu documentele parcă Vă scrisesem că puteți să le împrumutați și Dlui Meteș.¹⁰⁴⁵ Vă rog să nu cumva s-o faceți, fiindcă nu mi-a restituit tot ce i-am împrumutat. S-a prins chiar singur: în prima scrisoare îmi scrie că n-a reținut nimic, într-a doua, răspuns la a mea prin care-i scriam că am surprins lipsa unora, recunoaște că a reținut un act. Îmi lipsise însă mai multe și ceea ce m-a indispus, e că exclusiv acte ușor de utilizat și senzaționale lipsesc, ca unirea lui Martinovici,¹⁰⁴⁶ pastoralele românești ale vlădicilor Isaia¹⁰⁴⁷ și Sinesie¹⁰⁴⁸ etc. cum am restabilit după munca de o săptămână. Mi le-a refăcut și nu-mi pare rău de experiență, dar nici n-aș repeta-o bucuros.

Sunt după două călătorii și o noapte nedormită, moartea fratelui celui mai mare m-a silit să-mi întrerupt vacanța petrecută la Ștei. De aceea scriu așa de prost.

Cu urările cele mai sincere și salutări respectuoase

Ștefan Lupșa

Oradea 3 ian. 1936

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 6]

19.

[Oradea 7 ianuarie 1936]

Prea Cucernice Părinte Referent

¹⁰⁴⁴ Givulescu Cornel (1893-1969). Născut la 6 septembrie 1893 în Săvârșin (jud. Arad). Bacalaureatul la Beiuș (1912). A absolvit cursurile teologice în Arad (1915) și le continuă la Academia de muzică și la Universitatea din Budapesta (1916-1919), la Școala de canto din Roma (1919-1920) și la Universitatea din Viena (1920-1924). În toamna anului 1924 i se oferă o catedră la Conservatorul din Cluj dar preferă pe cea de tipic și cântare bisericească de la Academia Teologică din Oradea, unde funcționează până în 1948, când trece la Conservatorul din Cluj. În 1924 a fost hirotonit preot.

¹⁰⁴⁵ Este vorba de istoricul Ștefan Meteș (1887-1977).

¹⁰⁴⁶ Ioanichie Martinovici, episcop al Aradului (1710-1721).

¹⁰⁴⁷ Isaia Antonovici, episcop al Aradului (1731-1748).

¹⁰⁴⁸ Sinesie Jivanovici, episcop al Aradului (1751-1768).

Scrisoarea P(rea) C(ucerniciei) V(oastre) din 6 X îmi făcu mare bucurie și dintr-un motiv care Vă va surprinde poate: Mă temeam de un termen prea scurt. Că nu va vrea Academia să publice, de asta nu mie frică, știind ce material de preș am. Și fiindcă am răgaz de aici, adecă nu V-ați luat nici un angajament precis, eu fixeaz ca termen al prezentării manuscrisului privitor la Bihor 1 sept. 1937. Acum l-am încolțit pe Glatz,¹⁰⁴⁹ singurul care știe unde sunt dosarele 1080-1500 din A(rhiva) E(piscopiei) Latine cu vizitația celor 100 de parohii în 1725 și alte acte ce nu le găsec decât în indice; Glatz mă tot amână, da mi-a promis că-mi va da lămuririle nierecurea viitoare. Așa încât, cum vedeți, aș mai avea de copiat și n-aș vrea să public materialul de la ungerii de aici decât după ce-am pus mâna pe tot, căci îndată ce încep publicarea, prevăd că mi-se vor închide ușile cu supărare.

Mai am apoi și cărți de citit; am auzit de Bunytay postumă, de cartea lui Molnasi despre Csaky¹⁰⁵⁰ și alteia, așa cî-mi trebuie și vara viitoare până să pot finaliza. Până atunci ocupați I(nalt) P(rea) C(ucernicia) Voastră editura Academiei în felul cum ați proiectat, rezervând însă materialul potrivit pentru "Biserica Bihoreană în sec. XVIII" care aș dori să iasă, ca Eppia unită de aici să se vadă pe spini și să-și deschidă și ea arhiva, pusă sub obroc până acum.

Cultura Creștină¹⁰⁵¹ publică în nrul proxim actele lui Efrem¹⁰⁵² aduse de la Roma în urma instigării, unele din Bis(erică) Ort(odoxă) Rom(ână) iunie 1935. N-a fost prin Oradea acel episcop niciodată.

Actele despre P(etru) Hristofor¹⁰⁵³ sper să-l fac pe Tăutu¹⁰⁵⁴ să le publice, singurul mijloc de a ajunge la ele.

La Arad nu știu când voi merge. Se poate ca I.P.C.V. să veniți mai nainte la Oradea.

7 I 1936

Cu cele mai respectuoase salutări
Șt. Lupșa

Din Ist. Bis. a Rom. Bihorului mai sunt 8 exemplare la Gheorghe, fratele meu.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 35, f. 7-7v.]

¹⁰⁴⁹ Glatz, funcționar al Episcopiei latine din Oradea.

¹⁰⁵⁰ Este vorba de episcopul latin Csaki Emeric de la Oradea, care la începutul secolului al XVIII-lea a dirijat o puternică acțiune de prozelitism în părțile Bihorului prin mijlocirea vicarului său Mihail Kebell și a parohului latin Pavel Laszlo din Beiuș. Despre el a scris Bunytay Vincze, A varadi kaptalan legregibb statumai, Oradea, 1886; idem, Biharvarmegye olahjai es a vallas unio, Budapest, 1892; Idem, Varadi puspokseg tortenete, vol. I, N. Varad, 1904;

¹⁰⁵¹ "Cultura Creștină", revista apărea sub egida Episcopiei greco-catolice din Blaj.

¹⁰⁵² Este vorba de Efrem Baniamin și de studiul lui Ștefan Lupșa: *Fost-a Efrem Beniamin episcop al Orăzii ?*, publicat în "B. O. R.", an. LIII (1935), nr. 5-6, pp. 260-262.

¹⁰⁵³ Este vorba de episcopul Petru Hristofor (1711-1712) de la Oradea.

¹⁰⁵⁴ Tăutu Aloisie (1895-1981), preot și istoric greco-catolic, autor a unor studii de istorie ecleziastică.

20.

Sfânta Episcopie Ortodoxă
Consiliul Eparhial
Oradea

Oradea la 23 II 1936

P. C. Părinte Referent

Colegul Dumitru Stăniloiaie a găsit niște documente din 1782-84 din arhiva comandai militare austriece din Sibiu despre propagarea unirii în Țara Hațegului¹⁰⁵⁵. Alături o pagină prin care-mi cere să-i dau și eu dacă am¹⁰⁵⁶.

Vă rog – cerând iertare de deranj – dacă credeți cauza vrednică, binevoiiți a-i trimite ce este în colecția mea.

Mai bine ar fi dacă ați pune vre-un copist de la Sf. Episcopie să-i copieze actele ce-i trebuie și să-i-le trimiteti pentru totdeauna copiile.

Adresa Academiei Teol. Sibiu.

Cu profund respect
Șt. Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 35, f. 11]

21.

[Carte poștală]

[Oradea 30 aprilie 1936]

Înalt Prea Cucernice Părinte Iconom Stavrofor,

Permiteți-mi, Vă rog a Vă atrage atențiunea asupra unei prea frumoase plângeri a Românilor ortodocși “înjuțați sub sârbi” la Arad, la Timișoara, la “învechitele popoară” scrisă în versuri pe un octoih din sec. 18, publicată de Bârlea în *Însemnări din Bisericile Maramureșului*, Buc. 1909, p. 189-91, foarte potrivită pentru a fi înserată în istoria luptei lui Moise Nicoară.

În curând o să Vă trimit o nouă tipăritură de a mea, 20 oagini (4 documente).

Cu respect și devotament

¹⁰⁵⁵ Legat de acest subiect Dumitru Stăniloiaie a publicat: *Din urmările edictului de toleranță în Țara Hațegului*, în vol. “Fraților Alexandru și Ion I. Lapedatu”, București, 1936, pp. 837-842; *O luptă pentru Ortodoxie în Țara Hațegului*, în “Anuarul XV al Academiei teologice Andreiene” 1938-39, Sibiu, pp. 5-76 (și în extras).

¹⁰⁵⁶ Scrisoarea lui Dumitru Stăniloiaie către Lupșa: “Sibiu 19 II 1931. Dragă Lupșa, În primul rând te felicit pentru însemnătatea contribuției ce ai avut-o la cartea Păr. Ciuhandu: Episcopii S. Vulcan și Gherasim Raț. Văd că ai lucrat intens și cu rezultate uimitoare în acele câteva luni de ședere la Viena. Dacă mai ai ceva în legătură cu trecerile de la Hațeg, între anii 1784-1820, te rog comunică-mi.” (B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 35, f. 11).

Oradea 30 Aprilie 1936

Șt. Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 35, f. 5v.]

22.

Oradea 30 IX 1936

P. C. Părinte Referent,

Vă remit tabloul cu observația – întrebare: Nu cumva sunt unele publicate în Cartea de Aur a lui Păcățian¹⁰⁵⁷? de ex. Regul(amentul) iliric, Decr(etul) de toleranță, dieta din 1791.

Nu pot merge la Arad din cauza diarei cu febră. Amân pe o dată ulterioară, când voi avea și încuviințarea P.C.Voastre că putem publica ori să lăsăm totul pe mai târziu.

Din documentele mele vieneze privitoare la Ardeal încă sunt unele publicate, de ex. În Lupaș, Contribuțiuni la ist(oria) Rom(ânilor) ardeleni între 1780-92, Mem(oriile) Sec(țiunii) Ist(orice) 1915.

Ați obținut vol. XV Hurmuzachi ?

Scrieți-mi, Vă rog, despre toate

Șt. Lupșa

D-șoara Bodea¹⁰⁵⁸ mi-a scris, dar am îndrumat-o la P. C. V.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 35, f. 6]

23.

Oradea, 14 iunie 1937

Înalt Prea Cucernice Părinte Referent,

Am primit pachetul de documente trimis prin Dr. Vintilă Popescu.¹⁰⁵⁹ Am luat act de avertismentul alăturat care spune să păstrez ordinea documentelor și-l voi respecta cu sfințenie.

¹⁰⁵⁷ Păcățian Teodor V. (1852-1941), publicist și istoric, fruntaș al vieții politice a românilor din Transilvania. Colaborează la "Tribuna" (Sibiu), "Familia" (Oradea), "Telegraful Român"(Sibiu). Istoric militant, a strâns și publicat un însemnat număr de documente privitoare la istoria politică a românilor din Transilvania în monumentală sa lucrare în opt volume: *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*.

¹⁰⁵⁸ Este vorba de Cornelia Bodea (1916-2010).

¹⁰⁵⁹ Popescu Vintilă (1895-1971), licențiat al Facultății de Teologie din București, cu studii de Filozofie și Teologie la Viena, Graz, Munchen și Oxford. Profesor la Institutul Teologic din Arad

Un lucru însă nu-mi spuneți: până când îmi împrumutați colecția ?

Acum nici n-o desfac fiindcă mâine dimineața merg la Cluj la clinică, după Rusalii am examene, așa încât abia în Iulie aș putea să-mi copiez din colecția ce ați avut bunătața de a mi-o împrumuta.

Vă rog deci să binevoiți a-mi fixa un termen pe la 15-20 iulie când și Vi-o restitui, întreagă și neschimbată.

Judecând-o după volum, e mai mică decât colecția mea din Arhiva Episcopiei Latine din Oradea.

D(amaschin) Ioanovici spunea că cedează Episcopiei noastre colecția sa din arhivele din Pesta. E foarte prețioasă, Vă atrag atenția asupra ei, pentru cazul că eu n-aș ajunge s-o utilizez.

Am voit să i-o cumpăr, dar zice că se jenează să ia bani de la mine, ci o cedează eppiei.

Firu îmi trimite vorbe de mânie prin studenți, că are documente multe, da nu o să le văd decât după ce va publica dânsul o istorie bisaericească a Românilor Bihoreni, bună nu ca a mea.

Desigur, că eu n-o să mai public așa cum am publicat în Almanahul Tripon.

Prefer să rămână după mine o colecție cum a rămas la dispoziția Dlui prof. Dragomir colecția Rosenfeld etc.

Copiile ce mi-le voi copia din colecția I. P. C. Voastre am să le notez cu "Colecția pâr. Dr. Gh. Ciuhandu" și le voi păstra aparte. Sper însă că I. P. C. Voastră o să ajungeți cât mai curând a le tipări, urmând astfel și utilizarea lor ulterioară.

Am de gând ca la orele de seminarul de Ist(oria Bis(ericii) Rom(ânilor), să fac cu studenții anului II ist(oria) bis(ericească) a Rom(ânilor) Bihoreni în sec. 18 de tot pe larg să se servească și de inițiere în metodă.

Permiteți Vă rog I. P. C. Părinte odată cu mulțumirile mele asigurarea devotamentului și respectului meu desăvârșit.

Dr. Ștefan Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 35, f. 10]

24.

[Carte poștală]

[Oradea, 20 iulie 1937]

Inalt Prea Cucernice Părinte Referent

1926-1948). După 1948, a funcționat conferențiar la Institutul Teologic din București; preot al Parohiei ortodoxe române din Londra (1964-1969). În urma sa a rămas o serie de studii, articole și traduceri din engleză. A redactat un timp ziarul "Aradul", apoi revista studenților teologi din Arad, "Catehetul" (1940-1942).

Vă mulțumesc pentru împrumutarea prețioasei colecții de documente și pentru răgazul ce mi-l dați. Cetind cu atenție, voi face și corecturi sau întregiri pe unde voi avea inspirație norocoasă (De ex. într-un loc ați notat cu ? cuvântul *kimattár*, eu adăugai *ki tudtar* (și semnai).

Văd că aveți unele publicate. Există colecții din Biserica și Școala, V-aș ruga sî-mi procurați una, de la început până azi, cu preț convenabil. Aici episcopia n-are nici măcar anul trecut sau prezent, toate se pierd pe la bucătăriile Domnilor; - Vasile Popovici¹⁰⁶⁰ (parohia) le are din 1904 încoaci, cu lipsuri. Abia-mi completez și legai Legea Rom. toată. Cultura Creștină la Cluj o consultai acum căci frații uniți fac ce fac și nu mi-o împrumută. Peste studiile lui Tășiedan¹⁰⁶¹ nu se poate trece la istoria uniției bihorene. Cine a fost și Șt. Tășiedan ăsta și ce s-a ales de msssele sale ?

Dacă nu se găsesc colecții întregi din Biserica și Școala, se găsesc însă numere sau anii în care e publicat și câte ceva de istorie, mai ales bihoreană, Vă rog să mi-le trimiteți măcar acestea.

I.P.C.Voastră și ca actualul redactor sunteți cel mai indicat ca să Vă molestez cu aceasta rugăminte. Mi-le expediați până la 1 iulie pe adresa Str. Ciorogariu 6, după 1 iulie mai bine la Academia Teol. Căci plec la Ștei.

Cu mulțumiri și respectuoase salutări.

Oradea, 20 iulie 1937

Șt. Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 35, f. nenumerotat]

25.

[Oradea 4 octombrie 1937]

Prea Cucernice Părinte Referent

Vă restitui cu mulțumiri colecția. Mi-am copiat-o. Pe alocurea am făcut și în copiile P.C.Voastre corecturi, însoțite de semnătura mea.

Am mai găsit, călăuzit de d-l prof. Ghibu, în arhiva județului Bihor un vraf de acte din 1721-91, mai multe ale comisie din 1751-4 de fixarea hotarului spre

¹⁰⁶⁰ Popoviciu Vasile (1874-1970). S-a născut în satul Dincu (jud. Cluj), a urmat liceul la Cluj și Brașov iar Teologia la Sibiu. A urmat cursurile de artă dramatică a Conservatorului din București (1898-1900). După absolvirea Conservatorului, a fost angajat tenor la Opera română din București. În anul 1902 a fost numit preot la parohia Trăznea (Sălaj), iar din 1907 preot la biserica „cu Lună” din Oradea. Figură impunătoare, înzestrat de la natură cu o frumoasă voce de tenor, de asemenea cu un remarcabil talent oratoric.

¹⁰⁶¹ Tășiedan Ștefan, preot greco-catolic cu preocupări de cercetări istorice făcute în arhivele episcopiei romano-catolice și a județului Bihor, publicate în revista “Cultura Creștină” din Blaj. A publicat: *Icoane din viața poporului român din Bihor (1726-1748)*, în “Cultura Creștină”, Blaj, 1913.

Zarand și Cluj, acte cari interesează și jud. Arad, am văzut de ex(emplu) ancheta contra Aciuanilor¹⁰⁶² cari făcuseră expediție de jaf și distrugere contra satului Călugări¹⁰⁶³ pentru un islaz dat de comisie acestui sat. Ioanovici¹⁰⁶⁴ le-a consultat, am găsit notițe de ale lui. Am mai găsit de la Arsici¹⁰⁶⁵, conscrierea sidoxiei din anii 70, etc.

Anul 1938 parese mi-se e termenul pentru restituirea arhivelor noastre din Ungaria, prevăzută de Trianon. Aveți vre-o încredere ?

Dl. Prof. Lupaș, cere să îi dau colecția mea Vineză s-o publice împreună cu a d-sale sub îngrijirea asistentului Moga.¹⁰⁶⁶

Aș fi dispus, întrucât eu văd că nu mai ajung s-o utilizez și e păcat să se nvechească-n sertar.

Prea Cucernicia Voastră mai aveți nădejde să utilizați în curând partea din ea ce Vi-ați oprit-o ? Dacă nu, trimiteți-mi-o Vă rog, prin amicul Gh. Lupșa – Păuliș¹⁰⁶⁷, ca apoi prin colegul Tudoran¹⁰⁶⁸ s-o trimit la Dl. Prof. Lupaș toată.

Colecția bihoreană cum vedeți, o tot completez. Mai găsii și la Ep(isco)pia latină un vraf de acte de prin 1728-34 f(oarte) interesante, despre vlădicii Vichentie¹⁰⁶⁹ și Isaia¹⁰⁷⁰. Mai am la Bodea¹⁰⁷¹ câteva.

Dacă mi se restituie din Ungaria ceva, iar mai îmi vine lucru. De terminat, generația viitoare.

Am început să privesc lucrurile bătrânește: nu mai umblu să forțez realizări, ci mă mulțumesc să-mi întrebuițez timpul și puterea, împăcat și cu ideea că voi lăsa totul neterminat *As longa, vita brevis*.

¹⁰⁶² Este vorba se locuitorii satului Acuia, astăzi Avram Iancu (jud. Arad).

¹⁰⁶³ Satul Călugări, județul Bihor.

¹⁰⁶⁴ Este vorba de istoricul Damaschin Ioanovici.

¹⁰⁶⁵ Sava Arsici, director școlar la începutul secolului al XIX-lea.

¹⁰⁶⁶ Moga Ioan (1902-1950), istoric, născut la 4 februarie 1902 în comuna Săliște (jud. Sibiu).

Studii secundare la Sibiu, universitare la Cluj; specializare la Roma (1926-1928, Asistent, conferențiar, mai apoi profesor la catedra de istoria Transilvaniei și a Europei Centrale (1942-1950) a Universității din Cluj. A publicat mai multe studii de istorie.

¹⁰⁶⁷ Lupșa Gheorghe (1910-1989), parohul Păulișului, fost student al preoptului profesor dr.

Ștefan Lupșa.

¹⁰⁶⁸ Tudoran Izidor (1906-1985), născut la 20 mai 1906 în Ibănești, jud. Mureș. A terminat

Liceul din Târgu Mureș, teologia în Sibiu, Cluj și Chișinău unde își ia și doctoratul. La Cluj își ia licența în filosofie. Profesor la Academia teologică din Oradea (1939-1952), Academia teologică din Cluj (1939-1952) și Institutul teologic din Sibiu (1952-1977). A publicat studii de Apologetică și Dogmatică.

¹⁰⁶⁹ Vichentie Ioanovici, episcop al Aradului (1726-1731).

¹⁰⁷⁰ Isaia Antonovici, episcop al Aradului (1731-1737).

¹⁰⁷¹ Bodea Dimitrie (1912-1986). Născut la 9 iulie 1912 în Sântandrei (jud. Bihor). Liceul în Oradea (1930), licența în teologie la Cernăuți (1934). În 1936, la aceeași facultate își ia și doctoratul cu teza, Luptele Bisericii Ortodoxe Române din Bihor împotriva unirii cu Roma. La Academia Teologică din Oradea a funcționat ca profesor (1935-1948). A publicat studii, articole, predici și recenzii în diferite reviste (“*Legea Românească*”, “*Biserica Bănățeană*”, “*Biblioteca Amvonului*”).

Vă rog să mă iertați că din motive de economie și sănătate evit și de astădată de a călători spre a Vă prezenta personal colecția și mulțumirile mele și Vă rog să primiți asigurarea devotamentului meu nemărginit.

Oradea 4 oct. 1937

Șt. Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosae 35, f. 8-8v.]

26.

[Oradea 16 octombrie 1937, data poștei]

Înalt Prea Cucernice Părinte Referent

După experiența ce o am de trecerea anilor și zacerea documentelor în ladă, adăugând și ălungerea în același sens a părintelui Lupăș, eu aș fi de părere să i-le dăm până-n iunie actele de la Viena și dacă nu le publică până atunci să Vi-le dau iar.

Eu sunt ocupat acum cu un studiu pentru anuarul Academiei Teol(ogice) de 15 ani, ce vrem să-l scoatem în iunie. Titlul: Din istoria cauzelor despărțirii bisericii apusene de cea răsăriteană. Vreau să-i dau părintelui Tatu răspunsul cu care-i rămăsese dator părintele Lăzărescu. În acest scop V-aș ruga chiar deodată cu documentele vieneze să binevoiiți a-mi trimite pentru scurt timp cartea: Hennecke, *Neutestamentliche Apokryphen*¹⁰⁷².

Cred că Vă va fi ușor să-mi trimiteți documentele cu ocazia F.O.R-ului ce se va ține în Oradea cu ocazia venirii Majestății Sale în 24 oct. Cred că veniți chiar I(nalt) P(re) C(ucernicia) Voastră. Eu le-aș trimite tot prin cineva de la F.O.R. atunci dlui prof. Lupăș.

Opt ani au trecut decând zac documentele vieneze, neutilizate decât în cartea S(amuil) V(ulcan) și Ghe(rasim) Raț. Și mai zace o grămadă considerabilă la Lupăș, îngerunând studiile trecutului bisericii ardelene.

Acuma dl. Prof. Ghibu tare ar vrea izvoare despre unirea în Maramureș resp(ectiv) o scrisoare despre asta. Și câte n-ar mai trebui ?! Sigur deci că nu trebuie să-l refuz pe dl. Prof. Lupăș.

În iunie cu ocazia bacalaureatului ce a prezidat aici a stăruit să i-le dau să le publice deodată cu ale D-Sale.

Am să-l rog să facă așa cu coalele ce ies din tipar, precum binevoiiți a mă sfătui.

Vă doresc din tot sufletul sănătate putere de muncă și noroc.

Ștefan Lupșa

¹⁰⁷² Dr. E. Hennecke, *Neutestamentliche Apokryphen*, Tübingen-Leipzig, 1904.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 35, f. 9]

27.

[Oradea, octombrie 1938]

Înalt Prea Cucernice Părinte Referent,

Am primit documentele și broșurile pentru care Vă mulțumesc din inimă.

Nu pot să mă revanșez decât cu Sătmarul,¹⁰⁷³ căci Marcu s-a încurcat: îmi scrie că n-a știut că ținem așa mult la extras în broșura, fiindcă comandasem prea puține și tipograful a spus că pentru atâtea nu ține litera etc. Deși mai mult țineam la Religia strămoșilor¹⁰⁷⁴ să am broșura.

De documente trebuie să mă apuc, deși felul cum ne tratează strădalnicul nostru Vlădică¹⁰⁷⁵ nu e prea îndemnător la muncă. Răsplata în cer ! Cred că știți cum merg lucrurile pe aici.

Proiectul de la Rezidență nu va să reușească. La execuție se poticnește la contabilitate.

Mă mir de unde mai aveți atâta elan și suflet ?

Eu mă las în voia sorții și nu mai am încredere în nimic.

De muncit muncesc, dar numai ca să omor vremea sau la comenzi. Cât se poate munci fără bibliotecă, aici în sătucul nostru poreclit municipiu și în sărăcia unui slujbaş de al Vlădicului din Bertan.¹⁰⁷⁶

Cele mai călduroase salutări

Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 35, f. 12]

28.

Oradea, la 4 Nov. 1938

Î[nalt] P[rea] C[ucernice] Părinte Referent,

În ultima Dv. Scrisoare binevoioți a-mi propune, să fac un tablou al copiilor mele de documente.

¹⁰⁷³ Este vorba de studiul lui Lupșa, *Vechea Episcopie a Sătmarului*, București, 1938, 14 p. (publicat și în "B. O. R.", an. LVI, 1938, nr. 3-5, pp. 193-204)

¹⁰⁷⁴ A apărut în "R. T.", Sibiu, nr. 7-8, 1938, pp. 341-355 ; nr. 9, pp. 397-410.

¹⁰⁷⁵ Este vorba de episcopul Popovici Nicolae al Oradiei (1936-1950).

¹⁰⁷⁶ Bertan, localitatea de naștere a episcopului Nicolae Popovici.

Ce aş putea răspunde, decât, că: Fac, numai să ajute Dumnezeu ca s-o şi scot la capăt. Pentrucă, pe cât mă cunosc, obișnuiesc să croiesc fund mare la ciubăr, şi pe urmă n-am doage destule şi cercuri ca să-l cuprindă. Mă apuc chiar acum, îndată ce termin cu articolul ce mi-l-a cerut “Bis(erică) Ort(odoxă) Rom(ână)” pentru n(umă)rul închinat Î(nalt) P(rea) S(fințitu)lui Patriarh, pentru care folosii dosarul Kiralyi¹⁰⁷⁷ şi Creța.¹⁰⁷⁸ Partea despre Creța parohul unionist în Caransebeș la 1816, o scriu acum. N-aveți despre el și acțiunea lui ceva ?

Mi-am cumpărat, cum puteți observa, mașină de scris (marca TRIUMPH din Nurnberg, 6 500 lei), așa încât tabloul îl voi bate în 3 exemplare, unul pentru prezentare mai marilor celor cu pâinea și cuțitul, pentru publicare și unul pentru mine. (Nepotul Petru promite a vă călca pe urme, mi-a cerut izvoare despre “Caterina Doamna Noastră” mai deunăzi).

N-am luat anul acesta nicio oră suplimentară (o putui face, fiindcă anul acesta, excepțional, se plătesc), ca să pot lucra. Dar intrai în noul an obosit de o lucrare (Primatul sfântului Petru și Sfânta Tradiție), pe care mi-o ceruse P.S.Episcop încă acum cu un an pentru ANUARUL festiv, pe 15 ani, al Academiei noastre Teologice. Era să-l scoatem în iunie trecut, dar n-au fost gata la vreme lucrările. Acum încă tot nu e gata partea oficială, așa încât mi-se pare că și din acest plan al strădalnicului nostru vlădică se aleg doar vorbele late și repetiția noastră învățătură ca să nu ne mai luăm după ele. Și firește, oboseala.

Îmi scrieți, să fac despre documentele ce mi-le-ați trimis prin Gheorghe catastif, și că despre celea rămase la Dv. Veți face Dv. Ce documente mi-au mai rămas la Dv. ?

L-am rugat pe Gheorghe¹⁰⁷⁹ să-mi scoată de la Palatul Cultural cărțile Greceanu: GENEALOGII¹⁰⁸⁰ și Năsturel: BISERICA STAVROPOLEOS.¹⁰⁸¹

Vă rog să binevoiți a-i sta-ntr-ajutor în această chestiune, ca unul care cunoașteți acea bibliotecă și aveți credit acolo. Am comandat la București prin episcopia noastră și cărțile: Stoica Nicolaescu: Documente de la Mihai Viteazul și Stoica Nicolaescu: Documente slavo-române¹⁰⁸² (cărți mai noi), dar vreo 2 săptămâni n-am nicio știre de acea comandă, făcută de vicarul Dinu.¹⁰⁸³ Dacă le aveți eventual Dv., Vă rog, să binevoiți a mi-le împrumuta pe 2 zile. Dacă se găsesc la Palatul Cultural, Vă rog să binevoiți a-i înlesni lui Gheorghe scoaterea și a

¹⁰⁷⁷ Kiralyi Ignăție din Oravița, funcționar ungur al județului Caraș-Severin despre care Ștefan Lupșa se ocupă în studiul intitulat: *Contribuții la istoria bisericească a românilor bănățeni în secolul XIX*, publicat în “B. O. R.”, an. LVI, 1938, pp. 786-809.

¹⁰⁷⁸ Creța Ioan, preot în Caransebeș, vezi scrisoarea XII de mai sus.

¹⁰⁷⁹ Este vorba de Lupșa Gheorghe, avocat în Arad, fratele lui Lupșa Ștefan.

¹⁰⁸⁰ Ștefan Dimitrie I. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, 3 vol. București, 1913-1916.

¹⁰⁸¹ P. V. Năsturel, *Biserica Stavropoleos din București*, București, 1906.

¹⁰⁸² Stoica Ștefan I. Nicolaescu, *Documente slavo-române cu privire la realitățile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în secolele XV și XVI*, București, 1905; *Documente de la Mihai Vodă Viteazul, Domnul Țării Românești, al Ardealului și al Moldovei - 1600*, București, 1916.

¹⁰⁸³ Arhimandritul dr. Dinu Ioan, vicarul Episcopiei Ortodoxe Române de la Oradea.

acestora. Mi-le-ar putea aduce Luțu¹⁰⁸⁴ acum când se întoarce și când ar veni Gheorghe la Oradea le-ar restitui sau le-aș trimite prin poștă.

Dacă cunoașteți ceva în legătură cu înfigerea uniației în Caransebeș prin popa Creția la 1816, tipărit undeva, Vă rog, să binevoiiți a-mi semnala.

Trăim sub emoția duelului Colan-Călinescu¹⁰⁸⁵ pe spatele Academiiilor Teologice. Cred că din rănile acestui duel la urmă tot noi cei vizați vom sângera. Noi avem greutăți enorme în plus și vreau să ne mai taie din salariu. De aș avea eu numai Istoria Bisericii Române, fără cea universală și patrologie, ca cei de la Facultăți, ce mai copii bătute la mașină aș trage de pe toată colecția mea de documente ! Și barem de ne-ar da lefa celor secundari și obligațiile noi le avem de la cei secundari (10 ore) și de la cei universitari (de scrie).

Permiteți, Vă rog I. P. C. Părinte Referent, asigurarea deplinului meu devotament și respectuoase salutări.

Șt. Lupșa

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 35, f. 4.]

29.

Oradea, la 1 noiembrie 1939

Înalt Prea Cucernice Părinte

Primii invitarea semnată de P(rea) S(fințitul) Nicolae Colan, de D(umitru) Stăniloiaie și de Gr(igorie) Marcu, să scriu ceva pentru aniversarea de 20 de ani a I(nalt) P(rea) S(fințitul) Mitropolit..

Încă în volumul la 70 de ani ai I. P. S. Miron am promis să scriu despre istoria învățământului teologic ardelean.

Aș face-o acum. Cercetându-mi colecția vieneză, aflu că actele din 1761 până la 1799 sunt la I. P. C. Voastră.

Vă rog să binevoiiți a mi-le trimite ca să pot culege din ele pentru subiectul amintit.

¹⁰⁸⁴ Este vorba de Tripon Aurel.

¹⁰⁸⁵ În ședința Sfântului Sinod din 18 martie 1938, Comisia sinodală pentru reorganizarea învățământului teologic, a prezentat un proiect de lege în această problemă. În ziua de 19 martie 1938, proiectul a devenit lege, ministru al Educației Naționale fiind episcopul Nicolae Colan al Clujului. În urma acestei legi absolvenții Academiiilor teologice beneficiau de aceleași drepturi pe care le aveau licențiații Facultăților de teologie. La începutul lunii noiembrie, apare așa numita Lege pentru modificarea și completarea legilor privitoare la învățământul superior în vederea raționalizării, cunoscută mai ales sub denumirea de "Legea de raționalizare" a lui Armand Călinescu. Această lege cuprindea o seamă de dispoziții nefavorabile Academiiilor Teologice, erau înlăturate din învățământul universitar și așezate în rândul școlilor speciale iar profesorii erau încadrați cu salarii de conferențieri, catedrele fiind reduse.

Dacă aveți vreun plan cu ele (și cu cele din anii următori), bucuos Vi-le pun iar la dispoziție.

Al I. P. C. Voastre devotat

Pr. Dr. Șt. Lupșa

Oradea, str. Ciorogariu 6

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 35, f. 13-14]

30.

[Oradea 12 aprilie 1940]

Înalt Prea Cucernice Părinte
Domnule Senator

Vă mulțumesc din suflet că ați binevoit a-mi trimite un exemplar din ultima Dv. Carte: Români din Câmpia Aradului de acum două veacuri, făcându-mi nu numai cinste ci și mare bucurie. Bucurie nu numai pentru primirea cadoului, ci și pentru înregistrarea unui triumf nou al istoriografiei clericale de la noi, în care mă doresc și eu pion și bucurie că Vă văd cu aceeași putere și dragoste de muncă, Dumnezeu să Vi-le țină.

La mine putere ar fi, căci lenevesc ca un crocodil, dar râvna a pierit de când cu pățania "anuarul Academiei Teologice din Oradea pe anii 1923-1940". Toți suntem stupefiați de atitudinea ce se dezvălește încet, a părintelui episcop. În toamna anului 1937 ne-a pus pe lucru, să scriem fiecare câte un studiu savant pe 1 martie 1938, iar Munteanu istoricul și statistica. La 1 martie 1938 s-a arătat indignat că consiliul profesoral a cerut amânare, nefiind gata toate manuscrisele. A amânat pe 1 septembrie 1938, când Munteanu a declarat că nu poate face istoria școlii. Mi-a fost încredințată mie, și Munteanu pierdu rectoratul. La 10 Ian 1939 am predat cu toții studiile noastre și am stabilit de acord cu P.S. Sa să se culeagă ele întâi ca eu să pot termina până atunci istoria și statistica Școlii. Între timp am adunat și fondurile: Min(isterul) Cultelor din bugetul pe 1938 ne-a dat 6 000 lei, al Educ(ației) Naț(ionale) din bugetul pe 1939: 10 000 lei, iar al Propagandei 30 000 lei, Ac(ademia) Teol(ogică) a mai alocat din bugetul pe 1938, 80 000 lei, așa încât calculând și cu impunerea de exemplare la parohii, partea materială era aranjată.

Culegerea nu s-a început însă nici după ce am predat la 1 Aug(ust) 1939 și istoria și statistica școlii. A tot amânat P[rea] S[finția]¹⁰⁸⁶ Sa fixând termen peste termen, ultimul fiind 1 martie. Văzând că nu se ține de cuvânt, ci se întârzie când îi aduci aminte am lăsat treaba baltă. Am muncit însă la cele 2 manuscrise (1 la studiul din specialitatea mea și 2. La istoria și statistica școlii) peste 2 ani din greu. Iar în Ianuarie 1940 a anunțat și Stăniloiaie la Dumineca Ortodoxiei că l-a Sibiu din

¹⁰⁸⁶ Este vorba de episcopul Nicolae Popovici de la Oradea (1936-1950).

teascurile arhidiecezanei, va ieși în cursul anului curent un studiu cu titlul și planul exact ale studiului pregătit de mine și predat P(rea) S(finției) Sale în 10 ianuarie 1939 însă sub numele părintelui diacon Cojocar (sic !)

Să mai lucrei vreodată ceva ?

Ferească Dumnezeu !

Al Î(nalt) P(rea) C(ucerniciei) Voastre devotat din tot sufletul

Șt. Lupșa

Oradea la 12 April 1940

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 81, f. 20-20v.]

XCII. Magieru Andrei¹⁰⁸⁷

1.

Oradea Mare la 18/III 1922

Iubite Dle Coleg !

Profit de ziua de azi, Sâmbătă, ca să mă achit de-o datorie care de-o bună vreme îmi zace pe conștiință.

E vorba de răpsunsul la scrisoarea DV adresată P. Sf. Sale la 17 Febr. în care cereați unele date și care scrisoare P. S. S. mi-a dat-o mie să Vă răspund, dar durere, eu abia mai am răgaz să mă corespondez.

De Duminică până Joi seara sunt gazetar, și abia Vinerea și Sâmbăta sunt numai birocrat. În zadar aș căuta aăȚi descriu aici greutatea de tot felul, care'mi reclamă 5 zile din săptămână pentru scoaterea 1 număr din foaie, că poate nu m-ai crede. Numai cine copiază însuși manuscrisele și face câte 3 corecturi înțelege greutatea și dacă nu le-aș face eu singur, nu știu ce-at ieși de sub teasc.

În scrisoarea cătră P. S. S. ați cerut conscripția poporului nostru din Bihor.

La prefectura județului am aflat că la finea anului 1920, în Bihor erau: 266 551 români, din aceștia după datele noastre statistice bisericesti /de puțină încredere !/: 214 766 ort. rom.:

Anume în ppiatul Orade: 37 988

Peștiș: 39 996

Tinca: 33 413

Beliu: 32 048

¹⁰⁸⁷ Magieru Andrei (1891-1960). S-a născut în 27 iunie 1891 la Satu-Rău (județul Arad), unde tatăl său era preot. Școala primară în satul natal, apoi în Timișoara, liceul în Arad și Beiuș, iar studiile teologice la Facultatea de Teologie din Cernăuți (1909-1913), unde, în 1916 își ia doctoratul. În anii 1913-1914 a studiat literale la Universitatea din Budapesta. A funcționat ca profesor și rector la Academia Teologică din Oradea (1923-1936), apoi arhiereu-vicar la Oradea, iar din 1936 episcop al Aradului.

Beiuș: 39 216

Vășcău: 32 105

214 766

Cifra nu e fidelă fiindcă în realitate sunt mai mulți ortodocși îndeosebi Români din Regat. La tot cazul diferența de 52 000 nu se poate trece în favoarea uniților. Doar datele noastre sunt.

În Ungaria au rămas 9 prohii din dieceza Orășii. Apateul unguresc, Carttag, Darvaș, Zaca, M. Peterd, Săcel, Veherd, din tractul protopopesesc al Orășii, Sarcad-Cristur, Micherechiu din Tractul Tinca.

În datele noastre bisericesti nu aflu în care parohie de-a noastră este și parohie unită, deci nu Vă pot comunica aceasta.

Nu știu întrucât Vă puteți servi de cele de mai sus, dar dacă mai aveți nevoie de ceva, rog indicați precis ce să Vă mai trimit.

Conscripția specificată după comune nu se află nici la prefectura județului, iar de parohii mixte eu nu prea știu să fie, afară doar de: Beznea (pp. Peșteș), Giriș (pp. Oradea Mare), Pocola, Beiuș (pp. Beiuș), Băița (pp. Vășcău). În aceste parohii sunt și preoți gr. catolici.

Articolul cu „păcate” sau „greșeale” l-am primit abia în săptămâna trecută. Am și început să-l public. Din Nrii indicați în scrisoarea Dv. O să Vă trimit după cum ați cerut. Mulțumesc pentru prețioasa colaborare. Îmi place să cred că înțelegeți și apreciați bunele intențiuni, ce le-am avut cu scoterea revistei. Abia am obișnuit preoțimea să citească. A trebuit să li-o impun oficial. Dar am nădejde că vom putea face lucruri bune și din părăginitul Bihor. La tot cazul, dragostea de cauză și însufletirea nu ne lipsește

Vă sărut cu drag
Mager
asesor consist.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 72, f. 159-160]

2.

[Oradea, 14/27 martie 1922]

Iubite Domnule Coleg !

Te rog să mă ierți pentru întârziere. Eu nu pot scrie când vreau, ci când ajung să mai răsflu. Adunarea datelor și baterea lor la mașină a reclamat câteva zile. Alăturat cred că ai ceea ce ai cerut. Tabloul parohiilor după protopopiate cu numărul sufletelor la 31 Decembrie 1921. Deoarece în scrisoare mi-ai cerut

numărul sufletelor de la 31 Dec. 1917 ori 1918, neștiind eu cu adevărat dacă-ți sunt mai prețioase datele de la 31 Dec. 1921 sau cele mai vechi, în paranteză la rubrica: Numărul credincioșilor am indicat și starea de la 31 Dec. 1917, ca să ai și o comparație.

Lui Ioanovici¹⁰⁸⁸ i-am comunicat cele despre mecenatele „in spe” Constantin & Cocișu și a rămas să ia contactul cu el.

Din „Legea Românească” îți voi trimite și al 2 lea ex. din nr.ii cu articoli lui Ioanovicu.

Cu Teodor voi vorbi. Sunt și eu de aceeaș părere și doresc să-l văd protopop. Pe rând vom îndeplini încă 8 tracte protopopești.

Dorindu-Vă mult spor la muncă, Vă salută

Magier

Oradea Mare la 14/27 Martie 1922

P. S. Datele noastre bisericești sunt în puțină valoare. Am notat la margine cu creionu vânăt cazurile în cari îți sare în ochi diferența între anii: 1917 și 1921. Cum se poate ca în unele comune să piară oamenii cu sutele ? În altele nici nu s-au născut nici n-au mai murit de atunci? Șubredă temelie e statistica bisericească ca toată administrația protopopească.

M

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 72, f. 158-158v.]

3.

[Arad, 7 aprilie 1936]

Prea Sfințite Părinte,

Pentru a indica de la început substratul acestui memoriu, țin să Vă comunic respectuos, că el privește problema scrierii istoriei eparhiei Aradului, în care privință există o serie întregă de dispoziții ale autorităților eparhiale, între cari și hotărârea Nr. 54 a adunării Eparhiale din 1931, prin care, problema de sub întrebare este pusă în strânsă legătură cu secția culturală, al căreia consilier referent am cinstea să fiu.

Problema aceasta apreocupat oficialitatea eparhială de peste jumătate de veac, dar fără rezultat efectiv. Evoluția problemei am înfățișat-o în recenta mea lucrare “Episcopii S. Vulcan și Gherasim Raț” la pag. VII-XVI. Din aceea expunere se vede limpede infructuositatea măsurilor oficiale luate, din două puncte de vedere că nu există mijloace bănești necesare și, mai ales, nu avem oameni în condiții de

¹⁰⁸⁸ Damaschin Ioanovici istoric.

realizarea unei opere istorice așa de grele, lipsind și începuturile monografice, necesare, în prealabil pentru a se scrie istoria eparhiei.

Străduințele mele de refernt consistorial, pentru crearea condițiilor necesare în acest scop, n-au putut duce la rezultat. Mijloacele materiale pentru cercetări istorice spre acest scop d'abia dau suma de 15 000 lei, în cursul celor din urmă trei ani /1933-5/. Ele n-au fost sporite nici după ce a intervenit hotărârea Nr. 54 din 1931 a adunării eparhiale, care a crezut de bine să lege – în mod forțat – de “cadrul de activitate” al Secției mele culturale o problemă specifică istorică, adică “să îngrijească de colectarea documentelor, cari privesc istoria eparhiei și în special să strângă materialul care se fereră la activitatea regretatului Moise Nicoară, publicăm și un anuar sub titlul: *Trecutul eparhiei Aradului*”. –

Ca unul care am militat cu toată conștiința pentru realizarea condițiilor necesare de a ne avea scrisă istoria eparhiei, în cele din urmă mi-am tras consecințele /*op. cit.* XXIV/: m-am apucat pe socoteala proprie de lucru: cât am putut am cercetat arhive locale; am achiziționat, cum am putut, material istoric din Viena și Oradea; m-am apucat de lucru, confecționând lucrarea, cu caracter centenar “Episcopii S. Vulcan și Gher. Raț”; în lipsa de ajutoare, cari nu mi-au fost acordate din nici o parte de unde le cerusem, am făcut și pe editorul pe cont propriu a acestei lucrări, cari și până aci a fost împărtășită de măgulitoare aprecieri din partea celor competenți, dar în aceeași vreme rămâne o grea grijă în sarcina mea, s-o și desfac, pentru a-mi scoate cheltuielile de tipar și pentru a mă bucura și materialicește de rodul îndelungatelor mele osteneli.

Prin urmare, Va trebui să mi-se recunoască de a fi trecut binișor departe dincolo de bariera îndatoririlor mele strict oficiale, în domeniul specific al istoriografiei eparhiei Aradului, nu numai prin menționata lucrare întocmită din material arhivistic neconsultat până acuma ci și prin alte lucrări ale mele, cari se văd din anexatul catalog % monografii și broșuri istorice și de propagandă scrise și publicate fără ajutorul material al cuiva și când mai am și alte materiale istorice adunate și gata de a fi prelucrate, mă văd constrâns să abandonez modestia de până aci, care m-a făcut să nu cer pentru a nu fi rău înțeles – nici măcar concediu pentru studiile mele privitoare la trecutul eparhial și și mai puțin vr-un ajutor, de nici un fel, de la eparhie. De aceea supus P. Sf. Voastre în primul lor, totodată și organelor eparhiale, spre binevoitoare apreciere, rezultatul străduințelor mele de până aci, precum și gândurile și materialele istorice pe care le am în legătură cu problema istoriei eparhiei Aradului.

I.

Dacă m-a învrednicit Dumnezeu de zile și sănătate nădăduiesc să mai pot pregăti cu privire la trecutul eparhiei Aradului, alte câteva volume, ca cel menționat mai sus. Dar la nici un caz în condițiile în care am muncit până aci, cu propriile mele mijloace materiale . și nu odată cu riscuri la unele lucrări, pentru vare mai am datorii tipografice la tipografia diecesană, căreia i-am dat prin condeiuul meu, o circulație de peste 300 000 lei – și mai ales n-aș putea să-mi continu activitatea de

cercetări istorice jertfindu-mi și pentru mai departe ca și până aci, odihna de noaptea, de care am de aci încolo neapărat trebuință.

După planul provizor, ce am întocmit în baza materialului istoric de care dispun deja, aş putea conta la următoarele volume:

Vol. I: Despre începuturile episcopiei Aradului și până la 1728.

Vol. II: Chestii bisericești și culturale, până pe la 1750.

Vol. III: Statisticile despre județul Aradului, dintre anii 1743-52, cu apărarea populației locuitoare – cu numele iobagilor, etc. – și a referințelor economice ale țăranilor noștri de atunci.

Vol. IV: Epoca episcopului arădean Sinesie Jivanovici (1750-68).

Vol. V: Epoca reorganizărilor politice, bisericești și economice inclusiv revoluția lui Horia (sub epii Pahomie Cnezevici și Petru Petrovici) 1768-1786.

Vol. VI: Epoca episcopului arădean Pavel Avacumovici (1786-814).

Vol. VII: Școalele de la Arad și Epoca lui Țichindeal și Nicoară (1812-30).

Vol. VIII: e gata: Episcopii Vulcan și Raț.

Vol. IX: ar fi: Zece ani din urmă în viața episcopului Gherasim Raț (1840-50).

Adevărat că unele grupuri de materiale din categoriile arătate prezintă unele lipsuri, cari ar cere și alte cercetări și complectări; - da la așa ceva este imposibil și numa să mă gândesc; câtă vreme stau singur și fără ajutor material care să-mi poată asigura și colaboratori la achiziționarea de material nou. În special ar fi de consultat arhiva din Carloviț, spre care scop, pentru a-mi asigura un eventual acces, am călătorit în anul 1934 și la Belgrad, pe cont propriu /o. c. pag. XXIII/¹⁰⁸⁹

Problema achiziționării de material – care este mai dificilă când este vorba de achiziționarea de documente din străinătate, cari trebuiesc plătite pentru a fi copiate, s-ar putea ușura în măsură mică prin aceea, dacă de ex. materialul arhivalic, mi-s.ar da voie să-l încadrez în volumele mele de documemnte și să-l utilizez direct ca să nu mai pierd vremea cu copierea lui. După utilizare, asemenea acte – pe cari le-aș ștampila cu sigiliul Consiliului eparhial – ar pute fi recunoscute și reasezate cu înlesnire la locul lor în arhiva eparhială.

Țin să fac aci o mențiune bucurasă despre marele ajutor ce l-am avut și până aci și-l voi avea și de aci înainte de la pr. prof. de teologie din Oradea, P. C. Sa Dr. Ștefan Lupșa care mi-a pus la dispoziție colecția sa de documente copiate de la Viena.

Materialul ce-l avem împreună, eu și Păr. Șt. Lupșa mai poate fi sporit pe măsura condițiilor și posibilităților cari mi-ar fi date de a munci unul și altul, să fie orânduie pentru a se tipări ca volum sau volume de documente, în care caz, firește, lucrarea își va avea prețul său pentru istoria eparhiei și a vieții românești.

¹⁰⁸⁹ În primăvara anului 1934, Gheorghe Ciuhandu la vizitat la Belgrad pe episcopul Vikentie Vujic, vicar patriarhal, un contemporan mai vârstnic de la Universitatea din Cernăuți, pentru a primi permisiunea de a efectua cercetări istorice în arhiva mitropolitană din Carloviț. Motive financiare l-au oprit a efectua cercetările propuse.

Din punct de vedere istoriografic românesc general, că și din punct de vedere, că trecutul românilor din Crișana mai ales nu este cercetat aproape de loc și că nu avem colecțiuni de documente tipărite cu privire la noi cei de aici, - țin de a mea datorie să subliniez necesitatea de a se publica – la anexele monografiilor viitoare – cât mai multe documente. Dar problema aceasta nu e la fel de actuală; ea însă merită să fie semnalată de pe acum.

După aceste lămuriri, Vă rog să credeți Prea Sfințite Părinte, că neavând la dispoziție nici mijloace necesare și nici răgaz fizic corespunzător unor lucrări așa de întinse și dificile stau ca și cu mâinile legaz așteptând soluția mântuitoare, care, firește, nu poate veni ca din senin. De aceea, îngrijorat și dornic de realizarea acestor gânduri – spre cari am fost mânat de împrejurările vieții mele și pe cari aș dori să le văd duse la capăt cel puțin în parte, - Vă rog respectuos să binevoiți a aprecia situația, de ceea ce nici nu mă pot îndoi.

II.

Nu pot trece mai departe, Prea Sfințite Părinte, fără să fac și unele constatări de un caracter mai personal, încât ele mă privesc pe mine.

Bursier al eparhiei, trimis la Cernăuți în vederea unei catedre la Institutul teologic de aici de pe atunci, am ținut să rămân în serviciul eparhiei și după ce mi-s-au închis cărările spre catedra teologică aici, spre directoratul institutului teologic și spre postul de asesor-referent bisericesc. Am ținut să rămân în serviciul eparhiei și după ce mi-se oferise o catedră la Cernăuți și mai apoi un rost de seamă la Academia teologică ort. din Cluj și nu m-am lăsat ispitit de nici una din multele posibilități deschise, prin reântregirea Statutului român, de a-mi fi căutat plasarea nouă aiurea.

Rămas deci aici, în mediul pe care-l cunosc acum de peste trei decenii petrecute în același serviciu bisericesc de astăzi și legat aici și prin cercetări și studii istorice privitoare la acest ținut, - la vârsta mea, nu mă mai pot gândi la alte lucruri sau realizări mai de seamă, în alte domenii.

Rămân, firește, întâiul datornic de a sta la dispoziția P. Sf. Voastre cu tot ce aș putea să fac și în altă privințe.

De aceea, aprecierea situației o las cu deplină împăcare a cugetului, în chibzuința Prea Sfinției Voastre înainte de toate și înainte de toți

Arad 7 Aprilie 1936

Cu sărutarea Dreptei arhieriești
Prot. Dr. Gh. Ciuhandu
consilier-referent eparhial¹⁰⁹⁰

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 39, f. 8-10]

¹⁰⁹⁰ Pe documentul păstrat în A. A. O. R. Arad, grupa IV, dosar 115/1932, , în 17 octombrie 1939, episcopul Andrei magieru a scris următoarea rezoluție: „Istoria Eparhiei Aradului trebuind să fie scrisă pe bază de documente, mai înainte va fi nevoie de a se cerceta întreaga arhivă istorică aflătoare la Consiliul eparhial. Îndată ce vom avea personalul și mijloacele materiale necesare ne vom apuca de adunarea materialului”. Cf. *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948*, p. 385.

4.

[Arad, 10 octombrie 1936]

Prea Sfințite Domnule Episcop,
Venerat Consiliu Eparhial !

De șasesprezece ani de zile de când tipăresc o seamă din lucrările mele la Tipografia diecezană am făcut Tipografiei Diecezane o circulație de peste 320 000 Lei, neavând alte resurse de acoperirea speselor de tipar, decât foarte mici ajutoare bănești și desfacerea în cercul cititorilor cari au ținut să încropeze și să sprijinească condeiuul meu. Pe lângă aceea, Librăriei diecezane, de unde mi-am procurat cea mai mare parte din manualele școlare și rechizite de scris pentru patru copii de liceu, - precum și compactoriei diecezane, unde am lăsat multe mii de Lei, li-am făcut circulație de cel puțin 30-40 mii de Lei.

Acum, după ce pe risc propriu, am dăruit istoriografiei românești și Bisericii mele vasta monografie despre “Episcopii S. Vulcan și Gh. Raț”, premiată de Academia Română mai mult moralicește decât bănește cu cele 3 500 Lei “premiu” ce mi-a acordat, - și după ce de o serie de vro șapte ani îmi merge greu cu desfacerea tipăriturilor mele din anexata % tipăritură, mi-am dat seama de realitatea lucrurilor și a prospectelor ce-mi stau deschise, atunci când la Tipografia diecezană mai am o datorie tipografică de circa 9 118 Lei și vreo 2 500 Lei la Librărie și la Compactorie, a căroră achitare mi-o poate cere, cu drept cuvânt, oricând.

Țin să adaug de astfel, ca de orientare, că în loc de beneficiu după lucrările mele, am o seamă de broșuri din cari nu am încasat nici măcar cheltuielile de tipar, dar a trebuit totuși să le plătesc, din ceea ce mi-a venit din vânzarea altor tipărituri ale mele.

În asemenea împrejurări, știind că datoriile mele tipografice, nearanjat, pot să apese vr-odată asupra mea și asupra intereselor materiale ale familiei; - și având în vedere și aceea că nu m-am bucurat și nici nu mă pot gândi la favorul unei desfaceri oficiale a lucrărilor mele, mai ales acum, când împrejurările amteriale ale clerului sunt așa de mizere: am socotit că este just să încerc o aranjare a datoriilor menționate, cerând iertarea sumei de 11 616 Lei. Ea face de altfel, d-abia 3,2 % din circulația ce am făcut-o numitelor instituții diecezane.

Și îmi place să cred, că aceasta o merit nu numai în vederea serviciului moral-cultural adus Bisericii mele prin străduințe absolut personale, nesprijinite bănește de autoritatea bisericească, ci și pentru că, nu odată, tipărind pe credint și neavând temei de multă târguală, m-am angajat cătră Tipografia diecezană la prețurile cari mi-le-a cerut, până ce, într-o vreme, am reflectat pe lângă prețuri mai convenabile, tot pe credit, la tipografii străine: București, Cernăuți, Sibiu. În cele din urmă apo am revenit iarăș la Tipografia diecezană, unde mi-am tipărit

monografia menționată, pe lângă un credit condiționat de împrumutul de 50 000 Lei, ce mi-s-a acordat în primăvara anului trecut, în contul salariului meu.

Dar și în afară de aceste motive ale mele, este notoriu, ca Tipografia diecezană mai ales, a avut și debitori – persoane și chiar comune politice și alte legături cari n-au dat prin comanda și lucrările lor, vr-un echivalent cultural și de propagandă, că eu prin scrisul meu – și totuși s-au bucurat de reducerea datoriilor mari cu câte 50 %, ori chiar li-au fost șterse datoriile.

În condițiile mele personale, restrânse la singura mea leafă și fără de nici o slujbă și plată secundară și fără să fi fost sau să fiu beneficiarul eparhiei sau al oricui altcineva, în nici o formă, în nici o comisie și la nici un alt izvor de câștig personal decât cel al condeiului meu – mă văd strâmtorat de greutatea mari cu creșterea familiei mele – o fată la Universitatea din Cluj și băiatul la Politehnica din București – așa, încât a trebuit să iau un recent avans de 24 000 Lei în contul salariului meu.

De aceea, și în vederea serviciului făcut Bisericii mele prin condeiul meu și pentru a-mi feri numele de rușinea de a fi păgubit și cu instituțiile diecezane, ca alții, socotesc că P. Sf. Voastră și Ven. Consiliu Veți binevoi a aprecia situația mea dată și-mi veți îndemna, generos, ștergerea datoriei mele pomenite.

Al Prea Sfinției Voastre și al Ven. Consiliu Eparhial

Arad, 10 octomvrie 1936

Plecat serv
Icon. Stavr. Gh. Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 68, f. 12-12v.]

5.

[Arad, 13 noiembrie 1936]

Nr. 7118/1936

Prea Cucernice Părinte,

Consiliul eparhial apreciind motivele invocate de P. C. Ta în cererea de la 10 octombrie c. a dispus Librăriei diecezane, ca restanța ce o ai pentru tipărirea lucrărilor în sumă de cca 9 116 lei și cca 2 500 lei la Librărie și compactorie, să se radieze.

Arad, din ședința Consiliului eparhial de la 14 Nov 1936

Andrei
Episcop

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 68, f. 6]

6.

[Arad, 20 mai 1939]

SFÂNTA EPISCOPIE ORTODOXĂ ROMÂNĂ A ARADULUI
CONSILIUL EPARHIAL

Nr. 3216/1939

Prea cucernice Părinte,

La cererea P. O. D. Tale de data 14 Aprilie a. c. pe ziua de 1 iunie 1939 Te absolvim de la redactarea organului eparhial „Biserica și Școala”.

Cu acest prilej ținem să-ți mulțumim pentru felul cum ai știut să redactezi organul eparhial de la data de 1 ianuarie 1937 până astăzi.

Cu arhierească binecuvântare

Arad în 20 Maiu 1939

Andrei

episcop

P. O. D.

Iconom Stavrofor Dr. Gheorghe Ciuhandu
Consilier referent consistorial
redactorul organului eparhial „Biserica și Școala”

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 72, f. 433]

7.

[Arad 24 martie 1940]

SFÂNTA EPISCOPIE ORTODOXĂ A ARADULUI
CONSILIUL EPARHIAL

Nr. 1660/1940

Prea Cucernice Părinte,

P. O. D. Ta ești invitat a lua cunoștință că crucea pe care Ți-am oferit-o deodată cu hirotesia întru Iconom Stavrofor, este proprietatea fondului

Stavroforilor, înființat de Noi în scopul de a procura cruci pentru această distincțiune.

Drept aceea, vei binevoi a ști că poți să o porți întreaga viață, iar după moarte urmașii P. O. D. Pale o vor restitui fondului.

În acest scop ești pofțit a Ne da un revers, încă de pe acum, despre această cruce, pe care, pe lângă semnătura P. O. D. Tale, să-l semneze și Stimata Doamnă.

Cu arhierească binecuvântare.

Arad în 24 martie 1940

Andrei
Episcop

P. O. D. Sale

Iconom Stavrofor Dr. Gheorghe Ciuhandu
Consilier ref. Eparhial pensionat

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 72, f. 434]

8.

[Concept]

[Arad 24 iunie 1940]

P. Sf. Părinte !

După cum se vede din tipăritura anexată % m-am străduit să port un condei preoțesc destul de variat în domeniul scrisului bisericesc și cultural-românesc.

Am lucrat, susținut de un cerc de cititori – căroră le sunt recunoscător pentru sprijinul lor – și mai ales din partea câtorva P. C. Protopopi din Eparhia Aradului, în prim loc, dar și din restul mitropoliei noastre.

În lucrările mele am urmărit reale probleme de cărturărie românească și bisericească ocupându-mă și de probleme de interes politic-bisericesc, în special în direcția lămuririlor ce se impuneau în legătură cu problema catolică, cu dublu aspect: desbinarea religioasă a românilor ardeleni (ce tinde să se furișeze și în alte părți ale Țării) și marile privilegii, politice, materiale, ale catolicismului în general, și mai cu seamă a celui unguresc în raport cu starea Bisericii “dominante” a Țării. Concluziile studiilor le-am expus în parte și în Senatul Țării încă la valoarea Legii Cultelor în a. 1928. Tot așa, mai ales că eram, până la pensionarea din vara trecută și consilier-referent cultural în Arad, mi-am dat silința să activez cu condeiul meu și în direcția propagandei religioase și a profilacticei noastre în fața eterodocșilor și a sectarilor.

Iar acum, ca pensionar – trecut la alt domeniu de cercetări istorice, căroră doresc să le rămân credincios și nemaiavând unde să-mi păstrez tipăriturile și nici

posibilitățile morale deopotrivă de a mi-le desface – m-am gândit, înainte de a mă debarasa pe orice cale de grija lor, să încerc, pentru ultima oară, a le valora. Nu numai pentru că aceasta este un interes îndreptățit al meu, ca autor și ca om cu mari griji familiare ci și din motivul că, după ce unele broșuri sunt scoase în exemplare puține, n-aș vrea să le lichidez sau nimicesc, fără a încerca să le fac cunoscute și utile și în afară de cuprinsul mitropoliei noastre.

De aceea, am onoarea să Vă rog, cu fiiască încredere, să binevoiți I. P. Sf. Voastră de a aprecia: în ce măsură ar putea să se plaseze din ele, oarecare număr de exemplare, prin bibliotecile eparhiale, protopopești și parohiale, iar altele și în slujba zidirei sufletești a credincioșilor.

În catalogul anexat mai sus am marcat lucrările din care am mai multe exemplare, cari îmi fac grije mai mare și le-aș da cu reducere de 50 %.

Țin să anexez și două sumare despre cele mai cuprinzătoare lucrări ale mele: a.) Monografia *Episcopii S. Vulcan* (gr. cat.) și *Gherasim Raț* (ort. de la Arad), demascând aprigele prigoane catolicizante din veacul XIX (1834-9), lucrare voluminoasă (730 pag.), premiată de Academia Română, și b.) *Români din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, o lucrare de interes istoric și politic național nu mai puțin și bisericesc, având 576 pagini mari.

Pe cea de sub a.) ce avea prețul original de 500 Lei, o ofer cu reducere de 50 %, adică 250 Lei, iar pe cea de a doua cu 350 Lei.

Fac reducere și la alte lucrări arătate în catalog, din cari am prea multe exemplare. Dacă aș putea fi cinstit și încurajat prin oarecari comenzi aș dori să se facă aceasta pe calea Arhiepiscopiei respective Eparhiei și a protoiereilor, din motive bine înțelese.

Îngăduiți-mi Vă rog I. P. Sf. Părinte, după toate acestea, să Vă rog cu profundă venerațiune: să binevoiți a dispune aceea ce veți găsi de cuviință și de a primi anticipatele mele mulțămiri și prea respectuoase închinăciuni.

Arad, 24 iunie 1940

Iconom Stavrofor
Dr. Gh. Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 81, f. 13-13v.]

9.

România
Eparhia Oradea
Parohia Roșia

P. Sf. Părinte Episcop,

Sunt foarte bucuros că, de pe urma unei conversații incidentale asupra chestiei arhivei eparhiale, pot să fac, la dorința P. Sf. Voastre, comunicarea de mai jos.

Până eram în serviciu, m-a preocupat problema unei bune rânduiei la arhiva eparhială, din motivul special al cercetărilor mele istorice, precum și din cel al ordinii culturale și administrative.

De data aceasta, nu aflu necesar o expunere mai vastă, deoarece în scriptele mele de pe vremuri se găsesc suficiente informații cu privire la starea arhivei, și chiar și un vast proiect concret, care n-are decât să fie pus în lucrare pe de-a-ntregul.

Astăzi, n-aș putea spune nimic mai potrivit, decât ceea ce se găsește în rapoartele mele înregistrate, în anexatul ./ dosar ce am consultat, și anume la numerele 4759/1925, nr 5217/1927 și nr. 5303/1931.

În special țin să remarc proiectul ce am prezentat unei comisii speciale în cauză, care l-a primit pe de-a-ntregul, și se află înregistrat la nr. 4100/1929, cuprinzând indicații cu privire la îmbunătățirea procedurii de urmat într-o arhivă bine orânduită, precum și la organizarea arhivei eparhiale, inclusiv selecționarea ei.

Unele măsuri de prea mică importanță au fost luate de către conducerea de pe vremuri a eparhiei, dar lucrările esențiale, ce propusesem, nu s-au făcut încă. Ele, însă, se pot face.

Cât privește un lucru ce s-ar cere făcut – pe care l-am subliniat și anterior – ar fi:

a.) să se așeze într-o cameră specială, în dulapuri potrivite, procesele verbale ale ședințelor consistoriale mai vechi, începând din veacul XVIII și până la 1918, dimpreună cu registrele de esibite și cu indicele lor, inclusiv protocoalele Sinoadelor eparhiale, pentru a sta mai la îndemână pentru cercetătorii de istorie;

b.) registrele de același fel, cari sunt ruinate sau defectuoase pentru că nu ar fi fost compactate sau pentru că li s-a dat compactare prea slabă, să fie trecute pe la compactoria eparhială, pentru a le face reparațiile necesare; mai ales celor de la începerea războiului (1914) încoaci, când s-a folosit material mai slab – și apoi, atât pentru registrele din vremea războiului, cât și pentru cele de mai apoi, cari sunt în întrebuințare curentă, să se gătească etajere proprii și potrivite, în locul acelor de astăzi, nepractice pentru scopul în chestiune.

O mare problemă, în aceeași vreme foarte importantă este și aceea a selecționării arhivei eparhiale, începând cu cea mai vache. Aceasta nu ar putea face decât un om cu orientări și în ale istoriei, pentru a înțelege ce se poate înlătura și ce trebuie păstrat. Selecționarea, firește, ar implica și o catalogare nouă a actelor ce rămân. Aceasta însă ar fi o lucrare dificilă și de lungă durată, la care ar trebui să se angajeze în prim loc profesorul de istorie de la Academia Teologică eparhială.

Al P. Sf. Voastre

Plecat serv,

G. Ciuhandu

consilier ref. ep. În retragere

[Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948, doc. 89, pp. 417-418]

10.

[Concept]

[Arad, 8 aprilie 1942]

P. Sf. Sale Ep. A. Magieru, Arad

În chestiunea arhivelor arădane, de care mi-am luat voie a Vă grăesc, am dat Onoratei Prefecturi din loc răspunsul anexat în copie. Țin să Vă comunic acest răspuns, pentru binevoitoare orientare, cu rugămintea: binevoiiți a fi de acord și a lua contactul și cu reprezentanții celorlalte două autorități, pentru o consfătuire urgentă în cauză, cu obiectivul: înființarea la Arad a unei Secții a Arhivelor Statului.

Primiți...

[Ciuhandu]

[Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948, doc. 89, p. 429]

XCIH. Mangra Vasile

1.

[f. d.]

Magnificența Voastră

Îmi iau libertatea de a Vă informa într-o afacere cu atât mai vârtos, căci am despre dânsa cunoștință imediată și sunt convins, că informațiile mele sunt corecte.

E vorba, Magnifice Domnule, de îndatorirea ce s-a pus comunelor parohiale de a escrie concurs pentru îndeplinirea stațiunilor învățătoresți cu învățători cvalificați și de felul cum această dispoziție se eludează în detrimentul cauzei școlii și învățământului, pentru interese de a doua mână.

Astfel, s-a scris concurs pe 25 aug[ust] v[echiul] c[alendar] pentru stațiunea învățătorescă din S. Lazuri și pe 8 august v[echiul] c[alendar] pentru Cădești, două comune învecinate cu noi.

Premiț că aceste comune simt sarcina susținerii școlii cu un învățător, pe lângă salariu sitematizat la 300 fl, dar că în urmă totuși, această sarcină le este suportabilă și în viitor, se face evident încât în special pentru Căbești de acolo, că această comună și-a organizat salariul învățătoresc cu ani mai înainte, la peste 300 fl[orini].

Încât pentru S. Lazuri, de mai mulți ani a fost substituit un om fără a avea barem absolutor pedagogic, instigării căruia e a se mulțumi că în ziua alegerii atinse mai sus, deși s-a prezentat și recurent calificat, poporul a fost câștigat să rămână tot pentru dânsul, din cauză ca nu cumva, ales fiind cel calificat, să se sistemizeze salariul. Pe de altă parte, mai e de remarcat că, contrar concursului, a fost pus în candidație, alături de recurentul calificat și candidatul necalificat al poporului ademenit. Nu mai voiesc să scot la iveală păcătoșia instigatorului și inconsecvența dintre baza concursului și candidare, ci numai atâta să mă adaug ce lumea vorbește, că grația venită peste recurentul necalificat, a fost cumpărată.

Iar cât pentru Căbești, în anul 1898/9 eram eu acolo ca învățător provizor la salariu sistemizat. La anul însă, școala a fost încredințată d[omnu]l[ui] protopop, unui fost învățător necalificat, Ștefan Papp, care, în urma unui proces ce l-a avut tocmai d[omnu]l protopop contra acestuia, a fost suspendat numitul pentru totdeauna. Și dacă va fi și fost respectivul vreun fel de favorit al protopopului, precum se zicea pe atunci, nu înțeleg de ce a denumit d[omnu]l protopop pe un atare om, când procesul acestuia a fost întâi de toate chestie de oficiu pentru protopop. Nu acuz, magnificența Voastră, ci sulevez numai faptul pentru sine, ce se poate erua și din actele ce sunt la Ven[erabilul] Consistor din Oradea. Lumea însă pretinde și în acest caz a știi dezlegarea tainei și vorba despre sumuliță e secret public.

Ceea ce eu știu cu pozitivitate e, că:

1. La alegerea scrisă prin concurs, publicat după depărtarea mea din Căbești, nu numai nu a fost ales unul din cei mai buni învățători din districtul orădan, Ștefan Tulvan din Peșteș, care încă din părinți se bucura mai înainte de simpatii în Căbești, dar nici alegerea nu s-a putut ține, pentru că poporul era ademenit de sus-atinsul Șt[efan] Papp cu scărițarea salariului;

2. Sub învățătorul interimar Șt[efan] Papp factice s-a redus salariul și, între atari condiții a funcționat numitul doi ani după olaltă.

3. La termenul de concurs din această vară, tot din cauza acestei persoane s-au ivit așa tulburări în popor, că nu s-a putut deloc ține alegerea.

Magnificența Voastră, eu cred că și din aceste două cazuri rezultă destul de clar, că să fie cât de înțelepte și salutare dispozițiile ce se dau în jos pentru promovarea cauzei școlii și învățământului confesional, dau în jos pentru promovarea cauzei școlii și învățământului confesional, dar dacă organele subalterne nu își fac față de aceste datoria cu conștiinciozitate și demnitate de oficiu, apoi la alt rezultat nu am ajunge decât că tocmai drepturile garantate prin constituția bisericească, îndată ce nu sunt uzate moralicește, pot să devină un izvor de demoralizare.

Negoțul cu stațiunile învățătoarești există, negocierea în stațiuni cu salariile odată organizate, de asemenea și foarte e demult că, date fiind aceste stări, dacă ele se vor tolera în aceste părți, în loc de a se lecuși de cu vreme, vom ajunge într-un rău, care se va extinde pe câtă vreme poporul, altcum destul de sărac, zilnic se

vaietă de sărăcie și tot cu aceasta pretextează nesprijinirea cu puterea dată nu vor tăia calea instigatorilor și târgoveților și răul acesta restrâns deocamdată în aceste părți la puține cazuri, pe cât de bine s-ar putea acum suprima fiind în germen, pe atât de adânci rădăcini va putea prinde în viitor, dacă poporul va face experiența că, în fața dispozițiilor superioare își poate valida capriciile și preocupările sale.

Poporul însă nu e rău, decât sau îi lipsește uneori conducerea înțeleaptă sau nu-i lipsesc instigatorii și, la tot cazul că decizie de la Ven[erabilul] Consistor ar împăca spiritele.

Pentru cazul când, cele expuse le-ați lua Magnificența Voastră la cunoștință, mi-aș permite, de nu mi s-ar lua în nume de rău, a Vă spune și părerea mea cum s-ar putea aranja afacerea acestor două școli.

La ordinul Venerabilului Consistor s-au scris concursuri pentru îndeplinirea posturilor cu învățători calificați și, deoarece într-o comună nu s-a procedat corect la candidare, iar în cealaltă nu s-a ținut deloc alegere, Venerabilul Consistor, din partea sa, în S. Lazuri, după a mea credință, pentru a-și apăra autoritatea ordinului dat odată, să îndeplinească postul vacant prin substituirea recurentului calificat, care încă a obținut voturi, iar în Cădești, prin substituirea vreunui învățător calificat, în disponibilitate și numai din motivul de a împiedica poporul în această păguboasă pornire, care ar putea mai târziu servi și îndemn și pentru alte comune în atari cazuri.

Din parte-mi, Magnifice Domnule, dacă nu s-ar ajunge deocamdată la alt rezultat, mă voi mângâia că pentru orientare V-am servit cu niște informații în aceste două cazuri concrete.

Al Magnificenței Voastre

devotat serv.
George Ciuhandu

[Vasile Mangra, *Corespondență*, vol I, (Ediție, Studiu introductiv și note de: Marius Eppel), Cluj-Napoca, 2007, doc. 301, pp. 398-401]

2.

[Arad, 14/27 august 1900]

Nrul 5575/1900

D-Sale George Ciuhandu

în
Loc.

Consistorul îți conferă stipendiul de 800 cor. cerut pentru completarea studiilor la facultatea teologică din Cernăuți sub condițiunea să Te promovezi la gradul de doctor în Sf. Teologie și să faci serviciu de cel puțin 5 ani la institutul

nostru ped.-teologic din Arad, – în cas contrar vei restitui sumele stipendiare ridicate.

Despre acest deobligament vei da reversal.

Arad, din ședința consistorială din 14/27 August 1900

Vasile Mangra
vicariu episcopesc

[Timișoara – *Arhiva familie Ciuhandu*]

XCIV. Marriot George L.¹⁰⁹¹

[Carte poștală]

FROM THE REV. G. L. MARRIOTT South Newington
VICARAGE Baubury, Oxon.

Feb[ruarie] 1935

Gratias tibi ago, vir doctissima arque revendissima, pro opere valde magnifico; et cujus maritis duo praecipue mihi arrident, primum eruditis tua et labor indefessus, deinde caussa orthodoxiae quam caussam Dei esse arbitrar.

Navabo operam ut notitia hujus libri ephemeribus theologicis inseratur
In Christo tuns

George L. Marriott

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 33, f. 22v.]

XCV. Mateescu C. N.

[Râmnicu Vâlcea, 17 aprilie 1933]

Prea Cucernice Părinte

¹⁰⁹¹ George Leicester Marriot, preot anglican. În anul 1937, Gheorghe Ciuhandu a tradus, din limba latină, cuvântarea: *Despre Unirea Bisericii Anglicane cu Bisericile Ortodoxe*, ținut de reverendul anglican la Oxford, în Biserica sfintei Fecioare Maria, în Dumineca II după Botezul Domnului în anul 1935 (Arad, 1937, 14 p.).

Din *Revista istorică* a dlui Iorga, am luat cunoștință că Cucernicia Voastră ați publicat o carte: *Călugării Visarion Serai, Sofronie și mucenicii ortodoxiei din Ardeal*.

Făcându-mi trebuința, am căutat să mi-o procur căutând să o procur cerând-o și librăriei din București și la Sibiu, dar mi s-a răspuns că nu o au în depozit.

Așa fiind, mă adresez Cucerniciei Voastre rugându-Vă să-mi trimiteți un exemplar.

Neștiind cât costă, să dispuneți a mi se trimite cu ramburs.

Cu tot respectul
C. N. Mateescu

Profesor

Str. Căpitan Simionescu
Nr. 5, Râmnicu Vâlcea

17 aprilie 1933

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 35]

XCVI. Matei Dimitrie

[Oradea, 22 august 1924]

Stimate Părinte,

Vă mulțumesc pentru broșurile ce mi-ai trimis. Le-am citit și am putut să mă edific mai mult încă, cu această problemă specifică Ardealului.

În adevăr, am găsit date interesante, unele chiar pentru juriții de aici.

Am trăit cu rândurile sf. Tale, acele vremuri grele cum le descria acel biet preot ortodox căruia i se sfărta, - prin puterea împrejurărilor de pe atunci - parohia căreia îi cerea atât de devotat duhovnicește.

Am trăit și eu, acele vremi mai grele pentru ortodocși - vremurile episcopilor baron Erdely sau Samuel Vulcan - cari mi-au părut a fi fost cei mai estremați în catolicism.

Se pare că acuma s-a mai împlânzit acea ardoare de propagandă - pentru papa - și m-au impresionat trecerea cu scrisorile publicate a celor doi fruntași preoți gr. cat. la biserica băstinașă a neamului nostru.

În orice cas, rândurile documentate ale sf. Tale, sunt unelte puternice ale clopotelor ortodoxismului, chemare și tresărire a celor înstrăinați de căldura dulce și mângâietoare pe care au raspândit-o în toate vremile și în cele grele și de primejdie și în cele tihnite - biserica și cuviincioșii arhieriei ai neamului nostru.

Dorindu-vă si mai multă izbandă în munca ce o depuneți, vă rog să primiți asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Matei Dimitrie
Consilier la C. de Appel
Oradea Mare

22 August 1924

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. nenumerotată]

XCVII. Matei Ioan¹⁰⁹²

1.

DIRECTORATUL GENERAL AL INSTRUCȚIUNII
PENTRU ARDEAL
CABINETUL DIRECTORULUI GENERAL

Cluj 30 IX 1922

Dragă Domnule Ciuhandu,

Îți mulțumesc pentru recenzie. Văd, că vrei să-mi faci proces de intenții, anticipând asupra părerilor ce le voi fixa în vol. II sau III. Eu n-am făcut decât să constat părerile lui Șaguna fără a trage vr-o concluziune personală. De altfel pot să-mi spun de pe acuma că în nici un caz nu sunt partizan al absolutismului ierarhic.

Chestiunea soției Dtale am rezolvat-o favorabil, anunțând despre aceasta directoratului regional din Timișoara. Ieri s-a expeditat, așa că poți fi liniștit.

Cu privire la băiatul Gh. Toader îți spun sincer, că nu știu cum l-aș putea așeza într-un internat străin de școala lui. E o problemă grea, căci nu admit regulamentele. În tot cazul o să mă mai gândesc la vr-un expedient.

Apropos. Spuneai că recenzia se publică în Revista teologică, și o văd în Biserica și Școală. N-ai fi așa de bun să mă lămurești; ori poate iese și acolo?

Cu prietenie
al Dtale

I. Mateiu

¹⁰⁹² Matei Ioan (1884-1946). Studii la Liceul de Stat din Sibiu (1895-1903), la Institutul Teologic din Sibiu (1903-1906) și la Facultatea de Drept a Universității din Cluj, care i-a conferit doctoratul în 1911. Profesor de Drept civil la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj; membru în Adunarea eparhială a Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului. A publicat lucrări de istorie locală și Drept canonic.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 104-105]

2.

[Concept]

[Arad, 30 septembrie 1922]

Iubite Dle Mateiu,

Întîi de toate mulțumesc din inimă pentru rezolvirea chestiunii cunoscute.

Ce privește „recenziunea” ,n-aș vrea sa rămîiă cu o nedumerirea cu privire la intențiile mele .Iată ce am de zis.

Cetindu-Ți cartea, m-am îtarziat și mai mult în convingerea, că Statutul organic trebuie reformat, chiar și din anumite motive ierarhice, cari trebuie să se afirme în constituția și în viața bisericii. Și mă temeam că reliefaarea proiectului lui Șaguna v-a duce la concluzii de absolutism ierarhic în felul, că hotarările organelor constituționale să trebuiască a-și primi vigoarea prin aprobarea ierarhiilor numai.

După lămurirea Dtale, însă, văd că suntem același ogaș de idei și, prin urmare, aștept cu o și mai mare nerăbdare să văd volumele următoare ieșite din tipar. Ar fi chiar foarte necesar apariția lor grabnică.

Eu cunosc absolutismul ierarhic și în teoria lui zis canonică, cît și din puțina istorie ce o cunosc, dar și din viața practică a constituției noastre actuale și n-aș vrea ca acel absolutism să poată oareșicum primi ființă cu prilejul frămăntărilor pentru o nouă constituție unitară bisericească. Eu, ce e drept, vreau mai mult ierarhism în biserica noastră, dar nu în sensul absolutistic și negativ, față de viața organelor constituționale, ci în sensul apostoliei, rezervate exclusiv ierarhiei, superioare și inferioare deopotrivă, deoarece aceasta este partea cea mai neglijată la noi și tocmai aceasta este „partea cea mai bună” o Marie pe care trebuie să ni-o alegem în viitor, alătura de funcțiunea organelor constituționale.

Dacă, totuși, crezi că Ți-am făcut „proces de intenții”, Te rog să mă înțelegi prin prisma celor de mai sus. Aveam o teamă și nu voiam ca aceasta să poată prinde și la alții tocmai pe urma lucrării Dtale în paguba cauzei publice, pe care, cum constat din scrisoarea Dtale, o privim amîndoi cu aceiași ochi și în același senz.

Putem zice, dară: clară pacta ...?

Voisem să public articolul meu informativ (eu nu-i zic recenzione) în Rev. T”. Dar l-am revocat fiindcă numărul de curând apărut era deja gata de tipar. Altul d-atunci încoaci n-a ieșit; nici nu știu când va ieși astfel țineam să-l public în „Bis. și Sc.”.

Încă și în acest chip am ieșit din numărul de publicare, pe care-l doreai DTa la întălnirea din București și nu voiam să întărzii și mai mult.

Am trimis la „B. Ort. R.” cîteva observații cu privire la unele modificări în Statutul organic. Vor apărea în numărul pentru septemvre. Mi-a plăcea dacă a-i găsi în ele ceva bun și pentru lucrarea Dtale, decumva nu-i i-ai fi dată încă forma

definitivă deja. Regret că eu n-am răgaz să lucră ceva sistematic și unitar, ci numai fragmentar.

Ai bunătatea de poți să-mi trimiți și celelalte broșuri ce le-ai scris în chestia de drept bisericesc, la care te provoci în cartea Dtale. Nu știu cum ajung la ele în alt chip.

În curând isprăvesc cu cetirea „Vacanțelor mitropoliei”. Îmi convine foarte mult materialul nou adunat în cartea Dtale.

Dzeu Ți-ajute să dai înainte, sănătos și spornic la lucrul bun ce-l faci.

Cu frățeasca dragoste
Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 106-107]

3.

DIRECTORATUL GENERAL AL INSTRUCȚIUNII
PENTRU ARDEAL
CABINETUL DIRECTORULUI GENERAL

Cluj 9 X 1922

Dragă Dle Ciuhandu,

Am cetit cu plăcere scrisoarea Dtale. Văd că mi-ai înțălesc. Sunt hotărât adversar al absolutismului ierarhic, dar în același timp imi dau seama și de inconvenientele unei democrații bisericești rău plasate pentru vremile noastre. Eu văd cum astăzi unii ierarhi de. ai noștri se prezintă în opinia publică drept apărători ai democrației bis. Pe când acasă fac pe tiranii, disconsiderând Statutul organic. Astfel de duplicități sunt primejdioase și condamnabile. Trebuie să vedem înlocuind sinceritatea constituțională, practică mai întâi de arhieriei.

Șaguna era sincer în Proiectul său de constituție și de aceea a căutat să fixeze precis atât atribuțiile clerului cât și ale mirenilor, stabilind că în afaceri pur bisericești, laicii n-au cuvânt, lăsându-le în schimb drepturi mult mai mari decât clerului în afacerile administrative școlare și financiare. Bineînțeles, că și principiile fundamentale fixate de Șaguna au astăzi altă valoare determinată de evoluția culturală a timpurilor noastre. Ele suportă anumite modificări, potrivit cu concepțiile moderne și cu nevoile de azi ale bisericii. Statutul organic a organizat biserica după idei laice deși putea zice politica, de aceea cred, că Proiectul lui Șaguna să constituie baza de discuție pentru unificarea de azi. El păstrează ideea bisericească de la care nu ne putem depărta conduși de lozinci laice.

Aprobarea hotărârilor de către Episcop, nu-mi convine nici mie. Așa ar vrea basarabeni dar e primejdios.

În tot cazul sunt chestiuni fundamentale, cari socotesc, că nu pot fi discutate serios, decât de către specialiști. Și vai ce puțini sunt aceștia Noi am trăit numai prin Biserica, ne lăudăm mereu cu ea, dar e trist, că ardelenii noștrii cari vreau să unifice nu cunosc lucrurile măcar așa, cum le-am urmărit eu în lucrarea mea.

De aceea mulți dintre dâșii ar trebui să fie mai modești și să vorbească Dta, Lupas... alte nume nu pot cita, cari au mai multă cultură profesională, decât aceea ce ți-o dau ziarele sau bunul simț propriu.

Apropo. Scrisoarea Dtale am predat-o lui Ispir¹⁰⁹³. Mă miră că nu-ți dă răspuns. Azi vine d. Banu¹⁰⁹⁴ la Cluj; o să-l rog să dea soluția.

Al Dtale cu
prietenie
I. Mateiu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 76-77v.]

4.

DIRECTORATUL GENERAL AL INSTRUCȚIUNII
PENTRU ARDEAL
CABINETUL DIRECTORULUI GENERAL

Cluj 25 XI 1922

Iubite Părinte Ciuhandu,

În chestiunea nepotului Dtale am făcut mari încercări. Chiar a venit la mine stăruind să-i fac loc în vrun internat. E așa de greu din motivul că internatele din Cluj sunt mici iar elevii foarte numeroși și astfel anevoie poți plasa băieți de la alte școli. Acum l-am rugat pe Ceontea să cerceteze internatul școlii de arte și meserii, spre a vedea dacă nu-l putem vârî acolo. Aș dori așa de mult să-ți pot da un ajutor.

Observațiile Dtale din Bis.ort. le-am cetit cu deosebit interes și-ți spun sincer că toate le-am găsit întemeiate. Văd cu bucurie, că accentuezi întoarcerea în multe privințe la proiectul lui Șaguna. Ești cel dintâi cleric ardelean, care spui acest cuvânt mare, fiindcă ți-ai dorit osteneala să studiezi acest Proiect cum am încercat și eu s-o fac, dar cum n-au făcut-o atâția teologi de-ai noștri.

E o plăcere pentru mine, că stărui asupra problemei spirituale în organizația noastră viitoare. Fără această parte fundamentală, unificarea bis. Nu înseamnă mare lucru. De aceea în sinodul eparhiei noastre de astă primăvară, discutând regulamentul sinodal, am cerut să se introducă un articol, care să facă obligatorie

¹⁰⁹³ Dr. Ispir Vasile (1886-1947), profesor la Facultatea de Teologie din București (1920-1947), Secretar general al Ministerului Cultelor și Artelor (1922-1927).

¹⁰⁹⁴ Banu Constantin, ministru al Cultelor în anii 1922-1923.

pentru deputați mărturisirea și cuminicarea înainte de ședințe. Alții au protestat și atunci am văzut că reprezentantele noastre bis. Nu se adună în numele lui Iisus, că ele sunt simple adunări laice, cari n-au nimic din căldura Evangheliei.

Iată unde trebuie să reformăm!

De aceea aprob cu toată inima observațiile dtale juste. Dar oare se vor găsi codificatorii lor ?

Cu dragoste frățească

I. Mateiu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 75-75v.]

5.

Cluj 5 III 1923

Dragă Domnule Ciuhandu,

Iartă-mă te rog că sunt așa de neglijent la scrisori și nu ți-am răspuns până acum.

Cu d. Ministru Banu n-am vorbit anume de planul meu, fiindcă dta mi-ai scris, că nu te-ai putea deplasa la București deși eu spuneam, că numai pe 2-3 luni până la terminarea lucrărilor privitoare la raporturile de avere ale confesiunilor, spre a se ști în ce proporții să se facă subvenționarea.

Acum văd, că pare că vei fi răspuns să acceptezi pe timp mai scurt o însărcinare, din care repet, Biserica noastră ar avea cel mai mare folos.

Eu astăzi plec la București, și am să discut cu d. Banu, urmând să-ți comunic de acolo răspunsul meu.

Îți mulțumesc de Protocolul trimis, care-mi este necesar la vol. II. Propunerile Dtale sunt juste, dar necazul e, că nu sunt Consistoarele atât de luminate spre a înțelege subtilitatea lor. Evoluția noastră merge încet și ne trebuie foarte multă perseverență spre a nu renunța la o acțiune ireală, care odată va ajunge să fie înțeleasă și sprijinită.

Al Dtale cu prietenie

I. Mateiu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 73-74]

6.

Cluj 7 Dec. 1923

Iubite Părinte Ciuhandu,

Dacă n-am răspuns numai decât la scrisoarea Dtale, cauza e că de 4 săptămâni sunt bolnav și n-am putut părăsi odaia. Abia de câteva zile m-am sculat din pat.

Îți mulțumesc pentru cartea cerută, ce-i drept scrisoarea oficială mi-a venit, dar cartea încă nu...sper că nu s-a rătăcit.

Ce privește vechea problemă ce te frământă și care mă interesează direct și pe mine, fi sigur, că îndată ce voi putea merge la București, am să-i expund dlui Ministru Lăpedatu necesitatea ei națională și sunt convins că dânsul care e om înțelegător va face apel la serviciile Dtale prețioase.

În tot cazul eu nu am voiu liniști până când guvernul nu va stabili – prin studii temeinice la fața locului – raporturile de avere dintre Bisericile Țării, în baza cărora să urmeze acordarea proporțională a subvențiilor de stat.

Mă întrebi de vol. II al lucrării mele. Deocamdată sunt încă tot la strângerea materialului, care este foarte vast și migălos. Mai ușor aș face vol. III, dacă n-aș ținea să fiu metodic și riguros științific.

Cu dragoste frățească
al Dtale
I. Mateiu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 102-103]

7.

ROMÂNIA
ADUNAREA DEPUTAȚILOR

București 6

Noiembrie 1928

Iubite Părinte Ciuhandu

Am primit cartea Dtale despre „Patronat” și țin să-ți mulțumesc pentru ea. Încă n-am citit-o – suntem în pripurile crizei – dar am răsfoit-o puțin. Văd cu plăcere, că și de astădată ne-ai dat o lucrare merituosă, scrisă cu răbdare și cu precizie pentru a lămuri o problemă importantă, așa de puțin cunoscută în cercurile noastre bisericești de dincolo și de dincoace de Carpați. O voiu studia cu interes, recomandându-o studenților mei din internat.

Mulțumiri și pentru cuvintele desprinse despre lucrarea mea.

Cu drag al Dtale prieten

Mateiu

[Ciuhandu notează cu stiloul, în josul paginii: „Pun în vedere Patronatul a 90; Desb. Relig. A 10, Discurs a 10”.]

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 125, f. 169-170]

XCVIII. Medeleanu Ioan¹⁰⁹⁵

[Caransebeș, 20 mai 1925]

Prea Onorate Părinte,

Cu grăbire de adevărat fiu credincios, vin în urma permisiunilor făcute a Vă servi cu informațiunile și datele de mai jos.

Diferitele broșuri le-am trimis pr. Nostru Romul Suciu din Ticvanul-Mic, ca să le distribuie printre credincioșii noștri din Ticvanul-Mare, trecuți de la uniți.

Pentru acoperirea prețului acestor broșuri, atât de însemnate, am făcut o mică coletă, pe care Vi-o trimit aici alăturat, iar suma colectată am trimis-o cu mandat poștal.

Pr. Petru Bernaz din Secaș sub Nr. 35/925, precum și proteiereul Virgil Musta din Oravița sub Nr. 114/925 raportează, că în comuna Ticvanul-Mare – pur unită – s-a făcut treceri de la bis. G.c. la bis. Noastră, în două rânduri. Prima dată 93 și altă dată 36 capi de fam.

La Florii proteiereul susnumit cu încă 4 preoți și cu mult popor ort a coborât cu litia în mijlocul credincioșilor din Ticvanul-Mare, trecuți la noi.

Ven. Censis. Diec. Sub Nr. 1935/1925 a cerut de la proteiereul Musta un tablou și un raport detaliat, despre capii de familie trecuți la noi, precum și despre membrii lor din familie.

Îndată ce vom primii și vom cunoaște mai bine situația trecerilor de la Ticvanul-Mare, numai decât voiu căuta să Vă servesc cu informațiuni mai precise.

Cu privire la persoana episcopului g. c. Nicolescu¹⁰⁹⁶, am câștigat vre-o câteva date din Lugoj și de la Părintele Dr. St. Pop.

Tatăl ep. Nicolescu s-ar fi născut ort. în Comlesul Bănățean, de unde a mers în Ardeal la Tulgheș și aici s-a căsătorit cu fata unui negotitor g. c.

Fratele acestuia, respective unchiul ep. – lui, cu numele Vasile Nicolascu a fost învățător ort. în Lugoj.

Un unchi mai are ep. Și în Băile Herculane, ca antreprenor al Hotelului „Severinul” și acesta poartă numele de Nicolescu și este ort; iar în Lugoj are ep. o verișoară pe Dșoara înv. Ort. Rusu; se mai zice, că și preotul ort. Rusu din com. Șag/lângă Timișoara/ar fi verișorul ep-ului Nicolescu.

Episcopului Nicolescu foarte adeseori face vizite pe la credincioșii noștri din Lugoj; nu știu de dorul sau dragul lor, ori că are prea puțini de ai P.S.Sale.

¹⁰⁹⁵ Medeleanu Ioan (1900-1981. Studii la Academia Teologică din Caransebeș; diacon în Caransebeș (1923-1925); preot în Răchita (1925-1978) din protopopiatul Făget. În 1981 a trecut la cele veșnice fiind înmormântat în cimitirul parohiei Răchita.

¹⁰⁹⁶ Dr. Nicolescu Alexandru, episcop greco-catolic la Lugoj (1922-1935), apoi mitropolit la Blaj (1936-1941). A murit la 5 iunie 1941, fiind înmormântat în cripta mitropolitană din Blaj.

La Ticvanu s-a născut ep. Frentiu¹⁰⁹⁷, a crescut în Recita, unde tatăl său a fost pr.g.c.

Oare ce va zice fanaticul episcop, de trecerile din comuna sa natală.

În urma acestora, ep. Frentiu este născut la Ticvanu și nu Nicolescu, precum credeam noi, când am fost la Arad.

Cu Dl. Dir. Barbu și cu Dl. Ancușa am vorbit în privința datelor și actelor aflate la dânșii și mi-am premis, că îndată ce vom primi informațiuni noi de la Ticvan, Vă vom servi cu ele.

Prea On. Părinte, îmi iau îndrăzneala a Vă comunica și următoarele împrejurări nefavorabile pentru mine.

După sfatul Prea On. Dvoastre, de la Arad am mers la Belinț, ca să cer actele de la protopop și să vin din nou cu ele la Arad. Pe dânșul nu l-am găsit acasă, fiind plecat în vizitațiune pe vreo 10 zile, așa, că a trebuit să plec fără nici un rezultat.

Poporul din Răchita este foarte nemulțumit, în urma acestei atitudini de trăgăneală a protopopului, pentru că sunt aproape 10 luni de când m-au cunoscut acești buni romani și luminați creștini și totuși dorința lor nu se împlinește încă. Dânșii cer, ca cel puțin pe Înălțarea Dlui, care este și ziua „Eroilor” să fie hirotonit.

Vă rog, Prea On. Părinte, ca această a mea rzgăminte s-o considerați ca fiiască și întrucât s-ar putea face ceva, ori s-ar găsi vre-o posibilitate ca totuși pe Înălțarea Dlui, să pot servi în com. Răchita, unde sunt ales de șase săptămâni, să fiu încunoștiințat de cu vreme.

Cât pentru cauza timpului, care poate fi cea mai creștinească și românească, Vă promit că voi căuta totdeauna, a Vă servi cu ce-mi va sta la dispoziție, pentru ca Prea On. Dv. Să izbutiți a trage dunga roșie peste aceia cari din istoria noastră bis. Au tras cea mai neagră dungă și-au comis cea mai mare fărâdelege națională.

Cu acestea Vă rog să primiți călduroasele mele salutări de reverință, semnând al Dvoastră

Caransebeș în 20 Maiu 1925

Cel mai devotat fiu:
Ioan Medeleanu
diacon episcopesc

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 94, f. 79-83]

¹⁰⁹⁷ Frentiu Valeriu Traian (1875-1952), doctor în Teologie de Viena, episcop greco-catolic la Lugoj (1913-1922), apoi la Oradca (1922-1948).

XCIX. Meteș Ștefan¹⁰⁹⁸

1.

[Carte poștală]

Cluj, 20 Iulie 1935
(Str. Stiescu, 14)

Iubite Părinte,

Am primit toate coalele trimise (26) și-ți mulțumesc.

Ai făcut un mare serviciu științei istorice prin amintita și deosebit de valoroasa carte¹⁰⁹⁹ a Sfinției Tale, pentru care istoricii îți vor fi foarte recunoscători, că le-ai pus la dispoziție un vast și inedit material care aruncă o lumină puternică și foarte favorabilă bisericii ortodoxe. Te felicit din toată inima pentru opera publicată și Dzeu să-ți ajute să ne poți da cu aceleași amănunte nouă și istoria bisericească a eparhiei Aradului înainte și după 1830-40.

Te rog, pentru utilizarea ușoară și cu folos al cărții, să faci necondiționat și tabla analitică a cuprinsului, a numelor și locurilor, precum și a lucrărilor.

Cu mulțumire și dragoste frățească
rămân al Sf. Tale
Meteș

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 45-45v.]

2.

[Carte poștală]

Cluj, 8 oct. 1935

Iubite Părinte,

Am primit în întregime cartea¹¹⁰⁰ Sf. Tale. E frumoasă, foarte amănunțită în date și deosebit de prețioasă. Nimeni nu va mai putea scrie istoria epocii fără consultarea la fiecare ps a lucrării atât de vastă a Sf. Tale.

¹⁰⁹⁸ Meteș Ștefan (1887-1977), s-a născut în loialitatea Geomal (Alba). A studiat istoria la Universitatea din București (1912-1914). A fost director al Arhivelor Statului Cluj (1922-1947). Autor al unei valoroase opere istorice.

¹⁰⁹⁹ Este vorba de cartea *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, Arad, 1935.

¹¹⁰⁰ Este vorba de cartea *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, Arad, 1935.

Îți mulțumesc din toată inima pentru contribuția valoroasă ce ai adus pentru cunoașterea trecutului bisericii și neamului din ținutul Aradului și Bihorului. Îndată ce ocupațiile îmi permit voi scrie despre ea o dare de seamă, relevăm munca, valoarea cărții și sacrificiul bănesc al Sf. Tale.

Cu mulțumiri și dragoste frățească
Ștefan Meteș

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 33, f. 18v]

3.

[Concept]

[Arad, 8 aprilie 1942]

Păintele Ștefan Meteș, directorul Arhivele Statului Sibiu

Prefectura județului Arad oferise arhiva sa veche Academiei Române, care mi-a cerut părerea și i-am dat-o prin anexa ./ . Propunem preluarea în primire a arhivei, ca să nu se risipească ca altele. După ce Ministerul Culturii Naționale a ajuns să iee dispoziție de preluarea ei la Academia Română, m-am trezit cu o adresă a Prefecturii – care avea răspunsul meu dat Academiei Române – cerându-mi opinia asupra cedării și propunerii cu privire la cedare.

Am răspuns la anexata 2 militând pentru ideea ce o pusesem și în răspunsul către Academia Română, că, din arhivele de la Arad să se constituie o Secție a Arhivelor de Stat.

De la Arhivele Statului – Direcțiunea generală – pe care încă o informasem la vreme – am primit răspunsul nr. 944 din 11 octombrie 1941, după care Vi s-a solicitat să intrați în legătură cu Prefectura Aradului, pentru a se ajunge la soluția unei Secții de Arhive arădene. Nu știu ce veți fi primit ce veți fi făcut. De aceea, Vă rog acum să luați act de faza nouă a chestiei, solicitând Episcopiei, Prefecturii județului și Primăriei să cază de acord asupra unui termen proxim de după Sf. Sărbători, pentru într-unirea oficialităților arădene în cauză și cu asistența DV. În vederea unei consfătuiri efective.

Să nu pierdem prilejul și nici să amânăm realizarea.

G. Ciuhandu

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948, doc. 89, p. 429*]

C. Mețianu Ioan¹¹⁰¹

[Arad, 21 mai 1896]

¹¹⁰¹ Mețianu Ioan (1828-1916), episcop de Arad (1875-1898), apoi mitropolit ortodox al Transilvaniei (ales în 1898, instalat în martie 1899).

Înalt Pre Sântite Domnule Episcop !

În înțelesul rezoluțiunei consistoriale, după carea eram indatorat a mi cere ertarea dela Rv. Domn Director ofensat prin imputata mea nesupunere având în cas contrariu a fi considerat de relegat dela prelegeri și respective a suporta consecințele pentru absentiile, cari din această cauză nu mi se scuseză – în vederea acestei rezoluțiuni consistoriali, vin Înalt Pre Sântite Domnule Episcop! A Ve descoperi cu fiască supunere următoarele:

Cu dto de 20 Maiu a. c. am mers la Reverendisimul Domn Director seminarial a-mi cere ertarea, cea ce incuviințându-mi se, am făcut-o protocolar in chipul următoriu:

„În legătură cu rezoluțiunea consistorială înainte de tote declar, că îmi place și vreu se rămân om de cinste. Cu intentiunea nu vatăm pe nimeni. Și cu atât mai vârtos me simțesc obligat a declara serbătorește, că n-am avut intentiunea se vatem pe Reverendisimul Domn Director. Dacă înse pote din nepricepere aș fi vătimit, și încât Rvds. Domn Director se sânte ofensat prin purtarea mea din 12 l. C. Eu cu supunere îmi cer ertarea.”

Aceste cuvinte luate la protocol le am subscris. La aceste mi s-a respuns, că acesta nu e de ajuns, acesta rugare de ertare nu involvă in sine recunoascerea faptului, și deci că pe acesta basă nu mi se pote da deslegarea, despre cea ce n-am cunoscință din rezoluțiunea amintită ca ar decide in cauză faptul că primesc ori ba deslegare din partea Rvds. Domn Director, căci rezoluțiunea amintită m-a obligat a-mi cere ertarea pentru faptul de nesupunere pur si simplu. Si cu acesta am fost in înțelesul rezoluțiunei amintite declarat din partea Dlui Director de relegat dela prelegeri.

Și pentru ca se nu mi se impute de nou penitență, m-am supus și cu diua de adi începând până la alte dispisitii ulterioare nu pot cerceta prelegerile.

Cunoscând însă că positiunea acesta me îngreunează si mai mult, resolut de a implini tot ce mi permite demnitatea de om, am mers de nou, adi la orele 8 demineța la Rvds-l Domn Director pentru a me insinua, că de eri m-am schimbat și de nou voesc a-mi cere ertarea. Sub cuvânt însă că Dsa acum are prelegeri, nu mi-a dat ascultare, ci mia făcut atent la urmări și in chipul acesta am fost nevoit a-i părăsi casa.

Așa acum Înalt Pre Sântite Domnule Episcop ! Am ajuns in o positiune si mai grea de a me aștepta încă la o nouă pedepsă, carea ar pute se fie – pote si eliminarea pentru absentiile mele, cari nu din voia mea ar putea ajunge la numerul orelor de prelegere din o săptămână prin o eventuală trăgânare a caucei mele in forma ei de adi.

Ce vor fi urmările ? Nu stiu. Semțesc însă un lucru și anume durerea-n suflet, că m-aș ruga de ertare și n-am de cine, numai ca se nu ajung a fi nefericit pe o viață întregă și numai ca se nu intristez dilele bătrânețelor părintilor mei, de cari me dore mai mult decât de mine.

Înalt Pre Sântite! Numai în Ddeu Bunul și în Pre Sântia Voastră mai am nădejde. Ați dovedit față de mine o îngrijire părintescă și o specială bunăvoință. Recurg și acum deci cu supunere și fiască încrederea la acel părintesc scut al Pre Sântiei Vostre, decă voi fi vrednic și Vă rog, de nu am satisfăcut de ajuns datorinței mele, a me muștra și îndrepta, dând dispozițiune specială cum am și ce am se fac în acest punct, căci – dic a doua oră – n-aș vre că pentru păcatele mele se suferă bunii mei părinți.

Serutându-Vă Sânta Dreptă sum
Arad la 21 Mai 1896

al Înalt Pre Sântiei Vostre

cu încredere și fiască
supunere:
Georgiu Ciuhandu
cleric de c. III

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

CI. Micluția Sabin

[Alioș, 12 ianuarie 1935]

Oficiul parohial ort. Român Alioș
Nr. 211/1934

Prea Onorate Domnule Consilier !

În conformitate cu Circularul Ven. Consiliu Eparhial nr. 4072/1934 m-am străduit ca să fac ceva pentru a Vă putea ajuta la tipărirea opului Dvoastră prelucrat.

Mi-a succes să obțin de la comuna politica prin biserica pentru Dvoastră suma 1.000 până la 1.800 lei – după împrejurări.

Când vei obține – cred, că în 30-40 zile – aceea sumă imediat o vei espedia pe adresa Prea On. Dvoastră.

De la biserică nu am putut face nimic, fiind banii ei blocați în bancă, de unde știe Dzeu. Când și câți îi va putea căpăta.

Voi insista însă, ca să obțin cât mai mult pentru Prea On. Dvoastră, care vă interesați de trecutul nostru atât de obscur, ca să-l aduceți la lumină.

Al Prea Onrat Dvoastră

Alioș la 12 Ianuarie 1935

cu tot respectul:

Prea Onoratului Domn
Dr. Gheorghe Ciuhandu protopop, consilier eparhial

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 43]

CII. Ministerul Afacerilor Străine

1.

[Telegramă]

[București, 10 iulie 1940]

Gh. Ciuhandu Senator Arad

Rugăm veniți imediat la București pentru ședere trei săptămâni cu material necesar spre executarea urgentă însărcinarea domniei voastre.

Cheltuieli deplasare și ședere vor fi suportate de minister.

Rugăm răspundeți.

Oficiul de studii ministerul Af[acerilor] străine.

10 iulie 1940

[A. N. D. J. Arad, *Colecția de documente*, dosar 86, f. 4]

2.

[Arad, 16 septembrie 1940]

Domnule Ministru,

Subsemnatul, fost Senator, participând la lucrările Oficiului de Studii al Ministerului Afacerilor străine și îndeletnicindu-mă și cu cercetări istorice, am ajuns la convingerea că studiile ce au fost pregătite aici sunt de o importanță covârșitoare, nu numai din considerația la necesitatea politică a Istoriei României, mai ales a aceleia care privește părțile alipite la Țara-Mamă, rămase în mare parte fără cercetări istorice mai de seamă.

Dea aceea, îngăduiți-mi Vă rog, Domnule Ministru, o neprețuită sugestie pe care însă o cred utilă nu numai în vederea scopului politic urmărit în acele studii, ci și din interes de istoriografie românească și anume ca lucrurile în chestiune să fie

necon condiționat tipărite, eventual și cu concursul Academiei Române, care desigur va avea tot interesul și toate temeiurile morale și academice de a sprijini și înlesni publicarea lor, prin vreo subvenție.

Dacă nu s-ar publica ele în tipar, foarte ușor s-ar putea răzleți și dispărea în dosare, spre paguba dublă – politică și istoriografică – a Neamului.

Aș adăuga și o rugămintă îndreptățită: ca din lucrurile tipărite să primească toți autorii câte o serie, la vremea sa.

Primiți Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea devotamentului meu,

Arad 16 septembrie 1940

Gh. Ciuhandu
fost senator, Consilier episcopesc
în retragere (domiciliul Arad)

[A. N. D. J. Arad, *Colecția de documente*, dosar 86, f. 2]

CIII. Mitropolia Ortodoxă Română a Bucovinei

MITROPOLIA BUCOVINEI
CONSILIUL EPARHIAL
Nrul 13033/37

Cernăuți, la 15 Octombrie 1937

Prea Cucernice Părinte Consilier,

Confirmând primirea cărților trimise și a scrisorii, vă comunicăm că Înalt Prea Sfințitul Mitropolit vă mulțumește pentru cele trimise.

În legătură cînsă cu reînființarea eparhiei maramureșului, părintele Mitropolit dorește câteva broșuri populare care să trateze, nu academic, ci pe scurt și pe înțelesul tuturor chestiunea desbinării religioase de acolo.

De aceea, Înalt Prea Sfinția Sa vă roagă să binevoiți a răspunde dacă Frăția Voastră, care cunoașteți în măsură mai mare această chestiune, ați putea alcătui asemenea broșuri sau ați da îngăduirea altei persoane să le alcătuiască pe temeiul lucrării ample a Sfinției Voastre. Același lucru Înalt Prea Sfințitul dorește și pentru satele ucrainene unite de acolo pentru care, cândva ar trebui făcută propaganda cuvenită de întoarcere la ortodoxie.

Consilier
Preot Dr. Orest Tarangul

Secretar
Protos. Nicodim

Prea Cucerniciei Sale

Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu

Părintelui Iconom stavrofor Dr. Gheorghe Ciuhandu
Consilier referent cultural eparhial

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 126, f. 18]

CIV. Morariu Demetriu

[Găvojdia, 28 august 1926]

Prea Onorate Domnule Asesor !

Referitor la chestiunea ce doriți, cu plăcere vă trimit aici un comunicat al dlui Dr. Barbu publicat într-un calendar diecezan. Dar ceea ce ar interesa mai mult, ar fi procesul pentru depărtarea crucii despre care comunicatul – probabil din considerente politice, nu vorbește mai pe larg.

În scopul acesta am cercetat ieri pe familia Huzi – Barbu din Lugoj, care mi-a spus că în privința aceasta s-ar afla un document în arhiva oficiului protopopesc. Am fost și la oficiul protopopesc dar fiind dl protopop încă suferind, a trebuit să amân chestiunea. Îndată ce voi afla însă că dl protopop e bine, voi căuta să obțin documentul, dacă este, - îl voi copia și cu informațiile ce mi le va mai da și dl protopop V-il trimit fără amânare.

Primiți Vă rog, expresiunea sentimentului de respect și profundă stimă ce vă păstrez.

Demetriu Morariu
preot

Găvojdia, 28 August 1926
(jud. Severin)

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 94, f. 44-44v]

CV. Moroianu Gheorghe¹¹⁰²

Cluj 26 nov. 1930
Strada Minerva 9

Venerabile Domnule Protopop,

Am primit cu o adevărată bucurie sufletească colecția de cărți din domeniul bisericii noastre ortodoxe, toate publicate de Dv. și țin să Vă mulțumesc în mod deosebit pentru ele. Le voi ceți pe rând.

¹¹⁰² Moroianu Gheorghe (1870-1945). A fost profesor și rector al Academiei Comerciale din Cluj. Autor de valoroase studii de istorie a economiei românești și a luptelor pentru realizarea unirii.

Azi am citit înduioșetoarea Dv, cuvântare de la congresul preoților noștri de anul trecut de la Alba Iulia.

O recunoașteți și Dv. cu dovezi cât a piersut romantismul nostru din cauza fraților noștri din cealaltă biserică. Este incontestabil ca din cauza unației s-au maghiarizat mulți români d-ai noștri, mai ales în Maramureș. Deci să luptăm cu energie ca să vedem vechea noastră episcopie ortodoxă din Maramureș așezată acolo în străvechile ei drepturi cât mai curând.

Vă trimit odată cu aceasta discursul meu de la Brașov în întregime în „Patria”¹¹⁰³ și „Gazeta Transilvaniei”. Este totuși un câștig cunoscând rentabilitatea unora din ai noștri. Regret însă f. Mult că n-am putut face să apară și frumosul Dv. Discurs de deschidere. Eu am fost în București și când m-am înapoiat era deja târziu. Se înțelege că ei nu l-au publicat din cauza unor aluzii la nenorocirile din trecut, cari nu le-au plănit. Dar în timp frumosul Dv. Discurs apare în broșura ce sper că veți publica cu toate discursurile de la Brașov și rezoluțiile congresului. Sper că în acea broșură va avea loc și al meu...al participării mirenilor la aceste manifestații.

Saptămâna trecută am vizitat pe I.P.Sf. Patriarh Miton care s-a bucurat de inițiativa ce am luat și m-a felicitat. Sper că nu ne vom opri aici. Și aceasta va depinde de prea cinstitele fețe bisericești.

În acest înțeles regret că Telegraful Roman nu a publicat discursul meu – cu toate că Dl. Asesor Dr. Proca¹¹⁰⁴ mi l-a cerut în acest sens la București.

Odată cu aceasta Vă voi trimite și lucrarea mea: Luptele de emancipare ale Romanilor din Ardeal în lumina europeană, care este prevăzută sau mai bine zis împletită puțin și cu munca mea curată și desinteasă pentru neam de peste 30 de ani. La îndemnul Ministrului de Externe (actualul Prin Ministru Dl Mironescu¹¹⁰⁵) eu am tradus în franțuzește această carte făcându-i mai multe completări și modificări (va fi mai puțin un volum de memorii personale cum e ediția în românește și mai mult un tratat de istorie politica).

Aș vrea să anesaz în ediția franceză și câteva eepisoade din suferințele românilor ortodocși din Ardeal. Poate – că un mare cunoscător al trecutului nostru bisericesc – nu ați putea indica 2-3 episoade demne de a fi anunțate și care să fie cunoscute sau inspirate de intenții mai mult politice ale dușmanilor noștri din trecut, cum a fost de pildă dărâmarea morminților și bisericilor noastre ortodoxe cu tunul. Partea aceasta aș putea-o pune la începutul lucrării înainte de revoluția lui Horea pe care în ediția franceză o voi dezvolta încă pe vreo 10-15 pagini ca și

¹¹⁰³ „Patria”, organul politic al Partidului Național, întemeiat în 1919 la Sibiu și transferat apoi la Cluj.

¹¹⁰⁴ Proca Gheorghe, doctor în Teologie la Cernăți, profesor la Arad (1896), apoi la Sibiu (1901-1902). Protopop la Miercurea (1902), apoi secretar consistorial la Sibiu. A publicat studii, articole și predici.

¹¹⁰⁵ Mironescu George G. (1874-1949), om politic, profesor universitar, ministru de Externe, apoi prim-ministru (1930-1931).

revoluția din 1848 de altfel. Cele două sau trei portrete ce le dau acolo le mai restrâng căci...străinătatea ele nu mai au o deosebită importanță.

Mă iertați de a mă coborî în aceste detalii, dar un sfânt bun îl, primesc călduros de la oricine și l-aș mai ales de la Dv.

Vă rog să primiți venerabile Domnule Protopop considerațiunea mea cea mai deosebită.

Prof. G.
Moroianu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 38-41]

CVI. Moțiu Ilie

[Chesinț, 12 februarie 1935]

Oficiul parohial ort. rom. Chesinț
212/934

Prea Cucernice Părinte !

Apreciind munca neobosită ce-o depuneți cu atâta competență întru apărarea ortodocsiei și a bisericii noastre contra metehnei uniate, contra ipocriziei și a fariseismului catolic ce ne-a făcut atâta rău de 2 veacuri și jumătate, și vrând și noi a contribui într-o cât de mică măsură la opera ce-o realizați cu atâta demnitate – cu to respectul Vă avizăm, că parohia Chesinț, vă ajută pentru tipărirea valoroasei cărți cu suma de 300 lei. Vă rog a dispune, când să expediez banii.

Chesinț la 12 Februarie 1935

devotat
Ilie Moțiu
paroh

Prea Cucerniciei Sale Domnului
Dr. Gheorghe Ciuhandu
protopop, ascensor și referent al Conz. Eparhial

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 42]

CVII. Munteanu Mihail¹¹⁰⁶

1.

Sighet la 20 Iunie 1930

Prea Cucernice Părinte Cinsilier,

Am primit scrisoarea Prea Cucerniciei Voastre și ținem să Vă aducem mulțumiri pentru frumosul articol ce ne-ați trimis și pe care l-am publicat în nr. 2 al gazetei, a fost cel mai interesant articol publicat de noi și de aceea vă rugăm ca pentru numerile viitoare să ne trimiteți noi articolele documentate așa cum știți a le alcătui și cu care lupta noastră contra catolicismului capătă un nou avânt. Dealtfel ținem să observăm că articolul referitor la trecerea Sighetenilor a produs o înfrigurare în cercurile preoților catolici de aici și era o vreme când în orice ocazie se întâlnea un ortodox cu doi sau trei catolici le punea întrebarea dacă sunt și ei nepoți ai celor ce au făcut trecerea la ortodoxie în anul 1869.

De altfel acest document le va mai face sânge rău catolicilor de pe aici, pentru că noi îi considerăm în adunări la Prefectură etc. „ca trecuți legal la ortodoxie cerând să facă și ei dovada dacă au trecut înapoi la catolicism. Și ea să le facem și mai mult sânge rău nu e exclus ca să nu primim și un proces pentru revendicarea averilor bisericești, lucru pe care ei n-o să-l poată să-l dovedească și ar fi destulă lovitură dacă am putea provoca un plebiscit în Sighet. Intenția noastră în acest caz ar fi ca să-i demoralizăm și puțină șansă pentru câștigarea procesului.

Gazeta noastră „Țara Voievozilor” apare în două mii de exemplare și va avea darul să trezească solidaritatea ortodoxă și odată acest scop ajuns victoria este câștigată. Luptăm însă cu greutate pe cari încercăm cu toată puterea să le învingem și cu cât vedem pe uniți disperăți mai mult cu atât primim puteri noi. Ne bazăm însă pe puțini oameni de inimă cari nu vor înțelege.

Așa Prea Sfințitul Episcop al Clujului ne-a impus gazeta spre abonare tuturor preoților din Eparhie. E singura gazetă ortodoxă care a început lupta fâțișă contra catolicismului distructiv de neam unitar românesc. Nu știu Prea Onorat Domnia Voastră dacă ne-ați putea ajuta și anume în felul următor:

Noi am făcut o adresă cu Nr. 210 aici alăturată tuturor protopopilor din țara în care am cerut să ne dea sprijin abonând această gazetă prin preoții de acolo. Răspunsul din foarte multe părți e negativ, din foarte multe părți nu ne răspund de loc, iar din altele ne vin răspunsuri cu încurajări neașteptate. Ne-am gândit la Prea Onor. Domnia Voastră care cunoașteți și ați ridicat cel dintâi steagul luptei ca să ne ajutați propunând Veneratului Consiliu Eparhial din Arad ca să ne dea o circulară preoților din Eparhie ca să ne aboneze această gazetă plătind-o personal sau din bugetul parohiei.

¹¹⁰⁶ Munteanu Mihail, protopop din 1927.

Alăturăm și cartea „Inscripții Maramureșene”¹¹⁰⁷ pe care o puteți consulta până la 1 sept. Văzând de la P. O. Dv. că nu ați primit-o de la Dl. dr. Stanca¹¹⁰⁸. Vă trimitem și un număr oarecare de gazete din „Gazeta Maramureșeană” din care veți vedea că catolicii sunt alarmați și îngrijorați. Ceea ce privește desfacerea broșurilor Dv. ne vom nizuși că până la 30 sept. să le desfacem. Peste câteva zile vă vom trimite rezultatul bănesc al desfacerii până acuma circa 2000 lei.

Vă rugăm foarte mult a ne trimite un Șematism bisericesc ca să avem adresele preoților și a ne comunica dacă Veneratul Consiliu Eparhial poate face ceva pentru ajutarea gazetei noastre în felul arătat de noi și în acest caz noi vom face o adresă cu rugămintea pentru a fi abonată de preoții din Eparhie.

Primiți asigurarea deosebitei noastre stime și mulțumiri

Protopop
Mihail Munteanu

Cartea „Fenyés” se găsește în catalogul liceului Reformat însă până acum cu toată munca de zile întregi a fost imposibil a o găsi biblioteca fiind în grozavă desordine. Sperăm că Dl. prof Pușcă cu mai mulți elevi v-a reuși s-o găsească după examen.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 391, 408]

2.

Protopop(iatul) ortodox al Maramureșului
Nr. 287 din 27/VI 1930

Prea Onorate Domnule Consilier,

Pentru a putea cunoaște până unde merge cutezanța fraților de aici, am fost rugat de profesori ortodocși de aici să vă aduc cazul următor la cunoștință:

La liceul de fete din Sighet a fost destinată o sumă de 6.000 lei pentru cumpărare de cărți ca premii școlare.

Profesorul nostru de religie îndemnat de mine și profesorul Pusca, a cerut partea ce se cuvine din această sumă pentru a cumpăra cărți pe seama elevilor poezie de religia ortodoxă, ridicând de la acest protopopiat cărți în valoarea sumei de 600 lei cât i-se votase de o comisie formată spre acest scop (în care figura și profesorul de religie gr. catolică).

Cărțile prezentate pentru premiere de profesorul nostru au fost respinse de directorul acelei școli, pe motivul că propagă venin și ură confesională.

Au fost primite cărțile următoare spre a fi distribuite ca premii:

¹¹⁰⁷ Ioan Bârlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909, 245 p.

¹¹⁰⁸ Sebastian Stanca (1878-1947), preot și istoric.

2 broșuri Frământări românești și Episcopul Ioanovici 3 broșuri, iar broșurile 1. Belgradule românesc, 2. Doi Ioanovoci, 3. Patronatul, 3. Discurs la legea Cultelor, 4. Unirea la Ohaba Forgaciu, 5. Desbinarea religioasă, 6. Cei ce strică sufletul poporului românesc, 7. Propagandă catolică la Macău au fost respinse pe motiv că toate, adecă 1-7 inclusiv propagă ură confesională la școală.

În locul acestor cărți respinse profesorul nostru i-a prezentat cărți de rugăciune (deși fiecare elevă ortodoxă are asemenea cărți de la catolici) și monografia Episcopiei Cluj.

Formarea Societății „Marianum” cu elevele acestui liceu, la întrunirea cărora i-au parte și elevele ortodoxe, instalarea capelei greco-catolice în acest liceu de stat (vezi „Țara Voievozilor”) și care capela este cercetată chiar și în pauză și de elevele ortodoxe, toate acestea sunt admiși în liceul de stat, dar ai da o broșură unei eleve ortodoxe, conținând o conferință ținută în Belgrad la lumina zilei, ai da broșuri cu adevăruri crude – nu este admis în statul român.

Toate acestea am ținut să vi-le aducem la cunoștiință P. O. Dvoastră pentru a ne cunoaște frații de aici.

Primiți asigurarea deosebitei noastre stime.

Protopop Munteanu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 392-392v.]

3.

[Sighet 26 VIII 1930]

Protopop ortodox al Maramureșului

Prea Cucernice Părinte Consilier,

Desele frământări din cauza mișcării antisemite în care luase parte și un preot de al nostru, plecarea dlui profesor Pușca din localitate, lupta de reacțiune zadarnică, dar tot mai îndârjită a unităților m-a împiedicat a Vă răspunde la scrisoarea din urmă, deși noi Prea Cucerniciei Voastre avem să vă mulțumim mai mult de sprijinul dat.

An parantez să fie zis, - o față bisericească sus pusă ne-a încurajat foarte mult pe motivul că hazeta noastră este unica care a început o luptă fătîșă contra catolicismului, dar atunci când am cerut să ne scrie ceva, ne-a refuzat în scris sub pretext că încă nu a sosit timpul ca să-i iasă din rezervă. Noi scrisoarea o păstrăm și atunci când primim lovituri din partea catolicismului fără scrupule, - o cetim și o recitim. Nu este mirare că noi nu suntem în stare să ne apropiem mirenii apărându-i.

Directorul Stânjoan este omul care a înțeles situația și a căutat să cânte cum îi fluieră catoliciei.

Pentru a cunoaște mai bine Vă anexez în copie declarația dată inspectorului gen. Mitru și inspectorului gen. Enache Ionescu. Azi credincioșii au temere de a face parte din corporațiile noastre bisericești. Profesorul Pușca, directorul gazetei „Țara Voievozilor” este acuzat că face confesionalism. Sunt informat că chiar episcopul de la Gherla a mers împotriva lui la Ministerul Instr.

Profesorul de la Școala Normală, Simion Lașita a fost tranferat la Dorohoi, cu toate că face politică naționalistă de 23 de ani și cu toate că este sprijinit de organizația din acest județ. Acest eminent profesor de pedagogie a trebuit în interesul catolicismului să plece ca să facă loc unui preot unit de la Gherla, care popa unit este de altfel liberal. Profesorul Lașita mai are și păcatul că i-a fost cetită scrisoarea în congresul național bisericesc de profesorul Silviu Dragomir / în 29 nov. 1929 / și această vină nu poate să i-o ierte niciodată iezuitul Borza.

După cum vedeți uniții recurg la acte desperate, lovindu-ne fără cruțare. În adevăr, au de ce să teme.

Am anunțat în numărul din urmă al gazetei noastre trecerea la ortodoxie a 724 familii din Vișeu de Jos. Partea interesantă că afară de rudele preotului catolic toți locuitorii au trecut la ortodoxie, iar preotul nostru a făcut cunoscut prin tobă că cine este împotriva ocupării bisericii și a averilor ctolice de către ortodocși să se anunțe la primărie în termen fixat. Neanunțându-se nimeni a cerut instrucții îndrumări dacă este cazul ca să ocupe biserica.

Până să-i raspundem noi a trimis prefectul afară procurorul și 30 de jandarmi ca să-le păzească biserica și casa parohială.

Sperăm să avem o nouă izbândă. Să frământă CUHEA, pretinsul loc al nașterii lui Dragoș vodă. În grădina unui țăran exusta o cruce și să afirma cu tărie de popor că aceasta este crucea lui Dragoș.

Avem toată nădejdea ca să facem cât de curând cu mare pompă sfințirea crucii lui Dragoș în Cuhea. Dacă nu puteți lua parte Vă rugăm a ne scrie un articol de fond ca să-l avem cu această acazie.

Acum să trec la alte chestiuni. Cartea de Fenyes am găsit-o în catalog însă în bibliotecă este imposibil a o găsi. Am fost cu trei băieți trei zile de-arândul însă fiind o disordine în biblioteca liceului reformat este o imposibilitate a o găsi.

Ceea ce privește cartea de Bârlea „Incripții Maramureșene”, această bineînțeles Veți reține-o Prea Cucernicia Voastră, urmând ca eu să-mi trag socoteala cu școala.

Ceea ce privește cărțile luate spre desfacere, situația se prezintă în felul următor:

- 1.) Cartea intitulată: Belgradule Românesc, au fost desfăcute 20 broșuri
- 2.) Propaganda cat. la Macău au fost desfăcute 15 broșuri
- 3.) Unirea de la Ohaba F. au fost desfăcute 10 broșuri
- 4.) Patronatul eclesiastic au fost desfăcute 8 broșuri
- 5.) Ep. Nestor Ioanovici au fost desfăcute 7 broșuri
- 6.) Legea cultelor au fost desfăcute 10 broșuri

7.) Doi Ioanovici au fost desfăcute 5 broșuri

8.) Frământări românești au fost desfăcute 5 broșuri

9.) Desbinarea religioasă a Rom. au fost desfăcute 5 broșuri

De broșura „Belgradule...”, avem lipsă încă de circa 100 bucăți. Conform scrisorii Prea Cucerniciei Voastre am să predau directorului liceului de fete câte un exemplar.

După ce am scris și în rândul trecut cu finea lunii Septemvrie am să desfac toate cărțile pe la ofițeri și alți intelectuali caari de prezent sunt în concediu.

Cu desfacerea cărților în librării nu am putut face nimic. Am depus câte 5 exemplare din fiecare expunându-le în vitrină. Spre surprinderea mea am observat la 2-3 zile că au fost luate de acolo și dosite. Dealtfel tot așa am pățit și cu gazeta „Țara Voievozilor” pentru a nu-și face dușmani.

Societatea „Agrul” desvoltă o activitate lucra din rășputeri și nu este zi să nu țină adunări la sate pentru înscrierea dea membrii, iar la aceste adunări noi suntem considerați ca rătăciți, sectari. Chiar azi îmi spune Dna învățătoare Constantinescu că luând parte la adunarea lor din Cornești a auzit pe vicepreședintele societății Agrul, susținând că ortodocșii sunt rătăciți, sectari și că legea strămoșească este cea gr. Catholică. Astfel pun ei lucrurile la cale ca să iea parte și credincioșii ortodocși la adunările lor.

Cu toate acestea din credincioșii noștri odată trecuți nici unul nu se reîntoarce.

Gazeta „Țara Voievozilor” ne face reale servicii.

Am cetit articolul de fond cu privire la această gazetă în „Biserică și Școală”. Vă mulțumim din suflet. Până acum a fost abonată pe preoții din Pecica și de preoțimea tractului Lugoj.

Numărul viitor o să-l trimitem tuturor preoților din dieceza Arad. Dacă am putea sta noi în legătură cu cei din Banat prin organul nostru multe lucruri bune am putea face, pe lângă că am asigurat apariția gazetei, o icoană veche din podul unei biserici, prapori vechi, cărți rituale în aprohii trecute, toate acestea ne prind bine, atunci când noi nu avem nimic.

Vă mulțumim pentru calendarul trimis, rugându-vă să contați prețul în socoteala mea.

Să revin la directorul Stănijan, care după apariția gazetei „Țara Voievozilor” nu a mai vorbit cu mine. În zilele trecute a căutat să se apropie de cercurile ortodoxe arătându-se că nu este supărat. Din convorbirea ce am avut cu el am înțeles că ar dori să nu mai apară articolul intitulat „De vorbă despre lucruri din Sighet” și poate și teama de o situație schimbată îl îndeamnă la această apropiere. Omul acesta este bine caracterizat în declarația alăturată în copie. Ca să vedeți cât neajuns a făcut, alătur declarația adv. Dr. Edenburg. O unealtă servilă în mâna catolicismului. Cu toate cele făcute de el având în vedere imediata lui schimbare la față și de multe ori îmi vine să cred că în adâncurile sufletului lui este bun ortodox. De altă parte după apariția articolului amintit, Stanijan, recunoaște că profesorul

Lașita este transferat în urma uneltirilor catolicismului de la Gherla, stăruind pe lângă directorul Ministerial Moldovan ca să intervină pentru anularea transferării.

După această atitudine ulterioară a lui am promis că voi stăruii de Prea Cucernicia Voastră că să renunțați la publicarea articolului din urmă.

Directorul gazetei „Țara Voievozilor”, dl. Pușca este de părerea că neconșionat să fie publicat articolul amintit.

Dacă în curs de 5 zile nu primim nici un răspuns de la Prea On. D-voastră îl vom publica.

Am trimis 2 broșuri intitulate: „Contribuții la istoria Maramureșului”.

Am primit 5 broșuri gratuit de la autorul pr. I. Bârlea.

Cărțile „Papism și Ortodoxism...” le am primit cu multă mulțămire fiindu-ne de mare folos. Dl. profesor Pușca încearcă să culeagă date cu privire la situația averilor bisericesti catolice din Maramureș. Am ținut să vă informez mai pe larg asupra situației noastre din Maramureș, mai ales după ce a-ți îmbrățișat cu mai multă dragoste chestiunile noastre bisericesti ca oricine altul.

La noapte plec la Cluj să văd cum pot aranja având lipsă de cel puțin 5 preoți în parohiile ce vor să treacă la ortodoxie.

Lipsa de preoți și casa parohială dar mai presus de toate ne mulțumim și de tăceastea dacă am avea de fiecare parohie un ajutor de 50.000 cincizeci mii lei, am rade catolicismul din Maramureș.

Recurgem la ultima soluție: profesorul Pușca a organizat o trupă teatrală care va da reprezentații în diferite orașe în acest scop. Va începe la Focșani. Trupa este compusă din tineri absolvenți ai școalei normale de aici. Speranță mare nu am, dar sunt datori a o încuraja. Îmi scrie profesorul Pușca că cea dintâi reprezentație va fi în 7 septembrie.

Dacă nu vom reuși vom deschide lista de subscripții în gazeta noastră Ț. V. pentru fiecare parohie care va trece de azi înainte. Vom începe cu Cuhea.

Mulțumindu-Vă încă odată pentru dragostea, sprijinul ce ați acordat bisericii noastre.

Cu deosebită stimă
Protopop
Munteanu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 3976-398]

4.

[Sighet, ianuarie 1931]

Prea Cucernice Părinte Consilier,

În săptămâna înainte de Crăciun, am fost la Cluj și am vorbit și în cauza tinerii congresului la Sighet.

Prea Sfințitul Nicolae Ivan i pare foarte bine de fixarea acestui congres, chiar în punctul unde se dau luptele cele mai mari cu catolicismul. A declarat că va căuta să dea și El un ajutor de cel puțin 20.000 lei. Va trebui să stau de vorbă cu Comandanții Batalioanelor din localitate ca să vedem dacă aceștia ar putea să ne pună la dispoziție două sale pentru dormit.

Directorii școalelor secundare fiind toți uniți, la puțin ne putem aștepta din partea lor, dacă până atunci situația nu se va schimba radical. În tot cazul voi lua contact cu frunțașii Bisericii noastre de aici, pentru a aranja în așa fel, ca să fie acest congres reușit deplin.

Eu cred că Prea Sfințitul de la Cluj, după o nouă stăruință ce voi depune, va fi aplicat ca să majoreze contribuția la suma îndoită.

Timpul fiind îndepărtat până la congres se pot aranja amănuntele. Deocamdată hotărârea luată de a se ține la Sighet este de cea mai mare importanță.

Nici azi nu pierd nădejdea că vom avea prilejul să sfințim cu ocazia congresului un monument pe ruinele Voievodului Bogdan de la Cuhea.

În numărul nostru „Țara Voievozilor” din 1 Ianuarie s-a publicat hotărârea comitetului pentru ridicarea acestui monument. Acest lucru l-am făcut pentru a preîntâmpina o eventuală surpriză ce ne-ar fi pregătit uniții ca să sidice ei acest monument.

În chestiunea exproprierii locului pe care se află ruinele reședinții voievodului Bogdan, am avut o desbatere și la această desbatere evreul proprietar a dat o declarație că este aplicat să cedeze de bună voie locul, dacă noi îi vom da un teritoriu de egală suprafața în apropierea comunei. Declarația o am la acest protopopiat. Locul încă n-a fost cumpărat pentru al da în schimb și ne va costa 1000 de stânjeni pătrați circa 30.000 lei.

Ceea ce privește broșura pentru propaganda ortodoxă, Vă rugăm să nu luați în nume de rău, dacă ne arătăm părerea noastră:

Am cetit articolele din „Cuvântul” de d-l Dr. Lupaș, Mucenici și eroi – care apoi au fost reproduse în calendarul Eparhiei Cluj. Alăturăm acest rezumat scris de profesorul Lupaș. Unirea este prezentată în adevărata ei lumină. Suferințe necunoscute până acuma. Toată greutatea este că nu-i scris pe limba poporului. O reproducere textuală a acestui rezumat nu ar avea rezultatul dorit nefiind accesibil poporului de jos, tratat cum este povestea coroanei de oțel tipărit într-o broșură mică, care să nu coste mai mult decât câțiva lei și această broșură, răspândită ca să ajungă în mâna fiecărui țaran, credem că ar putea să aducă roade năbănuite de noi. În tot cazul și o reproducere textuală a alăturatului rezumat încă ar putea să ne fie de mare folos. Toate acestea sunt părerile mele individuale, iar D.Voastră, care aveți experiență Veți ști ce este de făcut.

Vă mulțumesc pentru răspunsurile date agriștilor. Unul din ele a apărut în 1 Ianuarie, iar celelalte în numărul din 15 Ianuarie vor apare.

Am primit pachetele cu ornate și cărți atât de la Prea Cucernicia Voastră cât și de la Înalt Prea Cuvioșia Sa Arhimadritul Morușca. Cântecul bisericesc a fost

trimis la Parohia Vișeu de Sus. Un rând de ornate la Cuhea. Un rând în Borșa Rotundă. Azi îi aduc mulțumiri Păr. Arhimandrit și Păr. Sora. Vă mulțumesc pentru dragostea cu care îmbrățișați chestiunile noastre. Confirm scrisoarea de la 27 Noembrie și 16 Decembrie.

Protopop Munteanu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 402-402v.]

5.

[Sighet, 24 ianuarie 1931]

Prea Cucernice Părinte Consilier,

Cu multă durere în suflet am aflat știrea comunicată nouă confidențial că ați fost tăiat în buget de actualul parid criminal al bisericii noastre. Sperăm că nu le ajută Dumnezeu.

Răspunzând la scrisoarea Prea Cucerniciei Voastre, alăturat restituim articolul ce a fost publicat în nr. 2 din 15 ianuarie. Ne miră faptul că nu ați primit numărul 1 al gazetei „Țara Voievozilor”. Știam noi că ni se fură, și chiar pentru aceea, că precauție le expediem prin gara Sighet. Nr. 1 Vi-l alăturăm în acest plic. Corectura articolului publicat în numărul 2 pe lângă toată bună voința nu am putut să vi-l trimitem, din cauza tipografiei, unde avem de lucru cu evrei, care habar nu au de limba românească, așa că a trebuit să facem numeroase corecturi și revizuiți și tot se mai strecoară greșeli.

Am primit felonul pentru care Vă mulțumesc, și l-am rezervat chiar pentru Sighet. Am trimis scrisoarea de mulțumire și Părintelui Arhimandrit. Sper că în curând să pot trece pe la Arad și nu este zi în care în discuțiile noastre, să nu Vă amintim, cât de bine ar fi dacă ați fi mai aproape de noi.

Lupta uniților împotriva noastră, a început sistematic și c-o îndârjire nemaipomenită.

Atacurile au pornit în aceeași zi: „Unirea” (Blaj), într-o gazetă politică locală redactată de un aventurier politic anume Ilie Lazăr (azi deputat) și gazeta catolică „Dumineca”.

Asupra chestiunilor acestora, vom scrie noi cu alte ocazii.

Amintim cu această ocazie, că de la anul nou începând, gazeta noastră a fost trimisă tuturor preoților din toate cele 5 Episcopii, care au un număr de suflete de la 1.000 în sus. Nu a fost refuzate decât vreo 50.

Primiți asigurarea desosebitei noastre considerațiuni și mulțumiri.

Sighet 24 ianuarie 1931

Munteanu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 404]

Sighet 25 octombrie
1931

Prea Cucernice Părinte Consilier,

Apăsați de prea multe greutăți și neajunsuri tot mai multe, nici răgaz nu mai avem să scriem, deși P.C.V. sunteți unicul care ați dat cauzei noastre bisericești cel mai mare sprijin. Dacă ați fi mai aproape multe lucruri ar putea fi puse la cale spre folosul bisericii noastre de aici. Apelul lansat de „Asociația Clerului”, gazeta „Țara Voievozilor” a mai trezit cercurile bisericești din nepăsare, îndreptându-le privirile asupra mișcării ortodoxiei din Maramureș. Din cauza mizeriei în care ne sbatem deocamdată stăm pe pozițiile vechi. Succese nu avem de înregistrat, decât trecerea celor 3500 suflete reteni din Poenile de sub Munte cărora le-am dat un preot rutean care să anfajat fără leafă de la stat, parohia nefiind bugetară. În zilele viitoare trimitem un alt preot pentru o parohie ruteană, Ruscova care cere primirea la ortodoxie. Această parohie are peste 3000 suflete și am speranța că va putea susține preot și fără ajutor de la stat. De prezent lucrăm la întărirea parohiei Vișeu de Sus și Vișeu de Jos. În cea din urmă zidim o biserică măreață fșă ca să fi primit nici un ban de la episcopie sau Culte. Alăturăm o fotografie.

Gazeta „Țara Voievozilor” nu a murit ci doarme. Interesul bisericii noastre din Maramureș ar fi ca să cauată tot posibilul să o reînviem.

Un bun preot al nostru de aici fiind plecat acasă în Basarabia și stând de vorbă cu preoții din Chișinău, îmi spuneau că numai în Chișinău ar fi putut aduna 1000 abonamente pentru gazeta „Țara Voievozilor”.

Vom încerca și acest drum poate mai practic: întâi abonamente și apoi gazeta. Cu scoaterea gazetei de până acum personal am o pagubă de 20.000 lei. Mă gândesc că pe acest preot/Leontin Gazia, fost redactor/ să-l las pe o lună să plece, dar ași vrea să vă am părerea.ar mai putea face și alte isprăvuri.a fost la Metropolitul Gurie care a dat o circulară către toate parohiile ca să ajute bisericile din Maramureș cu tot ce au de prisos. A adus părintele Gazia 4 rânduri de ornate colectate în curs de ½ de zi. Ar lua o astfel de apel sau circulară și de la alți episcopi și eu cred că ar face treabă. Pentru Ardeal un apel făcut de P. C. V. dat fiecărui protopop și preot ar putea avea oarecare rezultat.

Planul nostru din Arad de a cere fiecărui Prea Sfinte să patroneze o parohie trecută de la uniți a eșit foarte bine. Fiecare episcopie s-a obligat să dea o anumită cotă pentru Maramureș. Este drept că noi nu am prevăzut din acel ajutor. Apelul lansat de Asociație până acum nu a dat rezultat mare dar totuși a fost foarte bine venit. Noi aici am primit 1.500 lei dar sunt informat că episcopia de la Cluj a primit pentru noi sume mai mari.

Episcopul Rusu cu viața lui nu a prea făcut ispravă. Uniții să aștepte că după aceasta vizită toată ortodoxia să clatină, dar tot așa am rămas ca și când nu ar fi fost. Intelectualii au devenit mai sălbateci, administrația mai înverșunată în slujba catolicismului.

„Universul” de azi, de altfel dă o lecție bună.

Cărțile P. C. V. le am și acum aici la mine și îndată ce putem și noi răsufla mai ușor vi le desfacem. Am preoți care de la 1 mai nu au primit leafa. Am noi veniți cari nu au ce să o ducă de azi pe mâine.

În Borșa am făcut o vizitație înapoiată și am văzut la preotul nostru turta din vas în loc de pâine. Aceasta nu a primit salariu de la 1 mai. Tot norocul e că-i călugăr, datat cu sarcinile.

Pentru ca să aveți o icoană asupra greutăților cu care ne luptăm vă anexăm o jalbă a unui episcop al parohiei a III Borșa, înființată de curând. Am trimis această jalbă și episcopiei din Cluj doar se va îndura și le va da ceva ajutor ca să nu fim mai departe de răs. Am cerut 50.000 lei pentru zidirea bisericii din această parohie, obligându-ne ca cu această sumă dăm biserica gata, dar am primit răspunsul că în lipsă de fonduri nu ne poate ajuta cu nimic.

Vă mulțumesc din suflet pentru interesul ce-l aveți pentru cauza noastră.

Cu deosebită stimă

Protopop

Munteanu

P. S. Am încheiat scrisoarea la rezeală ca să pot trimite cu trenul de azi.

[Pe fila a doua a scrisorii, Ciuhandu notează cu cerneală: Am răspuns azi în 12. XI 931 dându-le textul unui proiect de apel public și indicații de urmat pentru Basarabia și alte părți. Ciuhandu]

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 407-407v.]

CVIII. Munteanu Nicodim¹¹⁰⁹

1.

ROMÂNIA
CABINETUL

1 Maiu 1921
Huși

¹¹⁰⁹ Munteanu Nicodim (1864-1948). S-a născut la 6 decembrie 1864 în satul Pipirig (Jud. Neamț). A studiat la Seminarul „Veniamin Costachi” din Iași, apoi la Academia Teologică din Kiev. După reîntorcerea de la studii a ocupat diferite funcții: director de seminar și vicar la Galați, arhieru-vicar al Mitropoliei Moldovei, episcop la Huși (1912-1935); mitropolit al Moldovei (1935-1939); patriarh al B. O. R. (1939-1948).

EPISCOPULUI NICODIM

Prea Onorate Părinte,

Mulțumind din inimă pentru bunele urări ce-mi faceți de sfânta zi a Învierii Mântuitorului, mă grăbesc ca la creștinescu Hristor a Înviat să Vă răspund cu creștinescu „Adevărat a înviat !” și să Vă doresc din inimă deplin spor în munca atât de rodnică ce depuneți în ogorul Domnului. Ziua numelui la mulți ani.

Cu arhieresti binecuvântări.

+ Nicodim
Episcop al Hușilor

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 90]

2.

ROMÂNIA
MITROPOLIA MOLDOVEI
CABINETUL MITROPOLITULUI

Iași 25 II 1936

Preacucernice Părinte,

Primind interesanta și valoroasa lucrare a P. C. Voastre, intitulată „Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț” mă grăbesc a Vă mulțumi călduros pentru prețiosul dar și delicata atenție.

Totodată Vă comunic că am recomandat-o prin cancelaria noastră doritorilor de cărți bune.

Primiți P. C. Părinte, odată cu mulțumirile mele și arhieresti binecuvântări.

Nicodim
Arhiepiscop și Mitropolit

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 33, f. 19]

3.

PATRIARHIA ROMÂNĂ
24 Aprilie 1940
SF. MITROPOLIE A UNGRO-VLAHIEI
ARHIEPISCOPIA BUCUREȘTILOR

București

Secția Culturală
Nr. 5880/1940

PREA CUCERNICE PĂRINTE

Cu multă bucurie sufletească am primit lucrarea Prea Cucerniciei Voastre *Românii din Câmpia Aradului*.

Vă mulțumim călduros și Vă transmitem felicitări pentru munca ce o depuneți în ogorul literaturii bisericești întru luminarea adevărilor istorice ale poporului nostru român.

Arhierești binecuvântări
+ Nicodim
Patriarh

Prea Cucerniciei Sale
Părintelui Dr. Gheorghe Ciuhandu
Episcopia Aradului

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 81, f. 20]

CIX. Mureșanu Florea¹¹¹⁰

1.

[Cluj, 20 decembrie 1929]

P. C. Părinte Ciuhandu,

Am primit broșura cu discursul la deschiderea Congresului preoțesc ortodox ținut în A. Iulia la 6 și 7 Noemvrie 1929.

Adânc mișcat sufletește, Vă mulțumesc pentru această deosebită atenție de care m-ați învrednicit. Dacă îmi exprim admirația și iubirea față de P. C. Voastră, rog să nu mi-se interpreteze această sinceritate. Vă voi păstra pururea în amintire așa cum am avut fericirea să Vă cunosc la Alba Iulia, ca un sol al sf. Noastre cauze romane ortodoxe ce totuși va ridica altarul biruinței desăvârșite pe aceste plaiuri, în ciuda tuturor profitorilor oportuniști. Cred atât de tare că generația noastră vom face prohodul unui proces fratricid, încât nu se poate să nu fie așa.

Dvoastră trebuie să fiți fericiți cu idealul ce l-ați nutrit cu răbdări milenare, s-a înfăptuit sub privirile Dvoastre. Ați trăit încălziți de razele lui sfinte și aveți

¹¹¹⁰ Mureșanu Florea (1907-1962), preot, profesor, mai apoi protopop în Cluj. A publicat mai multe studii de istorie bisericească.

dreptul la îndelungate zile, Dzeu să se milostivească spre noi și să nu ne lipsească încurând de această scumpă pavăză ce ni sunteți.

Da, ați avut un ideal însă candela idealului nu arde decât cu untul de lemn al sacrificiului a jertfei dusă până la răstignire. Cei 800.000 al căror sânge va forma izvorul nesecat al candelii idealului național va aparține generației Dvoastre. Repet, ați avut un ideal și bine ați condus naia acestui neam către limanul lui. Dar noi, generația noastră ce ideal avem ? Care-i idealul nostru, căci fără ideal o generație a pierit?! Noi nu voim pieirea noastră precum nici Tatăl nu o vrea. Acestea erau gândurile ce mă munceau când la Alba Iulia mi-s-a lămurit calea ce trebuie să o apucăm.

Nu ne putem opri în drum, la unirea formală a acestui neam, trebuie să ducem la desăvârșirea unirii sufletești așa cum era odinioară. De posibilitatea realizării acestui gând ni-am încredințat tot la Alba Iulia cetatea gândurilor mari.

Frământat de acest gând m-am dus la Craiova unde lupta bună m-am luptat și nu am strigat în pustiu. Acolo într-o consfătuire cu reprezentanții stud. Teologi de la cele trei facultăți și de la Academia din Arad am luat inițiativa organizării tuturor stud. Teologi din întreaga țară spre a ne unifica sufletește, a crea o conștiință ortodoxă unică de la Nistru până la Tisa. Căci îndrăznesc să afirm că datorită faptului că ne-a lipsit această conștiință ortodoxă am suferit învingerile din prima decadă a romanismului întregit. Lucrând în acest sens spre a pune bazele unei organizații a teologilor din întreaga Țară vom ține la primăvară, după Paști, un congres la Cluj.

Am ținut să vă fac aceste mărturisiri pentru că sunteți motivul spiritual al acestei idei care până acum văd că este pe căile rodului bun. Sperăm că sprijiniți de toți cei înțelegători, vom duce la buna îndeplinire totul.

Și acum rugându-Vă să mă iertați că am fost atât de lung, din fericitul prilej al Praznicului ce se apropie Vă doresc multă fericire.

Cluj, Vineri 20 Dec. 1929

Cu devotament și iubire fiască
Mureșanu Florea

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 1-2]

2.

[Cluj, 29 martie 1930]

Prea Cucernice Părinte Ciuhandu,

Abia în zilele trecute am ajuns în posesiunea prețioaselor rânduri din 21 Febr.

Explicația acestei întârzieri este următoarea: Eu în 22 Febr. Am plecat la Praga de unde m-am reîntors numai în 7 Martie. Scrisoarea sosind în răstimpul când eu lipseam din Cluj, a fost luată de un pedagog de la internatul nostru care probabil uitându-și de ea nu mi-a dat-o decât acum câteva zile.

Mult Stimat Părinte Ciuhandu

Am recitit cu sfințenie și multă căldură articolul din numărul festiv al Revistei Teologice.

Mi-se pare că fiecare slovă este ecoul gândurilor ce-și ridică piramida tragediei în câmpul tragice existente a sufletului meu. Mi-se părea că e scris numai pentru mine, când voiam să fie înțeles de toți, când voiam să reverse în sufletele neîncreștoare și șovăitoare încrederea și puterea pe care a revărsat-o din belșug într-al meu.

Poate în același timp în 21 Febr. Încercam pentru pagina noastră din Renașterea¹¹¹¹ „Tâlcul unei amintiri”. Era cea prețioasă amintire a ideii de la 1904 care chema sub flamurile ei pe întreaga studențime teologică ortodoxă. Dacă între împrejurările anului 1904 se îndrăznea a se gândi astfel a se gândi altfel astăzi ar fi o crimă neispășitoare !

Numai acum privind sub unghiul acelor zile trecute de atunci din 21 Febr. Văd clar de ce trebuia să-i spun „Tâlcul unei amintiri”. Îmi era teamă că nu o vor înțelege toți așa cum o înțelegeam eu. Simțeam datoria și nevoia de a striga tuturor că acea amintire este pentru noi generația actuală „să ne servească drept un îndemn pentru noi cei ce suntem în condiții mult mai prielnice de muncă”.

Vedeam prea puțini sub steagul ridicat atunci, doar pe stegari...*) cadrele câștigate prin biruința aceluși steag al unirii prin credința strămoșească trebuie să le înregimentăm noi.

Dacă au trecut trei luni de când s-a lansat această idee a organizării noastre și s-a făcut prea puțin s-ar părea că nu simt toți sau nu înțeleg imperioasa nevoie a concretizării acestei idei. Frații de la București deși și-au revendicat competența de a avea la ei biroul de organizare a congresului – dată situația lor favorizată de a fi în capitală de unde mai ușor au puțința să facă demersurile și să exopereze autorizațiile necesare – nu au lucrat nimic până acum în această direcție, iar dacă au lucrat nu ne-au comunicat nimic. Judecă prea omenește după cât am aflat. Sunt zeloși de inițiativă din care eu nu am făcut nici voiu face vreodată pricina de mândrie.

La Praga ne-am reîntâlnit unii dintre cei de la Craiova și am reluat problema. Am observat că unii dintre ei au evoluat. De unde la Craiova am stabilit ca prim obiectiv refacerea unității – or să nu apară prea puțin modesta intenție – crearea unei atmosfere care să favorizeze întregirea sufletului nostru sfâșiat prin 1700 – unii dintre aceia spuneau că nu ar fi bine să abordăm această problemă întrucât nu prezintă un pericol de care să ne alarmăm. Cică să ne îndreptăm privirile spre

¹¹¹¹ „Renașterea”, revistă săptămânală bisericească ce apărea la Cluj din 1923.

*) Indescifrabil.

pericolul ce ne amenință dinspre răsărit, să privim situația prin concepții internaționaliste. Pentru acei ce gândesc și vor gândi astfel le voi răspunde prin cuvântul Scripturii: „Farisee oarbe curățește-ți întâi partea dinăuntru ca să fi curată și cea dinafară” – vrei să stabilești echități europene, unitatea lumii când sufletul tău este sfâșiat ? Să lupți cu armele împotriva desbinării, cu dracii să scoți draci ! Sunt creștin, ortodox, român și acestea implică o anumită concepție de viață și nu pot avea decât așa.

În zilele acestea am dat o adresă circulară către toate centrele teologice rugându-le să participe prin delegați autorizați la Concursul tinerimii din 24 Apr. când cred că vom soluționa definitiv și favorabil această chestiune a organizării noastre. Puțină încredere a unora va fi piatra de încercare dar de poticnire niciodată.

„Organizarea este cel mai puternic mijloc pentru a impune autoritatea noastră” spune P. S. Comșa în nr. 12 din 23/III al „Bisericii și Școalei” or când s-a plâns mai mult decât azi lumea de criza de autoritate ?

Când neamul a ajuns la răspântii, Biserica i-a indicat drumul bun. Suntem la răspântie, să ne spunem cuvântul „dacă noi vom tăcea pietrele vor grăi” .

Văd că m-a ispitit gândul și ni-am prea estins. De încheiere țin să Vă asigur că nu au căzut semințele pe piatră nici pe drum ci în pământul în care-și vor aduce rodul. Vă mulțumesc pentru părintescul îndemn de care aveam nevoie pentru că viforul este mare și mă putea îndoii. Nădăduiesc că de la București mă voi putea reîntoarce pe la Arad, voiesc să mă reculeg câteva zile la Sf. Mănăstire și cu această ocazie sper că îmi veți acorda bucuria de a vă putea vorbi mai multe.

Cu devotament și iubire fiasca
Mureșan Florea

Cluj Str. N. Bălcescu
Sâmbătă 29 Martie 1930

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 3-6v.]

CX. Nepoți (Lica și Neva)

Marghita la 28 august 1930

Iubite Unchiule !

Mă pregătesc de multișor să vă scriu, însă ba una ba alta m-au împiedicat.

Conform convorbirii avute cu Dvoastră am și intrat în petrectari cu Hărșanu pentru câștigarea datelor de cari era vorba. Cu cea mai mare părere de rău însă a trebuit să constatăm că nu mai sunt căi de atac deoarece hotarârea comitetului agrar a forului suprem este definitivă. Singura posibilitate ar fi fost revizuirea actelor, pe baza cărora s-au indus instanțele în eroare, ceea ce trebuia dovedit printr-o sentință definitivă a tribunalului, însă și această cale a cazut, deoarece asupra astei fel de

fapte s-a revărsat amnestia binefacătoare. Într-o revizuire a reformei agrare astăzi nu mai speră nimeni. Din acestea motive nu m-am ocupat de caștigarea datelor cerute. Dacă totuși dv dorți să vă ocupați cu această chestiune, eventual din alte motive , vă rog să mă avizați și voi satisface cu cea mai mare placere.

În ce privește titlul precis al istoriei nu mi-a reușit să-l citesc deoarece Hărșan nu-l cunoaste, iar pe cei interesați nu i-am putut întreba deoarece am căzut în dizgrația lor, încă de când am venit la Marghita, fiindcă am sprijinit acțiunea începută în scopul distrugerii lor. Monografiile încă nu le pot trimite, deoarece nu e gata indexul fiindcă dactilografa e cam aglomerată cu lucrări oficiale, însă îndată ce va fi gata le voi expedia.

Reamintindu-vă binevoitoarea dv promisiune vă rog să binevoiți a-mi trimite broșura „Papism si ortodoxism” și întrucât aveți la dispoziție trei exemplare, deoarece avem un ortodox pe aceea, pe care aș dori să-l pun la curent cu astfel de chestiuni. E vorba de Președintele comisiei interimare dr. Alexandru Reti care ne dă cel mai larg consens moral si material la susținerea Bisericii noastre de aici.

Vă mulțumesc înainte pentru acest cadou, care ne va ușura mult scoaterea la lumina dreptatei noastre susținută cu atâta tărie de toți bunii noștri ortodocși.

Sperăm că după călătoria destul de obositoare și varianta ce ați facut-o pe la noi va-ți restabilit complet și cred că Ghiță a povestit multe lucruri interesante mititelor care își asteaptă rândul pentru anul viitor.

Neva mi-a amintit că ia-ți promis ceva fotografie mai recentă vă rog foarte frumos să binevoiți a-mi trimite și pe aceea.

Transportul de la pădurea neagră a reușit foarte frumos și e deja in posesiunea noastră.

Noi ne aflăm har Dlui destul de bine, Viorel e tot la noi și rămâne și pentru anul viitor școlar. Astăzi s-a întâlnit cu fratele sau mai mic care rămâne la Alișca pentru anul școlar la Irina Botiș. Întâlnirea a fost destul de emoționătoare pentru amândoi, Viorel încetul cu încetul mai lasă din ale lui, se acomodează cu noul mediu. Speram că o să fie un băiat bun.

Sărutări de mâni mătuși și Dvoastră, sărutări pentru Neguța, Ghiță și mititelele, pe acri dorim să le vedem cât mai încurând prin părțile noastre.

Lica și Neva

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 124, f. 394-395]

CXI. Nichiforovici Iraclie

1.

[Putna, 9 februarie 1906]

Stimate D. Doctor !

V-am trimis eu Candela¹¹¹² mea pînă în luna lui octomvrie, care v-am promis și m-am ținut de cuvînt, însă mi-ați spus ca se vă trimit neplătite ca mai degrabă veți primi și am cercat și nu mi-o primit la poștă că au zis că toate tipăriturile care merg supt legătura crucișă nu să primesc neplătite la Transilvania. Am trebuit să plătesc ba chiar odată n-am avut bani și n-am vrut să molistezi pe cineva să împrumut, am așteptat pînă sau strâns mai multe Candele la un loc și le-am trimis; ba am scris și o carte deodată cu Candelele, tot sub adresa aceea și am spus cestia întărzierii trimiterii Candelei. Ați primit-o că mi-a spus D. Spinu iară cartea au venit înaopi.

Îmi pare foarte rău că n-ați voit a o primi și mai ales nici n-am fost demn d-a capta o scrisoare de la mata să știu ce-i cu Candela. Mulțumită n-am așteptat că știu că Domni cei mari cu drag mulțumesc, să țin după metoda ast nouă. Sa vede că nu vă trebuie Candela mai mult, poftesc de a-mi înapoia nr. care v-am trimes eu, sau dacă voiți și următoarele no. poftesc de a plăti ce costă Candela pe an 8 coroane și veți primi restu.

Poate matala v-au fost cumva de am-i scrie, că scrieți pus foarte bine în condica lui Iorgu cum ne chima, și după fiecare întrebare i-ați da răspuns, sa vede că nu v-am făcut nici o îngreoiere întrebările lui și li-aț ținut bine aminte.

Vă salut

Irachie Nichiforovici
monach
s. m. Putna
Bucovina

Vă trimit recomandat să-mi spuneți că nu l-ați primit

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 158-159]

2.

[Putna 27 februarie 1906]

Mult Onorate Domnule Dr.

Am eu libertatea de a vă molesta cu scrisoarea mea, nu vreau să spun glume dară vreau numai adevărul al spune, înainte de a vă scrie epistole cea becuvincoasă de la mine adresată cătră D. V. chiar cu o zi înainte de a vă scrie am venit de la o înmormântare, cel mai scump niam al meu și de voiți să credeți atâta de trist am fost că nici n-am știut ce fac. Alaltăieri P. Archemandrit îmi cetește epistola, m-am mirat foarte ce mi-a fost mie ca să vă scriu așa ceva, mi-a spus D. Achemandrit

¹¹¹² „Candela”, revistă bisericească lunară, care apărea la Cernăuți din anul 1882, sub auspiciile Mitropoliei Bucovinei.

cum viu eu să vă scriu așa ceva credemă Domnule ieu n-am făcut-o de adevăr, dară că am fost trist, și să scriu ce am cetit despre D. Iorga am scris alta, iertați-mă că v-am supărat atâta de mult și încă odata vă zic iertați-mă ca acum venim în postul cel mare și înainte așa cumineca trebuie să fie iertat dacă au făcut ceva altuia vre-o supărare. Mulțumesc pentru parale poftesc de a primi și cele 3 Nr. lipsite atunci și voi ști că sunt iertat dacă veți primi și aceste nr. lipsite.

Vă salut cordial și rămân al D. V. mulțumitori.

Iraclie Nichiforovici

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 160-161]

CXII. Nicorescu Nicolae

[Timișoara, 1 iulie n. 1908]

Prea Onorate Domnule !

Cer mai înainte de toate scuză că numai acum după atâta întârziere viu a-mi împlini datoria față de P. O Dvoastră, la însărcinarea primită în cauza școalei și internatului diecezanm de fete. Îndată după Rusalii, avizat telegrafic, am plecat la Capolnaș unde iubita mea mamă zace greu bolnavă, rămânând acolo aproape 10 zile. Acum, reîntors de la Capolnaș, îmi iau voia a Vă prezenta următorul raport.

Da, recunosc că sfântă ni-e datoria tuturor să ne interesăm de instituțiile noastre școlare iar între împrejurările de azi, educația ficelor române reclamă cu mult multă atenție.

Fiind deci vorba de ridicarea prestigiului școalei și internatului diecesan de fete din Arad, în scopul de a se afirma mai bine – cu plăcere m-am interesat pe la oficiile parohiale și fruntarii singuraticelor comune bisericesti din protopresbiteratul Șiria, unde am fost cu ocasiunea examenelor finale.

Rezultatul obținut e tot neînsemnat, căci numai preotul Filip Leuca din Pâncota a promis că pe fetița sa Aurora o va duce la internatul nostru din Arad.

Dl notar comunal N. Popescu din Măderat precum și Dl pretor Vuculescu din Târnova, pe lângă tot îndemnul din partea noastră, nu s-au pronunțat că unde își vor duce fiicele la școală. Precum se vede din formularul de sub % îl remit, fetița P. O. Domn protopop M. Leucuța din Șiria a umblat în internatul românesc din Sibiu, iar cealaltă, Silvia Neamț din Agriș, în claustrul romano-catolic din Lipova. Într-alt loc ar dori să le ducă mai departe la școală.

Aflu de bine în general, că pentru a aduce fetițele noastre în internate românești, circularminte să se îndemne părinții a-și da concursul la susținerea școalelor noastre atrăgându-li-se totodată și atențiunea asupra datorinței față de biserică și neam.

Timișoara, 1 Iulie n. 1908

Cu profundă stimă
Nicolae Nicorescu
învățător

[Timișoara – Arhiva familiei Ciuhandu]

CXIII. Nistor Virgil¹¹¹³

1.

Consiliul Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de Alba-Iulia și Sibiu

Nr. 413

Sibiu, 4 V 1934

Prea Cucernice Părinte Ciuhandu,

Vorbind cu Î. P. S. Sa privitor la tipărirea cărții m-a rugat să-ți scriu că nu poate spune nimic până nu prezinți manuscrisul¹¹¹⁴ sau o cerere între Comisia Tipografică, în care să aveți cuprinsul (dacă manuscrisul nu ar fi gata) și condițiile de tipărire, Nr. ex. – onorariu, exemplare gratuite etc...extensiunea lucrării.

Având acestea va supune la Comisia tip. spre decider. În același înțeles s-a scris și păr. Șt. Meteș, care a trimis manuscrisul la „Ist. Bis”¹¹¹⁵.

Î. P. S. Sa mi-a spus, că nu i-ai fi trimis manuscrisul.

În cerere nu pomeni numele meu.

Drept spunând, după venirea de la Caransebeș – am întrebat pe Î. P. Sf. Sa despre ce m-ai rugat, dar am scăpat din vedere să-ți scriu.

Cu frățești salutări
V. Nistor

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. nenumerotată]

¹¹¹³ Nistor Virgil (1886-1962). S-a născut în februarie 1886 în comuna Araci de lângă Brașov. Școala primară în satul natal, Liceul la Brașov, studiile teologice la Sibiu. Cu bursă de la Mitropolia Sibiului urmează Facultatea de Teologie de la București, unde, în paralel, urmează și cursurile Facultății de Litere și Filozofie pe care însă o termină la Cluj. A fost asesor consistorial la Arhiepiscopia Sibiului. În 1941 este ales episcop al Caransebeșului unde a păstorit până în 1949, când, Episcopia Caransebeșului s-a contopit cu Arhiepiscopia Timișoarei. Din acest an se retrage la catedrala din Alba Iulia ca pensionar. A trecut la cele veșnice în 1962 fiind înmormântat la Alba Iulia.

¹¹¹⁴ Este vorba de manuscrisul lucrării *Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, pe care Gh. Ciuhandu îl avea pregătit pentru tipar.

¹¹¹⁵ *Istoria Bisericii românești din Transilvania*, vol. I, pe care într-o primă ediție a fost tipărită în mai 1918 la Arad. Între timp arc pregătită o a doua ediție, „revăzută și întregită cu 115 ilustrații” pe care o va tipări la Sibiu în anul 1935.

2.

ARHIEPISCOPIA ORTODOXĂ ROMÂNĂ SIBIU la 13 V 1939
DE ALBA IULIA ȘI SIBIU
SECRETARIATUL

Iubite Părinte Ciuhandu,

Abia acum pot trimite răspunsul la cele 2 epistole și mărci în valoare de 160 lei.

Cu privire la alegerea de senator pentru cler am primit azi dispoziții de la Primpreședintele Tribunalului (anexat) și am trimis la toți președinții secțiilor adresa la fel și certificate ca să facă ce vor putea. Am primit eri la Prim-președintele Curții de Apel București statutele și lista membrilor comitetului, ca să admită să votăm și noi pe linia Asociației Clerului din București. Stanca merge săptămâna viitoare să se intereseze de aceste chestiuni la București și să ceară un reprezentant pentru Ardeal și anume pe P. C. Ta.

Eri și azi tot în chestia aceasta am lucrat; timpul fiind foarte scurt și legea electorală nefiind clară – am făcut tot ce am putut. Bânda a fost dus și abia azi mi-a putut da lista membrilor din Comitet.

Celelalte le voi face cum ai scris.

Cu sănătate și voi bună al Dtale

Nistor

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. nenumerotată]

3.

ARHIEPISCOPIA ORTODOXĂ ROMÂNĂ Sibiu la 16 V 1939
DE ALBA IULIA ȘI SIBIU
SECRETARIATUL

Iubite Păr. Ciuhandu,

Am regretat mult, că înainte cu câteva zile a venit și locul Dtale la telefon – altcineva, căci voiam să ne înțelegem ce este de făcut cu alegerile de senator pentru cler. De aceea Vă scriu acum din nou, după ce am trimis lista cu biletele – expres recom[andat].

Noi – eu, Crișan și Brânda ne-am înscris astăzi în lista lor la senat ca membrii în comitetul Asociației. Nu știu ce veți fi făcut la Arad, Cluj, Oradea și Caransebeș, în baza celor trimise de aici. Eu am cerut în numele Asoc. Clerului iscălindu-Te pe Dta – să ne recunoască îndreptățirea la vot – la Primpreșed[intele].

Curtii de apel din București, și l-am rugat eri la telefon pe păr. Constantin Moldovan să intervină pentru admiterea cererii noastre.

Dacă ne admite cu cine votăm ? Am vorbit cu Brișan și Brânda și suntem de părerea ca să candidezi Dta ca cel mai indicat și competent. În acest scop trebuie – dacă ești de acord – să anunți candidatura la București la secretariatul F. R. telegrafic și apoi și în scris anunțând și pe Silviu Dragomir despre aceasta căci la Asoc. Clerului sunt de aleși 2 senatori. Unul din regat și unul poate fi de la noi. Dacă ne înscriem cel puțin 20 inși putem alege și noi unul. Votarea se va face la curtea de Apel a ținutului.

Trimit adresa către Partenie să poată trimite așa, căci e bine făcută. În celelalte chestii am făcut așa cum ai scris.

Brânda e foarte ocupat și spune că n-a putut aduna materialul pentru Anale. Ar fi bine să-i scrii la Roșia, p. n. Cornățel, jud. Sibiu, căci eu i-am spus destul și i-am cetit ce mi-ai scris. E păcat să nu continuăm cu tipărirea Analelor. Anul acesta unde să ținem Congresul ?

Să așteptăm întâi alegerile și deschiderea parlamentului să vedem ce ne aduc nou. Nu este exclus ca în Iunie să fie și alegerea de Patriarh, care va provoca multe schimbări și va provoca agitații.

Cred, că nu poate fi vorba decât de Mitropolitul nostru. E întrebarea dacă va primi. Să așteptăm că repede trece vremea.

Aș fi foarte bucuros să primesc vești bune despre sănătatea Dtale. Nu e permis să se lase omul până poate. Sper să fie ceva trecător. Un cumnat al Mitrop. – I. Cuica, subprefect în Cluj a murit subit – înmormântat va fi Mercuri.

Cum a decurs Adunarea Eparhială ? Am cetit că s-au ales 2 consilieri noi. Când ieși la pensie ?

În chestia alegerilor așteptăm îndrumări despre ce mai avem de făcut pentru viitor.

Cu sănătate și frățească dragoste.

Nistor

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. nenumerotată]

CXIV. Olde Petru¹¹¹⁶

[Lugoj, 28 octombrie 1933]

Prea Onorate Domnule Consilier,

¹¹¹⁶ Olde Petru (1882-1971). Studii liceale la Lugoj, Academia Teologică din Caransebeș. A absolvit și Seminarul Pedagogic din Cluj. A fost preot în Lugoj și profesor de Religie la Liceul „Coriolan Brediceanu” (1920-1942), colaborator la „Foaia Diecezană” (Caransebeș). A publicat mai multe studii de istorie bisericească.

Sunt prea bucuros de a Vă fi oarecum de folos în munca ce o depuneți pentru scoaterea la lumină a trecutului nostru bisericesc. Deocamdată Vă trimit ceea ce am găsit răsfoind printre hârtiile mele. Am mai cercetat și prin arhiva bisericii, dar unele acte sunt în limba slavonă și aici nu găsesc pe cineva care să le traducă. Până acum am frunzărit anii 1836, 1837. Lucrul acesta merge încet și precum văd Prea On. Dvoastră Vă grăbiți. Fiindcă e vorba de încercările de unire din Banat, Vă rog să-mi comunicați dacă Vă este cunoscut: Baroti, Adattar¹¹¹⁷. Dacă s-ar întâmpla să nu Vă fie la îndemână V-aș putea scoate eu câteva date despre încercările făcute-n secolul XVIII-lea. Despre Izvin nu am date, el aparținând diecesei Timișorene pe vremea când s-a înjghibat acolo unirea.

Vă trimit deocamdată atâta.

Lugoj 28 X 1933

Cu profundă stimă
Petru Olde

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 106, f. 114]

CXV. Oprea Ion¹¹¹⁸

[Timișoara 18 noiembrie 1918]

Prea Onorate Domnule Asesor

Îndată ce V-am primit scrisoarea am mers și m-am prezentat la Prea Sf Sa Domnul Episcop Letici¹¹¹⁹.

Mi-a comunicat următoarele:

În privința înlocuirii textelor cari să refer la rege și la familia regală biserica sârbă încă n-a luat nici o dispoziție. Așteaptă și ei să primească dispoziții de la Carloviț.

În Timișoara (catedrala sârbă din Timișoara) episcopul însuși a redactat ecteniile în mod provizoriu, așa ca pomenesc toate potstatiiile...

Dealtcum în special în Timișoara e situația așa, că dâșșii pomenesc pe regele Petru al Serbiei fiindcă așa cere comandantul trupelor de ocupare care se află în Timișoara.

¹¹¹⁷ Este vorba de lucrarea lui Baroti Lajos, *Adattár Délmagyarország XVIII Századi Történetéhez*, Temeșvar, 1833.

¹¹¹⁸ Oprea Ioan (1844-1934) s-a născut la Ezeriș (Caraș-Severin), a absolvit cursurile Institutului Teologic din Caransebeș. Protopop al Timișoarei, deputat în Sfatul poporului din Banat (din 1918), calitate în care a apărut teza unirii Banatului cu România.

¹¹¹⁹ Episcopul sârb dr. Gheorghe Latici (?-1935).

Păreră episcopului – individuală – este că cu potstatea statului trebuie susținută legătura la serviciile dumnezeiești, dară aceasta cum ă va face, atârnă de la împrejurările cari vor urma.

Cu un cuvânt nu știu nici dâșșii ce să facă. El susține că pentru iei e situația mai grea – fiindcă nu să organizează în stat independent cum fac aceasta românii de pe acum cari vreau să-și alcătuiască guvern român în care caz legătura amintită sus s-ar referi la acest guvern.

Atâta mi-a spus atât pot să Vă scriu.

Vă rog să primiți espresia stimei mele

Tim 18/XI 918

Ion Oprea
ppop

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 127, f. 101-101v]

CXVI. Oprea Traian

1.

Vrșac, la 15 iulie 1930

Prea Onoratului Domn

Dr. Gheorghe Ciuhandu, consilier eparhial în Arad

Ieri am primit prețuita Dvoastre scrisoare și am înmănat atât epistola, cât și cartea trimisă, dlui Dr. V. Marjan, pentru cartea mie trimisă Vă mulțumesc.

Permiteți să Vă molestez cu următoarea rugare: protopopul sârbesc VladimirDakič din Panciova este și dânsul scriitor, se preocupă într-un op al său de a se introduce în locul limbei vechi slovene limba lor națională în serviciile divine.

Mi s-a adresat cerându-mi următoarele informațiuni.,

a.) De când se folosește în biserica română limba română.

b.)Cum a primit poporul „Reforma limbii” în serviciul religios trecând de la cea slovenă la cea românească.

c.) Fost-au greutăți sau proteste în pături mai largi, și atunci când au fost introduse literele latine în locul literelor cirile.

d.) Când s-a făcut traducerea în limba română a cărților rituale și din care limbă s-a tradus.

Eu am izvoare în Istoriile N. Iorga, Dr. I. Lupaș, precum și în memoriile lui Șaguna etc., dar totuși m-aș bucura dacă ați avea bunăvoință să-mi dați și Dvoastră indicațiuni la întrebările susindicate, fiind sigur că pe dl coleg din Panciova îl vom convinge despre vechimea limbii române în biserica noastră și că numai în timpul

mai recent a fost influențată asupra bisericii noastre vechi din partea hierarhiei sârbești, a nume numai de la decăzutul Atanasie.

Vă mulțumesc anticipativ pentru bunăvoință.

Al Prea Onorat Dvoastre stimător frate în Christos

Traian Oprea, protopresbiter

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948, doc. 90, pp. 431-432*]

2.

[Carte poștală]

Varșac la 23 XI 1935

Prea Onorate Părinte,

Cele două exemplare din mărețul op al Prea On. Dvoastre, le-am ridicat și plătit la cassa diec. din C[aran]sebeș.

D[umne]zeu să Vă dăruiască din darurile Sale cele bogate putere ca să mai împodobiți și în viitor biserica și neamul nostru din roadele ostenelelor ce depuneți.

Al Prea On. Dvoastre
mult stimator
Traian Oprea
protopresbiter

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 42v.]

CXVII. Pagubă Iulian

[Socodor, 13/26 iulie 1910]

Prea Onorate Domnule !

La alegerea de duminică am căzut, cu 12 voturi. Nu-i mirare, pentru că voturile date părintelui Pantoș, cele mai multe au fost câștigate prin apucături nepermise. Nu ne trebuie, că-i „bihorean” ziceau unii dintre preoți și dascăli slăbanogi. E destul că-i vlădica bihorean nu mai fie și protopopul ziceau acești slăbanogi. Am auzit apoi din gura unor preoți zicând, că „nu trebuie să fie protopopul mai învățat ca noi”. Iar alții ziceau, că cu Pantoș vom putea șede, la masă să bem și să ne petrecem și nu va fi așa strict cu noi, cum ar fi Ciuhandu.

Gura largă de Dr. Marșeu a cutreerat satele în favorul lui Pantoș. Prea Cuviosul din Arad pot zice, că încă a câștigat, cu prezența sa cel puțin 15 voturi. Alesul în ziua alegerii a umblat dela om la om să-i ceară votul. Așa dară i-a fost foarte ușor să-și câștige cele 12 voturi majoritate. Prea Cuviosul părinte din Arad cu neamurile pot salta acum de bucurie. D-voastră însă trebuie să saltați și mai tare, pentrucă a-ți avut 23 voturi curate ca aurul, cari am avut în vedere numai binele comun. Să o știți și aceea, că contra D-voastră au fost toate neamurile Prea Cuviosului părinte dela Seminar, apoi niște slăbănogi de dascăli: Popovici din Cinteii, Leucuța din Pil și alții cari însă n-au avut vot, dar au lucrat în contra D-voastră, numai pentruca și în viitor să poată fi tot slăbănogi. Când vi-le aduc aceste la cunoștință o fac de năcăjit și pentruca și D-voastră să știți despre cele petrecute, la alegere și să vă rog totodată, ca să nu vă rătrage-ți, pentrucă noi avem mare nădejde că bunul nostru stăpân, Preasfintiția Sa Domnul Episcop, se va îngriji preagrațios și va căuta a trimite între noi pe cel mai meritat. Și credem că va avea(avea) în vedere, și aceea, că în Chișineu sunt mulți străini, e acolo foarte des Arhiducele Iosif, va hirotosi deci, pre cel ales, cu voturile curate.

Noi așa știm pe aici, - cel puțin așa e lățit, - că la Veneratul Conzistor așa trebuie să meargă trebile, cum voește Cuviosul părinte și Dl. Marșeu(?) Apucătură de corteșit a fost și aceasta. Numai că doar ne vom spăria de unu gură largă de fiscal !

Scuza-ți, că v-am răpit timpul cu aceste șire, dar v-am scris pentrucă sunt necăjit, necăjit, foarte necăjit.

Vă rog frumos să țineți, în discret epistola aceasta, pentrucă nu știu cum se vor desvolta trebile și n-ași voi, să se răzbune cutare gură largă în contra mea.

Socodor, la 13/26 Iulie 1910

cu deosebită stimă
Iuilian Pagubă
înv.

[Gh. Ciuhandu notează pe manșeta de sus a scrisorii: „Marișeu mi-a spus azi: 14/27 VII: că a fost pelângă Pantos pentru prietenie și cuscrie, și că a ostenit în favorul lui preotul Mihuț (Sintea), Beleș (Chitighaz ?), Grozda (Șimand) etc.]

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

CXVIII. Palatul Cultural Arad

1.

[Arad, 24 mai 1929]

Primăria Orașului Arad
Palatul Cultural

Nr. 307 1929

Prea Onorate Domnule Consilier !

Am primit pachetul conținând 74 cărți și broșuri, trimise de Domnia Voastră, ca dar, Bibliotecii Palatului Cultural și uitându-ne la titlurile lor am văzut că sunt deosebit de prețioase pentru bibliotecă căci cele mai multe din ele nu se mai găsesc azi în comerț. Ba unele din ele 14 la număr au o îndoită importanță pentru noi și pentru faptul că s-au tipărit în Arad și au fost destul de dese cazurile când astfel de cărți ni s-au cerut fără a fi în situația plăcută de a le oferi solicitanților, căci înaintașii noștri n-au prea pus preț pe slova românească.

Vă rog să credeți Domnule Consilier că prin această danie ați făcut o frumoasă operă culturală iar instituția noastră are cinstea a Vă număra printre binefăcătorii ei.

Reținem cu mare bucurie tot ce ne-ați trimis căci toate ne sunt de lipsă ca cel mai potrivit loc pentru păstrarea lor ar fi tocmai Biblioteca Palatului Cultural, care dacă nu poate să aibă tot ce este de interes românesc, trebuie să aibă cel puțin tipăriturile de interes local și prin procurarea lor pe seama Bibliotecii Vă suntem și mai mult obligați.

Vă rugăm Domnule Consilier ca pe lângă mulțumirile noastre sincere să primiți expresiunea celor mai distinse sentimente ce Vă păstrăm.

Arad la 24 Maiu 1929

Director
L. Niki¹¹²⁰

Bibliotecar
I. Langa¹¹²¹

D-sale Dlui

Dr. Gh. Ciuhandu Consilier Eparhial

ARAD

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 20]

2.

[Arad, 16 iunie 1930]

Primăria Orașului Arad

¹¹²⁰ Nichi Lazăr s-a născut la 22 iulie 1884 în Pâncota. Studii universitare la Budapesta (1903-1907), obținând licența în limbile latină, elină și maghiară. În 1909 își ia doctoratul. Din 1921 deține postul de director al Palatului Cultural din Arad. În 1944 trece la cele veșnice.

¹¹²¹ Langa Inocențiu, fost elev al profesorilor Ioan Bianu, Mihail Dragomirescu și Ovid Densușianu. A fost profesor de Limba și literatura română la Liceul „Moise Nicoară” din Arad și bibliotecar al bibliotecii Palatului Cultural. La 9 aprilie 1938 a trecut la cele veșnice.

Palatul Cultural
No. 108 1930

Prea Venerate Domnule Asesor,

Biblioteca Palatului Cultural Vă exprimă cele mai vii mulțumiri pentru
donația următoarelor cărți:

Marcu Aureliu, *Antoniu Filozofulu*, Tom I, Sibiu, 1854.

Gavra Alexa¹¹²², *Lexicon de Conversație...*, Tom. I, Buda, 1847.

Ciuhandu Octavia, *O dreaptă cerere către Veneratul Consistor Român gr.
or. din Arad*, 2 exemplare.

*Protocolul despre ședințele Sinodului Eparhial din Dieceza or. rom. a
Aradului din anii 1871, 1872, 1873, 1874, 1875, 1879, 1880, 1881, 1883, 1884,
1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1898,
1900, 1901, 1910, 1918-1920, 1925 și 1928.*

Arad 16 iunie 1930

Cu deosebită stimă:

Director,
L. Nichi

Bibliotecar
I. Langa

Prea Veneratului

Dr. Gheorghe Ciuhandu

Asesor Consistorial

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 21v.]

3.

[Arad, 3 iunie 1931]

Primăria Orașului Arad
Palatul Cultural
Nr. 123/1931

Prea Venerate Domnule Asesor,

Am primit pe seama Bibliotecii Palatului Cultural următoarele reviste și
ziare:

¹¹²² Alexandru Gavra.

Renașterea, anii 1924-1926, colecția având în total 140 numere lipsă.

*Legea Română*¹¹²³, anii 1924-1926, colecția având 5 numere lipsă.

Foaia Diecezană, anii 1917, 1919-1926, colecția având 129 numere lipsă.

Glasul Bucovinei, anii 1918-1923, colecția având 258 numere lipsă.

Telegraful Român, nr. 105 din 1909 și anii 1919-1929 colecția având 58 numere lipsă.

Transilvania, anii 1907-1913, colecția având 3 numere lipsă.

Confirmând primirea celor de mai sus, Vă rog să credeți Prea Venerate Domnule Asesor că fac cea mai plăcută datorie când în numele Instituției Palatului Cultural din nou Vă exprim cele mai sincere mulțumiri pentru coua danie cu care ați sporit numărul cărților românești din Biblioteca Palatului Cultural.

Primiți Vă rog Venerate Domnule Asesor expresiunea înaltei mele considerațiuni.

Arad la 3 iunie 1931

Bibliotecarul Palatului Cultural
I. Langa

D-Sale Dlui

Dr. Gh. Ciuhandu
Asesor Consistorial

LOCO.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 22v.]

CXIX. Papp Ioan¹¹²⁴

1.

CURTEA DE APEL CLUJ
SECȚIA 2
CABINETUL PREȘEDINTELUI

Cluj, la 22 August 1928

Iubite prietene,

Abia acum am aflat scrisoarea ta in iulie aici, unde am reîntors din vacanță să-mi iau în primire serviciul. La repezeală vin și pot spune multe la întrebările tale. Știu că tatăl meu era în raporturi bune de vechie prietenie cu Dr. Gheorghe Popa și într-un timp au stat și în corespondență. Dacă voi merge la Beiuș, în septemvre sau

¹¹²³ Este vorba de revista „Legea Românească” de la Oradea.

¹¹²⁴ Dr. Ioan Papp, președintele Curții de Apel Cluj-Sibiu, fost coleg de școală primară cu Gheorghe Ciuhandu.

octomvre voi căuta în arhiva tatălui meu, să văd dacă mai este ceva din ea. Tot acolo trebuie să cercetez și actele și datele privitoare la domeniul episcopesc și Kolibapenz-ul (care era pe vremuri) știu, că tatăl meu avea multe acte în privința asta și multe date mi le-a comunicat oral, poate le unosc și eu din proprie exoeriență.

Dacă mai poți aștepta până le voi putea căuta, îți voi răspunde detalia la întrebările tale, și până atunci îți mulțumesc pentru broșurile trimise și dorindu-vă tot binele Te salut cu drag

vechiu prieten
Ioan Papp

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 18]

2.

CURTEA DE APEL CLUJ
SECȚIA II
CABINETUL PREȘEDINTELUI

Cluj, la 17 octombrie 1933

Iubite frate Gheorghe !

Am primit cu mare mulțămintă broșurile tale trimise la Kausbar și aici și le-am citit cu multă plăcere, savurând cu mare interes cuprinsul lor sincer, cinstit și dureros. Toată admirația mea, dragă frate, pentru scrisul tău. Poate în scurtă vreme să-ți pot trimite niște acte interesante, împreună cu biografia cerută a tatălui meu. Dar te rog, fii bun comunică-mi și costul cărților, să ți-l pot trimite, știind prea bine, că ele nu se tipăresc gratis.

Cu multe salutări de veche prietenie,

Dr. Ioan P.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 28]

CXX. Papp Ioan Ignatie

1.

[Arad, 28 august/10 septembrie 1903]

Înalt Prea Sfințite Domnule Episcop,
Venerabile Consistor!

În anul școlar 1902/3 am fost instituit de profesor supleant la teologie și prefect la același institut.

Am primit să fiu instituit în acest post deși era contrar intereselor mele de studiu în vederea rigoroaselor.

Instituirea mea. Și fără de rigoare, a înșămnat în anul școlar expirat, că am jertfit din interesele mele pentru cele ale diecesei, carea m-a stipendiat, – iar de alta parte, faptul că am fost instituit de superioritatea diecesană, ceea ce a luat spre știre și Venerabilul Sinod eparchial, la compunerea bugetului – a înșămnat cel puțin atâta, că „fără rău e și mai rău”.

Nici eu nu-mi iau alt titlu decât acesta, și-mi servește spre dulce mângăiere că, nepretențios cum sum pentru mine, diecesei carea m-a stipendiat, i-am jertfit din viața mea un scump an, încă înainte de a fi intrat și formalmente în oblige.

Că modestul meu serviciu de un an între ...¹⁾ îndatoriri a fost bineapreciat, deși nu sum încă în ordine cu rigoroasele, dovadă hârtia de sub Nrul. 4528/1903 al Venerabilului Consistor, prin carea se aprobă împărțirea de obiecte și oare de studiu pentru despărțământul teologic pe anul școlar 1903/4 de după care plan mie mi s-a încredințat să propun:

în anul I teologic: Istoria bisericească universală cu curs separat de Patrologie, în 6 oare; limba și literatura română în 4 oare;

în c. II teologic: Istoria bisericii Române în 4 oare, Omiletica (teorie) 2 oare,

în c. III teologic: Omiletica (pracsă) în 3 oare și eserciții de stil bisericesc în 1 oră la săptămână, va să zică același număr de oare ca și colegii Dr. Iustin I. Suci, Dr. Teodor Botiș.

Când însă prin hârtia Nro. 2943/903 al Venerabilului Consistor am fost desărcinat de postul de prefect seminarial, iar prin mai sus citata hârtie mi s-au conferit obiecte de prelegere în despărțământul teologic, mi s-a recunoscut prin aceasta totodată și un titlu la catedră; iar faptic mi s-a recunoscut titlul atunci, când pe această basă mi-am și inaugurat prelegerile, oferindu-mi-se din conferența colegiului profesoral și conducerea cursului II teologic.

Când am abzis din postul de prefect seminarial, chestia retribuiri mele am lăsat-o în părințeasca grijă a Venerabilei Superiorități diecesane, carea mi-a dovedit multă bunăvoință îndatoritoare când m-a stipendiat la studiu și m-a onorat cu post încă înainte de luarea gradului de „doctor în științele teologice”.

Dacă însă nimeni nu slujește în oaste cu leafa sa ca eu dela începerea anului școlar, – când chestia retribuiri mele nici până azi nu-mi este regulată și nici nu mi s-a abzis; când, în urmare, situația mea e de tot precară moral – și materialmente că sum adecă pus în serviciu și n-am încă unde să-mi plec capul, căci nu mi-am scos – și nici nu mi s-a dat basă pentru a-mi pute scoate – nici măcar un bănuț ca salariu în prețul serviciului meu: cu durere de suflet mă aflu nevoit a-mi înainta până la luarea gradului de doctor în științele teologice, irevocabil abzicerea din postul de profesor

¹⁾ Indescifrabil.

la teologie, pe care l-am ocupat de altfel faptic, însă fără basă formală, fără decret de denumire în acest an de școală.

Abzic irevocabil, pentru că pentru mine nu voiu milă, și nici deranjarea bugetului stabilit odată de Veneratul Sinod eparhial.

Abzic irevocabil sub condiția de sus nu numai pentru că sum constrins, dar încă și bucuros din considerare la interesul meu personal de studiu, pe care până aci l-am subordonat intereselor școlii, a căreia trebuință m-a reclamat la catedră cu păgubirea mea în studiu, în anul școlar expirat.

Și cu aceasta rog totodată pe Înalt Prea Sfinția Voastră și Venerabilul Consistor, să considere întreaga afacere încă și prin prisma intereselor unele personale, cum sum și eu nevoit a o face; pentrucă și eu, din parte-mi, după atari antecedente, nu fac chestie de finansarea mea la catedră, cât mai mult să fiu liber de aceasta, să-mi văd de studiu și viitor.

Dacă aș ști apoi, că nu supăr pe Înalt Prea Sfinția Ta mi-aș mai permite o rugămintă:

Dacă cererea, ce las să urmeze, s-ar afla a fi îndreptățită, să Vă îndurați cu Venerabilul Consistor a-mi asigna speșele de drum încoaci, de întreținere aici în zile 1 până 9 Sept. N. c., precum și speșele de călătorie până la părinți, dacă nu mi s-ar recunoaște de altfel titlul și pe basa serviciului în restimpul menționat.

Sper apoi, că prin actul abzicerii, sum reîntrat cu deservire în titlul de drept la stipendiu pecât timp sum rigurosant în teologie.

Recomandându-mă părinteștii bunăvointe sum
Arad la 28 August/10 Septemvrie 1903

al Înalt Prea Sfinției Voastre și al Venerabilului Consistor,

fiu sufletesc
George Ciuhandu
fost prof. de
teologie

[Timișoara – Arhiva familiei Ciuhandu]

2.

[Arad, 30 august/12 septembrie 1903]

Prea Sfințite Domnule Episcop,
Venerabile Consistor!

În anul școlar expirat am fost instituit de profesor supleant la teologie și prefect la același institut. Deși aceasta instituire era contra intereselor mele de studiu, am primit-o în urma asigurărilor din toate părțile, că mi se va face înlesniri

de a pute studia și că mi se va da concediul recerut pentru depunerea rigoroaselor în cursul anului școlar. N-am fost însă norocos a o ajunge aceasta, neputându-mă pregăti întâi de toate în mijlocul multor ocupații: la catedră, cu supravegherea disciplinei în seminar, în cancelaria Direcțiunei, apoi ca notar al colegiului profesoral – pe deasupra ca om nou, începător, în mijlocul tuturor acestor funcțiuni.

Am servit însă cu credință în postul la care am fost pus și spre mulțumirea generală, neglijându-mă în același timp pe mine însumi un întreg an de zile.

Acest serviciu prestat școalei și respective Diecezei carea m-a stipendiat, a fost din parte-mi o jertfă, carea m-a înapoiat un an în studiu, care trebuia să-mi fie preocupăția de căpetenie, mi-a lăsat însă acest an o experiență grea și dulcea mângăiere, că și-nainte de vreme mi-am putut dovedi recunoștința, punându-mi puterile în serviciul bisericii.

A mai aduce și pe viitor asemenea jertfă însă – sum convins acum din experiență ! – ar însămna pentru mine nimic mai puțin decât deranjarea totală în ale studiului și așa ajunge absolut imposibil de a-mi încununa cu rezultat dorințele și munca, precum și jertfa materială, adusă pentru mine de Dieceză în doi ani prin stipendierea la universitate.

Pentru a încunjura un atare sfârșit, mi-am înaintat abzicerea din postul de prefect, ce mi s-a și primit.

Că modestul meu serviciu a fost bineapreciat de altfel, și că Venerabilul Consistor m-a privit apoi de profesor, dovadă hârtia oficioasă Nr. 4528/903, prin care se aprobă împărțirea de obiecte și oare de studiu pentru despărțământul teologic pe anul școlar 1903/4, de după care mie mi s-a încredințat să propun: în *cursul I teologic*: Istoria bisericească universală cu curs separat de Patrologie, în 6 oare, limba și literatura română în 4 oare; în *c. II teologic*: Istoria bisericii române în 4 oare, Omiletica (teorie) 2 oare; în *c. III teologic*: Omiletica (pracsă) în 3 oare și exerciții de stil bisericesc în 1 oară la săptămână, va să zică 20 oare săptămânal, același număr de oare ca și colegii Dr. Iustin I. Suciu, Dr. T. Botiș.

A rămas însă neresolvată chestia salarizării mele și azi avem 30 august (12 septembrie) când scriu aceste șire, fără să-mi fi rădicat în salariu – în prețul serviciului în care am intrat deja – nici măcar un bănuț, spre a ave ce pune în gură și unde-mi pleca capul. În o atare situație, abstrăgând că nimeni nu slujește la oaste cu plata sa, și că-mi este imposibilă subzistența, îmi este imposibilă și împlinirea datorințelor către oficiu, în care am intrat prin înăugurarea prelegerilor, conferindu-mi-se din conferința colegiului profesoral încă și conducerea cursului II teologic.

De alta parte situația mea devine și mai complicată, când prin Preasfințitul rost arhieresc mi s-a exprimat dorința de a-mi face rigoroasele într-un timp relativ foarte scurt, punându-mi-se în prospect totodată escrierea de concurs pe catedra la care sum angajat de altcum din necesitatea diecesei și cu jertfirea interesului meu de studiu.

Când, prin urmare, îmi este imposibil a servi la doi domni: și intereselor mele de studiu, și institutului, când afară de aceasta, nu mi este rezolvată chestia

salarizării, ci mai mult – îmi este imposibilă subzistența și împlinirea oficiului, când și dorința Arhiepiscopului meu e a mă vede în ordine cu studiul, când, în fine, numai din propriul impuls al jertfei am primit instituirea, deoarece în oblige formal către Diecesă întru d-abia după terminarea studiilor, îmi iau voia cu fiască supunere și încredere a-mi înainta până la luarea gradului academic de „doctor în sf. teologie”, irevocabil abdicarea din funcțiunea de profesor la teologie, nu însă și de titlul la catedră și de profesor, la care mă îndreptățește funcțiunea de un an și faptul că nu într-o altă nouă aplicație.

Deoarece, mai departe, cer numai absolvirea de funcțiune pentru a-mi pute vedea exclusiv de studiu și viitor, spre a mă pute și întoarce în timpul cel mai scurt la catedră, spre care scop mi s-a și conferit stipendiu și deoarece între atari condiții, ca cele actuale, rămânerea mea p-aici nu mai are senz și-mi este materialmente și imposibilă cu desăvârșire, rog totodată, ca și până la rezolvarea definitivă a chestiei mele să binevoiți Prea Sfinția Voastră a lua la cunoștință depărtarea mea la casa părintească.

În fine, îmi mai permit un cuvânt de rugăminte: Dacă dorința, ce las să urmeze, se va afla a fi îndreptățită, mai rog pe Prea Sfinția Voastră și Venerabilul Consistor să-mi asigurați cel puțin speșele de drum încă, de întreținere aici în zilele 1-11 Septembrie n. c. precum și de reîntoarcere la părinți, în suma de 77 coroane.

Recomandându-mă părinteștii bunăvoinețe a Prea Sfinției Voastre și Venerabilului Consistor, am rămas

în Arad la 30 August (12 Septembrie) 1903

Al Prea Sfinției Voastre și Venerabilului Consistor

deobligat fiu sufletesc
George Ciuhandu
profesor teologie

[Timișoara – Arhiva Familiei Ciuhandu]

3.

[Copie]

Arad 31 august/13 septembrie 1903

Prea Sfințite Domnule Episcop
Venerabile Consistor !

Pe baza absolutoriului de la Facultatea teologică din Cernăuți, ca stipendiat al diecezei, am fost instituit în anul școlar 1902/3 de profesor supleant la teologie și prefect la același institut și fără de rigoroase din considerare la simțita trebuință a

institutului. Misa dat atunci asigurarea că mi se vor face înlesniri pentru a-mi face rigoroasele. Multele îndatoriri ce le-am avut însă, mai ales ca un om nou, începător la catedră, cu supraveghierea disciplinei în cancelaria Direcțiunii institutului și ca notar al colegiului profesoral, mi-au îngreuiat situația atât de mult că m-am ales cu înapoiere în studiu de cel puțin un an. Pentru restituirea acestei perderi, ce în ultima analiză, nu e numai a mea, ci și a Diecesei, carea m-a stipendiat, tocmai pentru a-mi avea acolo, la catedră, unde încă în anul trecut m-a pus și pentru ca să-mi pot încununa cu rezultat nisuițele mele și jertfa adusă de Diecesă pentru mine în doi ani la Universitate – am trebuință neapărată să fiu liber de orice altă sarcină și grijă până la luarea gradului academic de „doctor în teologie”. Din aceste considerații și deoarece pre scopul la care nisuiesc nu am posibilitatea de a ajunge altfel: mă aflu nevoit a ruga cu fiiască încredere pe Prea Sfinția Voastră și Venerabilul Consistor, să Vă îndurați a-mi da concediu, fără salariu, pe durata acestui an școlar, rămânându-mi – se înțelege – ca stipendis, să-mi înaintez la vremea sa cererea pentru taxele de rigoroase. Dorința mea e nu numai să-mi văd asigurat viitorul prin terminarea desăvârșirii a studiului, cât să mă văd gata de a intra cu neescepționabilă cvalificațiune de studiu la catedră, spre care scop exclusiv mi s-a conferit stipendiul și am și primit angajamentul cătră Diecesă, de altă parte, a rămas neresolvită chestia salarizării mele și azi avem în 31 August(13 Sept.) când scriu aceste șire fără să-mi fi ridicat în salariu nici măcar un bănuț, deși sum intrat deja în oficiu de la începutul anului școlar. Astrăgând acum de la aceia, că îmi este imposibilă subsistența fără salariu și chiar și împlinirea datorințelor cătră oficiu de astă-dată nu reflectez la regularea chestiunii salarizării mele, făcând chestie de viitor tocmai în considerarea, că îmi e încă în suspens această chestiune, care în fața cererii de concediu fără salariu devine lipsită de actualitate, rog cu umilință ca, în loc de acesta, să fiu cu diua de mâne – 1/14 Septembrie 1903 – privit ca concediat cum am cerut mai sus, cu atât mai mult, cu cât aceasta îmi zace numai în interesul studiului ci și în cel al subsistenței, și deoarece și pe lângă această greutate am fost în serviciu, rog P. Sfinția Voastră și Venerabilul Consistor să-mi asigurați cel puțin speșele de drum încoaci, de întreținere aici în zilele 1-12 Sept. A. c. precum și de întoarcere la părinți, în suma de 77 coroane.

Arad 31 August/13 Sept, 1903

Sum

Al Prea Sfinției Voastre și Venerabilului Consistor

Supus fiu sufletesc

George Ciuhandu

Profesor de teologie

Pentru conformitatea copiei:

Vasile Goldiș

Secretar consistorial

[Timișoara – Arhiva Familiei Ciuhandu]

4.

[Arad, 22 ianuarie/2 februarie 1904]

Nr. 7752/1903

Domniei Sale
George Ciuhandu,
cand. Teol.
În
Roșia

Cererea D-Tale pentru ajutor de 400 cor. la depunerea rigurosului prim, supunându-să deliberării acestui Consistor, – și deși să constată că asemenea ajutoriu nici D-Ta n-ai cerut, nici Consistorul nu ți-a pus în prospect la votarea stipendiului, – totuși ca întârzierea rigurosului să nu să scaze cu lipsa de mijloace, – Consistorul în mod esceptional și fără a prejudica față de viitor, ți-a acordat ajutorul de 400 cor. din fundațiunea Ebesfalvai, pentru a te putea supune la examenul prim de riguros în teologie, la universitatea din Cernăuți.

Suma din cestiune o poți ridica dela Cassa consistorială, pe lângă prezentarea chitanței în regulă.

Arad, din Ședința consistorială, dela 22 Ianuarie (2 Februarie) 1904

Ioan I. Papp,
Episcop.

[Timișoara – Arhiva familiei Ciuhandu]

5.

[Arad, 24 februarie/9 martie 1905]

Nr. 316/1905

Onoratului Domn
George Ciuhandu dcd. În teologie
în Roșia

La cererea D-tale acest Consistor ți-a votat în mod excepțional și asămnat la casă o sumă de 400 /: patrusute /: coroane pentru prevederea speselor cu rigorozul al doilea, care sumă o poți ridica de la cassa consistorială pe lângă cvită în regulă.

Arad, din ședința consistorială, de la 24 Febr./9 Martie 1905

Ioan I. Papp
Episcop

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

6.

[Arad, 3/16 mai 1905]

Nr. 667/1905

D-sale Domnului

Dr. George Ciuhandu

în

Roșia.

Prin aceasta Te numesc referect substituit la senatul școlar al Consistoriului nostru gr. or. român din Arad cu salariu anual de 1800 cor. care Ți-se va asemena din ziua, în care vei intra în funcțiune.

Arad, la 3/16 Maiu 1905

Ioan I. Papp m. mp.
Episcop

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

7.

[Arad, 1/14 septembrie 1905]

Nr. 3849/1905

Mult Onorate Domnule !

Î-ți notificăm în urma raportului din 8/21 Iunie 1905 – că acest Conzistor cu plăcere a luat la cun oștință promovarea M. O. D-Tale de doctor în științele sfintei teologii iar diploma prezentată în copie autentică am reținut-o pe seama arhivei consistoriale.

Arad, din ședința conzistorială dela 1/14 septembrie 1905

Ioan I. Papp
Episcop

Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu

Mult Onoratului Domn

Dr. George Ciuhandu, asesor-referent

în

Arad

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

8.

[Arad, 1/14 octombrie 1905]

Ad Nr. 667/1905.

Mult Onorate Domnule !

Cu 1 Septembrie a. c. Ți-am urcat salariul anual la 2 000 /: două mii /: coroane.

Despre ce am avizat Cassa cu adausul, ca suma de cincizeci coroane, ca diferență de salariu pe Septembrie – Noemvrie a. c. să Ți-o plătească ulterior pe cvită corespunzătoare, iar dela 1 Decembrie înainte în ratele cuvenite cu 166 coroane 66 fileri.

Arad, la 1/14 Octombrie 1905.

Ioan I.

Papp

Episcop

Mult Onoratului Domn

Dr. Georgiu Ciuhandu, referect școlar în

Arad

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

9.

[Arad, 26 aprilie/9 mai 1906]

„Nr. 2461/906

Multonorate Domnule

Sinodul nostru eparhial în sesiunea ordinară Te-a ales pe M. On. D-Ta de asesor consistorial ordinar în senatul școlar la Consistoriul nostru din Arad.

Aducându-Ți la cunoștință această alegere, totodată exprimăm convingerea Noastră, că M. On. D-Ta stimând încrederea cu care Te-a investit venerabilul nostru sinod eparhial, vei nizuți cu zel și promptitudine a satisface funcțiunii la care ești chemat.

Funcțiunea M. On. D-Tale de asesor se va începe de la jurământ, pentru care să-l faci, vei fi pofit la Consistor prin act deosebit.

Remunerațiunea îmbinată cu postul la care ai fost ales, este de 2 400 cor. leafă și 500 cr. bani de cartel, care beneficiu Ți s-a asemnat spre plătire la cassa noastră consistorială din Arad cu începere de la 1 Maiu nou a. c.

Arad, la 26 Aprilie/9 Maiu 1906

Ioan I.

Papp m. p.

Episcop”

Multonoratului Domn

Dr. George Ciuhandu

Asesor consistorial, referent școlar

Arad

[Timișoara – Arhiva familie Ciuhandu]

10.

[Concept]

[Arad, 5/18 decembrie 1908]

P. Sf. Dle Episcop !

Cătră cele espuse în răspunsul meu de la 20 Nov. a. c. mai am de spus, dar nu spre apărare ci numai spre orientarea P. Sf. Voastre spe a Vă da eventuala anză la îndoială asupra atitudinii mele – următoarele:

Articolii chestionați din „Tribuna” urmăresc o problemă socială – culturală, și deci nu politică.

Astfel e a se explica faptul , că, ă 4 articoli, niciodată n-am întrebuițat cuvântul „politică” ori „politic”. Numai așa se esplică și al doilea fapt, că am vorbit nu de probleme politice, ci de „chestiunea formării sufletești a tinerimei” (I, 1); de „individualitatea sufletească a tinerimei” (I, 2); pe aceasta am desfăcut-o (I 16) în „religioasă” și „culturală”; înțelegând bine că nici „religia” nici „cultura” nu sunt ceea ce se zice „politică”.

În II, 1 problema aceasta a formării individualității culturale și sufletești a tinerimei am pus-o direct în cadrul „nizuințelor culturale”, - „în favorul înaintării

noastre culturale-sociale” (II, 11), „în favorul înaintării noastre sociale-culturale” (II, 13).

Am făcut aceste provocări – așadar numai câteva din celelalte multe cuprinse în acei articoli – pentruca să arăt că scrisul meu în forma sa, nu are nimic a face cu „politica”.

Dacă aș fi făcut „politică” și încă din aceea contrară statului, aceasta trebuia s-o fi aflat procurorul regesc, iar eu de la dânsul. Dar asta nu s-a întâmplat.

Încât privește tendența articolilor mei, aceea a fost, ca școlarii români „pe cât numai se poate” și cari ar putea afla loc în școalele românești, să se înscrie la ale noastre școale (I, 15), cari pentru ei s-au înființat și se susțin.

Dorința aceasta este legitimă, fiindcă eu în consonanță cu faptul real și admis de legile Statului care nu îngăduie să ne avem școale ale noastre.

Eu am admis, ca și școlarii români să cerceteze școalele de altă limbă. Așa în (art) IV al 2. A avut însă ca tinerii români, înainte de a cerceta alte școale, să știe deja bine. Așa cred, nici un maghiar nobil, n-ar fi scris astfel, dacă și când s-ar fi aflat în situația mea personală, privată și a neamului meu.

Ba am fost și mai explicat în textul următor, luat din art. III alin. 5 „*Nu suntem contra școalelor străine, - căci și acelea își au dreptul la existență în multe culturi*”.

Dacă, așadar, scrisului meu i se atribuie alt înțeles și altă tendință; eu n-am decât să regret.

Ba îmi mai rămâne un lucru: Să mă plâng că afacerea mea, așa cum e pusă e de-a dreptul tendențioasă.

Spre a dovedi aceasta, mă provoc la împrejurarea – care e de mirat – că, din cuprinsul alor 4 lungi articoli au fost alese tocmai pasagele încriminate.

Apoi: cum s-a putut, ca tendința „culturală-socială” a scrisului meu să fie absolut scăpată din vedere, și ca, în locul acestuia să i se scrie tocmai tendință „politică” pe care nu i-am dat-o.

E de mirat, apoi, și aceea, că se trece – cu atâta neîndurare – peste declarația mea, provocată mai sus și luată din alin. 5 al art. III: „*Nu suntem contra școalelor străine, căci și acelea își au dreptul existenței în numele culturii*”.

Un traducător călăuzit de simțul dreptății, nu ar fi procedat astfel, ca să ducă în rățacire pe un bărbat de o înaltă poziție în Stat, cum este și Dl ministru de Culte și Instrucțiune publică.

Dar să mă raportează și mai deaproape la înseși textele extrase la modul cum s-a făcut estragerea lor și la traducerea lor.

Estragerea sau indicarea textelor citate în înaltul script ministerial este volnică. Dar însăși traducerea IV în unele locuri e și mai mult.

Despre aceasta se va pute convinge oricare pricepând bine limba română și maghiară va pune alături textul românesc corespunzător locurilor traduse.

Pasajul luat din Nr. 168 al „Tribunei” e prezentat, ca luat din un loc în mod conzecutiv. Aceea va să zică aplicarea semnelor citațiunii („ - ”) la începutul și la

sfârșitul pasajului. În fapt însă e altfel. Citatul românesc corespunzător nu e tradus întreg. De la început s-a lăsat afară un explicativ, ce denotă tendința culturală a scrisului, - iar de mai jos lasă 3 aliniate întregi și intră în al 4-lea, de unde continuă a traduce. Această procedură contribuie la pierderea firului logic al scrisului de sine înțeles, în paguba mea.

În pasajul luat din Nr. 172 încă aş putea arăta cazuri de „hiat”, mai bine zis locuri din textul românesc, care sunt lăsate din traducere – oarăși în paguba mea – fără ca lipsa lor să fie indicată, cum se obicinuieste de regulă, prin puncte (...).

Ba, privind mai de aproape originibalul și traducerea, oricine se va putea convinge despre ceva și mai mult: se va putea convinge, că în ceea ce se zice „traducere” se află și ceea ce în cuprinsul traducerii lipsește textul „*original*” românesc. Astfel, în textul românesc ce corespunde traducerii făcute ca din Nr. 170 al „Tribunei”, eu nici o iotă nu i-am dat anză traducătorului să-mi poată pune în gură cuvintele „sajnálatos jelenség”.

Această procedură a traducătorului, pe lângă că e neloială în plus, nedreptățitoare pentru mine, întrucât prin atari augment volnic conturbă înțelesul scrisului meu, îi dă un caracter dușmănos pe care nu-l are și peste tot, e înspre paguba mea morală.

Dar mai sunb în acea traducere și alte curiozități isvorâte din același izvor, al nepriceperii și al insinuării. Astfel, în citatul luat din Nr. 168, pe „*să ne închidem*” din calea limbilor străine, în traduce cu „kizárni”, ceea ce nu e tot atât, după cum „apărarea” se dovedește de „agresiune”. Iar eu cred, că e o mare, chiar foarte mare deosebire între aceste două noțiuni.

La locul unde am cerut tinerimii noastre acreștere românească „pentru ca și ea să-și poată înțelege rostul” traducătorul zice, în loc „ut consecutivum” sau „hogy”, zice „mert” și mai adaugă și pe exclusivul „csak” care nu îngăduie alt înțeles – și zice: ment csak igy értheti még hivatásár”.

Observ, că prin schimbarea lui „ut consecutivum” cu acel „mert” la care se mai adaugă – în mod absolut gratuit – și exclusivul „csak igy”, înțelesul scrisului meu desigur e mai pregnant, categoric și chiar provocator. Această atitudine însă nu mi-o reclam, ci o cedez traducătorului mărinimos.

Aceeași pregnare, tot în defavorul meu, e și cazul meu, e și cazul următor. În Nr. 170 al „Tribunei” am zis, că numărul școlarilor noștri pe la alte școli „apropie” cifra de 4 000, iar traducătorul îmi atribuie, că aş fi zis hotărât „jár”.

Tot asemenea, în același loc al traducerii, mai jos pe laxativul sau concesivul „cel mult”, îl traduce, iarăși în paguba mea, cu *excluzivul* „csak” – și tot acolo pe *problematicul* îl traduce cu *categoricul* „hallják”.

Apoi în Nr. 172, la locul unde însușirea limbilor străine numai „înainte” de însușirea limbii materne nu am admis-o, ci, prin urmare, am admis-o *după* însușirea limbii materne, - pentru a pregna *acest* înțeles, am subliniat cuvântul dirigent („înainte”). Traducătorul însă m-a privat de acel înțeles, prin aceea, că în traducerea

sa nu a subliniat cuvântul, căruia eu am voit să-i dau un înțeles hotărâtor. Cel puțin în înaltul script ministerial nu am aflat acea subliniere.

Aș mai putea să spicuiesc și alte greșeli de logică și de traducere, - dar mă mărginesc a regreta un atare metod – când adică se lasă din vedere ceea ce însumi am zis și se caută și mi se atribuie ceea ce nu am zis și mărturisesc, că în atare chip nu este greu a scoate vinovat pe orișicine.

După acestea, aș mai avea să arăt, cum – cu aleaș metod – mi-se atribuie, că aș fi batjocorit limba maghiară prin cuvântul „ciripire”.

Dar deie-mi-se voie s-o spun: atare afirmare poate să provină numai prin mijlocirea limbei românești.

Aș putea dovedi că multe cazuri din literatura poporană și din literatura cultă a poporului românesc, că „a ciripi” are un înțeles *delicat* – prin urmare nicidecum ofensător.

Dacă chiar ar cere lipsa, mă voiu supune și acestei sarcini ce trece de altfel peste pregătirea mea academică de a cerca exemplele recerute.

Și până atunci însă trebuie să avizez atențiunea binevoitoare la împrejurarea, că acest cuvânt („a ciripi”) eu l-am mai întrebuițat în scrisul meu (în articolul IV, alin. 10 și 12) în înțelesul de „ciripiturile de dragoste”. Prin urmare, *eu însumi* m-am explicat și nu pot îngădui altuia dreptul de a comenta scrisul meu în *alt* înțeles. Și în *teologie* la exegeză, și în *jurisprudență* și în comentarea *clasicilor*, dreptul de interpretare revine în *primul* loc autorilor însuși. Explicările și comentariile sau interpretările date de însuși autori, sunt cele mai competente. Numai în lipsa acestor interpretări vine la rând comentarea prin alte foruri ori autorități cari însă trebuie să fie din același ram de intelectualitate cu autorul interpret.

Așa cred că trebuie să se procedă și în cazul de față.

Rugăm pe P. Sf. Voastră să-mi păstrați și pe mai departe părinteasca binevoință. Sum

Arad la 5/18 Dec. 1908

al Prea Sfinției Voastre
plecat serv
Dr. George Ciuhandu

[Timișoara – Arhiva familie Ciuhandu]

11.

[Arad, la 10/22 septembrie v. 1910]

Prea Onorate Domnule,

Astăzi ni-sa prezentat actele și concluzul Veneratului nostru Consistor din Arad, referitoare la alegerea și respective denumirea de protopop in tractul vacant al Chișineului, efeptuită de factorii legali in puterea dreptului lor autonom.

Cenzurând Noi ca-și arhireu actele de sub întrebare, am constatat cu plăcere, că încrederea Consistoriului nostru sa concentrat în persoana P. O. D-Tale și dupăce nu avem escepțiune contra votului Veneratului nostru Consistor, pronunțat în puterea dreptului său ca factor administrativ precum nu avem escepțiune nici contra abilității și persoanei P. O. D - Tale, - chemat a Ne fi consilier intim în toate afacerile încopciate cu poziția de protopop, venim a-Ți notifica, că hiretezia recerută poate avea loc în Duminica din 10/25 octombrie a. c., cu ocaziunea sfințirii bisericii din Cenadul – unguesc.

Încât însă pentru dispozițiunile de introducere în noul post, acelea vor putea urma numai mai târziu, dupăce adică vom putea face proviziunea la postul ce-l ocupați ca referent în gremiul Consistoriului, nu altcum la postul de directoară-profesoară la școala noastră de fete, provăzut de Doamna soție.

Arad, la 10/22 septemvre v. 1910

Ioan I. Papp
Episcop.

Prea Onoratului Domn

Dr. Gheorghe Ciuhandu
asesor referent cons.

în
Arad

[Timișoara – *Arhiva familie Ciuhandu*]

12.

[Arad, la 22 martie/3 aprilie 1918]

Preaonorate Domnule !

Cererile și plânsorile funcționarilor consistoriali și ale profesorilor dela institutul nostru pedagogico-teologic, adresate Nouă și Consistoriului nostru diecezan, în chestia adausului de războiu, sau putut pertracta numai în ședința plenară dela ebruariu (11 martie) a. c., când s-a dispus, ca concluzul luat, să se comunice petenților prin primul subscris în petițul din urmă.

După ce subscrierile sunt făcute pararel și așa nu știm dacă cel din dreapta ori cel din stânga are a se socoti de primul subscris, astfel pentru evitarea a orice susceptibilități cu privire la priorat, concluzul de sub întrebare î-l trimitem P.O. D-Tale ca și celuia de poziție superioară și în numele căruia a fost dată la poșta plânsoarea din urmă.

Dispoziția de mai sus a Consistoriului având de scop aducerea concluzului la cunoștința tuturor pre cari îi privește, P. O. D-Ta îi vei convoca și întruni în localul

unde a-ți avut consfăturile și unde sau subscris plânsurile și acolo le vei ceti concluzul per estenzum respicat și la înțeles, că fieștecare să poată lua cunoștință de cuprinsul lui.

Despre comunicarea în acest mod, vei lua protocol, în care cei interesați, să constate cu subscrierea numelui, că li s-a comunicat concluzul de sub întrebare având protocolul a-l sușterne spre alăturare la rotolul actelor.

Totodată Te autorizăm, să puni concluzul la dispoziție spre decopiere tuturor, cari ar dori să-l aibă în întregitatea și estenziunea sa.

Arad, la 22 martie (3 aprilie) 1918

Ioan I. Papp
Episcop

P. O. D.

Dr. Gheorghe Ciuhandu asesor cons. referent
Arad

[Timișoara – *Arhiva familie Ciuhandu*]

13.

[Arad, 27 iulie/9 august 1923]

Prea Onorate Domnule !

În legătură cu hotărârea Sf. Sinod episcopesc mitropolitan din Sibiu Nr. 17/923,- pentru sporirea credinței, întărirea conștiinței morale, și pentru îmbogățirea cunoștințelor practice în administrarea sf. Taine a pocăinței, Consistorul, ca senat bisericesc în ședința sa de astăzi a făcut numirile de duhovnici tractuali, conform tabloului alăturat aici sub ./., iar pe Prea Onor. D-Ta Te-a numit duhovnic-central având să stai în continuă legătură cu duhovnicii tractuali, căroro le va da îndrumările și sfaturile trebuincioase, eventual îi vei chema la centru, ca împreună să discutați modalitățile mărturisirii și cuminecării preoțimii în corpore.-

La finea fiecărui an vei înainta Consistorului raport despre activitatea duhovnicilor tractuali și despre rezultatele obținute.-

Nădăjduim, că Prea Onor. D-Ta-primind aceasta însărcinare onorifică, vei stăruii ca bunele intențiuni ale Sf. Sinod episcopesc mitropolitan, să poată fi înfăptuite și realizate spre edificarea sufletească a preoțimei și pentru promovarea vieții religioase morale a poporului nostru dreptcredincios din eparhia Aradului.

Dela protopopul Belințului, Timișorii și B. Comloșului, n-au intrat încă raport.-

Arad, din șed. cons. a Senatului bis. ținută în 24 Iulie /9 August/1923.

Prea Onoratului Domn

Dr. Gherghe Ciuhandu protopop, asesor ref. Consistorial

Arad

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

14.

[Arad, 11/24 iunie 1924]

Nr. 2157/1924

Preaonorate Domnule,

Ministerul Cultelor și Artelor cu Nr. 27 860 din 18 iunie a. c. ne face cunoscut că a aprobat numirea P. O. D. Tale în postul de preot misionar pe ziua de 1 Ianuarie a. c. dela care vei primi și salariul pentru acest post.

Ceea ce îți comunicăm spre știre.

Arad, 11/24 Iunie 1924.

Ioan I. Papp
Episcop

Prea On. D.

Dr. Gheorghe Ciuhandu

protoiereu, asesor ref. Cons.
preot misionar

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar132, f. 118]

CXXI. Partenie Petre¹¹²⁵

[Carte poștală]

[București] 18 martie 1931

¹¹²⁵ Partenie Petre (1882-1946). Preot, profesor de seminar. Studii la Liceul „Traian” din Turnu Severin, apoi la Facultățile de Teologie și Drept din București. Director al Seminarului „Sf. Nicolae” din Râmnicu Vâlcea (1924-1926), apoi al Seminarului Central din București (1926-1940), președinte al „Asociației Generale a clerului ortodox român”.

Stimate Părinte Ciuhandu,

Vă poftisem în marția aceea de la 10 martie ca să discutăm principial formula care ar fi mai clară și liniștitoare pentru redactarea modificatoare a art. 19 și 25 din Legea de organizare. Pentru același lucru noi făcusem o largă chiemare și fraților bucovineni și basarabeni.

N-ați venit din motivele arătate.

Ne pare rău, și mai ales ne pare rău pentru cele ce mai apoi am văzut că scriserăți deja în răspunsul din „Telegraful Român”.

Și... totuși, putea termina altfel cel care a scris „Bălgradul nostru Românesc”, mai ales că relele ce ne pasc ne depășesc deopotrivă.

Ci totuși, frățeștele noastre conveniri nu cred că și-au sliit mijloacele

Cu toate salutările

Pr. P.

Partenie

[notează Ciuhandu cu creionul] Sibiu șed. Comit. 8/V 931; nu putem intra în proiecte de felul cerut cu privire la modificarea celor 2 articole de lege bis.

[Timișoara – *Arhiva familiei Ciuhandu*]

CXXII. Patriarhia Română

PATRIARHIA ROMÂNĂ

SF. MITROPOLIE A UNGRO-VLAHIEI

ARHIEPISCOPIA BUCUREȘTILOR

Secția Adm. Bis.

Nr. 2336

9 Mar[tie]. 1935

PREA CUCERNICE PĂRINTE,

Sunt autorizat de către I. P. S. Patriarh, să vă rog a considera abonată Sf. Arhiepiscopie a Bucureștilor cu două exemplare din lucrarea P. C. Voastre „Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț 1830-1840”, despre care ați trimis un prospect cu lămuriri și un apel.

Unul din aceste exemplare va fi folosit pentru biblioteca I. P. S. Patriarh, iar al doilea pentru biblioteca seminarului monahal din mănăstirea Cernica.

Costul celor două exemplare vi se va trimite la primirea lucrării. Primiți, Prea Cucernice Părinte, asigurarea distinselor mele sentimente.

SECRETAUL I. P. S. PATRIARH,

P. C. Sale

P. C. Prot. Dr. GH. CIUHANDU – CONSILIER REFERENT EPARHIAL – ARAD

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 50]

CXXIII. Pătraș Teofil¹¹²⁶

1.

Putna 10/23 II 06

Mult onorate Dl Doctor !

Ve retrimet scrisorile cerute cu o scuză că nu m-a fost posibil a face aceasta mai de mult, fiindcă în timpul din urmă am fost tot pe drumuri, ca după cum știți eu sum numai ca un oaspe acasă având atâtea derevere pe capul meu.

Respectivului călugăr i-am cetit epistola¹¹²⁷ – din fir în păr – și i-am explicat-o, dându-i totodată și o muștrare foarte fină părintească, care ca conducătorul institutului am trebuit se o fac, măcar că i s-ar fi cuvenit o batjocoră de cele chipărate, dară deoarece ma-ți rugat să nu fac, n-am făcut-o ci m-am mulțumit numai o admoniere părintească, el a început a plânge ca o babă, că așa datina lui, și după analizarea epistolei lui și explicarea, ca nu numai M-Ta, ori și cine ar fi primit acest feliu de scrisoare, ar fi trebuit să se supere – a spus că el n-a gândit așa de reu și nici n-a avut de scop sa Vă supere și mai departe zice că numai decât Vă scrie și Vă ruga de iertare.

Din început a spus că banii trimiși se-i dau la sermani, dară pe urmă spunind că Va scrie Vă ruga de iertare a luat banii.

În urmă me mir că M-Ta care ai avut ocazie a cunoaște prostia bucuroase a călugărilor mei și mai cu seamă a păcătosului acelui, va iritat atâta de mult – de la un prost nu poți aștepta înțelepciune ci numai prostie ! Prin urmare, nici nu merita a vorbi despre dâșii.

Atrigativ (sic !) de mine Vă pot comunica ca mulțămită lui Ddeu, sum încă tot bine dară foarte ocupat – cât ai pute duce, ai purta cu plăcere, când n-ai pute lucra, atunci oi încheia a trăi.

Companionul meu Spânu sa dus acasă de vreo două săptămîni și-l aștept să vie în post la moare de curechiu cu hrean !! I-am cumpărat și paprica pentru că așa

¹¹²⁶ Arhimandritul Teofil Pătraș, starețul mănăstirii Putna.

¹¹²⁷ Este vorba de scrisoarea monahului Iraclie Nichiforovici de la Mănăstirea Putna. Vezi scrisorile sale din 9 februarie și 27 februarie 1906.

ospetez pe ardeleni cu substantive, esperinți, hrean, curechiu și paprica după cum am ținut și menajat pe Ciuhandu – uitat a făcut doctoratul, așa țin și pe Spânu și poate a face și el facă a învăța dară mi se pare că s-o schimbat propasul și a face numai al II esamin și apoi se sfințește.

Deci v-am scris destul la fine permiteți-mi să Vă salut

cordial
Teofil Pătraș

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 154-155]

2.

[Arad, 13 februarie n. 1906]

Prea Cuvincioase Părinte !

Cer scuze dacă Vă abat atențiunea de la lucruri mai serioase decât calea cu cari voui să Vă ocup puțină vreme. Vă alătur o scrisoare, pe cari de n-o primiam, rămâneam cu vechiile impresii și cu dragiile amintiri, pe ale căror aripi nu odată trec în gândul meu până la Putna. Dar nu mă las, totuși, alterat de refrenul restălmăcit în alăturarea epistole pentru că acest refren, pe cât îl regret, tot p-atât știu că nu i-am dat anza.

Declar de loc de la început că nu e intențiunea mea să Vă implicați în această afacere, dar din respectul cel am pentru persoana P. Cuv. Voastră nu-mi pot retăcea surprinderea neplăcută, ca unul, pe care – sper – mă cunoașteți și mă știu a nu fi dat anză acestei dezvoltări a lucrărilor.

Trec peste acel pasaj al epistolei, unde sunt țintit în legătură cu „condica lui Iorga”. A fi adus în vorbă alăturarea de Dl. Iorga (cum vrea să zică epistola) e cinste pentru mine. Ofensa însă l-ar privi de Dl. Iorga numai, care e mult mai luminat și mai ager văzătoriu al lucrărilor, decât să fi fost *avizat* de mine.

Acest punct al epistolei îl constat dar învinuirea nu mă privește mai ales după ce Dl Iorga a avut privilegiul a vedea *persoane și fapte*, de unde apoi nu putea nici scrie altceva, decât ce a și văzut.

Să dau însă înainte, la chestia cu „candela”. Adevărat, că regret clipa, în care am prins prima vorbă de acvirarea „Candelei” de la Cuv. Sa, scrietoriul epistolei adnexate. Văzându-mă, că mă interesez de foaie, a zis că mi-o dă, ce e drept, dar n-a botezat vorba că pe bani ori fără bani. Eu încă nu i-am cunoscut intențiunea și credeam, că tot atât de ușor e un caz ca celălalt. D-aceea n-am grăbit „cu urda în Turdă” cum se zice pe la noi, ca să nu ating susceptibilitatea omului, a căruia intențiune n-o cunoașteam tocmai limpede, să nu-l ofensez în bunătatea inimii dacă era să-mi doneze foaia, dar nici să-l vătăm în interesele materiale dacă ar fi fost să-mi dea pe bani „Candela”. Așa am lăsat vorba încurcată până cu alt prilej, când

Cuv. Sa, mai întâi – și-mi aduc bine aminte îmi povestea de niște darăveri personale ale sale de pe la Cernăuți, că l-aș fi vorbit de rău niște „transilvăneni” a căror lucruri i-am desaprobat pe cât timp n-au nici un drept, nici titlu de amestec în atari afaceri, ce nu-i privesc. După asemenea introducere a vorbei, a venit în discuție din nou chestia „Candelei”, fără să am curagiul de a întreba, nici de astădată, că pe bani ori fără bani îmi oferă foaia, iar Cuv. Sa încă nu a botezat pruncul; de-i fecior ori fată. Așa am lăsat să se dezvolte lucrurile *de sine*. Într-acestea am plecat acasă. Numeri din foaie mi-a trimis nu însă toți cei de pe anul trecut, cum și Cuv. Sa recunoaște. Iar acum cere prețul. Trebuia s-o facă de la început asta, nu însă să atingă ân scrisoarea sa chistia cu „domnii mari” și cu „mulțumită” ofensându-mă.

Dealtfel îi înțeleg supărarea: ea provine de la „coondica” Dlui Iorga. Trebuia însă să și formuleze independent pretenziunea prețului foii, nu să o ofenseze. Eu am și caracterul și cel puțin atâta în pungă, să nu-i rămân obligat – mai precis zis, datoriu – Cuvincioasei Sale.

Scrisoarea lăturată apoi m-a atins cu atât mai neplăcut, cu cât afirmativa scrisoare a Cuv. Sale n-am nici vărut-o și pot zice din parte-mi să sară ochii cari au văzut-o, prin urmare nu mi-sa potrivit deloc bruscarea cuprinsă în „post scriptum”-ul epistolei din chestiune. Nu i-am văzut epistola, deci nu puteam să refuz primirea ei.

Între atari îmorejurări am de făcut următoarele: Trimit la adresa P. Cuv. Voastre 10 cor. pentru Cuviosia Sa, adecă 8 cor. pentru foaie iar 2 cor. pentru speșele de port poștal. De nu e deajuns, să mai ceară: am și aveam să mă achitez perfect. Și țin s-o declar: nu reflectez la numerii netrimiși, iar dacă ar refuza, eventual, suma din chestiune, s-o dați săracilor, să zică ei să-l ierte D-zeu pe cel ce a greșit în chestia cu „Candela”.

Nici în gând nu am să polemizez cu cineva ori să mă apăr, judecătoria mea e conștiința mea. Această conștiință, între împrejurările de sus, îmi dicta, ca în locul satisfacției, ce ar fi să mi-o iau, să declar că aceea ofenză nu simt să mă fi micșorat cu ceva din ceea ce sum. De aceea, ca teolog iert totul, și nu numai ca român mă doare împrejurarea, că sfințele amintiri dragi, ce le-a prins sufletul meu acolo, la sfântul lăcaș, unde și doarme somnul Cel ce mai bine a știut întrupa idealul legii neamului nostru de pretutindenea, va fi turburate, uneori, de amintirea neagră, că tocmai acolo s-a aflat cine să nu mă înțeleagă.

Dar, Prea Cuvioase! Încă odată Vă cer scuze și Vă rog totodată, că ori care va fi credința P. Cuv. Voastre despre mine și despre afacere, că nu-i dați altă importanță, decât s-o luați la știre *ca om* și nu ca superiorul mănăstirii. Orice altă dispoziție m-ar supăra și nici nu mi-ar oferi vr-o rehabilitare mai mare, decât carea *eu* însumi mi-o iau, iertând. Deci, ceea ce veți face, Vă rog să se restrângă la atâta, că veți da Cuvioșiei Sale întâi banii fără nici o introducere, decât că sunt datoria mea; aapoi negreșit să-i cetiți de a-ntregul aceste șire, ca să afle ce țin eu la situația

sin vorbă; încolo apoi e irelevant pentru lume, cât și pentru mine, că în ce credință despre mine va trăi ori va muri Cuv. Sa.

Și permiteți-mi, Vă rog, să mai adaug o vorbă: V-am ales tocmai pe P. Cuv. Voastre în credința că P. C. Voastră ați avut prilejul cel mai bun de a mă cunoaște cel mai bine cât valerez, și nu m-am adresat nici fratelui Spânu cu care nu știu de e acolo acum ori ba.

Scrisoarea Cuv. Sale Vă rog să mi-o restituiți la toată întâmplarea; dacă aflați cu cale, Vă rog de asemenea și de aceste șire ale mele.

La tot cazul, mi-ați face o mare plăcere dacă Cuv. Sale nu i-ați adresa nici cel mai mic cuvânt legănat și dacă ați binevoi a mă aviza, prin două trei șire despre încheierea afacerii acesteia, devenită penibilă pentru mine.

Încolo apoi o duc cu amarul zilnic așa cum pot; nu cum vreau. Căci multe-s vrerile dar puține putințele noastre.

Între altele, noutăți am două pentru a Vă putea comunica: una, că, la întrebarea P.S.Sale Dlui Ep. Voiu reflecta ori ba să mă alegă sinodul eparhial în postul, ce-l am că așa să fiu definitiv și mai bine dotat, i-am răspuns negativ deși nu s-a așteptat la aceasta; a doua noutate: nu de mult mi-a succes să mă aleg deputat și în congresul nostru național-bisericesc.

Doresc tuturora, tuturora fără vr-o deosebire, cele bune. Special P.C.Voastre Vă transmit sărutări de mini iar fratelui Spânu (de e p-acolo) dororo de succes bun cât mai în grabă.

Cu toată reverința
Dr. Gheorghe Ciuhandu
referent consistorial

Arad 13/II n. 1906

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 156-157v.]

3.

Putna 24X - 6XI 1907

Mult onorate Dle Doctor !

Zilele trecute am primit de la Dr. Teodor Tarnavski respective de la administrația foaiei lit. Candela 150 esemplare de valoroasa a Dm Tale lucrare „Chestiunea ritului răsăritean în desvoltarea sa pînă azi pe teritoriul ungar Dr. George Ciuhandu”¹¹²⁸, cu menirea, cum că sunt donate de autorul internatului român Ștefan cel Mare din Radăuți, să să vîndă în folosul acestui internat.

¹¹²⁸ Este teza de doctorat publicată în „Candela” de la Cernăuți, nr. 7 din 1907 și în Extras, Cernăuți, 1907.

Ca președinte a comitetului care are a se îngriji de conducerea acestui internat, mă simt plăcut îndatorit în numele celor 38 de elevi sermani internați în acest institut de creștere română – și cari se vor îndulci de binefăcătoarea îndurare a Dm. Tale a aduce pe această cale cea mai profundă – mulțumită – și totodată a Ve asigura, că atât comitetul cât și elevii vor ruga pe preabunul Dzeu, ca recompenză pentru acest mare dar, să Vă susție în deplină sănătate în viața îndelungată, ca se puteți aduce roade folositoare atât bisericești cât și nației.

Repetând încă o dată mulțumita mea cea mai profundă, Vă rog să binevoiți a primi salutări cordiale și respectele

de la devotatul

arhimandrit
Teofil Pătraș

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 135-136]

CXXIV. Petranu Coriolan¹¹²⁹

1.

[Carte poștală]

[Arad, 8 iulie 1931]

Domnule Profesor,

Am primit cartea Bisericile bihorene. În schimb, trimit mulțumirile și felicitările mele la această nouă și frumoasă reușită.

La bună vedere, în Arad, când să stăm, d-aproape de vorbă.

Arad: 8 VI 1931

Cu salut cordial
G[heorghe]. Ciuhandu

[Elena Rodica Colta, *Coriolan Petranu – corespondență. Scrisori din țară*, în „Studii și comunicări”, 4-5, Arad, 1999, p. 381]

¹¹²⁹ Petranu Coriolan (1893-1945), a fost fiul preotului profesor Ioan Petranu de la Preparandia din Arad. În 1917 C. Petranu și-a susținut doctoratul în Filozofie la Universitatea din Viena. În 1921 a fost încadrat conferențiar de Istoria artei la Universitatea din Cluj, iar în 1922 profesor la aceeași catedră. A fost unul dintre marii specialiști ai istoriei arhitecturii din Transilvania și un militant pentru ocrotirea patrimoniului muzeistic din Transilvania. A fost un deschizător de drumuri în cercetarea bisericilor de lemn din Transilvania.

2.

[Arad, 12 noiembrie 1934]

Domnule Profesor !

Am primit la vreme lucrarea Dvoastră din urmă, în care reproduceți și faceți accesibile și nespecialiștilor – păreri frumoase despre lucrările Dvoastre.

Îmi face plăcere mare să am și această lucrare a DV-oastre. Vă mulțumesc călduros pentru ea și, Vă trimit cele mai bune urări de muncă, spornică și în viitor.

Arad: 12 Nov. 1934

Cu aleasă prețuire
G[heorghe] Ciuhandu

[E. R. Colta, *op. cit.*, p. 387]

3.

[Carte poștală]

[Buziaș, 16 iulie 1938]

St(imate) Dle Profesor,

Noua Dv. Lucrare, în franțuzește (*Arta românească din Transilvania*¹¹³⁰) m-a găsit la Buziaș, unde fac cura și-mi este și mai binevenită cartea. Vă mulțumesc pt. ea și o voi remarca în „Bis. și Școala”. Văd că ați citat, în două rânduri și numele meu. Călugărului ritean (...?) din Polonia i-am scris o dată franțuzește, a doua oară în rusește, rugându-l să-mi răsundă de primirea cărții despre cei doi episcopi: Vulcan și Raț. Nici n-a răspuns la cele două scrisori recomandate. Se vede că nu-i „priește” atmosfera documentelor reproduse în cartea mea. Nu știu ce i-aș putea face, decât să trimit aceeași lucrare cu resumat, la o revistă ortodoxă din Polonia și cu lămuririle „necesare”. Dar n-o fac decât după ce veți avea bunătatea de a mă informa: pe ce cale i-ați trimis exemplarul în chestiune.

Mulțumiri încă odată și salut cu doriri de revedere, la Arad.

Buziaș, 16 VI 1938

Ciuhandu

[E. R. Colta, *op. cit.*, p. 397]

¹¹³⁰ *L'Art Roumain de Transylvanie*, București, 1938, 97 p.

CXXV. Plopu Georgiu¹¹³¹

[Carte de vizită]

[Oradea, 11 noiembrie 1928]

Reverendissime Domnule !

Am primit Opul de mare valoare al Dvoastre despre patronat.

Vă mulțumesc pentru aducere aminte.

Îl voi studia !

cu distinsă stimă

G. Plopu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 125, f. 176]

CXXVI. Pop Ștefan¹¹³²

1.

[Carte poștală]

Caransebeș la 15 Ian. 1931

Scumpe Dle Compatriot !

Ultimele zile ale lui Noemvrie 1930 m-or adus și mie însănătoșare după aproape trei luni de infirmitate. Mi-a rămas multe de făcut; le fac acum sumar și superficial; sunt cătră sfârșitul lor. Voie bună și sănătate cinstitei Dtale familii de la ai mei toți.

Am tot zuitat de un an încoace acum o indic să nu o perd din evidență. Acu cu furnizarea notițelor, aflu, că vlădica Vichentie Ioanovici din Arad, a cărui bulă o fotografiezi în *Triumful Ortodoxiei*¹¹³³ pg. 222 cu un an mai înainte de văleatul

¹¹³¹ Dr. Plopu Gheorghe (1856-1940). Numele lui este legat de o bogată activitate de magistrat și scriitor juridic. Fost consilier și președinte al Curții de Casație și Justiție și profesor al Universității din Cluj. Membru onorar al Academiei Române, președinte al Înaltei Curți de Casație și Justiție.

¹¹³² Dr. Pop Ștefan (1866-1947). Studii secundare la Beiuș, teologice la Budapesta (1884-1888) și Facultatea de Drept din Budapesta unde a fost promovat doctor în Dreptul canonic. A funcționat ca preot greco-catolic în Izvin și Lugoj. În 1923 a trecut la ortodocși, fiind numit preot în Recaș de unde a fost numit profesor la Institutul Teologic din Caransebeș. A publicat importante studii cu privire la frământările religioase din Bihor în secolul al XVIII-lea, sub pseudonimul „Gruia”. A publicat: *Din istoria Diecezei Aradului. Contribuțiuni nouă, 1815-1829* în „Biserica și Școala”, nr. 17-18, 20-22, 36-38, 41-42, din 1921; *Frământări românești din jurul scaunului ortodox de la Arad*, Arad, 1929, 95 p.

¹¹³³ *Triumful Ortodoxie la Arad*, Arad, 1929, apărută cu prilejul sărbători a 100 de ani de la înscăunarea episcopului Nestor Ioanovici (1829-1830).

bulei dă singhelie (Radu Dr. Iacob¹¹³⁴ fratele Dlui ii zice dalterie ca Clain /.../) lui Mihai popa din Kiraleu. Se află la Orade la Bibl. Epp. unit. Lupșa ar putea să o copieze (Conf. Dr. Radu Iacob, Manuscriptele Bibl. Epp. gr. cat. rom. Oradea 1923¹¹³⁵. Ediția Academ. Sec. III, tom I, Mem. 6 la pg. 48 (310) nr. 287. Cred că o ai. De nu ți-o pot trimite.

Cu drag și mulțam

Dr. Ștefan Pop

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 2]

2.

[Carte poștală]

Caransebeș, Vinerea Mare 7 IV 1934

Mare mare mulțam de cartea G. Popa¹¹³⁶. La moment o și spicuiesc, până mai târziu când o voi citi (tot calmul și diligența. – Mă miram eu să treacă unul fără Bogdanul. Eu de câteva zile, adevăr mai ușor mă simțesc. Doară va fi așa și de aici încolo pe Sărbători și (...)

În Calindarul diec. Caransebeș pe 1934 (tot la fel și pe 1933 p. 49) la articolul despre istoricul diecezei, este ceva (și în note) despre vlădica Maxim Manuilovici. Notele sunt scoase de eppl Bădescu¹¹³⁷, din arhiva parohiei Eșelnița (lângă Orșova). Acolo era tatăl său preot. Nu umblu încă pe afară, e vânt și friguroșor. Te aștept cu dor și drag în cuibul meu sâmbăta luminată la cina mică și culcuș, cald și curat. De poți duce pe Hergerozkev (sic!), Kerek Alln și Egyhaz împrumut, adică în ceva schimb? E pentru mine mult izvor medievala apuseană politică. Sărbători vesele la toți. De mai este din broșurile mele rog adă la studențime.

Șt. Pop

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 36, f. 1]

¹¹³⁴ Radu Iacob (1869-1932), născut la 2 ianuarie 1869 în Rădești (jud. Alba). Liceul la Blaj, filosofia la Roma. Canonic greco-catolic la Oradea. a desfășurat o rodnică activitate de cercetare istorică, publicând multe studii de istorie bisericească.

¹¹³⁵ *Manuscriptele bibliotecii Episcopiei greco-catolice române din Oradea Mare. Studiu bibliografic*, București, 1923, 48 p.

¹¹³⁶ Gh. Ciuhandu, *Dr. Georgiu Popa. Un om de școală și cultură (1841-1897)*, Arad, 1934, 135 p. (Nr. 3 din „Biblioteca „Ateneului Plugar” din Arad”)

¹¹³⁷ Bădescu Iosif Traian (1858-1933). Născut în 1858 la Sopotul Vechi. A studiat dreptul la Budapesta, teologia și doctoratul la Cernăuți. Din 1902 a intrat în monahism. În 1910 e ales episcop la Caransebeș.

CXXVII. Popescu Ioan Viță

Pecica, la 30 VII 1940

Prea Cucernice Părinte,

Nu știu de cunoașteți cartea *A román kérdés és a fojak Eurpaban és Magyarországon* de Beksics Gusztav. În urma vorbirilor noastre de ordin actual, Doamna, soția avocatului resp. Notarului actual Dr. Petru Grozda de aici mi-a dat cartea amintită pe care o consider de interes pentru cercetările D. V. istorice. Întrucât aveți nevoie de ea vi-o pot pune bucuros la dispoziție, fiind deja la mine, în acest scop.

Am cetit cartea Dv, Români din Câmpia Aradului de acum două veacuri și n-am cuvinte prin cari să Vă exprim admirația pentru serviciul adus cauzei românești, deseori acum, când ungerii vor să ne discute preponderența istorică, numerică et. în Transilvania și câmpiile noastre. Sper, că va fi consultată și folosită cu succes în areopagul hotărârilor asupra noastră.

Rogu-Vă, P. Cucernice, să primiți asigurarea respectului meu.

Preot Ioan Viță Popescu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 81, f. 1-2]

CXXVIII. Popescu Teodor M.¹¹³⁸

1.

București, 4 ianuarie 1937

Prea Cucernice Părinte Consilier,

Am plăcerea să Vă fac cunoscut că în revista *θεολογία* (Atena), nr. Decembrie 1937¹¹³⁹ primit de mine zilele trecute, a apărut o recenzie semnată X și

¹¹³⁸ Popescu Teodor M. (1893-1973). A absolvit Seminarul Central (1905-1913) și Facultatea de Teologie din București (1913-1919), apoi între urmează cursurile Facultății de Teologie din Atena (1919-1922) unde obține titlul de doctor în Teologie. Urmează cursuri de specializare în *Istoria bisericească universală* la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din Leipzig (1922-1923), apoi la Facultatea de Teologie Protestantă din Paris (1923-1925), la Institutul Catolic din Paris și la „Eccole pratique des Hautes Etudes” de la Sorbona. A funcționat profesor la Seminarul Central din București (1925-1926), Facultatea de Teologie din Chișinău (1926-1927) și la Facultatea de Teologie din București (1927-1959). A publicat numeroase studii de istorie bisericească.

¹¹³⁹ Atena, fasc. 60, decembrie 1937, pp. 371-372, recenzie reprodusă și în „Biserica și Școala”, anul LXII, nr. 5, 30 ianuarie 1938, pp. 43-44.

datorată Înalț Prea Sfințitului Hrisostomos, Arhiepiscopul Atenei, care semnează de obioci cu inițialele numelui său, asupra lucrării Prea Cucerniciei Voastre, trimisă prin mine. În același număr al revisteio, Înalț Prea Sfințitul Hrisostomos semnează alte două recenzii mai mici asupra lucrării românești: Tit Simedrea, Episcopul Hotinului: Viața Sfântului Nifon, Patriarhul Constantinopolului (Biserica ortodoxă română, LV, 5-6) și Anton D. Velcu: Contribuții la nstudiul creștinismului daco-roman sec. I-IV, București 1936 (câteva rânduri).

Pentru as cunoaște recenzia Înalț Prea Sfințitului Hrisostomos asupra cărții Prea Cucerniciei Voastre, V-o trimit aici în traducere românească. Vă asigur din nou că dacă n-a apărut mai demult, este din cauză că primatul Greciei este ocupat cu activitatea multilaterală. Prin recenzia sa vor lua la cunoștință de lucrarea Prea Cucerniciei Voastre și de valoarea ei toți cititorii de limbă greacă ai revistei și unii străini.

Bucuros că Vă pot comunica aceasta, Vă trimit cu acest prilej călduroase urări de început de an, dforindu-vă sănătate spor la lucru, noi succese și multe bucurii ortodoxe.

Cu respectuoase sărutări de mâini,

T. M. Popescu
Prof. Fac. Teologie București
Str. Troțuș, 84
Sect. 2.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 49, f. nenumerotată]

2.

[Carte poștală]

București, 16 aprilie 1940

Prea Cucernice Părinte Senator,

Am primit cu mare plăcere cartea promisă: Români din Câmpia Aradului de acum două veacuri. Lucrare de mari proporții, plină de material și de interes. Vă adaugă succes și cinste la cele multe câte mai aveți. Vă mulțumesc călduros și Vă felicit tot astfel și pentru munca științifică ce desfășurați și pentru zelul și dragostea cu care luminați trecutul și drepturile sfintei ortodoxii în părțile atâtor de multe încercări ale ei.

Cu mulțumirile mele, primiți cele mai bune urări de sănătate și respectuoase salutări.

T. M. Popescu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 81, f. 18]

CXXIX. Popovici Constantin-Clementie¹¹⁴⁰

1.

[Carte de vizită]

[Cernăuți, 6 septembrie 1904]

Constantin Popovici
profesor universitar i. r. și deputat la Senatul imperial

Cernăuți 6 Sept. 1904

Prea Onorate Domnule !

Bucuros Vă dau autorisarea ce mi-o cereți cu rugarea însă ca publicațiunea scoposită să poarte pe lângă numele traducătorului și numele autorului rextului original.

Salutându-Vă cordial remân cu deosbită stimă.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 168]

2.

Cernăuți 17 Iuliu s. n. 1905

Mult Stimat Domnule
Doctor și referent consistorial !

Rogu-Vă să scuzați întârzierea răspunsului meu. Scrisoarea Dvoastre nu m-a aflat în Cernăuți, ci a trebuit să se trimită la Viena, unde participam la ședințele senatului imperial. Având atunci de isprăvit o mulțime de afaceri urgente impuse de mandatul meu de deputat și mai având încă de întreprins o călătorie la Munchen, n-am putut să Vă scriu imediat și așa vin acum a Vă răspunde la propozițiile făcute.

¹¹⁴⁰ Arhimandrit Popovici Constantin-Clementie (1846-1938). Studii la Facultatea de Teologie din Cernăuți și la Universitatea din Viena. În 1873 profesor la Facultatea de Teologie din Cernăuți. O perioadă îndelungată a fost și decanul facultății iar în 1888/1889 a fost ales rectorul Universității. Are publicate o mulțime de lucrări teologice. A murit în 1 septembrie 1938 la Cernăuți.

Dvoastră îmi comunicați că pe când Vă preparați pentru rigoroz V-ați supus ostenelei de a traduce manuscriptul meu german de dreptul bisericesc ortodox și mă întrebați de ați lucrat corect, făcând aceasta, fără a mă și anunța.

Vă rog să nu Vă faceți în astă privință nici un scrupul. Sunt departe de a vede un rău în aceea, dacă un elev își înlesnește în chipul arătat studiului meu.

Mai departe îmi propuneți ca să revizuiți cu autorizarea mea acea traducțiune și eu aflându-o bună, să o dau publicității, unde mi-o plăcea.

Dară proiectul acestuia – de altmieri foarte acceptabil – i se opune în timpul de față o greutate neînvingibilă. Manuscriptul numit este încă prea defectuos, spre a fi publicat. Sunt materii întregi încă nelucrate, ca dreptul judicil bisericesc, dreptul privitor la averea bisericească, apoi în cele deja lucrate sunt multe de îndreptat atât ca privire la formă cât și la materie. Pentru toate acestea trebuie timp și liniște, ceea ce îmi lipsește cu desăvârșire cât timp sunt și voi fi deputat.

De aceea regret foarte mult stimate Dle Doctor, a nu pute primi proiectul Dvoastre, cel puțin în timpul de față, fiind el în condițiunile prezentate nerealizabil.

Sunt deplin încredințat că nu-mi vei lua în nume de rău că V-am respuns cu toată franchețea și Vă rog a primi espresiunea deosebitei mele stime cu care me subsemnez

Prof. Const. Popovici

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 151-152v.]

CXXX. Popovici Eusebiu¹¹⁴¹

1.

[Carte de vizită]

[Decembrie 1901]

Prof. Eus. Popovici și soția am onoarea de a vă invita amical pe marți 25 dec. 1901/7 ian. 1902 1 oară după amiază-zi la un prânz familiar.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 162]

2.

[Carte de vizită]

[Cernăuți, 26 aprilie 1902, data poștei]

¹¹⁴¹ Popovici Eusebiu (1838-1922). Arhimandrit, profesor de *Istorie bisericească universală* la Facultatea de Teologie din Cernăuți (din 1875). Membru de onoare al Academiei Române. A publicat mai multe studii, între care opera cea mai de seamă este *Istoria bisericească universală și statistica bisericească*, în 4 volume, București, 1925-1938.

Prof. Eus. Popovici și Soția am onoarea a Vă invita amical la un dejun familiar în Duminica Paștilor 9 oare dimineața.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 163]

3.

[Cernăuți, ianuarie 1903]

Iubite Amice

De abea acum aflu un moment mai liber în care Vă pot răspunde la scrisoarea din 24 sept. cu care m-ați onorat. În conștiința unei aparente vinovății față cu D. V. am rugat pe Dl Crăciunescu, când a plecat spre casa, să ma scuze la D. V. Pentru marea întârziere a răspunsului. Și în urma ce răspuns. La nici una din întrebările cite-mi puneți voi nu Vă scriu da un răspuns pozitiv și nu Vă pot servi decât numai cu păreri.

Așa-mi pare că sunteți prea scrupulos în ceea ce privește atingerea lucrurilor sfinte prin cineva care nu este încă preot sau chiar luman.

Era cât privește inscripțiunea de pe antimis ce mi-ați trimis-o în copie, aceasta spre nefericire mi s-a pierdut, înainte de a fi finit cu studierea ei, și numai atâta îmi aduc aminte din întâia ei citire, ca poartă numele patriarhului Ierusalimitean Meletie, carele într-adevăr a părăsit în anul numit în inscripțiune (1733), apoi îmi aduc aminte, că persoana numită înainte de patriarhul Meletie a făcut să se tipărească antimisele cu inscripțiunea aceasta pe cheltuiala sa pentru ertarea păcatelor sale și ale părinților sei și le a închinat sfintului mormânt, care de acolo ele se dau în dar la ortodoxi, pentru ca să se plinească pe ele sfinta liturghie.

Cum vin aceste antimise într-un număr mai mare la D. V. în țară nu pot spune; ar fi însă cu puțină ca să fi venit prin București, cu care patriarhii Ierusalimului stăteau pe atunci în relațiuni foarte intime.

Ertați-mă dacă de astă dată și poate nu pentru întâia oară me aflați precit de întârziatoriu pe atâția și de nefericit și slab în deslegarea de probleme.

Altmintre Vă salut cordial și Vă urez un An nou binecuvântat cu sporii și noroc.

Salut și pe toți amicii de acolo

Al D. V. devotat

Euseviu Popovici

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f.108-109]

4.

[Carte de vizită]

[Cernăuți, decembrie 1903]¹¹⁴²

Cu mulțumită vie pentru amabilile șire cu cari m-ați onorat și bucurat Vă salut și Vă felicit și eu foarte călduros de Anul Nou 1904. Al. D. V. Prof. Eus. Popovici

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 168]

5.

[Carte poștală]

[Cernăuți 7 martie 1908, data poștei]

Prof. Eus. Popovici
mulțănesc respectuos și cald pentru prea binevoitoarea felicitare.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 127]

6.

[Concept]

Prof. univ. Eseviu Popoviciu
Czernowitz

Venerabile și iubite Dascăl !
Aă trăiți încă mulți ani spre cinstea Neamului și întărirea Ortodoxiei

Devotat
Dr. Gh.
Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. nenumerotată]

7.

[Cernăuți, 22 februarie 1909]

Onorate Domnule Asesor și iubite Amice !

¹¹⁴² Expediată de la Cernăuți la Roșia-Bihor.

Vă rog de iertare că nu v-am putut răspunde îndată la prețuita Domniei Voastre scrisoare. Am fost și bolnav și îmbulzit cu lucrul din cauza încheierii semestrului și multelor mele îndatoriri. Dară am însărcinat pe studentul Dl. Silviu Dragomir, carele se ocupă mult și cu mare inteligență de întrebările atingătoare, ca el să Vă puie la dispozițiune extracte din „Istoria bisericei bulgărești, celei sârbești și cele românești” publicată rusește de E. Golubinski 1871, care conține dovezi și în arhivele rusești pentru existența de episcopi sârbești în Ungaria precum pe aiure așa și prin părțile lociute de Români în sec. 16 și 17. Dară și Pravila din Târgoviște 1652 pag. 403 șirul 3 de sus între episcopiile sârbești după Belgrad numește Gyula, Lipa, Srimul (Siriuml).

Cunoștiți cu care V-aș putea veni Domniilor Voastre într-ajutor nu am. Poate că aduce ceva lumina nouă și în această direcțiune Dl. Iorga în noua sa publicațiune, ce eu încă nu o am, în „Istoria bisericei Românești” vol I Valenii de Munte, Tipografia Neamului Românesc 1908 (131 pag., vol. II sub tipar).

Vă recomand ca ajutor și pe mai sus numitul student.

În urmă mulțumindu-vă pentru simțămintele amicale ce mi le păstrați și la cari răspund cu de asemenea față de Domnia Voastră, vă rog să arătați Prea Sfințitului din Arad respectele mele adânce și Vă îmbrățișez cu calde urări de bine

Al Domniei Voastre
Devotat
Eus. Popovici

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 63-64]

CXXXI. Popovici Vasile

[Timișoara, 18 noiembrie 1932]

Prea Cucernice Părinte Consilier,

După însărcinarea primită am fost la episcopia sârbească de aici și m-am interesat de arhivă. Aici nu mai au nimic, tot este dus la Vârșeț. Acte, documente, protocoale, există acolo de la 1782 înainte. Dr. Kostidy (???) vă roagă ca să-i comunicați timpul când voiți a cerceta arhiva de la Vârșeț, că el că va însoți. Protocoalele sunt scrise în sârbește și latinește.

Ce privește broșura despre Țichindeal încă nu vi-o pot trimite, numai în săptămâna viitoare va ieși de sub tipar. Este scrisă de prof. Traian Topliceanu și s-a publicat în ziarul Vestul în foiletonul foaiei (9 Noe.). După ce am venit acasă, le-am citit cu atenție. Nu este nimic nou publicat. Se provoacă mult Analele Academiei, Ștefan Pop, Dvoastră, Dr. Botiș. Corespondența cu Vulcan nu e sistematică, abia dacă se provoacă la 4 scrisori. Cât ce va apare, vi-o trimit.

Timișoara V, la 18 XI 1932

devotat
V. Popoviciu
paroh

[B. A. O. R. Arad. *fond citat*, dosar 124, f. 301]

CXXXII. Postelnicescu I.

[Carte poștală]

[Pitești, 9 februarie 1931]

Domnule,

Dacă aveți în depozit, vă rog a-mi trimite ramburs următoarele cărți:

1. Români ortodoksi și Uniți Români
2. Papism și Ortodoxism în Ardeal

Cu stimă
Pr. I. Postelniceanu
Profesor

9 II 931

Și scrierea Dlui Silviu Dragomir asupra monografii bis. unite în paguba bis. ortodoxe.

[Cartea poștală este expediată Tipografiei Diecezane și Librăriei din Arad. Pe fața primă a cărții poștale, Gh. Ciuhandu notează: „Trimit (13 II 1931) Papism și Ortodoxism, Români ort. și Uniți rom. (împrumut), Vatra suflet, nr. V-VII, IX, Disc. La Senat, Doi Ioanovici, Cărți de afurisenie, Bălgradule, Brașovul, Sf. Mărturisire, Dragomir: Nedreptățirea elem. Rom.]

[B. A. O. R. Arad. *fond citat*, dosar 74, f. 9-9v.]

CXXXIII. Prefectura Județului Arad

1.

[Concept]

[Arad, 1 octombrie 1941]

Prefectului Aradului,
Col. V. Mihăilescu, Arad

Având mandatul Academiei Române de a-i face propunere în chestia arhivei județene, ce i-ași oferit, am onoarea să Vă comunic copia răspunsului meu, cu

propuneri și în direcția valorificării istoriografice a acelei arhive, ceea ce cred că este în interesul cauzei să se știe și de Prefectura județului.

Primiți, dle Prefect, asigurarea respectului meu.

[Ciuhandu]

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948, doc. 89, p. 425*]

2.

[Concept]

Arad, 8 aprilie
Prefectului județului Arad

Domnule Prefect !

În legătură cu adresa nr. 44068/1941 din 12 ianuarie a. c. ce mi-a fost adresată de înaintașul DVoastre de serviciu, în chestia arhivei județene oferită Academiei Române, am onoarea să răspund următoarele:

Întâi de toate am fost bolnav – de n-am putut să răspund la vreme.

În locul al doilea, sunt dator să constat că în chestie, eu mă pronunțasem prin răspunsul meu, ce mi-l solicitase Academia Română, pe care răspuns l-am comunicat și Prefecturii județului Arad.

Atunci când răspundeam Academiei Române, eram de părere că dl Prefect de atunci făcuse toate cele necesare ca să poată preda Academiei Române arhiva județeană; ulterior am aflat însă că numai o simplă ofertă făcuse; iar acum, prin adresele cu nr. 44068/1941 și nr. 6680/1942 mi se cere opinia asupra cedării și propunerii cu privire la această cedare.

În asemenea condiții, eu nu pot să vă propun, din temeiurile următoare:

1.) Din punctul de vedere al *dreptului de proprietate*, ce trebuie ținut în vedere în prim loc, arhiva din chestiune este a obștei românești din județ; și nu eu, o persoană particulară, pot să am calitatea de a propune *atingerea*, în nici o formă, a dreptului de proprietate, fie și numai prin o cedare oarecare. Cu aceasta, chestia trebuie rezolvată de factorii în drept din punct de vedere administrativ. Când răspundeam Academiei Române cu propunerea de a primi acea arhivă eram în presupunerea că această lature a chestiunii va fi fost aranjată; dar, cum văd, n-a fost aranjată; iar eu, personal, nu-mi pot lua răspunderea unui asemenea amestec fără nici o calitate. Din contra, propun ca, pentru a evita oarecari consecințe, conducerea județului să chibzuiască, în sfera atribuțiilor sale, dacă *poate* și cu *ce fel de forme*, să se despartă de vechea arhivă.

2.) E necesar, de pe acum chiar, când e vorba de plasarea aiurea a arhivei județene, să i se pregătească condițiile necesare, de o bună plasare și păstrare și,

mai ales, de a putea fi *utilizată prin cercetările istorice* la cari trebuie să ne gândim de pe acum chiar.

Eu, în opinia mea cătră Academia Română, am atins și problema aceasta, sulevând ideea că cel mai potrivit lucru ar fi ca aici, la Arad, să se înființeze o Secție a Arhivelor Statului, căci materail arhivalic este mult. În treacăt amintesc, pe lângă arhiva preoțească, numai următoarele arhive: o mare arhivă a episcopiei; o importantă arhivă a primăriei; apoi arhiva veche a Tribunalului, rămasă după ce niște nepricepuți vânduseră o parte din acea arhivă unei fabrici de hârtie (din Satu Mare ?). Și ar mai fi și alte materiale arhivalice de concentrat aici: fosta arhivă din Cetatea Aradului, apoi arhive vechi comunale, din județ, inclusiv ce va fi rămas din vechea arhivă a Tribunalului de la Ineu.

Ideea mea, pentru o Secție a Arhivelor Statului, constituită aici, se razimă acum și pe dorința unor intelectuali locali, cari n-ar vrea ca arhiva județeană să plece de aici, și care sunt gata să acționeze pentru rămânerea ei aici, mai ales în forma unei Secții a Arhivelor Statului. În privința aceasta, am deja consentimentul P. Sf. Sale Părintelui Episcop Dr. Andrei Magieru, precum și al Primăriei, exprimat prin d. Dr. Octavian Lupaș, ajutor de primar, și socotesc că, în asemenea împrejurări, lucrul cel mai firesc ar fi ca și Județul Aradului, prin conducerea sa, să se declare de acord cu ideea constituirii aici a unei Secții de Arhive ale Statului.

De aceea propun: Domnul Prefect al Județului să binevoiască a lua fără de amânare contactul în cauză cu P. Sf. Sa Părintele Episcop și cu conducerea Municipiului, pentru a pune la cale o consfătuire a reprezentanților oficiali, cari dețin arhivele amintite, precum și a acelor intelectuali arădani, cari au făcut și până aici cercetări în arhivele amintite.

Prin formula unei Secții a Arhivelor Statului în Arad – orașul acesta, care n-a meritat să fie despoiat de atâtea instituții cari i-au fost sustrate prin mutare în alte orașe – ar câștiga o instituție culturală de prim rang. Ea ar însemna nu numai o mică reparare din punctul de vedere al pierderilor suferite de orașul Arad, ci și un impuls puternic în domeniul cercetărilor istorice despre ținut, în care privință suntem așa de săraci încă.

Și, mai presus de toate, concentrarea la un loc – aici în Arad – a arhivelor locale ar înlesni mult acele cercetări din viitor, deoarece cercetătorii care ar vrea să urmărească o problemă sau un eveniment sau să se lămurească asupra unor amănunte, ar avea toate arhivele la îndemână, fără naveta, costisitoare în bani și în timp, de la Arad la București, când acolo s-ar muta arhiva județeană.

Am cea mai fermă convingere că, realizată aici acea Secție a Arhivelor Statului, va putea fi satisfăcut în cugetul său nu numai d. col. Vasile Mihăilescu, fost prefect care a inițiat gândul acelei mutări de arhivă la Academia Română, ci și însuși acest Areopag al Științei românești, știind arhivele arădane concentrate la un loc și organizate așa fel, ca în legătură cu această organizare – după cum eu o li nădăjduiesc – va spori deopotrivăp râvna, precum și semnele de cărturărie în

direcția cercetărilor istorice, din partea localnicilor în prim loc, cu privire la desvelirea trecutului istoric al Crișanei.

Această comunicare-propunere aflu de bine să o împărtășesc în copie și P. Sf. Sale Părintelui Episcop de aici, precum și Primăriei Aradului.

Primiți Vă rog, Dle Prefect, asigurarea respectului meu.

Arad, 8 aprilie 1942

Gheorghe Ciuhandu
consilier referent eparhial

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948, doc. 89, pp. 426-428*]

CXXXIV. Primăria Municipiului Arad

[Arad, 4 septembrie 1934]

România
Primăria Municipiului Arad
Serviciul cultelor
Nr. 22440/1934

DECIZIUNE

Noi, Președintele comisiei interimare a Municipiului Arad, văzând cererea d-lui dr. Gheorghe Ciuhandu Cons. Eparhial, prin care solicită acordarea unui ajutor bănesc, în scopul tipăririi unei lucrări istorice, cu privire la trecutul Aradului, având în vedere importanța națională și culturală a acestei lucrări, având mai departe în vedere, că în această lucrare se cuprinde trecutul orașului și a județului Arad, văzând că și avizul controlorului financiar conform căruia la art. 75 al bugetului pe a. c. este fond disponibil pentru acest scop, în baza referatului Srviciului Cultelor.

Decidem:

Aprobăm și ordonăm suma de 5000 adică/cincimii/de la art. 75 al bugetului pe a. c. dlui dr. Gh. Ciuhandu Cons. Eparhial acordată drept ajutor pentru tipărirea lucrării istorice cu privire la trecutul orașului și a județului Arad.

Serviciul financiar este rugat a ordona suma de lei 5000 adică/cincimii/ de la art. 75 al bugetului pe a. c. iar caseria municipiului Arad va achita această sumă la mâinele dlui dr. Gh. Ciuhandu cons. Eparhial.

Despre ce se avizează: dl dr. Gh. Ciuhandu cons. Eparh. Arad, Serv. Fin. cu 2 exemplare. Pt. Ordonanță și Serv. Cultelor.

Arad, la 4 Septembrie 1934

Președintele
Comisiei interimare
Dr. Ursu

[B. A. O. R. Arad. *fond citat*, dosar 61, f. 58]

CXXXV. Protopopiatele Ortodoxe Române arădene¹¹⁴³

1.

[Concept]

[Arad, 12 decembrie 1934]

P. C. Părinte Protopop !

Vă sunt cunoscute, desigur, dispozițiile din circulara cu No 4072/934 cu privire la obținerea de la comunele bisericești, a unor ajutoare materiale pentru tipărirea lucrării mele din chestiune. Neprimind până azi nici o înștiințare oficială, că s-ar fi făcut ceva, Vă rog atrageți luarea aminte a oficiilor parohiale să-mi răspundă de urgență direct mie dar numai acelea oficii ale parohiilor cari pot face ceva și anume: ce sumă și pe când mi-o pot pune la dispoziție ? Și dacă pot să mi-o și trimită fără zăbază.

Cu tzoată stima

Arad, 12 Dec. 1934

Gh. Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad. *fond citat*, dosar 61, f. 66]

2.

[Concept]

[Arad, 20 februarie 1936]

Prea Cucernice Părinte,

Anexându-Vă % un sumar al lucrării mele „S. Vulcan și Gherasim Raț”, Vă rog să întrebați în parohii: care din ele, ori din preoții lor, doresc să aibă această lucrare, - și s-aveți bunătatea de a-mi comunica rezultatul în 30 de zile.

Fac această întrebare cu gândul următor: Pentru „abonați” gătisem exemplare compactate, din care însă mai am; și doresc ca acest favor să-l pot estinde și la alții, din cuprinsul eparhiei, cari doresc să aibă lucrarea mea. Prefer comenzile directe, cu trimiterea anticipată a prețului de 500 Lei de exemplar, în care caz trimit francat exemplar legat.

Cu mulțumiri și salut,

¹¹⁴³ Această circulară a fost expediată tuturor protopopiatelor din cuprinsul eparhiei.

Arad, 20 Februarie 1936,

Ciuhandu

Protopopilor din eparhia Aradului (afară de Arad, Chișineu și Comloș).

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 18]

CXXXVI. Protopopiatul Ortodox Român Timișoara

[Arad, 16 iulie 1937]

Protopopiatul Timișoara

La Beregău va lucra în vara aceasta o echipă regală de studenți. P. C. Tu ești poftit a lua contactul cu echipa și a face tot posibilul ca să se resimtă prezența responsabililor Bisericii la acele lucrări prin interesul și eventualul ajutor ce vor putea să le dovedească.

Arad, 16 iulie 1937

Ciuhandu

[*Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică. 1918-1948*, doc. 116, p. 572]

CXXXVII. Pușcariu Ilarion¹¹⁴⁴

1.

[Concept]

[Arad, 28 decembrie v. 1917]

I. P. Cuv. Voastră !

Am crezut de bine să Vă alătur, din respectul ce Vi-l păstrez, cuvântarea ce am ținut-o la o ocazie aici în Arad .La aceasta mă obligă și o scrisoare de încurajare, ce mi-ați adresat-o din incidentul unui răspuns ce l-ați dat unui articol al meu Rev.Teol. de la 1912.

Dar gândul meu merge și mai departe. Am în lucrare niște studii bisericești, cari știu nu vor plăcea tuturor, și mai ales unora – nu. Un articol se publică deja în Rev. Teol. numărul proxim, sub titlul: *Autocefalie și autonomie bisericească*. În acest articol, ca și în celelele stau punctul de mânăcare pozitiv bisericesc.

¹¹⁴⁴ Dr. Pușcariu Ilarion (1842-1922), arhimandrit, profesor la Institutul Teologic din Sibiu, consilier și apoi vicar al Arhiepiscopiei (din 1889), hirotonit arhiepiscop în 1921, membru onorific al Academiei Române. A scris: *Documente pentru limbă și istorie* (vol. I Sibiu, 1899; vol. II Sibiu, 1897); *Mitropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania* (Sibiu, 1900).

Scopul acestor rânduri este așa dar și aceea, că – întrucât nu Vă supăr ori nu vă fac vr-o greutate de orice fel să Vă rog prea respectuos binevoii a-mi arăta părerea I. P. C. Voastre, ca unul care ați trăit și participat activ la întreaga viața noastră constituțională bisricească.

Eu, om relativ tînăr, pot greși foarte ușor; de aceea aș dori, spre orientarea mea pe mai departe să țin cont de păreri de ale unor besericani în care mă încred deplin a judeca drept în chestiile noastre de viață bisricească.

În deosebi aș dori și Vă rog foarte respectuos – întrucât nu Vă supăr – să binevoiți a mă informa în chestia Statutului organic, unde aș găsi detaluri, afară de protocolul congresual de la 1868, asupra pertractărilor dintre Episcopat și Congres cu privire la investirea organelor administrative și justițiare statutare cu o seamă din partea rezervată după canoane exclusiv Eppilor și Eppatului ? Nu cumva vor fi premers, în acest sens, oarecari parlamentari și concluzie din partea Sinodului Episcopesc ? Dacă da, sau cuprins acela în scrisori ba ? și unde le-aș putea găsi acele hotărâri sau cel puțin niște informațiuni ?

Aș dori adecă să știu, că cestiunea de drepturi și de putere din partea Eppatului s-a făcut la 1868 în mod absolut și necondiționat, sau în schimbul unor anumite condițiuni ? și cari sunt acelea ?

De la răspunsurile pe cari le cer aceste întrebări, atârnă măsura de putere și de răspunderi nu numai a Eppilor în Eparhiile lor ci și măsura drepturilor și răspunderilor celorlalți factori și corporații statutare în Biserică.

E azi chiar vremea, că prea e mare pasiunea de a exercita și din o parte și din alta numai puterea în Biserica, iar răspunderile rămân fără de stăpîn și astfel suferă interesul obstesc al Bisericii ca instituțiune și al credincioșilor, cărora Biserica trebuie să le fie scut și povăzuitoare spre bine.

M-ați obliga foarte mult prin câteva lămuriri la întrebările de sus.

Din parte-mi, acum în pragul anului nou, Vă doresc de la Dumnezeu toată tigna și mângâietoarea ce Vi-se cuvin ca unui vechiu slugitor al Bisericii noastre.

Al Î. P. C. Voastre

devotat

Dr. Gh. Ciuhandu

Arad: 28 dec. V. 1917

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 62-62v]

2.

Sibiu, 4 Ian. 1918

Prea Onorate Domnule!

Vă mulțumesc pentru trimiterea cuvântărei Dvoastră cu ocaziunea introducerii de protopop a Părintelui Traian Vățeanu. Am cetit-o cu interes și am aflat-o foarte interesantă. O...⁽¹⁾) ar fi introducerea Dsale de protopop al catedralei.

În ce privește informațiile cerute ce Vi le pot da despre originea Statutului organic, constat că Statutul organic cu unele abateri a văzut lumina mai antaie în anul 1864. atunci s-a ținut în archidieceză în luna lui Martie sinod archidiecezan unde Șaguna a prezentat acel Statut lucrat de dânsul și pertractându-se s-a introdus în mod provizoriu în archidieceză – afară de partea care privește metropolia și noi ne-am și ținut de el până în 1868-1869, când s-a adus Statutul organic cel de astăzi. Elaboratul lui Șaguna din 1864 era proiect pentru congres precum s-a și întâmplat, căci acela a servit de bază la Statutul org. Adus prin congres. Dacă vom asemăna cum a fost proiectul și cum este Statutul organic congresual ne vom convinge că era bun făcut de Șaguna chiar în privința puterii episcopale și a membrilor mireni că Consistoria (sic !) etc. – a stricat congresul și a făcut altul în contra voinței lui Șaguna, care în congresul din 1868 ...*) de a părăsit congresul până a venit careva cu o glumă ...* zicând că dacă cei după dânsu, dacă vor abuza, să i se pună lângă coșciug un baston cu care supuindu-se să-i bată. Era duhul vremii de așa – Babeș cu partida sa – Mocsonyi etc., a pornit treaba cum i-a plăcut și Șaguna de silă, de milă a cedat voinde că să nu să zădărnicească întregul.

În Statutul proiectat din a. 1864 după §§ 115-122, Consistoriul stă numai din preoți iar trebile epitropești și școlare erau date unei epitropu și așa zisului senat școlar ca corporațiuni aparte.

Despre alte pertractări cu sinodul archidieceșc eu n-am cunoștință. Proiectul Șaguna era factum totum.

Cu sănătatea nu suntem de prea tocmai bine, de aceea nu Vă scriu mai detaliat în această chestiune de mare importanță.

Rămân cu distinsă stimă,

Dr. Il. Pușcariu
Arhim.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 60, 61v.]

CXXXVIII. Pușcariu Sextil¹¹⁴⁵

[Concept]

[Arad, 24 ianuarie 1934]

⁽¹⁾ Indescifrabil.

¹¹⁴⁵ Pușcariu Sextil (1877-1948). S-a născut la Brașov, a studiat la Leipzig, Paris și Viena. Doctor în filozofie romanică la Universitatea din Viena (1904) unde a întemeiat primul seminar de Limba română. Membru corespondent al Academiei Române (1905), din 1914 membru plin. După Marea Unire însărcinat cu organizarea Universității din Cluj. A condus revista „Dacoromania”. A publicat numeroase lucrări literare și de filologie.

Dle Președinte,

Vă mulțumesc din tot sufletul pentru răspunsul nr. 4/1934, prin care vă arătați gata să propuneți de la F. O. R. ca lucrarea mea să fie tipărită la București.

Sunt învoit ca acest plan și anume în condițiile următoare:

Să fac eu însumi corectura lucrării mele, din motive apreciable, cunoscute celorla ce scriuși tipăresc. Să se tiparească în cate exemplare va vrea editorul. Să le valoreze cum află de bine, dar să primesc un numar oarecare de exemplare gratuite. Lucrarea să-și aibă și efectul său de propagandă și de combatere, deosebit să se tiparească în mai multe exemplare.

Scopul meu cu publicarea fiind în numărul lor de a nu se risipi osteneala mea ca manuscris și fără rod, - totuși așa crede că și mie mi se cuvine ceva după această osteneală. Cât să primesc, las în grija editorilor și Dvostre pentru lucrarea de față, bine știindu-se, că, după referințele mele familiare și materiale, începe o cotă prin venitul după munca mea. Și așa mai dori ca la caz că așa găsi condiții de tipărire mai ieftine la Arad decât la București, așa fi mai bucuros de tipărire aici.

Cu aleasa considerație,

Gh. Ciuhandu

Arad 24 01 1934

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 19]

CXXXIX. Rafiroiu

[Borosneu Mare 27 martie 1928]

TELEGRAMĂ

Dr. Ciuhandu, președintele asociației clerului, București, senator

Sate și preoți din protopopiatul Oituz întrunit în adunarea protopopească și conferința de primăvară în Borosneu Mare și Zagon în 27 și 28 martie vă exprimă admirația pentru documentatul discurs ținut la senat în apărarea dreptului bisericii strămoșești. Protopop Rafiroiu.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 134, f. 84]

CXL. Reli Simion¹¹⁴⁶

Cernăuți în 27 II 1929

Prea Venerate Părinte Consilier ,

¹¹⁴⁶ Reli Simion (1882-1945). Profesor de teologie, istoric.

Primind azi scrisoarea P. V. Voastre din 21/II a. c. , am avut o bucurie vie de frumoasele cuvinte de apreciere a scrierii mele, ce mi-le-ați adresat și pentru cari Vă mulțumesc.

Am citit și cu multă plăcere interesanta scriere a P. V. Voastre „Patronatul ecleziastic ungar”. E o scriere documentată și nespus de prețioasă[nu numai pentru cunoașterea mai luminată a trecutului nostru bisericesc și național, ci și de foarte mare folos practic pentru toți cei ce au dreptul și datoria de a întrona Biesrica ort. rom din Ardeal în toate drepturile ce i se cuvin ca Biserica dominantă a Țării atât de asuprită de stapânirile străine în trecut, și de a o feri de orice politică și propagandă străină ce ar putea-o primejdui unitatea noastră sufletească și religioasă.

Sperăm ca și conducătorii noștrii politici și bisericești vor ști să folosească această scriere a P. V. Voastre ca o călăuză sigură de orientare și documentare în toate chestiunile curente de politică religioasă, internă si externă.

Eu sunt fericit că o cunosc, căci îmi va servi de călăuză în studiile și cercetările mele viitoare, referitoare la Biserica Română, și luptele ei cu cari mă ocup cu multă dragoste și pasiune.

Urmând cu plăcere sfatul P. V. Voastre, trimit la adresa P. V. Voastre încă 2 ex. din „Politica religioasă a Habs.”cu rugamintea, să binevoiți a preda unul I. P. Sf. Sale Episcopului, iar celălalt să Vă servească pentru un eventual referat în Consiliul Eparhial.

Vă trimit un exemplar din broșura mea:„ Începuturile Catolicismului austriac în Bucovina”.

Vă mulțumesc cordial pentru broșurile trimise nu le-am primit, dar sper că vor sosi în curînd.

Ce privește cercetările mele arhivistice în arhivele din Viena, cu drag aş mai pleca încolo să fac cercetări. Căci acolo e un izvor imens nesecat de documente privitoare la trecutul nostru bisericesc și național, încă necercetat și nefolosit.

Dar pentru împlinirea acestui gând îmi lipsesc 2 lucruri: Concediu de studii în străinătate și paralele necesare. Nici una nici alta nu le pot dobândi acuma. Poate cândva mai târziu, voi avea posibilitatea să plec.

Anul trecut am avut un mic concediu pentru studii în străinătate, și am primit și o subvenție de la Consiliul Eparhial din Cernăuți spre acest scop. Astfel am putut pleca la Viena, unde am cercetat 6 săptămâni arhivele imperiale de acolo. Dar acest timp a fost prea scurt pentru a face multă treabă. Sper că vor veni cândva vremuri mai bune și pentru mine, sau poate aş putea obține în acest scop și un sprijin material de la Stat prin intervenția unui om bun la cei mai mari din București, cari mi-ar putea înlesni plecarea mea la Viena pentru studii arhivistice pe vreo câteva săptămâni măcar.

Primiți P. Ven. Părinte Consilier capresia deosebitei mele stime și dragostei frățești

Dr. S Reli
Preot profesor
Cernăuți, Liceul „Aron Pumnul”

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 125, f. 172-172v.]

CXLI. Repta Vladimir¹¹⁴⁷

[Carte de vizită]

[Cernăuți, 2 decembrie 1902, data poștei]

Dr. Vladimir de Repta
Archiepiscop și Mitropolit al Bucovinei și Dalmației

Mulțumesc sincer pentru binevoitoarea felicitare

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 171]

CXLII. Roșu I.

Buteni la 23 VI 1908

Mult Onorate Domnule Referinte !

Deodată cu espederea epistolei prezente am înaintat și Venerabilului Consistor raportul despre examenele din tractul Belințului unde am fost denumit ca comisar.

Nu știu dacă părintele protopop Sârbu a înaintat aici protocoalele de examene. Eu din parte-mi Anticip că mi-am dat toată silința să le fac cât se poate mai frumoase și mai curate. Cu toate acestea, foarte probabil, nu o să satisfacă tuturor așteptărilor deoarece foarte de multe ori am ajuns în locuri pe unde n'aveam negreală cum se cade ci de funingine și mai știu eu ce combinațiuni, apoi într-alt loc nu era peană corespunzătoare, sugător sau masă destul de largă ci ne îndesuiam cum puteam. Cu considerare fiind la acestea neajunsuri cred că totuși vor corespunde.

În raportul meu nu am intrat în desfășurarea scăderilor din fiecare școală căci acelea în cele mai multe locuri sunt unele și aceleași de aceea le-am spus numai după modesta-mi părere, cuget că s-ar putea îndrepta, le-am recomandat în atențiunea Vener. Consistor.

¹¹⁴⁷ Repta Vladimir (1842-1926). Profesor de Teologie la Cernăuți, în mai multe rânduri decan și rector al Universității din Cernăuți. Episcop de Rădăuți (1899-1902), apoi mitropolit al Bucovinei și Dalmației (1902-1926).

Ce privește chestia cu internatul mărturisesc sincer că unde numai mi s-a dat ocasiunea am îndemnat și sfătuit atât inteligența cât și poporul la sprijinirea acestui focolar de cultură românesc. Mi s-au și promis că vor conlucra în aceasta direcțiune, nu știu de se vor șine de cuvânt.

Că institutele noastre nu sunt cercetate de fetele neamului nostru sunt de vină în primul loc preoții, învățătorii și inteligența noastră parte tot care încă în cea mai mare parte își cresc fetițele prin școli străine presupunând că dacă-și însușesc o limbă străină aceasta le-ar fi de ajuns ca să poată deveni soții și mame adevărate căci de creșterea în spirit național, durere, nu-i doare nici capul. De aceea – după mine – cel mai potrivit mijloc de-a readuce la ogaș pe inteligenții puțini conștiu de ceea ce fac (onoare esecțiunilor) ar trebui poruncită o campanie ziaristică contra lor, demascându-i lumii și neamului românesc cu toate faptele ce le comit în detrimentul neamului; eventual să se aducă chestia în desbatere și în congres și sinoade, întrucât se poate. Pe unde am juns și sunt fete, acelea toate sunt în școli sau elementare sau superioare dar străine ceea ce în adevăr trebuie să ne facă a privi ca îngrijire în viitor.

Mulțumindu-Vă de bunăvoința și salutându-Vă cordial sunt al M. O. Dvoastre stimător.

I. Roșu

[Timișoara – Arhiva familiei Ciuhandu]

CXLIII. Rudneanu Constantin

Oravița la 25 XI, 1930

Prea On. Parinte !

M-am folosit de ocazia că am putut veni până la Arad și am avut via dorința de a Vă întâlni. Vă cunoșteam deja de mult din prețioasele studii istorice-bisericești, pe cari cu mare bucurie le-am primit și pentru care vin să Vă mulțumesc. Ele îmi îmbogățesc cunoștințele și-mi întăresc conștiința, că *ortodoxismul va trebui să iasă învingător, atunci când vom fi dovedit deplin rătăcirea* fraților noștri cari *din interese meschine s-au abătut* de la credința strămoșească.

Studiile Prea On. Dvoastră sunt pietrele fundamentale pe cari noi cei tineri vom trebui să adăugăm tot mai mult ... le-am arătat colegilor miei și le-am explicat mai amănunțit valoarea lor istorico-bisericească.

Voiu căuta ca-n prelegerile de istorie ce le țin și-n conferințele de prin părțile noastre să citez documente și fapte vii, cari toate le poate găsi oricare intelectual ortodox român și-n deosebi un teolog ortodox.

Acum lucrez la o mică broșură din domeniul istoriei religiilor, la „Religia islamică”, sper prin ian-Febr. Să fie tipărită, și imediat vă voi trimite un exemplar. Mulțumindu-Vă încă odată pentru lucrările trimise, sărut mâinile Stim. Doamne și Dșoare, iar pe Prea On. Dvoastre Vă salut.

Cu tot respectul și deosebită stimă:

Prof. C. Rudnean

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 10]

CXLIV. Rusu N. Ardeleanu¹¹⁴⁸

1.

București 7 Nov. 928

Prea Stimate Părinte Ciuhandu

Am primit și scrisoarea și articolul ce ați binevoit a-mi trimite și vă mulțumesc călduros și pentru încrederea ce-mi arătați referitor la recenzie și articolul (căreia voi încerca să-i răspund) și pentru atât de oportună făgăduință privitoare la răspândirea publicației mele cu care am rămas destul de încărcat în urma precipitatului eveniment. V-aș fi mult îndatorat dacă ați împărți cele o sută exemplare la cei interesați, cu un ceas mai devreme și mai ales dacă Librăria mi-ar putea avansa telegrafic cele trei părți din costul lor sau măcar jumătate prețul (ori 60 %).

Sunt de părere să trimiteti studiul Dv. Lui Nichifor Crainic și Nae Ionescu. De asemena și ziarului preoțesc „Crucea” (Str. Buzești). Eu voi face zilele acestea două recenzii pe care vi le voi comunica, împreună cu utilizarea articolului Dv.

Cele mai bune urări
N. Rusu Ardeleanu

[B. A. O. R. Arad, *op. cit.*, dosar 125, f. 173]

2.

Buc. Nov. 1928

Prea stimate Părinte Ciuhandu

Am primit cu mulțumire recentul studiu al Sf. V. referitor la problema patronatului sub întregul ei aspect istoric și politic și mă voi grăbi s-o citesc cu tot interesul ce-mi inspiră.

¹¹⁴⁸ Redactor la revista „Biserica noastră și cultele minoritare”, care apărea la București.

Datorită ultimelor evenimente politice, eu am rămas cam încurcat cu publicația mea. Voi fi îndatorat dacă ați dispune să mi se trimită un rezultat mulțumitor de la Dv.

Ce face P. S. Episcop ?

Cu bune urări și al D. V.
N. Rusu Ardeleanu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 125, f. 177]

CXLV. Sabău Dimitrie

[Giula, 19 aprilie 1934]

Nr. 180/1934

Prea Cucernice Părinte Consilier,

Vă știu de lungă vreme că străduiți cu condeiul și că pe calea condeiului îndepliniți o frumoasă muncă de cultură, din care ne-ați împărțit și nouă celor ce suntem în Ungaria, dăruindu-ne exmplare gratuite pentru noi și pentru credincioșii noștri.

Această împrejurare ne-a făcut pe noi preoții din Ungaria ca la ultima noastră întrunire în ziua de 19 Martie a. c. să hotărâm a Vă cere în chip formal intervenția ca poporul nostru credincios să fie împărțit de lecturi religioase, pe cari le putem trece peste frontieră cum a fost și broșura Prea Cucerniciei Voastre despre „Mărturisire și Cuminecare”. Ne-ar trebui și o carte de rugăciune pentru popor. Credincioșii ne cer cărți și ne doare sufletul că nu i-le putem da. Vă rugăm să ne ajutați.

Această cerere Vi-o fac în numele tuturor celorlalți preoți ort. români din Ungaria.

Giula, la 19 aprilie 1934

Dim. Sabău
cond. of. protopopesec

P. C. Sale Părintelui

Dr. Gheorghe Ciuhandu

Consilier referent eparhial

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 39, f. 7]

CXLVI. Sânjoan I. Cornel

[Sighetul Marmației, 18 iulie 1930]

Domnului

Dr. GHEORGHE CIUHANDU

consilier eparhial

Vicepreședintele Asociației generale a clerului ortodox din România

În „Țara Voievozilor” din 15 Iunie a.c. a apărut un articol intitulat „Venin și ură confesională” semnat de On. Dta și îndreptat de la început și până la sfârșit împotriva mea, în calitate de director al Liceului de fete „Domnița Ileana” din localitate.

Mă surprinde mult conținutul acestui articol și mai ales faptul, că ați putea fi informat atât de tendențios despre lucruri cari sunt pe alătura de adevăr.

Cum rezultă din adresa Dlui profesor de religie ortodoxă T. Rusu, cu o dată de 20 Iunie a.c. am respins lucrările: „Cum s-a făcut unirea cu România în Ohaba Forgaciu”; „Patronatul Ecclesiastic”, „Propaganda catolică maghiară la Macau” și „Desbinarea religioasă a românilor ardeleni” de autori pe care nu mi i-am notat, pe motivul, că propaganda „Lupta confesională”. Nu este vorba de venin și ură confesională. Am citit din adresa scrisă a părintelui profesor Rusu, căci cu părintele protopop Munteanu nu am tratat în această chestie.

Pentru a fi și mai bine informat, dați-mi voie să adaog, că pentru același motiv de „propagare a luptei confesionale” am respins și mai multe lucrări prezentate de Dl. profesor de religie greco-catolică, Dl. Dr. Alexandru Filipciuc. Și aceasta nu am făcut-o pe ascuns, ci în plenul conferinței profesionale. Cred că-mi admiteți dreptul de a censura cărțile pe cari le citesc elevele și pe cari școala le distribuie ca premii.

În legătură cu numele On. Dvoastră îmi aduc aminte, că mi s-a prezentat de către Dl. Rusu o broșurică roz, conținând un discurs al Dvoastră? Rostit, mi se pare, la Alba Iulia, la un congres protopopesc. I-am reflectat Domnului pprofesor doar atât, că „nu înțeleg întru cât poate să intereseze pe eleve un discurs ținut protopopilor la Alba Iulia” și l-am rugat să îngrijească, că premiile de religie să constea din cărți de rugăciune, așa cum s-a făcut și în trecut. Nu sunt eu de vină, dacă numai după lungi trăgăneli mi s-au putut aduce aceste cărți și dacă am rămas cu impresia, că astfel de cărți au trebui comandate la rezezeală, căci oficiul parohial din Sighet nu avea la îndemână. Și, să mă scuzați, dacă în laicitatea mea nu găsesc o mai sublimă operă teologică pentru eleve de curs secundar, decât o modestă carte de rugăciuni, care le ridică inimile către Dumnezeu și care nu propagă nici ură, nici venin. Pentru această dispoziție răspund cu conștiința mea.

În acest liceu funcționează de fapt o capelă greco-catolică, întemeiată, amenajată și împodobită în întregime de elevele greco-catolice prin contribuțiuni

benevole și în curs de ani de zile. 80 % din elevele române ale acestui liceu sunt greco-catolice, cum în majoritatea sa absolută greco-catolica este și aceasta parte a țării. Din munca și stăruința profesorilor de religie greco-catolică funcționează cu aprobarea mai înaltă și Reuniunea mariana a elevelor greco-catolice/ și nu „Maarianum” cum Vi s-a comunicat tendențios.

Au încercat oare părinții suflești ai elevelor ortodoxe să alimenteze sufletele acestor eleve și printr-o apostolească muncă extrașcolară ? Mi-au cerut oare concursul pentru promovarea sentimentului religios al acestor eleve și l-am denegat cândva?

Mă surprinde, în fine, să susțineți, că aș promova „mendrele catolicismului” în Maramureș. Dacă nu mă înșel, și moșii și strămoșii mei au fost ortodocși, eu însumi m-am născut și sunt în prezent ortodox, mi-am început cariera de profesor în toamna anului 1908 chiar la Seminarul pedagogic din Arad, unde am avut onoarea să Vă cunosc și sunt convins, că dacă veți binevoi să Vă luați osteneala să întrebați despre mine pe actualul Domn Rector al Academiei Teologice din Arad, fostul meu coleg, Dl. Dr. Teodor Botiș, nu veți primi tocmai cele mai rele informații despre sentimentele mele românești și creștinești ortodoxe. Pentru lămurirea On. Dvoastre să-mi dați voie să adaug, că începând din 1919 și până la înființarea parohiei ortodoxe din Sighet, când nimeni nu se îngrijea de catehizarea ortodoxă, din proprie inițiativă, gratuit am catehizat eu însumi pe elevele ortodoxe de la această școală. Am ținut să accentuez și acest lucru să Vă dovedesc cât de tendențios și cu câtă răutate conștientă ați fost informat.

Înainte de a încheia, dați-mi voie să Vă rog, să binevoiți a constata, că la vehemente dar neîntemeiatele DTale acuze, am răspuns nu se poate mai calm și mai decent, pentru că:

1. ca profesor, plasat aici, în acest Maramureș al tuturor durerilor noastre, am înțeles și înțeleg să dau un suflet din sufletul meu și lumina din lumina ce mi-a hărăzit și mie Bunul Dumnezeu, să dau suflet și lumină și să nu produc sub nici un titlu zizanie între fiicele aceleiași națiuni.

2. pentru că, dacă aș replica pe același ton, cu care mă ataci Dta, ar trebui să arunc cu noroi în fața Fețelor bisericești cari reprezintă credința noastră în această localitate. Or, edicatia și simțul meu creștinesc nu-mi permit aceasta.

Mă chemi la muncă, Domnule Consilier Eparhial,

Suntem amândoi fii ai aceleiași biserici. Bunul Dumnezeu Dtale Ți-a hărăzit o situație înaltă întru conducerea destinelor bisericești ortodoxe, și, Te asigur, că dacă On. Dta ai căuta să vii în acest Maramureș oropsit și singur, Te-ai convinge, că este necondiționată nevoia să vină cât mai în grabă Salvatorul, cu lopata în mână, să curețe până încă se mai poate curăți.

Dați-mi voie, Domnule Consilier Eparhial, ca acest răspuns al meu pe care Vi-l trimit în original, ssă-l public și foaia locală „Gazeta Maramureșană”. Aceasta pentru paritate și pentru lămurirea prietenilor mei și a tuturor celor cu durere de inimă față de instituția în fruntea căreia stau.

Sunt ferm convins, că odată venit aici și cercetând „sune ira et studio”, ați revoca articolul scris împotriva instituției noastre și a mea, articol scris sub impresia momentului și în bază de informațiuni false, tendențioase și pătimăse.

Asigurându-Vă Domnule Consilier Eparhial, că atunci, când veți veni în Maramureș, ca fiu al aceleiași biserici, voi sta la muncă alături de On. Dta pentru a sana și a europeaniza, Vă rog să primiți espresia deosebitei mele stime.

Sighetul Marmației, la 18 Iulie 1930

Cornel I. Sânjoan
Directorul Liceului de fete „Domnița Ileana”

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 132, f. 393-394]

CXLVII. Sbiera I. G.¹¹⁴⁹

1.

[Carte de vizită]

[Cernăuți ianuarie 1904]

Domniei Sale Domnului Georgiu Ciuhandu

îi aduce

G. Sbiera

Membru al Academiei Române în București, Doctor philosophiae ad honores, membru comandor al ordinului Coroana României, membru onorariu și fondatoriu al mai multor societăți culturale românești, profesor la Universitate în Cernăuți împreună cu familia sa, urările cele mai bune și mai cordiale la intrarea în anul nou 1904, împreună cu mulțumita cea mai călduroasă pentru neuitare și plăcuta amintire. Cu salutare frățescă

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 153]

2.

[Carte de vizită]

[Decembrie 1904]

Toate cele bune, în prezent și în viitoriu, să s'adune și să aibă sporiu; cele rele să se spele ca să fie tot curat ca la Tatăl înstelat !

¹¹⁴⁹ Sbiera Ion G. (1836-1916), profesor de limba română la Universitatea din Cernăuți din 1881, membru al Academiei Române. A scris multe lucrări dintre care amintim: *Codicele Voronețian*, Cernăuți, 1885; *Mișcări culturale și literare la românii din stânga Dunării, în răstimpul de la 1504-1714*, Cernăuți, 1897.

Urează de anul nou 1905

Dr. I. G. Sbiera
Profesor universitar Cernăuț și soția

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 170]

3.

[Carte de vizită]

[Cernăuți, ianuarie 1906]

Dr. I. G. Sbiera
profesor universitar în Cernăuți

mulțumește cu căldură și urează de anul nou 1906 toate cele bune și folositoare în prezent și-n viitoriu

Salutări cordiale

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 121]

CXLVIII. Scriban Iuliu¹¹⁵⁰

București, 22 Decembrie 1923

Scumpe Părinte Ciuhandu
Iubite în Hristoase Frate,

Răspund grabnic în chestiunea în care mă întrebi, îndată ce am primit scrisoarea, fiindcă chestiunea acesată îmi stă și mie mult la inimă.

Chestiunea cu Ghibu nu se cunoaște aici în faza din urmă, fiindcă art. lui n-a apărut în edițiunea *Universului* pentru București, ci numai în cea pentru provincie. Eu însumi, dacă știu de el, este din reproducerea lui pe care am citit-o în *Albine*. Îndată ce am aflat, am și dat la *Universul* un articolaș, cu arătarea că voi continua, dar n-a apărut nimic.

Câte articole ale mele s-au perdut așa:

Eu îmi dau seamă că ardelenii trebuie să se simtă mirați pentru chestiunile de frământare cu uniții, care d-voastră vă sunt mult la inimă, dar peste care cei de aici

¹¹⁵⁰ Scriban Iuliu (1878-1949). Studii la Seminarul Teologic din Galați și Iași, apoi studii superioare la Iași, București, Strasbourg, Heidelberg (licențiat în 1903). Doctor în Teologie la București (1919). A fost superiorul Capelei „Mihail Sturza” din Baden-Baden (1904-1909); profesor la din Râmnicul-Sărat, la Seminarul Central din București (1909-1928) și director (1909-1919). Profesor la Facultatea de Teologie din Chișinău. A fost redactor al revistei „Biserica Ortodoxă Română”. A lăsat numeroase lucrări din domeniul Teologiei și Filozofiei.

trec nepăsători. Da, ai noștri sunt mult mai reci și ei nu știu ce vă doare pe d-voastră. Chiar când știu, trec mai departe.

La București, cum spui, nu e nimenea să se ocupe de aceasta.

Parcă numai de asta!...Eu m-am cutremurat de durere când am citit cele petrecute la Constantinopol pe spinarea bieteii noastre Biserici ortodoxe și am privit cu scîrbă nepăsarea cu care noi ne uităm la aceste lucruri. Dar în chestiunea aceasta indiferența nu este numai a noastră, a celor de la București, ci și a celor de la d-voastră. Nu e de admis să fie inima de ortodox să vadă ce se petrece la Constantinopol și să nu se miște.

Dacă am vreun regret uneori că nu sunt episcop, este numai pentru astfel de împrejurări, că glasul meu s-ar auzi. Așa cum sunt, am scris un articol viu pentru *Universul*, căutând să stărnesc lumea la mișcare. Aud că a apărut la provincie, dar la București n-a apărut. Dacă apărea mai scriam.

Apoi avem Mitropolit ardelean. Părintele Ciuhandu, de ce nu se mișca? Sinodul a formulat un protest pentru cele ce se întâmplă la Constantinopol, care trebuia înaintat tuturor legațiunilor la București. Dar Mitropolitul îl ține în cartoane și nu-l scoate. Dar Mitropolitul de la Sibiu, care e om tânăr, de ce tace? asta e chestiunea de tăcut ?

Iată, Părinte Ciuhandu, că la întrebarea Sfinției Tale, dacă nu e nimeni la București care să se miște în chestiunea lui Ghibu, răspund și eu cu o întrebare: Nu e nimeni în ortodoxia românească să se miște pentru frații noștri terfeliți de pagini ?

În ambele cazuri însă, eu m-am mișcat și am să mă mișc. Aștept cea mai apropiată întâlnire a comitetului Asociațiunii generale a Clerului. Dar mișcați-vă și acolo: Consistoriul episcopal, Societatea preoților Andrei Șaguna, revistele bisericești. Dați alarma și nu stați. Dar numai pentru chestiunea lui Ghibu, ci și pentru cea de la Constantinopol. Cereți Mitropolitului să vorbească în Senat. Astea sunt cazuri grave, când glasul nostru trebuie să răsună în Europa și America. Și în asemenea chestiuni glasurile se aud.

Cu Ghibu am eu o lungă întrevvedere aici, la București. Am vorbit vreo 6 ceasuri. Mi-a expus vederile lui, mi-a cerut sprijin. I-am spus că nu îl pot da, fiindcă vederile mele sunt altele. Este foarte înaintată opera de apropiere de Biserica anglicană. Asta trebuie cultivată, fiindcă anglicanii umblă după stăpânirea asupra ta. În sfârșit, nu spun mai multe aici, fiindcă despre asta eu am de scris mult în reviste.

Inima mea e totdeauna pentru a scrie în astfel de chestiuni și a nu lăsa fără răspuns nimic de ale *Unirii*, *Culturii creștine* ori *Albinei*. Dar nu mă ajunge timpul, Părinte Ciuhandu, asta e marea mea belea. Sunt prea multe de făcut și nu știu ce să mai fac mai întâi. Câr am dorit să continuu ce începusem în *Adevărul* împotriva catolicilor, cum făgăduisem. Dar s-a mai putut! Și eu m-am specializat în lupta cu ei. Am foarte mult material să-mi bat joc de ei cât oi vrea, dar sunt prea ținut de alte ocupațiuni.

În ceea ce privește acum ce vrei să publici în revistă, n-ai nici o greutate. Dacă e material mult, nu are și el împărțirile lui, pe chestiuni, pe capitole? Deci pune în fiecare număr câte o bucată și așa ai să piți publica. Să fie pe fiecare număr o chestiune întreagă dintr-un studiu mai lung, și așa merge publicatu: La fiecare bucată în continuare, pun: *vezi numărul de mai înainte*, și așa până s-a isprăvi. Deci trimite, că eu public. Doar tot ai loc berechet. Ai disponibile 8 pagini peste care nu pot trece. Dar 8 pagini la revista noastră e destul de mult.

Iată, ți-am dat răspuns, cum mi-ai cerut și te rog să nu-mi iei în nume de rău pentru ce am spus înainte că nu vă mișcați nimenea nici din Ardeal în chestiunea pomenită. E Chestiunea de credință și de Biserică și nu putem lucra ca să placem oamenilor. Trebuie să spunem așa cum vedem și gândim.

Cu toată dragostea de frate în Domnul și să ne vedem cu bine

Arhim. Scriban

Salută din partea mea pe Păr. Botiș și pe toți cu care am avut plăcerea de a mă vedea la congres.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 78-79]

CXLIX. Secula Sever Septimiu¹¹⁵¹

1.

Arad 21 Iulie n. 1904

Iubite, dragă Ghiță,

Nu-ți vine a crede, că sunt cel puțin un bradip ? după așa îndelungată tăcere la întrebătoarele tale scrisori.

A dat Dumnezeu de am pus mâna pe Mitrofanovici¹¹⁵², care în persoană te salută și-ți va putea fi oaspe până la reînceperea anului școlar, pe când îl reclama dl director, care mi l-a dat fără chitanță.

¹¹⁵¹ Secula Sever Septimiu (1869-1912). Studii secundare la Arad, Sibiu și Blaj. Din 1887 urmează Teologia la Arad, după care Facultatea de Litere a Universității din București. O perioadă a fost bibliotecar la Academia Română, apoi o scurtă perioadă a funcționat și la Arhivele Statului din București. Profesor la școala civilă de fete din Arad (1902-1904); profesor la Institutul pedagogic-teologic din Arad (1904-1908). În 1908-1909, câteva luni ocupă postul de secretar al Consistoriului eparhial din Oradea, după care se retrage ca preot la Odvoș (jud. Arad), unde, în primăvara anului 1912 trece la cele veșnice. A publicat studii și articole în „Tribuna”, „Biserica și școala”, „Lucefărul”, „Viața românească”.

¹¹⁵² Mitrofanovici Vasile, profesor de Liturgică la Facultatea de Teologie din Cernăuți.

Dacă au placut articolii tăi cu „administratia”? răspundă starea noastră, mânia celor ce scoală de lucru bun, după ce ni s-a pus în vedere că nici o sporire de personal nici de creșteri nu se face de toamna.

„Circa” a fost cam tare – dar socotesc că totuși nu vei da față cu procurorul. Dacă îți cade la îndemână, orice colaborație ne este binevenită. Prealabila aprobare a noastră o ai în judecata ta.

Numerii ceruți pentru Bălan¹¹⁵³ și Ciobanu¹¹⁵⁴ s-au trimis la timpul său. Pentru Putna ? la noi nu-s creșteri, numai primul redactor poate sta trei luni în Țară. Ce face gazeta ? treaba lui Bocu¹¹⁵⁵.

Petiția ta pentru Tezaur am dat-o lui Costa¹¹⁵⁶. Am uitat să-i mai pomenesc. Apropo ! Absolutorul meu teologic e făcut ? dacă da, nu știi tu unde la-i pus ?

În chestia revistii teologice, văd că Sibiul și Caransebeșul tac. De ce ? am aflat de la Crăciunescu¹¹⁵⁷, că ar fi vorba de doctorii din mitropolia noastră să facă ei o revistă.

Și mai văd că popii din Bucovina eșiră în plan cu „Viitorul”.

Lucrurile astea pe mine mă cam supără, pentru că văd secăturile pe drumul validității personale.

Ori poate sunt și eu prea pesimist uneori, - așa e și aerul pe aici puțin pentru mine, de-o vreme incoace. Prea văd a nu-ți da mâna să faci altfel decât cum aduce lucrurile întâmplarea și degeaba te abati.

Iubite Ghiță, îți mulțumesc pentru surprinzătorul mandat poștal care și moralicește mi-a pricinuit un moment de înălțare.

Dumnezeu să-ți dea noroc !

Aud că Botiș umblă după protopopiatul lui Filip cu toată seriozitatea. Vezi o Marie din Bihor ?

Trifonul¹¹⁵⁸ nostru e acasă, unde se mângâie cu prietenii și cu vinuțul.

Costa-i pe aici și pe la mireasă. Căldurile caniculare încep. Aparatul bisericesc –administrativ funcționează. Eu mă plictisesc și aș dori, - nu mai știi ce.

Pe tine știi că nu te prinde spleep-ul, nici n-are pentru ce. Și nici de mine nu te voi molipsi, căci n-am apucat să-ți scriu... pe vreme rea.

Te sărut cu frățescă dragoste,

Secula

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 55-56v]

¹¹⁵³ Bălan Nicolae, viitorul mitropolit al Arealului.

¹¹⁵⁴ Ciobanu Virgil.

¹¹⁵⁵ Bocu Sever (1874-1950). Ziarist și redactor la „Tribuna” din Arad. Deputat de mai multe ori; ministru al Banatului (1928-1930). A murit în 1950 în închisorile comuniste.

¹¹⁵⁶ Costa Ion (1867-?), s-a născut în Căoașd (Bihor), studii de Filozofie la Universitățile din Cluj și Budapesta. Profesor de istorie la Preparandia din Arad (1902-1908), când a intrat în serviciul Primăriei din Arad.

¹¹⁵⁷ Crăciunescu Aurel (1877-1943).

¹¹⁵⁸ Lugojan Trifon (1874-1948).

[Oradea] Duminică 31/I 1909

Frate Ghiță,

Cu oarecare sfială am deschis oficioasa și numai pe urmă am vazut că e adevărat, tocmai de aceea să începem cu „procedura” d-a capo.

La sărbătoarea Crăciunului am stat acasă doua săptămâni și în timpul acela am fost de trei, patru ori la Arad, am nimerit tot cam în zi de sărbătoare, te-am căutat și la școală și mi-au spus servitoarele un termen când te întorci.

Doream mult să te întâlnesc, pentru că sunt lucruri de vorbit care nu se sugerează decât la vedere.

Și tu imi faci „dinți lungi” că „aratat ceva” și eu am un ceva pentru tine din Bihor.....

Dar să trecem ad rem....

Dintr-un început te rog, intervine, ca administratorul Bălan să nu mai trimită „Rev. Teol.” Exemplarul „Bis și Șc.” la Arad, ci să mi-l trimită mie pentru că de când am plecat eu din Arad și de când nu se mai găsește la gazeta oficiosă decat un biet corector slugarnic față cu greșelile de tipar, s-a cam stricat lumea și cine poate sterpește, numai cine nu vrea nu trage la stânga cărți și reviste, care se pierd în biblioteci la Micu¹¹⁵⁹, fără nici un folos.

Aș dori apoi să ști, cam câți abonați are „R. T.” mai ales câți preoți și câți plătesc câți nu.

Și am să scriu, - dar nu vreau să fiu greu la lovitură, că sunt și eu amărât de ce văd și ce se petrece la noi mai ales cu popii.

Acum o rugaciune !

Ori tu ori Russu, ori Ciorogariu, ori cu plata mea participativă, să-mi trimiteți un memorand al bisericilor (Episcopi etc.) sârbești în cauza Mănăstirilor. Vreau să scriu un studiu strașnic pentru partea istorică. Am notițele mele din timpul universității, din Schafariek, Pic, Jung si Marki, Kemeny dintre unguri, și un exemplar din arătarea bisericii noastre în formularea pretentiilor pentru trei mănăstiri.

Daca primesc aceste lucruri am să-i fac parte și lui Bălan.

Nu poți să-ți închipui....Cum își pierde omul iluziile, când vede de aproape, ceea ce a prețuit - de departe.

Mă gălesc în condiții sufletești că viața externă, - nule ! Am a face chitibușerii nisipide administrative și cu preocupății de-a bate apa în piuă, ca sa iese untul !

¹¹⁵⁹ Emilian Micu, preot și cunoscut bibliofil bănățean (c. 1860-1909). Pentru amănunte despre viața și activitatea sa vezi: Radu Ardelean, Lucian Giura, Pavel Vesa, *Emilian Micu, pelerinul cultural bănățean*, Sibiu, 2000, 252 p.

Vezi m-a luat gura pe dinainte ! Dar nu face nimic.
Sincere și simpatice salutări d-nei tale.
Cu dragoste al tau prieten

Secula

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 91-92v]

CL. Senderary E.

Mrea Agapia [12 aprilie 1905]

Stimate Dle Dr.

Ducând cu mine pre cât voi trăi, bunele amintiri de pe la Dvoastre. Vin cu plăcere a-mi împlini o mare datorie de a Vă mulțumi sincer, pentru amabilitatea ce mi-ați arătat-o și de care îmi voi reaminti ori când.

Numai puțin vă adresezi pentru Sfintele Prăznuiri ale Învierii Dlui nostru Iisus Hristos, viile mele urări, să le petreceți cu veselie și sănătate, la mulți Ani.

Medalia ce V-am promis-o cu viue părere de rău nu v-o pot trimite până în săptămâna a doua după Paști, când se va întoarce de la București Prințesa Matilda de Caradjea, unde au mers prin săptămâna a 5 a postului săș vadă o soră bolnavă, și se facă și Paștile. Semi dai adresa ca să știu unde se vo trimit căci desigur o să o am. Doresc a auzi despre reușita egzamenului Dvoastră ca să mă bucur.

Mulțumindu-vă încă o dată rămân cu tota stima

E. Sendelary

12/4. 05

P. S. Scuzați vă rog urâta mea scriere: în aste zile sunt foarte ocupat și grăbită.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 117]

CLI. Simonescu Dan¹¹⁶⁰

București, 28 VI 1936

¹¹⁶⁰ Simonescu Dan (1902-1993), istoric al culturii, bibliograf, bibliolog, editor și textolog de cronici. Studii secundare la Pitești, universitare la București (1921-1925). Doctor în istoria literaturii române vechi (1938), Cercetător științific la Institutul de Istorie al Academiei Române (1953-1968). A publicat: *Istoria Țării Românești 1290-1690. Letopiseșul Cantacuzinesc* (Ediție critică), București 1960, 255 p.; *Cărțile populare în literatura română*, București, 1963; *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII-XVIII)*, București, 1967, 352 p.

Cinstite Părinte Ciuhandu,

Să răspund pe rând la toate întrebările puse:

1. *Catavasierul* ce-l credeți din 1714 este înt-adevăr necunoscut în Bibliografie, eu însă îl cred din anul 1715, dacă va fi la fel cu exemplarul Academiei Române. Ca să nu mai repet aici, alătur o fișă cu informații despre acest *Catavasier*.

2. *Filigranele* nu le-a putut identifica nici măcar aproximativ, ca pe celelalte, pentru că volumul respectiv din Briquet¹¹⁶¹ este împrumutat.

3. Despre *Molitelnicul* coresian tipărit la finele *Tâlcuirii evangheliilor* 1564, găsiți o bibliografie completă în cartea lui Lucian Predescu, *Diaconul Coresi*, București, 1933, p. 30-35. Atrag atenția însă că această carte nu se poate consulta cu folos, decât pentru bibliografie, interpretarea datelor fiind lipsită de discernământ critic. Mai de preț în această privință a publicat E. Dăcianu în *Răvașul*, VI (1908), nr. 5-6 și N. Hodoș în *Prinosul lui D. A. Sturdza*, Buc. 1903, p. 235-276. Apoi S. Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, Sibiu, 1930 (ed. 2), p. 224-225, unde găsiți o bibliografie critică aleasă.

4. Scrisoarea trimeasă a ajuns în mâna dlui Tita..*).

Vă felicit că până și în luna de odihnă dați atenția competentă cercetărilor științifice. Îmi pare bine că reluați articolele despre manuscrisele bihorene, pe care le-am citit mai de mult și mi-au plăcut. Acum la Academie imtrăm cu toții în vacanță, până la 1 septembrie.

Vă rog să primiți salutările cele mai distinse

Dan Simonescu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 131, f. 348-349]

CLII. Sinodul eparhial Arad

Ad. Nr. 2855/1916

Arad, 6/14 martie 1917

Veneral Sinod eparhial !

În legătură cu concluzul de sub nr. 33 din 1916 avem onoarea a Vă anunța că Consistoriul nu a găsit altă soluție pentru editarea unei biblioteci pentru școlari și adulți decât următoarea:

¹¹⁶¹ Credem că este vorba de Briquet Ch. M., *De la valeur des filigrames de papier consul moyen des determiner l'age et la provenance des documents non dates*, Geneva, 1892; Idem, *Les filigranes Dictionnaire historique des marques du papier*, Paris, 1907.

*) Indescifrabil.

Aici în Arad și dealtfel se editează biblioteca „Semănătorul”, ce apare sub îngrijirea directorului școalei noastre civile de fete și asesor consistorial Victor Stanciu. Pe acesta l-am invitat ca în cadrele numitei biblioteci să cuprindă și broșuri de conținutul proiectat de Ven. Sinod eparhial, punându-i în prospect că fascicologii sau volumașele care vor atinge măsura așteptărilor Veneratului Sinod, le vom recomanda pe cale circulară credincioșilor și tineretului nostru.

G. Ciuhandu

Veneratului Sinod eparhial Arad.

[A. N. D. J. Arad, *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Acte școlare*, grupa IV, dosar 34/1916, doc. 2588/1916]

CLIII. Societatea Academică „Episcopul Grigorie” Arad

SOCIETATEA Arad la 7 Martie 1933
ACADEMICĂ „EPISCOPUL GRIGORIE” ARAD
Nr. 56 1933

P. C. S. Dr. Gheorghe Ciuhandu

Societatea „Episcopul Grigorie” a studenților în Teologie din Arad, prin prezenta Vă ducem sincerile ei mulțumiri pentru frumoasa donațiune făcută pe seama bibliotecii acestei Societăți prin donarea scrierilor ieșite de sub pana maiastră a P. C. Voastre.

Președinte
N. Cimpoieș

Secretar general
Aurel Lucea

P. C. S. Dr. Gheorghe Ciuhandu
Consilier referent eparhial
Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 68, f. 22]

CLIV. Societatea Clerului Ortodox din Bucovina

SOCIETATEA CLERULUI ORTODOX Cernăuți, la 23 martie 1928
DIN BUCOVINA

Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu

Prea Cucernice Părinte,

Societatea Clerului ortodox român din Bucovina cu vie satisfacție a luat la cunoștință de inimoasa ținută a Prea Cucerniciei Voastre în ședința maturului Corp întru apărarea intereselor sfintei noastre biserici strămoșești și cu onoare roagă să primiți omagiul ei de mulțumire și recunoștință.

Primiți, Vă rugăm, Prea Cucernice Părinte, asigurarea frățeștei stime și considerațiuni ce Vă păstrăm.

Președinte
Teodor Petru

Secretar
Berariu

Prea Cucerniciei Sale Domnului
Prof. Gh. Ciuhandu, senator

București

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 134, f. 85]

CLV. Societatea Istorico-Arheologică Bisericească Chișinău

ROMÂNIA
SOCIETATEA
ISTORICO-ARHEOLOGICĂ BISERICESCĂ
CHIȘINĂU

NR. 61
10 NOIEMBRIE 1922

Cucernice Părinte,

Cu deosebită plăcere avem onoarea a Vă aduce la cunoștință vestea că în Adunarea generală a acestei Societăți de eri, ați fost proclamat membru activ al societății, conform & 14 din Statut.

Anexăm aici câte un exemplar din Statutul acestei societăți și darea de seamă pe anul 1921.

Președinte
Icon. C. Popoviciu
Secretar

(indescifrabil)

C. S. Cucernicului Preot Dr. Gh. Ciuhandu

Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu

Asesor Consistorial Diecezan

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 72, f. 427]

CLVI. Stan Vasile¹¹⁶²

[Carte de vizită]

[Sibiu 28 aprilie 1925]

Dr. Vasile Stan

Directorul Școlii Normale „Andrei Șaguna” Sibiu

P. O. și iubite Părinte Ciuhandu,

Mă grăbesc să Te asigur, că făcând vizite la Arad, am avut sentimentul că-mi împlinesc o datorie față de deputații sinodului și frunțașii bisericii de acolo, fără a aștepta revanșa. De aceea nici n-am rămas mai mult decât trebuia pentru terminarea vizitelor. Sunt mulțumit că am putut să-Ți fac cea dintâi vizită Frăției Tale; se cuvenea celui mai vrednic și bineintenționat am al Bisericii din Arad. O spun cu sinceritate, fără a Te măguli ca o convingere intimă și Te asigur de stima și considerațiunea deosebită ce-Ți păstrez totdeauna.

Cu salutare frățească

Sibiu 28/IV 1925

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 20, 22]

CLVII. Stanca Sebastian¹¹⁶³

[Sibiu, 1935]

Iubite Părinte Ciuhandu !

În chestiunea cărții (S. Vulcan și G. Raț) am făcut o circulară către toți preoții, iar tipăriturile le-am repartizat pe protopopiate, la protopopi și preoții mai

¹¹⁶² Stan Vasile (1875-1945). S-a născut la Sohodol (Alba) în 30 ianuarie 1875, a urmat cursurile gimnaziale la Brad, Beiuș și Brașov. La Sibiu a absolvit cursurile teologice, la Budapesta pe cele de filozofie și filologia, luându-și doctoratul. Profesor, o perioadă și director al Institutului teologic-pedagogic din Sibiu (1902-1927), arhiepiscop-vicar al Arhiepiscopiei Sibiului (1902-1927) și episcop al Maramureșului (1930-1945). În 13 aprilie 1945 a trecut la cele veșnice fiind înnomântat la Rășinari.

¹¹⁶³ Stanca Sebastian (1875-1947). Studii de Teologie la Sibiu, după care a urmat cururile Facultății de Litere și Filozofie din Budapesta unde și-a luat și doctoratul. Se numără între ostenitorii reînființării Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului. A lăsat importante lucrări din domeniul cercetărilor istorice.

de frunte, am făcut cuvenita recomandare să se adreseze direct Dvoastră, deoarece episcopul nostru nu mai admite nici un fel de plasări de broșuri prin intermediul Consistoriului, am avut multe inconveniente cu unii domni localnici, impulsivi și pretențioși, de altfel pretini cu „popa”, care ne-au costat câteva sute de mii de lei. De aceea consistorul nu mai vrea să se ocupe de asemenea lucruri, ci le-a înhămat pe toate câte vin aici, la Bibliotecă eparhială.

Pentru cartea D-tale am făcut recomandare călduroasă și sper că tot se vor găsi câțiva preoți cari să o aboneze, deși preoțimea este extrem de alarmată de problema actuală a reducerilor.

Noi vom ține adunarea secției Cluj în 16 și 17 mai, deoarece în 17 e ziua nașterii episcopului nostru¹¹⁶⁴ și împlinește 80 de ani.

Vom debata și problema salarii și vom face o moțiune de protest.

Vom debata și chestiunea „Oastei”¹¹⁶⁵. Nici nu credeam să vină așa curând vremea care să-mi dea dreptate mie. Oastea este astăzi secta perfect preiorativ în mâinile lui Trifa¹¹⁶⁶, cum am prevăzut eu. Mitropolitul¹¹⁶⁷ ar trebui să-și tragă consecințele și să-și până cenușe pe cap, pentru că a făcut o imensă stricăciune Bisericii.

Dacă ai vreo sugestie specială pentru adunările secțiilor te rog să mi-o comunici.

Cred că n-a strica să ne întrunim și noi comitetul asociației¹¹⁶⁸ și să dăm o moțiune în cauza salarizării. Legea va veni în parlament în Iunie.

Cu toată dragostea

Stanca

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 72]

CLVIII. Școala Comercială Superioară de Fete din Arad

ȘCOALA COMERCIALĂ SUPERIOARĂ DE FETE DIN ARAD

Nr. 115

Arad, 12 Maiu 1932

P. O. D.

Dr. Gheorghe Ciuhandu

¹¹⁶⁴ Este vorba de episcopul Nicolae Ivan (1855-1936).

¹¹⁶⁵ Este vorba de „Oastea Domnului”.

¹¹⁶⁶ Preotul Iosif Trifa, mentorul Asociației religioase „Oastea Domnului”.

¹¹⁶⁷ Mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului (1920-1955).

¹¹⁶⁸ Este vorba de Asociația „Andrei Șaguna” a clerului Mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș.

Cele 77 broșuri trimise școlii noastre, din lucrarea Dv. Despre mărturisire le-am distribuit între eleve.

Alăturat Vă remit suma de Lei 36 încasată de la elevele care au răscumpărat broșura; celelalte broșuri au rămas la eleve în mod gratuit.

Permiteți-mi să Vă exprim calde mulțumiri pentru gestul făcut în interesul elevelor școlii comerciale.

Directoare

(indescifrabil)

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 68, f. 29]

CLIX. Șora Melentie¹¹⁶⁹

1.

[Timișoara, 24 martie 1928]

Nr. 670.

TELEGRAMĂ

Senator dr. Ciuhandu str. Traian 230

Consiliul parohial ortodox român din Timișoara Fabric Vă felicită și vă exprimă omagiale mulțămiri pentru documentatul discurs rostit în maturul corp pentru apărarea Sfintei Ortodoxii și a neamului.

Președintele Consiliului
Preot Șora

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 134, f. 89]

2.

[Timișoara 21 ianuarie 1935]

Prea Cucernice Părinte Protoiereu,

¹¹⁶⁹ Șora Melente (1889-1956). S-a născut în 26 ianuarie 1889 în satul Feneriș (Bihor), școala primară în satul natal, cursurile liceale la beiuș, apoi cursurile Institutului Teologic din Arad. În 1912-1913 audiază cursurile Facultății de Filozofie de la Universitatea din Budapesta. Preot în Ianova și Itvin. În această perioadă urmează cursurile pedagogice de la Universitatea din Luj (1919-1921), apoi obține numirea ca profesor la Școala Normală de băieți din Timișoara (1924-1940). A publicat: *Caietul unui preot de la sate* (Arad, 1925); *Biserica, familia și natalitatea* (Timișoara, 1934); *Îndemnuri duhovnicești* (Timișoara, 1943). La 15 octombrie 1956 a trecut la cele veșnice.

Anticarul Klauber a vândut istoria Aradului încă dinainte de sărbătorile Nașterii Domnului. Întrucât a-ți avea lipsa de ea puteți afla la redacția Aradi Kozlony¹¹⁷⁰, unde a fost trimisă de el. De altcun o astfel de istorie are și dr. Miloia¹¹⁷¹ directorul muzeului din Timișoara. La rândurile de data 12 XII 1934, în care ați pus trei posibilități cu privire la întrelăsarea mea de-a vă aviza cu privire la aranjamentul de la Primăria Municipiului și Prefectura Județului, raspund:

Eu, - încă înainte de primirea acestor rânduri am trimis o scrisoare în care am avizat că vi s-a votat la Prefectură 20 000 Lei, iar Primăria cumpără de 3000 Lei broșuri din opusul dr. Georgiu Popa¹¹⁷². Am văzut deciziile. Și mi s-a spus că vă vor trimite banii.

Am rămas surprins când - după sarbători - întrebând numai în trecut și întâmplător - mi s-a răspuns, că nu s-au trimis banii.

Subprefectul Ionescu mi-a comunicat că decizia stă și acum, și că se va executa după 15/II 1935, termen până la care au fost suspendate toate plățile la deciziile similare. A spus chiar să vă avizez în acest sens. Prima dată am crezut. Acum...? De altun, eu voi aviza după 15 II 1935. La Primărie atât Table cât și Grădinariu spun că să faceți altă adresă pentru bugetul suplimentar. Toți se scuză cu împrumutul de înzestrare.

Mulțumesc din suflet pentru Schițe¹¹⁷³. Ca toate lucrarile P. C. Voastre sunt foarte documentate. Despre revolutia din jud. Arad am și citit cu elevii.

Sunt al P. C. Voastre.

Timișoara II la 21 01 1935

devotat si profund respectuos
Pr. M. Șora

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 14]

3.

[Timișoara, la 25 februarie 1935]

Prea Cucernice Părinte Protoiereu,
și Cuscre

¹¹⁷⁰ „Aradi Közlöny”, cotidian poilitic maghiar din Arad.

¹¹⁷¹ Miloia Ioachim (1897-1940). Studii secundare la Caransebeș, universitare la București (1919-1920) și Roma (1920-1922). Doctor în Istoria artelor (1924) și în Litere și Filozofie (1927) la Roma. Director al Muzeului Batatului din Timișoara (1928-1930); profesor la Academia de Arte Frumoase din Timișoara. A publicat stuidii de Istoria artei.

¹¹⁷² Este corba de lucrarea: *Dr. Georgiu Popa: Un om de școală și cultură (1841-97)*, Arad, 1934, 135 p.

¹¹⁷³ Este vorba de lucrarea: *Schițe din trecutul românilor arădani din veacul XVIII*, Arad, 1934, 84 p.

*) Indescifrabil.

Am împărțit apelul primit cunoscuților mei, de pe la redacțiile gazetelor locale: „Vestul”, „Biruința”, „Știrea”, „Unirea româna” și „Fruncea”. Ca să puteți aviza și personal pe cei ce ar dori, - sau mai bine zis ar trebui- să se prenumere la câte un exemplar din marea lucrare, ce doriți să se tipărească, restituiesc blancheta primită, completată cu nume din Timișoara și jur.

Între timp, am dat o raită pe la Primărie și Prefectură. Promisiunile se repetă...mi-i teamă acum că vor rămâne simple promisiuni și deciziile....*) s-a notat și a reînnoit promisiunea că se va executa decizia. Pe semne a uitat ce mi-a comunicat după sărbătorile nașterii. Dl. Prefect dr. Nistor mi-a spus în 23/II, ca sa-i aduc aminte de chestiune pe la sfârșitul lunii Martie. Curat istoria lui „Niță” cu boierul.

Al Prea Curcenciei Voastre

Timișoara II, la 25/02 1935

respectuos si devotat
Pr. M. Șora

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f 76]

4.

[Carte poștală]
1936]

[Data poștei: Timișoara 12 noiembrie

Prea Cucernice Părinte Protopop și Consilier,

Cu referire la rândurile din urmă răspund. Am plătit nu 2000 lei ci numai 15000 lei și anume pentru Astra, Bibl. parohială si mine. Am primit în schimb trei exemplare. Am mai predat ce e drept un exemplar lui Bejan – din încredințarea P. On. dvoastră – și v-am adus banii, dar banii aceștia nu trebuie să mi-i calculați, ca buni mie, ci liceului Diaconovici deja de care v-ați achitat. Eu am dus cartea. Am mai plătit librăriei diecezane 1000 lei și-am primit 2 exemplare și anume ptr. Sc. normală și gimnaziul V. Babeș. Cât am plătit am primit. E în ordine.

Al p. On. Dvoastră devotat si supus
Pr. M. Șora

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 61, f. 23]

CLX. Tarangul Oreste

1.

România
Mitropolia Bucovinei

Cernăuți 28 VII 1937

PREA CUCERNICIEI SALE
PĂRINTELUI DR G. CIUHANDU,
ARAD

Din dorința Înalt Prea Sfințitului Mitropolit VISARION, rugăm să binevoiți a ne arăta, cât ar costa retipărirea în câte una mie exemplare a următoarelor trei lucrări, al căror autor sunteți, și dacă doriți a le tipări:

1. DESBINAREA RELIGIOASĂ A ROMÂNILOR ARDELENI¹¹⁷⁴.
2. SCHISMA ROMÂNEASCĂ, SAU UNIREA CU ROMA¹¹⁷⁵.
3. RUTENII ȘI ZUGRUMAREA LOR POLITICĂ DE CĂTRE MAGHIARI PRIN UNIREA CU ROMA¹¹⁷⁶.

Ce cea mai aleasă considerațiune.

CONSILIER
Dr. Oreste Tarangul

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 126, f. 12]

2.

[Concept]

[Arad, 6 septembrie 1937]

P. C. Părinte,

Am primit cu multă mângâiere sufletească scrisoarea din 28 I. tr. trimisă mie din încredințarea I. P. Sf. Sale Părintelui Mitropolit Visarion, care se interesează de lucrările mele, - ale unui om care am tipărit, tot ce am lucrat pînă aci, exclusiv pe cont personal.

Cele trei lucrări ale mele de cari se interesează I. P. Sf. Sa, fac parte dintr-o lucrare mai mare, ca fond și extensiune chiar – care, însă a rămas s-o fracturez și s-o scot în rate, cum pot, în reviste și broșuri iară alta parte mi-a rămas în manuscris, aproape terminat. În lipsa unui sprijin material și pentru dificultăți de desfăcere, de-

¹¹⁷⁴ Arad, 1927 (Nr. 7 din „La vatra sufletească a neamului”).

¹¹⁷⁵ Sibiu, 1921, 54 p.

¹¹⁷⁶ Publicată în „B. O. R.”, anul XLV, 1927, nr. 2, 3, 5, 9, 11, 12.

o vreme încoace am pus manuscrisul la o parte și nici nu l-am încheiat (dar aş putea s-o fac).

Lucrarea plănuită era: să examinez istoricește politica religioasă de statului ungar, în legătură cu unirea și drepturi a Rutenilor și Armenilor și cu încercările ungurești de a suprima după aceea biserica unită română prin încadrarea ei în autoritatea catolică ungară, și la urmă de a înființa după episcopia maghiară gr. catolică, alta ortodoxă maghiară.

Dar, din acest punct e vedere, am putut să public numai studiul despre Ruteni, în revista Sf. Sinod, - studiu de care faceți amintire în numele I. P. Sf. Sale.

Eu aş crede – nu știu dacă v-a conveni sau nu, I. P. Sf. Sale – că ar fi bine să se reproducă în aceeași broșură studiul amintit despre Ruteni și să i se adauge trei articole informative ce publicasem încă sub regimul ungar - într-un chip mai rezumativ în Revista Teologică de la Sibiu, cu titlul următor 1.) „Un popor pierdut: Armenii din Ungaria” (Rev.Teol 1911); 2.) „Maghiarii și gr. catolici” și „Liturgia maghiară” (Rev.Teol. 1911); 3.) „Organizarea Bisericii orientale naționale maghiare” (Rev.Teol 1912).

Aceste materii le-aș fi tratat, în lucrarea mea de proporții mai mari, ca un capitol introductiv sau general, după care ar fi urmat Partea a II-a, lucrări despre unația cu Roma, din partea Românilor ardeleni, ungureni și bănățeni.

Cînd, însă după cum spuneam și mai sus, ca materiile arătate inclusiv cea despre Ruteni ar fi înmănuchiate într-o broșură separată. (Poate aveți acolo Revista Teologică de la Sibiu din cei doi ani numiți), sau dacă I. P. Sf. Sa. dorește numai retipărirea studiului meu despre Ruteni (publ. În rev. „Biserica ort. română din 1927) eu mă învoiesc și cu aceasta. Aș cere însă, ca tipărirea s-o fac aici, sub controlul meu, la Tipografia eparhiei, pentru a garanta corectitudinea tiparului. Și n-aș putea să formulez nici o cerere materială, lăsând-o aceasta în aprecierea I. P. Sf. Sale, căci văd, prețiește munca mea.

Cât privește cea de-a doua broșură „Schisma românească” sau „Unirea cu Roma” ea e numai un capitol, care astăzi, după 16 ani de la prima ieșire din tipar ar cere altă expunere. N-aș recomanda să fie retipărită deoarece în lucrarea de care vom vorbi mai jos aş utiliza-o mai bine completând-o .

Tot astfel, despre broșura cu titlul „Desbinarea religioasă a Românilor ardeleni” țin să Vă informez, că ea e numai un capitol din lucrarea ce începusem a o publica cantitativ în rev.„Biserica ort.română”, dar am sista-o din pricina neatârnoare de mine și după care spuneam că o am în manuscris aproape de-a fi terminat.

Din această broșură am avut imprudența să tipăresc prea multe exemplare, încât de zece ani nu mi-am plătit din desfacerea ei toate cheltuielile tiparului cu ea și astfel mai am vre-o patrumii (4 000) exemplare cari nu vor să treacă, oricât de mult aş dori-o eu.

Retipărirea acestei broșuri nu are sens decât, poate, numai dacă mi s-ar da posibilitatea să-mi tipăresc întreaga lucrarea despre blestemata uniție ardeleană care ni-a făcut rău și va face încă și în alte părți ale Țării, dacă nu o vom preveni.

Aș trage, din toate acestea o concluzie, dar nu vreau să supăr pe I. P. Sf. Sa cu nici o dorință, după cum nici eu nu aș vrea să mă expun unui refuz.

Totuși, - deoarece I. P. Sf. Sa - căpetenia ierarhică a frumoasei Bucovine și a școlii teologice care m-a format și mi-a dat îndrumări apologetice-istorice pentru Biserica și Neamul meu - mă simt datornic, din considerațiile mai înalte, cari mi-au impus și până aci să lucrez nesprizinit defel să-mi urmez expunerea a căreia aci % cu privire la lucrarea mea despre lucrarea ardeleană, o schită din care să poată fi văzută forma și tendința lucrării mele; și apoi, fie ce-o vrea Dumnezeu.

Prezint deci, I. P. Sf. Sa pe lângă monografia dăruită de mine anterior despre „Episcopii Vulcan și Raț” toate lucrările mele din cari mai am exemplare disponibile, rugându-l eu smerit pe I. P. Sf. Sa, să binevoiască a primi de la mine și alte lucrări în semnul profunde mele mulțumite pentru atenția Sa de totdeauna, ce mi-a dovedit-o.

Lucrarea mea la care se referă schița anexată mai sus ar sta din următoarele părți:

1.) Capitolul din broșura „Desbinarea religioasă a Rpmînilor ardeleni”
2.) Continuarea ei (deja intreruptă) ce am publicat în „Bis. ort. română” din 1931+32.
3.) Alte capitole ce le am în manuscris.

Toate aceste capitole dimpreună cu „concluziile” pe cari le-aș scrie la vremea sa, dar numai dacă aș avea șanse de a-mi vedea lucrarea tipărită întreagă, ar da, pe format regulat – ca de ex. rev. „Bis. ort. română” aproximativ 320 pagini în plus sau minus, adică vreo 20 coale de tipar.

Celălalt studiu (despre Ruteni, Armeni, Maghiari) ar da aproximativ vr-o sută de pagini, deci cam 6 coale de tipar.

Amîndouă materiile laolaltă (20+6) 26 coale de tipar.

Tipografia diecezană de aici ar cere pentru cules și tipar....Lei de coală, după cum se vede din anexata înștiințare ce mi-o face. Peste acest preț s-ar lua în socotină prețul hârtiei de tipar, învelitoarea și broșarea, după alegerea celui care ar dori tipărirea lucrării. În privința hârtiei încă se cuprinde o ofertă în înștiințarea de la Tipografia noastră. Și prin urmare socotelile vi le puteți face ușor pentru mai departe. Eu insist pentru tipărirea aici, sub ochii mei, la tipografia cari îmi cunosc scrisoarea, deoarece nu scriu cu mașina și nu am nici răgaz și nici cheltuieli de a-mi copia manuscrisul cu mașina, spre a putea tipări aiurea; dar și în asemenea caz greșelile de tipar ar fi mai probabile decât tipărind cu controlul meu direct, aici.

Rog pe I. P. Sf. Sa să nu-mi ia în nume de rău, dacă prin cele de sus n-am răspuns exclusiv la întrebările puse, fiind vorba de străduința și munca mea închinată special problemei religioase-politice și naționale, din curs de aprobare 20 ani în special legătura cu așa zisul „Catholicism” – problema pe care am pus-o și în

Senatul României, ca senator din prilejul legiferării Legii Cultelor, dar fără să fi avut nici atunci și nici de atunci încoaci, măcar mângâierea de a vedea conducerea Țării și pe cea a sfintei noastre Biserici stăruind cu putere multă în cauză.

Din parte-mi, drept încheiere, rog îngăduiască-mi I. P. Sf. Sa această nădejde măcar de aci încolo.

Rog să exprimați I. P. Sf. Sale devotamentul și recunoștiința mea, iar Frăția Ta – nu știu, mai tânăr sau mai vârstnic decât mine, cel ce am luat Doctoratul în Cernăuți la 1905 – primește frățeasca mea dragoste și prețuire.

Arad: 6 septembrie 1937

Ciuhandu

(Scrisoarea este adresată pr. dr.Orest Tarangul consilier al Mitropoliei din Cernăuți)¹¹⁷⁷

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 126, f. 14-17]

3.

[Concept]

[Arad, 28 octombrie 1937]

P. C. Sale Părintelui
Dr . Oreste Tarangul
Consilier eparhial Cernăuți

P.C.Părintele Consilier !

Primind scrisoarea cu Nr. 13 033/1937 am onoarea să Vă răspund, cu regret, că în împrejurimile mele de multiple ocupații, nu m-aș putea angaja să scriu vreo broșură de propagandă, din cele ce intenționați pentru Maramureș, oricât de mult aș dori-o. Mă învoiesc însă bucuros ca alții să utilizeze publicațiile mele lucrate de astfel în scop de propagandă –numai să se facă mențiuni despre ele în broșurile ce veți scoate.

V-aș ruga cu o cale s-aveți bunătatea de a-mi trimite gratuit ultimul „semantism” (eparhial sau mitropolitan) și catalogul publicațiilor editate de Fondul religios ori de Ven. Consiliu arhiepiscopesc.

Cu mulțumiri și salut colegial,

Arad , 28 Oct 1937

Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 126, f. 18v]

¹¹⁷⁷ Precizarea aparține lui Gheorghe Ciuhandu.

CLXI. Tarnavski Eugen

1.

[Cernăuți, 10 octombrie 1906]

Iubite frate Ghiță !

Timpul tot toarce, firul se lungește, firul se tot scurtează. Așa o ducem de azi pe mâine, sau mai bine zis-ne duc pe noi nevoile de azi pe mâine. Eară în firul trecutului tot aflăm câte ceva la ce ne oprim cu plăcere - amintiri de timpuri petrecute cu oameni cari ne-au fost dragi și de cari adese vorbim cu multa placere. Așa figura fercheșă a lui Ghiță adese pare că tot mai petrece între noi și vorbim adese de d-ta.

Îmi pare foarte rău că nu ți-ai ajuns idealul - nu cred vreo balabuslă sau camilafca - ci catedra, și stiu ca nu te vei fi simțind bine la administrație. Servesc și eu la ea de 14 ani și cred că și biserica ortodoxă întreaga are și ea în tot locul același tipic, numai cu puține schimbări în ce privește datinile locale.

Autonomia e bun lucru dară n-ar fi poate mai bine dacă n-ați avea-o, nu știu zău ! Decât așa cum merg trebile la d-voastră cred că mai bine e la noi, înșa la urma urmelor tot la același rezultat ajungem.

Dar să lăsăm asta, că ni se strică cheful și nu ajută nimic.

Es ist viores Faul im Staate Danemark, de ce să nu fie și la noi ?

Cu plăcere ți-am împlinit dorința și-ți trimit tricolorul și textul de la promoțiune. Am profitat de această ocaziune și am promovat deja pe Beleuță¹¹⁷⁸ și pe Stinghe¹¹⁷⁹ în doctori, anticipând-o.

Mai cu toți - de la Stăpân până la cel mai mic rob - ne aflăm bine și-ți trimitem cordiale salutări, în special te salută și dl Cezar-Stocki.

Spune, Te rog, ocazional, salutari Diaconiei Sale Dlui archiprotoprimdiacon Dr. Toader¹¹⁸⁰ și sărutari de mână stimatei Doamne a Diaconiei Sale.

Vai ce bucurie aș fi avut, dacă ne-am fi putut întâlni cu Virgil¹¹⁸¹, Bălan¹¹⁸², etc....la București. N-am știut că pleacă, de știam veneam și eu pe atunci.

Aldujaskatye Isten
alasalgayo

Eugen Tarnavski

¹¹⁷⁸ Beleuță Ilie (1878-1972). Adevărul este că nu a obținut doctoratul, neprezentându-se pentru susținerea lui.

¹¹⁷⁹ Stinghe Nicolae.

¹¹⁸⁰ Botiș Teodor (1873-1940).

¹¹⁸¹ Ciobanu Virgil.

¹¹⁸² Bălan Nicolae (1882-1955).

10/10 1906

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 56-57v]

2.

[Cernăuți, 16 mai 1908]

Iubite frate Ghiță !

Îți mulțumesc foarte frumos atât eu cât și mama și fata D-sale pentru plăcerea care mi-ai făcut-o cu trimiterea fotografiei. Eu văzând că ai ajuns sub oblăduirea altei stăpâniri, mă văd necesitat a mă retrace ca Stăpân, lăsându-te sănătos sub stăpânirea care ți-ai ales-o.

Și zău, bine ai mai știut a ți-o alege ! Să-ți deie D-zeu parte si noroc !

Pe lângă jumătatea cea bună a eului D-tale de pe fotografie am mai admirat si frumoasa-ți barbă diaconească. S-o porți cu cinste și ca protopop. Din incidentul jubileului Junimei am avut 3 oaspeți de la Petru Maior¹¹⁸³, anume Negruțiu, Calbași și Suciu am petrecut 2 zile plăcute cu ei împreuna și am povestit și de MĂRIA SA MARELE DUS - candidatul de protopopie, care va trăi la noi înca prin multe generațiuni ca Fescher Kerl. Spune-i ocazional plocon și de la mine.

Roșca¹¹⁸⁴ și Iacob¹¹⁸⁵ sunt aici și se prepară pentru rigurosul II; baronul Stinghe a scrisă sosește și el pe la finea lunii.

De altfel o ducem bineșor – firește nu așa ca călugarii apostăți - dară lasă că-i vine rândul fiecăruia.

Te rog spune respectuoase sărutări de mâna preastimatei Doamne Stăpâne a diaconei tale și Te salut cordial.

16/6 1908

Eugen Tarnavski

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 146-147v.]

¹¹⁸³ Este vorba de Societatea academică „Petru Maior”, înființată la 20 februarie 1862 la Budapesta de către Iosif Vulcan și un grup de studenți români.

¹¹⁸⁴ Roșca Pavel (1884-1956). Studii la Facultatea de Teologie din Cernăuți (doctoratul în 1907) și la Facultatea de Filozofie ale Universităților din Berlin și München (doctoratul în 1910). Profesor la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu (1911-1919); profesor și director al Școlii Normale din Cluj (1919-1928); inspector general al învățământului din Ardeal. A publicat studii nîn „Revista Teologică”, „Vatra școlară”, „Telegraful Român”, „Transilvania”, „Lucefărul”.

¹¹⁸⁵ Iacob Lazăr (1884-1951).

3.

[Carte poștală]

[Data poștei: Cernauți, 11 VI 1909]

Stimabile frate !

Abia astăzi am primit un exemplar din tipiconul cu ritual etc. scris după spirit. Teleaga. Ritualul scris la timpul său de mine era mai mic și defectuos, din el nu se mai află exemplare, nici eu singur nu-l mai am. Acesta de Teleaga e cores de teologi după un exemplar cores de însuși Teleaga, de aceea întârzierea. Costă 10 cor.

Salutare !
Eugen Tarnavski

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 138]

4.

[Cernăuți]

Mult stimat D-le Ghiță !

Vei crede poate că dea ceea nu ți-am scris până acum ca să nu-ți conturb conștiința, sau mai corect zis să nu o deștepți la căința și scrășnire a dinților ? Nu. Ca un fulger cu trăsnete amețitoare m-a lovit știrea că fratele Ghemadie, Gargontie, Gervasoe, Ghedeon, Gamaliil, etc. lăsându-se ispitit de o costiță a moșului Adam a ieșit din precăvioasa tagmș a candidaților de protosincelie, archimandrie, episcopie, mitropolie, s-a lepădat de chipul sângeros al fericitoarei și setea stăpânitoarei vieții monahale și harribile ditcu – s-a – (cruce de aur în casă !) – s-a – înșurat !

O lume, lume cu ispitele tale ! Rău, foarte rău ai făcut, frate, te-ai înșurat - abia acuma, căci ai fi putut să te înșori cu vreo 2 ani înainte; - nu-i păcat de anii pierduți ?

Că nu ți-am scris până acuma a fost că primind știrea despre căsătoria d-tale pe când eram bolnav acasă, mi-am amânat până - să fiu sincer - am uitat că nu ți-am scris. Dară știu bine că și d-ta ca învățacel ai gândit foarte mult la alte cele, și foarte puțin la mine, pentru aceea mă simt acuzat.

Fiind d-ta acum gospodariu, stăpân de casă, se cade să fii și eu mai serios, cu toată burlacia mea. Deci îți doresc din toată inima ca pe calea nouă a vieții comune să afli idealurile la cari te-ai gândit pe timpul când gura vorbea de canoane, iară gândul zbura pe la cucoane. Un om cu fire ca d-tale nu se poate să nu fie foarte fericit în căsătorie. Mama și cu fata dumisale îți doresc tot binele; mama a zis că

dacă nu te-ai călugarit d-ta, nu s-a călugari nici unul dintre toți locuitorii vilei Transilvania. Așteptăm cu nerăbdare fotografia promisă; Crăciunescu¹¹⁸⁶ mi-a trimis o poză cu cucoana. Să-l vezi cât de bine îi șade !

Cărțile nu ți-am espedat atunci, că în ultimul moment mi-a spus Bocca, că ți-a trimis de la Viitoriul.

Te rog spune sărutari de mână preastimatei doamne.

Te sărut cu drag
Eugen Tarnavski

Salut pre Botiș.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 148-149v.]

CLXII. Tarnavski Teodor¹¹⁸⁷

1.

[Carte de vizită]

[Cernăuți]

Prof. Dr. Teodor Tarnavski

Invită pe Domnul George Ciuhandu la dîneu sâmbătă în 19 ianuarie la 2 ore p. m.

[B. A. O. R. Arad. *fond citat*, dosar 74, f. 165]

2.

Biblioteca Facultății de Teologie

¹¹⁸⁶ Crăciunescu Aurel (1877-1943). A studiat la Institutul Teologic din Arad (1896-1899); Facultatea de Teologie de la Cernăuți (doctoratul în 1902); „cancelist” la Mănăstirea Hodoș-Bodrog (1901-1902), arhivar la Episcopia Aradului (1903). Profesor la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu (1903-1929); Consilier patriarhal, Secretar general în Ministerul Cultelor (1931). La 20 martie 1943 a trecut la cele veșnice, fiind înmormântat la Băile Herculane.

¹¹⁸⁷ Teodor Tarnavski (1859-1944). A absolvit liceul și Facultatea de Teologie la Cernăuți. Și-a desăvârșit studiile la Viena și München. În 1885 obține titlul de doctor în Teologie. Din 1891 profesor la catedra de Teologie practică a Facultății de Teologie din Cernăuți, devenită vacantă prin moartea profesorului Vasile Mitrofanovici. A publicat: *Despre cele mai însemnate Liturghii ale Bisericii Orientale* (1892-1895); *Zidirea, întocmirea și decorarea dinăuntru a locașului dumnezeiesc cum o cere Biserica și Tradițiunea* (1894); *Scurtă explicare a ritului Sfântului Boitez și a Sfântului Mir* (1885).

Nr. 3.
Noiembrie 1928

Cernăuți, 24

Prea Cucernicia Voastră

Avem onoarea de-a Vă aduce la cunoștință cum că am primit și înregistrat sub Nrul 10811 opul Dvoastre:

Patronatul eclesastic ungar în raport cu drepturile statului român, Arad, 1928 și Vă mulțumim din inimă pentru contribuția valoroasă la literatura teologică românească din biblioteca noastră.

Primiți Vă rugăm asigurarea deosebitei noastre stime.

Directorul bibliotecii
Tarnavschi
prof. univ.

D. Sale Dlui

Dr. Gh. Ciuhandu
Consilier referent eparhial, senator
Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 125, f. 174]

CLXII. Tătărescu Gheorghe¹¹⁸⁸

[Carte poștală]

București 9 mai 1940
Loco

Gh. Tătărescu
Președintele Consiliului de Miniștri

Cu cele mai călduroase mulțumiri pentru lucrarea trimisă.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 81, f. 16]

CLXIV. Tomescu Constantin N.¹¹⁸⁹

13 III [1]931

¹¹⁸⁸ Tătărescu Gheorghe (1866-1957), om politic, unul din conducătorii PNL. Prim-ministru (1934-1937, 1939-1940), ministru de externe (1938), Ambasador la Paris (1938-1939).

¹¹⁸⁹ Tomescu Constantin N. (1890-1983) Născut la Constanța, studii la Seminarul „Veniamin” din Iași, apoi Facultatea de Teologie din București (1912-1916), care-i va conferi și doctoratul (1927); profesor de Istoria Bisericii Române la Facultatea de Teologie din Chișineu; redactor la „Luminătorul”. A lăsat mai multe lucrări de istorie bisericească

Frate dragă,

Sănătate și voie bună.

Răspund scrisorii ce mi-ai trimis.

În primul rând, mulțumesc pentru broșuri, mai ales cele istorice. Te felicit pentru că lucrezi cu atâta râvnă și că izbândești din plin. E bună și biblioteca. Să ai parte de a o îmbogați.

1. Despre icoane:

În mărime de 17 ½ cm pe 14 ½ cm. – aceasta e forma mai uzuală – se pot lucra icoanele dorite anume: a.) cu ceanța, adică având rama înfrumusețată și emailată în variante de culori și fondul împodobit cu bronz se vor lucra în trei săptămâni cele 5 icoane, și vor costa fiecare 300 lei; b.) fără cecanță, tot pe lemn pictate tot așa de bine, se lucrează în două săptămâni și vor costa câte 200 lei una. Deci, hotărăște și-mi scrie. Și cu alte comenzi se poate proceda la fel și în viitor.

2. „Patronatul ecleziastic”¹¹⁹⁰, 8 ex. a 100 lei, încă nu s-au vândut.

3. Din nr. 1 al „Îndemnurilor duhovnicești”¹¹⁹¹ rog trimite Consiliului eparhial – secția cultură - 200 ex. deocamdată.

4. Într-un colet primești câteva broșuri de aici și cărticica de rugăciuni, ed. VI Rugăciunea „Îngere al lui Dumnezeu” e luată din ceaslov slovan.

Salut toată cinstita familie, și cu drag te îmbrățișez, dorindu-va la numai bine și sănătate. Salutări de la pr. Boriacovschi.

Const. N. Tomescu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 23-24]

CLXV. Triteanu Lazăr Lucian¹¹⁹²

1.

[Sibiu, 14 noiembrie 1914]

Iubite Dle Coleg

Nu Te-am uitat, nici nu te-am abandonat, doar în mijlocul vâlvății generale cine se mai poate cugeta cu dinadins la o durere particulară ? Mu ți-am scris fiindcă până la data de față nu-ți puteam comunica decât impresia mea subiectivă, ce mi-am

¹¹⁹⁰ Este vorba de *Patronatul ecleziastic ungar în raport cu drepturile Statului român. Studiu istoric-statistic și politic-bisericesc*, Arad, 1928.

¹¹⁹¹ Este vorba de *Sfânta Mărturisire și Sfânta Cuminecătură*, Arad, 1930.

¹¹⁹² Triteanu Lazăr (1872-1953). Studii la Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov, apoi a urmat cursurile Institutului Teologic din Sibiu, doctoratul la Universitatea din Budapesta. A funcționat în cadrul Consistoriului Arhiepiscopiei Sibiului, mai bine de două decenii, ocupând postul de referent-școlar, mai apoi pe cel de referent-bisericesc. La 15/28 ianuarie 1923 este tuns în monahism la mănăstirea Hodoș-Bodrog, mai târziu ajunge episcop de Roman (1923-1947), nevoit, în 1947, să se retragă. A murit la 6 septembrie 1953, fiind înmormântat în curtea Episcopiei Romanului.

câștigat din cetirea actelor – și asta ori-cât te-ar interesa, ăuțin că poate ajuta ! Credeam să aștept până vine referentul Zigre¹¹⁹³, pe care voiam să-l rog: să studieze chestiunea și apoi s-o discut cu el în amănunte și pe urmă să te informez despre cele ce credeam, că vor urma în ședință. Referentul a venit, a stat 3 zile și a plecat din nou fără să fi pus mâna pe dosarul, destul de voluminos¹¹⁹⁴.

Sper însă, că în curând se Va reîntoarce; atunci vom discuta chestiunea, vom fixa împreună termenul ședinței proxime și despre cele isprăvite. Te voi încunoștiința. Întru-cât va fi de lipsă -- îți voi scrie să te rezezi până aici.

Sibiu 14/XI 914

Cu dragoste prietenească
Triteanu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 101, f. 111]

2.

[Sibiu, 3/16 septembrie 1915]

Iubite Dle Coleg,

Ști de examen unde pătinesc în calitate de comisar cons. După ce chestiunea stim. Dtale soții nu s-a petrațat în merit, credeam să nu-ți mai scriu, mulțumindu-te deocamdată cu informațiile dare de pătintele Ciorogariu. Văzând însă infamia panfletului de la Arad, își trimit hotărârea în text autentic – fără însă a avea formula unui act oficios – cel mai elocvent răspuns la scrisoarea D. Tale. Pe oamenii de aici, contrariați de cele publicate în foaia de la Arad, i-am luminat eu despre adevărata stare a lucrurilor.

Ți-aș putea comunica lucruri interesante dspre activitatea șobolanilor în chestiunea Dvoastre. Au și ieșit la iveală în cursul dezbaterilor conzistoriale.

Cu altă ocazie mai multe.

Sibiu 16/IX 915

Triteanu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 101, f. 121-121v]

3.

[Sibiu 3 octombrie 1915]

Iubite Dle Coleg

¹¹⁹³ Este vorba de Nicolae Zigre (1843-1918).

¹¹⁹⁴ Este vorba de „procesul” Octaviei Ciuhandu în privința numirii în post ca profesor definitiv la Școala civilă de fete din Arad.

Rezoluția trimisă am cetit-o cu mult interes și am rămas foarte surprins. Am dat-o pe urmă fratelui dr. Borcia¹¹⁹⁵, care cunoaște bineșor afacerea Dvoastre, s-o cetească, iar astăzi întâlnindu-ne am vânturat puțin chestiunea. Păreră noastră e că situația s-a agravat. Prin aceasta se justifică procedura nedreaptă și volnică a consistoriului din Arad și le servește ca bază la eventualele nouă rezoluție ce ar fi să aducă în urma deciziunii Consistoriului mitropolitan. Sfatul nostru este: SeVă conformați deciziunii cons. Mitropolitan, care sper că acum Vi se V-a comunica. Față cu hotărârea ministerială – remediu de drept nu este decât în formă de „panasz” la judecătoria administrativă „kőzigazgatási bírószék” din B[uda]pesta ! Regret foarte mult că sunteți târâți în această luptă, care Vă costă mult timp, multe parale și f. multă energie.

Nu s-ar putea face vreo învoială u consistorul ? A, văzut în părțile Dvoastre împreunându-se cele mai heterogene elemente, apa și focul, de a să fie imposibilă o împăcare cinstită între Dvoastre împreună lucrători în via Domnului ?

Dunăvoința, înfrânarea și jertfirea din ambele părți, - și pacea e gata. Vei avea și Dta un om bun, cu influență și cu dragoste pentru reputația bisericii; acela să intervină și nu cred să fie refuzat. Timpurile sunt nespuse de grele și e păcat să ne mai hărțuim între-olaltă. Crede-mă: Nu sunt indiferent față de chestiunea Dvoastre, nici nu vreau să fac pe moralistul, - ci așa simt, pe cum ți-am scris. Altă cale – de astă-dată, nu aflu.

Vă sărută cu dragoste
Lucian Tritceanu

Sibiu 3 X 915

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 101, f. 125-125v.]

4.

[Sibiu, 23 iunie 1916]

Iubite Dle Coleg

Numai cu mare greutate am ajuns să pot arunca o privire în voluminosul dosar, care te preocupă. În comisia Consistoriului din Arad de sub Nr. 5 375/914 se zice: (am citit conceptul secr. Goldiș¹¹⁹⁶). Hotărârea consistorială li s-a comunicat în 10 Aug. N. 1914; apelata au anunțat-o în 12 Aug. N. 1914, dar faptice au subșternut-o numai în 16 Septembrie 1914, deci e întârziată; cu toate aceste o

¹¹⁹⁵ Este vorba de dr. Lucian Borcea.

¹¹⁹⁶ Este vorba de Vsile Goldiș, pe atunci secretar al Consistoriului eparhial arădean.

promovează pe lângă atârănarea că n-ați solvit taxa apelațională. Urmează apoi combaterea motivelor invocate din partea Dvoastre în apelată.

Chestiunea nu e rezolvată, ba nici studiată nu e. Sper că hotărârea din urmă a Consistoriului din Arad vi s-a comunicat; în contra acesteia pregătiți broșura-recurs!¹¹⁹⁷ Dumnezeu să Vă ajute ! Broșura s-ar putea tipări la „Foaia Poporului” sau eventual la Kroft. În privința aceasta – dacă mai e timp ar fi bine să te adresezi lui Dragomir sau lui Roșu (?).

Cu strămutarea la Sibiu va merge lucrul cam greu. Ar fi rușinos ca să ne întoarcem iar la Vasile Moga¹¹⁹⁸ dovedind lumea că o sută și mai bine de ani au trecut peste noi – fără a face un pas înainte. Vederemo !

Salutări cordiale
Triteanu

Sibiu 23 VI 916

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 101, f. 142-142v.]

CLXVI. Țiucra Patrachie¹¹⁹⁹

[Timișoara, 24 martie 1928]

Nr. 3291

TELEGRAMĂ

Dr. Gheorghe Ciuhandu protopop București senat

Preoțimea și credincioșii ortodocși români din protopopiatul Timișorii Vă felicită călduros pentru documentata expunere a punctului de vedere al Bisericii noastre în chestia regimului cultelor

Protopop Țiucra

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 134, f. 98]

¹¹⁹⁷ Este vorba de lucrarea: Octavia Ciuhandu, *O dreaptă cerere către Venerabilul Sinod diecezan din anul 1914*, Arad, 1914, 62 p. În realitate, lucrarea a fost redactată de Gh. Ciuhandu nu de soția sa.

¹¹⁹⁸ Este vorba de Vasile Moga, episcop român al Sibiului între anii 1811-1845.

¹¹⁹⁹ Țiucra Patrachie (1884-1962). S-a născut la Vașcău și a absolvit cursurile Institutului Teologic din Arad (1908), după care și-a continuat studiile la Cluj, unde a obținut titlul de doctor în drept. Protopop în Vinga, apoi la Timișoara. Merituoasa sa activitate preoțească a culminat prin strădaniile depuse la ridicarea bisericii din Vinga și a marelui catedrale din Timișoara.

CLXVII. Ureche C.¹²⁰⁰

1.

[Cernăuți, 28 mai 1904]

Stimate domnule frate !

În prima linie viu a-ți gratula sincer la prestarea rigurosului pe care l-ai prestat în tăcere pătruns de umilința creștină și îndată te-ai și întors în patrie așa ca și când a ajuns vestea printre zidurile seminarului d-ta mi se pare erai deja dus. La epistola d-tale, care la prima vedere mi-a părut paradoxă, că nu era foarte liber scris trebuia cu părere de rău să-ți dau un răspuns negativ. Tipicul împreună cu ritualul păr. Teleaga sa hectografată înainte de 3 ani în o ediție de tot defectuoasă, un fel de schiță, de care să se uzeze până va apare o ediție mai bună respectiv se va tipări. Din acele exemplare au luat alumnii de atunci și absolvind s-au dus cu ele. Mai există câteva (mi se pare 2 sau 3 exemplare) în seminar, care sunt însa de absolută trebuință la atâția oameni și mai ales pentru noi, care avem de 4 ori pe săptămână. Dar dacă aş pute căpăta așa un exemplar păr. Nicorescu nu se va putea ușura de el deloc, că la prima vedere pare ca o massa chaotica și apoi e și plin de greșeli, care s-au strecurat la prescriere. Păr. Spiritual l-a îndeplinit introducând și notițele subliniare prescriindu-l anul trecut mai mulți, a 2 oară dară nu cu negreală chimică, ci negreală neagră odatăpentru tipar. ar citind păr. Spir. în foaie notița, ca are să apară în Transilvania un tipic a așteptat până azi și asteaptă și acum să apară, ca să-l consulte și pe acesta. Tipicul și Ritualul păr. Spir. când va fi scris întreg complet va fi cam 400 pagini. Păr. Nicorescu nu va putea folosi acest manual care este hectografat, eară nouă ni este de lipsă absolută pentru fiecare zi.

Ce se atinge de dreptul bis. apoi acesta s-a hectografiat mai anul trecut în 50 exemplare, care toate sau vândut deja luând preoții de la țară multe. În seminar sunt puține exemplare, așa că după absolvirea noastră vor trebui să se apuce din nou de lucru, dacă voiesc să aibă de unde studia. Eu am ținut într-o seară o adunare a plenului ca să proiectez hectografarea Tipicului complet: n-am putut întreprinde nimic deoarece în 3 luni mă duc cu lucru ramane baltă. Așa stă chestia și așa ți-o comunic.

Cu salutări călduroase,
Urechie

¹²⁰⁰ Ureche C., preot în Frătăuții-Noi (lângă Rădăuți). A scris mai multe studii dintre care amintim: *Despre administrarea averilor Bisericii creștine (Retrospectivă istorică)*, în „B. O. R.”, Seria II, an 42, nr. 49 (522), septembrie 1924, pp. 541-544; nr. 10 (523) octombrie 1924, pp. 604-607; nr. 11 (524), noiembrie 1924, pp. 661-666; *Calvarul*, în „B. O. R.”, an XLIV (1926), nr. 4, aprilie, p. 212.

Cer[năuți], în 28/IV 904

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 51-52v]

2.

[Data poștei: Cernăuți, 8 iunie 1905]

Stimate frate !

Vin să-ți mulțumesc pentru atențiunea față de mine cu ocazia onomasticeii și a-ți gratula la succesul obținut la rigurosul 2, precum și la titlul de doctor !

Când mi-a spus cumnatul la Paști că erai prin Straja cu prof. Iorga deja ca doctor am zis în mine să-i fie de bine și îndată mi-am adus aminte de scriptele din Morală și m-am întrebat făcut-a oare rigurosul după scriptele lui B. sau a avut alte scripte ? De bună seamă că Morala încă nu era gata când te-ai fost anunțat deja la riguros. Dară acum ce-ți pasă ! Nu stai înaintea rigurosului; aceasta chestie e pentru d-ta moarta: De mortuis nil nisi bene...ba pardon ! Paralele d-tale îs la el; deci retrag cele scrise și zic: ori paralele ori cartea ! Dară să trec ad rem. Acum rigoroasele le ai: doctoratul îl ai: ce-ți mai lipsește ? Ai ajuns la punctul cardinal din viață omului ! Ai ajuns la punctul decisiv, unde ai să-ți alegi calea, ce vrei să o apuci în asta viață ! Dacă nu vei fi apucat-o deja, adică să treci în viața celor căsătoriți sau mai pe de departe zis, să prestezi acest examen atât de greu și totodată atât de ușor, e greu întrucat îți cauți până și afli consoarta vieții, care să corespundă cerințelor chemării și stării, era ușor încât la acest examen ai să răspunzi o singură întrebare adică de buna voie. Sau poate ți-ai propus așa rămâi celib, atunci nu te îndemn la căsătorie pentru că cel ce se însoară, caută să placă femeii, iară cel ce nu se însoară caută să placă lui Dumnezeu ! Și dacă voiești să te pui în serviciul bisericii atunci îți laud planul măreț, atunci vei trece în tagma celor, ce stau pe un grad mai înalt de moralitate și vei ocupa un loc mai de frunte în împărăția cerurilor ! dară numai cine poate înțelege aceasta să o înțeleagă ! Toți nu putem face, căci atunci o mulțime de fete ar rămâne nemăritate și ne-ar blăstâma așa, că cu greu vom putea intra în cer !

Știind deci, că a-i petrecut Paștile în Bucovina am crezut că vei fi mai lung timp prin țară cu Iorga, care aud că umblă rătăcind prin acele sate și însetat.

Am dorința flagrantă să-l văd, crezând că după cum mi l-au descris l-aș cunoaște fără să mi-l recomande cineva. Îndată a 3 zi de Paști am făcut o preumblare până la tunelul de la Valea-Putna, de unde m-am întors direct la Suceava spre a lua parte la concertul Academiei ortodoxe în Duminica Tomei.

Când m-am întors s-a suit la o gară un barbat înalt, cu barbă care convenia tocmai cu Iorga așa cum mi l-au descris cei ce l-au văzut. În cupe nu era nimeni altul ! Ce să fac ? Nu vorbește nimic ! El tot gândea. Semana să fie om cu minte !

La fiecare gară se ducea la fereastră și privea gara și împrejurimea deaproape ! Asta m-a făcut să cred și mai mult că el este ! pe ce să-l cunosc singur ? Zăresc pardesiul lui animat pe un cui în vagon și pe buzunar monogramul (I și N). Aici a ajuns credința mea de apogeu, dară înca nu era desăvârșită ! Mă duc la conductor și întreb ori de cunoaște pe dl cutare și spre marea mea înșelare mi-a spus că e un inspector de la tehnica....Deci sigur nu Iorga. Acum abia m-Am liniștit ! Și așa liniștit am ajuns la Suceava.

Venind ceva mai târziu la Cernăuți mi-a spus Borcea, că trebuie că vei fi în Arad sau am uitat adresa care finește cu Bihor m.

Aici mi-am făcut serviciul de probă și când l-am finit am auzit trista veste să mergem să înmormântăm pe colegul nostru G. Gușețu, care a reposat în Putna.

Aceste zise și le-am scris după reforma cea noua care a dus-o secolul XX, adică să înceapă a scrie pe pagina ultima. Vei vedea cât e de nepractică la citit.

Aș vrea să te văd ca doctor. Tot așa ești ori te-ai schimbat ? Nu te văzui de mult !

Te salut cordial și frățește

Urechie

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 119-120]

CLXVIII. Vancu Petru¹²⁰¹

[Măderat 6/19 iunie 1908]

Mult On. Domn

Dr. George Ciuhandu, ref. școlar

Arad

Comform recercării de dat 28 Apr. v. – cu ocaziunea examenelor finali am cercat și am constatat următoarele. În cerc. ppesc Radna abia 3 preoți sunt cari au fetețe de etate potrivită pentru înțernat și anume:

Romul Vățan, preot în Ghioroc (2 fetețe)

Iosif Ognean preot în Soborsin (1 feteță)

George Lupuț preot în Soroșag (1 feteță).

Cel dintaiu a ținut una la Arad în școala civil. orășenească, iar ceialalta acasă. A doilea a ținut-o la Sibiu în claustrul călugarițelor de acolo, iar al III din cauza lipsei de spese nu a dus-o nicăieri.

¹²⁰¹ Vancu Petru (1865-1925). S-a născut la Cuvin în 21 iunie 1865. Învățător în Măderat din Podgoria Aradului și este autorul mai multor manuale școlare și a *Monografiei comunei Măderat* (Arad, 1905).

Întru adevăr, e de regretat că familii inteligente române, – până ce au instituite de creștere în limba lor – să-și dea fetele la școli străine, fapt care ne deosebește în ochii lumii.

Pentru că atari capi de familie să fie mai conștienți sunt de părerea ca toți preoții și învățătorii cari au copii la scolele streine să fie provocați a-se presenta la cancelaria și legitimare, că pentru-ce incungiuură și disconzideră instituțiunile noastre cari sunt sustinute cu așa mare sacrificiu.

Măderat, la 19/6 Iunie 1908

Cu deosebită stimă
Petru Vancu
înv. rom. în Radna

[Timișoara - *Arhiva Familiei Ciuhandu*]

CLXIX. Vască Ioan¹²⁰²

[Concept]

[Arad, 17 ianuarie 1939]

P. C. S. Dr. Ioan Vasca,
vicar episcopescu,
Sighet,

P. C. Părinte Vicar,

După întâlnirea ocazională din București în Dec. a. tr. îmi iau voie să întregesc în scris, aceea ce aminteam verbal, în fuga vorbii.

Părintele consilier Tarangul îmi scrisese în Iulie 1937, la dorința I. P. Sf. Sale Părintelui mitropolit Visarion să-i comunic cât ar costa retipărirea în câteva mii de exemplare al lucrărilor mele: 1. Desbinarea religioasă a Românilor din Ardeal; 2. Schisma Românească sau unirea cu Roma și 3. Rutenii și sugrumarea lor politică de către maghiari prin unirea cu Roma.

Am răspuns în luna Septembrie acelaș an, după cum se vede din cel de-al doilea exemplar ce mi-a rămas și-l anexez aci. Am dat atunci un răspuns mai larg, în sensul: cum înțeleg eu orânduirea lucrărilor mele în vederea unei eventuale retipăriri utilizând materialul ce am adîugat și prelucrat d-atunci încoaci.

Concluzia, destul de vădită – dar pe care n-am expus-o categoric pentru ca să nu mă expun unui eventual refuz – era și este. Aș fi bucuros să-mi orânduiesc

¹²⁰² Dr. Vască Ioan (1892-1964). S-a născut la Pătrăuții de Sus din Bucovina. Studii teologice la Cernăuți unde și-a luat și doctoratul. Studii de specialitate la Universitatea din Oxford. Profesor de liceu; diacon la catedrala din Cernăuți (1919-1926); profesor suplinitor la Facultatea de Teologie din Chișinău (1926); profesor la Academia Teologică din Cluj (1927-1937) și rector (1930-1936); vicar al Episcopiei Maramureșului; consilier la Mitropolia Bucovinei; secretar general în Ministerul Cultelor (1945-1948); preot la biserica Icoana din București (din 1946).

pentru tipar, materialul „anticatolic” de care dispun, dacă Mitropolia din Cernăuți și Fondul religiosar (singurele cari nu m-au refuzat până acum) ar lua asupra sa tipărirea și mi-ar acorda un onorar, convenit după ostenele, ca și după serviciul ce-l poate aduce lucrarea mea în frământările cu papistașii de sânge românesc.

La scrisoarea mea, însă am primit răspunsul Nr. 13033/937, că Cernăuțiul așteaptă o broșură antiunionistă, scrisă popular; ori ca să-mi dau învoirea, că o altă persoană să facă acest lucru, pe baza studiilor mele.

Am răspuns, că prea sunt ocupat și n-aș putea lua acest angajament; dar mi-am dat învoirea sau utilizeze altcineva lucrările mele. Până astăzi, însă nu știu să se fi făcut ceva în cauză.

Frăției Tale, care ai trăit în Ardealul în care mă frământ cu scrisul meu nerăsplătit, nici măcar încurajat, și care mă cunoști personal, îți fac această comunicare absolut confidențială și anexas totodată broșura „Desbinarea religioasă” pentru ca să o cunoști și pentru că fusese vorba între noi, la București, că ați putea să procurați din ea o seamă de exemplare.

Nu mi-e rușine de sărăcia mea în cele materiale, spunând că ar fi pentru mine o binefacere lucrul acesta. Dar pe lângă aceasta, s-ar putea utiliza această broșură, de lămurire din isvoare exclusiv catolice, și în comunele din Maramureș și din Bucovina pe unde aveți de a face cu sleahta papistasizantă.

Dacă doriți s-aveți exemplare din broșura în chestie și dacă prin legăturile cu Cernăuții credeți că Mitropolia ar putea face ceva și pentru a mi se înlesni publicarea studiului meu, vă rog să fiu înștiințat, pe lângă remiterea cererii mele, anexată la prim loc, pe care doresc s-o păstrez.

Cu frățescă dragoste și prețuire

Gh. Ciuhandu

Arad: 17 Ian. 1939

Mai anexas și alte 9 broșuri din cele ce am.

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 126, f. 19-19v.]

CLXX. Vartolomeu Băcăuanul¹²⁰³

1.

[Concept]

[Arad, 5/18 iunie 1920]

¹²⁰³ Stănescu Vartolomeu Băcăuanul (1875-1954), studii la Facultatea de Teologie din București și la Sorbona (Dreptul și Sociologia). Profesor la Facultatea de Teologie din București (1914-1921); locțiitor de episcop al Râmnicului, cu titlul de Băcăuanul (1 aprilie 1920 – 17 martie 1921); episcop al Râmnicului (din 1921), desfășurând o frumoasă activitate misionară, culturală și filantropică. În anul 1938 s-a pensionar de boală, iar la 2 noiembrie 1954 a trecut la cele veșnice fiind înmormântat în cimitirul mănăstirii Bistrița (Vâlcea). A publicat mai multe lucrări din domeniul Teologiei.

P. Sf. Voastră !

Aș fi foarte vesel, dacă prin broșura alăturată, pe care aș fi dorit s-o scriu mai bine, V-aș putea face o plăcere. V-am promis și vi-o trimit cu devotament de adevărat fiu sufletesc.

Cu prilejul întâlnirii de la Sibiu, V-am amintit, P. Sf. și despre manuscrisul alăturat. „Uneltiri confesionale...”. N-aș vrea să Vă molestez, totuși Vă cer să binevoiți a trece măcar cât de fugitiv, peste acest ms. Dacă nu alta, veți găsi lucruri pe cari nu le știați despre stările noastre cu „catolicii români”.

Din păcate nu cred că s-ar putea publica la vremea potrivită. Eu n-aș căuta la nici un câștig material. În acest înțeles și sub această condiție P. Sf. V. ați putea lua dispozițiile ce le-ați afla de bine. La dumneata dacă nu ar fi oportună publicarea, ori lucrarea nu ar întâmpina complăcerea P. Sf. Voastre, Vă voi cere numai două lucruri: remiterea pe cale sigură a manuscrisului și să credeți, că n-am voit să abuzez de numele și peroasa P. Sf. V.

Al P. Sf. Voastre

devotat

Dr. Gh. Ciuhandu

Arad: 5/18 iunie 1920

P. Sf. Sale Părintelui

Arhiepiscopul Vartolomei Băcăuanul, Profesor universitar

București

Șoseaua Kiseleff

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 87-88v]

2.

[Râmnicu-Vâlcea, 26 iunie 1920]

Scumpe Prietene,

Adeveresc primirea manuscrisului, de care mi-ați vorbit și mulțumindu-vă din inimă, pentru încredere și atențiune, vă fâgăduiesc să mă ocup de el, cu tot dinandinsul de cum voi fi mai liber de sarcinile de azi. Deocamdată sunt ținut să plec marți sau miercuri la Ismail în ancheta la seminarul de acolo; și dacă On. Guvern va fi aprobat spesele necesare, va trebui să plec apoi cu fratele Lupaș și un al treilea la Geneva pentru 12 august.

Cum vedeți voi fi silit să mă ocup abia pe toamna de tot, de interesantul manuscris, care îmi este în pază. Sunt sigur, că e o lucrare solidă și eu o cred veniți

la timp, pentru a se lua act, că ortodoxismul român știe să fie în streajă pentru drepturile și întietatea lui în poporul român.

Fiți sigur deci, că pun mare preț pe opera aceasta, și de va fi cu cale, și de vom putea într-un fel sau în altul, ea va trebui să iasă la iveală, pentru adevărul cestiunii și datoria noastră.

Mulțămesc cu căldură și cu recunoștință și pentru cele două broșurele dintre care, pe una am primit-o și cetit-o de la fratele Dr. Bălan, la Sf. Sinod episcopesc.

M-am apreciat-o mult, pentru reliefurile maestru și clar, cu care puneți reformele vitale și urgente de care are nevoie, mai ales pentru azi, Statutul mântuirii, făurit de Șaguna.

Îmbrățișez cu căldura toate reformele ce propuneți, pentru că fără organe de cultură și de făptuire organizațiunile bisericesti, oricât ar fi de perfecte, nu pot să fie, mai ales pentru vremuri libere și normale, decât giulgiul de mătase și aur al unui cadavru sufletesc.

Vă sărut și Vă binecuvintez, rugându-vă Onorata familie să primească din parte-mi toate urările de sănătate și fericire.

R. Vâlcea 26 – VI 1920

+ Vartolomeu Băcăuanul

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 87-88v]

3.

[Râmnicu-Vâlcea, 22 Martie 1922]

Frate Ciuhandu,

Am lăsat vorbă la București Păr. Scriban să isprăvească odată la un fel cu manuscrisul frăției Voastre, că ne stă rău nouă să Vă facem mâhniri în schimbul dragostei și a muncii frăției Voastre.

A rămas vorba să Vă scrie. Nu știu de va scris. Săptămâna viitoare mă reîntorc la București și voi căuta să aranjez și cu chestiunea trimiterii revistei pentru P. C. Voastră.

Cu cea mai frățescă dragoste

+ Vartolomeiu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 72]

Scumpe Prietene,

Mă iartă că nu ți-am putut răspunde până acum. Eparhia mea, mare cât o țară și dezorganizată cum nu mi-am putut închipui, îmi absoarbe activitatea și gândul aproape în întregime.

Încă o dată deci te rog să mă ierți de întârzierea a răspunsului.

Îți mulțumesc din suflete pentru broșura trimesă și te felicit că nu încetezi a revăra lumina peste timpul cel pătruns de atâta întuneric al clerului nostru ortodox. Continuă cu bărbăția pe care ți-o cunosc și prin cari ai devenit un stâlp de preț al ortodoxiei noastre românești.

Dacă ai broșuri mai multe te rog trimite-mi și mie la Râmnic să le distribuie la clerici în schimbul prețului lor de cost, pe care ți-l voiu înainta după distribuirea brosurilor. Trimite-mi din toate numerele ce ai imprimat până acuma căci îmi plac foarte mult.

Manuscrusul pe care îl ai la mine nădăjduiesc să-l public în revista „Biserica ortodoxă română” care a început să apară sub direcția mea că de legatul Sf. Sinod.

Mă voiu consulta însă în această privință și cu redactorii mai de seamă și Te rog și pe Prea Cucernicia Sa să-mi dai un răspuns în privința aceasta, de voiești sau să nu adaugi la hotărârea aceasta.

Dacă colegii mei vor găsi însă că broșura ar fi prea polemică Vă voiu trimite imediat manuscrisul dacă nu voiu putea să găsesc vreo modalitate bănească pentru imprimarea lui.

În tot cazul, te rog fii bun și ne scrie articole la revista aceasta a Sf. Sinod, care se plătec după natura lor, între o mie și șase sute de lei coala de tipar formatul revistei

Te sărut și binecuvintez

+Vartolomeiu al
Râmnicului Noului
Severin

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 70-71]

CLXXI. Vecerdea Nicolae¹²⁰⁴

[Carte de vizită]

[București 6 noiembrie 1928]

Dr. Nicolae Vecerdea

¹²⁰⁴ Vecerdea Nicolae (1862-1938), avocat și fost director al filialei din Brașov a Băncii „Albina” și consilier la Înalta Curte de Casație și Justiție din București.

Consilier la Înalta Curte de Casație și Justiție

București

Str. Stavropoleos 5

Domnule

Protopop și Senator !

Primește sincerile mele mulțumiri pentru voluminosul „Studii istorice...*Patronatul Ecclesiastic ungar...*” și discursul „Suveranitatea și Solidaritatea Națională”.

Le voi citi cu interes și eventual voi face și uz de ele.

București 6 XI 928

Cu salutări cordiale

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 125, f. 175]

CLXXII. Visarion Puiu¹²⁰⁵

[Cernăuți, 25 februarie 1936]

Mitropolitul Bucovinei

Părinte Ciuhandu,

Primește călduroase felicitări și mulțămiri pentru lucrarea în adevăr academică ce ai dat la lumină, sub titlul: „Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț”, pe care o voi citi și o voi recomanda facultății noastre și clerului.

Îți doresc, dela Dzeu viață și sănătate, iar dela oameni sprijinul material trebuitor, ca să ne mai dai pentru biserică și școală și alte lucrări însemnate.

Cu cele mai alese doriri de bine.

+

Visarion

Cernăuți, 25 II 1936

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 33, f. 20]

¹²⁰⁵ Visarion Puiu (1879-1964), fost episcop al Argeșului (1921-1933), ales mitropolit al Bucovinei la 17 octombrie 1935 în scaunul rămas vacant în urma morții mitropolitului Nectarie Cotlariuc (+ 4 iulie 1935). A fost instalat cu mare fast la 10 noiembrie 1935. La 11 mai 1940 demisionează, iar la 27 ianuarie 1950, Sfântul Sinod al B. O. R. îl depune din treaptă.

CLXXIII Voiutshi Emilian¹²⁰⁶

1.

[Cernăuți, 1907]

Dragă Doctore,

Mult mi-a părut rău, când am înțeles de la colega Tarnavschi, că dispozițiunile mele de odinioară, privitoare la expedierea numărului iubiliar din Candela și a lucrării Dtale în 20 exemplare la adresa Dtale nu s-au împlinit întocmai. Era spre sfârșitul anului și eu, ca de obicei, eram foarte învăluit în lucrul, încât nu puteam controla toate. Astăzi deci nu se poate constata cine-i de vină. Tipograful care era însărcinat cu expedierea pachetelor, afirmă că s-a achitat de datoria sa și zice în fine că acum nu-și mai poate aduce aminte. Îmi voi face obiecțiunea ca prin numărarea exemplarelor s-ar putea da cel vinovat. Am încercat și aceasta și tot n-am reușit.

Acum însă văd că ești satisfăcut. Dacă să-ți mai trebuiască vreun exemplar, fie din Candela sau din edițiunea separată, adresează-te numai la administrațiune.

În fine alăturtez aici și un exemplar din broșura mea și salutându-te în modul cel mai cordial, al rămas al Dtale prieten

Prof. Voiutshi

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 133-134]

2.

[Carte de vizită]

[Cernăuți, 1907]

Prof. Dr. Emilian Voiutshi
cu soția

au onoarea a Ve invita pre Dvoastră pe Marți în 12 l. c. 6 oara seara la un ceai

¹²⁰⁶ Emilian Voiutshi (1850-1920). Năcut la Cernăuți în 31 martie 1850, a absolvit studiile teologice în 1874 după care a plecat, ca bursier, la Universitățile din Viena, Innsbruck și Strassburg, dedicându-se studiului biblic și exegezei Vechiului Testament precum și studiul limbilor orientale. Este primul în Biserica Ortodoxă care, pe baza *Regulamentului de riguroase* (pentru Facultatea nou înființată de la Cernăuți), la 24 februarie 1881 obține titlul de doctor în Teologie. În același an este numit profesor de Morală, iar după moartea lui Isidor Onciul, suplinește și catedra pentru studiul biblic și exegeza Vechiului Testament. A publicat multe studii din domeniul Teologiei Biblice și Morală.

Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 166]

CLXXIV. Vujić Vikentije¹²⁰⁷

[Carte de vizită]

[Carloviț, 16/29 august 1918]

Preaonorabile Domnule Dr.

Vă rog să luați ca o mică amintire din Carloveț aceste două cărți (Sematismul de 1905 și Vukicvevics: Autonomia).

Scuzați că n-am putut găsi un exemplar Sematismul mai frumos: era unicul acesta în tipografia de aici.

Cu salutare în toți amicii ai mei de acolo mai ales la Dl. Dr. Botiș

Vă salută cu stimă

ARHIMANDRIT DR. VIKENTIJE VUJIĆ
REKTOR BOGOSLOVIJE
SRIJEMSKI KARLOVCI

16/29 VIII 1918

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 74, f. 50]

CLXXV. Zigre Nicolae¹²⁰⁸

Oradea, 26 aprilie 1940

Prea Stimate Domnule Senator,

Vă mulțumesc pentru atențiunea acordată mie prin trimiterea lucrării Dvoastre „*Românii din Câmpia Aradului acum două veacuri*”. Nu am avut încă timp a o citi, găsindu-o aici în Oradea, unde numai de sărbători am venit, având așezarea mea principală în București. Nu voi întârzia însă cu citirea ei.

Cu deosebită stimă

Dr. N. Zigre

Domniei Sale

¹²⁰⁷ Vujić Vikentije, rector al Facultății de Teologie din Carloviț, mai apoi episcop al Belgradului. Este absolvent al Facultății de Teologie din Cernăuți, un bun cunoscător al istoriei, limbii și literaturii române.

¹²⁰⁸ Dr. Zigre Nicolae (1843-1918), om politic din Bihor. Studii liceale la Bciuș și Oradea, unde a absolvit și Dreptul. Avocat în Oradea, secretar consistorial la Sibiu între 1907-1918, fost secretar consistorial la Oradea (1870-1907), fost prefect al orașului (1919), deputat liberal (1922-1926), subsecretar de stat (1922), senator și vicepreședinte al Senatului (1926-1927), ministru al Cultelor și Artelor (1939), membru al Sinoadelor B. O. R. din Arad și Oradea.

Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu

Domnului dr. Gheorghe Ciuhandu Senator
Iconom Stavrofor

Arad

[B. A. O. R. Arad, *fond citat*, dosar 81, f. 19]

Bibliografie

I. IZVOARE

A. Fonduri arhivistice

A. A. O. R. Arad:

- *Grupa II, dosar 5/1918;*
- *Grupa III dosar 426/1923; dosar 385/1930;*
- *Grupa IV, dosar 51/1909; dosar 4/1929; dosar. 110/1917; dosar 50/1917;*
grupa IV, dosar 77/1932

A. B. M. Sibiu:

- *Fond Nicolae Bălan, nr. 3058.*
- *Fond Ioan Lupaș*

Arhiva familiei ing. Bujor Buda - Arad

- *Correspondență Gheorghe Ciuhandu - Cornelia Bodea*

Arhiva familiei dr. Gheorghe Ciuhandu - Timișoara:

- Gh. Ciuhandu, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele, Caiet: V, Disciplinarele mele: 1896 și 1897-9. (mss)*
- Idem, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Eu la școale în sat, Beiuș și Arad. (mss)*
- Idem, *Din viața mea: Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Cum am început a lucra la Consistor ? (mss)*
- Idem, *Din viața mea. Făcute și pățite spuse ca să învețe și alții din ele. Bursă, catedră, acces în Consistor și primii ani în administrația eparhială. (mss)*

A. N. D. J. Arad:

- *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Acte școlare, grupa IV, dosar 45/1908;*
- *Fond Prefectura Municipiului Arad, dosar 821/1945.*
- *Fond Roman Ciorogariu, dosar 3/1892. Astăzi acest fond se păstrează sub formă de microfilm.*

- *Fond Roman Ciorogariu*, microfilm, rola 2, cadre cadre 452-453; 454-455; 469-472

- *Colecția de documente*, dosar 86.

B. E. O. R. Arad:

- *Fondul de documente dr. Gheorghe Ciuhandu*,

- Gheorghe Ciuhandu, *Notițe autobiografice*, dosar 132. (mss).

- Idem, *O mărturisire. În chestia catolicismului*, dosar 125 (mss).

- Idem, *Tradiția împărătească în ritul Bisericii Ortodoxe Române*, dosar 57 (mss).

- Idem, *Însemnări mărunte. 1915-1916*, dosar 72 (mss).

- dosar 9; dosar 18; dosar 20; dosar 33; dosar 35; dosar 36; dosar 39; dosar 56; dosar 57; dosar 61; dosar 68; dosar 70; dosar 71; dosar 72; dosar 73; dosar 74; dosar 77; dosar 81; dosar 90; dosar 98; dosar 109; dosar 123; dosar 124; dosar 125; dosar 126; dosar 130; dosar 131; dosar 132; dosar 134; dosar 141.

B. Surse editate

*** *Actele și debaterile Adunării eparhiale din Eparhia ortodoxă română a Aradului, sesiunea ordinară din anul 1931*, Arad, 1931.

*** *Actele și debaterile Adunării eparhiale din Eparhia ortodoxă română a Aradului, sesiunea ordinară din anul 1936*, Arad, 1936.

*** *Actele și debaterile Adunării eparhiale din Eparhia ortodoxă română a Aradului, sesiunea ordinară din anul 1937*, Arad, 1937.

*** *Analele Asociației "Andrei Șaguna" a clerului mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș. Actele primului Congres al preoțimei din Mitropolia românilor ortodocși...Ținut în Sibiu în zilele de 6/19 – 8/21 martie 1919*, Sibiu, 1919.

*** *Analele Asociației "Andrei Șaguna" a clerului Mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș. Actele Congresului al cincilea, misionar, al Asociației clerului "Andrei Șaguna", ținut în Oradea Mare în zilele de 13 și 14 noiembrie 1924*, Sibiu, 1925

*** *Analele Asociației "Andrei Șaguna" a clerului Mitropoliei ortodoxe române din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, XI, Actele Congresului al XI-lea misionar al Asociației "Andrei Șaguna" ținut în Alba Iulia în zilele de 24 și 25 noemvrie 1931*, Sibiu, 1932.

*** *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948. Colecție de documente* (Prefață de P. S. S. Episcop dr. Timotei Seviciu, Studii introductive, Vasile Popengă și pr. Vasile Pop, Note și comentarii Vasile Popeangă), Arad, 2006.

*** *Instrucțiune epntru executarea articolului de lege XXVII din 1907, despre referințele de drept și salariile învățătorilor dela școalele populare comunale și confesionale*, Sibiu, 1907.

Mangra, Vasile. *Correspondență*, vol I, (Ediție, Studiu introductiv și note de: Marius Eppel), Cluj-Napoca, 2007.

*** *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784-1918). Documente referitoare la Episcopia ortodoxă a Aradului* (Prefață P. S. Episcop dr. Timotei Sevciciu, Studiu introductiv, note și comentarii de prof. dr. Vasile Popeangă), Arad, 1986.

Popeangă, Vasile. Mureșianu, Ion B. *Aradul cultural în lupta pentru înfărtuirea Marii Uniri (1907-1918)* (Prefață de P. S. dr. Timotei Sevciciu), Arad, 1991.

*** *Protocolul Congresului Național-Bisericesc al Mitropoliei românilor ortodocși din Ardeal, Bănat, Crișana și Maramurăș, întrunit în Sibiu la 1/14 octombrie 1921*, Sibiu, 1923.

*** *Protocolul Congresului național-bisericesc ordinar al Mitropoliei românilor ortodocși din Ardeal, Bănat, Crișana și Maramurăș întrunit în Sibiu, la 14 octombrie 1924*, Sibiu, 1925.

*** *Protocolul Congresului național-bisericesc ordinar al Mitropoliei românilor ortodocși din Ardeal, Bănat, Crișana și Maramurăș întrunit în Sibiu, la 26 octombrie 1927*, Sibiu, 1927.

*** *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română greco-orientală a Aradului ținute în sesiunea ordinară din anul 1904*, Arad, 1904.

*** *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română gr.-orientală a Aradului ținute în sesiunea ordinară din anul 1906*, Arad, 1906.

*** *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română gr.-orientală a Aradului ținute în sesiunea ordinară din anul 1908*, Arad, 1908.

*** *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română gr.-orientală a Aradului ținute în sesiunea ordinară din anul 1909*, Arad, 1909.

*** *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română gr.-ort. a Aradului ținute în sesiunea ordinară din anul 1913*, Arad, 1913.

*** *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română gr.-ort. a Aradului ținute în sesiunea ordinară din anul 1916*, Arad, 1916.

*** *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română gr.-ort. a Aradului ținute în sesiunea ordinară din anul 1917*, Arad, 1917.

Suciu, I. D. Constantinescu, Radu. *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. II, Timișoara, 1980.

II. SINTEZE. STUDII. ARTICOLE

*** *Academia Română, Anale*, Tomul LVI, Ședințele din 1935-1936, București, 1937.

Bălan, Nicolae. *Cum am întemeiat „Revista Teologică”*, în „R. T.”, anul XXV, nr. 1-2, 1935.

Bocșan, Nicolae. *Gheorghe Ciuhandu (1875-1947), istoric al Bisericii Ortodoxe Române*, în vol. "Logos I. P. S. Arhiepiscop Bartolomeu al Clujului la împlinirea vârstei de 80 de ani", Cluj-Napoca, 2001.

Boțiș, Teodor. *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, 1922.

Bozgan, Ovidiu. *Ion I. Nistor. Preliminarii monografice (II)*, în "Revista istorică", Serie nouă, Tom V, nr. 3-4, 1994.

Brușanovschi, Paul. *Viziunea protopopului arădean Gheorghe Ciuhandu privitoare la unificarea bisericească (1919-1923)*, în vol. „Ale Tale dintru ale Tale”. Liturghie. Pastorație. Mărturisire: prinos de cinstire adus I. P. S. Laurențiu Streza la împlinirea vârstei de 60 de ani”, Sibiu, 2007.

Bulat, Toma G. *O încercare de a se tipări la București manuscrisele lui Samuil Micu-Clain și Gheorghe Șincai aflate la Arad și Oradea Mare (1863-1865)*, în "M. B.", anul XXII, 1972, nr. 1-3.

*** *Caietele Herminei* (Scoale la lumină și adnotate de Rodica Țabic și Adrian Popescu), București, 2010.

Ciuhandu, Gheorghe. *Pentru venerabilul Consistor arădan*, în "Trib. Pop.", anul I, nr. 97, 17/29 mai 1897

Idem. *Rugăciunea românului* în "Tribuna", anul VIII, nr. 208 din 3/16 noiembrie 1904

Idem. *Instrucțiune și dispozițiuni pentru îmbunătățirea învățământului și a stării școlii populare confesionale de sub jurisdicțiunea Consistoriului român ortodox din Arad*, Arad, 1907.

Idem. *Rane dureroase*, în "Tribuna", anul XII Arad, 1908, nr. 168, 196, 170, 172.

Idem. *O datorie uitată: Istoria Diecezei Aradului*, în "Bis. și Șc.", anul XI, nr. 1, 1/14 ianuarie 1917.

Idem. *Cuvânt de instalare*, în "Bis. și Șc.", anul XLI, nr. 51, 17/30 decembrie 1917

Idem. *Reorganizarea Mitropoliei Transilvane*, Arad, 1920.

Idem. *Schisma românească sau unirea cu Roma*, Sibiu, 1921.

Idem. *Papism și ortodoxism în Ardeal sau porfiră și cunună de spini. Studiu statistico-bisericesc*, Arad, 1922.

Idem. *Reorganizarea Centrelor noastre ierarhice și unificarea bisericească*, București, 1923.

Idem. *Episcopiile latine din Ardeal*, în "L. R.", anul III, Oradea, nr. 50 din 10/23 decembrie 1923.

Idem. *Urgia unionistă din județul Aradului și reacțiunea ortodoxă din anii 1834-5 (Pagini din istoria diecezei Aradului)*, Arad, 1924.

Idem. *Discurs rostit de dr. Gheorghe Ciuhandu, la deschiderea Congresului preoțesc*, în vol. "Analele Asociației "Andrei Șaguna" a clerului Mitropoliei

ortodoxe române din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș...ținut în Arad în zilele de 10/25 – 11/24 octombrie 1923”, Sibiu, 1924.

Idem, *Înapoi la apostolie sau Portițele canonice ale Statutului organic*, în “R. T.”, anul XIV, 1924, nr. 4; nr. 5; nr. 6-7; nr. 8-9; nr. 10-11.

Idem, *Conferința eparhială de la Arad din 1906. Studiu administrativ-bisericesc*, Arad, 1925.

Idem. *Suveranitate și solidaritate națională*, București, 1928.

Idem. *Suveranitatea și solidaritatea națională. Discurs la Senat la Legea cultelor (20 martie 1928)*, București, 1929.

Idem. *Câteva momente din trecutul Episcopiei Aradului*, Arad, 1929.

Idem. *Pagina catehetică*, în “Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 8, 17 februarie 1929.

Idem. *În pragul unui jubileu al episcopiei Aradului*, în „Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 13, 24 martie 1929.

Idem. *Cu gândul la Alba Iulia lui 1918*, în “B. O. R.”, Seria III, anul XLVII, nr. 3 (576) martie 1929.

Idem. *Brașovul. Cetate Ortodoxiei Românești. Discurs la deschiderea Congresului preoțesc ardelean ținut la Brașov la 11-12 noiembrie 1930*, Arad, 1930.

Idem. *Călugării Visarion și Sofronie și Mucenicii Ortodoxiei din Ardeal. Cuvinte de pomenire*, Sibiu, 1932.

Idem. *Învățămintul religios predat de preoți. O experiență din Ardeal*, în “B. O. R.”, Seria III, anul L, nr. 7 (616), 1932.

Idem. *Alba Iulia și Biserica Aradului. 1918*, în “Hotarul”, anul I, noiembrie 1933, nr. 7.

Idem. *Țara Românească pe Câmpia Tisei. Date de la începutul veacului XVIII*, în “Hotarul”, Arad, anul I, ianuarie - februarie 1934, nr. 9-10.

Idem, *Comercianții “greci” în părțile ungurene și în special în ținutul Aradului*, în vol. “Fraților Alexandru și Ion I. Lăpedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani”, București, 1936.

Idem. *Arhivele arădene*, în “Hotarul”, an. V, nr. 1-2, Arad, ianuarie-februarie 1938.

Idem. *Arhivele arădene. Din prilejul Congresului cultural*, în “Bis. și Șc.”, anul LXII, nr. 5, 30 ianuarie 1938.

Idem. *Școale și lucruri de la Beiuș*, Oradea, 1939.

Idem. *Cuvânt de deschidere la Congresul preoțesc de la Turda*, în vol. “Actele congreselor Asociației clerului “Andrei Șaguna” ținute în anii 1933-1938 la Cluj, Sibiu, Caransebeș, Turda...”, Sibiu, 1940.

Idem. *Cuvântul de deschidere la ședința Congresului al XVI-lea al Asociației “Andrei Șaguna”...ținut în 2 noiembrie 1937 la Târgu-Mureș*, în “Actele Congreselor Asociației “Andrei Șaguna” ținute în anii 1933-1938 la Cluj, Sibiu, Caransebeș, Turda, Târgu-Mureș și Timișoara”, Sibiu, 1940.

- Idem. *O scurtă lămurire*, în „L. R.”, XXI, nr. 22, 15 noiembrie 1941; nr. 23, 1 decembrie 1941.
- Idem. *Un vechi Molitvelnic manuscris din Bihor, în legătură cu alte Molitvelnice*, în “B. O. R.”, anul LIX (1941), nr. 9-10.
- Idem. *Gânduri de reorganizare profesională unitară din Patriarhia Română*, Arad, 1942.
- Idem. *Memorii (1907-1925). Din viața mea. Făcute și pățite, spuse ca să învețe și alții* (Ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Constantin Jinga, Postfață de conf. Dr. Gheorghe Ciuhandu), Timișoara, 1999.
- Colta Elena, Rodica, *Coriolan Petranu – corespondența. Scrisori din țară*, VII, „Studii și comunicări, 4-5, Arad, 1999.
- [Covaciu Nestor]. *Lucrările Părintelui Dr. Gheorghe Ciuhandu*, f. a.
- Deheleanu. Petre, *A plecat un om*, în “Bis. și Șc.”, anul LXIII, nr. 38, 17 septembrie 1939.
- Demian, Tudor. *O alegere care ne onorează*, în “Bis. și Șc.”, anul LXX, nr. 30, 21 iulie 1946.
- Idem. *Iconom Stavrofor Dr. Gheorghe Ciuhandu. 1875-1947*, în “Bis. și Șc.”, anul LXXI, nr. 20 din 11 mai 1947.
- Dudaș, Florian. *Manuscrisele românești din bisericile Bihorului*, vol. I, Oradea, 1985, vol. II Oradea, 1986.
- Idem. *Însemnări pe bătrâne cărți de cult*, București, 1992.
- Emandi, Lucian. *O importnată colecție de manuscrise arădene*, în “Comunicări și referate”, Arad, 1973.
- *** *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978
- Euțian, Ioan. *Iconom Stavrofor Dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “L. R.”, anul XXVII, nr. 10, 15 mai 1947.
- Farcaș, Traian I. *Istoria Gimnaziului gr. cat. de Beiuș (1828-1895)*, Beiuș, 1896
- Fecioru, Dumitru. *Catalogul manuscriselor din Biblioteca Patriarhiei Române*, în “S. T.”, anul XVI, 1964, nr. 3-4; nr. 5-6; nr. 7-8; nr. 9-10; anul XVII, 1965, nr. 1-2.
- Felea, Ilarion V. *Din bio-bibliografia părintelui Gheorghe Ciuhandu*, în “Bis. și Șc.”, anul LXIII, nr. 38, 17 septembrie 1939.
- Idem. *Sărbătorirea P. C. S. Părintelui dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “Bis. și Șc.”, anul LXVII, nr. 46, 14 noiembrie 1943.
- Găvănescu, Eduard I. *Inaugurarea ciclului de conferințe despre trecutul Aradului. Conferința dlui dr. Gh. Ciuhandu despre „Aradul românesc din veacul XVIII”*, în „Aradul”, anul I, nr. 49, 5 octombrie 1931.
- Idem. *Ioan Popovici-Desseanu. Vieța și activitatea sa*, Arad, 1932.
- Idem. *Două distincții*, în “Hotarul”, anul III, 1936, iunie, nr. 6.
- Idem. *Un neobosit cercetător istoric: părintele Gheorghe Ciuhandu*, în “Bis. și Șc.”, anul LXIII, nr. 38 din 17 septembrie 1939.

- Idem. *Înmormântarea Părintelui Dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “Bis. și Șc.”, anul LXXI, nr. 20, 11 mai 1947.
- Idem. *Părintele Dr. Gheorghe Ciuhandu. Viața și opera sa*, în “M. A.”, anul XII, 1967, nr. 8-9.
- Idem. *Protopopul dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)*, în “M. B.”, anul XV, 1975, nr. 4-6, pp. 226-231.
- Idem. *Preotul Dr. Gheorghe Ciuhandu. La centenarul nașterii sale (1875-1947)*, în “M. A.”, anul XX, 1975, nr. 9-10, pp. 675-680.
- Iorga, Nicolae. *O luptă literară* (Ediție îngrijită de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, studiu introductiv, note și comentarii de Valeriu Râpeanu), vol. II, București, 1979.
- Lițiu, Gheorghe. *O lacrimă pentru părintele Dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “Bis. și Șc.”, anul LXXI, nr. 20, 11 mai 1947.
- Idem. *Rugăciunea de la Alba Iulia*, în “M. B.”, anul XVIII, 1968, nr. 10-12.
- Idem. *La 30 de ani de la moartea Protopopului Stavrofor Dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “M. A.”, anul XXII, 1977, nr. 10-12.
- Lupaș, Ioan. *Cronicari și istorici români din Transilvania*, Ediția a II-a, 1941.
- Lupșa, Ștefan. *Iconom Stavrofor Dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “T. R.”, anul XCV, nr. 17-18, 11 mai 1947.
- Marcu, Grigorie T. *Sărbătorirea Părintelui Dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “R. T.”, anul XXXIV, nr. 1, 1944.
- Idem. *Părintele Ciuhandu*, în “R. T.”, anul XXXVII, nr. 5-6, 1947.
- Márki, Sándor. *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, Arad, 1895.
- *** *Minerva. Enciclopedie Română*, Cluj, 1929.
- Medeleanu, Horia. *Artiști plastici arădeni*, Arad, 1973.
- Nistor, Ion. *Istoria Bucovinei* (Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neage), București, 1991.
- Opriș, Ion. *Cartea veche românească, tezaur material și de date istorice*, în “Sargeția”, XX, 1986-1987.
- Papp, Petru E. *Din trecutul Beiușului*, Beiuș, 1928.
- Pascu, Petru. *Ni se duc stegarii credinței*, în “Bis. și Șc.”, anul LXXI, nr. 20, 11 mai 1947.
- Pavel, Constantin. *Școalele de la Beiuș. 1828-1928*, Beiuș, 1928.
- Păcurariu, Mircea. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, 1981.
- Idem. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, Ediția a 3-a, Iași, 2008.
- Idem. *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, 1986.
- Idem. *Istoriografia Bisericii românești din Transilvania*, în vol. “Contribuții transilvănene la Teologia ortodoxă”, Sibiu, 1988.

Idem. *Dicționarul teologilor români*, București, 1996, pp. 100-101; Ediția a doua, revăzută și întregită, București, 2002

Păunel, Eugen I. *Biblioteca Universității din Cernăuți*, în “Boabe de grâu”, an. IV (1933), nr. 4.

Pârvan, Vasile. *Scrieri* (Text stabilit, studiu introductiv și note de Alexandru Zub), București, 1981.

Plămădeală, Antonie. *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918) după documente și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea*, Sibiu, 1986.

Idem. *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939. Elie Miron Cristea, documente, însemnări și corespondență*, Sibiu, 1987

Popeangă, Vasile. *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976.

Idem. *Senatul școlar al Consistoriului român ortodox din Arad în lupta pentru progresul școlii naționale (1870-1918)*, în “M. B.”, anul XXXII, 1983, nr. 9-10.

Prodan, David. *Arhivele noastre istorice de la Budapesta*, în „Gând românesc”, anul II, Cluj, nr. 1-2, ianuarie-februarie, 1934.

[Redacția]. *Preotul Petru Ciuhandu*, în “Bis. și Șc.”, anul XL, nr. 20, 15/28 mai 1916.

[Redacția]. *Sărbătoarea cărții la Arad*, în “Universul”, București, din 26 mai 1933.

Senin [Gh. Ciuhandu]. *Sfințirea bisericii din Roșia (Bihor)*, în “Bis. și Șc.”, anul XLII, nr. 41, 7/20 octombrie 1918.

Simedrea, Tit. *Patriarhia românească. Acte și documente*, București, 1926.

Șipoș, Sorin. *Silviu Dragomir – istoric* (Ediția a II-a adăugată. Prefață de Ioan-Aurel Pop), Oradea-Crișinău, 2009.

Ștrempel, Gabriel. *Catalogul manuscriselor românești*, vol. IV, București, 1992.

Theodorescu, Barbu *Nicolae Iorga*, București, 1968.

Timbus, Mircea. *Protopopul dr. Gheorghe Ciuhandu, inițiatorul organizării arhivelor arădene*, în „Aradul cultural”, anul III, nr. 2, 1996.

Tripon, Aurel. *Speranțe îndreptățite*, în “Bis. și Șc.”, anul LXIII, nr. 38, 17 septembrie 1939, pp. 315-316.

Turicu, Caius. *Merinde pentru cale*, în “Bis. și Șc.”, anul LXIII, nr. 38, 17 septembrie 1939, p. 313.

Vesa, Pavel. *Din corespondența preotului dr. Ștefan Lușa cu preotul dr. Gheorghe Ciuhandu*, în “Arca”, Arad, anul II, nr. 12 (23), 1991.

Idem. *Biblioteca preotului Gheorghe Ciuhandu în lumina corespondenței*, în “Relief”, Arad, nr. 24-26, iulie-septembrie 1994.

Idem. *Sesiunea comemorativă la 120 de ani de la nașterea preotului dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)*, în „Bis. și Șc.”, anul IV (76), Serie nouă, nr. 8-9, noiembrie 1995.

Idem. *Dialog epistolar (I) Roman Ciorogariu - Gheorghe Ciuhandu*, în “Cele Trei Crișuri”, Oradea, Serie nouă, anul VII, nr. 11-12 (80-81), noiembrie-decembrie 1996.

Idem. *Dialog epistolar (II) Roman Ciorogariu - Gheorghe Ciuhandu*, în “Cele Trei Crișuri”, Serie nouă, anul VIII, nr. 1-3 (82-83-84), ianuarie martie 1997.

Idem. *Din corespondența lui Roman Ciorogariu cu Gheorghe Ciuhandu*, în “Teologia”, Arad, anul I, nr. 2, 1997.

Idem. *Biserici de lemn de odinioară din județul Arad*, Arad, 1997.

Idem. *Din corespondența preotului dr. Gheorghe Ciuhandu cu Academia Română*, în “Ziridava”, Arad, XXI, 1998.

Idem. *Corespondența lui Ioan Lupaș cu Gheorghe Ciuhandu*, în “Aradul cultural”, nr. 1-2, 2002 (în colaborare cu Radu Ardelean).

Idem. *Gheorghe Ciuhandu (1875-1947), istoric al Eparhiei Aradului*, în vol. “Slujitor al Bisericii și Neamului. Părintele prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, membru corespondent al Academiei Române, la împlinirea vârstei de 70 ani”, Cluj-Napoca, 2002.

Idem. *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Arad, 2004.

Idem. *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006.

Idem, *Biblioteca preotului dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947). Încercare de reconstituire*, în vol. „Studii teologice dedicate ilustrului istoric sibian, Părintele Profesor Academician Dr. Mircea Păcurariu la împlinirea vârstei de 75 de ani” (Coordonatori pr. prof. dr. Nicolae Chifâr, lector dr. Paul Brușanovschi), Sibiu, 2007.

Idem. *Clerici căturalari arădeni de altădată*, Arad, 2008.

III. LUCRĂRI ÎN MANUSCRIS

Baltă, Traian *Iconom Stavrofor Dr. Gheorghe Ciuhandu. 1875-1947. Bibliografie*, Teză de licență în Teologie susținută la catedra de Istoria Bisericii Române și Artă creștină a P. C. Părinte Prof. Dr. Ștefan Lupșa, Sibiu, 1948, 87 f.

Craveț, Călin Dumitru. *Viața și activitatea preotului Dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)*, Teză de licență în Teologie, susținută la catedra de Istoria Bisericii Ortodoxe Române, sub îndrumarea P.C. Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, Sibiu, 1983, 81 f.

IV. PERIODICE

“Biserica și Școala”, anul XXXVI, nr. 24, 10/23 1912; anul XXXVII, nr. 11, 17/30 martie 1913; anul XXXVIII, nr. 10, 9/22 martie 1914; anul XLI, nr. 45, 4/17 noiembrie 1918; anul XLIV, nr. 5 din 2/15 februarie 1920; anul LI, nr. 27-28, 10

iulie 1927; anul LIV, 6 iulie 1930; anul LV, nr. 41, 11 octombrie 1931; anul LVI, nr. 10-11, 6-13 martie 1932; anul LVII, nr. 51, 17 decembrie 1933; anul LIX, nr. 8, 24 februarie 1935; anul LX, nr. 16-17, 26 aprilie 1936; anul LXI, nr. 15, 11 aprilie 1937; nr. 20, 16 mai 1937; anul LXII, nr. 4, 23 ianuarie 1938; nr. 12, 20 martie 1938; anul LXIII, nr. 24, 11 iunie 1939; nr. 28, 9 iulie 1939; anul LXXI, nr. 9, 3 mai 1947.

“Biserica Ortodoxă Română”, Seria a II-a, anul 40, nr. 12 (498), septembrie 1922; Seria a II-a, anul 42, nr. 5 (518), mai 1942.

„Românul”, anul VII, Arad, joi, 15/28 noiembrie 1918, nr. 16; anul VIII, 1919.

„Știrea”, 21 februarie 1935.

“Tribuna Poporului”, anul I, nr. 26, 9/21 februarie 1897; nr. 97, 17/29 mai 1897; anul III, nr. 141, 1899.

“Universul”, anul 53, nr. 307, vineri 6 noiembrie 1936.

Preot și cărturar, Gheorghe Ciuhandu a știut să împartă cu dărnicie din comorile minții și sufletului întregii preoțimi și credincioșilor ortodocși. Îndrăgostit cu patimă de trecutul ecleziasitic al românilor, prin activitatea sa poate fi așezat în rândul marilor istorici ai neamului. Este considerat al doilea mare istoric bisericesc al Episcopiei Aradului, după Vasile Mangra. A cheltuit energia unei vieți întregi cu descifrarea documentelor, cu pătrunderea ascunzișurilor umbrite din filele trecutului nostru bisericesc și național.

Cuvântul și condeiul său convingător, care întotdeauna exprimase la el idei și sentimente generoase, capabile să întărească forțele morale și spirituale ale românilor nu au putut trece neobservate de contemporanii săi. Preot și om de știință, dar mai presus de toate *om*, în sensul cel mai înalt al cuvântului, Gheorghe Ciuhandu a fost prin sufletul ales, prin modestie și ponderație, prin simplitatea în gesturi, sinceritatea gândului și faptei sale devotate, un exemplu și un îndemn.

În lumea teologilor și istoricilor români, el a adus o stăruință și o pregătire pe care mulți nu o aveau, dar pe care moartea a împiedicat-o a da rodnicia adevărată. Și dacă odată cu scurgerea timpului strădaniile generațiilor care i-au urmat, așa cum el însuși a dorit-o, au adus noi și valoroase contribuții la cunoașterea istoriei naționale și bisericești, modificând uneori concluziile lucrărilor sale, ceea ce rămâne drept mărturie a zbuiciumului și trudei sale, este mesajul general al vieții și operei unui intelectual care și-a înțeles misiunea manifestându-și personalitatea în serviciul Bisericii și al Națiunii Române.

ISBN: 978-606-92750-1-6